

ЛЬВІВ
LEOPOLIS
LWOW
LEMBERG
GENIUS LOCI

2004

н е з а л е ж н и й к у л ь т у р о л о г і ч н и й ч а с о п и с " І "

Львів. Genius Loci

Міста постають саме там, де їм і слід було постати за великим цивілізаційним генпланом, у якому людям, можливо, відведена лише роль підрядників. Від них, як від виконавців, також немало залежить, найбільше від когось одного, хто буде настільки чутливим і прозорливим, що зуміє адекватно відчитати одкровення, приблизно так: саме тут має бути Місто, або Місто має бути саме тут (для простоти приймемо словесну форму благовіщень, хоча вони, мабуть, такі не вербальні, а радше відчуттєво-інтуїтивні). Якщо послання нікому відібрати згори, а є лише історичні, економічні чи військові резони, що таки спонукають до кладки першого каменю, то виникають випадкові поселення, які також помилково називають містом, хоча скупчення багатопверхових будівель і наявність централізованого водопостачання чи каналізації зовсім не є визначальними його характеристиками. Резони з часом міняються, а от мегафізики місця не прибуває. У цьому сенсі, не є Містами ...

(на цьому місці пропонується заповнити прогалину у переліку на свій смак).

Чим відрізняється одне Місто від іншого? Чи Місто від міста? Будівлями, історією, мешканцями? Не тільки. Міста різняться так, як і люди. І ніхто не знає, де перебуває той Геній місця (Genius Loci), відомо тільки, що він є. З ним можна перетнутися, а може і не поталанити. Від його присутності і залежить, чи буде Місто, чи ні.

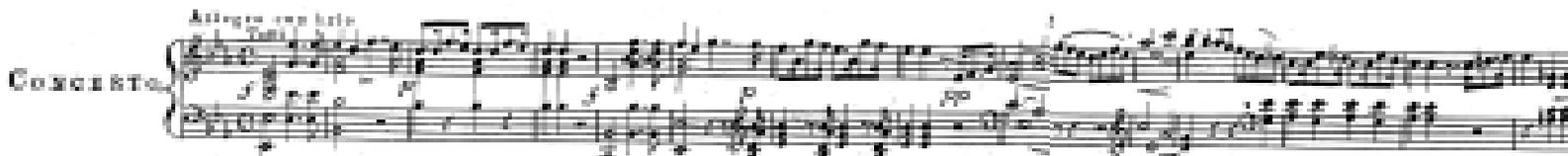
Львову пофортунило двічі. Вперше, коли тут таки замешкав (чи мешкав на цьому місці завжди, очікуючи першого будівничого – брата по крові) той самий Genius Loci. Вдруге, коли знайшовся той самий перший будівничий, що відчув присутність брата по крові – Генія місця.

Відтоді Львів не лише володіє тією, гідною заздристі якого-небудь Херсонополя чи Луганопетровська, обдарованістю бути містом, але й щасливою (і цілком справедливою) впевненістю у цьому. Можна запитозрити, і навряд чи підозра виявиться помилковою, що композиційно місто творилося за музичними принципами.

Адреса редакції:
e-mail: ji@litech.lviv.ua
e-mail: ji@is.lviv.ua
www.ji-magazine.lviv.ua
www.ji.lviv.ua

© Редакція журналу «І», 2004

ISBN 966-7790-06-1

Львів — соната. Окремі частини цієї сонати — це історичні періоди становлення і розвитку Міста, а також долі його мешканців. Зв'язок людини з місцем її життя загадковий, але очевидний. Або так: очевидний, але таємничий. Ним відає відомий вже нам пан *Genius Loci*, що снує нитку зв'язку між інтелектуальним, духовним, емоційним і їх матеріальним втіленням.

У кожній частині сонати Львова є свої головні і побічні теми. Руйнуючи музичні каноли, Львів чередує наперемін мінорну і мажорну тональності. Якомусь поколінню міщан припали *skerzo* і *presto*, як на весні народів 1848 р., чи на проросній народу 1991 р., а комусь — голод і пошесть 1362, чи початок довгої, 52-літньої війни у 1939 р.

Погляд уважного, небайдужого сучасника завжди запитальний: а як воно все виглядало років сімсот тому? Як відхилити завісу історії, як зазирнути у дитинство і юність цих вулиць, площ, соборів? Чи було воно щасливим, чи перепадало від мачух і вітчимів? Завдання непросте, однак спробувати варто, не ігноруючи при цьому і день сьогоднішній.

Більшість великих міст «поставало або над сплавними

ріками, або понад морськими узбережжями». Правильно і красиво. Або правильно, бо красиво. Львів тут становить виняток — неправильно, але красиво. Місто виросло на вододілі, з його гострих черепичних дахів вода стікала з одного боку у Чорне море, а з іншого — до Балтійського (метафора належить комусь із сучасних українсько-галицьких письменників). У місті ж залишалася лише вогкість пивниць і потішні фонтани дорослих грецьких богів, струмись яких більше б пасував маленькому хлопчику.

Місто натужно намагалося якщо вже не зажити слави міжморської держави, то бодай не всохнути від спраги і туги. Річка Полтва, що величаво несла свої вже тоді не занадто запашні і склисті води, була єдиною оказією. «По дорозі вона творила стави з тепер уже давно забутих назвами Вулицький, Собка, Пелчинський, Паняньський» (Р. Зубик).

«Восени солять тут також варті похвали щупаки, які можна порівняти з тими, які колись ловили між двома мостами у Тибрі і дуже їх цінили римляни. Навколо є багато великих ставків, де ловлять коропів, піскурів та окунів; вони смачні і дешеві» (Іоанн Альнтех, 1603).

Далі Полтва «плила вулицями: Зиблікевича, Академічною, Гетьманськими валами, Соняшною та Полтвяною і недалеко Замарстинівської рогачки виходить ще нині наверх та пливе далі широкою багонною долиною до Бугу. Тепер це стара річка — лінива, колись із залізною водою і Пасікою вона плила дуже бистро і під час повеней вижолоблювала глибок біля яри...» (Р. Зубик).

Затримували вологу і непрохідні ліси, що колись були на місці Львова, а тепер залишилися на його околицях. Тут спиняли своїх коней замерзлі татари, аби віддохатися перед нелегким марш-кидком на Європу. Хтозна, скільки татарської крові гуляє дотепер у жилах міщан, прориваючись на поверхню широкоскулими обличчями та напрочуд українськими очима, що «зводять людей». Можливо, і Настю Лісовську запримітив турецький султан, бо на якусь мить відчув, що є, є щось рідно-половецьке, що не зрадить, а прихилиться і полюбить. Свій, до свого, по своє. Але це історія турецької провінції, а ми про Львів.

Брак води львів'яни поповнювали не у найгірший спосіб вином і всякими медами. На пагорбах передмістя у княжу

добу розкинулися знамениті винниці, за офіційною версією — головню для церковних потреб, а оскільки міщани чулися невіддільними від церкви, то задля безпеки отців і з почуття обов'язку робили проби на якість приготованого трунку. Вільний ринок вже тоді знав конкуренцію і праісторичні, але вічні закони реклами про корисність пропонованого продукту: «Привозять сюди угорські і молдавські вина, але вони дуже дорогі, тому населення п'є переважно солодкий мед, заправлений хмелем, і пиво — напої не тільки смачні, але й корисні для здоров'я» (Іоанн Альнпех, 1603).

Такими добрими напоями запивати слід було і несогіршу страву. Її довкола Львова бігало, стрибало і плавало скільки завгодно. Князівська справа була лише прицілитися і влучно вистрілити під гучні аплодисменти сокільників і козільників, що прислужували при ловах. Навряд чи мешканці львівських передмість Соکیلники і Козельники знають про своє колишнє князівське фаворитство, бо інакше спробували б відродити у формах більш сучасних, тобто корупційних.

Лови, виноградники, пущі — все це діялося на околицях. А що ж Львів? А Львів був тоді

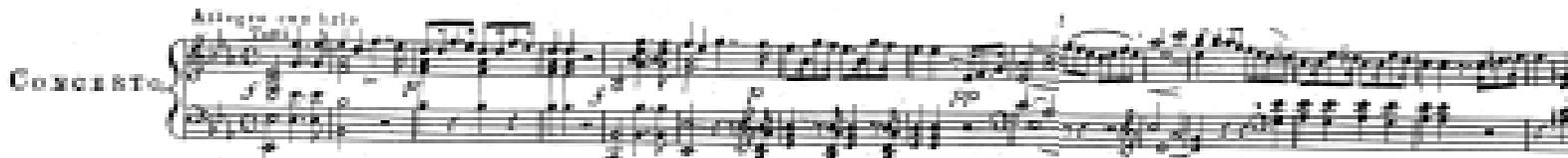
центром світу, що будується. Світу князя Данила, того князя, що більшу частину свого життя провів у боротьбі за свою Галицько-волинську державу, здобув її, і решту своїх днів присвятив відбудові і новому заселенню міст на зміну спопелілим у набігах. Тоді «у роках між 1246 і 1255 постає низка нових городів: улюблена столиця Данилова — нездобутий Холм, Угровецьк, Данилів і багато інших, що їх назов не подали літописи, — між ними і Львів, збудований для сина Данилового Лева, тоді вже мабуть виручника батька і князя на перемиській землі» (Р. Зубик).

Бажана спадкоємність влади, майна, навіть імені не зажди справджувалась. Наступники часто не стишували і не втішали після бурхливих батьківських років, а підсилювали екзистенційну тривогу за набутий спадок. Нерідко після стрімких злетів слідували такі ж стрімкі і грандіозні провали. Усі провали Львова були грандіозними. Але наразі місто будувалося.

«Це місто має найкращі каменоломні в порівнянні з іншими містами Польщі, чотири цегельні, багато печей для виробництва вапна, а також велику кількість дерева, придатного для будівництва. У навколишніх го-

рах є також поклади гіпсу і гарного прозорого алебастру, якого мало де можна знайти. Місто має архітекторів і найдосвідченіших будівничих — поляків, німців, італійців, і в кожній професії настільки чудових майстрів, що ніде в Польщі не можна б краще озброїти військо, як тут...» (Іоанн Альнпех, 1603). І озброювались. Вірніше, озброювали когось, а саме місто переживало спалення, облоги, чуму, зради своїх і чужих, власні зради своїх і чужих.

Сплавною рікою для Львова були два торговельні шляхи, що перетиналися саме тут і визначили на довгі роки парадигму розвитку міста. Вони поєднували (і поєднують) Європу зі Сходом. Перший йшов з Чорного моря на Білгород, Дністром до Галича і через Львів до Володимира та Бугом і Віслою до пруських міст, до Фландрії, Північної Франції й Англії і мав зайняти місце перерваного татарами Дніпрового шляху з його завданням: зв'язати водною дорогою Чорне море з Балтійським. На старій каталонській мапі 1275 року зазначено той шлях, з припискою біля Львова, що сюди приїзять східні купці і далі йдуть через німецьке море до Фландрії. Другий — це сухопутний шлях із

Сходу на Захід, що йшов з Києва уздовж північної границі Поділля до Львова, а звідтіля через Городок і Перемишль до Кракова і Бреслава на Шлезьку, або на південь через Сянік на Угорщину. Львів опинився (ось тут треба згадати про одкровення для першого будівничого) у вузлі цих доріг.

Вузли багатозначніші і цікавіші, ніж прямі лінії. Вони багато обіцяють. На ці обіцянки рутенського Львова спокусилися вірмени, сарацини, євреї, татари та молдавани, німці, поляки, чехи. Їх привабилло місто свободою (їхньою і нашою, з Магдебурзьким правом і дивовижною толерантністю), можливістю заробити самому і дати заробити комусь, можливістю поцупити самому і не дати вкрасти комусь. «День у день, і вночі», як пише літописець, йшли, збігалися «сідельники, і лучники, і тутьники, і ковалі заліза, міді і срібла; і було життя та наповнилися двори кругом города по полях і селах».

Різнобарв'я мов, одягів, пісень, страв, звичаїв, філософій і стилів життя зробило Львів тим, чим він був донедавна. «Маленькою філією великого світу» (*Йозеф Рот*). Чому був? Властиво, є і дотепер, але все актуальнішим стає маленьке

уточнення «Маленька філія великого східного світу» Чи «глобалізованого», як синонімі до «східного» для цієї частини Європи. Обличчя тих, які «йдуть і збігаються», змінилися. Усе частіше у пушах сучасного міста перед великим набігом на омріяну Європу осідають вигнанці чи біженці з далеких азійських країн. Як і колись, шлях до ефемерного раю пролягає через цілком реальне і більш гостинне, ніж Європа, місто. Виявляється, що навіть китайською є поговорка, що ліпше синиця у руці, ніж журавель у небі. І вони беруть у руки синицю. Що принесуть вони зі собою? Чи стане для них Місто тим, що треба оберегати, чи лише залом транзитного очікування, де дозволено і плюнути, і відламати, бо тут не живуть, а лише очікують на справжнє життя?

Маленька філія «советизованого» світу. Це також актуальна ремарка. Місто стало модним. Донецькі, дніпропетровські,ські,ські, а загалом советські, цілком зрозуміло втомлені бандитськими розборками на рідних луганщинах раптом несподівано для себе у «страшному бандерівському» Львові побачили спокійне і красиве європейське місто, що абсолютно придатне для аристо-

кратичного виховання нащадків суміші Красного луча з Гуляй-полем. Спокійне ще й у тому сенсі, що воно ніби зовсім і не опирається такому звичному для новоприбулих суржику на вулицях, пластиковим вікнам на секційних будинках і шабашу іномарок з київськими номерами на бруківці. Це власне перелік того, що ці прибульці вже принесли до Львова. Гірше, що такий стиль з легкістю переймають і несформовані ще історичним міським середовищем молоді львів'яни. Беручи за взірць «кіївських» чи «дніпропетровських», вони малюють потворні графіті на кам'яницях площі Ринок.

Дух тління міста буває не тільки гідним, сиріч венеційським. Инколи він розгульний, від істеричної, награної радості (День міста), до жорстокої меланхолії (день виборів). Однак, життя у великому місті річ настільки серйозна, що побічні протиріччя знімаються. Львів – примиритель: не тому, що він такий добрий, а тому що істотний, тому що людина виявляє себе у ньому в іншому масштабі і змиряється. Наступний крок – зробити цей масштаб співмірним з Містом. Чому нові райони Львова не є власне Львовом? Тому, що мешканці пере-

несли сюди зі своїх милих сіл такі ж «милі» сільські звички викидати сміття просто за поріг, садити редиску на запорошених клаптиках землі під 9-ти поверховою коробкою, там же вигулювати миле телятко породи вівчарка, виставляти гучномовці на відкриті вінки etc. Місто вимагає праці над собою.

Бо над містом працювали покоління. Князь Данило і Іван Франко, Митрополит Андрей і Ксавер Моцарт, Соломія Крушельницька і Іван Левинський, Джакомо Казанова і Богдан-Ігор Антонич, Рабин Давид Кахане і Костянтин Корнякт, Микола Колесса і Бартоломей Зіморочич, Збігнев Герберт і Святослав Гординський. Перелік безмежний.

Що поробиш, не виходить писати про Львів з такою ж мірою відстороненості, як про Лубни, Краків чи Кіото. Існують міста, від яких нікуди не дінешся. Львів, де народилася і виросла, Венеція, де хотілося б старітися і померти, Київ, з яким просто у якийсь момент перестаєш сперечатися.

Не виходить написати про Львів без гіркуватого присмаку кави на околицях язика. Бо смак, як фізіологічна властивість, є світоглядом, світосприйняттям, світорозумінням. Розріз-

няти на смак сорок шість видів кави і знати сто двадцять способів її споживання є таким самим проявом культури, як визначення на слух сорока однієї симфонії Моцарта.

Львівська кухня – острівець надії і безпеки у доволі песимістичному світі сучасного міста, як і вазонки з алое на вікнах, звертання «прошу пана» і львівські бабусі на прогулянці з онуками у Стрийському парку, озброєні неодмінними компотиками, обираними яблучками і сотнею носових хусточок.

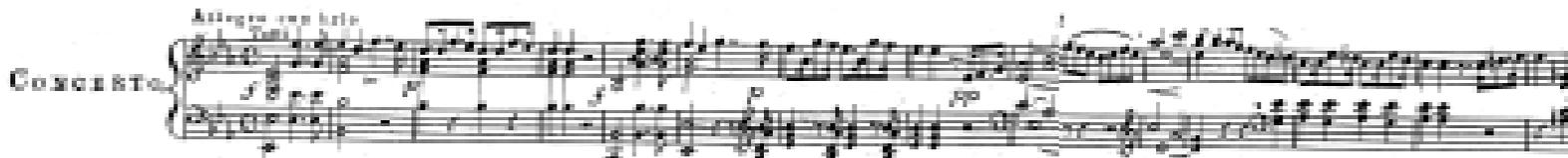
Львівський джаз на Академічній під стінами гастроному «Протяг» не досягає захмарних виконавських вершин, однак сповнений актуальності, оскільки звучить, збуджуючи апетит, в унісон з вітриною гастроному і супротивним «Макдоналдсом» (зрештою, того ж таки заокеанського, що і джаз, походження).

Століттями у Львові три головні професії – кухар, протиститутка і музикант – обслуговували увесь життєвий цикл міщан. Останніми були музиканти, до яких на Личаківському цвинтарі долучалися скульптори і архітектори, відтворюючи гробівцями і надгробками мініатюрну копію міста, зі своїми вулицями, площами і престижними районами.

Міський ритм і пульс, розмах і хаос такі, що Львів іноді в уяві і у словах виникає якось кавалками. Так сліпі описують слона, так месо сприймають новонавернені, так новоприбулі сприймають місто. Для відчуття цілого потрібна пауза. Треба, щоб натурник посидів тихо. Ні, навпаки, треба, щоб міщанин застановився. Провів рукою по вирізьбленому фасаді старої кам'яниці, задер голову до вершечка собору – так, щоб «корона з голови злетіла», опустив очі на майстерно викладену бруківку – так, щоб знову корона впала. Щоб відчув різницю між технікою блискучою, коли нею захоплюєшся, і технікою бездоганною, коли її не помічаєш, відчув, що дістав у спадок, за що відповідає.

Кажуть, Львів схожий на звироднілий Відень, повоєнний Краків чи тлінну Венецію, тільки без води. Це ракурс чужака, завжди швидкого на узагальнення і з необхідністю самоутвердження за чужий рахунок. Львів парадоксальний. Він починався як всесвітньо відкритий, а зараз слабує на провінційну замкнутість.

Львів – місто з подвійним громадянством – міським і державним. Не усвідомивши першого, ми ніколи не прийдемо до розуміння другого. За гідність

держави варто боротися, тільки починати треба з боротьби за власну гідність і гідність Genius loci. Боротися так, щоб хрумкіт костей було чути у глухому до всього Києві. Це важка праця. «Європа починається у Львові», – гасло, що з притиском заперечує цілком законний, але небажаний варіант: «Європа закінчується у Львові». Залежить, звідки і у які часи дивитися. Зараз ми ближчі до другого.

У сьогоднішньому світі відбувається утвердження нового феномену (що водночас є старим середньовічним) – істотну роль відіграють не так державні кордони, як присутні є своєрідність і неповторність міст. Сучасна Європа все більше складається з міст, а не з держав. «Дух міста робить вільним» – так проголошувала середньовічна традиція і звиряючись з нею формувався Львів, хоча не раз опинявся перед втратою власної самобутності саме через чергові переділи державних кордонів сусідніх і не зовсім країн. На жаль, все повторюється, і місто стоїть перед такою загрозою і зараз, коли відновлений і стократ підсилений кордон часів Молотова-Ріббентропа силоміць розвертає місто на схід, де «чорніше небо» і «ближче до хана» (Ю. Андрухович).

Львів потребує від нас пошуку форми життя у ньому, адже пошук форми – це не втома думки, а найліпше її застосування. Форма співжиття з сучасним містом є двозвуччя: з одного боку, вона приречена бути динамічною і концентрованою – «Місто – це концентрація» (Т. Возняк) – інакше втратиться пульс, ресурси, майбутнє. З іншого боку, місто вразливе, наскільки може бути вразливим витвір мистецтва, якому сотні років. Без оптимального варіанту збереження культурного спадку і максимальної естетизації сучасної інфраструктури міста, воно осиплеться, як макіяж. Не хочеться, щоб про Львів колись говорили так, як зараз говорять про Верону: це місто, куди не варто приїжджати молодим, бо там все так, як буде колись і завчасу цього знати не варто.

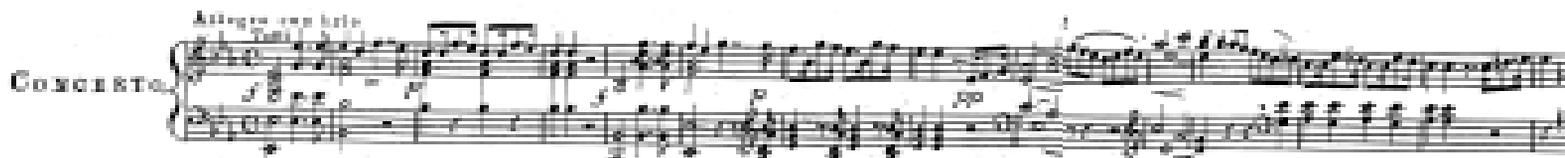
Звісно, Львів може мати комплекси образи, наприклад на столицю через далеко не пропорційний розподіл міських бюджетів чи висмокування молодих і перспективних кадрів. Львів звичайно багатий на таланти, але людський експорт переважає внутрішнє споживання і це загрожує безнадійною маргіналізацією. Або комплекс неповносправності щодо Європи через будову нового прикор-

донного муру, через який рівно ж успішно експортується найцінніший людський ресурс. Ці комплекси сильні, але безплідні. На них можливі злети, але довговічним є лише позитивний пафос. Його і треба творити.

Ірина Магдиш

Ірина Магдиш	2	Genius Loci
Роман Зубик	12	Княжий Львів
Мартін Груневер	20	Опис міста Львова
Йоган Альнпех	26	Про природні багатства, розташування і забудову міста, людей та їх основні заняття
Себастьян Кльонович	30	Роксоланія
Бартоломей Зіморович	40	Потрійний Львів тобто Хроніка міста Львова
Маркіян Шашкевич	80	Обступленіє Львова
Францішек Яворскі	82	Гуманіст над Полтвою
Тетяна Гошко	88	Магдебурзьке право Львова
Володимир Січинський	96	Львівський ренесанс
Тетяна Степанчикова	104	З історії гебрейського театру у Львові
Францішек Яворскі	114	Львів старий і вчорашній
Францішек Яворскі	142	Навколо ставу Пелчинського
Джакомо Казанова де Фаруссі	152	Подорож до Львова
Тимофій Гаврилів	156	Nostalgie, або повернення Казанови
Тимофій Гаврилів	160	Хто такий Нестрой?
Любов Кияновська	164	Франц Ксавер Вольфганг Моцарт і Львів
Сергій Гупало	170	Львів'янин, який випередив Бородіна
Станіслав Шніур-Пепловскі	176	Контракти та ярмарки Львова
Головна Руська Рада	186	Протокол
Юрій Андрухович	190	Три балади
Leszek Mazan	194	Zdarzenia z życia naszego Monarchy
Григорій Комский	200	Письмо из Карлсбада
Ростислав Чопик	204	Причинки до флори і фауни Франкового Львова
Jozef Wittlin	212	Moj Lwów
Юрій Бірюльов	218	Сецесія у Львові

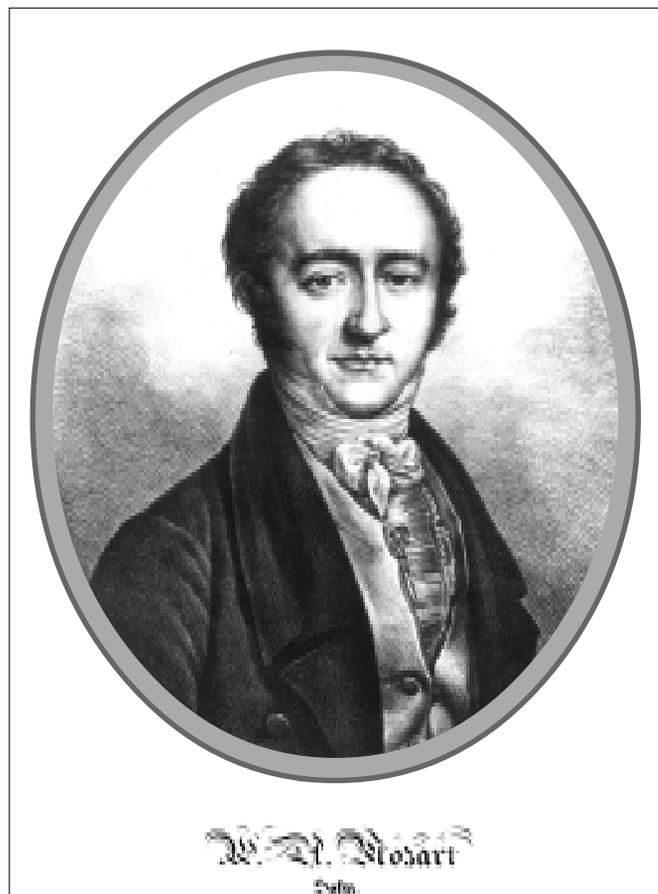
Ігор Чорновол	230	Юліян Романчук - сеньйор українських політиків
Ігор Чорновол	234	Францішек Смолька - вождь вулиці і президент Парламенту
Janusz Wasylkowski	238	Jeśli kochać, to tylko we Lwowie
Кость Присяжний	246	Львівські виходки
Кость Присяжний	250	Львівські ліхтарі
Ігор Клех	254	Аптеки Львова
Сергій Каліберда	258	Органи Львова
Микола Бевз	264	Урбаністичний феномен Львова
Ігор Оконченко, Ольга Оконченко	272	Львівська цитадель
Анонім	280	Львів після російського вторгнення
Микола Колесса	286	1918 рік у Львові
Святослав Гординський	290	Камені і люди
Mscislaw Rus	302	U we Lwowie
Богдан-Ігор Антонич	306	Вірші
Зенон Тарнавський	314	Дорога на Високий Замок
Володимир Несторович	326	"Ревіндикації" малого Юлька
Рабин Давид Кахане	334	Щоденник Львівського гетто
Альма Гечко	342	Фрагменти щоденника
Карл Шльогель	346	Львов - столиця європейської провінції
Віктор Неборак	350	Вірші
Григорий Комский	356	Тени теней
Игорь Клех	366	Костел на Привокзальной
Natalia Otko	374	Poezje
Кость Присяжний	380	Полювання на львів
Отар Довженко	386	Львів. Трансплантація долі
Андрій Кирчів	390	Одкровення
Andrij Kurčiv	390	Odkrovenńa
Тарас Возняк	394	Львів. Sine qua non - "без чого немає"

CONCERTO

Allargo con moto

The image shows a musical score for a concerto, labeled "CONCERTO" on the left. The tempo is marked "Allargo con moto". The score consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line with various note values, including eighth and sixteenth notes, and rests. The lower staff is in bass clef and contains a harmonic accompaniment with chords and single notes. Dynamic markings such as *f* (forte) and *pp* (pianissimo) are present throughout the piece. The notation is dense and characteristic of a classical concerto.

Роман

Roman

Зубиш

Zubysk

КНЯЖИЙ ЛЬВІВ

Knazys Lviv

Всі найстарші, а нині всі великі міста, майже без винятку, поставали над сплавними ріками, або морськими побережжями. Так було і в нас на Україні. Київ, Чернігів, Тербовля, Галич, Володимир, Перемишль засновано на оборонних горбах над ріками, а Звенигород і Белз, що стали серед багон, і були в свій час незвичайно добрими оборонними городами, навіть столицями князів, скоро цілком занепали. Львів творить неабиякий виняток. Заснований не над великою сплавною рікою, а в джереловищах Полтви, на самому європейському вододілі, де вузол краєвидів Поділля, Волині, Розточчя і Комарнянського Підгір'я, до нині зберіг своє значення столиці.

Води з південних і західних горбів довкола Львова спливають до Дністра, а з ним до Чорного моря. Полтва ж, з невеличкими допливами, що пливе серединою міста (у підземеллі) на схід, вливається до Бугу та належить до області Балтійського моря. Колись ця Полтва, на яку склалися води двох потоків: Пасіки (околиця вул. Кохановського) і Сороки, що випливала в ліску між Стрийською і Вулецькою рогачками, була доволі значна річка. Недавно ще були у Львові стави, які вона творила подорозі (Вулецький, Собка, Пелчинський, Паняньський); далі плила вулиця-

ми: Зиблікевича, Академічною, Гетьманськими валами, Соняшною та Полтвяною і недалеко Замарстинівської рогачки виходить ще нині наверх та пливе далі широкою багонною долиною до Бугу. Тепер це стара річка — лінива, колись із залізною водою і Пасікою вона плила дуже бистро і під час повеней вижолоблювала глибокі яри, які, получившись, створили львівську кітловину. Кітловина ця відділює рештки подільської плити (Чортківську скалу, гору кн. Лева, Високого Замку і Лису або Княжу гору над Підзамчям) від перших горбів Розточчя (Гицлівська гора і Кортупова).

Колись на тому місці, де нині стоїть Львів, були непрохідні ліси. Вони хоронили від морозних вітрів та задержували вогкість. Ще в XVI і XVII століттях на південних схилах львівських горбів держали міщани свої винниці (головно для церковних потреб), а донині ще околиці Львова добре заліснені. За княжих часів займав ліс і нинішній Ринок, і кітловину Полтви на Замарстинові, а монастир св. Юрія стояв серед лісової пущі. Сьогодні в тих лісах переважає береза, вільха і буки, колись росли тут дуби і буки. З букових бервен збудовано і перший Святоюрський монастир.

Часто бували тоді у Львові великі повені, бистра вода Полтви та її допливів зривала мости і забирала доми на передмістях. Ще 400 років

тому треба було під час повені добиватися човном від Краківської брами до передмістя. Там, де сьогодні Марійська площа, Великий театр, Єзуїтський город, наші предки стріляли качок та іншу водяну птицю. Були стави на площі Домбровського, на вулиці Кохановського і Пекарській, на місці бібліотеки Оссолінських, на Янівським і Жовківським передмістях, і долина Полтви на північ від Високого Замку була майже непрохідним багном. Погорджувана в нові часи Полтва порушувала в XVII віці понад 20 міських млинів, не враховуючи приватних промислових підприємств.

Багатою була тоді фавна львівських околиць. Не тільки на лисів, зайців, оленів, вовків і диків, але й на ведмедів, бобрів та зубрів полювали колись під Львовом наші князі, а для пильнування ловецького звіра та помочі в ловах тримали окрему службу — козільників і сокільників, по яких ще назви сіл залишилися. А в львівських ставах було стільки риби, що Львів ще в XVII ст. вів широку торгівлю рибою і постачав її навіть до Варшави. По старих дуплавих пнях в околиці Львова роїлося від бджіл. Завелися пасіки по лісових полянах, а з ними виникла продукція меду і воску, що мав свою добру марку далеко поза межами країни.

14

Тому й не диво, що найближчі околиці княжого Львова були заселені ще довго до заснування міста. Сліди передісторичного поселення

знайдено і під Чортівською горою і на Личаківській рогаці, на Балках (чи не Байках?) і на Янівському, на Цитаделі (колись — Калічій горі) і на Високім Замку, де викопувано глиняні черепки первісної роботи, кремінні ножі, сокири і стріли та предмети з бронзи. А на горбах навколо Львова ще нині можна пізнати сліди давніх городищ (Рокітно, Брюховичі та Чорна гора над Грибовичами). Трохи далі низка городищ: Домажир, Щекотин, Страдче, Деревич і Звенигород.

Однак до половини XIII віку про якусь більшу оселю в околиці сьогоденішнього Львова нічого не знаємо. Постає він щойно за часів князя Данила, того князя, що більшу частину свого життя провів у боротьбі за свою Галицько-володимирську державу, здобув її і поширив на люблинську землю, розбивши під Ярославом 1245 року грізну угорсько-польську коаліцію; того князя, що в час татарського наїзду мав свого намісника в Києві, що до останньої хвилини не квапився із своїм виїздом до татарської орди по «ярлик», і що, врешті, вернувшись звідтіля, другу частину свого життя й володіння віддав на скріплення своєї волости, на відбудову і нове заселення країни, на будування нових городів, які б постали замість давніх, зруйнованих.

Із свого блукання по західних країнах Європи під час татарського наїзду вернувся Данило не без досвіду. Тоді, напередодні татарської

інвазії, поведено на Угорщині і в західній Польщі живу поселенчу діяльність. Людського матеріалу, доброго до поселення, бо з високою рільничою, торговельною та промисловою культурою і з власним виробленим суспільним ладом, постачали володарям тих країн Саксонія та надренські країни, з густим, а то й надмірним населенням. Не диво, що й Данило, закріпивши своє володіння та працюючи над відбудовою спустошеної волости, взявся до подібної роботи. У роках між 1246 і 1255 постає низка нових городів: улюблена столиця Данилова — нездобутий Холм, Угровецьк, Данилів і багато інших, що їх назов не подали літописи, — між ними і Львів, збудований для сина Данилового Лева, тоді вже мабуть виручника батька і князя на перемиській землі.

Докладної дати заснування Львова не знаємо. Першу виразну згадку про Львів знаходимо в старому галицькому літописі під 1255 роком. Тоді згорів город Холм, а «таке велике було полум'я — каже літописець, — що з усіх сторін видно було заграву, навіть зі Львова, з белзьких піль, бачили її люди».

Ця згадка стала вихідною точкою для давніших істориків Львова, що бажали устійнити місце, де стояв княжий город. І вийшло непорозуміння. Вишукувано найвищі горби навколо Львова: високий замок, гору кн. Лева, а навіть Чортівську скалу, з яких можна б бачити пожежу

Холму. Тим часом згадка в літописі означає докладно, що пожежу видно було з белзьких піль. А белзькі поля — це не поля під Белзом, ані рівнина, що стелиться напівніч від львівських гір, але точно означене місце на Клепарові, де ще в XVI-ому віці стояв міський фільварок. Таким чином вістка про пожежу Холму не може ніяк причинитися до роз'яснення справи положення Львова, а розв'язки її треба шукати в топографії середньовічного Львова.

Тією дорогою пішов д-р Ол. Чоловський і йому завдячуємо найбільш правдоподібну розв'язку цього питання. На його думку княжий город стояв там, де є тепер плянтації Високого Замку, на крайній західній горі, що спадає стрімко до Замкової вулиці, яку називано колись Лисою, а ми назвемо (за проф. Крип'якевичем) «Княжою горою». Стояла вона колись окремо над церквою св. Миколая і монастирем ОО. Васильян, і між нею та Високим Замокком був глибокий яр. В минулому столітті яр засипано, а з Княжої гори залишився нині невисокий горбок із штучною печерою на замковій терасі.

Тут на самому верху Княжої гори постав високий город або т. зв. «дітинець», оточений валом, скріпленням заборолами з дерев'яних «городниць». Посередині стояв мабуть «стовп», вежа із грубих дерев'яних колод, будинок для залози і мала церковця. Сюди звів кн. Лев свої скарби

і мешкав на цій горі одну зиму. Але гострі вітри примусили його перенести свій двір до нижчих частин міста, а горішній город призначити на склад зброї та скарбів. Новий княжий двір став, мабуть, на горбку над церквою св. Миколая, який називано давно «будильниця». Нині і той горб зрівняно і перемінено на терасу. У 1900 р. відкрито підземний хідник, що веде від Княжої гори впоперек через вул. Татарську і Жовківську до Бальонової. Біля нижчого княжого двора поселилися значні бояри та княжі слуги і ту частину оточили півколом вали та частоколи. Так постав нижчий, або окольний город. Вели до нього ворота, що були, мабуть, там, де сходяться нині вул. Замкова з Смерековою та куди веде сходами вгору вулиця «Під Брамкою».

На вістку про заснування нового міста почали стягатися під Львів люди із ближчих і дальших сторін, щоб безпечно жити і заробляти під охороною міських заборол. Приходили передусім будівничі, теслі, столярі та інші ремісники, що бажали знайти працю при будовах. Поселялись під містом пекарі та різники, шевці і кравці, ковалі і мечники, навіть хлібороби. Гуртувались коло князів бояри, служба і боярська молодь, що заправлялася в лицарському ділі.

Сюди перенеслася з Галича церковна ієрархія та Домініканський і Францісканський монастирі.

Та не тільки самі українці поселялися біля нового міста. Львів, правда, великої та сплавної ріки не мав, — зате тут перетиналися два важливі торговельні шляхи, що лучили західну Європу із Сходом. Перший — це здебільша водний шлях, що йшов з Чорного моря на Білгород, Дністром до Галича і через Львів до Володимира та Бугом і Вислою до пруських міст, до Фляндрії, Північної Франції й Англії і мав зайняти місце перерваного татарами Дніпрового шляху з його завданням: зв'язати водною дорогою Чорне море з Балтицьким. Зазначений той шлях і на старій каталонській мапі з 1275 року, на якій при Львові є зазначено, що сюди приїзять східні купці і далі йдуть через німецьке море до Фляндрії. Другий — це сухопутний шлях із Сходу на Захід, що йшов з Києва здовж північної границі Поділля до Львова, а звідтіля через Городок і Перемишль до Кракова і Брєслава на Шлеську, або на південь через Сянік на Угорщину. Положення в узлі цих двох шляхів запевнювало новому місту визначну роль в торгівлі західної Європи зі Сходом.

І тому дуже скоро поселилися під містом чужинецькі купці, промисловці і ремісники. Зі Сходу: вірмени, сарацини, жиди, татари та молдавани, з Заходу німці, може й чехи та поляки. Всіх їх приваблювала до нового міста свобода, багатства країни, вигляди на торговельні успіхи та привілеї, які обіцявав їм король Данило.

Вірмени здавна вже наймалися до княжої дружини, бо їх виганяли з власної країни, де їх переслідували турки-сельджуки, а після нападу татар поселювалися на постійно по княжих городах. «Прихожаї» німці і Русь, іновірці і ляхи ішли, як каже літописець, «день у день і вночі» на запрошення Данила до Холму, і «майстри всякі збігалися: з татарщини сидельники, і лучники, і тульники, і ковалі заліза, міді і срібла; і було життя та наповнилися двори кругом города по полях і селах». Бо, будуючи города, дбав король Данило не тільки про їх оборонне значення, але й про їх господарську будучність. Ті чужинці розбудили живий промисловий і торговельний рух у молодому місті. Львів став посередником у великій торгівлі між Сходом і Заходом і цю роль задержав ще цілі століття після упадку Галицько-волинської держави. Бо чужинці зі Сходу й Заходу втримували тісний зв'язок із своїми країнами, привозили звідти всякі товари до Львова і тут ними торгували.

А під загрозою нових татарських наїздів прибувало тих нових поселенців, і наших, і чужих, так багато, що не могли поміститися у пригородку на горбі, ні поза валами, так що князь Лев наказав теревити для них ліси у долині Полтви і призначив це місце (вул. Жовківська і Замарстинівська) на властиве місто, осідок торгівлі і ремесла. Закладаючи це «підгороддя» або

«підзамчя», визначив князь для кожної нації окрему ділянку. Німці поселилися автономною громадою із власним війтом і магдебурзьким правом біля костелика Богородиці Сніжної і св. Івана Хрестителя; вірмени і татари по північній стороні замкової гори, біля вірменських церков св. Якова і св. Анни; жиди і сарацени дещо далі від города, де і донедавна їх було найбільше над самою майже Полтвою. І ці народи судилися своїм правом і вибирали собі старшину.

Та найбільше було поміж львівськими «містинами» таки українців, що поселилися під самим городом від західної сторони. Вказує на це велике число українських церков, з яких до сьогодні існують ще тільки три: св. Миколая, Св. Параскевії (або П'ятниць) та монастирська св. Онуфрія. По церкві св. Теодора залишилася площа цього імени, а по інших самі назви (Воскресення, св. арх. Михаїла, св. Івана Євангелиста, Благовіщення, Введення Богородиці, Успення, Різдва Пресв. Богородиці і Преображення Господнього). До тодішнього Львова належало також Знесіння з окремою церквою. Зате монастир св. Юрія, славний пізнішими ярмарками, стояв далеко за містом, на горі, серед лісів, укріплений як замок. Осередком, що сполучав усі ділянки, був головний торг там, де сьогодні «Старий Ринок».

Головною церквою у княжому Львові була церква св. Миколая, що лежала у підніжжі княжої палати. Цього свого першенства обороняє вона і в пізніших віках, коли дала польським королем затвердити начебто диплом князя Лева з 1291 р. яким галицький князь мав надати їй ґрунти та інші користі. В монастирі св. Онуфрія зберігався довгий час чудотворний образ Пресв. Богородиці, що сьогодні в Ченстохові (дарунок князя Володислава Опольського). Монастир св. Юрія мав заснувати князь Лев на прохання свого вихованця Васишика, інакше Лавриша Римонта, сина Тройдена (литовського князя), який став першим його ігуменом.

В порівнянні з сьогоднішнім містом невеликий був княжий Львів: займав тільки одну Жовківську дільницю і людей було в ньому ледве кілька тисяч. Та між тогочасними містами Східної Європи займав одне з перших місць. Це було гарне місто. Розкинені навколо доми містичів купалися в зелені садів і городів, а понад ними, мов сторожі, здіймалися церкви і гордий замок володаря країни.

Мусів це бути і сильний город, бо 1259 р. під час нападу татар, мусів князь Лев за наказом Бурундая розкидати крім укріплень інших городів теж укріплення Львова. Та скоро ці укріплення відбудовано, бо вже в 1283 році давав він захист місцевому і довколишньому населенню.

Тоді хан Телебуга, вертаючись із походу на Польщу стояв два тижні під Львовом: «Стояли на Львовій землі, кормлячися, не воюючи, але не давали і з города вийти (по харчі); хто виїхав з міста, тих забивали, або брали в неволю, інших пускали обідраними цілком і ті гинули від морозу, бо була зима дуже люта». Згинуло тоді 13.000 людей в околиці Львова. Ще раз записує літописець татарський набіг в 1287 році, але ближчих відомостей не подає.

Львів став столицею Давидового сина Лева і багато йому завдячує. В пізніших, менше бурливих роках багатів і поширювався. За останнього галицького князя Юрія Тройденовича, що масово спроваджував до міст чужинців (купців) — німців та поляків, чужий елемент дуже скріпився. Тоді зовнішня торгівля Львова сягала вже до Генуї, Нормберґії, Торуня, Кракова і Чорного моря.

У 1340 році трапилася у Володимирі страшна подія, що стала причиною упадку Галицько-волинської держави. Дня 7. квітня отруїли там останнього князя Юрія Тройденовича. Водночас по містах виникли великі заворушення. І у Львові наробив тоді нарід, розлючений на чужинців, великих шкід чужим, здебільша західним купцям — так що вони залишили свої доми і замкнулися на княжій горі. Скоро, бо вже з кінцем квітня, став під Львовом польський король Казимир.

Міщани не мали навіть часу приготуватися до оборони. Казимир здобув і спалив монастир св. Юрія, куди поховався переляканий народ. Така сама доля зустріла город, переданий Казимирові зрадою чужинців. Забравши велику добичу та княжий скарб, в якому були дві дорогоцінні корони, княжий золотистий плащ, престіл — оздоблений золотом і дорогоцінним камінням, кілька великих золотих хрестів (один з них з куснем хрестного дерева) — Казимир подався скоро до Кракова. Разом з ним залишили Львів західні купці, тікаючи перед гнівом народу.

Тоді встановив лад у країні та громадську безпеку начальник перемиського города — боярин Дмитро Детько. Дев'ять літ він боронив країни як сторожкий опікун або староста (*provisor seu capitaneus*) землі нашої. Розбивши ворожі затії на галицьку землю, звернув він пильну увагу на Львів, що зазнав найбільшої шкоди в тих війнах. Чужинних купців, що після жажливих подій у Львові стали оминати місто, успокоював листами: «Хто хоче їхати в руську землю, може, як за давніх князів, безпечно приходити до Львова, нікого не боячися. Коли б хто хотів тут поселитися, дістане громадянство для себе і своїх дітей, на рік свободу від повинностей, як давніше було, і всі інші права. А шкоди пороблені львов'янами по смерті руського князя зобов'язуюся запла-

тити ...» І чужинці-купці заспокоїлися, вернулися — віджила торгівля і зростав добробут Львова.

А десять літ пізніше заволодів Львовом і галицькою землею король Казимир та замкнув першу столітню світлу добу княжого города. Будуючи під боком давнього, княжого Львова другий Львів на іншому місці, призначений для союзників — місцевих чужинних купців, збудував і новий замок на вищій, замковій горі.

Збережено стиль і правотис оригіналу (Ред.)

Мартін Груневег

*Martin
Grüneberg*

близько 1601 - 1606 рр. Опис міста Львова
Beschreibung Lembergs

...Львів... лежить у такому місці, неначе це альтана посеред раю. Дуже гарні околиці... Як тільки трохи перейти через поріг, натрапиш на стільки дивовижних речей, що деінде треба було б подорожувати сто миль, щоб таке побачити. Тут широкі поля, гори і долини, пагорби і верхи, чагарники й ліс. Відразу за міською брамою все це не тільки можна оглядати, але й досягти руками. Не знаю міста у всьому королівстві, яке було б багатше на садки. Тут ростуть горіхи і сливи, розміром з куряче яйце. Їх пакують у великі бочки і вивозять аж до Москви. Виноград з тутешніх садів не тільки носять кошиками на ринок, але й роблять вино до погребів по 50-60 бочок з одного преса. Завдяки умінню і пильності виноробів їхнє вино міцніше з року в рік, так що деякі вина приймають за привезені, а не місцеві... Кипариси і розмарин тут побачиш не тільки в вазонах, але й на ділянках. Гарні каштани, дині, артишоки та деякі інші іноземні рослини тут не дивина. І вони не лише квітують, але й дають плоди... Запашні нагідки, найкращі фіалки та інші свіжі квіти можна знайти тут в будь-який час цілий рік. І городи вони мають не тільки для пожитку, але й для забави — у городах є гарні альтанки, ставки, навіть майданчики для кеглів.

...Вся худоба, що її женуть з Поділля і Молдавії до Італії, проходить через це місто. А тутешніх шупаків їдять і у Відні, хоч там і протікає під семи мостами багатий на рибу Дунай.

Я об'їхав пів-Європи, побував у найславніших містах світу, але в жодному не бачив стільки хліба, як тут щодня приносять на ринок, і майже кожний чужинець знайде таке печиво, як у своїй країні, — хліб, струцлі, тістечка, чи як ще їх назвати. Тут величезна кількість пива і меду, не тільки місцевого, але й привезеного. А вино їм привозять також з Молдавії, Угорщини, Греції. Інколи на ринку можна побачити в стосах більше тисячі бочок вина — там його склад.

У цьому місті, як і у Венеції, стало звичним зустрічати на ринку людей з усіх країн світу в своїх одягах: угорців у їхніх малих магерках, козаків у великих кучмах, росіян у білих шапках, турків у білих чалмах. Ці всі у довгому одягу, а німці, італійці, іспанці — у короткому. Кожен, якою б мовою він не говорив, знайде тут і свою мову. Місто віддалене понад сто миль від моря. Але коли побачиш, як на ринку при бочках малмазії вирує натовп крітян, турків, греків, італійців, зодягнених ще по корабельному, видається неначе тут порт відразу за брамою міста.

Щотижня буває три торговельних дні — по середах, п'ятницях, неділях... Але торг тут щодня, бо щоденно прибувають крамарі з усієї Русі, Поділля, з Молдавії і Волощини. Отже щодня

знайдеш тут різні товари, які тільки можна придумати. Є також різноманітні добрі ремісники, навіть друкарня. І хіба не кожному відомо, як багато крамниць у Пруссії, Сілезії, не кажучи про всю Польщу, тутешні вірмени заповнюють своїми товарами...

...Свою назву місто має від гори, під якою воно лежить... Недалеко від лівової яскині, на віддалі пострілу, є ще одна гарна гора. На цій горі князь Лев надумав спорудити замок і там встановити своє владарювання. І справді, це не тільки гарна гора, але й чудо світу. А у той час вона була ще більшим чудом, поки їй не зняли вершину. Гора височить посеред вільного простору, її з усіх боків далеко видно. З сторони Любліна вона помітна ще перед Белзом, віддаленим понад 10 миль. Поки не було збудовано замок на горі, вона мала вигляд зрізаної піраміди, і здіймалася наче гора Сінай посеред пустелі. А тепер вона виглядає, як ніби їй зняли капелюх і замінили короною, як це видно на малюнку поруч... Хоч тепер замок виглядає зле, все ж видно, що князь Лев спорудив його з великою пильністю і великим накладом коштів. Він мав свій двір лише там.

Замок займає весь верх гори... Дорога туди, викувана в скелі... входить з південного боку на довгу і досить широку рівнину... Там нема жодної будови, лише замкові мури. Тільки ліворуч, з заходу, стоїть на краю дерев'яний цейхгауз позначений № 2. А праворуч від брами глибокий

рів у твердому камені. Понад ним — зведений міст до княжого палацу, який стоїть, покритий гонтами, неначе великий будинок посеред замку і з'єднується з обох сторін з мурами. У цьому будинку є чудові зали, кімнати та інші приміщення усякого виду. Зверху велика каплиця, прикрашена на руський спосіб, у якій молився князь. Лише за нею, з сторони міста, є капличка з католицьким вівтарем. Обидві зараз пусті.

Всі двері, брами, дорога, вікна прикрашені різьбленим каменем. Коли перейти згаданий міст, то під палацом веде прохід з брамою поза будинок. Тут опиняєшся на гарній і великій чотирикутній площі, в кінці якої замок завершується двома великими півкруглими вежами... Ця площа, чи двір, має навколо по мурі хід, вид з якого дає очам більшу насолоду, ніж можна було б уявити... У замку є багато староруської зброї — різних арбалетів, щитів, списів, шоломів тощо. Коли князь закінчив замок і там став перебувати як у недоступному місці, люди стали називати за іменем володаря цей замок Львовом.

Що ж стосується знаменитого міста, яке виникло під цією горою, я чув від старих людей таке. Якраз тоді, коли Лев готував для замку місце недалеко від гори Льва, його слуги з іншої гори, напроти замку, помітили ще одну високу гарну гору. Коли вони з нею знайомилися, натрапили на страшного дракона. Як тільки князь про нього довідався, учинив раду і погубив цього жаж-

ливого змія. Наказав також негайно на горі, де змії мав лігво, змурувати церкву на честь св. Юра (оскільки той також знищив подібного змія). Цю церкву надав він своїм руським священикам як парафіяльну. Вона віддалена від замку приблизно настільки, як гданська Висока брама від Мотлавської брами... Недалеко від церкви показують у скелі печеру згаданого дракона, яку називають тепер Змієвою ямою. Церква разом з будівлями духівництва займає весь верх гори. Там і тепер має резиденцію український єпископ; називають церкву “столичною”, що означає “кафедральна церква”, або “собор” (хоч у місті є більша і краща українська церква). Церква св. Юра приблизно дорівнює гданській церкві св. Варвари, але побудована на український спосіб. За моїх часів вона була повністю перемурована і прикрашена деякими новими образами, що їх намалював дуже старанно український митець Федько. Якщо хочеш побачити гарний, добре прикрашений храм, зайди в середину до цієї церкви. Назовні вона не така, хоч вже має бляшану покрівлю.

Під час будови цієї церкви почали збиратися люди..., аж поки не виросло велике село, яке ще й нині є на передмісті. А князь побачив, що було б неважко спорудити місто. Йому сподобалася долина під замком — рівне місце, оточене горами.

Як видно, церква Юра була першою будовою міста після замку... Оскільки в ті часи Полтва

блукала по долині і утворювала в лісі під узгір'ям велике болото, князь розпорядився збирати воду в рів і відпроваджувати її, осушувати землю, викорчовувати ліс. А тоді князь Лев почав під своїм замком вимірювати місто, проголосив для нього вольності і подбав також, щоб місто навечно користувалося його ім'ям і гербом...

Побачивши, що це місто ростиме великим, що воно багате на воду і дерево, люди почали туди сходитися... Від того часу дотепер місто так поширилося, що його передмістя тягнуться аж до [церкви] св. Юра. І з усіх сторін міста є такі передмістя, а в них є чудові вулички. За моїх часів місто зросло настільки, що коли я від'їжджав звідтіля, то супроти того міста, до якого я прибув, неначе виникло друге таке саме місто.

Під цією церквою гора кінчається і далі йде в іншому напрямі. На північ простяглося велике передмістя, початок якого на плані позначено хрестиком. На цій вулиці справа, біля підніжжя гори мурований храм св. Івана. А далі гарна мурована українська церква, названа Монастирем, бо там є гарний мурований будинок для їхніх ченців. Дотепер їх живе там один чи два. Кілька років тому почали вести чернече життя також українські монахині. І ця церква за моїх часів була цілком перемурована і прикрашена гарними малюнками. Далі на цій вулиці мали українці стару церкву, яка недавно була розібрана, а на її місці споруджена нова, дуже гарна, з дерева. За україн-

ським монастирем трохи далі є вірменський монастир. Це також великий мурований будинок, при якому є і дерев'яна будівля. У монастирі стоять одна за одною дві муровані церкви — св. Марії і св. Якова. Ще, крім того, у садку одного вірменина вони мають гарну дерев'яну церковцю, її називають “при св. Хресті”, бо у тому садку знайшли яблуко з розп'яттям.

Місто Львів (середмістя) збудовано чотирьохкутником... Розміром дорівнює Торуневі. Воно має навколо два міцні мури. Перший високий і з усіх боків на ньому багато високих веж. Муром під гонтовим дашком можна дійти аж до замку. Цей Нижній замок служить королівським палацом, або двором, бо він підготований лише для житла, а не для оборони міста... [На дворі замку] стоїть церква св. Катерини. Вона була раніше руською, як ще й тепер свідчить вся її будова. Всередині, починаючи з підлоги, прикрашена мальовилами євангельських історій і святих, все на руський лад... Змурована вона дуже старанно, з особливо міцної цегли.

Цей [високий] мур оточено ще другим муром, від замку (починаючи з великої бастеї), північною стороною до Галицької брами на ньому багато високих веж. Вони напівкруглі і відкриті ззаду, але мають високі дахи з гонтовою покрівлею. Недалеко від Краківської брами між обома мурами мають міщани стрілецький город з приємною альтаною. А зі сходу мають великий

гарний цейхгауз [арсенал], сповнений доброї зброї та іншого військового обладунку, — і все це зберігається в порядку і чистоті. Далі доходимо при Галицькій брамі до майстерні ливарника гармат, яка рідко буває бездіяльною.

Хоч місто зі сходу лежить на підвищенні, навколо цих двох мурів викопано широкий рів. А за ровом іде ще вал від одної до другої брами, східною стороною. На валах палісад, або бруствер, зроблений з дерева і покритий глиною. На ньому густо стоять восьмикутні дерев'яні вежі, а також три міцні муровані бастеї. Цей палісад тягнувся ще за моїх часів далі, від Галицької брами до замку і включав там також дві муровані бастеї. Бастеї ще стоять, але палісад розкидано і на його місці насипано великий і широкий вал, який вже тепер висотою дорівнює міському мурові. Зростає він тільки за рахунок сміття і будівельного лому, що їх викидають з міста. За цим валом йде ще один широкий рів. Цим новонасипаним валом можна дійти до міської хвїртки, при якій відразу справа є платна лазня. Ще одна [є] на передмісті, під церквою Марії... Обидві брами стоять напроти одна одної, проте від однієї брами іншої не видно. На обох ще й тепер є образи святих у священних шатах, намальовані на руський або грецький вигляд.

В цілому Львів — гарно муроване місто, на усіх вулицях багато мурованих кам'яниць, прикрашених різьбою і малюванням. Проте всі бу-

динки вкриті тільки гонтою. Найкраща забудова на ринку і Вірменській вулиці... Навколо ринку перед будинками йде тротуар, гладко викладений тесаним камінням. Він такий широкий, що можуть йти чотири особи разом, або дві пари назустріч одна одній. З Ринку ведуть східці під цим тротуаром в погребі будинків. Над дверима погребів утворюється ніби уступ, з якого видно весь ринок. Якщо хочеш посидіти, знайдеш в багатьох місцях, на цьому уступі і перед будинками вмуровані лавочки. Тротуар на кілька ступенів піднято, і це не допускає туди возів і коней.

Посередині ринку гарна велика ратуша... покрита жовтою та зеленою полив'яною черепицею. Над її сходами чи то сінями за моїх часів замість дашка вимурувано гарну велику кімнату. А на високо піднятому наріжному камені вміщено кам'яного лева з короною і з королівським гербом у лапах. Перед сінями за моїх часів влаштовано стовп ганьби... При ратуші з заходу стоїть гарна висока вежа, знизу чотирикутна, а зверху восьмикутна, яка ще не готова... Звідти вранці, опівдні і увечері грають на трубі. До ратуші прибудована постригальня сукна, далі є вага, за нею корита для рибного торгу... Далі хлібні рундуки, шевські ятки, будинок гончарів. Тоді вуличка з будинками шинкарів, за ними бідні крамниці з дерева і муровані багаті крамниці. За моїх часів вуличка багатих крамів була підмурована склепінням.

...Крім фарського найкращий храм Божого тіла (перша з його каплиць має вітар), у якому був тоді образ Марії, з головою, загорнутою плащем, і з дитям на руках. Хоч цей образ і тепер гарний, він, я думаю, пам'ятає початки храму: раніше він, без сумніву, був у пошані в русинів і греків. Образ намальовано на руський спосіб, є на ньому і їхні літери.

Українці мають храм Богородиці, яку вони називають Пречистою. Він має високу дзвіницю з суцільного квадратного каменю, покриту свинцем... її дав спорудити з власних коштів Костянтин Корнякт... Українська церква не набагато більша від гданської св. Варвари. Тепер її будують від підстав, з гарного і суцільного квадратного каменю. При мені була виведена вже до склепіння.

...Вірменська церква теж має назву Богородиці, вона більша від української. Верх хрестовидний, критий свинцем, і має посередині надбудований ліхтарик... друга частина церкви покрита такою полив'яною дахівкою, як ратуша. За моїх часів Бернатовичка замовила вірменському митцеві Богушу вималювати церкву гарними зображеннями євангельських історій. Ця церква має гарну дзвіницю, криту свинцем. Недалеко від неї вірмени мають свій шпиталь. А шкіл у Львові тільки три: при фарному костьолі — католицька, при українській та вірменській церквах — їхні школи...

Наукова розвідка і переклад Ярослава Ісавича

Йоган *Johannes* АЛЬШЕХ *Alembek*

Опис міста Львова
Topographia civitatis Leopolitane

Про природні багатства, розташування і забудову міста, людей та їх основні заняття (1603–1605 рр.)

... Це місто має найкращі каменоломні в порівнянні з іншими містами Польщі, чотири цегельні, багато печей для виробництва вапна, а також велику кількість дерева, придатного для будівництва. У навколишніх горах є також поклади гіпсу і гарного прозорого алебастру, якого мало де можна знайти. Місто має архітекторів і найдосвідченіших будівничих — поляків, німців, італійців, і в кожній професії настільки чудових майстрів, що ніде в Польщі не можна б краще озброїти військо, як тут...

Ринок служить як для справ громадських, де вирішуються адміністративні питання і суперечки, так і для купецьких, де виставляються на продаж всі потрібні товари. Він становить велику квадратну площу, оточену чудовими високими мурованими кам'яницями; у східній стороні ринку височить вишуканий будинок архієпископа. Можна побачити натовп купців усіх народів, які напливають до цього міста майже з цілої Європи і Азії, найбільше греків, турків, вірмен, татар, волохів, угорців, німців та італійців. Тут роз-

бещений натовп бездіяльних гебреїв — вигнанців цілого світу, — тут — майже їх “земля обітована”. Саме вони, спокійно дримаючи на міських бруках, заробляють своєю запобігливістю більше, ніж інші купці... Хоч внаслідок сусідніх воєн Львів, як торговельний центр, дуже підупав, однак сюди продовжують приїжджати купці з Туреччини, переважно греки, які перебувають під пильним наглядом присяжного міського товмача, щоб запобігти обдурюванню. Щороку вони продають приблизно 500 бочок малмазії. Це місто в достатній кількості постачає цілому польському королівству різні шовкові тканини, килими і пахуче коріння. У Львові також є воскобійні, які зайвий віск постачають німцям, італійцям та Іспанії. Восени солять тут також варті похвали щупаки, які можна порівняти з тими, які колись ловили між двома мостами у Тибрі і дуже їх цінили римляни. Навколо є багато великих ставків, де ловлять коропів, піскурів та окунів; вони смачні і дешеві. Привозять сюди угорські і молдавські вина, але вони дуже дорогі, тому населення п'є переважно солодкий мед, заправлений хмелем, і пиво — напої не тільки смачні, але й корисні для здоров'я. Є у Львові також міделиварня, де відливають військову зброю. Є великий арсенал, заповнений всякого роду військовою зброєю. У громадському шпихлірі зберігається

такий великий запас зерна, що його вистачить на довгі роки. Місто це має друкарню і папірню і все, що тільки потрібно для людського ужитку; до того ж тут незрівнянно низькі ціни на продукти, що притягає до міста велику кількість людей різних національностей і професій, а одночасно запроваджує також різноманітні пущощі і розваги.

Місто має дві брами: краківську, звернену на північ, і галицьку — на південь; стільки ж є передмість, де збудовано приблизно 1500 будинків, які магістрат наказав будувати з цегли, щоб у випадку нападу неприятелів могли бути легко знесені. На тих передмістях височить багато римо-католицьких і грецьких храмів. Місто огинає річка, яку звичайно називають “Полтва” і яка випливає з малого джерела біля цегельні Гольдберга (на Кульпаркові). Вона перепливає поїд мури міста, від півдня до півночі, далі тече між горами, через гаї і долини і, круто повертаючи, широким розливом впадає до ріки Буг під містом Буськом. У місті є сади, повні різних і розкішних фруктових дерев, декілька виноградників, які постачають ледве 100 бочок терпкого вина, багато пасік і родючі поля...

Переклад з латинської

Себастьян

Sebastianus

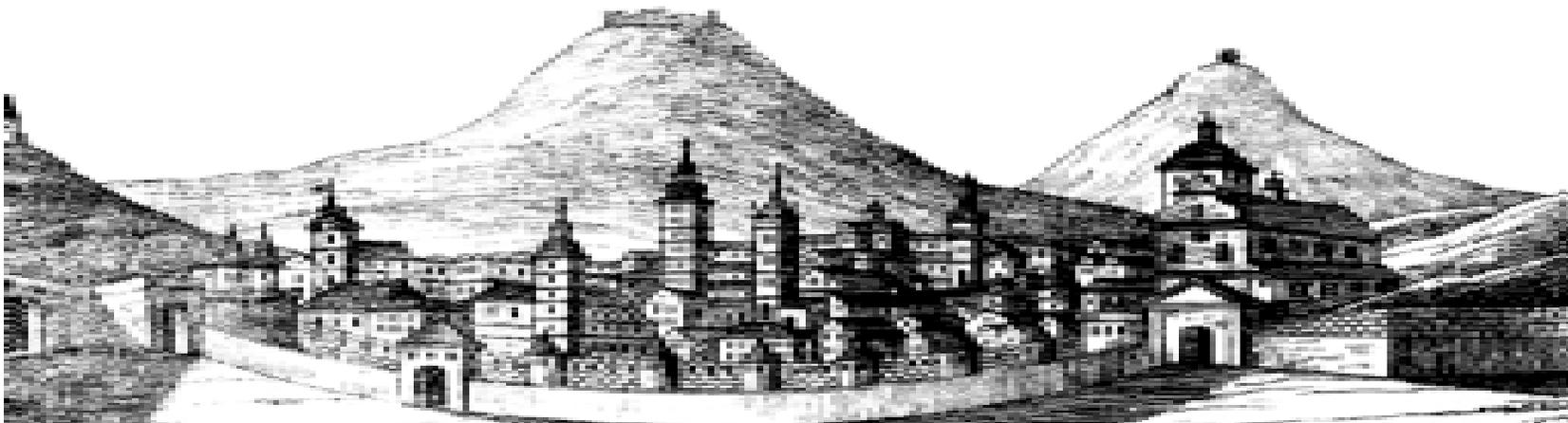
Фабіан

Роксоланія
Roxolania

Fabian

Кльононович

Klonovic

Авторова присвята
найщедрішому і найяснішому сенатові
преславної львівської громади

*Вас одвіку я шанував без міри,
Города батьки, наш сенате славний,
Що тобі численна громада Львова
Кориться радо.*

*Прошу вас, прийміть цей зразок моєї
Праці, що я вам присвятив і щиро
Вам приношу в дар, хоч вона, напевно,
Надто коротка.*

*Я вам про ліси й про ведмедів лютих,
Що в лісах живуть, про людей звичай,
Про міста і вежі, й людські оселі
Пісню співаю.*

*Знаємо й таке, що найвищі владці
Невеликі часом дари приймали,
Як були у тих, хто давав їх, щирі
Серце і воля.*

*Вседержителю не завжди приносять
Дорогі дари, хоч владує світом:
Часом лиш галузка і дим кадильний
Бога вблагають.*

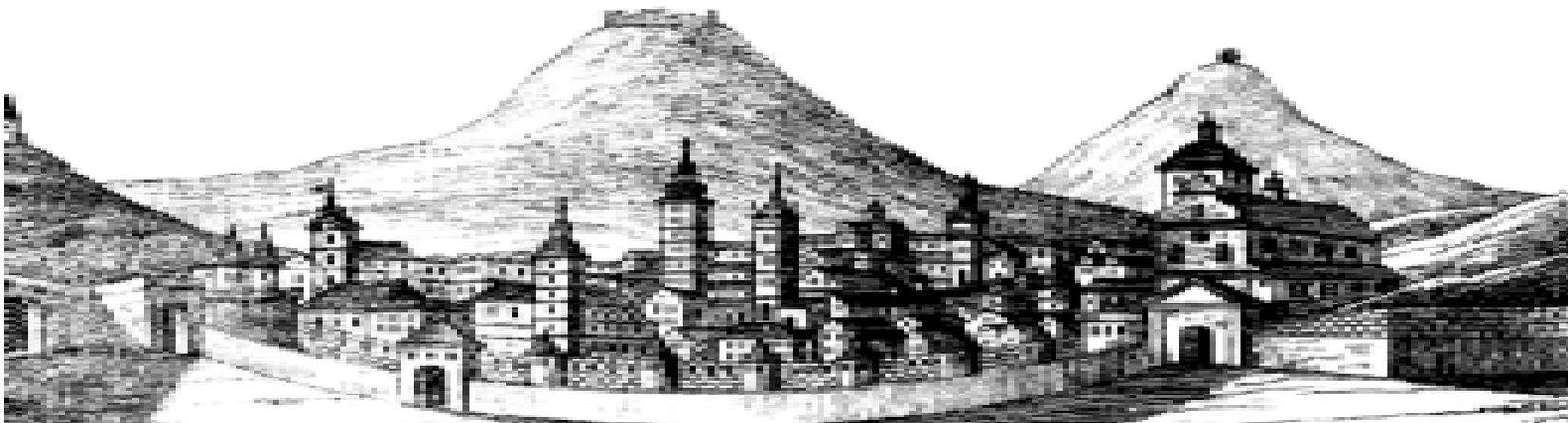
*І в святу карнавку солимська жінка,
Вбога, мідяний лише грошик вклала, -
Ти ж у ній сподобав, великий боже,
Віру гарячу.*

*Із прихильним серцем, сенате славний,
Пісню цю прийми, я тебе благаю,
Як прийняв бог віть і царі приймали
Дар щонайменший.*

*Як про ліси ми співаєм, хай ліс буде консула гідний.
Вергілій. "Буколіки". IV, 3*

I

Музи, співайте про те, які пастовні в русів розкішні,
Села щедротні які в цій благодатній землі.
І про плодючі лани, багаті дарами Церери, -
Землю, що родить завжди над сподівання людські.
Також і славу лісів оспівайте, пресвітлі богині,
В тій-бо країні ліси всяке багатство дають.
Люди там з довбаних пнів добувають меди; на дубах там
Зверху - жолуддя рясне, мед у вощині - внизу.
Пісню співайте про руські міста з-під арктоїської зірки,
Що понад ними вгорі луком Геліки пливе.
І про святе місто Лева, й про звичаї русів співайте,

І про худобу гладку - вади у неї нема.
Славте Замостя, що ввись росте під усміхненим небом,
Славте: мурується там ваша домівка нова.
Храми високі, і замки, і вежі, що зір досягають,
Світлі, величні доми славимо в пісні своїй.

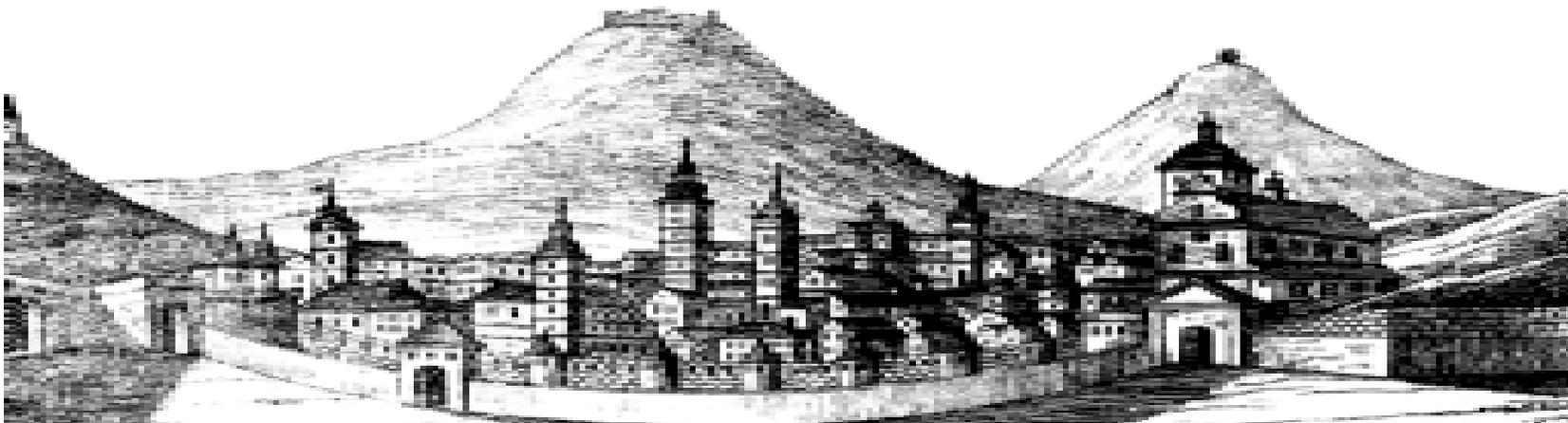
Чисті Піерії доньки, співцеві несмілому поміч
Дайте, у непрохідних хащах шляхи покажіть.
Чари аргівських земель якщо вас приваблюють, знайте:
Наша чудесна земля теж має чари свої.
Певно, живої води джерела вас надять, пробиті
Кінським копитом, і смак Беллерофонових вод?
Є такі самі й у нас, і вода з них жива струменіє,
Безліч холодних джерел, не висихаючи, б'є.
Є на Русі і річки, що широке прорізують поле,
Всякої риби завжди повно в воді річковій.
Може, вас надить Парнас, що затіння дає, ніби шатра,
Бо на вершинах його лаврові темні гаї?
Не сумнівайтесь, богині, й ми маємо гори Менальські,
Також і Альпи свої маємо ми на Русі.
Аж до небес досягає вершок гори Лева; на ньому,
Ген на самому шпилі, замок високий стоїть.
Хмари там чорні, тяжкі нависають із неба дощів'ям,
Щойно у скупченні їх гуснути стане вода, -
Мряку і тучі важкі своїми крутими верхами
Ділить гора, і пливуть води, розлившись по ній;
Шпилем своїм розганяє у висях згромаджені хмари
і не боїться вона Зевсових лютих громів.
Тут під горою, богині, по праву осісти вам личить,

Поки пройдемо ми шлях, що назначили собі,
Вчитель тут - сам Аполлон, що прояснює сяйвом країну;
Він же і пори річні змінює в ході своїм.
Русів не завжди гнітять нестерпні морози, й не вічно
Володарює у них гіперборейська зима.
Ледве розтануть сніги, Аквілонам на зміну приходять
Єври й дари золоті людям приносить земля.
Щойно відступить Борей, Фавоній теплом повіває,
В сонця промінні жаркім слабшає зразу мороз.
А як прийде Козерог із льодами й засвище зимою,
Ляжуть замети снігів непрохідних і страшних.
Бик як зійде і освітить родючі поля - повертає
Найблагодатніший час, милі для всіх дні весни.
Лев, разом з Раком небесним, як землю сарматську зігріють,
То дозрівають хліба, жовте колосся звиса.
Як Терези восени грозять холодком, хліборобе,
В тебе в коморі добра зсипано - стане на рік.
Чутка, злостива сестра Гігантів, хай мовкне й не дурить
Світ, ніби в наших краях люті морози завжди.
Мовить неправду, що наша країна біліє від снігу,
Що наші луки весь рік скуті льодами лежать.
Вертить, що наші поля неврожайні, бо студінь ворожа
Так їх взяла, що ніяк їх не прооре леміш.

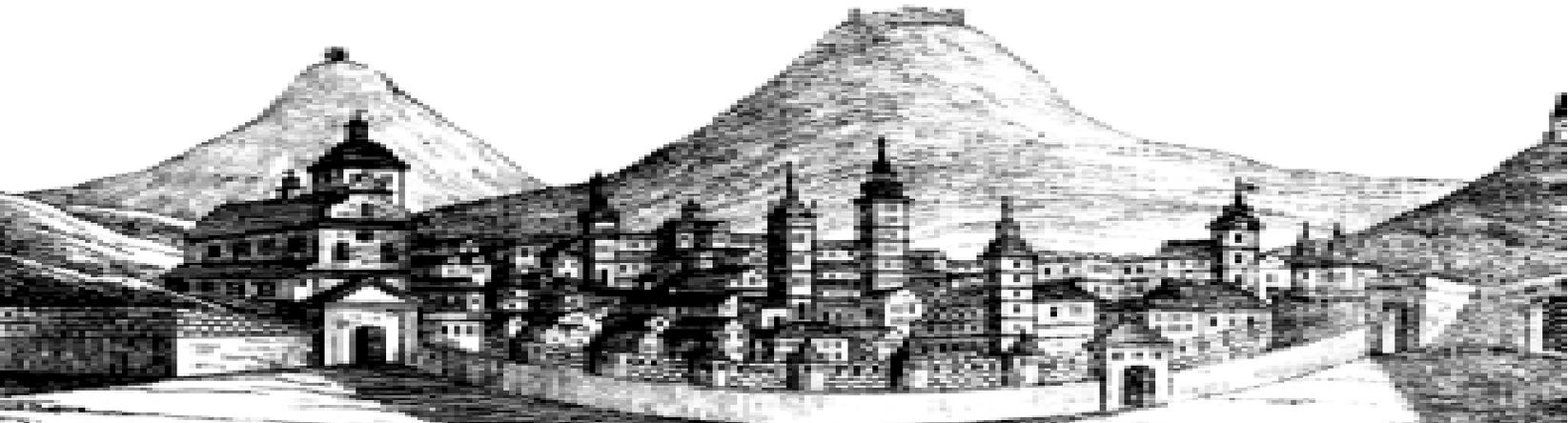
Ми ж веземо наше зерно по ріках прудких аж до моря;
По суходолу й морях наші багатства ідуть.
Навіть і землі германські годуються жнивом тутешнім,
Наше зерно й Океан носить на хвилях своїх.

На пасовищах зелених пасеться весела худоба,
Землі далекі живуть гладкістю наших волів.
Все це не виплід полів, морозами вічними скутих,
Дати подібні дари може лиш тепла земля.
Тож поспішайте до нас, о Музи, дочки Мнемозіни,
Щоб ви побачить самі нашу країну могли.
Я ж помічаю: Кліо з погідного неба злетіла
І за собою веде хор геліконських дівчат.
Тут, де в Бистриці руслі спливають потоки, де гребля
Перегороджує їх, творить глибокі стави,
Частка її, що під містом тече, взята в труби надійно,
Воду солодку питну Любліну - місту дає;
Частка ж у став витікає, а інша пливе попід башту,
Башту, що воду вбира і подає догори.
Далі по бронзових трубах тече до міських уже мурів -
Так її владно женуть вкладені хитро круги.
Берег один верболозом поріс, що стинають на пруття,
Другий - укрили бори, повний живиці сосняк.
Там осока та латук болотяний пнеться довкола,

В тихій воді ситняги купами густо ростуть.
Берег зелений над тихою річкою Музи обрали,
Тут зупинився в путі чистий дівочий їх хор.
Ліру покладено й арфу, а ще - милозвучну кіфару,
Кожна співають почина при інструменті своїм;
Сіли богині на ложах, порослих рясною травою,
Місце сподобалось їм, славлять долину вони.

[...]

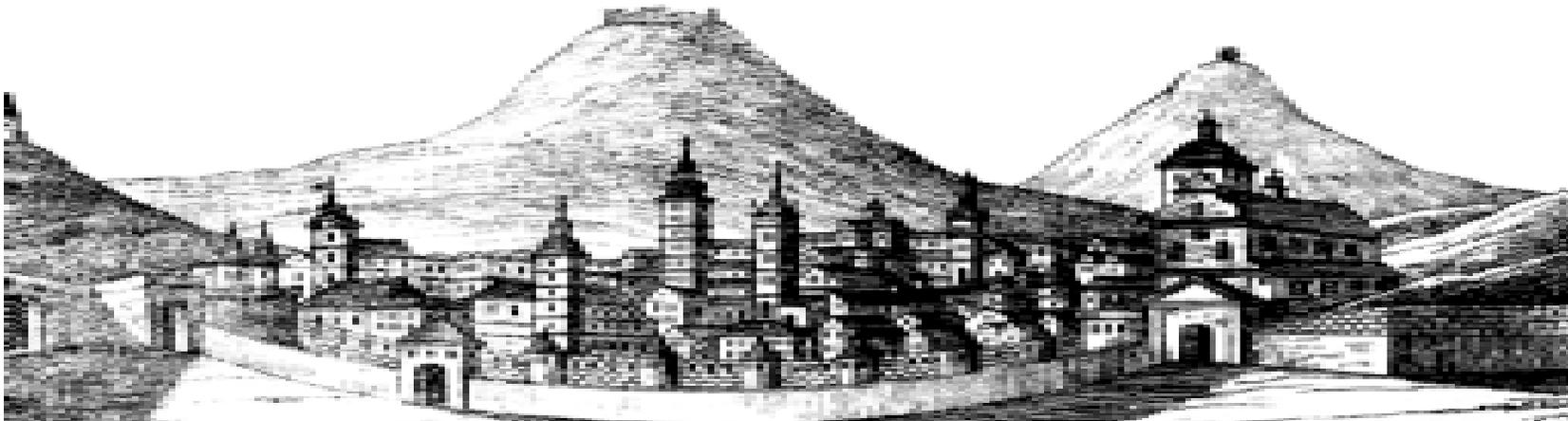

VI

I

Досі я ладом простим співав про ліси, та пора вже
І про міста заспівать, як і про села Русі.
З-поміж усіх руських міст найперше стоїть перед нами
Наше святе місто Львів, слава народу і честь.
Радуйся, захисте мій, ціль праці моєї, оздобо
Віри старої й красо, широко вітаю тебе!
Городе чесний, ти здалеку перший пророків нещирих
Ніби зачув і замкнув брами свої перед злом.
Не одурив тебе вовк у шкурі овечій, - збагнув ти,
Що то за пошесть іде, хоч і прикрита була.
В міста осерді стоїть на варті духовний владика,
Він святим чинам права благословенні дає.
Славний він пастир, що зло у зародку знищив, не давши,
Щоб ця біда підповзла і до суглобів також.
Пастиреві помагає сенат із мужів найзначніших,
Так, що облесній чумі - ересі - вступу нема.

Городе Лева святий, тримайся, скало марпесійська,
Віри прадавньої ти не відступайся повік!
Хмари ідуть над твоєю оселею славною, місто,
Вежі - то сила твоя, й мури, і замок, і вал.

Замок на мури оперся і грізно на скелі стрімливій
Ген височіє - усім здалеку видно його.
Піснею я Піерід сюди прикликав, щоб розрадить
Жаль, що немає у нас вкритої лавром гори.
Замок гостинний вони пізнають, оглядають все місто,
Хвалять закони святі, вірність, побожність і лад:
Благословенна в віках, пишайся, кохана оселе,
Ти у щедротних руках держиш всесвітні скарби!
Різне добро, яке ми по всяких зустріли країнах,
Зору людському всякчас гордо являєш, о Львів!
Ти межі двох просторіней великих, у світі єдиний,
На пограниччі тепла й вічних морозів стоїш.
Зводишся ти на краю просторів, снігами укритих,
Де з незапам'ятних пір дикий царює Борей, -
Збіжжя, дозріле під владою змія, що полум'ям дише,
Шле добровільно тобі спалена сонцем земля.
Також і всяке добро, осяяне сонцем полярним,
Снігом укрита земля радо тобі надсила.
І дорогого каміння, і злата, добутого в горах,

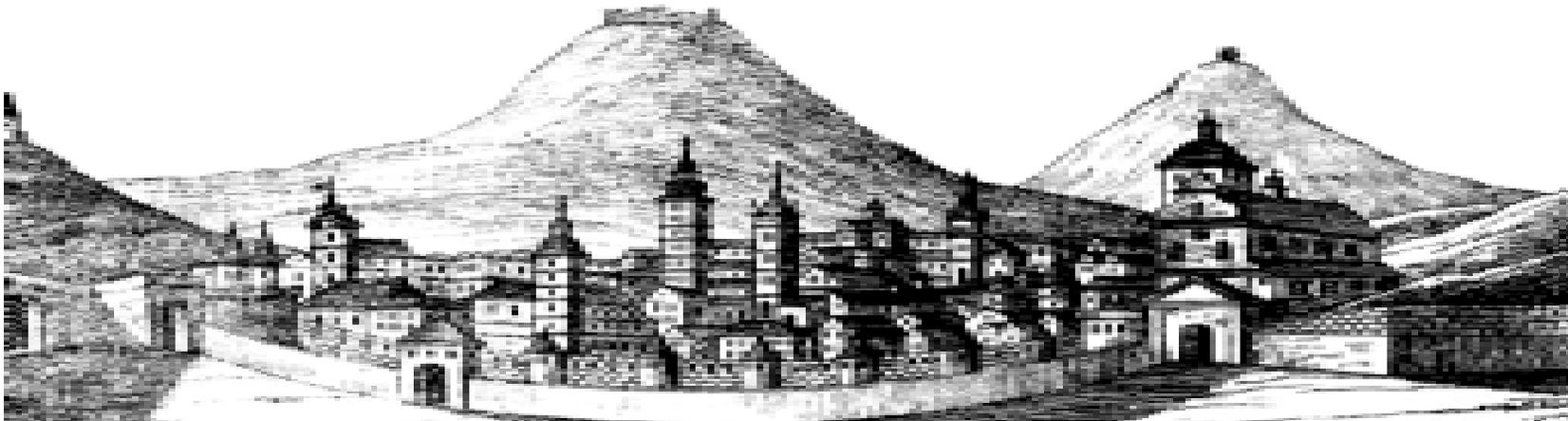
Маєш ти вдосталь - скарби з двох прибувають світів.
Вежі шпилями до хмар сягають, і горді будівлі
Зносять покрівлі свої до піднебесних висот.
Кращий із храмів міських найясніший присвячено Трійці,
З царською пишністю він щедрі оздоби несе.
Другому храмові славному й шановану назву "Синаксист"
Блиском сяйливим своїм тіло Христове дало.
Третій - Бернадів оплот: суворий устав аскетичний
Тут навчає ченців скромності і простоти.
Скромним вдоволені завжди, від цілого світу відтяти,

І, згідно правил своїх, всі вони в бурих плащах.
Жебрана страва у них і заплачена стиду ціною,
Скромно вживають її, з благоговінням їдять.
Вдень і вночі вони молять спасителя й славлять піснями, -
Так цілі ночі вони часто проводять без сну.
Тіло терзають своє, батогами шмагаючи густо,
Радо наругу й біду терплять, і муки важкі.
Тут і вірмен волохатий, багатий на пахощі всякі,
Свій незліченний товар просто зі Сходу везе:
Шовк і тканини з бавовни, нитки золоті, й срібну пряжу,
І килими, що на них турок лягає спочить.
Калмуса корінь, імбир, зерно кардамону і зілля –
Те, що в народі його звуть “запашний очерет”,

Перець у нього, і лік на печінку найкращий - ребабар,
Єсть і мускатовий цвіт, і червонястий шафран.
Тут, залишивши вітчизну, навік оселились вірмени,
Давній, уславлений рід вільних і чесних мужів.
Їхні священики тут, із пишним начинням церковним,
Тут за обрядом своїм храм збудували вони.
Руси також тут живуть і держаться грецької віри,
Мають і храми святі, вірні обрядам своїм...
Годі про це - повернімось до славного міста, щоб врешті
Те, що задумали ми, аж до кінця довести.
Треба співати мені про сенат і про чинні закони,
Замки і брами згадать, і благоліпні доми;
Й вас, величаві палати, які будували сарматські
Владарі: трон там ясний, гідний Юпітера дім.
Розкошів царських оселе, веселощів місце безпечне,
Сонячна грива у дім ллється крізь ґратки вікна!

Високо вежі стрункі стримлять: унизу омиває
їхні підвалини Стікс, неба сягають шпилі.
З вежі годинник видзвонює всі скороплинні години,
Знати несхибно дає кожна хвилину життя.
Стрілки показують точно минущого часу перебіг,
Зубчасті кола й на мить не зупиняють свій рух.
Звуком подвійним, приємним для вуха сурма виграє,

Отже, засвідчує нам: часу частина пройшла.
Безповоротність годин, що прудко збігають на безвість,
Завжди нагадує нам: час - найкоштовніший скарб.

Переклав Михайло Білик

Бартоломей

Bartholomaeus

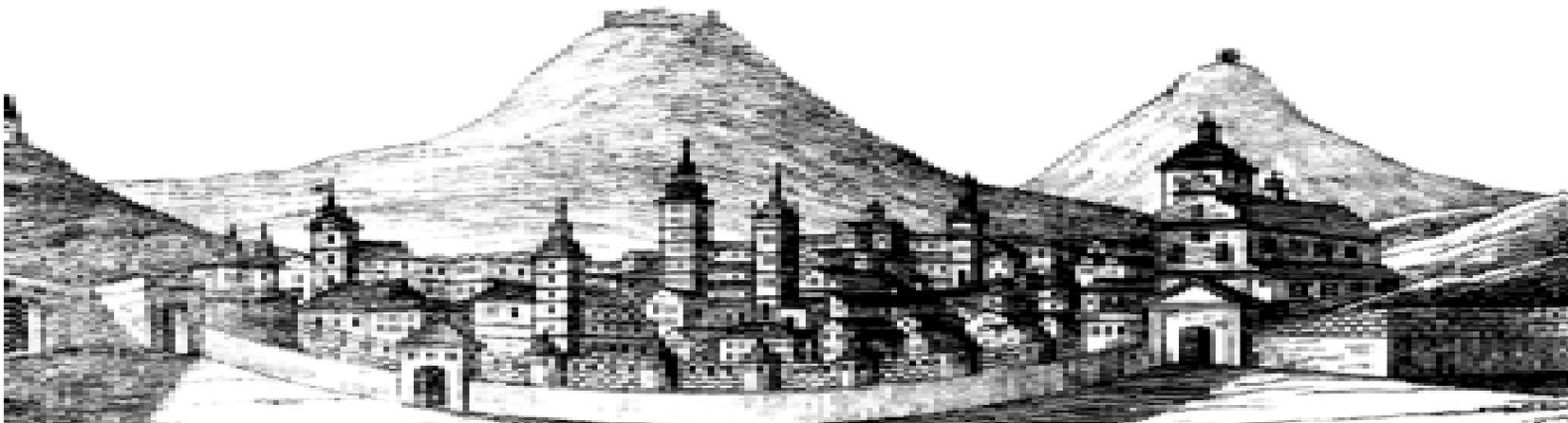
Зіморович

Zimorowicz

Leopolis Triplex

Потрійний Львів

тобто Хроніка міста Львова

PERINCLITI
SENATUS LEOPOLIENSIS NOBILISSIMIS
VIRIIS DOMINIS CONSULIBUS

Iniuriam gravem precalaro nomini vestro infligeret, quicumque Leopolim, cuius potior pars estis, amplioribus laudibus cumulandam censeret, supra quam ab universa Polonia laudes accepit, postquam ornamentum tutamentumque terrarum Russiae ore totius regni pronuntiata est. Quo uno acroamate quid amplius ad famam eius fingi aut illustrius ad gloriam dei a quopiam poterit, cum omnes omnium panegyres in se complectatur? Non negaverim plerasque externarum urbium lata admodum agnomina indita habere, in iisque sibi applaudere. Etiamnum Romam caput mundi, orbis magistram, Antiochiam theopolim, Damascus oculum orientis, Panormum hortum Siciliae, Turingiam lumen Germaniae, Hiberniam patriam sanctorum, Antverpiam ocellum urbium, Latii lumen Florentiam, maris reginam Venetiam nominari audimus. Verum huiusmodi adulteria vocamina e cerebro fabulosi poëtae aut logodaedali rhetoris promanasse nemo infitari potest, quorum vernantia ingenia elegantis factitiorum verborum potissimum solet scatere. At Leopolim, non domestici praeconis clogio aut professoria scriptoris

НАЙШЛЯХЕТНІШИМ
МУЖАМ, ПАНАМ РАДНИМ
СЕНАТУ ЛЬВІВСЬКОГО

Велику прикрість завдав би уславленому імені вашому, якщо б найобширнішими похвалами, що надходять з цілої Польщі, не оцінив Львів, чиєю визначною частиною ви є, який вустами цілого королівства проголошений прикрасою і захистом руських земель. Чи цією однією розповіддю ще більше до слави його долучитися, чи ще яскравіше, де тільки можна, говорити про славу, бо ж переповнено усе панегіриками? Не заперечував би оплески всезагально відомим іменам більшості інших міст, бо Рим столицею миру, вчителем світу, Антіохію боголюбивою, Дамаск оком сходу, Панормій житницею Сицилії, Тюрінгію світлом Германії, Гібернію батьківщиною святих, Антверпен перлиною міст, Флоренцію світочем Лацію, Венецію царицею моря насмілюємося називати. Дійсно, такі сфальшовані найменування ніхто не може заперечувати, бо ж вони пролилися з голови казкового поета чи примхливого ритора, чиї молоді таланти, переважно, найбільше рясніють вишуканостями звичайних слів. А Львів, не у короткому вислові доморощеного провозвісника або мовою вчителя риторики, прихованого автора, але у публічних висловлюваннях найобширніших станів королівства на-

umbratici lingua, sed publico amplissimorum ordinum regni oraculo decus et munimen Russiae appellatam, maiore testimonio et praeconio non indigere vel ipsa invidia fatebitur. Plamarium siquidem est virum magni nominis encomiasten habere, quid totam illamque liberam rempublicam, cuius gloria caelos ascendit? Proinde neque ego tantae dignationi de meo quidquam affingere praesumpsi; comitiis tantummodo centuriatis plausum. Leoni autem vestro, in sole Sarmatico hospitanti, pompam face historiali addere statui, quamvis hanc quoque facem

“solus amor patriae ratione valetior omni”

subdiderit mihi, ut in recensendis rebus domesticis facundia cuius, in pervestigandis autem diligentia nemini cederem, hocque tenue vectigal, natali meo debitum, ad sanctius aerarium vestrum deferrem. Ut enim, quae res est, eloquar, magnam partem mei, maiorem litteraturae, si quae mihi inest, Leopoli sibi vindicat, cuius appetentiam adhuc in schola uteri materni infanti insevit, cum primo lacte sub magistro patris puero instillavit, tota denique vita ipsa cariorem redditit.

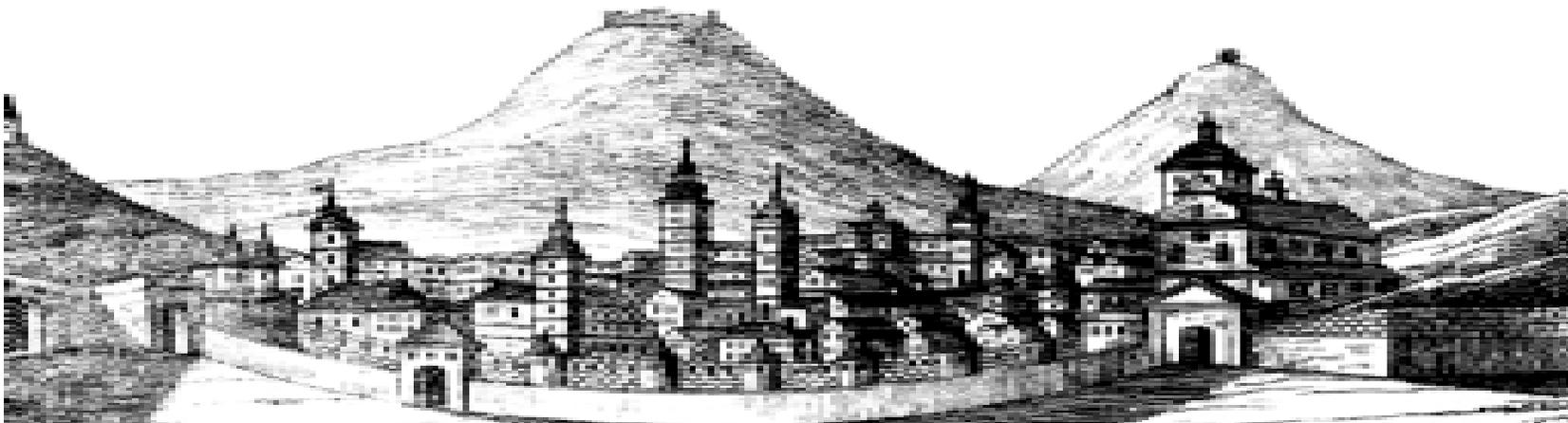
Nec dubium senatus vester regnum supra Minervam meam adii, ex quo multiplex ingenium eius iniecta, ut verbis Senecae utar, manu e caeno plebeio extraxit, neve amplius intra vulgus pateret, calamo particio per septem viros suos, excelsos

звано прикрасою і оплотом Русі, і більшого свідчення і прославлення не потребує навіть сама заздрість. Де ж взяти хвалу для мужа великого імені, увінчаного пальмами, що славу тої цілої вільної держави піднесе до небес? Крім цього, я не насмілювався до такої гідності щось від себе додати; тільки оплески такому пишному зібранню, а левові вашому, який оселився під сарматським сонцем, я вирішив додати пишності історичним факелом, хоча цей факел

“тільки любов до вітчизни сильніша за всякі підстави”

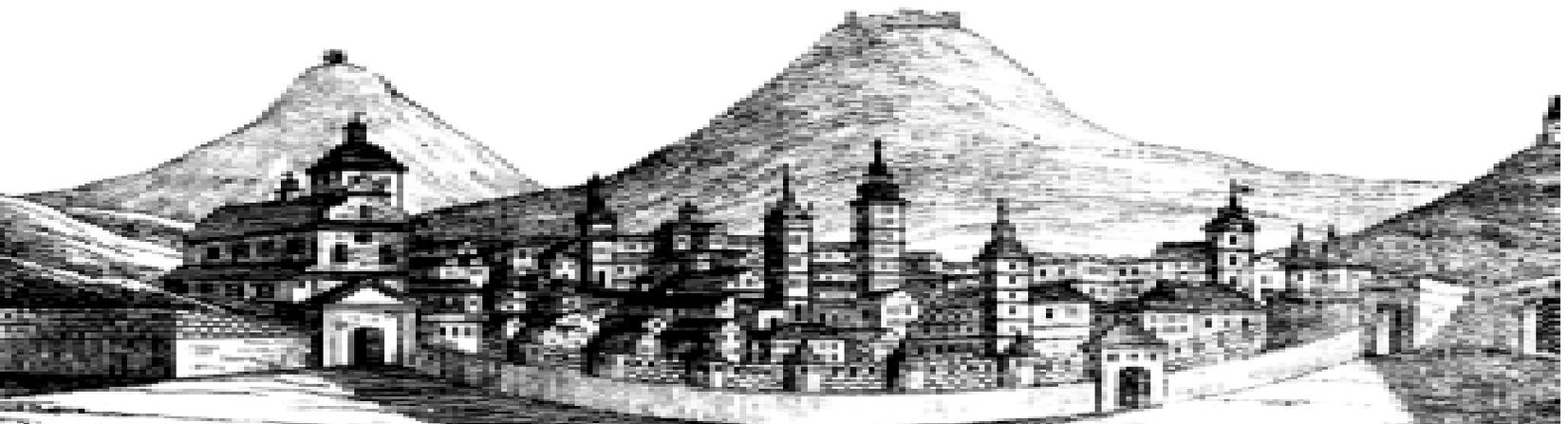
передала мені, щоб у переповіданні домашніх справ будь-кому (можна поступитися) красномовством, але у ретельних дослідженнях нікому не поступався старанністю, і цю незначну данину, належну моїй батьківщині, повернув я до священної вашої скарбниці. Бо ж навіть Львів сам вимагає сказати, як справи мають, великі щодо моєї участі, більші щодо освіченості, якщо якусь маю, прагнення до якої донині в школі лона материнського дитині прищеплено, з молоком материнським під проводом батька хлопцеві вли-то, нарешті протягом цілого життя зроблено найдорожчими.

Без сумніву, сенат ваш ставив владу поза мою Мінерву, звідки й походять її найчисленніші таланти, бо, користуючись словами Сенеки, плебея рукою з нечистот витягнув, і щоб більше не поширювався серед простого люду, пером шля-

meos, quorum nominibus gratus assurgo, supra nidum gentilem evexit, eodemque calamo, fortuna priore proscripita, fascibus consularibus Musas meas suburbanas adscripsit. Tot igitur nominibus nomen meum censui vestro obnoxium. Cum alia ratio expugnendi haud suppeteret, illum ipsum calamum a patribus vestris acceptum in patrios annales strinxi, hos fasces urbanos fastis popularibus submisi, ut scilicet patriam, quam mihi sors nascendi dedit, neque per Livios Roxanos aeternam, neque per augustos vestrates marmoream hucusque factam, saltem e latericia litterariam, e Russica Romanam pro virili mea facerem. Quia vero nemo spernit artificem, nisi qui artem eius ignorat, vos autem et litteras probe nostis et digna illis agentes odisse non potestis, Leopolim quoque meam litterariam una cum architecto eius fraterna manu excipite, in latericia longum, in litteraria aeternum vivite!

хетним за допомогою семи мужів своїх, начальників моїх, перед іменами яких вдячний встаю, над родовим гніздом виріс і тим же пером, яким перша щаслива доля підписана, відзнакам раецьким Муз моїх передміських приписав. Отже, стільком іменам ім'я моє вирішив вашому підкорити. Коли ж інший спосіб віддячування не зовсім підходить, те саме перо, від батьків ваших прийняте, до батьківських анналів нагострив, ті фасції міські хронікам народним підкорив, щоб батьківщину, яку мені доля дала для народження, ані лівійцями для роксанів вікопомною, ані святими предками вашими дотепер не зробив мармуровою, але з цегляної літературною, з руської римською в міру сил своїх зробив. Дійсно оскільки ніхто не нехтує митцем, хіба що не знає його мистецтва, ви ж бо і науки добре знаєте і тих, хто ними достойно займається, ненавидіти не можете, Львів також мій літературний разом з його архітектором братською рукою прийміть, у цегляному довго, у літературному вічно живіть!

IN STEMMA CIVITATIS LEOPOLIENSIS,

LEONEM ANTERIORIBUS PEDIBUS TRES
COLLES STELLA INSIGNITOS TENENTEM:

I

In caelo stellis, in terra montibus altis
Pulchrius atque nihil grandius orbis habet.
Haec leo Roxanus quoniam gerit ambo trophaea,
Plus illi caelum nec dare terra potest.

II

Vitiferos montes inter monumenta triumph
Pompeium loquitur fama tulisse ducem.
Sidera qui raperet caelo, vel rapta trophaeis
Adderet astra suis, nemo vel unus erat.
Soli Roxano montes stellamque leoni
Roma triumphatrix deditioe dedit.

Ioſephus Bartholomaeus Zimorowicz

НА ГЕРБ МІСТА ЛЬВОВА,

ЛЕВА, ЯКИЙ ПЕРЕДНІМИ ЛАПАМИ ТРИМАЄ ТРИ
ПАГОРБИ, ВІДМІЧЕНІ ЗІРКОЮ:

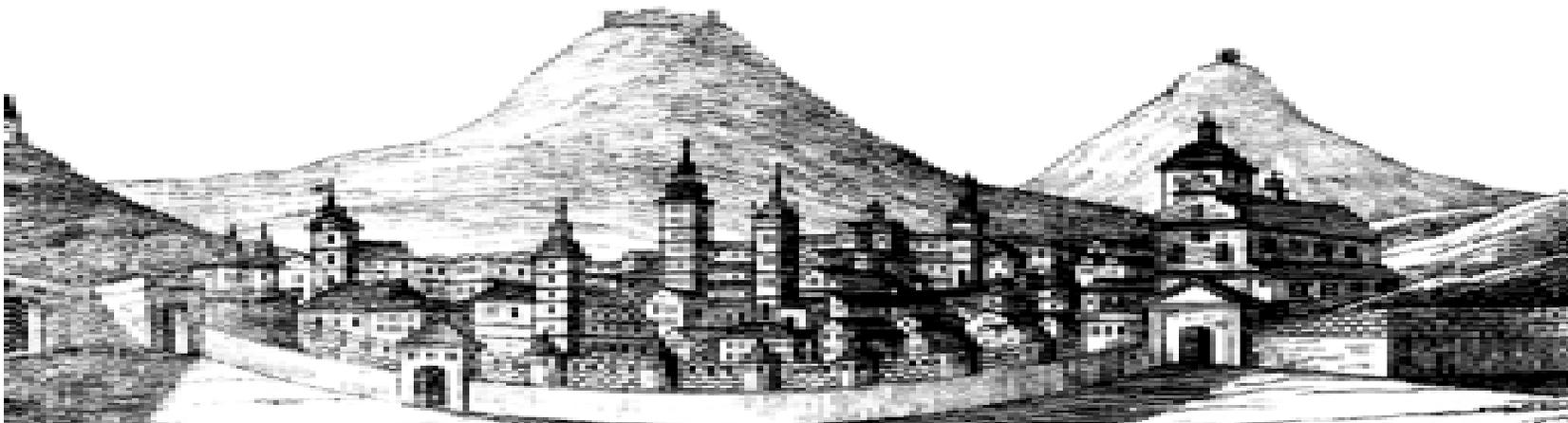
I

Від небесних зірок і від гір, що високо вершини підносять,
Немає на світі нічого миліш, та й не треба.
І руському Львову, який цих дарів має досить,
Нічого не можуть вже дати земля ані небо.

II

Між тріумфальних відзнак гори, лозою покриті,
Гнея Помпея вони, кажуть, зробили вождем.
З неба вхопивши зірки, немовби звичайні трофеї,
Їх роздавав для своїх – жоден ще так не чинив.
Тільки одному русинському леву і гори, і зірку
Рим, тріумфуючий сам, ніби данину віддав.

Йозеф Бартоломей Зіморович

ЛЬВІВ РУСЬКИЙ

Три Львова в одному я відкриваю:

1270. (Тут і далі – рік. *Прим. ред.*) Перший руський, закладений Левом, княжичем руським, а радше розпочатий, ніж збудований, і тому, як усі творіння давнини, безформний, незугарний, грубий, більше до військових укріплень, ніж до міста, подібний, спочатку Львигородом названий.

1340. Другий німецький, прийнятий раніше від русинів Казимиром Великим після капітуляції, як усі свідчать, очищений польським полум'ям, змінений на краще кам'яними мурами, саксонськими правами, тевтонською залогою, названий Лембургом.

1551. Третій, що став після двох попередніх польським, яким і до сьогодні залишається. Первісні жителі, що згідно з місцевими звичаями дружин брали серед ляхських дівчат, поступово перероджувалися, бо зникли чужі звичаї потихеньку, і змінилася народна культура, і місцева мова запанувала над чужою.

Нехай хтось дивується стільком обличчям одного міста, адже і люди, і їх царства мають свої чередування, обертання і падіння. Ось Рим, вічне місто, від якого, крім древнього імені, нічого іншого не залишилося, або, як говорить панормітанський поет:

“Непереможений Рим і знищений є переможцем”.

Отже, повертаюся до Львова, названого мною тригороддям, і усе, достойне знання про кожен з них, що зміг вичерпати з домашніх анналів, роблю відомим.

Першим з правителів Русі та засновником Львова був князь Лев, найстарший син Данила, короля тої ж південної Русі, а онук Бели, короля угорського, по Констанції, сильний завдяки численним зв'язкам монархів угорських і польських. Бо ж у ті часи королі польські не роздумували принаймні про образу гідності свого маєстату, коли брали руських князівень до спільного ложа і берла. Так, Казимир, вступивши на королівський трон, Марію, дочку Володимира і Анни, рідну сестру Константина і Василя, кесарів константинопольських, зробив собі дружиною, полякам королевою, а Болеславу Сміливому матір'ю. За тим же прикладом три Болеслави - Сміливий, Кучерявий, Білий, а крім них Мечислав, Казимир, Владислав перемішали королівську кров з усіма майже князями руськими через шлюбні зв'язки. Ось чому також володарі Русі, будучи (між собою) через дочок у кровних зв'язках, коли траплялися тяжкі війни, посилали своїх зятів.

Роман, дід нашого Лева, Казимиру, сину Кривоустого, родичеві по Єлені, княгині белзькій, зробив вигідну справу проти Мечислава Старого і навіть раніше захопив першість у битвах, а при річці Мозгава дістав багато поранень. Кращою була доля Данилові, батькові Лева,

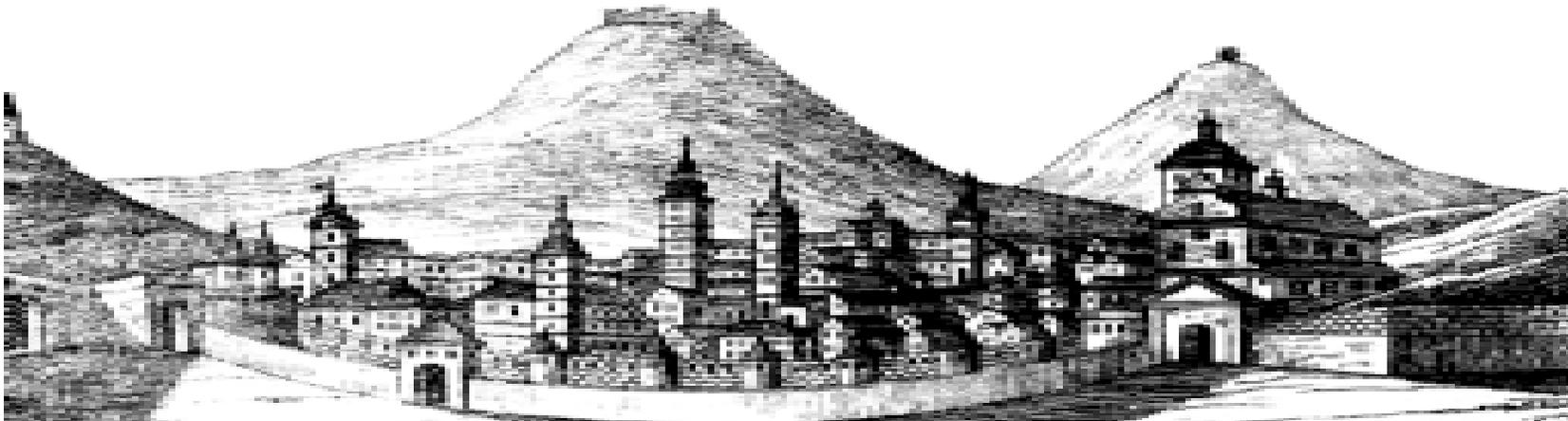
який надав підтримку Болеславу Стидливому, бо ж моравів, приборканих залізом, привів до послуху, який вони порушили. Поляки своєю дією, яких колись відкинуто популярними діями верховних влад, ще повільніше, ніж своїм родичам, надали взаємну послугу. Бо ж дійсно, жадоба панування, привабливіша за всі пристрасті, нерідко зв'язувала обидвох між собою: поляків, яким видавалося, що зростають на загибель їм, русинів, які кричали, що поляки під виглядом допомоги собі видобувають перемогу.

1202. Таким чином, після того, як скіфи, найбільші варвари з усіх варварів, з Каспійського моря виринули, як з безодні, охолили з голоду та злиднів і готові до всіляких безчинств, спустошивши обидві Азії, куманів, гетів, половців, розпорошивши їх лише тільки брязканням зброї і кінським тупотом, або викинувши їх з осель з тамтого боку Танаїсу та Меотіди, вдерлися навіть до Херсонесу Таврійського і вже нависли (погрозою) над спинами русинів. Данило Романович, який на той час іменувався королем руським, першим відчув силу татар і союз з ними використав, на що охоче пристали скіфські посли, і тим своїм прикладом цілу Русь перетягнув на бік скіфів. А звідтам русини, пригнічені татарською загрозою і необхідністю, якій навіть боги підкоряються, відірвані від поляків ніби стихійним лихом, через найбільший злочин, християни з магометанами, споріднені проти близь-

ких, використали засідки, зброю, силу, об'єднали руську спритність із скіфською швидкістю і своїми головами звели міст до Польщі. Скіфи, підбадьорені такою поблажливістю русинів, бо вже майже ціла Татарія перенеслася на Русь, частіше з'являючись з прикордонних її схованок мовчазним натовпом, випереджуючи звістку про свій прихід, (проносячись) через обидві Польщі, Сілезію, Моравію, Угорщину, шаленіли в пожежах, вбивствах, розпутах і звідусіль стягали у Руські надра здобич, як до якогось величезного розбишацького лігва; знову і знову невинною кров'ю позначали свої шляхи у Польщі, полишаючи за собою порушені могили, залишаючи напівмертвих, позбавляючи спустошені поля орачів, аж поки свою жорстокість не вгамували вбивствами, а хтивість безстидствами, і ненаситна жадібність варварів не вдовільнилася грабунками.

[Лев відданий татарам у залог]. Найбільша частина цих поразок - Лев Руський, запряжений союзник варварів, наглядч доріг, головуючий військ, творець машин у завойованих твердинях, загарбник і подільник здобичі, захопленої у сусідів. Бо ж зовсім ще молодим був відданий батьком Данилом татарам у заручники і в їхніх шатрах призвичаївся до всіляких дикостей, і легко подібністю звичаїв грубого народу до себе притягував душі (людей).

1240. Тоді визнаний найзнатнішими, невід'ємний супутник татарських вторгнень, виру-

шав як солдат з Кайданом і Баттою, тиранами жахливого імені, які Угорщину та Польщу залізом потопили в крові, осквернили вогнем, спустошили грабунками. Нарешті наситившись таким розбійництвом, Ногаєві і Телебузі, найкривавішим татарським князкам, підніс князювання у Польщі і надав допомогу, зібравши численне військо з руських добровольців.

1259. Нарешті з цього королівства, найнегіднішим чином вбивствами, пожежами, грабунками спустошеного, кривавої різні, вчиненої проти переможених у Сандомирському замку, взагалі усіх нещасть, завданих татарами польському народу поза законами війни, винятковий підбурювач, помічник і довірений Ахат повстав. Проте такого роду послугами пожадливі руки скіфів, які вважають ганебним жити інакше, як з грабунків, спромігся схилити (на свій бік), але, тим не менше, на Русі трапляється і худоба вільна, і люди, як що-небудь очевидне, приводять з собою полоненого, не зважаючи ані на святині, ані на неосвячені будівлі, але, оскільки Польща не в стані (дати раду) своїм злочинам, віднімаючи союзників у ворогів, і ці прихлібники скіфського братства достатньо варварським жартом віддавали голос.

Коли Лев зрозумів, що його вовк за вуха схопив, вирішив якнайскоріше забезпечити безпеку власну та маєткам князівства, яке між кувадлом поляків і молотом скіфів знаходиться, по-

чував себе безпечнішим і влітку, і взимку, коли був оточений охороною. Оскільки жадібні до багатії здобичі татари щороку спустошували нападами Руську землю, всі пани, задумуючи охорону для великої кількості беззахисного люду, закладали укріплення або на стрімких пагорбах, або між недоступними болотами, розуміючи, що наїзди неприятельські не тільки силою зброї, але й твердиною мурів стримати можна. За їхнім прикладом наш Лев заходився будувати твердиню.

1270. Твердиня Львівська зводиться. Угледівши втім на самій границі своєї провінції гору, вигляду оборонного, знизу лісистими долинами ніби засувами опоясану, а доступом до верхівки дуже прикрим (що може стримати ворога, бо тяжко дихати на такій стрімнині), зараз же на її верхівці замок з брил, там же ж виламаних, збудував, загорожами та міцними частоколами оточив, у яких поскладав княжі клейноди, скарб, трофеї, арсенал, і сам, почувуючись на цій верхівці безпечнішим, заложив тут столицю свою князівську.

Ця гора, спочатку названа замком, створила пізніше біля свого підніжжя болотисті перепони для міста Львова, досить брудкі і не покращені жодними людськими помислами. Врешті князь перебув лише зиму в цьому замку і через невідне помешкання, що постійно обдувалося жорстоким північним вітром, також і че-

рез невігідність підйому, яким ледве піднімалася задихана худоба, зненавидів це місце.

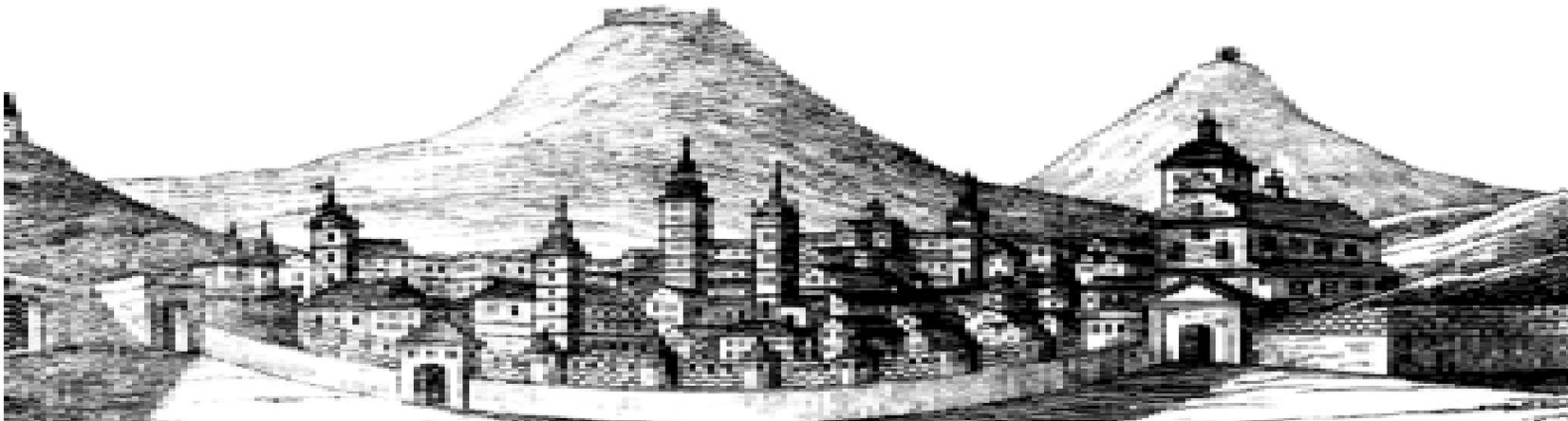
Замок Низький будується. Недалеко другий замок, більш пристосований до житла і для оборони, поставив у заболоченій місцевості, а вищий призначив для надійного сховища від приїжджих чужинців скарбів, що там зберігаються на випадок війни, і дружина з вартою вдень і вночі без сну охороняли (скарб). А княжа служба, як-от челядь, стражі-прибічники й інші придворні, мали бути завжди готовими до виконання панських заповідей. Вони зайняли проміжок між обома замками, оселилися у побудованих поспіхом халупах, і був там постійний рух туди й сюди; так без попереднього задуму створилася перша подобизна перехідника, перерізаного вуличками, на зразок містечка під замком. І з тих пір аж до наших часів це передмістя заселене русинами, а скоріше вірменами та жидами, і дотепер існують святині, ними збудовані, бо ж їхні предки ще за панування Лева осіли на підніжжі цієї гори.

Тим часом татари, вороги Божі і людські, не переставали грабувати Русь, яка так (відчайдушно) боронилася, забираючи людей і худобу, через що селяни, вигнані зі своїх осель, щоденно юрбами втікали до Львова в такій кількості, що ані на узгір'ї, ані в забудовах на долині поміститися не могли. Лев був попереджений про таку навалу з метою очистити підзамкові сади від тої

голої долині, нижче стрімких укріплень обох замків, що густо позаростала лісом і, власне кажучи, призначалася для забудови міста, свого часу була для укріплень охороною, звідки можна відбивати натиски неприятеля, який надходить. Скупчена черета менше дбала про майбутнє, і аби тільки могла unikнути пазурів скіфських гарпій, вважала вигідним будь-який притулок, їм вказаний. Швидко заходилися вирубувати ліси, гаї і ставити доми з того ж матеріалу.

Аби безладно не осідала така вельми змішана громада, розподілив її був сам князь, згідно з громадським звичаєм, по народах, які склали населення міста, на чотири дільниці, тобто: для русинів, як своїх, (надано) сторону вигіднішу зі сходу, для євреїв і подібних до них правовірних сарацинів з полудня, для вірмен і татар, що звикли до спільного товариства, визначено (дільницю) з півночі, а для себе і свого двору обрав Лев частину західну, бо попередньо вона вже була забудована замком. Із стількох народів, що різняться між собою мовою, звичаями, обрядами та віровизнанням, складався придворний почет Лева.

Татари, згідно з укладеною угодою, зимуєючи по селах, займали найближчі зимівлі серед вигідних власних об'єднань, а багато з них творили допоміжну княжу сторожу. З тих же деякі прибудули, які всюди тягали за собою своїх вошпих домочадців, шкарадних дітисьок і їхніх

матерів, більше подібних до відьм, роз'їжджали скрізь на возах і, будучи в захопленні від такої великої кількості плодючої землі, спокусившись достатком, легкістю здобичі і значною платнею, зреклися власної землі і замешкали тут. І частину міста, призначену князем, зайняли. Аби, однак, чоловічий їх рід не зник в одному поколінні, від сарматських дів, таємно викрадених невільниць, яких зажадали із-за тілесної краси та подоби-зни, понароджували (собі) визволенців, а пізніше, коли разом з Руссю підпали під владу поляків і захоплення чи викрадення сабінянок було заборонене, то руські матрони занадто бридилися тими правовірними, і з часом їх стало менше. До сих пір живою пам'яттю про нечестивий народ є окопище, розташоване під високим замком, а в анналах історії вулиця, що сьогодні веде від Краківської брами і зветься Краківською, два століття тому мала свою назву від татар.

Вірмени від тих же татар, переходячи поприятельськи через Велику Азію, були зрушені з своїх осідлостей наглим поштвухом і тому гвалтом загнані на Русь, спочатку були в нижній службі між піхотинцями, а пізніше, загнані юрбою до скіфських рот, могли відзначатися рицарськими доблестями, здобувши вольність. Однак, будучи християнами, об'єднаними між собою товариством і абсурдним шалом до Магомета, а також маючи характер, подібний через нелюдську відданість на татарський, до чого частково

звикли монархи, легко перейшли під хоругви Лева і, як військові, зайняли з його волі всю четверту частину міста.

Єврейські пиявиці, які звикли жирити бідністю сусідів, непрошеними до повних руських комор проникли під вивіскою купецтва подібно до щурячих зграй, коли їхні суперники татари серед Роксоланії заклали розподільник своїх експедицій, дійсно вигідний для торгу з чужої здобичі. Львів вже тоді був набагато більший за звичайне розбійницьке кубло, де просто розправлялися з невільниками, рахували (гроші) і все абсолютно від грабіжників відбирали та складали. Цим займалися визначені особи, які продавали на рахунок і міру, а насправді за безцінь, згідно із звичаєм, властивим усім розбійникам, що "легко здобутий товар швидко збувати".

Коли ж між народами рознеслася звістка про такі всезагальні торги, спритні купці навіть із заморських країв, позбігалися на Русь через скелі, вогонь і море тлумами, а з усіх, жадібних до зиску, найпершими (збіглися) шабашники, яких, за словами сатирика, крім бажання, примуше гнатися ненажерливість. Після них работорговці-сарацени ще мають досвід знуцання з людей, а також євреї, які продавали лахміття, начиння, міняли гроші, а іншим азіатським пентаполітанцям, хтивим до подібних розваг, за високу ціну продавали гарних хлопчиків, викуплених як рабів. Усі ці народи тягнулися з найвід-

даленіших країв до Львова, немовби на золотій вулці, і зайняли, як вже говорилося, четверту частину міста.

Сараценів виганяють з Русі. Плодуче єврейське плем'я розрослося до незліченого; сарацени, відомі з невіри у Христа та викрадення християнських хлопчиків, були вигнані з цілої Русі, Проте вулиця, на якій вони колись мешкали, хоча й залишена ними, спочатку називалася Сараценською, пізніше, від викрадення названа Зарванською, і донині носить ганебне ім'я.

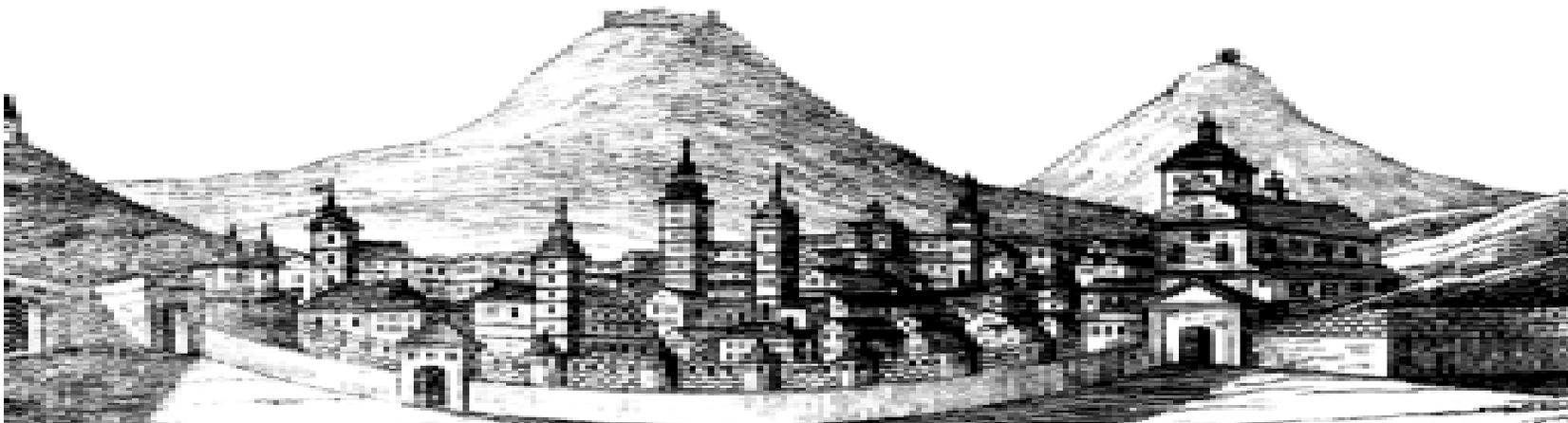
Вважаю непотрібним писати про русинів як про прибульців, бо ж це природній паросток цього стовбура і справжні тубільці; відкладаю для наступної розповіді німців і поляків, нащадків яких раніше народи, як переварених, склали до своєї торби.

Це незугарність душі, яка роздумує, чи не заборонити поспішаючому перу далі просуватися вперед, (описуючи) об'єднані старання Руської держави зруйнувати цілий світ, з усіх майже країн до себе долучити колонії, народи, які одним лише небом між собою різняться, і зробити громадянами однієї республіки. І кожен подивлятиме корону Польського королівства, складена в одне кільце з Литви, Русі, Прусії, Мазовії, Лівонії, Жемайтії, як раніше Рим, спільна для всіх батьківщина, що сам виріс на руїнах Альби і одного дня тих самих чужинців зробив громадянами. “Подивись на більшість тих, кому лише

незмірні міста дають притулок”, - писав колись найрозумніший його громадянин, - “Велика частина цієї юрби позбавлена батьківщини, з вільних міст і колоній своїх, з цілого врешті світу постікалася. Одних привела амбіція, других необхідність громадського обов'язку, інших жадоба розкоші, пошуки багатого та вигідного місця служби, ще інших прагнення до вільних студій; когось притягнула дружба, когось працелюбність”.

Отак це місто з чотирьох народів, як з чотирьох стихій, складене; від імені свого засновника взяло назву Львигород; невідомо, однак, чи згідно з волею князя так назване, чи дворяни його (так назвали), щоб сподобалося (володареві), бо ж прецінь Київ, Володимир, Константинов, Ярослав і інші достопамятні міста отримали назви від своїх засновників.

Герб Львова. Герб же, наданий цьому місту, не від короля звірів, але від князя Руського бере свій початок, що підтверджують залишки найдавніших пам'яток; а також північна зірка, яка супроводжує цього сонячного звіра. Вже навіть у найдавніші часи цей урочистий знак нашого Лева вживався великими понтифіками, імператорами, королями. Був наданий (цей герб) Александрії, як від першозасновника, потім Римові Львом IV і багатьом іншим містам. Однак мандрував він по різних землях, аж поки знайшов собі місце у Львові, де й дотепер знаходить-

ся. Чи дійсно той самий князь взяв цього звіра за емблему, чи це підходило місту, до тих пір не уславленому символом, не насмілююся стверджувати. Більш вірогідним я вважав би (цю думку) винаходом наступних століть, коли стало звичаєм глумитися навіть з християнських імен або створювати з невідомого химери.

До сих пір я говорив про перші зародки міста, яке повставало в часи воєнних лихоліть, а тепер приступаю до опису його зростання і початку історії; того, що є значно віддаленим від наших часів, а тому видається таємничим, я торкнувся тільки скупим пером. Бо ж, як говорить поет,

“Бо, на що дивимось ми віддалік, через товщу повітря,
Те, поки зробиться меншим, розпливчастим видатись
І нечітким”.

Єдине, про що можу сказати без жодної загадковості, що Львів перевершив зруйнований Київ і Галич.

Як тільки Лев звів Високий Замок згідно з тогочасними правилами містобудування, то відразу ж переніс туди всі свої скарби, не покладаючись більше ані на Київську, ані на Галицьку твердині, з яких перша від сусідніх татар, а друга від близьких угрів була в небезпеці. З тим володарем також прибули до Львова й найдо-

рогоцінніші скарби, зібрані стараннями і давньою ощадністю його попередників, як от: дорогоцінні клейноди руських князів, митри чи корони, обсіпані перлами, княжі трони, пурпурові шати, щедро розшиті золотом і перлами, й інші красоти, які вшановувалися як героями, так і простим людом. У цих же скарбницях знаходилися трофеї, що від початку міста татари були взяли у поляків. За прикладом князя пішли також дідичі менших народів разом із своїми домочадцями, щоб уникнути постійних вторгнень скіфів, які безжалісно витоптували їх землі.

Прибуття Констанції до Львова. Двір Левові збільшила також Констанція, не мати, як деяким помилково здається, а мачуха, яка порядністю звичаїв і благочестивим життям заслужила пошану пасерба. Дійсно, якщо б вона сама вродила таке звірятко та живила його дитинство, згідно з римськими звичаями та здоровими настановами, то це левеня, таке дике, материнськими ласками перетворила б на ягня. Бо ж багато значить знайти в житті школу чесноти, всмоктавши її з молоком (матері), призвичаївшись до багатств і почестей. Цього від народження бракувало Левові, який через своє ім'я зберіг до кінця войовничий чи то (що є одним і тим самим) лев'ячий дух.

Констанцію ж не менше (Лев) шанував, ніж другу мати за її виняткову побожність і милосердя. Їй, коли вона прибула до Львова, з по-

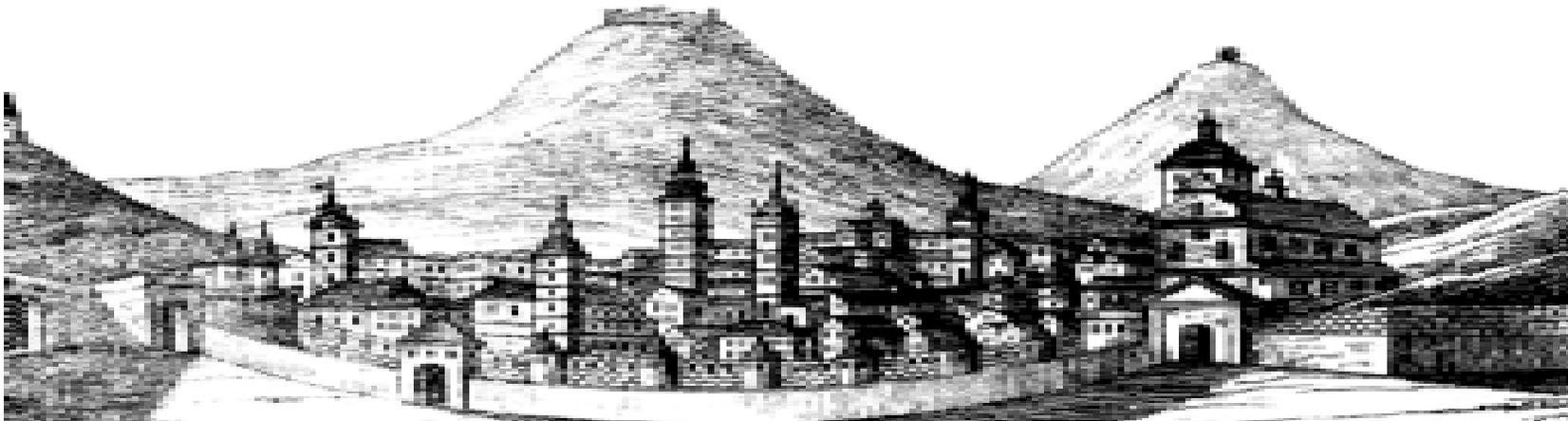

ваги відступив свій княжий палац, де мешкав сам перед будівництвом Замку. До святих покоїв Констанції у великій кількості сходилися натовпи новонавернених, навіть грецького обряду: архимандрити, ігумени, голови духовенства, монашки. Однак на першому місці серед відвідувачів були римо-католики, і в першу чергу проповідники закону благання, наставники її сповіді з ордену святого Домініка і святого Франциска, прислані на Русь для виконання святих обрядів. Довкола них справді юрмилися у незліченній кількості люди обох статей, яких Констанція навіть (забезпечувала) приданим і домашніми речами, давала на відкуп і звільняла полонених із скіфських пазурів. Під заслоном цієї героїчної (жінки) вони почали вже там будувати святі добродійні доми, а собі гнізда, що не заборонялося Левом через його зайнятість розбудовою міста.

Образ Ченстоховський. У цей же час до Львова було перенесено образ Богородиці Диви Марії, що до цього часу славився чудесами на Ясній горі. Віру в це мені надихнула книга, написана слов'янською рукою, яку я колись позичив у ієромонаха. Пішла вона мені досить тяжко через купу архаїзмів і скорочених записів, де одна літера є словом; однак прочитавши та дещо зрозумівши, передаю це на здоровий розсуд читачів. У цій книзі розповідається, що перші історики жили з платні за щоденну роботу. Навіть будучи заможними, не звалювали на своїх

підручних роботу, прикладом чого є вчитель народів, який сам виготовляв шкіряні покривала для Кушів, щоб не бути тягарем для інших, наставляючи словом і ділом своїх послідовників, щоб не даремно їли чужий хліб. З ним хіба можна поставити поряд святого Луку, який видобував собі прожиток, малюючи прекрасні образи. Про нього говориться так: "Після того, як Христос був вознесений на небо, він (Лука - прим. пер.) залишився під покровительством Марії, споглядаючи часто її божественний образ. Перш, ніж вдруге постати перед Христом, чого прагнув душею і серцем, будучи позбавленим таємничого Слова Втіленого, взятого з уст самої Диви та тільки їй відомого, намалював пером риси її надлюдського образу. Оскільки не був спроможний осягнути мистецтвом форму душі, то намалював (образ) пензлем на кипарисовій дошці. Цей найвидатніший витвір свого мистецтва виконав для того, щоб вгамувати розливу в собі тугу з вічної печалі благодатної Диви, принаймні увіковічнивши її для нащадків. Додає, що цей витвір не довів до завершення, бо служебниці Господа нашого, як щит, який впав з небес, це зображення прийняли і наступні християни вшановували (його) з найбільшими почестями, а образ, багато років захищений їхньою турботою і своїм іменем, як себе спочатку, так і підопічних своїх як щитом прикривав, щоб уникнули руй-

нування Єрусалиму, ненависті іконоборців, шалу ненависників почитання Марії.

Цей же образ переходить до Василя, князя Київського. Потім ще той писар говорить, що образ у замкових каплицях довго зберігали побожні правителі Єлена, Євдоксія, Пульхерія, аж поки не попав він до рук Анни, сестри цесарів Василя і Константина, яку пізніше було видано заміж за київського князя Володимира і яка принесла на Русь через шлюбний зв'язок світло християнської віри. Завезла також разом з посагом той чудотворний образ, засвідчивши перед своїм чоловіком а перед поганцями, і потім перед правовірними своє почитання цього єдиного символу оборони християнства, в чому немає сумніву. Знову стверджує той писар, що цей святий образ більше як триста років найретельніше зберігався у скарбниці руських князів, поки наш Лев, пригнічений старістю і сирітською журбою, не дозволив виставити образ для загального огляду, щоб цей небесний дар для Русі не дістався прихильникам чужої віри та не забрав з собою щасливої руської долі для ненависних народів. У цей же час саме з цього первісного твору були відмальовані інші образи рукою грека Манурія, які й дотепер знаходяться у руських церквах.

Яким чином цей образ потрапив до василіянів. Брати-василіяни не переставали турбувати князя сумнівами, більше забобонними, ніж до речними, доводячи йому, що він, змучений віком

і працею, невдовзі залишить осиротілий дім князя Мазовецьким, своїм правдивим кривнякам по сестрі, ворожим до грецького обряду, а тому повинен саме їм (василіянам) передати той дар, найдорогоцінніший як для Греції, так і для Русі, тобто образ Непорочної Діви й інші княжі скарби. Також, щоб зарадити своїм нащадкам у збереженні прав, щоб разом з родинними скарбами не переходила до чужих доля Русі, необхідно образ Марії, яка не має нічого спільного з грішниками, відокремити від родинної рухомості та не допустити, щоб первісне зображення лику Пречистої Діви спаплюжувалося нечестивими очима різновірців, а тим більше, дотиком рук усіх тих, хто шукає опіки. Такими намовами Лев був змушений довірити тим законникам чудовий витвір для зберігання і вшанування, а показувати заповідав лише русинам. Так свідчить той давній рукопис.

Отже, завдяки хитрій побожності монахів образ було вміщено в закапелках Онуфріївського монастиря. Не дістався він до рук ані Болеславу, синові Тройдена, наступнику Лева по сестрі, як спадщина, ані Казимиру Великому після зайняття Львова як здобич, оскільки перший був задоволений підписаною дідиччиною свого вуйка Лева, а другий, дотримуючись угоди, залишив недоторканими всі церковні предмети.

1382. Образ, переданий василіянам, переноситься до Ченстохови. Однак пізніше цей об-

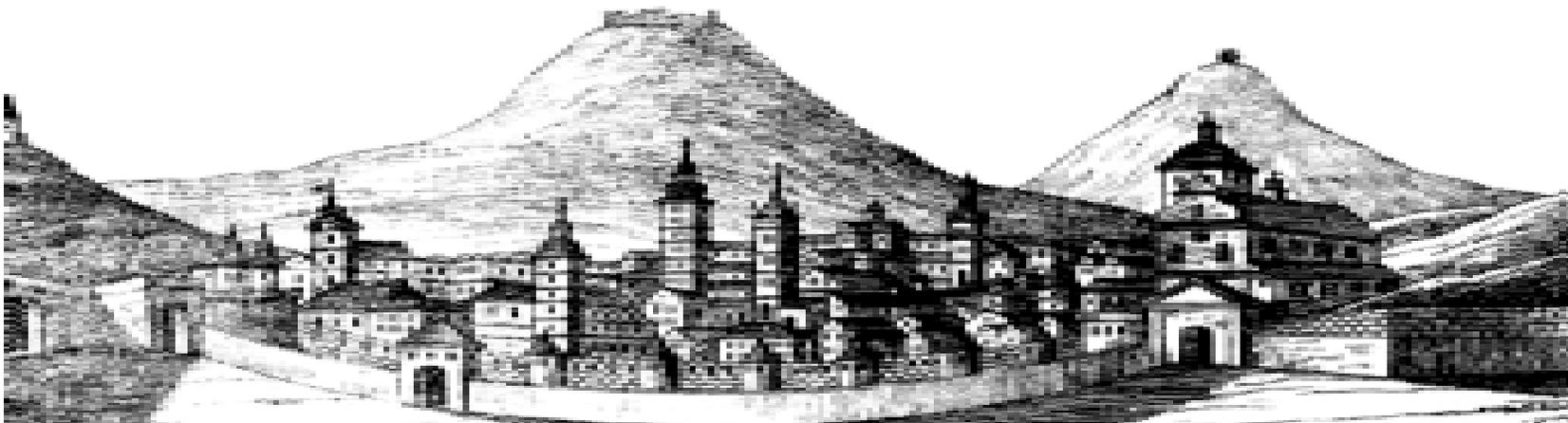

раз забрав як додаток до здобичі Владислав Опольський, намісник короля Людовіка у Польщі. Чи було (образ) передано ченцям за обітницею, чи (взято) найвищою силою влади, але 1382 року занесено його на гору Ченстоховську, в чому запис не залишає сумніву.

Спростовується письмова розповідь. Тут у руському рукописі обривається наведена вище розповідь, що видається тим правдивішою, чим більше події наближаються до (часу) загальної впевненості. Бо ж Лев, народжений через п'ятсот років після смерті Карла Великого, ані нашої допомоги проти сарацинів не міг йому надати, ані це зображення Діви, як нагороду переможцеві, від нього забрати, якщо принаймні з історією Лукі(ні)ана порівняв би, а після завершення наступних п'ятисот років її якимсь чином затримав, коли від смерті Лева до часів Владислава, князя Опольського, не завершився й столітній (перебіг) років. Дійсно, хто би на здоровий глузд повірив, що у такий момент святиня у белзькій оборі має залишитися у безпеці, без жодного вшанування людей і військового захисту, а чи не краще з княжими клейнодами до львівської твердині якнайобережніше перевезти її, щоб з найбільшою вірою русинів у Матір Божу близько до пошани і завжди перед очима перебувала б? Невже би Казимир, засновник двадцяти священних будівель і справді великий храмобудівничий, хоча б це єдине диво християнського світу

з забутих закутків Белзького замку не переніс би до якогось з храмів, зведених його стараннями, і не потерпів би більше своєю королівською поборжністю утримування його у цій брудній мазанці? Якщо би так сталося, світ зрівняв би справедливість із святотатством: опікунку вільного народу задовго утримували у руській в'язниці, а чи не краще одноголосним рішенням, проголошеним власними вустами, королеву Польщі [визволити] з сарматських кайданів і перенести на королівський престол у відповідному святилищі на Сарматському Капітолії. Отже польський намісник вивіз безсмертну королеву Польщі на самісінський Олімп до царства зірок, з'єданого з небом, легкого для вступу та лагідного для відходу, для нас призначеного, а для прибульців прихильного, де вона й донині перебуває, зведена на престол з безсонною сторожею, під подихом легенького вітерця. У найважчі часи для королівства частіше виявляється. Так нещодавно було знищено величезні зусилля свеків, а самих безбожників скинуто у прірву. І не буде Львів з тіснин своїх заздрити Фаросу, який гордо височіє, не перестаючи осяювати гідні поваги обширні простори королівства, бо навіть на відстані слава тої владичиці величезна, надає вона своїм шанувальникам допомогу і скрізь по Русі в ті смутні часи виступає захистом для знедолених.

Мені, що ледве не загинув, жорстоко покараному, ледве вдалося уникнути долі моїх

співвітчизників, коли втретє підійшов до священних порогів чотирнадцять років тому у 1651 році, не без смаку духовного та глибокого вшанування такої величі; зобов'язаний не одною обітницею, коли іншого жертвоприношення не було, припавши до Її ніг, склав у короткий час вдячний вірш, який на колінах підніс:

“Ніжне кохання землі, щира небес насолода,
Більшої бути не може оздобу у Польській землі.
Матір свята, опікункою будь мені вічно,
Я ж бо підлеглим твоїм прагну лишитись повік”.

Нарешті, довго відпроваджуючи нашу гостю врятовану, знову повертаюся додому.

1276. Лев, як вище говорилося, заховавши в замку збірку різноманітних речей, побуджений жагою нових зисків, після смерті Болеслава Стидливого напав несподівано на осиротілу без володаря Польщу, перейшовши поспішним походом замерзлі річки, понищивши воєводства Люблінське та Сандомирське; готувався (Лев) до повернення з величезними трофеями, однак, захоплений зненацька Барзею, каштеляном краківським, з малою жменею поляків, через невідготовленість війська ані до бою, ані до захоплення полонених, був переможений у сутичці і, втративши здобич, ганебно втік з рештою уцілілих. Але втеча його, подібно до хмар, гнаних північно-східним вітром, потягла за собою не-

часні наслідки 1280 року. Бо Лешек Чорний, який скоро після Болеслава був піднесений на трон, з численним військом кінним і пішим сплюндрував Руський край біля Львова вздовж і впоперек, віддаючи око за око. Тим часом Лев, приголомшений подвійною поразкою, відклав помсту на пізніший час і зайнявся мирними справами, а саме: дальшим упорядкуванням і укріпленням міста.

На ту пору Василько, стрий Лева, князь суворого серця, як то часто трапляється у греків, провівши молодість у небачених злиднях, на старість добровільно постригся у монахи, вибравши за житло порослу тереном печеру, вдовбану під пагорбом недалеко від міста. Більше був подібний до фавна, ніж до людини: весь кудлатий, розчухраний, брудний, з навислими бровами та вусами, з довгою й широкою бородою, яка сором'язливо закривала частини тіла, як волосяний щит чи власяниця.

Цією своєю надзвичайною суворістю життя хотів він, як вище говорилося, спокутувати ту жакливу різню років 20 тому, що її вчинив у Сандомирському замку. На його побажання Лев на самій верхівці того пагорба поставив храм з букового дерева, а поряд також житло для ченців і святому Юрію, яко воєводі воїтелів Христових, присвятив, вибираючи того рицаря патроном для особливо визначних.

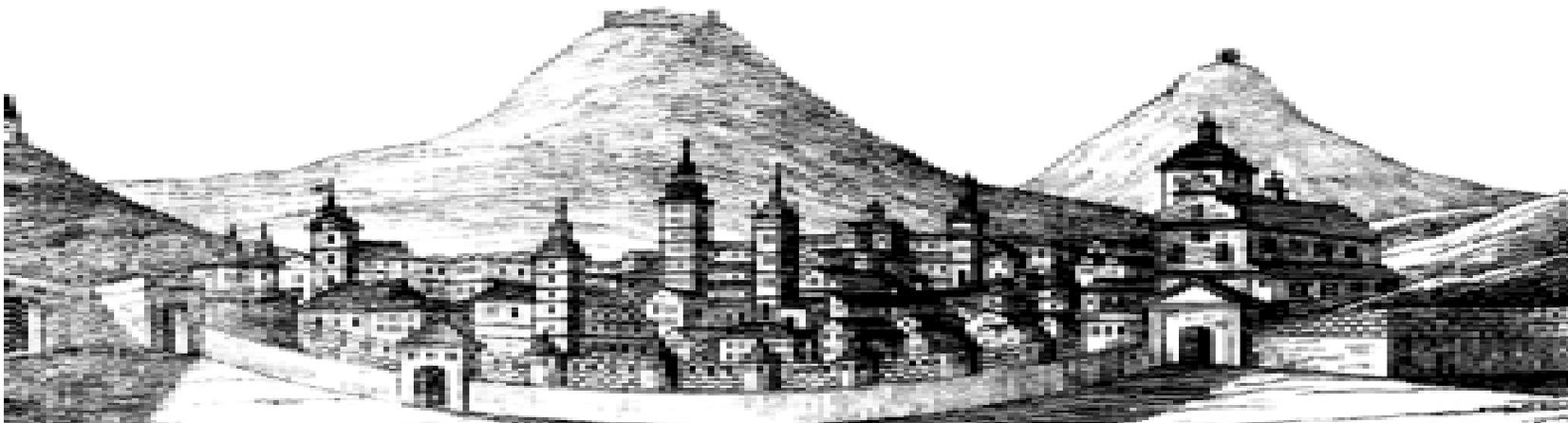
1282. По двох роках Лев, бажаючи перепросити тіні своїх предків, що часом його турбували, з королівськими та воєнними почестями переніс останки батька свого Данила, які 15 років покоїлися у Галичі, до Львова. Для більшої пишності того обряду запрошено було священнослужителів з усієї Русі, бояр в воевод, також князьки союзних татар прибули з власним почтом. Скоро заяснів день жалібний; йшли спочатку жалібні загони з прапорцями та схиленою до низу зброєю, а між ними сурмачі хрипкими звуками наражали вуха; за ними йшло кілька пар коней, накритих вишиваними покривалами, тут же несли штандарти та зброю, здобуту в неприятеля. Далі довгою чередою виступали монахи в клобуках і руські церковники, вбрані в рясі, співаючи хором поховальні піснопіння; були також і плакальниці, найняті для пробудження смутку та розпачу. Вдаряючи себе по головах п'ястуками, смикаючи волосся, роздряпуючи нігтями щоки, старалися блюзнірським плачем викликати жалість і витискали такі сльози у простого люду, а у розумніших викликали сміх. Перед самими ношами найшляхетніші несли дві митри - князівську та королівську, перша від народу, а друга хитрістю взята від пролегата найвищого пастиря. Поховальний катафалк, подібний до тріумфальної арки, був повністю закритий знаменами перемог та неприятельськими трофеями. Після закінчення жалібної служби,

56

відправленої за руським звичаєм, було влаштовано поминальний обід, чи тризну, де вихилили до пізньої ночі заупокійні келихи і не скоро очуналися вранці.

Автор твору "Квітуха Русь" твердить, ніби Констанція, вдова по Данилові, збудувала тут жіночий монастир, де згодом упокоїлися і її останки. Це не є історичною правдою, бо найбільш свідомі автори польської історії, а серед них найвизначніший Кромер, заперечують цей переказ. Усі виразно визнають, що Констанція у Львові порвала з усіма мирськими справами, бо їй набридло збіговисько різних народів, які оселилися у Львові, і скоро відійшла до Сандецького монастиря, де з двома сестрами, Кунігундою та Йолантою, благочестиво скінчила побожне життя, з чим і я погоджуюся.

1287. Нарешті Лев після завершення побожних справ, як уже згадувалося, щоб рівноцінною помстою вгамувати роз'ятрений поразкою від поляків дух, продовжував турбувати татарських вождів обітницями нагород так довго, аж поки не стягнув Нагая і Телебугу, головних розбишак страшного імені. Зміцнений їхніми хижами та зголоднілими загонами, цілу Польщу в нечуваний спосіб так спустошив вогнем і мечем, що полишив її потоплену у власній крові і попелі, бо ніхто вже не боронився. Лешек же, не будучи в стані чинити опір такій величезній могутності, радів втечі і, перейшовши Карпати,

сховався у венгрів. А могутні пани з родинами перед тою жакливою навалою заховалися у гори, болота та недоступні місця, в той час як скіфи вільно грабували і брали невольників в десять разів більше від самих себе, одних дівчат тільки з собою взяли 20 тисяч.

Ось так Лев негідно помстився і, не боячись нічого з боку поляків, намислив скасувати відтоді военний склад і спосіб життя. Йдучи за пересторогою своїх духовних, за прикладом стрийка вписався до почету слуг Божих, оголосив війну шлункові та всім неспокійним членам тіла, вгамовуючи пожадливість і злобну хтивість безсонням, постом і бичуванням згідно з прийнятим від греків звичаєм, а замість найвишуканішого вина живився во хвалу Бога виноградним соком і квасом. А оскільки під болючими ударами канчука і дикі тварини надаються до вгамування, то і Лев, вихований у тій школі побожності, лагідніший перед смертю від ягняти, спокійно завершив життя.

Погребіння мав скромне, без жодної помпи та військового почету, як сам заповідав останньою волею. Винесли його брати-василяни, прибраного у чорний саван, в руці мав образ Розп'яття, похований був під прощальний плач русинок. А місце його поховання досі невідоме. Але хто ж заборонить увічнити для нащадків пам'ять першозасновника міста коротким надгробним висловом?

“Зглянься, о добра людино, на Левове пишнее ім'я,
І прочитай над Карпатами та над Рифеєм
Вписане руським пером, а сарматським чорнилом,
Бо ж не годиться божественне ім'я читати

на малих надгробках,

Годі шукати слідів його і на пилюці,
Кроком військовим прибитий на Марсовім полі.
Серце стурбоване - як же порушити камінь,
Щоб відшукати ім'я того, хто ліг там навк.
Так, як Осса колись, неспроможна гігантів останки
В лоно прийняти своє, запалала, подібно до Етни,
Так і тепер опалила б кістки навіть мертвого Лева.
Гору чи дух - обидвох візантійських титанів
Кинув Олімп гордовитих до ніг Ватикану,
Поки три пагорби монтеальтинські для Львова

знайшлися,

Ніби рукою Юпітера Капітолійського дані на Левів
надгробок.

“Все ще пручається він, час од часу піднятися прагне,
Та авсонійський Пелор йому праву обтяжує руку,
Ліву - Пахін, а на ноги йому Лілібей навалився”.

(Овідій, Метаморфози, V, 349-251, пер. А. Содомори)

“Отже, даремно шукатимеш пам'ятник Лева
звичайний,

Бо ж надзвичайні діяння ще більшим його сотворили
Через звитяги, якими життя його повне.

Львів лиш один - то пам'ятник руського Лева,

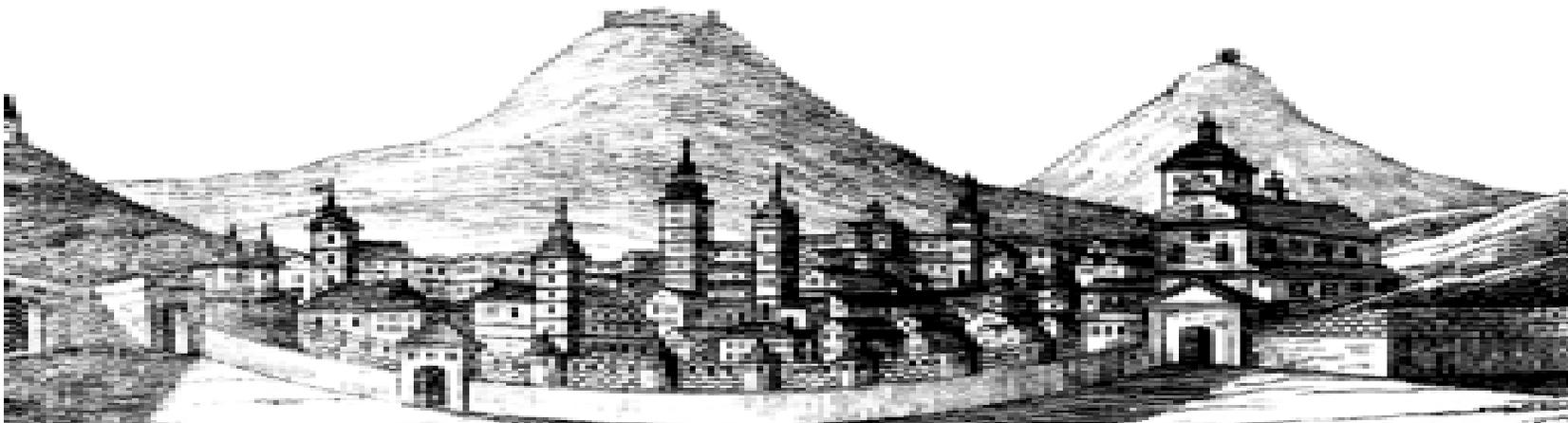
Створений ним і освячений іменем власним,
Став спадкоємцем трофеїв воєнних, Левом здобутих
Від ворогів християнства та від правовірних,
Що у землі роксоланській народжені перебувають.
Львову залишив у спадок зброю своєї Беллони,
Також і вістря заліза страшне, квітуче на вістрі
таланту.

Може людина одна у світі цілому прожити.
Як же прожити живому, котрий живих пережив?
Стільки дітей залишив, скільки мав громадян,
Мертвий померти не може.
Добра людино, пізнай же із пазурів іншого лева,
Нашого ж Лева лише з міста його ти пізнай”.

ЛЬВІВ НІМЕЦЬКИЙ

Колись Александру було сказано скіфами, що мертвий лев стає здобиччю наймізерніших тварин, а (тепер це) втілив наш Лев. Після смерті його литвини з мазурами у великій кількості понаїхали на Русь, і обоє стверджували, що (вона) належить їм згідно з родинним правом. Бо ж дві рідні сестри Лева породили потомство княжим синам: Агафія Любартові Гедиміна, а Марія Тройденові Земовіта, яким після бездітного вуйка належали руські володіння. І невдовзі потім литвини зайняли без труднощів Волинь аж по Дніпро, мазури Поділля і Покуття Підкарпатські. Львів же хоробро оборонявся спільниками Лева - татарами, сарацинами, вірменами й іншими прибічниками князя, закривши брами перед чужими володарями, відкривши їх лише після угоди, укладеної 1327 р.: щоб Болеслав, взявши собі титул князя Руського, дозволив міському люду жити цілому та неушкодженому за своїми правами та звичаями, щоб від княжих клейнодів, як від святинь, стримав би свої руки та нічого б у громаді без спільної ради не чинив.

Зворушений такими пропозиціями, Болеслав прийняв Львів, де у тимчасовому княжінні провів кілька років у достатках і втіхах. Зачарований покірливою люб'язністю очей, притаман-

ною руським дівчатам, а потім, не маючи змоги стримати свою хтивість від їх принад, віддався чарам і поступливості жіночій, так що його слушно назвали чоловіком усіх жінок. Цим усім русини, народжені для зброї, нехтували, вважаючи ганебним, а себе набагато вищими, і явно зневажали безбожного пана.

1338. Однак довше були б терпіли його розбещеність, нешкідливу для чоловіків, якщо б Болеслав не почав (відкрито) займатися розпустою з жінками і дав волю пристрастям, які руйнували чужі шлюби, та драгувати простий народ податками.

1339. Смерть Болеслава. У той час нарешті руські бояри покарали подвійну княжу хіть отрутою.

Правління Казимира. Смерть Болеслава відкрила Казимирові Великому надійну владу над Руссю, яка залишилася без правителя. Він спішно, а тому зненацька, прилетівши з польськими орлами, схилив на свій бік несподіваним брязканням зброї руських бояр, які радились про наступника та даремно вже шукали володаря чужого. І Львів також після менших володарів охоче вшанував польське берло, пересвідчившись, що велика прихильність Казимира та багато інших королівських чеснот, ніколи не бачених у княжат, є великим щастям, добровільно схилив перед ними без пострілів переможену голову. За головою народу легко пішли й інші члени,

названі вже вище мною досить докладно, і я не хочу повторюватися.

Спалення Львова Казимиром. Але коли Казимир довідався, що провінція, щойно здобута, особливо безжалісно та вперто ставилася до поляків із-за чужого обряду і ніколи не потерпить римського панування і противиться йому, то, аби назавжди утримувати її у послуху, вжив різноманітних засобів для підкорення духу русинів. Верхівку цього народу прийняв до шляхетського стану, військових приборав під свої хоругви, селян увільнив від панщини, а міщан від поденної роботи і схизму, якої боялися найбільше, пустив на самотік, а Львів, побачивши обидва його замки, щоб мешканці не насмілились їх надійність (порушити) розбійництвом, відсік безмежним вогнем (аби бунтівні мешканці не сміли бунтувати). Проте, побачивши, що мешканці не хотіли залишати згарищ замків і цієї гори рідкісної неприступності, яка єдина в Сарматії першому-ліпшому наїзникові була виставлена на здобич, з королівським задумом розпочавши королівську справу, надумав на руїнах давнього міста побудувати нове.

1342. І невдовзі, ніби бавлячись, на поверхні гори, що справді сягала хмар, по всій її довжині з каменю збудував замок, подібний (формою) до співучої лютні, вужчий фасад якого підноситься над містом, а в середній частині зна-

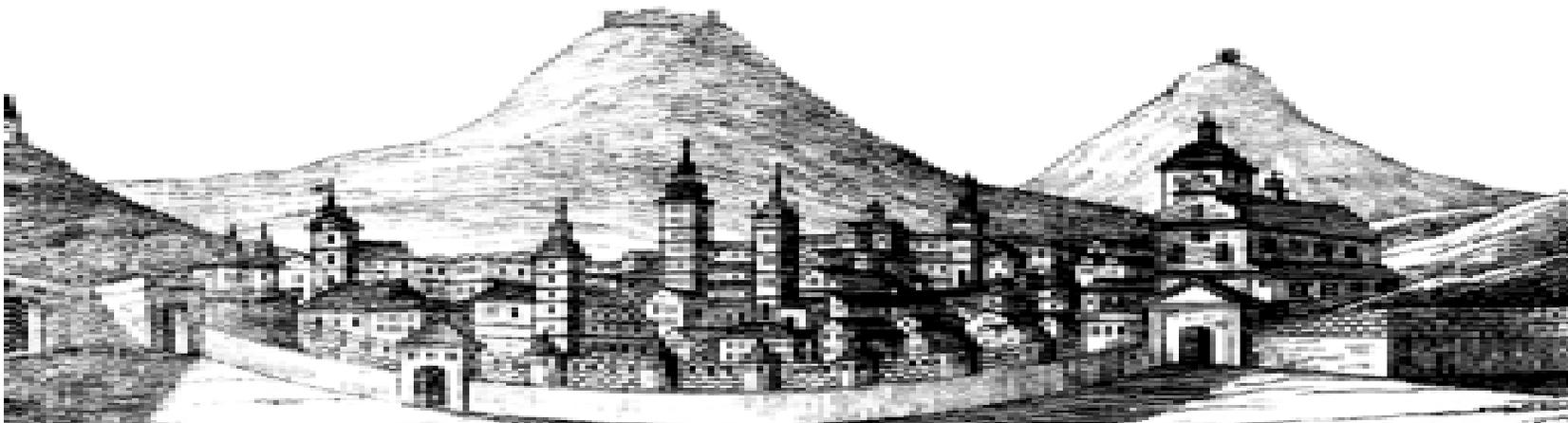

ходяться більш обширні приміщення і спальні, де колись жили королі.

1345. Два роки по тому Казимир, погодившись на прохання люду, що мешкав у ближній долині у великій кількості і жалівся, що дома їх виставлені для неприятельських нападів, любляючи великі справи, оперезав ту низину, оточену пагорбами, кам'яним муром, зміцнив численними баштами. Фортеця, самою своєю суттю пристосована до духу тогочасних подій, була досить (міцною) проти граничних нападів і найпершою між руських замків. Тому швидко почала розростатися, наповнена водночас челядниками, навіть прибулими чужими купцями задля вигідності місця, як безпечного притулку. Це теж швидко прийшло на думку Казимирові, який мислив собі, що ця його улюблениця (фортеця) в очах суперників прекрасна та приваблює до себе руки загарбників. Для того, щоб звільнитися від усілякої боязні та відняти надію у заздрісних сусідів на панування над містом, впровадив до фортеці залогу з заслужених німців, що ворогували між собою; кажуть, що їх було тисяч двісті. Залога і під час миру, і під час війни завжди була вірною та міцною. Ще давно Тацит у Римській історії засвідчив, що серед смертних немає нікого, вищого за німців у зброї і вірності; а Казимир, почувши це, повністю довірився військовій славі, а найбільше витриманості німців. Тільки їм було доручено охорону

його власної особи, гарнізону та найбільших міст, що перед ним робив і Лешек Чорний, за свідченням Кромера, який за вірність, виказану йому до остатку проти Конрада, князя Мазовецького, тільки німцям довірив уряд міста Кракова, а перейнявши від них їх вбрання і звичаї, надзвичайно їх шанував. Про Казимира ж той самий літописець говорить далі, власні слова якого, на підтвердження моєї оповіді, охоче долучаю: “Коли Польщу і Русь, частково знищену мором, побачив, менше благоустроєну через попередні війни та менше заселену, людям німецької нації, які прийшли чи насильно, чи добровільно, пороздавав землі, яких немало на Прикарпатті та в краю, граничному з угорцями; існують вони на Русі до сьогоднішнього дня, уживаючи мову більш грубу та подібну до тої, яку скрізь уживають у Сілезії та Пруссії; їх старанням і працею Польща почала заселятися і забудуватися селами та містечками; бо ж вони більш стримані й уважніші від поляків щодо управління і збереження краю і живуть вигідніше; так що і тепер легко побачити тим, хто подорожує по селах і містечках, де живуть вони, а де поляки, і бачимо, що мури занепадають у деяких містечках, ними збудованих, як свідчать самі назви, коли живуть і урядують поляки. Був також Казимир прихильнішим для тих німців, як теж і для інших міщан і селян, і не допускав навіть, щоб їх його намісники, або навіть самі

пани чи шляхта, притискали тяжчими роботами, чи податками, чи якими-небудь тягарями, а тому скрізь його називали королем хлопів чи громади; дозволив не лише самим німцям, але навіть своїм полякам уживати права саксонського чи магдебурзького”. Ці та багато інших речей на похвалу німцям наводить з повагою літописець-прелат, славний життям і талантом досить докладно, і варто додати, що поляк прославляє противний йому народ, з яким ведуться віковічні колотнечі за славу і за перемоги в битвах. Але цноти і у противників гідні похвали.

Спочатку німці були у Львові найманцями, готовими (дати відсіч) кожній ворожій силі; згодом поволі, вражені гачкуватими стрілами руських амазонок, так розм'якшили войовничі душі у бездіяльності, що перейшли від відзнак Марса до табору Венери, почавши від рядових. Оскільки начальники не забороняли цього, захоплені загальним порушенням, самі за ними пішли. Бо ж головним звичаєм у руських дівчат, під небом чи під дахом, було у святкові дні забавлятися танцями, тобто різні підскоки, групки, кола створювати спритним рухом рук і сплетінням ніг під музику, в той час як заручники вільного часу дивилися на них з подивом під поглядами коханців, щоб не забрали коханих, що легко ставали подружжям і поспіхом переходили від подружньої присяги до військової. Де-де, а у Львові найбільше було розповсюджене прислів'я:

“Багато хліба і жінок
Зловили німці на гачок”.

Захоплені віншуванням Церери та Венери, подібно (до тих, кого) гомерівські лотофаги солодкістю плодів заманювали, забувши взагалі про рідний край, (німці) піднесли Львів вище від батьківщини та вважали себе його громадянами з іншого роду. Що й для Казимира було приємною справою, бо ж він думав, що їх замисли через укладені подружні зв'язки більше будуть прив'язаними до цього краю, для чого оголосив їх першими громадянами своєї нової осади, звільненими від військової повинності, і доручив німцям самим урядування над іншими місцевими жителями та опіку над містом. І щоб підтримати їх чаяння і довести прихильність проти переслідування більш потужних, зміцнив правом тевтонським і своїми вироками, обдарував ґрунтами довкола мурів, а меншим містам, розташованим на Русі за угодою, якою радо могли б захопитися, встановив і наділив іншими ласками, гідними королівського маєстату. Заохочені цим наші предки, що недавно боронили чужу Спарту, а тепер Львів, уже як свій власний, чимраз більше не переставали покращувати, аж поки він не став столичним містом. Що тільки Львів до нинішніх часів посідає святого чи найкращого, усе це перейняв від найперших німців, особливо ж богобоязнь, вшановування монархів,

любов до своїх домашніх, гостинність до чужих. Бо ж на початку (свого існування) Львів (був) ще варварським і відірваним від духовного тіла правовірних, осквернений огидними зграями татар, сарацинів і суботників (жидів) і їх лихослівними найогиднішими обрядами, цілий кишів ворожками, звідницями, пророчицями, розпусниками й іншими безсоромними схизматиками. З приходом німців позбувся цих потворних забобонів, бо численні, за прикладом кращих з русинів, від облудних грецьких помилок повернулися на правильний шлях, вигнано шкідливих облудників і ворожок, безбожність магометан і їх звірячі крики в першу чергу придушено, а потім їх виселено з міста, сама ж жидівська голота, хоча й ненависна небу та людям, на видовище гніву Божого залишена серед мурів, щоб своїм прикладом щоденно попереджати християн у той час, як їхнє багатство уїдливиий Несех поглинав. Отак німці до Бога прийшли, організувавши громадян, перш ніж стати під хоругви, після чого були внесені до міського списку і ще більшими зусиллями почали завойовувати (прихильність) неба. Їх старанням і коштами збудовано для міста кілька костелів, переведено здалека чернечі згромадження, перенесено митрополичий престол з Галича; допіру на той час на Русі побачили Муз і гостинно прийняли, семена слова Божого розсіяно по цілій Русі, і в умислах шляхти визріли (вони). Стосовно станового

складу міського населення, на якому ґрунтується міська громада, то його належить приписати лише німецькій спритності, бо ж тільки їм Львів зобов'язаний саксонським правом, крайовими судами, основними урядуваннями, становищем люду, ласками, привілеями на торгівлю, ремісничими цехами, а також захистом значніших міст, консульськими відзнаками, курульними кріслами, почесними шатами перших громадян і самим інструментом покарання, що боронить права. Навіть не спираючись на теперішній час, але щоб увіковічнити свої добродієнні справи у найвіддаленішій пам'яті нащадків, проти чужої сили місто, згідно з вимогами тих часів, замкнули довкола валами, ровами, баштами; давніми творіннями, а особливо лише у той час винайде-ною ручною зброєю нового зразка, достатньо захистили, запасом живності на випадок довгої облоги забезпечили; нарешті, що для мене є найголовнішим, добрі звичаї, які німці, за свідченням Тацита, більше шанують, ніж права, впровадили до Львова. Оскільки згідно з найдокладнішим запевненням того ж писаря, суворі шлюбні звичаї германців “цнотливістю обгороджені”, “жодного пробачення за порушення”, “пізня Венера для молоді”, молодь “неослаблена”, підлітки міцні, “стіл без витребеньок, без вишуканостей”, “відкрита та гола у всіх думка”, “жодного вихвалання”, “ніхто тут не сміється з недоліків”, усі (їх) позбавляються, “не говориться, що вік

псує або псується”. Ці й інші чесноти німці запровадили з собою у Львів, про які я, щоб ясніше уявили нащадки, коротко на загал перекажу по роках.

1340. Отже, Лев, як я вже оповідав, збудував першу оселю у місті Львова, яку Казимир, з вигляду величний, а у вчинках великий, знищив вогнем і в короткий час на тих же згарищах збудував новий Львів, зміцнений подвійним муром, замком і сторожею. Вчинив численнішим через новоприбулих, залюдненим через шлюби, заможним через ґрунти, і за 30 років, скільки жив від захоплення Русі, королівською ласкою зробив з містечка місто, про що вельми слушно написав поет:

“Не той творить міста, хто потужні вежі
та кам’яні мури зводить,
А той, хто сприяє (їх добробутові), той творить”.

1346. Відомо також, що 45 замків, 26 міст, а між ними Львів, визнають одного й того ж засновника, однак між усіма ними Львів займав у душі Казимира найкраще місце, подібно до єдиної дочки, якій призначено більший, ніж іншим, посаг або задля доброти до молодших дітей, відомої рідним, або тому, що заслужила цього. Крім цього, найшляхетнішу частину, ніби чоло Русі, назвав львівським іменем, взятим від міста, і хотів, щоб одне славетне ім’я було у країни та міста, у провінції і столиці.

1348 рік серед тих років голодом і мором пам’ятний багатьом людям у Польщі. Казимир, відкривши шпихліри на Русі, привабив (цим) Львів та впровадив їх у місті.

1350. У цьому ж році Казимир, пригнічений розгромом руської шляхти, жалюгідно знищеної та згубленої молдаванами у Плонінській тіснині серед звалищ дерев (використав) крайній засіб, щоб ворог не прагнув перемоги, і короткими шляхами з відбірним військом прийшов до Львова, де своїм прибуттям підніс дух граничної сторожі, рештки знищеного війська радо прийняв, вшанував тіні вбитих пишним погребінням і християнськими обрядами, де численні вдови, чоловіки яких загинули в тій руїні, марно ридали.

1351. А оскільки литовці не припиняли мечем впроваджувати на Русь право Любарта, а сам Любарт, знищивши повністю підступно взятий Галич, щоденно погрожував місту Львову, то Казимир, переживаючи за новозбудоване місто, послав туди свіжі загоони тевтонів, щоб забезпечити там захист машинами, провіантом, укріпленнями, і як довго жив, ніколи не припиняв покладати повну довіру на германську міць.

1356. Німці наставники війни та міста. Німці ж, жадібні до хвали і королівською прихильністю як сигналом підбадьорені, достатньо виконуючи скрізь веління Казимира, винахідливі у мирі, суворі на війні, але й тут і там вірні, за-

охотили надзвичайно короля до надзвичайної прихильності. Він оселив їх, ще не ветеранів, але вже заслужених, на плодородних полях, наділив батьківськими законами, звільненням від земельних податків, міськими посадами, зробивши з воєнних наставників вчителів громадян, так що Львів заслужено міг би іменуватися Казимирівською колонією (*colonia Casimiritana*), якщо б сам король, милостивий навіть до ворогів, не залишив би йому (Львову - прим. пер.) древнього імені.

1344. Згромадження освічених. Надалі німці, щоб краще відповідати своїм очікуванням і королівським обітницям перед Всевишнім сприяти, перед усіма споглядали на небеса, знаючи, що людські справи благочестям зміцнюються. Виконуючи донині під хоругвами воєнний обов'язок, ті, хто щойно доторкнулися до літер або (пізнали) перші слова, гуртом записували свої імена до згромадження Богородиці Діви Марії при костелі під мурами, який недавно зафундували, а головою своїм вибирали одного з обраних, і звідтам донині це згромадження називається товариством освічених.

1350. Оскільки цей костельчик не міг умістити всіх, в короткий час розширили його тісне приміщення, додавши, спереду пресбітеріум, а збоку сакристію, а це все фундувалося з військової казни.

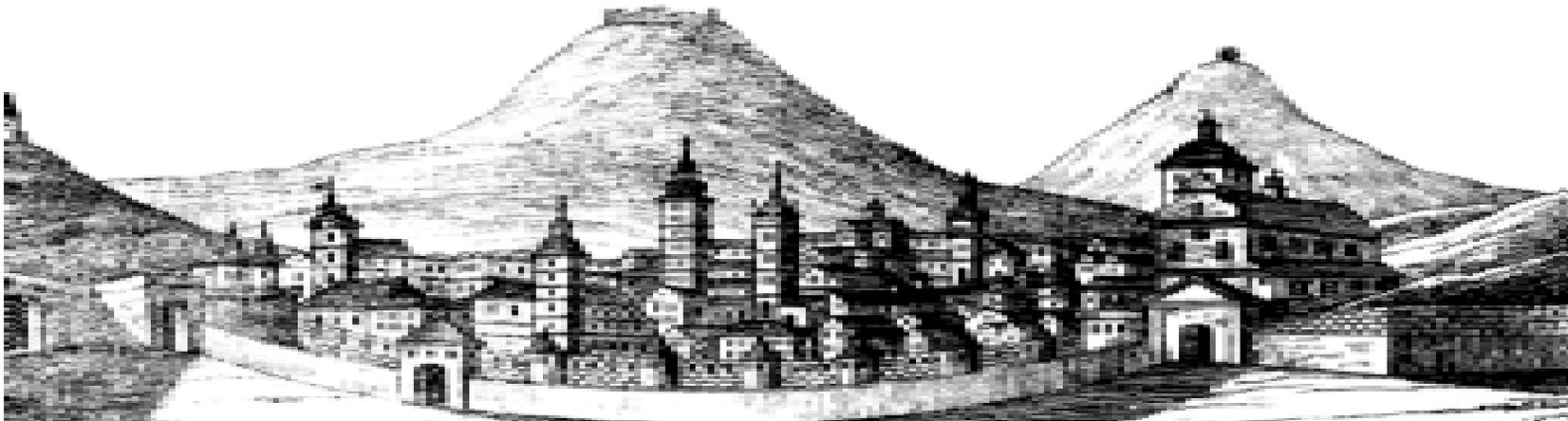
1387. Каплиця радних. Надалі виборні серед громадян для громадської охорони надзвичайно ревно турбувалися про вшановування Марії. Завдяки їхній передбачливості колегію співтоваришів перенесено всередину міських мурів (1405), Якубом Стрепою, предстоятелем Галицьким, затверджено, і в наступні часи саме згромадження було приписане Григорієм Сапоцьким до каплиці радників (1470).

1377. Незадовго до тих часів стараннями тих же тевтонів відкритий шпиталь святої Єлизавети, перший у цьому місті, призначений для утримання виснажених віком або пригнічених нещастями.

1430. Каплиця св. Духа. До нього (шпиталю - прим. пер.) потім було приписано молільню під покровительством св. Духа.

1382. Школа засновується. Щоб не здавалося, що члени товариства лише номінальне носять гарний титул учених, не розкриваючи наук своїм нащадкам, заснували на ґрунті біля шпиталю школу тривіальну, там, де потім опинилася стародавня частина костелу товариства, призначили до неї звичайного вчителя, який втлумачував тиронам першоелементи (знань), а оплачували з соляного податку.

Найбільша ж побожність німців проявилася у зведенні та вибудуванні базиліки, тепер митрополичого (костелу).

1370. Початок львівського митрополичого костелу. Казимир розпочав з обітниць, проте, зайнятий більш важливими справами, залишив на фундаментах, а місто продовжило (будівництво) з власної волі у вільні часи, але тільки через два століття дійшло до завершення, у більшій надії на майбутню величину, якщо б спромоглися скромні внески народу, проте цю велич нащадки більше прикрасили, ніж збільшили, як говорять римський історик про Капітолій.

Домініканці та францисканці. Не меншу турботу виявляли наші предки про інші храми, зокрема про одночасне завершення головної базилики. Два храми, Тіла Христового, ордену проповідників, і другий, Хреста Господнього, послідовників святого Франциска, зводилися в той час, але повільним ходом через незначну кількість правовірних і обмежених попервах їхніх маєтків. Однак міцна побожність наших правителів завдяки ощадливості винайшла стільки скрнтих коштів, що їх внеском обидва храми та прилеглі монастирі були завершені.

1363. Церква вірменська і св. Юрія. У той же час вірмени зводили свій храм, (подібний) до гермафродита, частково цегляний, використавши одного і того ж архітектора Доре, який, можливо, будував для русинів Святоюрський храм на горбі, що височить над містом, і обидві будівлі, очевидно, зробив подібними за планом і оздобленням.

1360. Намісники. Король Казимир, намагаючись непомітно навіть душі русинів підкорити своєму берлу, коли не знайшов більш поважного приводу дістатися до їх помислів, ніж через ланцюги закону Христового, щоб його русинам приємніше впровадити, запросив від (Папи) Урбана V намісників обраних, корисними настановами та прикладами численними навчених, хоча й більш скороченим шляхом, але виведених на правильну дорогу.

1362. Голод і пошесть. У ці роки сестрифурії, голод і пошесть, незмірно згубні для смертних, усіма силами винищували Польщу. Люди, виснажені цими муками, рятуючись від голоду, принесли за собою на Русь мор. Наступної зими, коли отрута повітря зменшилася, приваблені (обіцянкою) роздачі хліба, вчинили вони перехід до Високого Замку, де, без сумніву, були запаси збіжжя, причому червою керувало будівництвом і давало сили, для виконання обов'язків, а Казимир через своїх довірених розподіляв провіант.

1366. Казимир настільки оцінив Львів, що достатньо показав це, заїжджаючи до нього в окремі роки. Того року провів у Львові ціле літо, поки решту Русі переводив під свою владу, а Белз звільнив від незаконних володарів литвинів. Присутність короля надала запалу для прискорення будівництва міських і замкових укріплень.

1368. Він же, бажаючи краще відзначити королівською прихильністю вірність мешканців,

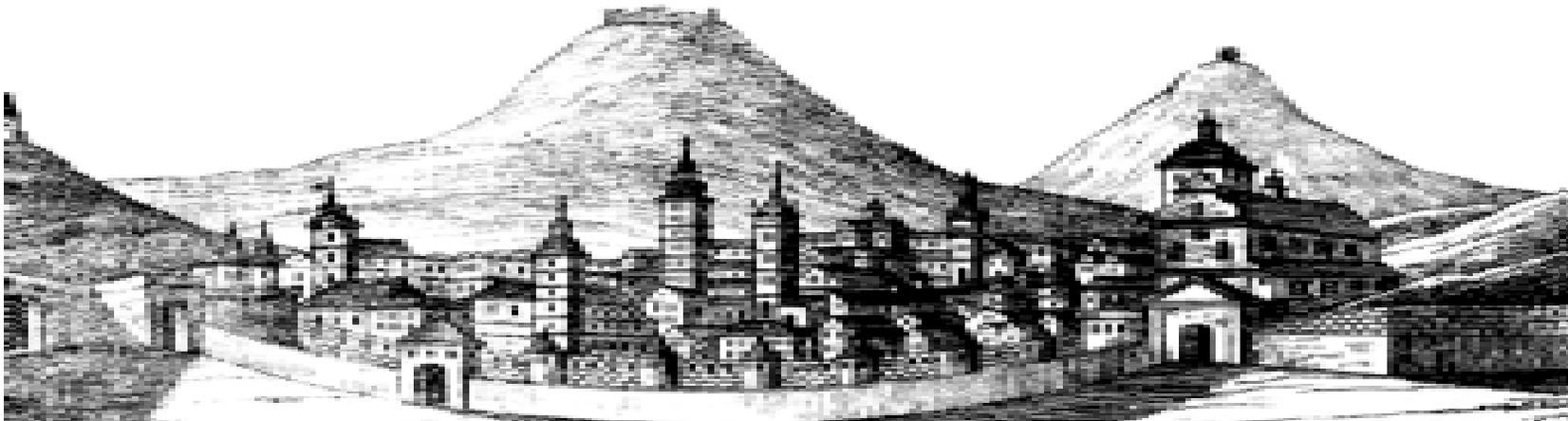
відновив новою грамотою надання (місту) 70 ланів.

1370. Смерть Казимира. Отак Казимир великими кроками прийшов до вершини безсмертя. Князь, у приватних справах нікому не обтяжливий, у публічних вчинках кожному корисний, кому достатньо поза хвалами: Русь, приєднана до Польщі, стала правою рукою його королівства, і вона, озброєна, як щит, протистояла варварським племенам, під тінню яких поляки нерідко тріумфували над воюючими русинами.

Львів, який він (Казимир) увінчав короною мурів, на погребінні батька батьківщини не міг стримати сліз, особливо простий люд щиро оплакував короля, (гідного) свого імені. Хоча автор Лехіади додав багато чорнила до його дуже заслуженого попелу, називаючи його чоловіком усіх жінок, проте зробив більше для затвердження свого скромного імені, ніж для королівського казимирівського, переступивши обітницю мовчання, (передбаченого) уставом, бо обманутий не помітив, що Казимир повністю згладив помилки рицарськими цнотами та прикрив нічні помилки денними вчинками, а оскільки не знав, що на вершині щастя вияви маєстату є іншими, ніж людяності, і що краще, коли король забавляється у королівстві. Казимир жив достойно, як годиться королю і мужу, але, як затьмарене сонце, не знайшов славословного писаря. Ми ж скромнішим пером після стидливих і сміливих

Болеславів також скромно похвалимо Казимира, виставивши нашому визволителю похвальний пам'ятник.

“О громадяни, сюди поспішайте,
Пальмові гілки та лаври несіть!
Для Казимира, короля надзвичайного
Ближчу до неба гробницю зведіть.
Краще за пам'ятник пам'ять про нього,
Скрізь залишається той, хто з Богом.
Дух Казимира ніде не забутий,
Ім'я в містах, ним заснованих, чути.
Двадцять присвячено Богу костелів,
Замків мурованих аж сімдесят.
Решту душі він у Львові лишив.
Слухаймо бо слів мудреців:
Більше присутній дух там, де любить,
Зовсім не там, де подих свій губить.
З мертвих у Львові король повстав,
Місто любив, і як міг надихав.
З пащі русинського лева звільнив,
Ляшським орлом, як крилом захистив.
Перснем рибалки з Христом обручив,
Ласкою митрополита зміцнив.
Військо, закони тевтонські та стіни
Ніби руками Львів оточили.
Скільки для Львова король прислужився
Стільки людей серед мурів міських

Від турків і скіфів, даків і москів
Надійно сховавши, їх захистив
Вдячні нащадки, пам'ять вкарбуйте
В груди свої, а не в мармур німий.
За Казимира щасливі львів'яни,
Їм завдяки хай він буде живий".
[...]

ЛЬВІВ ПОЛЬСЬКИЙ

У ті часи німці посідали у Львові чільне місце, розподіляючи всі міські посади лише між своїми родичами, виключивши з ради поляків; але постійним було перемішування тих двох народів між собою, як також і поєднання через спільні громадські обов'язки, так що і полякам відкрилася дорога і підхід до (міської) ради. Бо ж багато уже років двомовне місто обома мовами, слов'янською і німецькою, залагоджувало свої розмови та торгівлю. Щоденні справи (акти) записували частково латиною, частково німецькою, промовці гомоніли двома мовами, саме місто було двоіменним - називалося то Львів, то Лембург. Нарешті, коли німці прислухалися до голосіння сарматських жінок, з якими одружувалися, то й полякам полегшили перший крок до влади завдяки своєму дозволу. Призначені на вищі посади, легко потягнули за собою родичів, а в короткий час меншу кількість німців поглинули, як широке море (поглинає) ріки, що в нього впадають, або ж перетягнули їх на свої звичаї, обряди й одяг. Відтоді, коли поляки та німці, кермо влади тримаючи спільною рукою, керували міською громадою, посилювалася турбота обох народів про примноження і прикрашування міста, бо всі майже жертвували громаді

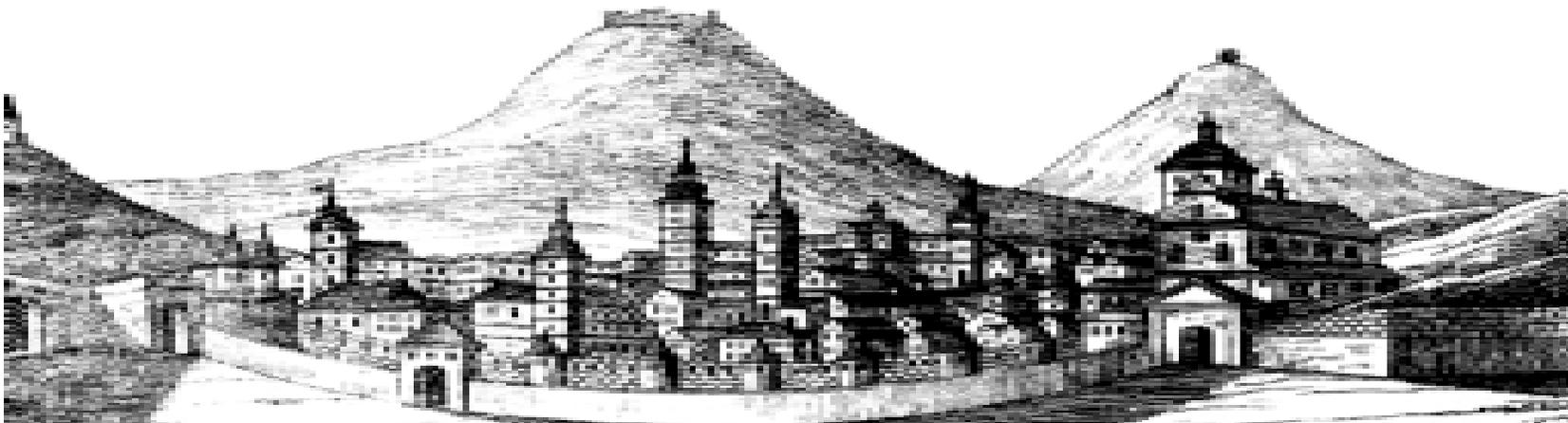

щось виняткове. Коли ж траплялося, що таке їх поведження загострювало насмішки, берло міста поверталось до народних верств, так, що шість річних райців мали громадську владу, а після всіх ішло по черзі місячне головування. Щоб такі обов'язки, які частіше виконувало мало осіб, не заважали господарству, до ради обрано шість інших мужів, які б щорічно заступали на місце перших. Коли річні райці мали відпочинок, на той час право життя і смерті над міщанами віддавалося міському судді, встановлено трибунал дванадцяти райців, громадські об'єднання обмежено 40 мужами, право обирання сенату, суддів, лавників, скарбників довірено з королівською повагою самому міському урядові, ремісничі цехи поділено відповідно до занять і відзначено певними правами. З зали засідань, добре обладнаної, як з чистого джерела, струмки доброго порядку розливалися на ціле місто, міська вежа і вал біля мурів надбудовано, мури та башти завершено, ливарню для військової зброї і арсенал збудовано подібними до святині Януса, визначні будівлі та стародавні князівські доми (дістали) шпичасті завершення, а нові пристосовано згідно з тогочасними вимогами; впроваджено багато духовних згромаджень на обох передмістях і, ніби на чатах, заселено. На зразок громадських побудовано також багато приватних домів, найбільше з каменю чи цегли; високі пороги та ганки перед сіннями, що

закривають небо, зліквідовано в місті, яке на решті прибрало вигляду більш приємного й урочистого, що ми й бачимо тепер не без внутрішнього хвилювання. Я, як уже розпочав, запропонував очам читачів рік за роком.

1551. Цього літа бідний урожай у Польщі позбавив річної надії; звідси численні прибульці, які, даремно клацаючи зубами по кам'янистих полях Мазовії, на Русь, батьківщину плодів, перенесли ларів, а деякі, особливо мешканці міст, осіли у Львові.

1554. Петро Стажеховський, дивний вірець ревного пастиря, чотирнадцять років дбайливо пильнуючи стадо, часто повторював, що не вівці для пастиря, а пастир для охорони овець приставлений. Звертаючись до пастви, переконував її сльозами, що були у нього для красномовства, більше переконуючи плачем, ніж промовою, турків звичайно називав прибічниками антихриста, євреїв підданими злих духів, попів бантами (фракійські жерці, що очищувалися через омовіння - прим. пер.), вбивцями душ, посохом відкидав їх з дороги, спочатку затуляючи ніздрі, щоб не наразитися на їх сморід. Нарешті, знесилений глибокою старістю, ледве не впав перед вітгарем увінчаною жертвою, якщо б оточуючі не занесли його напівживого додому, де серед численних ридань і зітхань помандрував до країни веселощів.

1555. За Стажеховським, Гераклітом свого часу, Фелікс Лігенза з Бібрки, справжнісінький Демокріт, відразу прийшов і ціле місто самою привабливістю щасливого імені закликав на своє прибуття. У супроводі брата Сигізмунда, чашника королівства, і роксоланської шляхти, усім влаштував розкішний триденний бенкет, заявляючи, що однаково героїчним є вистроїти військо і стіл - отаким був той щоденно пристойний і ненажерливий прелат.

1557. Сигізмунд Лігенза, помилкою сліпої вдачі у розподілі (благ) життя отримав келих замість інфули, яку старший брат йому вихопив, смиренно обіймав (посаду) чашника королівства, управління містом здійснював тверезий, однак сухою смертю відійшов у землю живих.

1559. Після смутних сцен Львів споглядав також на забави, подібні до дитячої бійки: Беата, вдова князя Острозького, Єлизавету, єдину дочку, через природну вдачу, придане та багатства надзвичайно жадану кращою сарматською молоддю за законну дружину, замкнула у королівському гінекеї, як Данаю у неприступній вежі. Але в цьому театрі, коли показала свою постать, водночас виставила і цноту. Найпершим з шляхтичів Лукаш Гурка, улесливими нашіптуваннями і гарною молодечею постаттю вуха й очі пани, а в короткому часі і душу опанував і, не зволікаючи з королівським дозволом, зв'язав себе законним шлюбом. Прибула відразу мати з ви-

разом надії на обличчі, а в глибині серця тримаючи жаль, привітала свою дочку і, як Борей викрав Оріфію, так і вона спішно приготованими кіньми привезла (дочку) до Львова. Відразу ж за нею (кинувся) спритний зять; оскільки йому божок кохання дав крила, прилетів, щоб запобігти (викраденню) і відразу віддав королівські накази Петрові Барзі, комендантові міста, щоб кохану навіть насильно примусити дотриматися слова. Але мати, передбачаючи перепони, біля вівтарів Домініканського костьола схоронила-ся і там з дочкою цілий місяць ховалася в келії. Коли тим часом комендант очікував другого королівського наказу, Сімеон, князь Слуцький, під виглядом жебрака проникнувши до ув'язнених, за волею матері здійснив шлюб (з дочкою) і після всього комендант, наляканий грізними наказами, оточив монастир більш посиленою охороною, поперетинав водогінні рури, повністю залишив обложених без провіанту. Коли ж і тими воєнними засобами не спромігся переламати жіночий опір, притягнув мідні машини для розбивання воріт. Мати, зламана озброєними проханнями, нарешті дозволила побачити дочку, а зятя ані на хвилину не побажала бачити; він потім помер від укусу гадина, прийнятої до грудей, зазнавши з мимовільною дружиною усього злого і нічого доброго - такою тяжкою справою була примуса до кохання.

1560. Фелікса Лігензу, коли солодким голосом лебедя кликав смерть, було забрано від живих у Дунайовці. Тут, насміхаючись з провісниць близької смерті, відійшов з людських очей, але не порадився з нею, що його віддала під тиск історії, бо ж кожного дня ховали його поминальними бенкетами, і з бенкету його виносили, як з битви, про що досі розповідається. Не залишив жодного заповіту, бо, поки жив, самого себе записав дідичем; обійшлося помірним коштом, бо не вистачило на більше, але примусив довго ридати ліри та плакати кіфари.

1562. Петра Тарла з Щекажовиць призначили єпископом у передміській каплиці святого Андрея Валентин Гербурт, єпископ Перемишльський, і Леонард Плочевські, єпископ Кам'янецький, і в присутності обох він вступив до міста, як до папської столиці, де мешканці, почувши про його прибуття, велику радість засвідчили радісними вигуками.

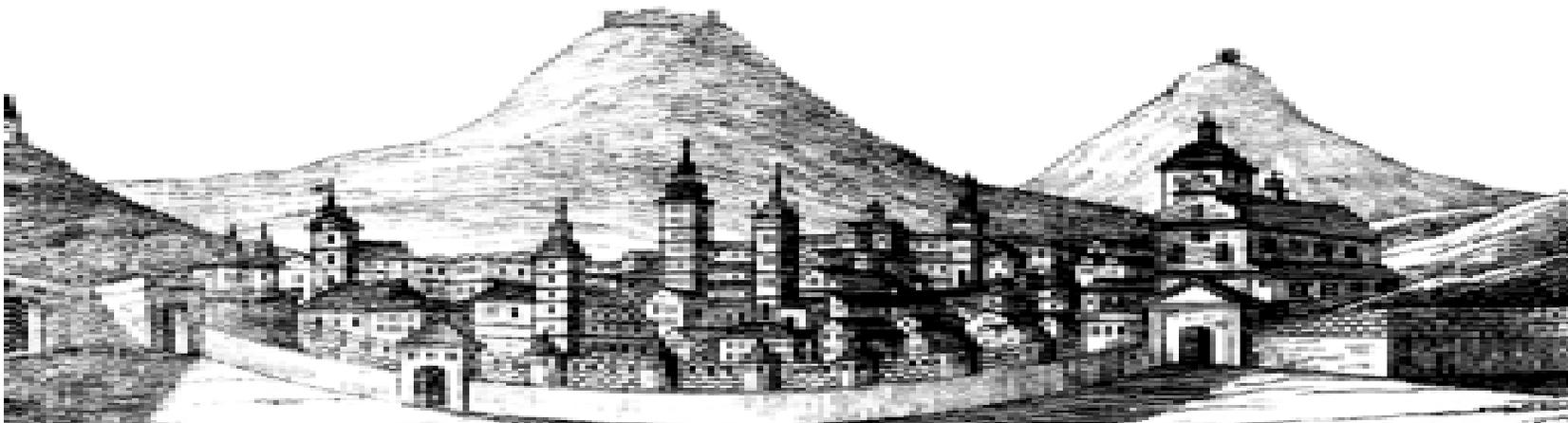
Валентин Гербурт, єпископ Перемишльський, плащ, отриманий з тіла св. Петра та присланий Святим Отцем, у якому, як свідчить Книга Церемоній, міститься повнота папської влади, поклав на плечі свого митрополита. Давній звичай від жерців Юпітера - білу шапку, зроблену з спини білої вівці, присвяченої Юпітеру, з належними оздобами, - прийнятий церквою та змінений на краще, митрополиту нашому достоїнство

збільшив. Бо хрест, який раніше несли перед ним, сам тоді вперше взяв до рук і, спираючись на нього, благословив народ знаком хреста.

Анджей Овадовські, за дорученням короля провівши ревізію арсеналу Високого Замку, виявив там залізні підпори, шпихлір, наповнений провіантом, каплиці з усім необхідним богослужбним причандаллям, розкішні королівські покої, також муровані переходи та непошкоджені приміщення для сторожі, крім того десять гармат і серед них одна велика (з гербом) Одровонжа, балліст, катапульт і більшої зброї величезну кількість, пороху, скільки треба. А тепер з цього нічого не залишилося, крім суєти.

1564. Петро Тарло, працюючи над залікуванням ран, завданих церкві його попередником, скликав збори цілого духовенства, на яких призначив генеральну люстрацію, щоб розхитану дисципліну підсилити корисними пересторогами. Диктатор для себе, цензор для інших, нерідко навіть домашні порушення карав інфулою, а всіх (інших) суворістю.

Він же, поки дбав про більші прикраси святого дому, у перші дні року, вражений передсмертним хрипом, викликаним спазмами, перенісся до кращих (світів). Виконавці заповіту поклали тіло у його пастирській резиденції, а пам'ятне зображення, вирізьблене з каменю, вмістили на протилежній стіні напроти входу.

Щорічні урочистості Страсної Седмиці голота порушила своєю розбещеною необережністю. Коли ціле місто в сутінках дивилося містерію Тайної вечері Спасителя роду людського в оливковому саду, (голота) підпалила стайню біля кафедрального костьола від вогню, що погано охоронявся, і ця пожежа, підхоплена віянням полуденного вітру, знівечила третю частину дільниці по вулиці Краківській з критими переходами та перехрещеними вулицями. Шпиталь з каплицею, костел св. Хреста з монастирем. Низький замок з усіма забудовами було знищено, як уже подавав я в окремому меморіалі.

Томша, князь волоський, протягом цілого часу свого панування вчинив багато ворожих кроків, пропускаючи таємно зграї татар через свої землі до Польщі, вбиваючи через своїх шпигунів купців, продаючи деяких задля вигоди туркам, нагромадивши такими засобами незмірні багатства, начхавши на які, Александр з сильним загоном оттоманським напав і одним лише брязканням зброї примусив Томшу до втечі, але той, уникнувши рук Александра, оскільки ніде не мав безпечної притулку, безцільно через гори та перепони поспішав пересікти границі Польщі (і податися) до Угорщини, однак попав з дощу під ринву, схоплений сторожею стрийського коменданта, що пильнувала границі, і був відправлений до Львова. Там його разом з прибічником Мачугою Станіслав Крasicькі, ко-

ролівський придворний, через генеральний суд засудив на страту мечем за порушення права народів. Томша шукав засобів уникнути смертної кари, оповідаючи, що скарби закопав у бочці в скритих печерах; що відкрив самому королю таємниці оттоманської Порти, ніби знав таємні задуми. Врешті, коли ці спроби виявилися даремними, а Мачуга, допитаний окремо, розбив задуми Томши, обоє силою закону були страчені і в церкві св. Онуфрія, якій своєю останньою волею призначили своє майно, були поховані.

1565. Станіслав Сломовскі, перш ніж став архієпископом, був гідний не тільки інфули, бо чесноті його вже раніше вік, а пошані звичай бездоганні надали відповідної ваги, а тепер нарешті намісником Христа з тоги до плаща святішого покликаний, прибув до Львова з скромним почетом, але з більшою ознакою громадського шанування, яку прийняв від громадян, що вийшли поза мури, в митрополичому костьолі каноніком Петром Скаргою був привітаний почесною промовою.

Щоб писареві не було забагато, а читачеві не було занудно, коротко повідомляю про виснажливу працю будівельників, щорічно посвячену укріпленню міста. Цілий рік проводили вони на будівництві міцніших башт, зведених на міських мурах, і ледве наприкінці століття завершили справу.

1566. Петро Барзи, до Філіппа, короля Іспанії, відправлений за легата, залишив на управлінні уряду Адама Семушковського. Сам же помер від пекучого палу Іберійського сонця, до якого непривичасний мешканець зимового клімату, залишивши Андрея Барзу, свого рідного брата, спадкоємцем посади.

1571. Як зрадник Іуда своїх апостолів, що пливли в одному човні, наразив на небезпеку, так одноплемінники його русинів і вірмен, сусідів своїх, втягнули до одної і тої ж пожежі. Цілу околицю міста на схід зі Шкотським ринком і верхньою частиною дільниці вогонь, що виривався з смердючих жидівських буд, понівечив і не оминув навіть руської святині. Однак, храм Божого Тіла, вільний від зловісности підступного народу, з повагою (вогонь) здалека обминув.

1572. Занепад домів і людей від двох шкідливих чинників - вогню і мору - описав я в окремій праці, а тепер же достатньо буде для пера, яке поспішає через щити років, тільки згадати про нього. Протягом усіх тих трьох років Польща потерпіла від повітря, що приносило хвороби, і Львів також два роки був просякнутий шкідливим віддихом. Однак після приходу зими лихо ще погано на той час вгамувалося і, вибухнувши нарешті на третій рік, тяжку ціну поголовну для цілого суспільства заплатило.

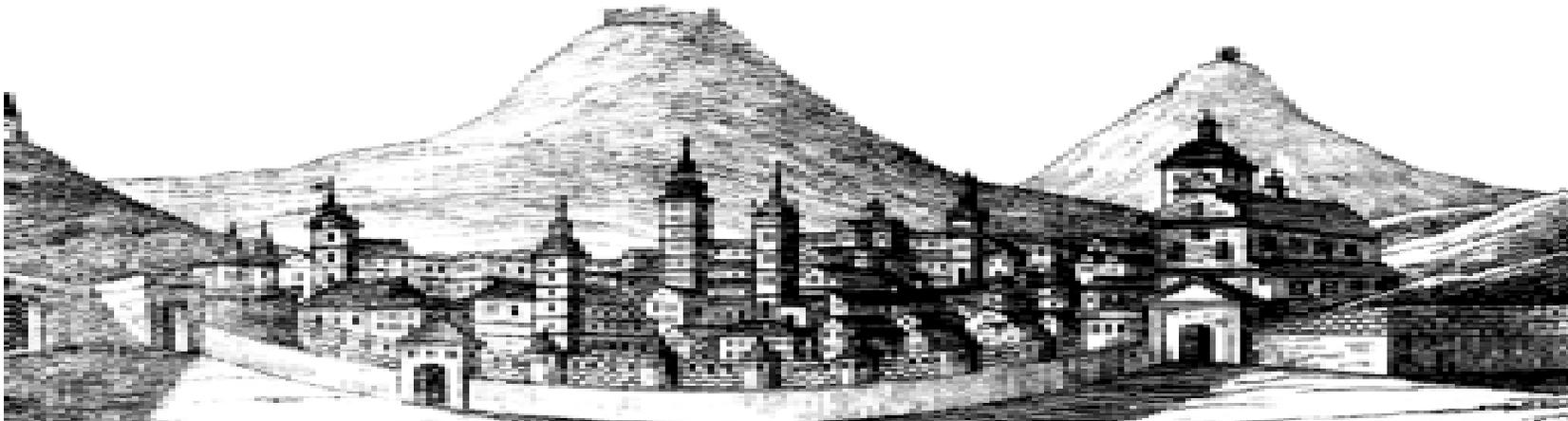
Сигізмунд Август, пробувши при владі со-рок три роки, поклав сумний край і життю (своє-

му), і періодові Ягеллонського панування, маючи достатньо для об'єднання вільних народів, примирив Литву з Польщею. Львів, справедливо вшанувавши найсправедливішого короля, оточив ворота сторожею.

1573. Низький Замок зводиться з цегли. Заздрісник римського щастя сльозами навіть пожежу Вічного міста не вагався згасити, бо ж тільки з праху Рим повстав ще прекрасніший; Львів же, обпалений пожежею, перед двома засоромлений і розлучений, не менш прекрасного набув вигляду. Бо ж Анджей Барзи Низький замок, збудований перед тим пруським муруванням з паленої цегли в тому вигляді, як ми його тепер бачимо, звів, верхній фасад якого, замість пірамід і зубців увінчав скіфськими вазами з вушками. Звідси жартики свавільного люду, який сходився до якогось місця, присвяченого Бахусові, і заявляв, що це відзнаки не судочинства, але корчмаря, що закликає вихилити келихи задля рівного становища.

Закладаються підвалини Руської вежі. У ті ж дні Константан Корнякт, недавно записаний до (числа) громадян, заклав підвалини Руської вежі, щоб при вході до неї збудувати каплицю для своїх співвітчизників.

Зводиться міський арсенал. Міські урядовці-будівничі, що завжди турбувалися про збільшення міста, випросили частину загальної складки сумою 2 тисячі золотих від згромаджен-

ня шляхти, яке утворилося під час безкоролів'я, і, використавши фундаменти старого арсеналу, нижче вибудували святиню Беллоні та її арсенал, а вище поставили високий шпихлір Церері.

1574. Король Валуа тікає до Франції.

Немає нікого більше, хто життям і смертю не виправдав надій, ніж Генріх Валуа. Він, названий королем цілої Польської землі, піднесений на трон руками всіх станів, звів громадське очікування до пустої надії; на четвертий місяць своєю королівською втечею порушив сподівання всіх. Львів, призвичаєний включатися до волі держави, прибуття короля радісними оплесками, а осиротілість спільними риданнями супроводжував, після того, як довго даремно благав Всевишнього про його повернення, отримав на решті для охорони міста п'ятдесят піхотинців.

1575. Велика татарська навала. При довгому безкоролів'ї старання відкликати Генріха (виявилися) даремними, а границя Русі, оголена та беззбройна, татар, душогубців цілого світу, заохочувала до здобичі. Вони не поспішним з нападом, але силами усіх орд, прикликаними одним сигналом, і навіть зібравши безсоромних амазонок для збільшення остраху війська, завдали абсолютну і ніколи досі не чувану поразку королівству. Бо ж якщо у Русі щось віднімається, то і Польщі збитки. Поділені на три колони, у той же момент Волинь, Польщу, Покуття пожежами, грабунками, вбивствами винищивши,

звідти з двох боків обійшовши Львів, слідуючи вздовж Сяну, білими водами Вісли, що у них вчинком, гідним похвали (вважається), коней змучених напоїли; а як що-небудь з дороги не могли забрати з собою, то знищували вогнем. Менші міста, захоплені сліпим наступом, пограбовані, спалені, усі села кінськими копитами втоптані, більше як половина селян і майже повністю худоба забрані. Два місяці ці нелюди продовжували різню, пам'ять про яку донині на Русі зберігається. Донині батьки її дітям у вільний час переповідають, і не знайдеться жодного, хто би не знав про татарське Покровне. Бо ж у свято Пречистої Діви Марії захисниці, зване на Русі Покровою, вдерлися. Тогочасний поет це все таким дистихом відмітив:

“Власною кров'ю залита, в риданнях суцільних
втопилась,
Русь захлинулась ціла у зливі подвійній”.

Смерть архієпископа Станіслава Сломовського. Станіслав Сломовскі, пригнічений збитками, завданими татарами полям і людям, накликав на себе хворобу тіла стражданням душі і невдовзі, сповнений жалю, полишив людські турботи, здобувши у людей заслужену славу, а у небес благодать за суворе виконання архієпископського (обов'язку). Виконуючи обов'язок і священника, і єпископа, сам за небо воював і своїх

спільників завжди тримав у такому ж стані. Їх скромність на обличчях, постійне дотримання звичаїв називав короною усіх чеснот, райців задля права патронату, наданого митрополитом, спів'єпископами звичайно називав і не вважав поза своєю гідністю, що вони, приходячи до ратуші, у вирішення церковних справ втручаються. Таким нехтуванням величі більше ім'я вписав у людські душі, як і громадяни, які на другий день після погребіння влаштували йому другу тризну, бажаючи йому радості навіть щасливими слезами.

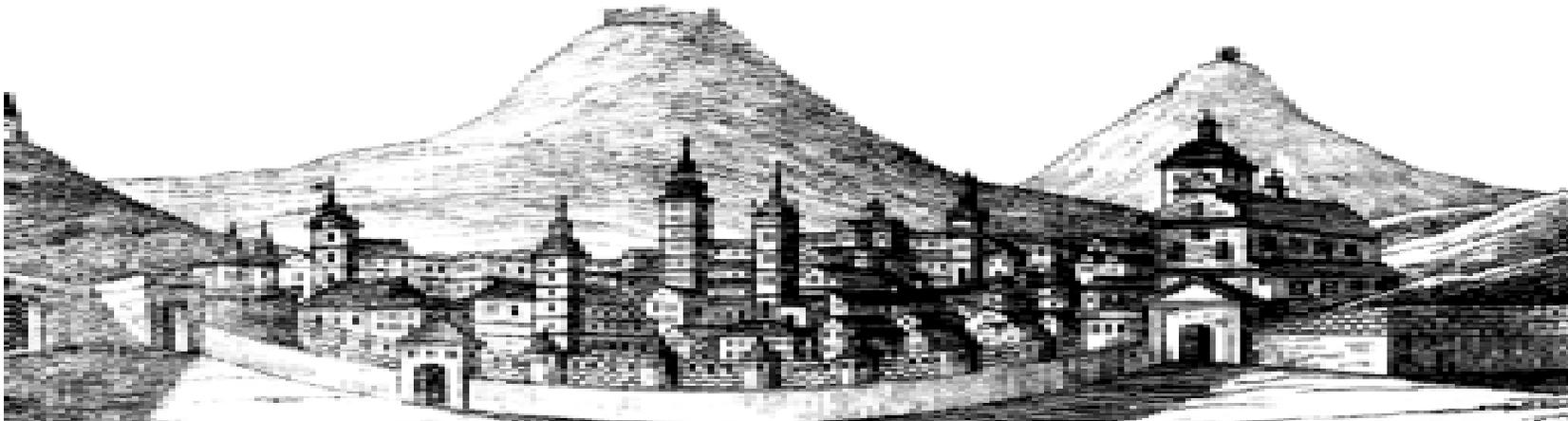
1576. Стефан Баторій зброєю у християнському світі уславлений, духом своїм героїчним довів, що, крім королівства, нічого вже не потребує. Врешті обітницями станів з трансільванських тіснин вибравшись на обширні поля Польщі, п'ятого квітня вступив у Львів. Тисяча двісті угорців обступали його по боках, а між ними Самуель Зборовскі, викинутий з громади за вбивство Ваповского, тоді звичаєм і одягом перетворений в угорця. У цьому почті виділявся Соліковскі, міністр святих справ і корифей релігії. Сам король у пурпурному плащі і шоломі, прикрашеному пір'ям чаплі, їхав на фракійському коні. Його руська шляхта через свого воеводу, Ієроніма Сенявського першим привітала на дорозі, а потім місто радісними вигуками. Серед них Стефан голосом, сповненим надзвичайної гідности, схвально відміченої чужими

письменниками, виголосив: “Скоро я покажу, чим король, заслужено прикликаний бажуючими на трон, відрізняється від тих королів, запрошених людьми, яких доля народження обманула”. Не затримався у Львові довше, як на три дні, і спішно виїхав до Кракова. Його Ієронім Сенявський зі своїм братом Миколаєм з численними натовпами підлеглих добровільних супутників супроводжували.

1577. Іван Підкова, який носив ім'я від залізних підков, що їх ламав руками, окутий залізом по руках і ногах, дорогою до Кракова і місту Львову дав на себе надивитися, коли всі велетенську його постать, барки Мілона, силу Геркулеса з подивом споглядали.

Потім Остап Дашкевич, отаман ніжинських козаків, припливши швидкими чайками на Чорне море, захопив кілька приморських міст, які були під турецьким володінням, а недавно Петра, воеводу Молдавського, загалом відданого королю Стефану, позбавив князівства. Коли той повертався з Валахії із здобиччю, Ян Збарзкий, воевода Брацлавський, дружнім листом запросив його до себе і відразу допоміжним військам, посланим королем до Петра, які швидко надійшли, видав зв'язаного, у їх супроводі його відправили до королівської резиденції.

Ян Сенінскі-архієпископ. Ян з Сенна, приємний старець поважного віку, звиклий докидати жарти навіть до серйозного, після того, як до-

статньо зробив як муж за законом природи, за законом ласки серед людей був обраний архієпископом, впроваджений з почеснями на митрополічу кафедру духовними і світськими станами. Бо ж хоча й не відшліфував гострого розуму серйозними науками, проте при дворах і наметах військових розпускав грубуваті жарти. Відтоді (вважався) дивним майстром виняткового гумору і гостем, здатним на гострий вибрик; однак нічого в нього абсолютно не відхилялося від християнського життя, як каже той же сатирик.

Трясіння землі у Львові. Дня першого квітня земля страшенно тряслася і тим трясінням показала, що не носить на собі нічого більш нестерпного, як невдячність жителів, ніби бажаючи струсити з свого лона ненависних урядові міста, бо аж зсередини самої здригнулася.

Декілька ремісників-кушнірів, які у своїх майстернях обробляли шкіри, звернулися з позовами аж до Маріабургу (Мальборка?) до королівського трибуналу, останніми силами та майном домагаючись у нього одного, щоб забрати насильно фасції і сокири з рук найвищого стану, або принаймні послабити міць його авторитету, щоб народ, точніше багатоголові страховиська, могли входити до сенату і сягнути до підніжжя курульних крісел. А найсправедливіший король, знаючи, що зухвалі вибрики натовпу для поширення підступів проти своїх володарів є надзвичайно дієвими, прийнявши з ува-

гою їх скарги, залишив відзнаки магістратські непорушними в руках райців і поклав під точильний камінь, як притуплені стріли.

Комета у Львові. У той же час під кінець року комету протягом 21 дня ясно було видно у Львові. Багато осіб, темних розумом, зробилися віщунами.

1578. Король Стефан, готуючись до московської війни, з верхівкою руською провів чотири місяці у Львові. У цей час угорські вельможі, обтяжуючи королівські вуха, вимагали від нього скасувати деякі декрети, обтяжливі для міста, про що йдеться у коментарії Соліковського, тогочасного свідка.

13 червня посол турецького султана привіз королю папери, у яких вимагалась голова отамана Івана Підкови, недавно схопленого насильника. Для цього його привезли з Кракова до Львова, і хоча він був виснажений муками довгого ув'язнення, проте духом не підкорився суворій долі, овшій із-за сили тілесної нерозторопний і бурхливий, через дане йому та недотримане слово кидав недоречні погрози, а коли йому було виголошено смертний вирок, нестриманим язиком прискорив собі смерть. Отже, на світанку дня 16 червня король виїхав до близьких лісів на полювання або, ймовірніше, для того, щоб не чіплялися до нього прихильники Підкови, яких було багато серед магнатів. Тим часом королівська сторожа привела Підкову до кам'яниці

Матвея-аптекаря, що тепер зветься Дибовицькою, і там маршалок Литовський Колович засудив його на страту мечем, а (Підкова) безстрашним голосом закликав небеса помститися за недотримання слова і за свою кров. Потім, виведений з приміщення суду, сказав, що голову свою і руки, що часто перед тим освячував турецькою кров'ю, радо віддає у жертву християнському імені, впав на коліна, і відразу мечем, який сам подав катові, в присутності турецького чауша, що дивився зблизька, був страчений. Тіло (його) руське братство занесло до своєї церкви (Успення) Д(іви) Марії і там, прикрасивши ще непохованого трояновими вінками, не без таємного жалю віддали землі.

Зведено Руську вежу. Константин Корняк довів до дзвіниці руську вежу, подібну до піраміди, в іонічному стилі, немалим коштом, бо під час будівництва завалилася; покрит сріблястим свинцем, крім того, величезним мідним дзвоном, на зразок кафедрального; зробив голосною, проте неприємною для вух тих, чия думка є найвищою. Бо ж чути, як реве хрипко, щоб не сказати, зовсім грубо.

Того ж року Валентин Вонсик, львівський котляр, за спалення Полоцького замку обдарований рицарським гербом, тобто рукою, яка тримає смолоскип, пробитий стрілою, і поіменований Полотинським, через пияцтво наробив у Львові багато помилок. Магістрат відпустив

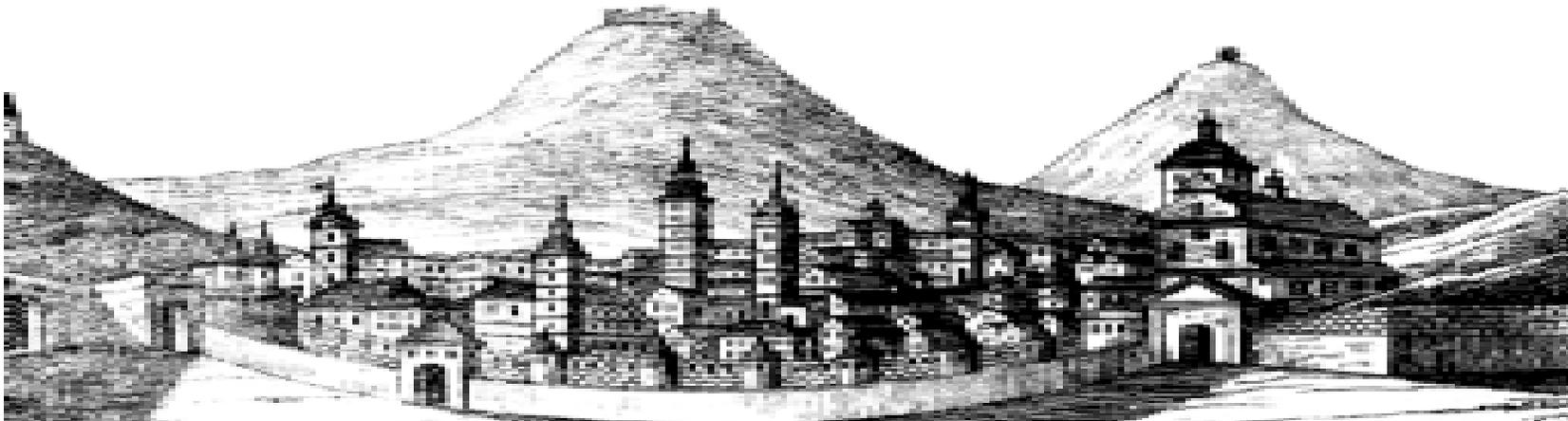
його, покаравши тільки словами, знаючи, що так трапляється у нових рицарів. Але той, прийнявши попередження за несправедливість, погрожуючи, подався до Варшави і там, охоплений тою самою облудною думкою, ніби збираючись одружитися з Вандою, стрімголов кинувся у Віслу, втопивши разом з собою і шляхетство.

Потім Леонард золотник за зраду, вчинену проти богині Монети, був відданий у Львові іншому кульгавому богові, тобто чоловікові Венери, і так,

“Та Кара, хоч вона й кульгає,
Рідко злочинника з рук упустить”.

У той же час два жорна, однаково віддалені від двох ратуш - Єрусалимської і Львівської, були намічені цегляними знаками, з яких на ближчому Христос на покривалі Вероніки своєю власною кров'ю був зображений, а на другому - як від тягара хреста звільнений Киренеєм. Про це я більш докладно оповідав при описі костелу Св. Хреста.

1580. “О, жорстоке кохання, куди ведеш ти коханців нещасних?” Двоє суперників, Павло Єльонек і Урбан Убальдіні, один флорентієць, а другий патрицій, шалено закохалися в Анну Вільчкуну, і коли на весіллі Анни Лонцької обидва Париси запросили до танцю ту Єлену, подали простодушна панночка руку італійцеві, до

якої додав своєї руки і наш львів'янин, вліпивши йому ляпаса і тої ж хвилини від скривдженого італійця отримав смертельний удар. Обох відправлено до дому того (Єльонка - прим. пер.) батька, на той час першого консула, а там того – до казенного, до в'язниці. Оскільки переступив межі безпечного захисту, про голову його йшлося на засіданні; однак при втручанні жінок, які оплакували смерть обох закоханих, а особливо панночки, що гіркими сльозами оплакувала свою провину; і на прохання вмираючого сина, який усю вину взяв на себе, батько подарував йому життя, а Убальдіні сумний вигляд на веселий в короткому часі змінив. Бо рятівниці голови своєї себе цілого віддав подружньою відплатою і свідками поверненої відплати лишив нащадків на многа літа.

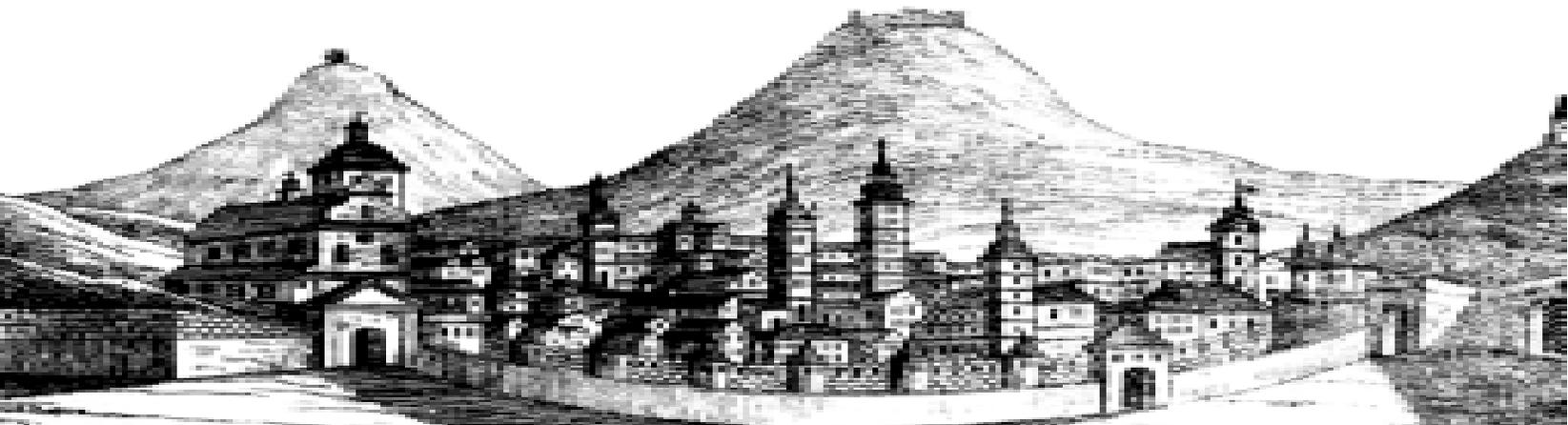
Цей же рік, що поспішав до завершення, потягнув за собою Миколая Гелязіна, найпершого в місті з Ради, доктора права, однак якого мужа? Хай розкаже його надгробок: “Оракул міста, святий захисник права, посередник у законах, постійний член Ради, джерело золото-плинного красномовства, ось Гелязін, якому ані раніше не було рівного, ані потім не буде мати ніколи це місто”.

1581. Недрімущий вогонь розбудив свого сплячого сторожа і багатьох інших, а потім ціле місто. Спочатку оволодів броварнею Шимона пивовара, звідтам, розповсюджуючись на при-

легли дахи, скалічив убогі тильні доми за м'ясними ятками, і лише натовп людський запобіг дальшому спустошенню, а шкоди завдано семи домівкам.

1582. Смерть архієпископа Сенінського. Ян з Сенна, архієпископ, після влаштованої ним п'ятирічної забави зі сміхом і оплесками слухачів, закінчив комедію фамільярними жартами, пам'ятними донині, які навіть при божественних (відправах) ненавмисно вириваються. Достатньо одного вишуканого жарту з багатьох. Під час відправи, коли дякон читає Євангеліє, де предки Христа перераховуються безперервним рядом, коли йому текст Євангелія подається для цілування, наказав показати собі пальцем ім'я Спасителя, щоб помилково не поцілувати якогось смердючого жида в спину. Такого роду раптових жартів навіть смерть йому не відібрала, роблячи несмішних смішними. Перебуваючи на крайній межі у цьому змаганні (смерті) з життям, сказав: “Нічого гідного плачу не зробив, але усе чинив задля сміху і блазнем Бога без Бога не буду”, і перестав існувати та пустувати серед живих.

Королю Стефану, котрий поспішав для примноження перемог над москалями, вигнаними на Русь, Миколай Язловецькі представив волоського господаря Янкулу, схопленого на Покутті під час втечі від турків. Королю, що давно уже ненавидів Янкулу через листи, які він надси-

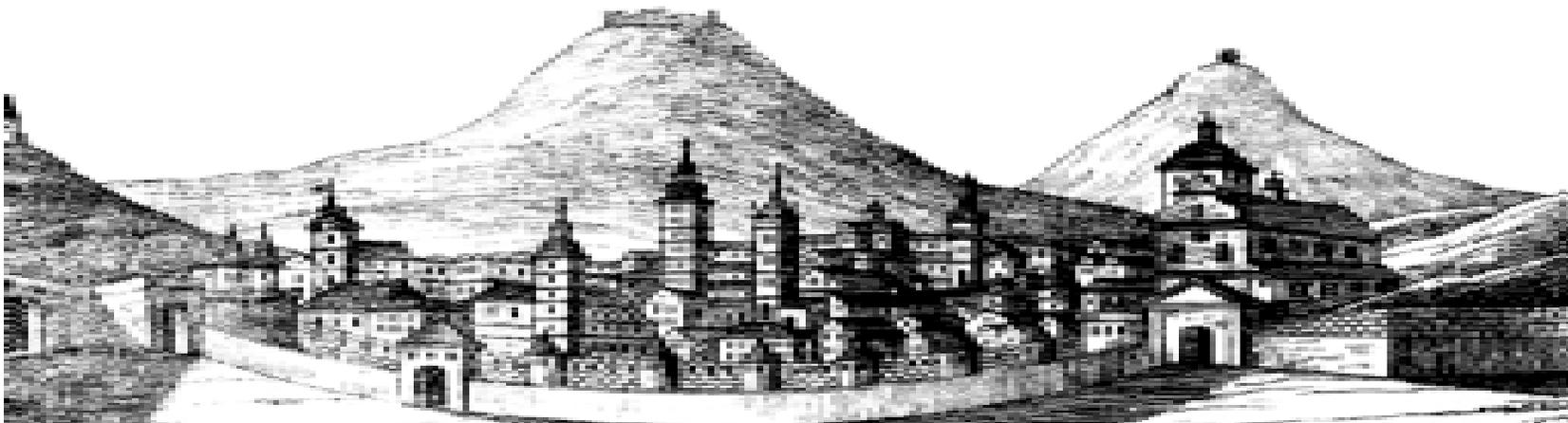
лав до Туреччини, а Янкула, всупереч правам народів, відкривав їх. Тому король, відмінивши свій вирок, запізно підкореного передав львівському суду, який визнав його винним за образу маєстату. Перш ніж виступив на місце страти, (Янкула) одного дня випросив собі тіло, бо ж потім обіцяв повернути до човна Петра, від якого був відведений саксами, посланцями Лютера. Виголосив ті доводи, потім францисканець о. Лозинський поєднав його з Богом і наставив на шлях (істинний) Св. Дарами. Рано-вранці наступного дня, 28 вересня, убраний у широкий єдвабний плащ, виступив на загальне оглядання і, безстрашний, подав катові власний меч, а потім підставив і шию. У ратуші до нашого часу показують меч, а тіло було віддане дружині, яке вона три дні обмивала сльозами, зберегла для себе волосся з голови, а набальзамоване (тіло) після останніх поцілунків і ридань дакійських поклала в гробівець, який недавно збудувала у отців-бернардинців. Пам'ятаю, що той гробівець потім через тридцять років, коли вивозили рештки давнього костелу, бачив я, будучи хлопцем, цілий оббитий всередині таким самим єдвабом, яким була покрита труна. Зруйнувавши гробівець, непорушену труну внесли до нової гробниці.

78

1583. Прихід архієпископа Соліковського.
Ян Деметрій Соліковскі, якого прихильні небе-

са обдарували вдачею, вченістю та іншими багатствами, за виняткові старання і чесноти у цьому році досяг вершини архієпископського достоїнства. Його прибуття з великим почтом друзів місто спочатку схвалило веселими вітаннями гармат з підніжжя Високого замку, потім з офіційними почестями належного вшанування зустрівши при брамі, відпроварило до костелу.

Наступного дня, який припав на Різдво святого Йоанна Хрестителя, коли архієпископ приймав гостей і магістрат на гучному бенкеті, тривіальна школа, уславлена в той час чужими та своїми учнями, перед приміщенням міської ваги прикрасила сцену, де представлено, як в пустині попередник Христа, з дикими звірами, увінчаними лаврами, тобто хлопчиками, одягненими в звірячі шкіри, проповідує мир і злагоду. Після його переконливої промови Лев Роксоланський перед єдинорогом, гербом архієпископа, схилив коліна і зброю у супроводі хору музикантів, (що виконував) гімн Більбілітанський "Не знали леви, кому служать". Позаду митрополичого костьолу [молодь], голосом і одягом подібна до дівчини, того ж єдинорога, солодкою милозвучністю, як ланцюгами милосердя заплутаного та закутого, до середини храму весело тягнули, а на завершення панегірик святому Амбросію з трубами по черзі відспівали. Це архієпископові було приємним для ока та милим для

душі. А оскільки розумів, що все зроблено стараннями магістрату для його імені, великою людяністю пообіцяв віддячитися.

Проте невдовзі двоє священнослужителів, що уже раніше зненавиділи магістрат, напустивши на обличчя фальшиву побожність, з великим пієтетом, звернулися до архієпископа з несправедливими звинуваченнями, доповівши, що райці, які здійснюють опіку над хворими, приховали у себе підношення вбогих. Але рахунковими записами, які опікуни добровільно представили, і (зізнаннями) сотні жебраків, що визнали правильність розрахунків, проведених при розподілі, звинувачення виявилися фальшивими. Архієпископ же проти такого роду заздрісників чужої слави віршики, які (про це) нагадують, доручив написати на своєму столі:

“Хто славу відсутніх применшити скаргами любить,
Хай знає, що стіл цей ніколи не буде його.”

1584. Пожежа. Уже місто, в більшій частині краще зміцнене мурами, винесло за стіни святилище [вогняного] божка. Ця ганьба так його розлютила, що довго серед ларів передміських під зрадливим попелом плекав підготовану помсту, аж після св. Матвія від дому Лісянського виникнувши, перші 36 будинків біля Галицької брами одним нападом зрівнявши з землею, витиснув щедрі сльози у своїх пожилців, понад міру за вогонь і воду, заборонені йому в місті, полум'ям і сльозами передміщанам помстився.

[...]

Переклала Наталія Царьова

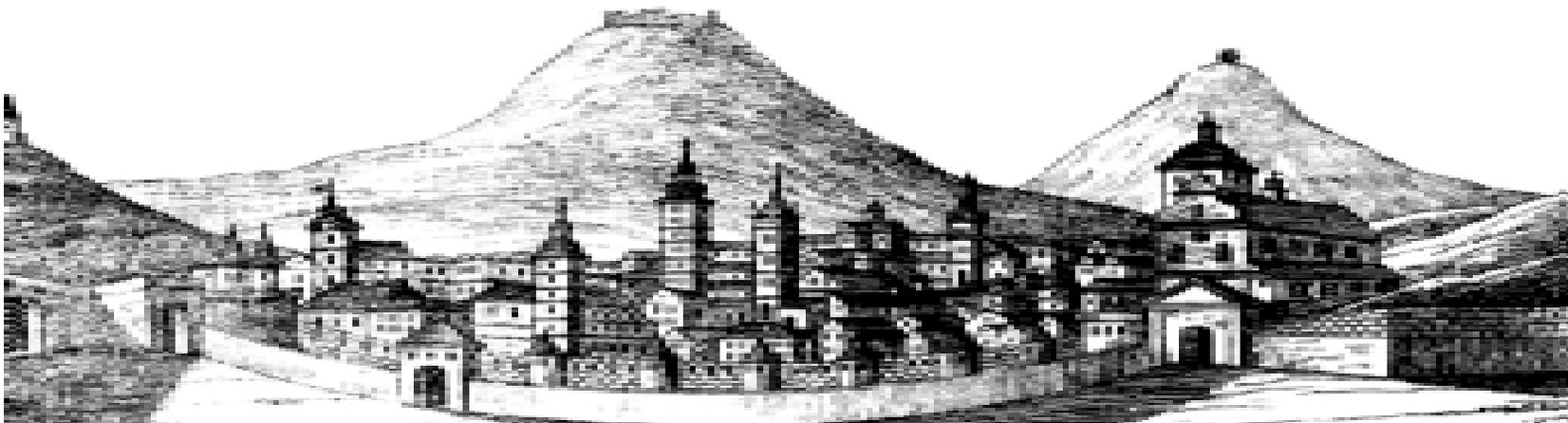

Маркіян Шашкевич *Markijan Saskevych*

Хмельницького обступленє Львова
Хмельницького обступленне Львова

(Стройом народної пісні)

*Й у чистім полі
Да близько дор
По всій Україні розсилає вісти.
Військо куренное в поход виступало,
Ляхи розроняло да Львів обступляло.
Як гетьман Хмелницький кіньми навернув,
Тай Львів ся здвигнув;
Як гетьман Хмелницький шаблею звив,
Тай Львів ся поклонив.
На розсвіті з замку із ручниць стріляли,
А змерком козаки замок підпалили,
Да раненько доокола весь Львів обступили.*

*Ударили з самопалів — двори погоріли.
А гетьман Хмелницький послі посилав,
Словами промовляв:
Як будете миритися,
На окуп винесіть три миси червоних,
На окуп виведіть сто коней вороних.
Як будете битися,
Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькії.
А у Львові рано всі звони заграли,
А високі ворота остіжом упали.
Збережено правопис оригіналу (Ред.)*

Францішек *Franciszek* Яворскі *Jaworski*

Гуманіст над Полтвою
Humanista nad Peltwia

Про те, що славетний гуманіст і приятель Яна Ольбрахта, Філіп Каллімах Буонакорсі, закохався у Львові у якусь звичайну кельнерку – добре знають історики нашої літератури. Зрештою, запальний італієць зовсім не приховував свого почуття і написав до свого ідеалу з-під зеленої вівіски таку кількість любовних віршів, що сьогодні отримав би пальму першости поміж поетами з каварень, що зітхають за панночками при касі. У такий спосіб на віки залишилася в історії вродлива львівська дівчина, і завдяки не якомусь посередньому віршу, але цілком добрій латинській поезії, над котрою сьогодні роздумують філологи, котру перекладає п. Ян Магера, з якою розкошує п. Казимир Хлендовскі та над котрою ламають голови історики: ким би могла бути ота Фаньоля – львівська дівчина з-під зеленої вівіски?

Бо замало для неї означення львівської дівчини, на красу котрої склалася уся львівська природа, і не вистачить сказати, що її лиця золота зоря рум'яниться блиском ягід і калини, а гнучка береза її матір'ю була, і срібна осика боязнь принесла тремтливу. І забракне, коли сказати, що від сходу і заходу блиск падав у її золоте волосся, з неба хмари – в очі ясні, що червінь троянди вилилась на її полум'яні уста.

Коханець латинської музи, приятель Помпоніуса Летуса і Платіни, двох сонць гуманіз-

му, той самий Каллімах, котрий снував змову на життя папи Павла II, у котрого були закохані римські “damigelle”, закохався сам аж у Львові, та ще й у кельнерку з винної господи! Якщо дев'ять олімпійських муз не остовпіли на ту звістку, якщо Аполлон не розтрошив своєї лютні зі злости і якщо не схопили спазми ревнощів лесбійську Сафо, то, очевидно, та львівська дівчина з-під зеленої вівіски була гідна любовного запалу поета і гідна його латинської лютні.

Проте, історик прагне довідатись, ким була Фаньоля, що стала пасією людини, славної в історії?

У темній задушливій пивниці тільки залізний каганець постать її освітлював, а у напівтіні поміж винними стелажми панував сміх та грубуваті розмови відвідувачів. Іноді лунала пісенька фривольна та безбожна, і вульгарний жарт оточував дівчину, котра під зеленою вівіскою розносила золотий напій.

Однак, вона з усмішкою приймала пияцькі залицання, бо була от такою собі веселою дівчиною, що вино у шинку подає.

І отакій-то дистихи співав Філіп Каллімах, той що втікав від папської вендети, немов би його з місця на місце гнали дикі фурії, на хижому коні перелітав через скелі Апулії, перепливав Тиренське море, втікав з Пелопонесу – він, нещасний поет, котрому ні на Кіпрі, ні на Криті не дали жити папські легати, котрий осів з розтрощеною лютнею аж у Каноусі, у гирлі Нілу, над берегами Скамадру, і оплакував свою долю, а від папської помсти втікав на Родос, Делос, до

Константинополя – той самий Каллімах, котрий вже навіть у Львові знайшов собі приятеля, та не якого-небудь, а самого Гжегожа з Сянока, львівського архієпископа, – і це він писав вірші Фаньолі, котра у шинку вино розносила!

Отак між архієпископом та кельнеркою точилося життя переслідуваного італійця в холодному готичному Львові. Дні проходили у вчених розмовах у палаці, а вечорами вислизав колишній автор папських булл до господи, де серед пияцьких залицянь та сороміцьких жартів співав до розсміяної дівчини, що охоче роздавала поцілунки й вино.

Коли б ти була народжена на острові Делос, то перед тобою, дівчино, відійшли б у тінь чада Латони, і уславлений був би острів делійський на віки ім'ям Фаньолі.

Коли б Орфей відчув на собі проміння твоїх очей, то з певністю не шукав би на світі жодної Евридики – бо одна є лиш Фаньоля єдина!

Бо ж виросла ти з касталійських хвиль, о прекрасна, та один лиш Маро здатен вроду твою описати.

Зовсім нічого не розуміла з чудернацької мови Гануся, заправська дівка, але сміялася вдячно, сміялася солодко з таких мадригалів і з італійця дурного.

А він добряче, вочевидь, хильнув з хвиль кастальської глибини, бо усіх олімпійських богів спровадив до львівської господи та співав уперто, плутаючи з лілією троянди пурпурові, очі ясні з персами білими та рум'янцем, волосся божественний ореол з вирізьбленим із слонової кості

профілем. Славу принад своєї коханої прагнув рознести поза рівнинні береги скитійських рік, поза часи майбутніх віків.

Проте сміялась вона з італійця, рідиною золотою щедра частувальниця, та знову й знову по винній господі сміх шалів п'яними каскадами серед веселих гостей: той дівчину обіймає, інший поцілунку просить, і до кожного улегливою бути Гануся мусить, бо от такою собі була дівчина, що не гордує ні грошем, ані ярмарковим подарунком.

Грошей, однак, не набув надто багато італійський вигнанець, тому стогнав та зітхав зі смутком глибоким: коханій хотів принести те, що лісова дріада й німфа серед гущі дерев відшукає: горіхи зелені та квітів оберемок, голубів з пташками – хотів їй може хмари з неба принести срібні, сонця промінь золотий, з листя дерев зелені чудову...

І якщо його, котрий ніс такі дари до господи, хлопським словом не облаяла дівка заправська, то лиш тому, що вчений гуманіст видався їй якось ніби не зовсім... сповна розуму. А може то сила малмазії та аліканту такі дурні думки йому до голови несла ?

Отож, шкода стало їй італійця, а вслід за цим усміх солодкий впав на його упокорену постать і ... Філіппо Буонакорсі, внук ясноволосої Латони зі звучною лютнею, став коханцем білявої кельнерки з-під зеленої вивіски.

І так потужно хильнув з кастальської глибини, аж йому латинські рими і радісні слова блукали у голові й вилітали у світ пісенькою про Фаньолині поцілунки, про обійми і так далі... Бо

дуже нестримним був учень Помпоніуса, не вмів зберігати таємниці, любив похвалитися прихильністю дівчини, що під зеленою вівіскою вино розносила в господі.

Щастя Каллімаха було б однак повнішим, коли б грім вдарив в “однооку мамку” Фаньолі, вихор виніс усіх гостей з-під зеленої вівіски, а сама Фаньоля так зуби не вишкірювала б до кожного, хто тільки завітав до господи.

Ще “матуся” з одним оком не була аж надто великою небезпекою, бо в разі потреби вмiла те око примружити вдячно і скромно, але п’яні гості настільки безцеремонно поводитися з ідеалом антагоніста папи Павла II, що той одразу відчув у собі антиалкогольний дух і потребу у стриманому товаристві у Львові:

Нехай блискавку зішлють боги на того, кому прийшла вперше огидна думка вродливе дівча посадити за бочкою вина та її личком гожим, буйними розкішними персами, золотим ореолом волосся привабити до господи пияків.

Забуло однак вразливе серце приятеля латинської музи, що коли б не львівська господа під зеленою вівіскою, може і не зустрів би він Фаньолі на своєму шляху – і ще більше забулася душа поета, коли всіх, хто вино пив, блазнями вона назвала, не пам’ятаючи, що і Філіп Каллімах Буонакорсі не з самої лиш кастальської пив глибини...

Але найбільш вороже дивилася душа співрозмовника кардинальських бесід, коли швидка дівка з-під зеленої вівіски не пам’ятала про домовлені побачення, коли сміялася негідни-

ця з натхнення латинської музи, коли від п’яного натовпу брала все: поцілунки та гроші. Тоді Каллімах був цілковито подібний до декадента сьогоднішніх часів, метав похмурі слова, крик зраженої душі ніс по готичному Львову або понуро потягував напій Бахуса, що ніс, як вода з Лети, забуття.

У такі-то хвилини він також погрожував, що за зневажене кохання помститься Фаньолі Зевс громовладний, що Посейдон тризубом її своїм дістане і Діана стрілою серце її прошиє...

Сьогодні з такої погрози дуже розсіялася б львівська дівчина, та й Гануся, попри поетичне ім’я Фаньоля, не надто багато видно мала поваги до повелителів Олімпу і до нестерпного італійця, що на чолі цілого почету грецьких богів крокував під зелену вівіску, до господи.

Раптом, посеред тієї поетичної зливи, грянув грім. Лиш не Зевс громовладний випустив його із своєї руки, а значно ближчий сейм у Пйотркові, ухвалюючи рішення видати Каллімаха папі Павлові II як такого, що готував замах на главу Костьолу. Папська вендета сягнула навіть до Львова, а водночас з нею з’явився перед очима поета привид понурих казематів у підземеллях замку св. Ангела і жовті хвилі Тибру, в котрих зникали трупи засуджених смертників.

Отож, знову змушений був утікати наосліп поперед себе. Здавалося, що його, співця, вже навіть грецькі боги покинули. І у таку-то чорну годину залишився з гуманістом лишень Гжегож з Сянока, львівський архієпископ, та тільки Фаньоля, львівська дівчина.

Саме в той час над берегами Золотої Липи, посеред лісів і боліт, недалеко від Перемишлян, Гжегож з Сянока добивався для спадкового архієпископського села Дунаїв назви містечка. Сам там дуже охоче і часто перебував, а зараз, у хвилину тривоги, привіз у той затишок італійця, знаючи, що буря над його головою рано чи пізно стихне, а у такому Дунаєві не знайде його навіть сам папа Павло II. За Каллімахом потягнулася також Фаньоля, і така мала, проте дуже особлива компанія: архієпископ, поет і з-під зеленої вівіски дівчина, опинилася над чарівним дунаївським ставом.

Було то дивне товариство, але на ті часи, на переломі середніх віків, траплялися і такі особливості. Зрештою, Фаньоля не могла нічим скомпрометувати оселі в Дунаєві, бо ж вроду її оспівував славетний гуманіст, а сам архієпископ, що “від природи певним чином до цноти призначений”, зовсім не зважав на злісні людські язика.

Отож, бажаючи справити гуманістові приємність, він часто запрошував до свого столу львівську дівчину, а сам навіть латинським віршем кпив з Каллімаха та його любовного запалу. Останній відповідав йому також латинськими епіграмами і так вони там в Дунаєві забавлялися: архієпископ, поет і... з-під зеленої вівіски дівчина.

А коли у 1472 р. Філіп Каллімах Буонакорсі, виїжджав на широкий світ до Кракова, де його чекали великі почесті та королівська прихильність, то поряд зі схлипуваннями та сльозами

ми Фаньолі, що пливли немов рясним потоком діамантів, віз у подорожній торбці тридцять дві елегії і двадцять вісім епіграм, написаних на честь... от такої собі дівчини, що вино під зеленою вівіскою розносила в господі.

Він пішов до вершин, а вона заміж вийшла, вродлива дівчина, і отак з великого кохання залишилися лиш оті епіграми та елегії, котрі Каллімах на багато рук та примірників наказав переписати і на них-то свою поетичну славу збудував серед знайомих...

Бідна львівська дівчина! Ніби-то славу її принад розніс по світу щасливий коханець, ніби-то про неї ще довгі роки не забував і все божественною Фаньолею називав – однак, з часом спогадів свого любовного шалу в господі соромитися почав, а самі елегії вигладжував неодноразово, поправляв, сміливі, нескромні, нестримані місця перекреслював і навіть сільське походження Фаньолі зміг одягнути у брехливу оторочку шляхетського пурпуру...

Немає, зрештою, нічого дивного, бо став Філіп Каллімах у Польщі великою людиною і було соромно королівському приятелю, що колись був він закоханий... в таку-от собі львівську дівчину з-під зеленої вівіски.

Отож, з повною безцеремонністю поета і сьгоднішнього парвеню дав своїй коханці стрія-магната і навіть написав це в історії варненської битви, що поруч короля Владислава стояв лицар Леско Бобрітіус, стрий божественної Фаньолі.

І перекутив метрику львівської дівчини так, що сьогодні даремно шукають історики справжнє ім'я тієї, котра знаменитого мужа музу надихнула багатомовною латинською піснею.

Але чи Фаня, Анна, Свентохна, Бобриція була більшої чи меншої шляхти, чи з боку варненського лицаря шукати її кривних, чи може також, що легше, у міських книгах у Львові, де часто зустрічається ймення Бобрів, Бобрків і Бобреків, то нічого у суті питання не змінить:

Назавжди вона залишиться дивовижно вродливою, ясноволосою юнкою, яку запальний італієць кохав ще тоді, коли сидів на львівській бруківці сумний і вимучений; ніколи про неї не забуде дослідник минулих часів: про Ганусю, що вино золоте розносила.

Переклала Адріана Гриновець

Тетяна

Tet'ana

ГОШКО

Hoško

Магдебурзьке право Львова (XIV-XVII ст.)

У Львові перші німецькі поселенці з'явилися в XIII ст. Припускають, що вони заселили південну частину міста над річкою Полтвою, де і постав новий міський осередок з центром на теперішньому Старому Ринку.

Приєднавши до своїх володінь Галичину, Казимир III відкриває дорогу широкому напливу німецьких колоністів і протегує розповсюдження німецького права в цих землях. З другої половини XIV ст. у Львівській землі починається масова колонізація села на німецькому праві, яка тривала до XVI ст. Хоч в окрузі Львова чи не єдиними мешканцями німецького походження були солтиси (сільські старости), вони мали певний вплив на життя регіону, що й відобразилось у місцевій топоніміці, де й досі збереглася низка німецьких назв – Замарстинів (Sommerstein), Клепарів (Klopper), Кульпарків (Goldberg) тощо.

Загалом німецька колонізація все ж була спрямована на міста. Особливо багато німецьких колоністів осідали у великих містах, таких як Львів, де вони становили кістяк патриціату (щоправда, лише на так званому німецькому етапі історії міста, в XIV – на початку XVI ст., згодом відбувалось їх спольщення та асиміляція). Саме чисельність та значимість німецьких поселенців у Львові дали право М.Грушевському констатувати: “З кінця XIV ст. Львів, наприклад, – це чисто німецьке місто (говорячи саме про привілейоване місто, а не про його передмістя), і такий був він все XV ст. і навіть частину XVI, а тим часом він

в сім часі – культурний центр України, митрополія механіків (ремісників)”.

Вплив німецьких колоністів у Львові в XIV-XV ст. був таким значним, що в офіційних документах вживалася німецька мова, і назва міста часто-густо подавалась на німецький кшталт. Так, німецька назва Львова використовувалась у грамоті князя Юрія II від 1334 р., де місто назване Lemburg, та в низці інших документів XIV ст. Але це всього лиш одна із форм назви міста. У документі Владислава Ягайла, де Львову підтверджується магдебурзьке право (1 жовтня 1389 р.), теж вживається назва Lemburg, але поруч із нею – “civitas nostra Leona”. Крім того, трапляється в документах форма Lamburg. У документах Владислава Ягайла від 25 березня 1426 р. та 14 травня 1427 р. вживається конструкція “civitas nostra Lamburgensis alias Leopoliensis”, що, очевидно, фіксувало перехідний період у становленні використовуваної в документах форми назви міста.

Німецька колонізація супроводжувалася запровадженням магдебурзького права, однак не була єдиною причиною цього процесу. Надання містам магдебурзького права свідчило про їх значний економічний розвиток і про формування міщанства як стану. Міщани потребували певного правового забезпечення своїх прав, а отже й органів, які б такі права відстоювали. Як уже зазначалось, найпоказовішим з цієї точки зору був Львів – найбільше місто України XIV-XVI ст. Першим збереженим привілеєм на магдебурзьке право для Львова є грамота Казимира III 1356 року, однак, документ 1352 року фіксує, що маєтки під Львовом “даровані визначному мужеві Бертольд, колиш-

ньому львівському війтові, їхньому дідові, великим володарем, блаженної пам'яті Львом, князем Русі, за його вірну службу”, а це означає, що у Львові були елементи міського самоврядування за німецьким зразком не пізніше, як за часів Льва Даниловича.

Міський магістрат Львова складався з ради і лави. Якщо лава виконувала здебільшого судові функції, то рада була органом адміністративним, хоч нечіткість законодавства часто призводила до перекривання сфер діяльності ради і лави.

Функції ради були досить різноманітними: крім посередницької діяльності між загальнодержавними установами та міщанами, вона здійснювала поліцейський нагляд у місті, розподіляла міські ґрунти, здавала в оренду прибутки і міське майно, встановлювала мита, такси на продукти споживання, затверджувала всілякі громадянські угоди стосовно майна, вирішувала суперечки, які не потребували притягнення до справи свідків, опікувалася вдовами та сиротами міста, затверджувала вибори цехмістрів тощо.

Однією з важливих і відповідальних функцій ради була опікунська. Король делегував магістратам міст право і обов'язок опікуватись сиротами, затверджуючи це, як правило, окремими привілеями, хоч саме ця функція передбачалась самим магдебурзьким правом як таким. Так, привілей, наданий Львову Яном Казимиром 13 листопада 1666 р., зазначав: “...наказуємо і розпоряджаємось, а саме, щоб кожного року, у перший день виборів урядовців міста, той раецький магістрат Львова вічними часами хай вибере, іменує й урочистим вибором запише двох райців з грона магі-

страту на патронів сиріт та доглядачів, інспекторів та цензорів опікунів будь-якого походження статусу і нації...”. Окрім того, в постанові для користі сиріт і збереження їхніх статків визначався особливий порядок їхньої участі у судових процесах: “...Львівському раецькому магістрату серйозно наказуємо, щоб справи і судові дії всіх сиріт вирішив, присудив і визначив скороченим і стисненим процесом, без будь-яких відтермінувань і вилучень, не в судовому порядку і без форми звичайного процесу, зберігаючи видатки і витрати сиріт...”

Ось як узагальнено писав про обов'язки ради правник XVI ст. Бартоломей Гроїцький: “Обов'язком Ради й бурмістрів є принаймні раз на тиждень або завжди в разі необхідности збиратися до ратуші, щоб радитися про добро громади й запобігати шкодам; залагоджувати й розсуджувати всілякі суперечки, вишукувати способи, щоб їжа й напої в місті не були дорогими, а перекупників, які порушуватимуть розпорядження радців та їхні спільні ухвали, карати, оскільки через те велика дорожнеча буває. Крім цього, вони мають наглядати за пекарями, різниками й шинкарями, запобігаючи ошуканствам у мірах і вагах під час продажу їжі, напоїв та інших товарів. Рада також має запобігати сваркам у місті, боронити від кривд сиріт та вдів і викорінювати шкідливі й небезпечні ігри, як то: нарди, кості й таке інше, негідне. Кожного року рада мусить звітуватись про всі міські прибутки перед старшими й найзначнішими людьми з громади”.

Деякі привілеї Львова були унікальними в українському контексті, однак характерними для низки європейських міст. Прикладом є привілей

Владислава III від 17 липня 1444 р., за яким Львів одержував право ловити по всій руській землі злочинців, вбивць та злодіїв, спроваджувати до міста і вже тут їх судити і карати. Незадовго до цього, 3 червня 1444 р. подібний привілей отримав Краків (жодне інше місто Корони не удостоїлось такої честі). Однак, це право Львова поширювалось лише на руські землі, а Кракова – на всі землі Корони. Привілеї, ідентичні до згаданих вище, були доволі поширені в німецьких землях, де магдебурзьке право мало давніші та міцніші традиції. Зокрема, подібні документи були видані Регенсбургові (1310 р.), Любеку (1374 р.), Дінкельсбілю (1435 р.) тощо.

Важливою практикою діяльності міської ради була регуляція співжиття національних громад міста. У 1444 р. король встановлює залежність від міської влади всіх купців, що прибувають до Львова: греків, вірмен, сарацинів, євреїв та представників усіх інших національностей та віросповідань. Щоправда, лише 1460 р. львівський староста визнає це право міського суду. Як бачимо, особливою чіткістю і обов'язковістю існуюча в державі правова система не відзначалась. Отже, юрисдикції львівського магістрату з XV ст. безпосередньо підлягали іноземні купці, що проїжджали через місто або тимчасово перебували в ньому. Італійці ж, які провадили зі Львовом широку торгівлю, мали в місті свого консула (“Messopero Petrus Italicus de Ansaldo, heres Likostomi, consul Francorum”).

Однією з найважливіших функцій ради було **прийняття до міського права** (ius civile). Львівське громадянство міг набути повнолітній чоловік, за-

конно народжений, пристойної поведінки, християнин. Міське право надавалось лише на підставі рекомендаційних листів “Littera recommendatorie” або “Litterae mansionis et conservatorie”, які засвідчували походження пошукувача громадянства і видавались місцевою канцелярією чи старостинським урядом того міста чи села, звідки він прибув до Львова. Були випадки, і далеко не поодинокі, коли набуття міських прав відбувалось без такого документу, але тільки у тому разі, якщо пошукувач зобов'язувався представити свідчення до обумовленої дати, а за дотримання даного слова мали поручитись кілька львів'ян.

Громадянство у Львові не було спадковим. Навіть народжені в місті особи мали із досягненням повноліття формально набути право міщанства. І лише представники дуже славних або давніх львівських родин не подавали до магістрату листа про своє походження. Міське право не могли отримати неодружені молодики. З 1411 р. вони мали сплачувати місту спеціальний податок *vestigal taurinum* (bykowe в люстрації XVI ст.).

Радники (райці, *consules*) відзначалися особливими почеснями і за самим своїм становищем отримували титул шляхетних. У 1538 р. члени львівської ради набули титул *Spectabilis et famatus Dominus* (видатний і славний пан), який проіснував до 1662 р., коли Львів отримав нові прерогативи висування депутатів до сейму і підписання королівської елекції; тоді радники стали іменуватись *Nobilis et Spectabilis Dominus* (відомий і видатний пан), а лавники *Nobilis et Honoratus* (відомий і почесний), члени гміни – *Honoratus* (почесний). Якщо радник або лавник був доктором ме-

дицини або філософії, то до його титулу *Honoratus* додавалось спочатку слово *egregiur*, а докторів права величали *Nobilis et Clarissimus*.

Хоч радник і не отримував грошової платні безпосередньо за виконання своїх обов'язків, оскільки ця посада була почесною, однак і не платив жодних податків від свого нерухомого майна, ні королівських, ні, тим паче, міських. Зокрема, львівські урядовці були звільнені від повинності надавати гостювці кімнати. Правда, у випадку великої нерухомої власності радника намагались обмежити неоподатковану частину, як правило, до будинку, в якому сам радник мешкав, але і це було істотно.

Крім того, урядовці отримували на свята подарунки, найчастіше провізією. Коли одружувався сам радник чи його син, або коли йшла заміж його донька, вони отримували від ради міста цінні подарунки. Про розмір цих дарів можемо судити з того факту, що в середині XVII ст. приймається рішення, що відведені на шлюби витрати ради не повинні перевищувати 60 злотих на одного обдарованого.

Рада засідала постійно в певні дні тижня. Головуючий поміж радниками називався проконсулом, президентом чи найчастіше бурмістром. У Львові було три проконсули, які виконували свої обов'язки по черзі: рік поділявся на чотири частини, протягом яких бурмістри по черговою головували у раді. Цей період називався каденцією даного проконсула. У кінці року кожен бурмістер мав скласти перед радою звіт щодо витрачених ним коштів. На церемоніалі вибору радників, бурмістер (*proconsul senior*) зі згоди ради представляв ста-

рості трьох членів (з числа шести *consules residentes*), щоб староста обрав одного з них королівським бурмістром (*proconsul regius*). Саме його каденція була першою в році. З інших двох поспільство обирало одного своїм бурмістром (*proconsul communitatis*), а третій з них ставав бурмістром панів радних (*proconsul dominorum consulum*). Проконсули мали право самі вирішувати окремі суперечки і чинити суд, іноді в себе вдома, таким чином в документах часто фігурує суд проконсульський (*officium proconsulare*) на відміну від суду радників (*officium consulare*).

Зустрічається в документах і така посадова особа, як сеньйор (*Senior*). Одного із річних консулів обирали сеньйором на цілий рік, таким чином забезпечувалась постійність авторитету у магістраті при змінності бурмістрів протягом року. Він був представником міста перед вищою державною владою і перед королем, саме через нього подавались прохання і апеляції до королівської канцелярії. Окрім того, сеньйор мав привілей і в самому магістраті: якщо при виборі чиновників траплялась рівність голосів, його голос вважався подвійним.

Вибори членів магістрату відбувались за певною чіткою схемою і встановленим в даному місті ритуалом. У Львові, як одному з найповажніших міст держави, це виглядало особливо урочисто. Після виборів рада присягала на вірність громаді перед королівськими комісарами. (Така присяга, причому не лише райців, але й інших міських урядовців, була загальною традицією у містах середньовічної Європи). Присягу читав писар ради. Далі староста в супроводі двох кон-

сулів ішов у Вірменську церкву для прийняття присяги старійшин вірменів. Минулорічна рада звітувала про витрати, після чого обирались лонгерії. Наступного дня бурмистри приймали присягу новообраних цехмістрів.

Поступово формується кілька могутніх родин, які прибрали управління містом у свої руки. Скажімо, Вольф Шольц (XVI ст.) був радником і бурмистром, його син – вйтом, а два зяті і три родичі засідали в раді. “Рада переходить від аристократичної форми правління до олігархії”.

Боротьба поспільства, однак, не припиняється, хоч спершу не є такою енергійною, щоб змінити перебіг подій. І лише нова хвиля невдоволення, яка зростає вже в 1576 р., привела до певних змін. Після низки перипетій і судової тяганини 25 травня 1577 р. король Стефан Баторій видав у Мальборку постанову, якою затвердив довічність уряду радників та їхнє виключне право на маєтності Сихів та Зубра, які закуплені були з фондів радецької каси; громада натомість досягнула свого представництва у вигляді інституції *Quadragesimavirat*-у (Колегії 40 мужів), який складався з 20 представників купецтва та 20 представників від ремісників. Але вони не увійшли до складу міського уряду, не мали ніякої реальної влади і були тільки контролюючим органом, без згоди якого не можна було провести ніяких важливих змін у міському господарстві. Очолював колегію регент (*famatus regent honoratae communitatis*), або так званий маршал.

Що стосується Львова, то ще одним певним успіхом громади було встановлення фінансового контролю в формі спеціальної комісії (*лонгерії*), до

складу якої мали входити представники ради, 4 лавники, 6 представників міської громади та евентуально представник короля. Перед цією лонгерією рада мала звітувати про використання громадських коштів.

Лаву очолював *вйтм*. Ознакою вйтівської влади у Львові був срібний скіпетр, з яким вйтм зобов'язаний був з'являтися на всіх міських урочистостях. Як впливає з грамоти Казимира III, спершу вйтм був чи не основною особою в системі самоврядних органів міста. Але з часом статус його радикально змінюється.

Грамотою 1378 р. Владислав Ягайло надав львівським міщанам право вибору вйта: “...Передаємо і даруємо дарунком вічно та непорушно уряд вйта магдебурзького права у Львові й оплати, до цього уряду належні, для тримання, володіння та у користування згаданому нашому містові Львову... Хочемо також, щоб згадані міщани з нашого відома вибрали своїх райців, й вище згадані райці нами мають бути затверджені. Потім обрані райці мають вибрати із свого грона вйта, якого хочуть, коли і стільки разів, як їхній волі сподобається...”

Однак цей привілей так і не був впроваджений у життя. 29 вересня 1388 р. у Любліні Владислав II підтвердив згаданий привілей з уточненнями: радники мають обирати вйта – особу “відому і поважну”, а “з цього вйтівського уряду і його прибутків нам і нашій величності повинні відступати вічними часами два денарія, також хочемо призначити постійно людину при збиранні і підсумуванні (прибутків); а третій денарій цього вйтівського уряду для користі та покращення

мурів нашого міста і для (потреб) його жителів повинен відступатися відтепер і навічно”. Дана грамота повністю була підтверджена Сигізмундом I грамотою, виданою у Вільні 2 липня 1541 р.

Першим обраним війтом став А. Зоммерштайн (Andreas Sommerstein), котрий збудував недалеко від мурів міста велику садибу, яку німці спершу називали Sommersteinhof, згодом ця назва трансформувалась в Замарстинів.

Під владою війта перебувала лава – судовий орган міста. За нормами магдебурзького права війтові заборонялось виносити вирок без узгодження з лавниками. Про первинну організацію львівської лави немає точних відомостей. Перша офіційна згадка про львівських лавників у документах, які до нас дійшли, міститься в привілеї Казимира III від 28 грудня 1360 р.

Лавники обирались у Львові довічно, що відповідає нормам магдебурзького права. Практично кожен мешканець міста після 21 року міг стати лавником. Проте цю посаду не могла обійняти жінка, а також чоловік не сповна розуму, лунастик, німий, сліпий, глухий, проклятий, виволаний, відступник від християнської віри, єврей, неодружений чи незаконно народжений.

У Львові законом 1661 р. було встановлено, що лавником міг бути обраний якщо не член Колегії 40 мужів, то лише доктор права, медицини чи філософії, або ж міський писар чи синдик.

Крім судової влади лава мала право провадити слідство. Її члени складали заповіти і ділили майно померлого, подаючи своє рішення на затвердження раді тощо. До речі, тестаменти, як усталений документ, поширились на польських та

українських теренах лише у XV ст. Вони вписувались спершу у книги ради, а потім у книги лавничого суду, і нині є важливим джерелом вивчення історії міст і міського самоврядування.

Особисті права лавників були практично такі ж, як і радників. Вони отримували щорічний пай із земельної власності лави, судові податі та штрафи, також частку від кожного новоприбулого члена гміни.

Лавничий уряд мав свою окрему канцелярію, своїх писарів. Результатом діяльності лавників є збережені до наших днів численні судові книги “Inducta et protocolla officii civilis scabinalis”.

Судова влада у містах була представлена судами різного роду. Це перш за все бурграфський великий суд (*Burgrabialia seu magna*), який збирався три рази на рік. У Львові, як і в Кракові, на місці бурграфа був бурмистер, або хтось із радників, призначений бурмістром, а на місті солтиса – війт. За два тижні до початку суду його оголошували, і щонайменше як за три дні до нього судді мали познайомитись із справою. Бурграфський суд вирішував найважливіші справи, що були у компетенції міських властей: напади на дорогах, наїзди на будинки, узаконення продажу і купівлі майна, майнові та боргові позови, дії проти релігії та церкви тощо. Цей суд мав право приймати рішення про вигнання злочинця з громади.

Два рази на місяць засідав гайний суд (*Gajony wylozony, Iudicia exposita bannita*). Він розглядав справи про успадкування майна, боргів, майнових кривд, суперечки про рухоме і нерухоме майно, утверджував дарчі записи тощо.

Поточний суд (*Potrzebny sąd, Iudicia necessaria bannita*), що розглядав в основному справи по заповітах, збирався три рази на тиждень. Складався він щонайменше з двох-трьох присяжних і війта. Для розгляду справ між міщанами та іноземцями скликався Гостинний суд (*Sąd gościnnie, Opportuna vel hospitum bannita*) у складі не менше як трьох лавників. Щоденно засідав так званий Гарячий суд (*Gorące prawo, Ardua criminalis seu manualis facti*), для розгляду справ осіб, що були затримані на місці злочину (причому суд мав відбутися не пізніше, як за 24 години після його скоєння і проходив за скороченою процедурою: злочинець не мав права на апеляцію і не міг бути випущеним під заставу).

Головним управителем при міському господарстві був так званий *господар*, або, іншими словами, *люнар, шафар, прокуратор*. Його обирала рада з-поміж *Колегії 40 мужів*. Ні радники, ні війт не мали права втручатись у сферу його діяльності під загрозою штрафу в 100 гривен. Спершу влада шафара практично збігалася з владою регента: він видавав квити, без яких неможливими були грошові операції. Але згодом шафар став лише помічником регента. Прокуратор, як міський чиновник отримував у Львові платню 20-50 злотих.

Правоохоронцем у місті був *інстуратор*. Він був зобов'язаний не допускати галасу під час судів у ратуші, видавати позови, збирати судові штрафи, забезпечувати присутність сторін на судовому процесі і самому бути там; кожної п'ятниці він мав пред'являти суддям реєстр судових рішень.

Влада інстигатора часом ставала обтяжливою для громади. З підсиленням влади регента інстигатор став його помічником.

Одним із важливих і шанованих міських чиновників був *нусар паду* (*notarius actorum Officii Consularis*), якого часом називали просто міським писарем (*scriba civitatis*). Він мусив володіти кількома мовами, мати правничу освіту. Писаря зобов'язувала відповідна присяга. Окремого писаря мала і лава (інколи ці посади суміщалися).

Маючи широкі повноваження, писар мусив нести особливу відповідальність перед законом за правопорушення і злочини: його могли звільнити з посади, позбавити міського громадянства; писареві, котрий зробив хибний запис, відрубували руку, якщо ж він сфальшував магістратські книги, то його карали вогнем.

Такими в загальних рисах були принципи самоврядної організації нашого міста, що відіграла чималу роль в його історії. Саме завдяки мадебурзькому праву у Львові утверджувались демократичні традиції, правова культура, елементи толерантності. Воно було одним з найважливіших чинників інтеграції міста до європейської спільноти. Водночас, саме через вивчення функціонування німецького права у Львові можна якнайкраще прослідкувати споконвічний мультикультуралізм міста.

З книги: Тетяна Гошко "Нариси з історії мадебурзького права в Україні XIV - поч. XVII ст. - Львів: Афіїша, 2002.

Володимир Січинський

*Volodymyr
Sichynskyj*

Львівський ренесанс
Lvivskyj renesans

Пам'ятки мистецтва Львова доби Ренесансу, себто відродження клясичности, займають найвизначніше місце в історичному розвитку не тільки українського мистецтва, але й мистецтва цілого Сходу Європи. В історії українського мистецтва, львівський ренесанс — це найважлива капітоля українського мистецтва кінця XVI і початку XVII століття, а пам'ятки архітектури на львівському Ринку і прилеглих вулиць — це найбільша окраса і цілий сенс ренесансового мистецтва на Україні.

Ренесансовий стиль поширився на Україну досить вчасно, при чому у Львові почав приміюватися в українському церковному будівництві скорше, ніж у римо-католицьких храмах. Появляється це тим, що ренесансовий стиль більш відповідав давнішим українським традиціям. Зокрема ренесансова архітектура, з типом будов центрального заложення, більше відповідала своєю ідеєю і концепцією зразкам української архітектури передренесансової доби, а навіть будовам старокняжої доби. А це тим більше, що ренесансове мистецтво приходило до нас головню з Венецької Республіки, італійської частини Швейцарії та сумежних до Венеції територій. Це не випадок, бо саме Венеція, із своїми давнішими зв'язками з Візантією, візантійським мистецтвом, була для нас, розуміється, значно ближчою, ніж північна готика з її суворими, неспокійними й замкнутими формами.

Світова торгівля, яку вело «візантійське місто» Венеція з цілим суходолом і слов'янами, була головною причиною для поширення венецького мистецтва. Відомо, скільки венецьких купців жило у Львові і в Києві. Дуже живі зносини з Венецькою Республікою були за часів гетьмана Б. Хмельницького, про що свідчить венецьке посольство, під проводом Альберта Віміні в 1650 році та інші. У Львові було в XVI-XVII ст. консульство Венецької Республіки, а на Ринку був будинок, що звався «Венецьким». Крім архітектури, ці венецькі впливи у нас дуже помітні в малярстві й особливо в друкарстві й граверстві.

Донедавна вважалося, за думкою польських дослідників, що ренесансовий стиль прийшов до Львова з Кракова, де ознаки ренесансу помітні вже в 20-их роках XVI стол. Однак досліді автора цих рядків довели, що перші зразки ренесансового стилю, і то у венецькій відміні, прийшли до Львова із західного Закарпаття — з двох незвичайно інтересних осередків — Пряшева і Бардієва, де стиль ренесансу з'являється вже в перших роках XVI стол. Це був найближчий торговельний шлях, що лучив Україну з Венецією і взагалі з Італією через Словаччину, Подунай та Угорщину. Лише згодом долучуються ще течії середньої Німеччини — головню через Краків, а з поч. XVII ст. — північної Німеччини. З пам'яток раннього ренесансу особливо цінний ратуш в Бардієві, де маємо чудові зразки оброблення деталей у характері венецького ренесансу, з років 1506-1609, майстра Олекси (Alexius). В Пряшеві заховався цілий ряд ренесансових житлових будинків з високими

т. зв. атиками венецького зразку. Ці атики, чи високі стіни над вінчаючими гзимсами, мали практичне значення, як оборонні засоби, коли в мурах атики робилися стрільниці для оборони. Високі атики відомі також в інших будовах на Україні, зокрема в фундаціях волинських князів Острозьких («Острозький ренесанс»).

Маємо також безпосередні відомості про мулярського майстра Петра Луку з Пряшева, що працював у Львові в першій половині XVI стол. і вмер там у 1541 році. Відомо, що цей Лука перебудовував львівський ратуш та переводив якісь більші будови в Луцьку — палату й різні забудовання замку.

Ренесансовий стиль у Львові з'являється в першій чверті XVI стол. Поширювали його головню італійські майстри. Але львівські міські документи згадують чимало майстрів із слов'янськими чи то українськими прізвищами, напр., Мартин Люшня 1534 р., Петро із Смоленська 1535 р., Матей Муратор 1535 р., Іван Лис 1557 р., згаданий уже Лука з Пряшева. Але з часів заложення мулярського цеху 1572 р. найчастіше згадуються італійці, як львівські міщани, що звичайно прибирали місцеві, слов'янські, прізвища: Петро Волох, Станислав Змій, Франціск Кротохвілі, Іван Круглик та інші.

Центром будівельної діяльності Львова був, розуміється, Ринок із ратушею — гордістю і символом автономного устрою міст доби Ренесансу.

Львівську ратушу, що веде свій початок ще з XIV стол., розбудовано в роках 1489-1491.

В 1532-1539 була відреставрована вежа з участю майстра Луки з Пряшева. Ренесансові ознаки прибрала, правдоподібно, в 1561 р. і в останніх роках XVI стол., про що дають деяке поняття рисунки ратуші початку XIX стол.

До половини XVI стол. належить мурований т. зв. Високий Замок, відомий із старого рисунку кінця XVII стол. і пляну кінця XIX стол. Досить великі реставраційні праці велися в першій пол. XVII стол., але під час облоги Львова гетьманом Богданом Хмельницьким, Замок був здобутий українськими козаками під проводом полк. Кривоноса. З кінцем XVIII і поч. XIX стол. Високий Замок руйнувався і навіть частинно розбирався з дозволу львівського магістрату(!), а в 1868 р., під час висипування т. зв. Люблинської могили, остаточно знищено наземні мури, а фундаменти засипано землею ...

Найбільший розквіт ренесансу у Львові припадає на другу пол. XVI стол., особливо на 70-90 роки того століття. До найстарших будов «Золотого віку» львівського ренесансу, належить будинок Гепнера (згодом Українського Кредитового Товариства) в Ринку, 1570 року. Прекрасна композиція фасади, пропорціональність окремих частин, не переладованість прикрас, ясність і чистота форм роблять цю будову незвичайно цінною на тлі всіх інших будинків доби Ренесансу.

Не менше цінною є «Чорна каменія» в Ринку під ч. 4, побудована в 1577 р. архітектором Петром Красовським, від 20-их років XX стол. — Історичний музей м. Львова. Будинок дуже оздобний, цілий рустикований т. зв. бриліанто-

вими квадрами (кам'яними бльоками), залишаючи вільні місця лише для орнаментованої різьби. Незвичайно багатий портал має різьбу тонкого майстерного виконання.

Також інші будинки Ринку і прилеглих вулиць мали характеристичні ренесансові деталі. До таких належав неіснуючий тепер будинок Пікоззі. До доби пізнього ренесансу відноситься будинок Б. Бандіnellі в Ринку під ч. 2, флорентійського різьбара, відомого у Львові з того, що заложив у Львові першу пошту в 1629 році.

Найвищі досягнення українського ренесансу зосереджуються в чотирьох будовах, що належать виключно українській культурі, бо створені зусиллями і працею лише української частини «Галицького Вавилону».

Вежа Корнякта при Братській церкві — краса і гордість українського Львова, найцінніша пам'ятка ренесансу на Україні, заслужено названа чужими дослідниками перлиною будівельної умілости цілої Східної Європи. Історія будови, особливо в початках, була драматична. Вперше була заложена в 1564 р. братчиками Давидом Русиним, Демезом Красовським і Томою Волосом. Будівничим був Фелікс Трембич, який довів її до другого поверху. В 1568 р. Д. Русин згодив іншого майстра — Петра Красовського, але в 1570 р. вежа, не доведена до кінця, завалилася ... На вістку про руїну вежі, Д. Русин помер. Причиною руїни була непевність первісного фундаменту Ф. Трембича. Наново почали будувати вежу 1572 р., головню коштом братчика Константина Корнякта, а закінчили щойно в 1578 р. Творцем

вежі був архітект Петро Барбока. Старі рисунки і гравюри вежі та історичні звістки, вказують, що первісне вежа була в трьох кондигнаціях та перекрита стуліньчасто-пірамідальним перекриттям на зразок бойківських церков. Найвищий поверх з бароковою банею постав у 1695 році за проектом архіт. Вебера. Після пожежі 1779 р. баня була реставрована із значними різницями первісного вигляду. Вежа Корнякта висока на 66 метрів, ціла побудована з тесаного каменю (за винятком найвищого поверху), має незвичайно чітку й ясну композиційну цілість і шляхетну простоту форм. Досліди автора довели, що композиційною ідеєю Корняктівська вежа нагадує вежу Мадонни дель'Орто у Венеції, але в деталях відмінна. А саме, наша вежа введена в йонському ордені, наближеному до підручника славного ренесансового архітекта Паллазіо, виданого у Венеції в 1570 році.

Дім Корнякта в Ринку, побудований у 1580 році, дає цікавий приклад несиметричної фасади, але скомпонований з великим почуттям рівноваги, пропорції та конструктивної логічності. Звертає на себе увагу рустикована стіна, подібно до інших львівських будинків. Як вказують польські дослідники Й. С. Зубрицький та ін., цей спосіб рустикованих стін різко відрізняє Львів «від інших польських міст». Портал з коринтськими кольонами, має різьблені маски, як каже Лозінський, «правдиво сарматські, повні місцевого характеру». Спокійні й ясні форми партеру і двох поверхів трохи порушуються високим і пишним атиком з багатою фігуровою оздобою, що похо-

дить вже з XVII стол. В середині будинку Корнякта, у дворі, частково збереглася поверхова аркада, виведена у витончених формах тосканського стилю. Досліджуючи будову в 1932 році, автор звернув увагу на схожість будови на дві палати в місті Монтепульч'яно, поміж Сієною і Перуджею в Італії, тоді, як деталі й архітектурні ордени нашої будови в характері тосканського стилю горішньої Італії. Тому припущення деяких авторів, що дім Корнякта побудував архітект Петро Барбока неправдоподібно, скоріше будівничим був його спільник Павло Домінічі Римлянин, який і приніс з собою способи будування й мотиви тосканської школи.

Перлиною ренесансового Львова треба вважати Трьохсвятительську каплицю коло Братської церкви, побудовану в 1578 році архітектором Петром Красовським і відбудовану в 1671 р. коштом Олександра Балабана. Заложення і просторовий об'єм будови ясно вказують, що тут італійські майстри мусіли підпорядкуватися місцевим вимогам українського будівництва, з його типовою формою тридільної і трибанної церкви. Про це наочно свідчили і докладні обміри будови, виконані автором у 1937 році, які, на жаль, десь затратилися в нетрях парохіяльного уряду.

Маючи українську систему трибанної церкви, будівничий каплиці блискуче розв'язав проблему внутрішнього просторового об'єму і назовнішнього вигляду. Це можемо пояснити і тією обставиною, що стиль Ренесансу, з прагненням до центральних будов, близько стояв до візан-

тійської архітектури, звідки черпав і певні композиційні та конструктивні засоби.

Оригінальним, і то місцевим українським характером, відзначається різьба на камені, особливо на порталі, де бачимо улюблений український мотив виноградної лози, соняшники тощо.

Також головна Успенська церква львівського Братства виведена як трибанна. Будова тривала цілих 40 років (1591-1631) з участю архітектів Павла Римлянина, Войтиха Капиноса і Амвросія Прихильного. Була посвячена 16 січня 1631 р., коли на цю врочистість приїхав з Києва митр. Петро Могила з київським хором. З рахунків Братства м. ін., довідуємось, що київським «співакамъ, которые докучали о нагороду за співаніе, далемъ, злотихъ 4».

Особливо оригінально, в українському дусі, трактовані різьби в камені у фризах, т. зв. трійчках (метопах), капітелях і порталах, виконані місцевими каменярами, чи «челядю Братства», як це зазначено в умовах Братства з будівничими. На будову збирали гроші по цілій Україні. Дещо жертвували і волоські (молдавські) господарі, від чого називали Братську церкву «Волоською».

Пізньоренесансові будови Львова належать переважно римо-католицьким храмам, як напр. каплиці Боїмів 1617 р. і Камп'юнів 1619 р. Їх розкішні різьби й прикраси занадто переладовані і вже не дорівнюють чистим і гармонійним формам ренесансового стилю Братських будов.

До великого розвитку приходять також малярство і різьба у Львові. Різьбарями нагробників, пам'ятників і фігурових прикрас храмів,

каплиць та інших будов, були переважно німці, тоді як малярями ікон, образів, портретів та інших малярських творів були українці, конкуруючи з поляками. Не зважаючи на велику підтримку польського малярського цеху, особливо привілеями польського архієпископа Соліковського, польські малярі не могли дорівняти «ругенським» малярям. Малярський цех, зложений з українців, насміхався, що так примітивно і «по-партацьки» виконані образи польського цеху «в костелах почитають і боготворять». Не залишалися «по-заду» і польські патріоти, що під проводом архієпископа Соліковського час-від-часу робили «квалти» і справжні погроми українських церков, наприклад на українське Різдво 1583 р.

Течії ренесансу, з реалістичним трактуванням портрету, знайшли свій найкращий вислів у портретах львівських патрициїв і міщан, які збереглися в Ставропігії: портрети Корнякта, Лянґішівни, Красовського та інших. Та, на жаль, автори їх нам невідомі. З другого боку, львівські документи зберегли нам імена українських малярів, яких праці нам невідомі. До таких, з XVI стол., належать: Андрій 1540-1542 р., Василь зі Стрия 1545 р., Васько, учень маляря Федора 1553 р., Воробій Мисько 1524-1575, Гавриїл 1594 р., Іван 1550 р., Іван 1596 р., Антін Іринкович 1543 р., Лука 1539 р., Василь Максимович 1592-1599 р., Семен (Сенько) 1573-1600 р., Федір 1539 р.

Стиль ренесансу відбився також в малярстві першої половини XVII стол. З багатьох львівських малярів того часу відзначалися імена: Корупка, Федір Сенькович, автор первісного іко-

ностасу Братської церкви 30-их років XVII стол., Микола Петрахович, що виконав ікони до тієї самої церкви коло 1635 р., Олександр Ляницький, маляр краєвидів Евстахій, маляр «колтрин» чи танет Іван Лукашевич. Із збережених образів, особливо цінний іконостас, з ренесансовою різьбою, П'ятницької церкви першої половини XVII стол.

В монументальному (настінному) малярстві велику славу здобув собі Василь зі Львова, що працював коло 1659-1687 р., автор баталістичних сцен польсько-турецької війни в костелі в Жовкві, портрету короля Яна Собеського, ікон крехівського монастиря.

Певно багато ікон, що переходять у музеях Львова та цілій Зах. Україні, також виконувалися львівськими мистцями, тільки їх імена не досліджені й не виявлені. Безсумнівно, що колишня візантійська абстрактна основа іконопису в XVI стол. шляхом еволюції набирає більш реалістичного і натуралістичного трактування з елементами українського побуту, що було вислідом нових течій у малярстві, які приходили на Україну головню з Італії і Фляндрії.

Особливе значення для львівського ренесансу має розвиток граверства і друкарства, що припадає на другу половину XVI і поч. XVII стол. Ще перед виходом у світ львівського «Апостола» 1574 р., у Львові було відоме граверство. Таким визначним майстром був Лаврентій Филипович, що мав цілу школу малярів і граверів, а поміж ними Гриня Івановича, що працював у друкарні Івана Федоровича. Останній видрукував у Львові:

«Апостол» 1574 р. — перший датований друк у Львові, тоді як друкарство на Україні було вже відоме в половині XVI стол. (Учит. Євангелія 1562 р.). Цей самий друкар видрукував «Апостол» у Москві в 1564 р. Цей факт широко використовували російські автори, підкреслюючи, що обрамлення титульної сторінки з ап. Луки було однакове у Москві і Львові. Досліди автора, переведені у Львові в роках 1922-1923 р., довели, що ціле те обрамування в Москві й у Львові було скопійоване з гравюри Е. Шена, учня знаменитого А. Дюрера, 1524 року. Сама фігурова гравюра ап. Луки у львівському виданні зовсім відмінна, при чому автор знайшов під гравюрою підпис «Л. Ф.», що належить Лаврентію Филиповичеві. Також про походження самого друкаря Івана Федоровича, підписаний ще в 1924 р. висловив погляд, що він походив, правдоподібно, з України й Білоруси і, прийшовши до Львова, лише «обновив занедбане друкарство», як це свідчить надпис на його нагробній плиті у Львові 1583 року. Такі виводи, щодо початків граверства у Львові і походження Федоровича, зустріли гостру полеміку у виданні «Іван Федоров — первопечатник» (Москва 1935). Однак в тому самому виданні була уміщена стаття відомого знавця геральдики В. К. Лукомського, який відкрив, що друкарський знак Івана Федоровича, уміщений у львівському виданні, є гербом XVI ст. українсько-білоруського роду «Рагоза», а поміж представниками цього роду були два київські митрополити: Мисаїл 1474-1477 рр. і Михайло 1589- 1593 рр.! Найновіша праця А. Сідорова, вид. Академії Наук СРСР,

102

1951 року, однак визнає факт запозичення гравюри Б. Шена та діяльність гравера Лаврентія Филиповича ще перед виходом у світ львівського «Апостола» 1574 р.

Поза нюрнберзькими впливами, у львівських друках Братства, починаючи з «Граматики» 1591 р., помітні впливи Венеції. В першій половині XVII ст. помічається тісний зв'язок львівського граверства і друкарства з Києвом, так що навіть російські автори називають цю граверську школу киево-львівською.

Великий розвиток цехів і братств та зв'язки з південною і центральною Європою причинилися також до розвитку ужиткового, промислового мистецтва у Львові, особливо кераміки, ткацтва, обробу дерева, металів і ювелірного. Львів особливо славився своїми виробами гармат та іншої військової зброї, якими устаткувалися замки Галичини й Поділля. Зразками відливаних дзвонів львівської праці служили: дзвін фондований кн. Корецьким на Корняківській вежі 1571 р. (перетоплений у 1855 р.) і дзвін у Роздолі 1633 р., з пласкорізьбою св. Юра.

Особливого розвитку досягало у Львові ювелірство, при чому znana була техніка інкрустації золотом і сріблом та т. зв. нієля. Польський дослідник В. Лозінський каже, що українці «дають тло і ціле середовище» львівського ювелірного. Львівські вироби конкурували з виробами краківськими, люблінськими і навіть данцігськими і мали першенство не тільки на ярмарках України, але також Молдавії, Московії та інших країн. За відомостями 1595 р. у Львові було

30 ювелірських майстрів, а поміж ними велику частину складали українці, як Лесько 1548-1563 р., І. і Д. Стефановичі 1594 р., М. Русин 1618 р., Іванко 1638 р. Визначний ювелір А. Касяян знамените виконав хреста Братства 1638 р. з фігуровою різьбою. Інша цінна пам'ятка — срібна кадильниця XVI. стол. церкви св. Онуфрія.

Львівський мистецький осередок доби Ренесансу мав виключне значення для поширення ренесансового стилю на цілій Україні, зокрема впливав на сусідні країни — Румунію, Литву і Московщину.

Збережено стиль і правопис оригіналу (Ред.)

Тетяна Степанчишкова

*Tetiana
Stepanchikova*

З історії гебррейського театру у Львові
Z istoriji hebrejskoho teatru u L'vovi

Пуримшпіль

Вважають, що гебреям театр забороняє Талмуд. Вважають, що вони різних видовищ уникають, наче гріха. Але це — легенда. Так, дійсно, Талмуд забороняє діяння публічні, особливо жінкам. Добродесна гебрейка очі перед сторонніми не підніме, ніколи слова не промовить.

Але от приходиться свято Суботи. Хто є головним героєм Шабатовим? Жінка. Коли вона, в святковій одежі, промовляє благословення над свічками, то хто не скаже: “Оце театр!” Тут не тільки треба знати, що говорити, але й вміти те сказати.

А чи ви бачили обряд благословення їжі? А процесію гебреїв у синагозі з Торою? А як б'ють тарілку на заручинах чи як під хуппою стають під час вінчання? Це ж все — театр.

А вже як святкують Песах, Хануку, які забави гудять на свято Пурим! На цілий Львів чути їхні карнавали. Чого тут тільки не побачиш! Найби львівські хлопці зі своїм “Святом Дурнів” повчилися. Їхнє вшанування “дурнуватого короля” не годне й в слід вступити гебрейським віншуванням “Пуримського Ребе”. Гебрейського карнавалу і Талмуд не заборонить: під маскою, в костюмах — кажи, що хочеш, виробляй, що можеш. Це

як в русинів на свято “Меланки”, де хлопці граються в козу, у ведмедя, в ката...

Веселе свято Пурим! Напився досхочу червоного вина й волай на ціле місто. Бо на те в гебреїв свято, щоб раз на рік дурити привселюдно. Ніхто не заборонить. Хочеш — волочися за “Пуримським Ребе”, хочеш — удавай із себе бургомистра й чіпляйся до людей з повчанням; той напнув волохату шубу й каже, що він цап. І пропонує за його, за цапову душу, подати ще червоного вина. Одні хлопці переодягнулися в дівок, інші чіпляються до них, немов не знають, що жінкам на карнавали — зась! Той також перебрався в жінку і плаче немов вдова, на метр хустинка витирати сльози. Аж ось вшкварила музика — і він вже гопцяє: ноги вище голови. На карнавали кого лишень нема: сторожі з помелами, чорти з рогами і хвостами, жінки з довгими — до пояса — язиками; кажани, собаки й віслюки з великими потворними вухами, рогаті тварюки й лицарі з мітлою замість списа... Що й не кажи, а веселе свято Пурим!

А сам *пуримшпіль* — народна сценка, розіграна гебрейськими акторами, яких здавна називають пуримшпілерами. Вони все про “Книгу Естер” знають: про те, як вона врятувала гебреїв від злочинця Омана разом зі своїм дядечком Мардохаєм. Але ж і весела то забава! Від найменших “школярів” з хедера до дорослих учнів з ієши-

ви, від старших гебреїв з Передмістя до молодиків — всіх єднає святкова вистава пуримшпіля. Ролі всі знають, наперед змалечку знають, чия родина кого представляти буде: от ти, Мошко, — Цар. І син твій буде, як виросте, Царем. А ти, Соломоне, — Естер, і синочок твій буде Естер. Мендель — Оман. От внук його вже підростає, і знає, що також буде Оманом. І костюми в кожній родині зберігаються. Раз на рік витягаються зі скрині — і до діла!

І кажуть, що гебреї бояться театру? Та хто з гебреями зрівняється у театральній справі? Хто заспіває так, як ті хазани? Не думайте, що вони лише у синагозі під час відправи духовні пісні співати вміють. Авжеж! Он до польських багатіїв гебрейських хазанів задля забави запрошують. Думаєте, не йдуть? Ще й як! За гроші? Лапсердак підшиють, бороду поголять й підуть! Їх навіть до шинків просять. Бо ніхто так, як вони, й народної пісні не вшкварить. Яку вам треба пісню? Гебрейську — будь ласка! Русинську — маєш русинську! Польську — нема питань! Німецьку — так німецьку! А от арії з опер не заспівають! Арії з опер? От вам і арія з опери — без проблем!

[...]

Бродерзінгери

Гебреї Львова завжди любили місто Броди, що славилася досвідченими майстрами — реальними конкурентами цеховикам Львова. Тому ті й не дозволяли бродівчанам селитися у Львові.

Зате тут, у Бродах, гебреї були самі собі господарі. Вироблені ними товари збувалися на численних ярмарках, котрі вирували навколо протягом майже цілого року. На тих торговищах траплялося купців видимо-невидимо: зі Стамбула, з Києва, з Будапешта, з Бухареста, з Варшави, зі Львова. Життя у невеликих Бродах буяло, гебреї багатіли, особливо ті, що провадили оптовий гендль. Про їхні достатки слава котилася по всіх усюдах. Коли ж побудували у Львові перший театр — знамените видовище Булля, а при ньому ще й залу редутову, то бродівські гебрейки блиском своїх коштовностей викликали заздрість львівських шляхтянок. У Бродах все і завжди було найкращим. І через це прозвали місто Галицьким Єрусалимом.

У такому славному місті і зростав Бер, син Маргуліса. І хоч його батько не належав до тих, хто їздив до Львівського театру Булля, зате ходив з хлопчиком до синагоги, і там син підспівував своїм чистим голосочком та мріяв: от коли підросте, то буде таким, як кантор...

Та йому ледь минуло десять років, коли помер батько. Лишився Бер малий сиротою. Прочитавши, як годиться синові, семиденний кадиш (заупокійну молитву) по батькові, пішов шукати притулку у шевській майстерні. Головне було не втрачати надії, покладатись на Бога і вірити у свою долю.

Звичайно, краще було б піти йому вчитись на кантора. Бо досі згадують бродівчани: як співав хлопчисько, бувало, в синагозі “Владико Небесний!”, то не лишалось жодного гебрея, не кажучи вже про жінок на галереї, хто б не витирив очі. А як виводив він “Вісімнадцять благословень!”...

Так, кантором бути добре, але мусиш мати в руках “рукомесло”. Він же чоловік, мусить матір підтримувати. І старанно працюючи у шевця, Бер продовжував виводити своїм голосочком знайомі та рідні духовні солоспіви. Якось він заспівав такої, що ніхто ще не чув. Це була його власна пісня, натхненна безсмертним “Владико Небесним”! Новий хлопчик, що працював другий тиждень поруч з ним, приголомшено великими круглими очима втупився у нього:

- Звідки ти того навчився?
- Сам придумав.
- Сам!?!..
- Хочеш, і тебе навчу?..

На другий день вони вже співали вдвох. А потім... Потім до них приєднався третій, а далі четвертий, і так пішло. Хлопці виводили дружно і так шемливо, що до вбогого будиночка, де проживав Бер з матір'ю, вдовою Маргуліса, вечорами почали сходиться люди. ... У дні липневого ярмарку приїхав у Броди український хор. Бер і всі його хлопці побігли слухати, як співають русини. Такої краси співу вони не чули навіть у синагозі. Дивлячись, який успіх мали мандрівні артисти, хлопці вирішили: а нумо й собі утворимо свій хор – гебрейський.

На перший, оголошений ними виступ, зібралася вся вулиця. Хлопці співали ангельськими голосами, а жінки плакали. Потім співали для чужих – і також успішно. Та незабаром ярмарок скінчився. Хлопці вирішили поїхати до сусіднього містечка.

Їх ще ніхто не знав, тому й не здивувалися, почувши, як один сторонній запитав: “Де тут нині оці “бродерзінгери” співатимуть?”

“Бродерзінгери” – це було про них. Віднині і назавжди вони стали “бродерзінгерами” – співаками з Бродів.

Співали те, з чого починали літніми вечорами біля будиночка вдови Маргуліса: з духовних солоспівів, серед яких і найпрекрасніший “Владико Небесний!”, далі пісні народні, пісні самого Бера. Їхні виступи часом нагадували ри-

мовані оповідання, які люди слухали й дивувалися: правду співали хлопці про гебрійське важке й принизливе життя. Ніхто з них – ні хористи, ні сам Бер – ніколи не їздили до Львова, не бували у тамтешній німецькій опері. Але ті, що відвідували ті вистави, а потім слухали бродерзінгерів, казали, хитаючи головою, що їхні виступи часом нагадують сцени з опер. Вони стали провесінню гебрійського професійного театру. Згодом вони будуть записані до всіх без винятку енциклопедій світу як перші гебрійські актори.

Ми далекі від думки, що, здобуваючи на шляхах Галичини свій нелегкий хліб, бродерзінгери когось наслідували. Їхня творчість була абсолютно самобутня, хоч і розвивалась за тими ж законами, що й демократичний театр будь-якого народу. Трупа мандрувала з Бродів до Підкам'яна, звідти до Яси, шукаючи кращої долі, вищі гонорари, ситніші обіди...

Там, у Яссах, у 1868 році захворів та помер сам Бер Маргуліс, залишивши своїм побратимам близько 200 створених та оброблених ним самим пісень.

[...]

Шолом-Алейхем і львівський гебрійський театр

У 1905 році до Львова, рятуючись від чорносотенців та погромників у Росії, приїздить Шолом Рабинович. Нині він добре відомий усім як великий письменник Шолом-Алейхем. У Галичині Шолом Рабинович був вражений зовсім іншим устроєм життя. Тут гебреї – й бідні, й багаті – відчували себе повноцінними громадянами. Замешкавши із сім'єю на вулиці Котельній, 1, у колишньому Краківському передмісті, письменник уважно придивляється до гебрійських поселень.

Очевидно, що воно дуже відрізняється від життя його одновітців у Наддніпрянській Україні. Адже там, у Києві, у великому столичному місті, гебреї не має права навіть заночувати в готелі, і змушений був шукати притулку десь у приміських або дачних поселеннях. Вразила Шолом-Алейхему наявність 27 синагог у Львові: ортодоксальних, хасидських, прогресистських, цехових, братських, молільних домів тощо. Звичайно, були колись і тут утиски, бували й погроми. Але після конституції 1867 року гебреї певно ж почуваються вільніше.

Трохи далі від старого й нового центрів міста, на вулиці Св. Терези, 26, вони побудували свій Єврейський академічний дім з великою залою та приміщеннями, де розташувалися товариства “Спілка” та “Штука” (мистецьке об’єднання), хор “Кінор”, під керівництвом його засновника, обдарованого музиканта Яна Галля, камерний єврейський оркестр і ще чимало чого. У 1904 році споруджено будинок єврейських ремісничих об’єднань “Яд-Харузім”, де знайшла притулок знаменита на весь світ єврейська Театральна Корпорація, заснована А.Гольдфаденом. Корпорація пильнувала і професійні права, і чесноти акторські, підтримувала матеріальну незалежність єврейських лицедіїв.

У міському оркестрі, що його утримує сам магістрат теж більшість музик – євреї. Керує ним знаменитий австрійський військовий капелмейстер Маурицій Фалль, син відомого австрійського композитора Леона Фалля, чиї оперетки грають у театрі Скарбека.

Театр Скарбека такий величезний, що за три дні не обійдеш! Тут у брамі № 5, як від площі Каструм повернути ліворуч, а потім ще трошки пройти, а далі праворуч, а потім ліворуч, тільки на другий поверх не ходіть, бо треба на перший, то там знайдете льокаль, де є Товариство дрібних купців, звісно ж єврейських. Там вони слухають лекції та концерти. А поруч, недалеко від Котель-

ної № 1, де він, Шолом-Алейхем, тепер мешкає, є ще зал “Хасса”. Його туди недавно, на Шпитальну, 38, запрошували – знову якийсь вечір музичний. Отак живуть євреї у Львові. А є ще тут єврейське Товариство освітянське. Називається “Тоїнбііхала”. Теж запрошує. Де ж це видано, щоб у центрі такого великого міста, як Львів, євреї утримували б освітянські клуби, де читали б лекції професори, виступали б єврейські письменники? На вулиці Сикстуській, 23 – Клуб інтелігенції єврейської. На площі Смолки – єврейські кав’ярні.

У єврейському театрі, на вулиці Ягеллонській, 11 Шолом Рабинович познайомився з достойником Якубом Бер-Гімплем – антрепренером, та його синами: один – музикант, другий – адміністратор; з художником Лілієном, який прагне на сцені зберегти дух і традиції релігійних та народних свят єврейства.

Переживши перший шок після зіткнення з новим укладом життя, з вільним розвитком єврейства у Львові, Шолом Рабинович незчувся, як знову повернувся до свого натурального ества, яке називалося великий пересмішник Шолом-Алейхем.

* * *

Вистави єврейського театру Гімпля у Львові не могли залишити байдужими нікого. Поступово склався той імідж театру Гімпля,

який потім буде позначено в енциклопедії як “визначний, істинно гебрейський театр Європи”.

Як же тоді розуміти вбивчу характеристику театру у знаменитому гебрейському театральному романі Шолом-Алейхема “Блукаючі зірки”? О, ви забули, з ким маєте справу. Адже все ставало об’єктом його іронічного дослідження, у якому перепадало всім – і акторам, і глядачам.

Що таке гебрейський театр? “Світ, де люди переодягаються, перевтілюються, крутяться й вертяться, вимовляють дивні слова, співають, танцюють й виробляють такі “штучки”, що просто дивиєшся: або до того смішно, що тріснути можна, або так сумно, що слізьми обливаєшся”.

А публіка? “Гебрейська публіка, яка понині не дуже розбещена ані хорошим театром, ані талановитими п’єсами, ані знаменитими акторами?..” “Публіка напосідала на театр, билася за квитки і аплодувала, відбиваючи собі руки”, “...публіка бігла до театру не через те, що розумілася на тонкощах мистецтва, а швидше тому, що весь світ дивувався на це чудо”, а “світ, як то кажуть, ще з глузду не з’їхав”.

Про акторів: “Всій гебрейській мандрівній трупі в цілому – гріш ціна. Гебрейський театр... не більш як балаган, блюзнірство, темрява безпросвітна. Він мертвий, немов цвинтар”...

І лише поява окремих талановитих акторів-“зірок” спроможна перетворити це видовисько:

“з тієї хвилини як на сцені з’являється Рафалеско, відразу з’являється світло у всіх її куточках. Світло, тепло й радість. Все оживає, все рухається. Це вже більше не сцена, не театр. Це саме життя”.

Опис гебрейського театру у самому Львові базується не лише на зображенні театру Гімпля. Це швидше узагальнення всього побаченого і почутого серед гебреїв Львова. На сторінках книги – гротескне втілення всіх тих рис, що принижують театр як явище мистецтва. Тут перо сатирика не шкодує нічого: від тьмяної гасової лампи, яка ледь освітлює залаштунковий простір, до примадонни, котра донедавна прала чужу білизну, а нині крутить хвостом на сцені. І все завдяки своїй “чудовій талії та величній фігурі”.

І у Львові, де “віддавна існував гебрейський театр”, публіка також специфічна. “Тй абищо піднесеш – вона все рівно пальчики обсмокче, буде горлати “браво” та шаленіти” Театр тут, як і скрізь, годує публіку мелодрамами, що крають душу, та трагедіями із гучними назвами: “Шміндер Втікач на аутодафе”, “Кривава інквізиція часів Собеського”, “Ізабелла з тонкою талією”, а також іншими, подібними до них перлами, які вигадуються у сутінках... розбійниками пера”. Поняття “літературна драма” тут відсутнє. Замість нього граються “сучасні” п’єси на кшталт “Хінке-Пінке”, “Шлойма Горгл”, “Скачи в ліжко”, “Велвеле їсть компот”. Про акторів пишеть-

ся ще нещадніше. Письменник не шкодує фарб для змалювання не лише красуні-примадонни Генрієтти Швалб, але й ще гостріше висміює її брата – трагіка Ізака Швалба, незадовго перед тим “папіросника”, гондляр-сигаретника. (“Коли він грає лиходія, тирана чи просто бандита, на нього прямо дивитися страшно: його розбишацькі очі наливаються кров’ю... а червоне обличчя, обличчя виродка, робиться страхітливим”. Десь промайне тепла посмішка при змалюванні характерної актриси мадам Черняк. Її називають ім’ям героїні п’єси А.Гольдфадена “Брайнде-Козак” (мабуть, за виконання чільної ролі). Вона маленька, повненька, немов діжка, з білим круглим, як місяць обличчям, з японськими оченятами, смішно вбрана, завжди у якійсь невідповідній віку та статусу одязі. Але душевна доброта, незахищеність і просто талант людяності визначають її серед інших акторів, роблять однією з головних героїнь роману. Та Брайнде-Козак – це виняток. Серед “львівських” акторів – жодної особистості. Всі вони невизначені, сіренькі, затуркані бідністю та безталанням люди. Єдина розрада для них – це вечеря за рахунок “мецената” у кафе “Монополь” на площі Мар’яцькій, 8, де подають кошерну ковбасу та пиво.

“Сальон” каварні, вбраний у стилі “сецесії”, задекорований червоним оксамитом, свідчить про те, що “льокаль” є досить престиж-

ним. Тут встановлені три нові, виписані з Відня, більярди, є велика читальня з книгами “письменників краю та закордонних” – різними мовами. Різними мовами і газети. Господар кнайпи, Францішек Гексль, зустрічаючи гостей, з гордістю повідомляє їх, що в нього в “льокалю” встановлено освітлення Ауера й досконала вентиляція, що можна випити “каву, гербату й чеколяду” й скористатися телефоном. Це клуб, який відіграє помітну роль у житті творчої інтелігенції міста.

“Тут бідний... митець, що зазвичай мешкає в найпідлішій норі, без світла, без повітря і без тепла зимою, знаходив... комфорт: вигідне сидіння, тепло, чимало світла... цікаве товариство і розвагу та хвильове забуття невеселої дійсності – все це за ціну кільканадцятьох сотиків, які він платив за чай чи каву. За цю ціну він впродовж цілих годин міг грати роль справжньої людини і мав змогу працювати інтелектуально”, – згадує поет “молодомузівець” Петро Карманський.

З любов’ю пише Шолом-Алейхем про кнайпу “Монополь”, бо там довелося йому бесідувати з Іваном Франком, який, до речі, володів мовою ідиш настільки, що був перекладачем деяких творів гебрейського письменника українською. Гебрейський театральний роман, крім сарказмів, містить у собі й прекрасні сторінки поетичного театрознавства.

Гебрейський письменник так само, як і І. Франко, страждає, зустрічаючи на сцені “брак всякої штуки”, боляче переживає відсутність смаку або акторську безпорадність на сцені гебрейській. Його болить, що у гебреїв немає театральних шкіл, “немає меценатів, вчителів, підручників, ані абетки театрального мистецтва”, що гебрейський театр пасе задніх серед інших театральних культур Європи.

Одним з найзначніших факторів піднесення гебрейського театру Шолом-Алейхем вважає працю для нього “людей з освітою”. Роль такої людини в романі виконує тихий суфлер львівського театру (вважай: театру Гімпля – Т.С.) Бена Горгл. Це саме він знаходить п’єсу К. Гуцкова “Уріель Акоста”, перекладену ідиш, з якої й починається його справжній, а не утворений провінційними газетами тріумф. А другим фактором стає проблема виховання театром своєї публіки. “Не всі знали, що за п’єса “Уріель Акоста” і хто її автор – Латайнер, Гордін, Лібін чи професор Якобі. Були й такі, що очікували, коли в наступних актах їм заспівають веселу пісеньку, щось на зразок “Мойше”. Так по всьому “театральному

роману” розсипано міркування, котрі, будучи об’єднані у струнку систему, здатні скластися у послідовну естетичну програму національного гебрейського театрального мистецтва, початки якого Шолом-Алейхем зумів оцінити й витлумачити у Львові. І, без сумніву, не без впливу театру Гімпля та його зіркової творчості перших десятиліть ХХ ст. письменник міг зробити у своєму романі висновок, вкладений в уста героїні Рейзл, тепер уже великої співачки зі світовим ім’ям Рози Співак: “гебрейський театр, який вона колись бачила у всім його убозстві, міг у такий короткий час піднятися до істинного мистецтва. Важко було повірити, що серед гебрейських акторів, якими вона їх знала, може зрости такий гігант, така велетенська постать, такий великий митець, як Рафалеско”.

Так складімо ж усі висновки письменника до купи, і запалиться ліхтар, що освітить гебрейському театрові шлях до вершин, куди і готове, і спроможне було рухатись мистецтво національної сцени. Втім, це станеться пізніше, коли роман, розпочатий у Львові, буде завершено.

[...]

Францішек

Яворскі.

Львів старий і вчорашній

Lwów stary i wczorajszy

Філософ і його теща

Незважаючи на повний спокій на обличчі і пронизливе бачення людської суті справ до самих глибин, Себастьян Петрицій ніколи не міг спокійно дивитися на триповерховий будинок на львівському Ринку, відразу навпроти головної ратушевої брами. Багато спогадів викликала у нього понура вітальня, де понад 300 років тому варив пиво Томаш Найсарек і його наступник пан Бехтлоф, а від усіх фігур та оздоб, вирізьблених з каменю, падали довгі тіні спогадів аж в саме серце батька польської філософії. Саме в цьому будинку, який всюди називали Фронцфеніковским, народилася його дружина, звідси пішла вона за висловом перекладача Арістотелевої “Політики” на спільну долю і недолю, сюди приходив він пізніше до батьків своєї дружини, до дідуся та бабусі своїх трьох дітей, на хліб і пиво, тут також тішився щастям свого достатку.

Однак, все це було у 1597 році і все це минуло. Зараз у старому будинку Фронцфеніковського сиділа тільки його теща, про яку Себастьян думав як про вогненного дракона та біблійного лева, як про страшну машкару, котра ночами

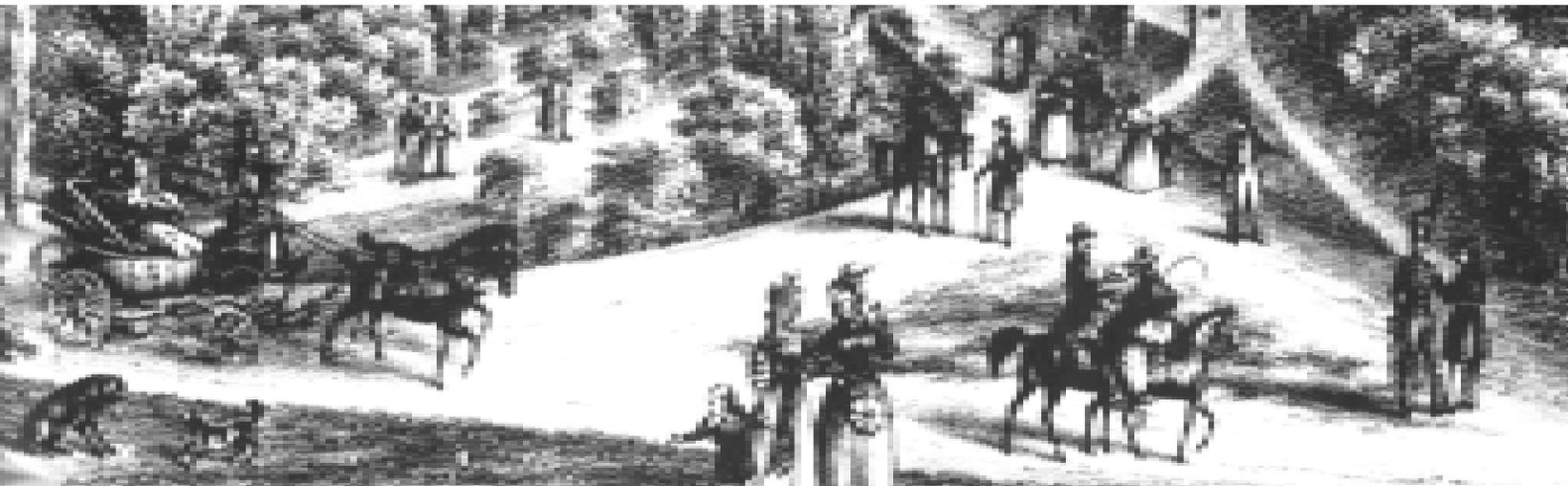
відбирає сон з його очей і котрої він боявся більше, ніж апокаліптичної бестії, більше, ніж мук у чистилищі.

Учень та прихильник великого Стагіриту зустрічав “маму” лише тоді, коли з сувоєм паперів під пахвою поспішав до Ратуші на чергове засідання суду. Саме в цей час і в цю годину виходила з будинку Фронцфеніковського пані Анна і там, в залі суду, перед образом страшного суду, стояли обоє, і не було між зятем і тещею жодного теплого погляду, ані не було жодної покори між філософом та міщанкою.

Були лише дві сторони, котрі вперто сперечались: “Excellms dominus Sebastianus Petricus, medicinae doktor” та вдова Анна Венігова.

Суперечка між славним уже в той час і відомим з розуму та добродієності мужем і львівською міщанкою виросла, як сірий бур’ян на могилах, а фоном йому служили застигла луна любові та пошарпане лахміття родинних зв’язків.

Небіжчик Францішек Веніг, чи Францвенігем, або щиро по-польськи названий Фронцфенікем, був знаним купцем, котрий володів великим маєтком. У його будинку росло кілька дітей, і між ними син Станіслав, що мав велику схильність до наук, та донька Анна під пильним оком матері, пані Анни. Саме до неї, одначки, також Анни, розгорілося любов’ю серце пана Себастьяна Петрисіго.

Пан Себастьян народився в Плізні, освіту здобув у Кракові і Падві, магістр Ягелонської академії, доктор філософії і медицини, великий фахівець з філософії Аристотеля, закохався у Львові найбільше з інших міст. Він добре розумів, що “в Познані дуже поважаний, у Львові – добрий оратор, а в Кракові – кращий за інших”. Але серед всіх цих похвал найбільше припала йому до душі та серця Анна Фронцфеніківна. Гордовитий знавець естетики Аристотеля зрозумів, що Гануся, як ніхто інший, відповідає його ідеалам краси, ще більше поваги, що можна побачити у її “плавному помаху руками, нахилі голівки і сором’язливому погляді”. Її риси, разом взяті і кожна зокрема, були настільки чарівними, що він, не вагаючись, повів до шлюбного вівтаря прекрасну Анну.

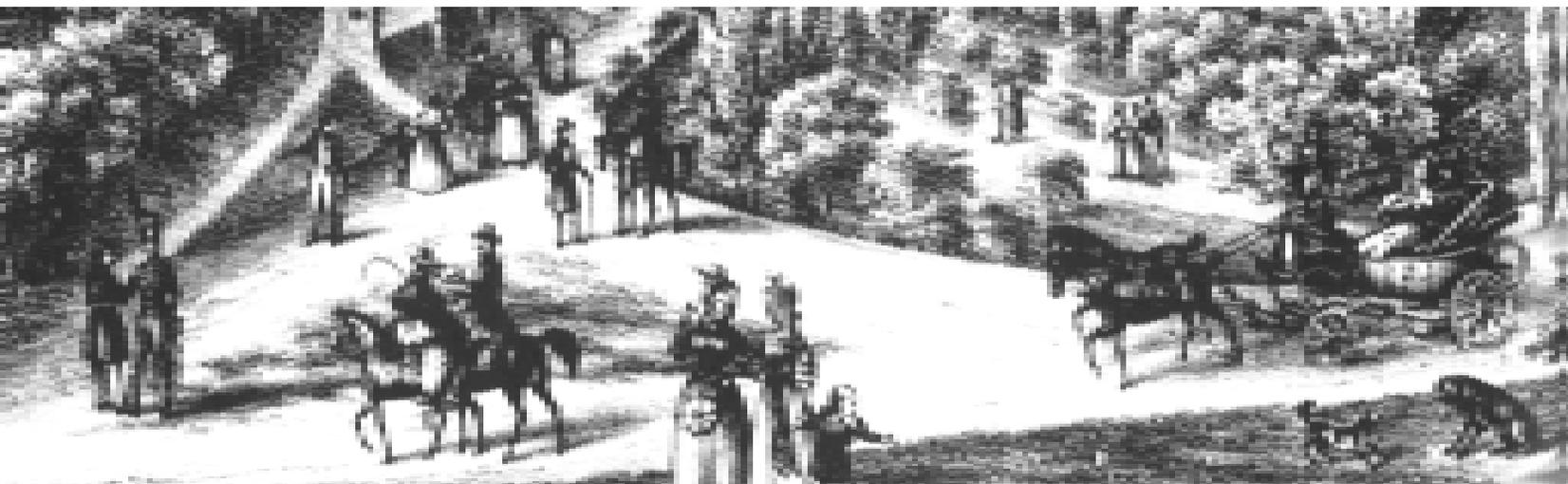
Якщо можна вірити, що наш філософ застосовував свої філософські теорії на практиці, то родинне гніздечко польського Аристотелька відповідало тому, що він описував. “Що дім повинен бути добре впорядкований, з багатьма картинами, це річ пристойна і потрібна для жінки та для дорослих доньок, щоб не захоплювались небезпечними прогулками”. Могло бути і так, що він переконав свою дружину, щоб не була такою, “як багато інших жінок, котрі їздять всюди – по місту, по костелах, просто по вулицях – як пави,

показуючи своє пофарбоване пір’я, тобто якийсь дивний одяг”.

Але незважаючи на це, подружнє життя філософа було дуже коротким. Його жінка померла дуже швидко, залишивши йому трьох сиріт: синів Яна Себастьяна і Габрієля та донечку Зузанну. Дуже швидко помер також і старий Фронцфенік, і філософ залишився один на один зі своєю тещею.

Як і більшість львівських міщанок цього часу, теща була доволі округлою і володіла хистом протистояти всім життєвим бурям і незгодам. Розумна, як кажуть “підкута на чотири ноги”, з чоловіком доробилася тяжкою працею незлого маєтку, і по смерті чоловіка змогла добре урядувати, витягувати борги із своїх боржників і з чоловікового маєтку не спустила ні гроша, навіть власним дітям. Вона була пані дому, господинею до останньої хвили свого життя. І хоча тогочасні закони говорили про інше, пані Анна тим не журилась, і всі ці правила сприймала зі справжньою жіночою зверхністю.

Цілком инакше уявляв собі все Себастьян Петрисій. Бачачи, що вже не так довго його будуть носити на руках у Львові, почав вимагати, щоб задля його дітей було проведено інвентаризацію заповіту по Фронцфеніку і аби йому виділили належну частину.

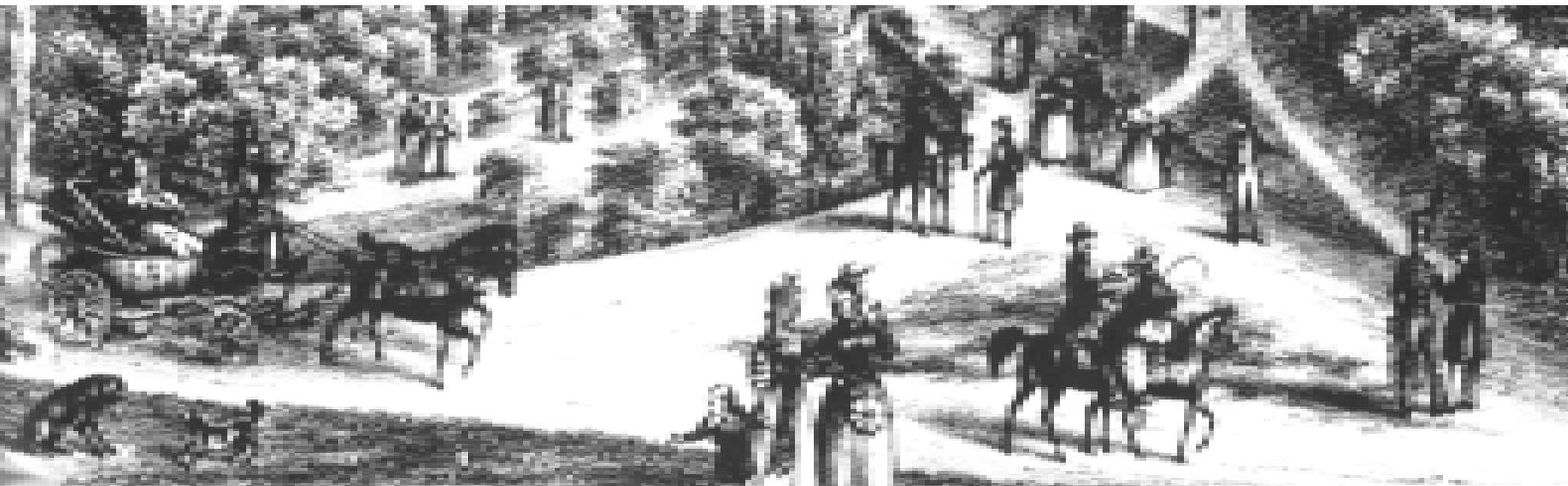
На що пані Анна, як можемо собі лише уявити, заглядаючи до її замкнутої душі, сказала собі: не дочекаєшся. Але не говорячи цього вголос, почала з Себастьяном філософські переговори. Ніби й погодилася на інвентаризацію і навіть запросила для цього в якості свідків двох службовців з Ратуші – Пшездецького і Шольца. Разом з Петрисієм почали вони описувати маєток. При цьому панувала згода і найбільша гармонія. Службовець Шольц, як свідок, дуже детально і з великою долею сентиментальності описав ці родинні розмови: як пані Анна показувала все своє добро, як пан Себастьян, доктор, на все тільки кивав головою. “Була там тільки суперечка про килими, бо панові докторові здавалося, що занижена їхня вартість. Але потім пан доктор сам сказав, що заплатить гроші за килими згідно з ціною і килими забере собі. Він згадував також, що не всі речі пані показала, хоча сказала, що всі. Писав також, що при цьому описі були обоє дуже спокійні і врівноважені, аж приємно було працювати. “При цьому також були і діти пана доктора”.

Однак, згодом Петрисій переконався, що вся ця родинна комедія не мала жодного значення і була інсценована пані Анною тільки для замилювання очей своєму зятеві. Через три роки зять остаточно зрозумів, що не отримав нічого з маєтку, і йому не залишається нічого іншого, як подати до суду на перегляд заповіту.

З цього моменту почалася для нещасного філософа смуга гірких витрат і смутку. Пані Анна стала перед судом з цілковитою жіночою впертістю та арсеналом жіночої логіки. На кожен аргумент доктора мала десять інших аргументів. Не шкодувала жодної отруєної стріли, якщо лише можна було хоча б вколоти противника. І коли вже не було ніяких аргументів, і всі цитати з правничих кодексів та законів були вичерпані, і вже не можна було використати відповідно ані німецьке, ані римське, ані церковне право, і не можна було якось все це відповідно прокоментувати – тоді пані Анна підносила страшний лемент і плач, волаючи до Бога, що чинять кривду вбогій вдові і самотній жінці.

Себастьян Петрисій спочатку судився за допомогою адвокатів. Однак, бачачи, що не дає собі ради з тою бабою, став особисто перед судом. Використовував свої знання для редагування спірних листів, котрі сам перед судом зачитував і сам вносив до справ. Але, незважаючи на це, відчував, що і тут його теща чимраз більше “притискає його до стіни”.

І не просто було докторові філософії і медицини, магістрів природничих наук, чимдалі частіше покидав його філософський спокій і щораз частіше сходив Себастьян Петрисій з правничого Олімпу на землю сварок і брехні...

Власне йому, тому, хто стільки років викладав у Кракові логіку Аристотеля, львівська кумася закидала брак всякої логіки в розумінні – йому, хто політику, економіку, риторіку Стагірити знав, як облуплену, власна теща весь час витикала різні суперечності, доводячи, що Себастьян Петрисій не може логічно мислити...

І так в'їдливо при цьому називала свого зятя “паном доктором”, і так йому при цьому пригадувала, що вона є бабусею його дітей...

А він, тим часом, з великим запалом пробував пояснити, що не можна спільних речей привласнювати, і що він мусить підставити чоло, аби не віддавати те, що йому належить. Даремне пробував він пояснити цій жінці, що інвентаризація зробить добре як їй, так і йому, і його дітям. На що “вбога вдова” мала єдину відповідь: “щоб від цього була звільнена”. Бо, наприклад, її рідні, котрі теж мають поважні роки, не чинять цього і не вимагають жодної інвентаризації.

Зі всіх боків правда була на боці Себастьяна Петрисія. Тому місцевий суд виніс вирок на його користь, а коли пані Фронцфенікова у 1598 році подала апеляцію до вищого суду, королівський декрет також виніс вирок на користь філософа.

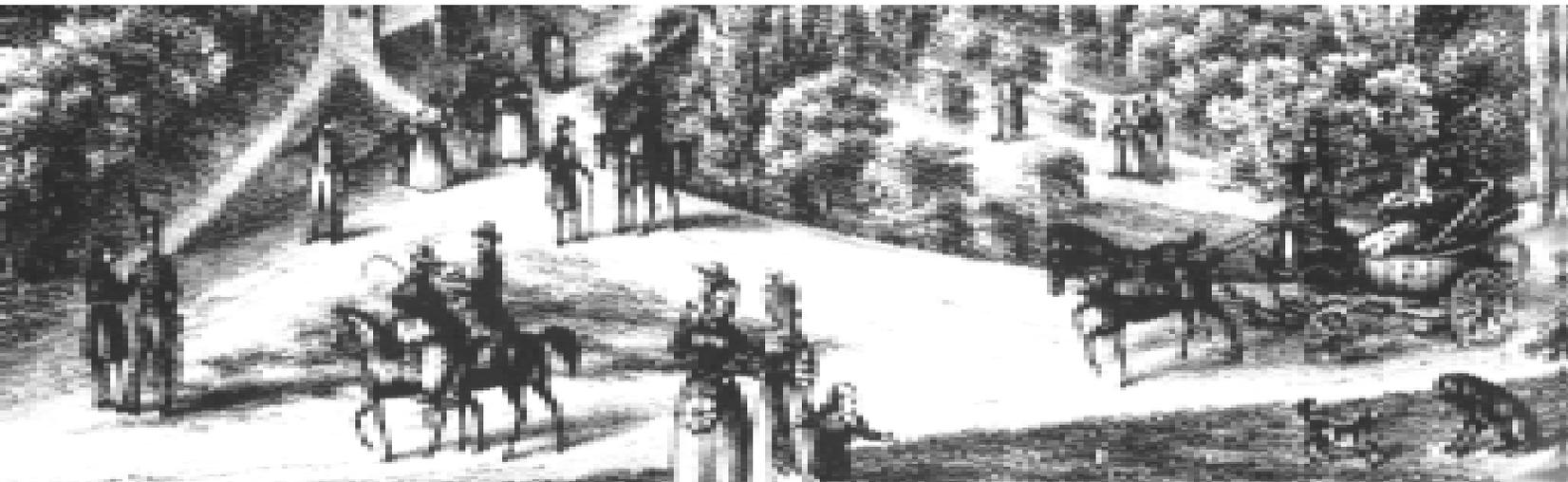
Незважаючи на це, судовий процес не закінчився, а розгорівся з новою, подвійною силою. Пані Анна почала закидати зятеві нічим не дове-

дене шахрайство і вимагала від нього застави з метою покриття судових витрат. Петрисій, думала з властивою їй жіночою логікою пані Анна, не має в місті жодного маєтку, а тому може, програвши суд, просто втече зі Львова!

Цього філософові було вже забагато. Мало того, що був стороною покривдженою, мало того, що мав королівський декрет, то ще й вимагають від нього грошей, якщо б раптом програв судовий процес! Про це філософ з великим обуренням описав в одному з судових листів. Він сказав, що на нього “ця підозра не падає, оскільки він є *Honesta persona* і дивно йому, що він, притягаючи когось до відповідальності, не може сам знайти справедливості. Він підкреслив, що не є голодранцем. І хоч не володіє нерухомостями, але має рухомі маєтки, і то такі, що б не міг принести в торбі.

Побачивши, що з заставою не можна нічого зробити, теща несподівано вдарила по струнах ліричних. Зі сльозами на очах, шматуючи на собі одяг, почала лементувати “щоб пан доктор згадав ці добродчинства, які зустрів в цьому домі, що він мав би бути підпорою їй, матері його дружини, і не кривдив її в правах”.

Отож, вбрався чорт у рясу і хвостом до Служби Божої дзвонить, міг би коротко сказати Себастьян Петрисій, коли б був тривіальним стосовно тещі. Натомість він лише рішуче заперечив

супроти тих приятелів “котрі йому значні вигоди посвідчували” у випадку відступництва.

Тепер почала розказувати пані Анна зворушливі спогади родинної ідилії, яка панувала в її домі три роки тому. Почала пояснювати судові, що справжня інвентаризація, про котру говорить Петрисій, вже готова і буде виконана “згідно зі звичаями, що панують в порядних домах”, а Петрисій сам був при інвентаризації і сам інвентаризаційний акт читав.

Згадка про цей родинний інвентаризаційний акт, на котрий свого часу згодився Петрисій, довела його до шалу і вивела повністю з рівноваги. Він став дуже неделікатним. Цей учень великого Стагірита висловив здивування, що пані Анні “не соромно говорити про те, що є брехнею”, бо передовсім він цілком “не мав інвентаризаційного акту так довго, щоб міг його прочитати... навіть чверть години він не був у його руках”. А зрештою, інвентаризаційний акт, написаний в домашньому тлумі при кухлі пива, не може мати жодної правничої сили.

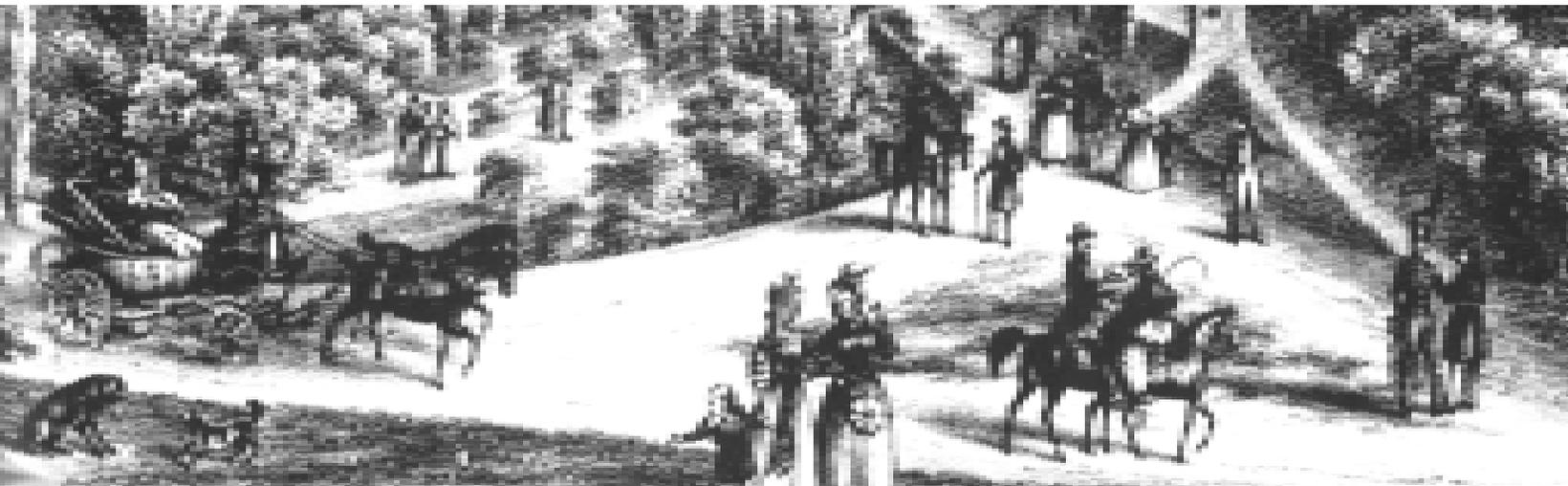
Тепер знову підскочила пані Анна, ніби її вкусила отруйна змія. Згадку про родинну атмосферу визнала як особисту образу, не тільки собі але й службовцям Шольцу і Пшездецькому, котрі брали в ній участь в якості свідків. Тому з великим обуренням почала викрикувати: “До кого тут

пан доктор говорить? – чи поважній вдові, матері і добродійці своїй, знаній в цілому місті зі всілякої статечности і тверезого мислення – чи тим шанованим людям, котрі були при інвентаризації – службовцям цієї Ратуші?”.

Незважаючи на все це, судовий процес наближався до завершення. Перед самим вироком жалібність пані Анни зростала і нарешті вибухнула патетикою і полилась рікою. “З великим жалем дивиться вона на таку велику невдячність до своїх добрих починань і вчинків, що їх всі бачили і багато хто пам’ятає. Не хоче зараз нагадувати тут про це, нехай лише сам Бог розсудить, бо всі бачили, як багато добра отримувал в її домі пан доктор і тоді, і тепер. У всякому випадку, кривди він не зазнав”.

Незважаючи на це присяжні мали іншу думку і судовий вирок винесли знову на користь Себастьяна Петрисіго. Нескорена і непоступлива вдова знову подалася до Варшави, де склала апеляцію і дочекалася, що в 1599 році було видано новий королівський декрет, у якому їй було наказано, щоб згідно з зятевим побажанням приступила до роботи над інвентаризаційним спадковим актом.

Не знав би хтось тодішнього судового процесу, коли б подумав, що цими двома королівськими декретами закінчилась справа між зятем та

його тещею. Бо майже відразу на наступній сторінці після вписування королівського декрету можна побачити у міській книзі скарг такі нові перипетії щодо інвентаризаційного акту, ніби справа тільки-но потрапила до суду. Обидві сторони та їх адвокати знову почали розглядати всі деталі з завзятістю та впертістю пса, котрий, крутячись довкола, прагне обов'язково вхопити себе за власний хвіст.

Раптово стих всякий шум в залі суду, як тільки війт почав переслухувати свідка, якого прізвище письменник написав як dominus Stanislaus Wenicius, artium baccalaureus.

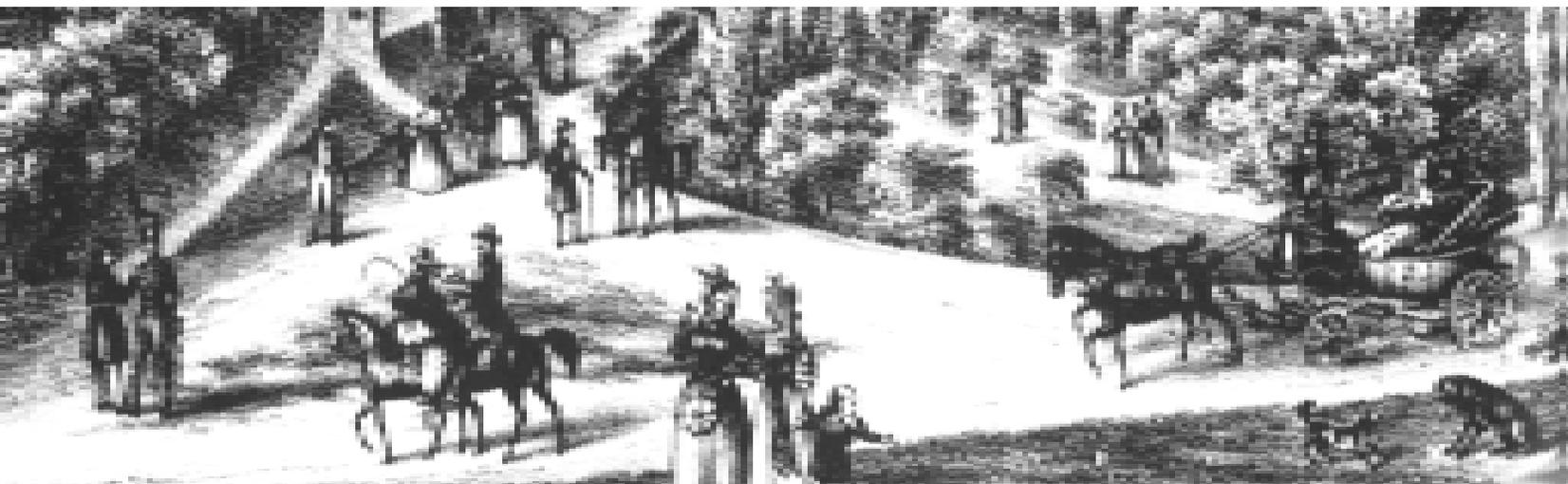
Хто ж це такий, Веніціуш, бакалавр наук артистичних? Це Станіслав Веніг, син пані Анни, який приїхав з Кракова, щоб дати свідчення у справі своєї матері та свого швагра. Його слухали з великою увагою, коли він розповідав, що є на рівні з Себастьяном Петрисієм спадкоємцем по Фронцфеніку, однак, не хоче, і не потребує жодного інвентаризаційного акту, і хотів би, щоб весь маєток залишився при матері, яка “була великою помічницею небіжчикові батькові при нагородженні маєтку”.

Пані Анна слухала його з великою насолодою, доктор Себастьян Петрисій також слухав його, може трохи присоромлений, а Станіслав Венікус промовивши все, пішов із залу суду.

Разом з ним із залу суду вийшов і весь трирічний судовий процес між зятем і тещею. Так ніби вдарив грім відразу у всі аргументи правничі, так все відразу змовкло, настала велика тиша довкола філософа та його надзвичайної тещі.

...Згодом надидуємо доктора Себастьяна Петрисія на шляху до ... Лотарингії. Знавець Аристотеля і зять пані Анни їхав туди, як придворний лікар владики краківського та кардинала Бернарда Мацієвського.

Переклала Софія Завада

Зачарований трикутник

У подружньому трикутнику лише один кут – третій – і він завжди зачарований. У ньому можна почути чарівну розкіш любовної пісні та грім життєвої бурі, побачити місячний чар, заляканий близькістю смерті, та відчути холодне вістря серед радісного буття. У цьому третьому куті подружнього трикутника ламаються душі і народжуються злочини, ганьба і смерть. Смерть завжди жахлива: інколи дізнаємося з родинної хроніки про тортурну страту середньовіччя.

Але це все великі трикутники, третій кут яких пламеніє, ніби буря чи ріка життя... Проте, краще подивитись у судових актах на львівське передмістя, дізнатись про те, як там вимальовувались маленькі, але завжди зачаровані, трикутники, повні нечистої сили, такі небезпечні для подружнього життя.

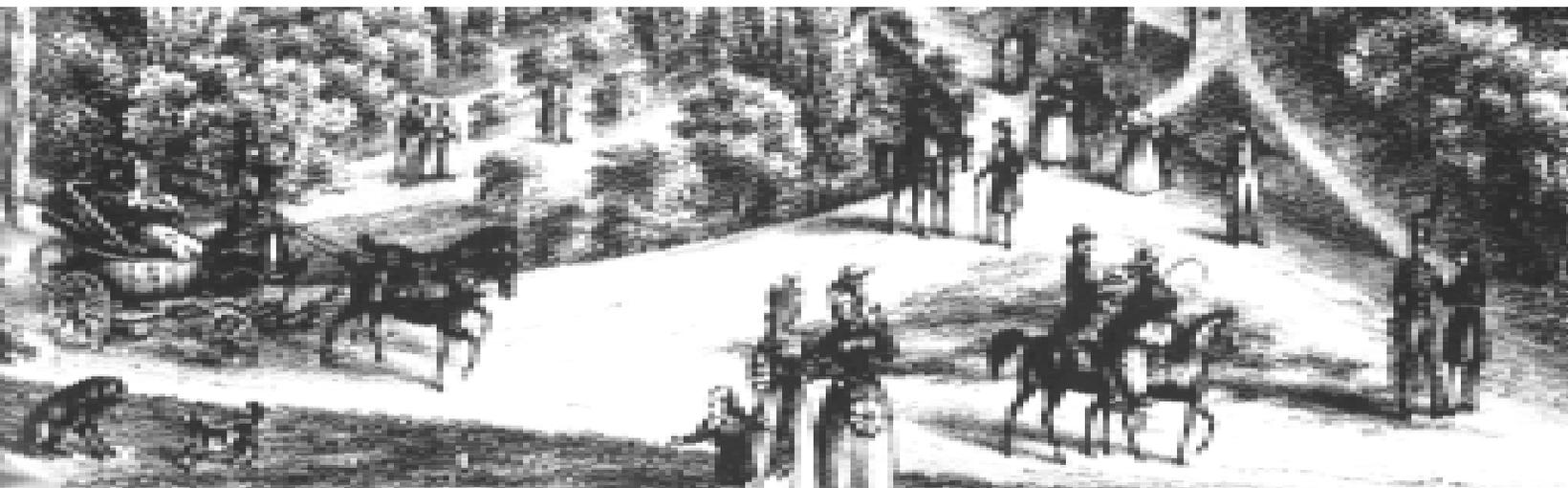
Суд неодноразово виносив свої великі і неспростовні вирокі, засуджуючи чари трикутників, але чари розквітали в країні передміських судів знову, як тільки соловейко защебетав, над хвилями жита лани волошок зашуміли, а пісня злетіла метеликом.

Діялося це у Краківському передмісті Львова. Відразу ж на третій сторінці судової справи вимальовується маленький подружній трикутник – такий нікчемний, сірий і тривіальний. Львівський суд, зважаючи на це, виніс свій вердикт:

“Яцек Кулавчук бив свою жінку, сильно бив і калічив, на здивування всіх сусідів, а свою наложницю, Маріанну Папроцьку, шанував і поважав, а тоді, забравши гроші і все, що йому до вподоби, втік з цією мавпою”. Незважаючи на буденність справи, суд був глибоко переконаний, що в цій історії замішані чари та нечиста сила і це прозвучало в його вирокі.

Суд постановив, щоб коханку “за її публічності безчинства (in foro publico) на ринку в місті, per publicum executorem, потрібно відшмагати, тобто вона має отримати 300 ударів різками і то наступної п’ятниці – а потім мусить бути вислана з міста”. До цього вирокі додав суд ще один пункт, а саме: “буде страченою через відрубання голови, якщо вона і надалі користуватиметься чарами або помстою”.

Віроломному чоловікові і коханцеві в одній особі присуджено вирок: “має отримати двісті батогів перед Нижнім Замком, а для биття суд використає наймитів з Замку, і покарання має бути виконане в наступну п’ятницю”.

Як бачимо, в старі добрі часи не лише тільки солов'ї співали...

І не тільки троянди напоювали своїми пахощами повітря в цих старих, добрих часах. Суд і вироки розвіяли чари подружнього трикутника на Краківським передмісті Львова.

У той же час “поважна” Катарина Пекарова розмістилась на куті іншого подружнього трикутника. Навіщо вона, не маючи жодних чарів, ані навіть жодної зацікавленості стосовно подружнього зв'язку, брала таку активну участь у судовому процесі – це залишиться таємницею душі, серця та думок цікавих львівських кумась. Фактом є лише те, що з найкращих міркувань і любові до ближнього вона влізла між Павлом Ніжанковським та його жінкою і вийшла звідти сильно змотлошеною, посиняченою, з величезним дефектом зачіски на голові.

І це ще не все. Коли в ім'я права і справедливості побігла до суду Краківського передмістя, повинна була вислухати ще сувору догану судді, а щонайгірше – мусила заплатити штраф у розмірі гривні.

Можна собі уявити, що “поважна” Катарина Пекарова виконала це з почуттям людини, котра несподівано поклала здорову голову під Євангеліє. Натомість суд описав цю історію наступним чином: “У справі між поважною Ката-

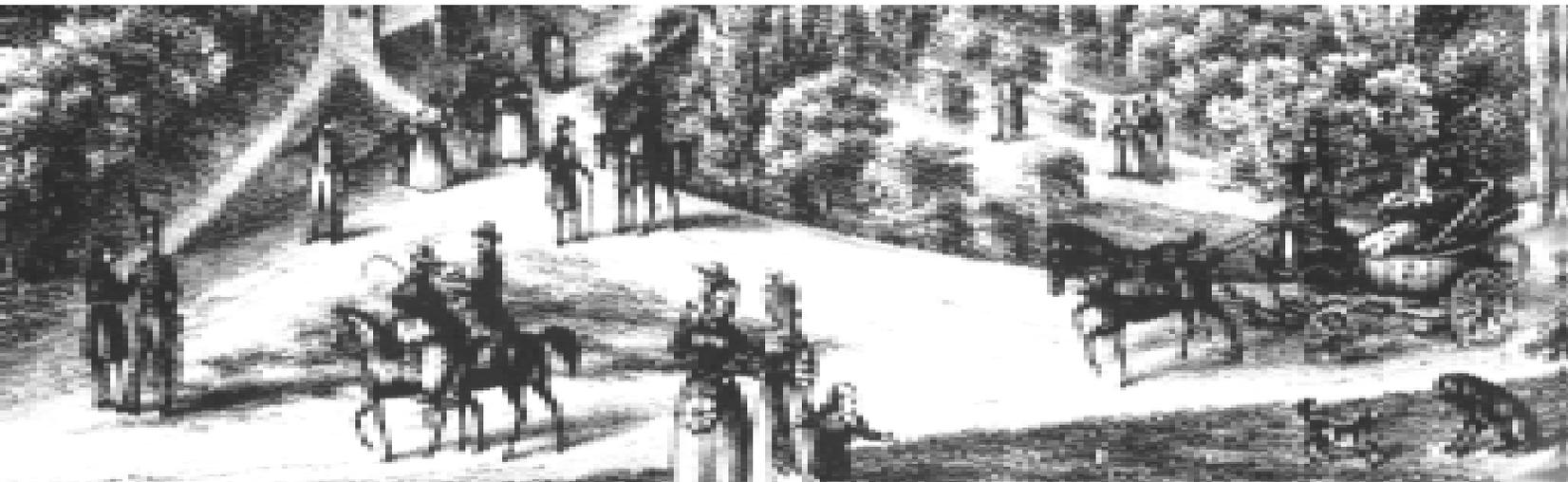
риною Пекаровою з одного боку та Павлом Ніжанковським із іншого про те, що бив свою жінку майже до смерті, коли Катарина Пекарова вступилась за неї і просила його, щоб не бив жінку та рятувала її, а він, покинувши жінку, взявся бити Катарину, тягав її за волосся аж до самого порогу хати і там знову ще більше бив її...”

“Але оскільки Катарина Пекарова дала підставу Павлові до сварки, своєї зневаги і биття, відповідач однак як мужчина мав би бути толерантнішим і розумнішим, не повинен був сам чинити суд, і тому суд визнає його винним і призначає йому за цей вчинок піти до в'язниці завтра зранку і бути там цілий день і цілу ніч, а також заплатити Катарині Пекаровій за кривду три гривні, а судові півтори гривні”.

“А оскільки Катарина не мала з цього жодної кривди, оскільки відповідач бив свою жінку, а вона втрутилась до цього побиття, а відповідача зневажила – мусить відповідача, коли він вийде з в'язниці, перепросити і заплатити йому півтори гривні, а судові одну гривню”.

Ми не знаємо, як довго жила ще Катарина Пекарова, але подружніх трикутників, зачарованих і болісних, напевно ретельно уникала.

Переклала Софія Завада

У диму каварень

У півтемрявах каварень живуть цілі групи людей, що є цілком особливим товариством, ведуть своє громадське життя, цікавляться кожною подією, нервовим порухом і просто диханням Європи. Це видно зі шпальт списаних паперових серветок, наповнених плітками великого міста та його життя, котре палахкотить на хвилях миготливого світла, в арабесках диму, серед окриків до офіціантів.

Знаю одного журналіста, котрий із захопленням розповідає, що найкращі свої статті створив саме в каварні, знаю урядовців, що несуть на плечах тягар бюрократизму, як шати Деяніри, але тільки в каварні дихають глибше, а останнім часом навіть цілі родини з великою пихою і урочистістю йдуть в неділю до каварні. Сьогодні каварня стала своєрідною інституцією, практично громадською, нейтральним місцем для людських зібрань і дискусій, а інколи навіть великим торговим місцем, де вирішуються настільки різні справи, наскільки різним може бути життя.

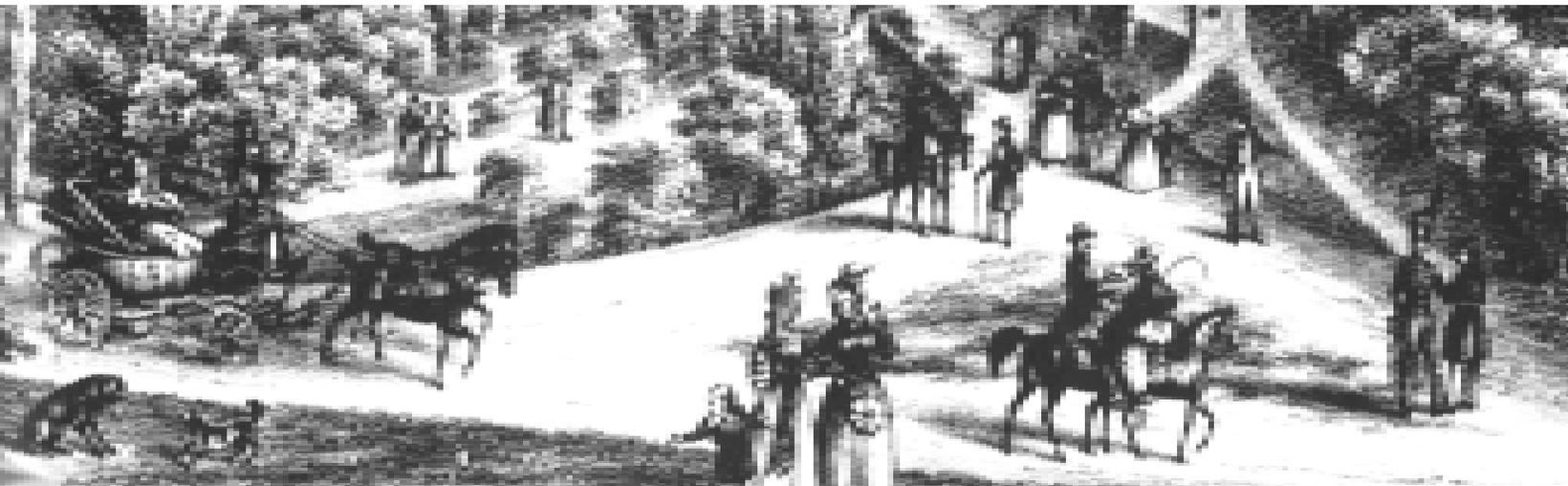
Серед цієї багатобарвної і крикливої людности каварень, можна побачити у кутках групки

тихих, замислених людей. Часом занурені у фігури на шахівниці, іноді у бездумну гру в карти, вони байдужі до навколишнього світу. Нічого не бачачи і не чуючи довкола себе, дивляться, ніби сорока в кістку, у “дев’ятки”, “десятки”, “аси” і “піки”.

Кожен такий столик, оточений групою спостерігачів, теж тихих і замислених осіб, що не грають, а лише придивляються до гри з таким же, а може й ще більшим зацікавленням, ніж самі гравці. Це так звані “вболівальники”, цілком специфічна група аматорів гри, котрих можна поділити на активних і пасивних. Якщо пасивний вболівальник тільки приглядається, то активний хоче якось допомогти, за що, як правило, буває пошановий у випадку перемоги.

Є також “вболівальник-бухгалтер”, котрий відмічає і записує кожну позицію, ще інший вболівальник має дорадчий голос і після закінчення гри бере активну участь у дискусії та взаємних звинуваченнях, а також отримує частину виграшу, якщо вона виплачується натурою, наприклад цигарками, пляшками пива і т.п. Є також вболівальники, котрі за допомогою поруху ноги чи інших телеграфно-мімічних знаків попереджають своїх клієнтів про можливу небезпеку.

Незвичайними є часом постані вболівальників, особливо при грі у шахи, коли їх міміка

і рухи, захоплення, радість чи злість, красномовно свідчать про те, що клієнт грає добре, або ж навпаки, здає позиції на кожному кроці. Часто можна бачити гравця, котрий підніме шахову фігуру догори і довго думає, де б її поставити. Саме тоді голови всіх вболівальників раптово схиляються і вони дивляться на фігуру знизу, ніби щось знайшли там, або принаймні сподіваються знайти щось дуже цікаве. Цей порух голови схожий на те, як люди дивляться на брилу снігу, котра ось-ось має впасти з даху.

Існують конкретні правила щодо поведінки вболівальників, що викладені у 21-му пункті, копії з яких блукають каварнями. Деякі з цих правил стосуються товариських обов'язків вболівальника, наприклад, заборона плювати на черевки *vis a vis* партнера. Інші пункти не дозволяють сильно втручатись у гру, є такий, що забороняє виказувати своє незадоволення, якщо хтось грає зле і недоречно.

Однак, під віденським блискотливим світлом сьогоднішніх каварень без сліду зникли давні типово львівські заклади. Останній такий заклад був закритий у грудні 1902 року.

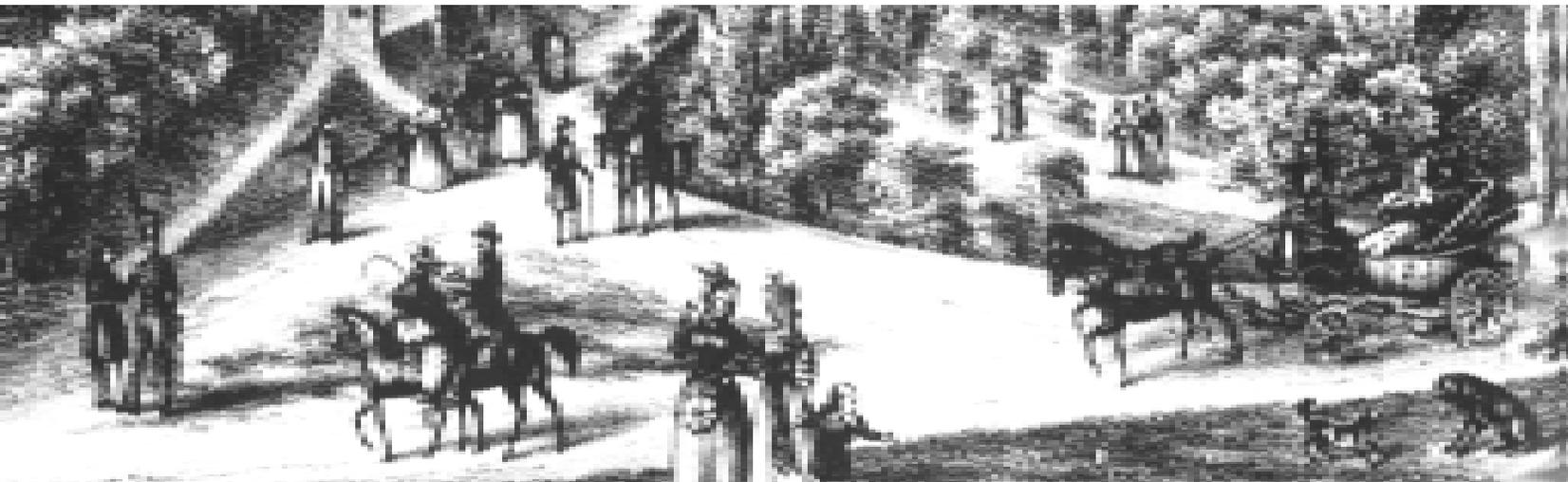
Це була найстаріша у Львові каварня Я. Добровольського, котру популярно називали “Пекелко”, відкрита вдень і вночі, наповнена шумом і гамором розігрітих людей, з типовими

для каварень сценками, з виром нічного життя міста.

За старим вікном, оточеним написом “Каварня Добровольського”, розмістилося два невеликі приміщення зі старими склепінням, закопченими і просяклыми димом.

Перше приміщення було довге, ніби надута кишка. Це була кімната – читальня, а переходячи через так звану “вузьку шию” і минаючи кілька сходинок, потрапляєш до кімнати – буфету. Загалом каварня була схожа на коридор, головою якого був буфет, наїжачений пляшками, а хвіст шелестів плахтами газет та яскравими ілюстраціями першої сторінки гумористичних часописів. Серед блакитного шару диму, миготливого світла ламп та відблиску лакованих стін тут півстоліття гуділо крикливе і гучне життя, ніби без міри і меж, широке, як бурхлива людська натура, а однак пусте і нічого не варте; сміх з такого життя і з таких розперезаних витівок, для яких лише сірий ранок та твереза дійсність є єдиною нагородою, затуманений погляд п'янички є єдиним спогадом.

Однак, хто пам'ятає каварню Добровольського в останні роки, той ніколи не здогадається, чим було “Пекелко” в минулі роки, яку роль воно відігравало в товарисько-кавовому львівському житті починаючи від 1848 року. Наприкінці каварня Добровольського стала останнім прихи-

стком пияків та найрізноманітнішої бідноти, котра по цілоденній мандрівці шинками тільки там лікувала себе чорною кавою чи чимось іншим.

Поки не закрилась ця каварня, її гості вважали своїм святим обов'язком наповнити її нелюдським криком. А оскільки, як відомо, кожен п'яний гість має свою, тільки йому властиву, вразливість, тому неодноразово літали там склянки в повітрі, не раз можна було почути гучні ляпаса при залагодженні “гонорових” справ і не один, зі спресованим циліндром, з перекривленим хребтом, вилітав під акомпанемент копняків, рясно падаючих ще й на вулиці. На жаргоні це називалося “викидання” гостя. Одним словом, “Пекелко” було млинком на ребра і кості своїх клієнтів, свого роду “консерваторією” для захриплих і пияцьких співів, що своїм звучанням не раз лякали спокійного перехожого з вулиці Краківської.

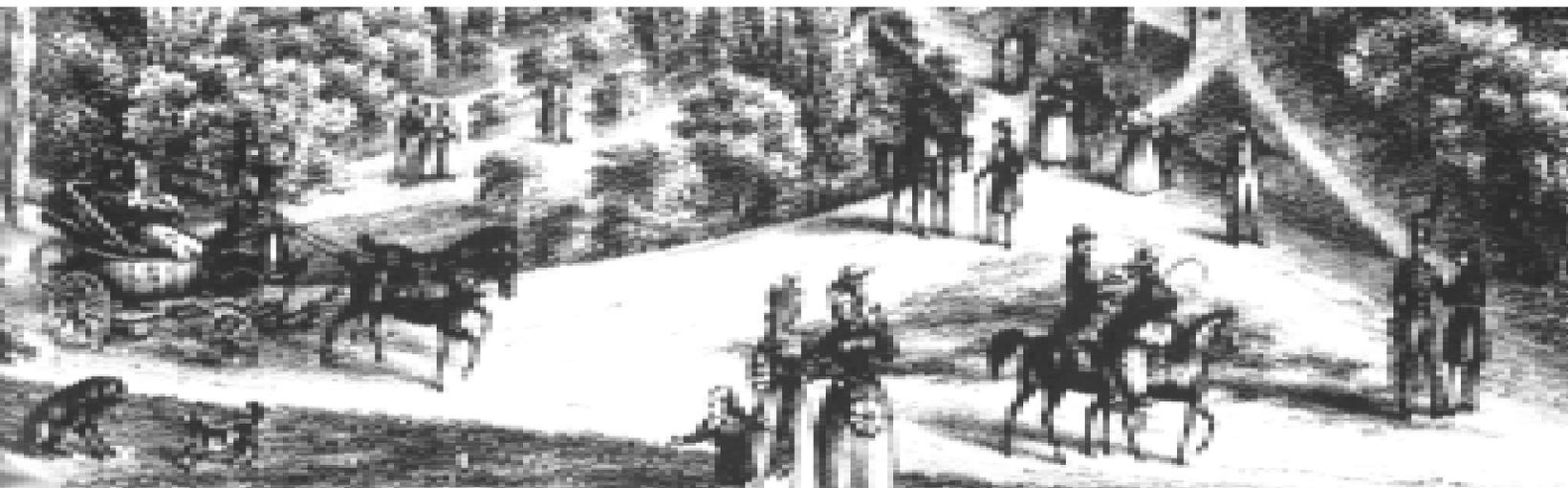
Але був час, коли “Пекелко” було першокласною каварнею у Львові і згорда споглядало на інші заклади, такі як “Під жовтим простирадлом” на вул. Камінського, господар якого вже кілька років лежав хворий, обкладений подушками, на більярдному столі, або на каварню “Під прекрасною Геленою” на Ринку, куди сходились гості з жахливого шинку “Під Каноною”, на Вірменській вулиці, чи з ресторану “Під Циранкою” з Валової, де разом з дешевим обідом можна

було отримати ляпаса, а також з молочарні в брамі Андріюля, де кульгава баба продавала молоко. Сьогодні немає вже й сліду цих, і багатьох інших, місць.

Натомість до каварні Добровольського приходили гості першокласних ресторанів. У пообідню пору, незважаючи на переповнення, панувала там мертва тиша. Всі гості були занурені в газети, яких читальня Добровольського мала найбільше, та у вивчення найновіших політичних подій. Найменший шум міг би викликати там справжню сенсацію.

Одного разу там сидів поважний міщанин, що вирізнявся зростом та силою. У той час відкрилися двері і, підозріло оглядаючись, зайшов якийсь чоловік. Поважний міщанин зірвався з місця, схопив відвідувача за комірць і вигукнув: “Пане, ти мав відвагу з'явитись у Львові?! Якщо б на світі не було вже жодної сухої верби, то я б повісив Тебе на власних плечах!” Як згодом виявилось, підозрілий чоловік був шпигуном, котрий в часи повстання 1863 року шпигував на користь поліції. Побитий, пошарпаний іншими відвідувачами, вибіг він з каварні якнайшвидше, тільки його й бачили.

Взагалі цікаві це були постаті – постійні гості “Пекелка”. На жаль, сьогодні вже не зустрінеш тих крикливих, розбурханих, але завжди

дуже симпатичних критиків і фанатиків. Революціонери за темпераментом, політики, що спрогнозують навіть Європейську війну, демократи зі шляхетною фантазією та старопольською зверхністю, вони одною ногою стояли ще в епосі великих перетворень та революцій, яка на своїх плечах мала нести для нас незалежність, а вже перед ними починалася смуга політичного застою та яловости. І власне ті, що бачили Весну народів, не могли знести цього духу ялових часів...

Тому засідали вони за столиками в каварні задумані над тим, що робить француз, чи також хоче надати допомогу польській революції, чи Бісмарк нічого нового не видумує, або що замислює Гаррібальді чи Маззіні. Але європейська війна за волю народів якось не надходила, а вони щодалі були тихішими, щораз більше рідшали їхні ряди. Аж нарешті не стало їх і в каварні Добровольського.

Не стало також і львівської літературно-журналістської братії, що починала свою роботу нічної пори серед шуму, крику і великої кількості трунків, з яких народжувались найрізноманітніші проекти лише для того, щоб через хвилину втопитися в келишку коньяку чи горілки. Просиджували там Лям, Стебельські, Подгурські, Хохлік-Загурські та інші.

З каварнею Добровольського канув в минуле величезний зріз львівської ресторанної традиції та міського гомінливого життя.

На похвалу цій каварні, можна сказати, що ніколи, навіть у часи занепаду, там ніколи не грали на людських струнах своїх клієнтів.

У часи зовнішнього лиску, дешевого комфорту, потоків електричного світла, “Пекелко” пробувало залишитись завжди тим самим “Пекелком”, але не було вже його колишніх шляхетних відвідувачів, каварня котилася до рівня закладів найнижчого гатунку, і врешті-решт через конкуренцію просто перестала існувати.

Переклала Софія Завада

Карнавальний шал

У різнокольорових хвилях світла розпочинається карнавал – такий блискотливий, барвистий, як танок метеликів, як забави русалок на позолоченому дзеркалі води. Веселка ілюзій їх сповиває, на шовковому сувої шаленство виграє їм гіпнотичну пісню кохання й умиротворення, і світ стає прекрасним.

А гурт людей все йде. Урочисто зодягнений, строкатий, стає в коло шаленого танцю, впадає в замріяний вир розкоші. Шовк, газа, блискучі шати, смаковиті жарти дають дівчатам-нареченим ангельські крила і вони плывуть і плывуть, як ранком рожеві хмарки навколо партнера, що хвостами фраку, ніби величезна ластівка, торкається позолоти тихої поверхні ставу...

Саме таким є щастя, а оманною є те, що створює світло ламп, такі то є ангельські крила, котрі можна купити в магазині на метри, і шал, котрому сприяє ця заклична музика. Коли б так зібрати всі ці зітхання і карнавальні приготування, цей вибух ейфорійних фантазій панночок та батьківських фінансових затрат, а потім додати всі роз-

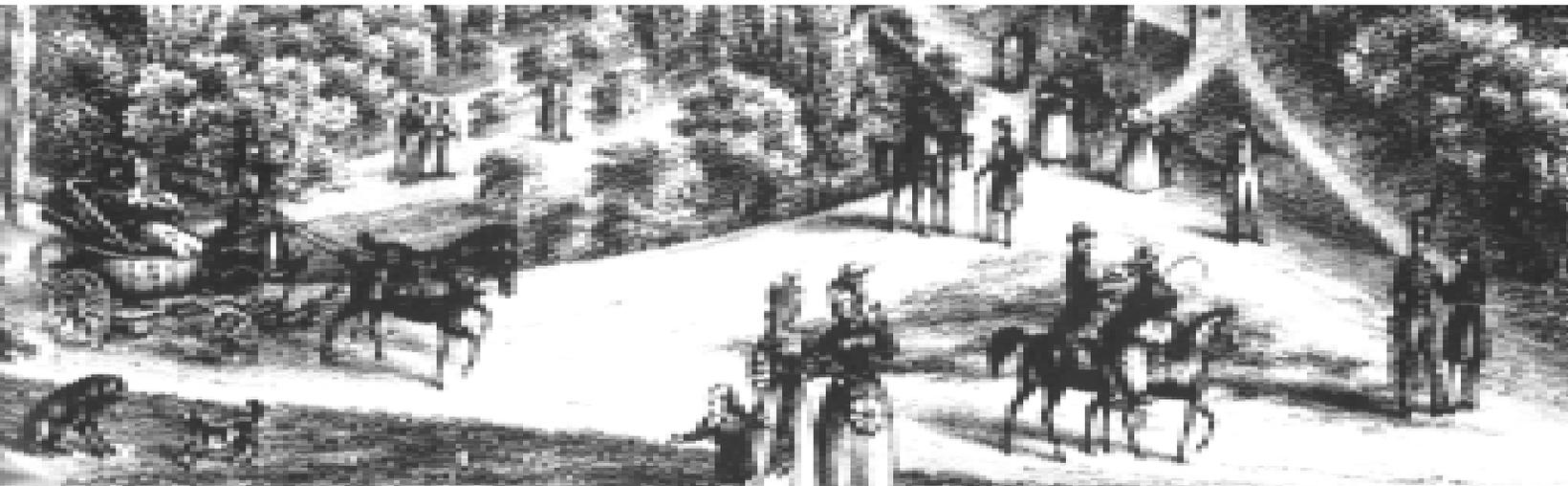
чарування після забави, то невідомо, чи варта аж такого ця хвиля шалу і забуття...

Але в житті так мало променистого світла, так мало нам вклоняються квіти і так мало сміху у танці. Бо якось так спливають години, ніби йдуть по грудках землі, ніби стежками зітхань і плачу йдуть людські потоки. Рутинна щоденних справ не дає змоги почути поклик душі і вся земля стає ніби сповита в імлистий серпанок, ніби якесь величезне коло, де рухаються приречені пройти по ньому певну кількість років.

І саме тому вони заслужили на цей шматочок святкової годинної сваволі, невеликий окраєць карнавальних шаленств, саме тому, що є сумними і спраглими світла, або хоча б його хвилинної ілюзії.

І тому нехай забудуть у веселому вальсі, про те, що було вчора і не думають про те, що буде завтра. Нехай цей зал із штучними пахощами стане для них садом мрій, щастя, кохання і шалу. Нехай нарешті затанцюють всі разом ті, що вичерпані щоденною працею, що ніби тіні блукають у затуманених просторах.

А у нас, у Львові, один вечір цих веселощів належить тим, для кого життя починається кожного першого дня місяця, тим, хто затиснений у ранги й умовності, тим, для кого вічним танцем

є невелика платня, для котрих ходіння різними інстанціями є єдиною розвагою. І саме тому:

*“...щонайгрубіші танцюють “konwoluto”
І ти підскакуй, маленька, як можеш
Розгладь своє личко, думками забите,
Поважна і старша “регістратуро.”
У шаленому танці нехай піде колом
Весь “експедит” разом з “протоколом...”*

Люблю забави з танцями, хоч це дурниці й ілюзії. Люблю дивитись на барвистий, гарно одягнений натовп, який, посміхаючись, витанцює в такт кількох музик, що вибивають такт, а натовп підхоплює цей ритм і дихає ним.

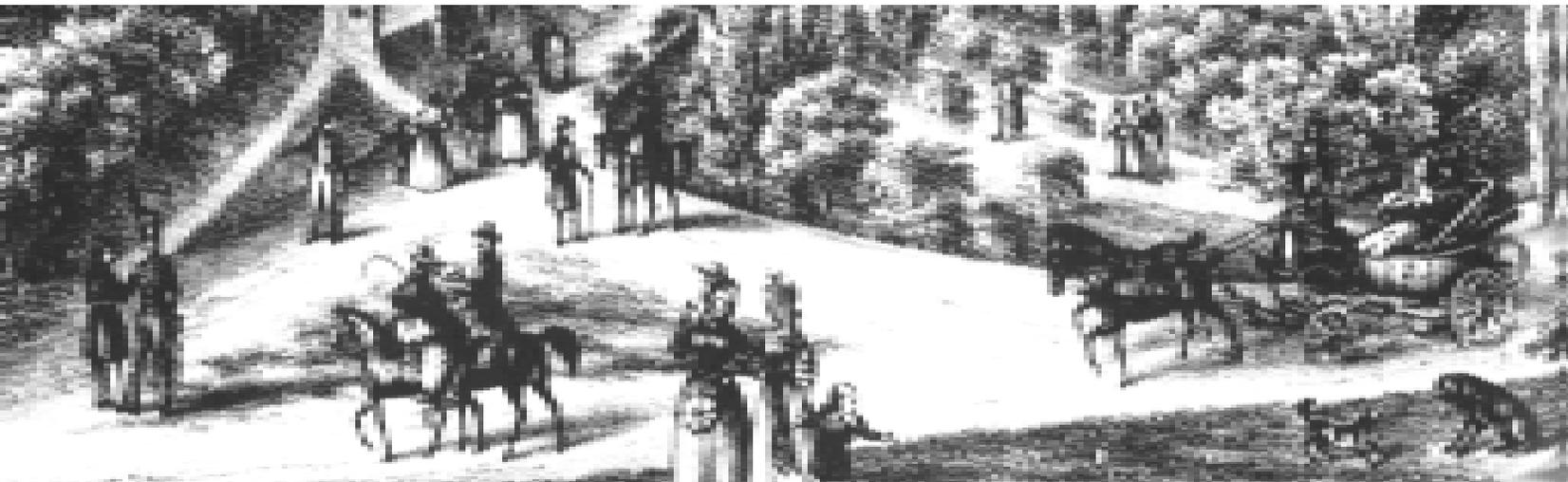
Люблю хороводи жіночих суконь. Вони завжди нагадують щось давно минуле. Може якісь журливі спогади, може жартівливі пустощі херувимчиків, що їх споглядала душа, поки її ще не було поміж людей.

І ще тому люблю розтанцьований натовп, що серед нього життя хоча б на хвилюк обламує своє терня, світ здається добрішим, ніби оповитий променями ореолу. І хоча цей ореол сплетений з жебрацьких промінчиків, хоча після забави прийдуть пустка та розчарування, хоча у тому шалі поруч йдуть проза з банальністю та пустими балачками, однак людей притягує до себе вир танцю, а може бажання поринути у розгуляну

брехню. Нічних метеликів завжди вабить світло ліхтарів.

Серед карнавалу є лише одна мить істинного шалу – над ранок, коли здається, що кожна частинка повітря в залі рухається в такт музики і з цього поруху утворюється ніби темний німб, який сповиває газові ріжки світла кількома колами різних кольорів. Це і є хвилина бального екстазу. Тоді у тумані залу пролітають веселкові примари, поєднані в таку монолітну оргію кольорів і ритмів, що стираються окремі учасники, а все стає ніби єдиним організмом – переплетенням людських тіл, над яким панує всевладний карнавальний шал.

Львів вміє і любить танцювати. Танцював і в найменш відповідні часи історичних перетворень, і в особливих обставинах минулого. Одну з таких обставин описав для нащадків панегірик XVIII століття. Це був незабутній для глядачів – зубожілих нащадків ділового львівського міщанства, що заповняли в другій половині XVIII століття обдерті і пошарпані мури міста, обряд чернечого постригу з танцями. Справді гучна і чванлива забава магнатів була в ці важкі часи єдиною розвагою, котра луною розліталася жебрацьким містом. Вступ княжни Теофілії Вишневецької до монастиря перевищив усякі знані до того часу фестини, ця подія була настільки цікавою і стиль-

ною, що навіть наш сучасник, читаючи цей опис у брошурі св. Поліковського не може надивуватись і тим часам, і тим людям.

Передовсім, що може мати спільного такий акт покори і покаяння, як вступ до монастиря, з танцями, забавами і фестинами? Звичайно, сьогодні цього зв'язку затишку за монастирською брамою та гучних банкетів зрозуміти неможливо. Але в той час примірка чернечого вбрання була такою самою okazією для пиятики і світської забави, як наприклад весілля, хрестини, або і тризна.

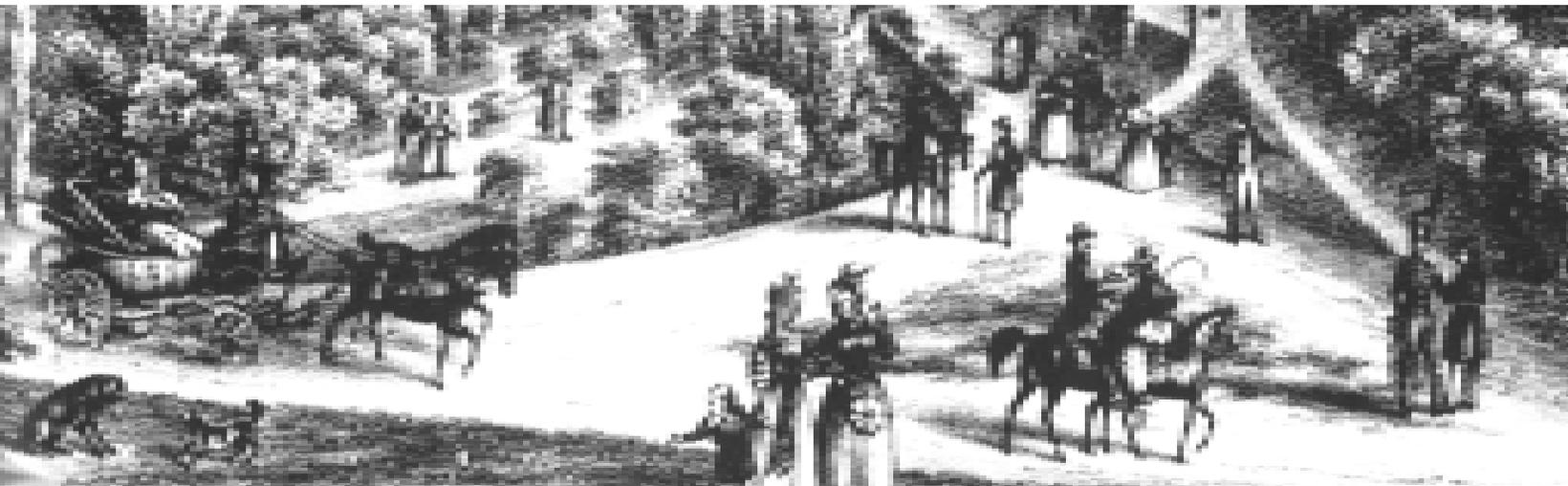
На схилі довгого і багатого життя, княжна Теофілія Вишневецька вирішила відійти врешті до монастирського спокою і решту своїх днів провести в молитві. Маючи спільне коріння з королями, сенаторами, гетьманами, вона започаткувала один із найбагатших польських родів. Її найстарша донька вийшла заміж за князя Міхала Радзивілла, великого литовського гетьмана, молодші дві доньки також повиходили заміж і громадою онуків оточили її старість. І саме тому могла вона спокійно схватись за монастирським муром, як це робили багато інших жінок того часу.

Місцем молитви мав бути монастир Домініканок у Львові, для котрого багато років вона була меценатом. Цей монастир вже не існує, костел зараз є греко-католицькою церквою духовної семінарії при вул. Коперніка. Сам акт постри-

гу в черниці відбувся 11 лютого 1753 року з великою помпезністю.

Вже за тиждень про цю подію було оголошено по всіх костелах, а капела князя Міхала Радзивіла, який на той час мав у Львові свій палац в околиці вул. Красіцких, “цілий тиждень на вежі костелу W.W.Papien, зранку і ввечері вигравала різні прекрасні марші”. Одночасно почали з’їжджатися запрошені гості. Багато часу зайняв би їх перелік, досить лише сказати, що все, що було в ті часи в Польщі елегантне, аристократичне, магнатське – все це прибуло до Львова. Зречення від світського життя княжни Теофілії Вишневецької стало для *cause celebre* тогочасного шляхетського Львова публічними урочистостями, які можна порівняти за помпезністю і розмахом, до величких державних святкувань.

У суботу, напередодні постригу, близько одинадцяті години перед полуднем, пройшла святкова відправа єпископа Єзерського, на котрій “капела при винятковому резонансі вшанувала гарнізон Великої булави, *pro praesidio*, який на той час був у місті і виступив парадом через цілий цвинтар”, а св. Поліковський з детальнішою сучасного репортера записав, що “послушниця була одягнена в сукню “*drag d’or*”, дорогу, з розкиданими квітами дивовижної краси”, і перечислив довгі списки елегантних гостей, які цьому релігій-

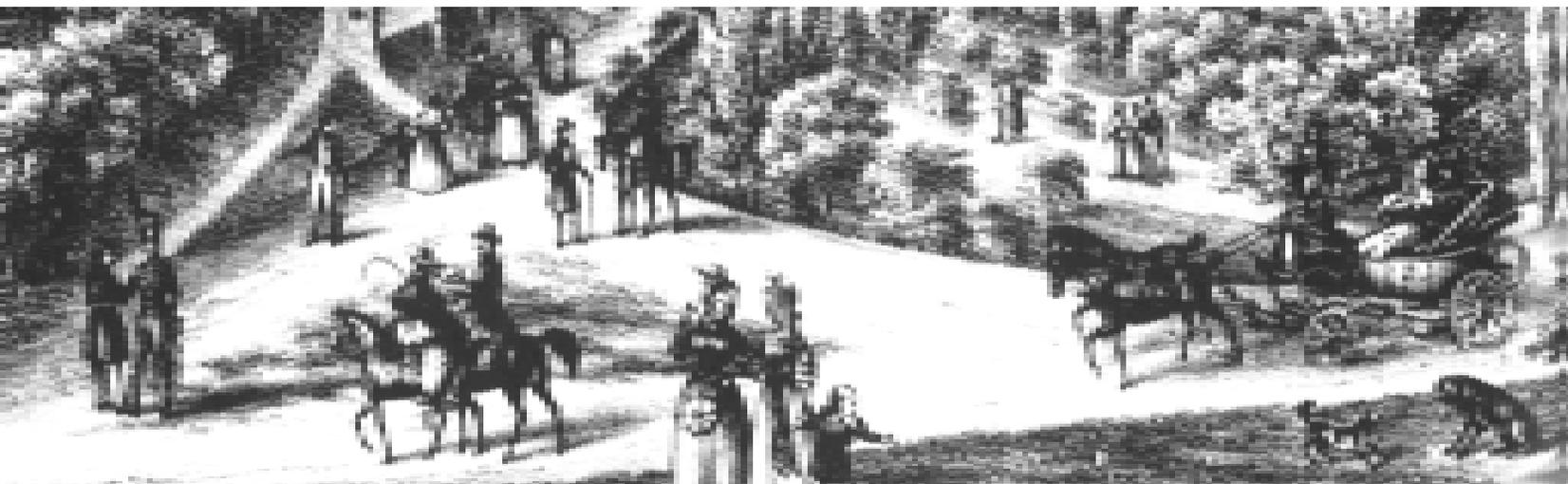
ному дійству надавали вигляду світського маскараду. Далі можна прочитати, що цього ж дня, ввечері, в присутності гостей, капела виграла кандидатці до чернечого стану “різні гарні музичні твори “а в палаці князя Радзівіла” відбувались найкращі модні танці.

Справжня урочистість відбулась наступного дня, в неділю. Розпочалася вона маршами капели Радзівіла. “Весь костел прибраний особливо багато і святково своєю особливою симетричністю, кармазиновим оббиттям, тішив око відвідувача. Навколо костелу частково для порядку, а частково для участі в урочистостях, стояв парадно одягнений полк Великої булави, а гостей, що зібрались під костелом, капела забавляла прекрасними італійськими музичними творами. Потім відбулась костельна урочистість “при звуках фанфар та вибухах salve гармат”, а св. Поліковський мав проповідь у дуже елегантному стилі. По відправі князь Радзівіл запросив всіх гостей до свого палацу і там вже при звуках труб і гармат, а також при декоративному освітленні палацу і альтанок бавились до пізньої ночі”.

Одночасно банкет відбувся у самому монастирі, де онучки княжни самі прислужували при столі “марципани кожній особі, особливі цукри розносячи, частували”.

Саме так попрощалася княжна Теофілія Вишневецька зі світським життям та його суєтними справами.

Переклала Софія Завада

Львівські годинники

Годинник на Ратуші. Перша згадка про годинник на львівській Ратуші походить з 1404 року і від цього часу книги магістрату пильно відстежують усі видатки, пов'язані з годинником, бо йому було довірено найточніший, головний вимір часу Львова. Місто не могло існувати без годинника, тому пильнували його, незважаючи на витрати, як зіницю ока.

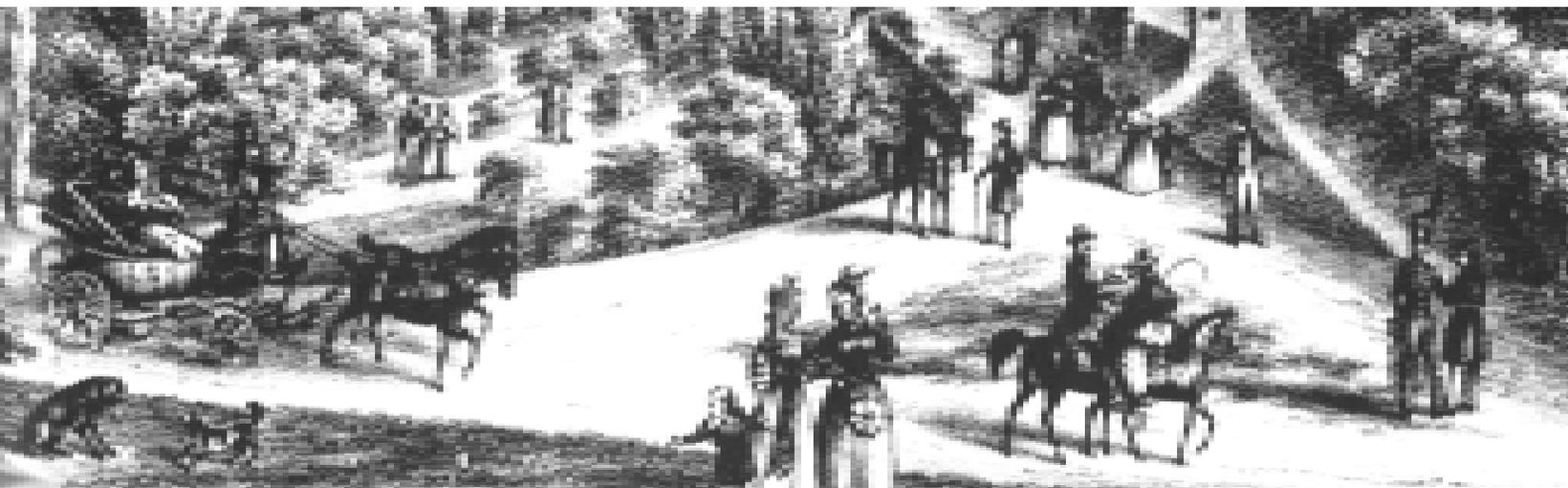
Історію годинника на Ратуші можна відтворити дуже детально. У 1491 році, за часів Яна Ольбрахта під час перебудови Ратуші та її вежі було встановлено годинниковий дзвін вагою 11 центнерів, відлитий Мацеєм за формою, створеною пушкарем Валентою. Цим дзвоном вручну вибивалися години, аж поки чернець Григорій не зробив новий годинник, який встановили на вежі Ратуші у 1504 році. За звичаями середньовіччя годинник мав бути гарно оздоблений, і тому місто домовилося з художником Яном, який за чотири червоних золотих погодився розмалювати годинник. Величезна на той час сума свідчить про те, що оздоба мала бути багатою. Спостережником за роботою призначили львів'янина Яна Гібелі-

товського. Власне саме цей годинник Бартоломей Зіморевич називає у своїй хроніці автоматичним, оскільки він сам вибивав години.

Після великої пожежі, котра у 1527 році спопелила практично весь Львів, як не дивно, годинник на Ратуші вцілів, хоч потребував ремонту, як і сама Ратуша. Ремонт вежі здійснив архітектор і різьбяр Лукаш, годинник відновлював монах з ордену Домініканів Алексій.

Через двадцять років ратушний годинник знову було реставровано, замінено канати, тягарі з каменю, полотняні крила до механізму. Столяр Шимон зробив нові вказівки та циферблат, на котрому поряд з цифрами було зображено також рух сонця і місяця. Інші оздобы виконав за 22 гроші годинниковий майстер разом зі своїм помічником, а художник Августин, син Блажея Поручника з Кам'янки подільської отримав за розмальовування та посріблення циферблату 6 фунтів і 3 гроші.

Нова пожежа 1571 року повністю знищила з такими зусиллями і затратами відновлений годинник. Запрошений годинниковий майстер з Перемишля Балтазар Словік визнав, що старий годинник відремонтувати неможливо. Тому його зняли з вежі, а там тимчасово повісили годинник з Галицької брами. Майстер Мельхіор Тил зі Шльонска взявся за виготовлення нового годин-

ника. Робота тривала майже два роки, Балтазар Словік, визнав цю роботу доброю і у 1574 році новий годинник був вже на вежі. Окремо було додано дзвін для вибивання чверть години, великий залізний хрест, на котрому були розміщені вказівки, нові тягарі, два канати довжиною 36 сажнів кожен, котрі ретельно змастили оєм і жиром. Аж тоді наступила серія видатків за оздобу: Павлові за виконання циферблатів на всіх боках Ратушної вежі – 30 фунтів, Войцехові, художнику, за розмальовування циферблатів – 34 фунти, за мідь і позолоту індексів – 8 фунтів і т.д. Саме цьому годинникові присвятив Себастьян Кльонович кілька віршів у своїй “Роксоланії”.

На початку XVII століття за реставрацію Ратуші і годинника взявся дуже гоноровий львівський бургомістр Марцін Кампіан. Реставрацію годинника здійснив годинниковий майстер Себастьян Швайновскі, а вже у 1641 році над годинником працювали малярі і зодчі, реставруючи гіпсових ангелів, що оточували циферблат.

З того часу ратушний годинник вибивав для міста лише години, або мовчав у часи воєн і нападів, котрі від половини XVII століття постійно спустошували Львів.

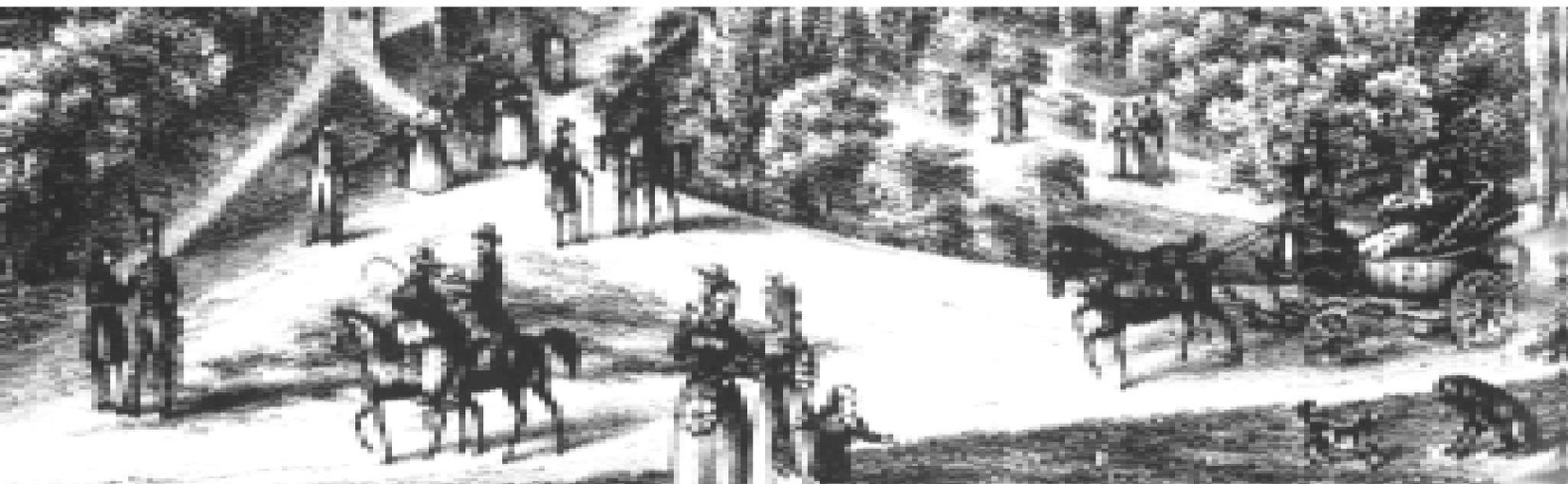
Новий механізм було встановлено в 1721 році, а у 1788 році, після ліквідації ордену, міська громада купила годинник з вежі костелу Єзуїтів.

Однак, він розбився разом з вежею, котра впала у 1826 році.

На новозбудованій вежі було встановлено годинник, виготовлений у Політехніці Відня. Робота і механізм годинника викликали здивування в сучасному науковому середовищі Львова. На жаль, функціонував він лише 11 років, до обстрілу Ратуші у 1848 році, коли він згорів разом з верхівкою вежі. Після її відновлення у 1851 році було поставлено новий годинник з фабрики Вільгельма Штілле під Віднем.

Годинник на Галицькій брамі. У часи добробуту і з нагоди свят отримало місто другий годинник – на вежі над Галицькою брамою. Ця брама завжди була в особливій пошані міського уряду, котрий дбав про її вигляд, а також практичне використання для міських потреб. Після великої пожежі у Львові у 1572 році, акти міської ради з сумом сповіщають про те, що Галицька вежа над брамою, дуже цінна і великим коштом зведена, згоріла. Найбільшою оздобою тут був годинник, встановлений у 1549 році. Меншою цінністю була міська тюрма, котра була розташована відразу під годинником, а найменшою втратою були торгові крамнички в самій брамі і відразу за брамою в межах міста.

Годинник на Галицькій брамі був поставлений одним з ченців о. Бернардинів, сином

львівської міщанки Станцель Газової. Принаймні так свідчить згадка у міському Архіві, де говориться, що влада міста Львова нагородила вказану особу двома горнцями малмазії за працю коло годинника на вежі Галицької брами. У цьому ж році (1549) було піднято на вежу годинниковий дзвін, а майстри, котрий доглядав його і накручував, підвищено платню до 12 грошів на тиждень, а пізніше навіть до 15 грошів.

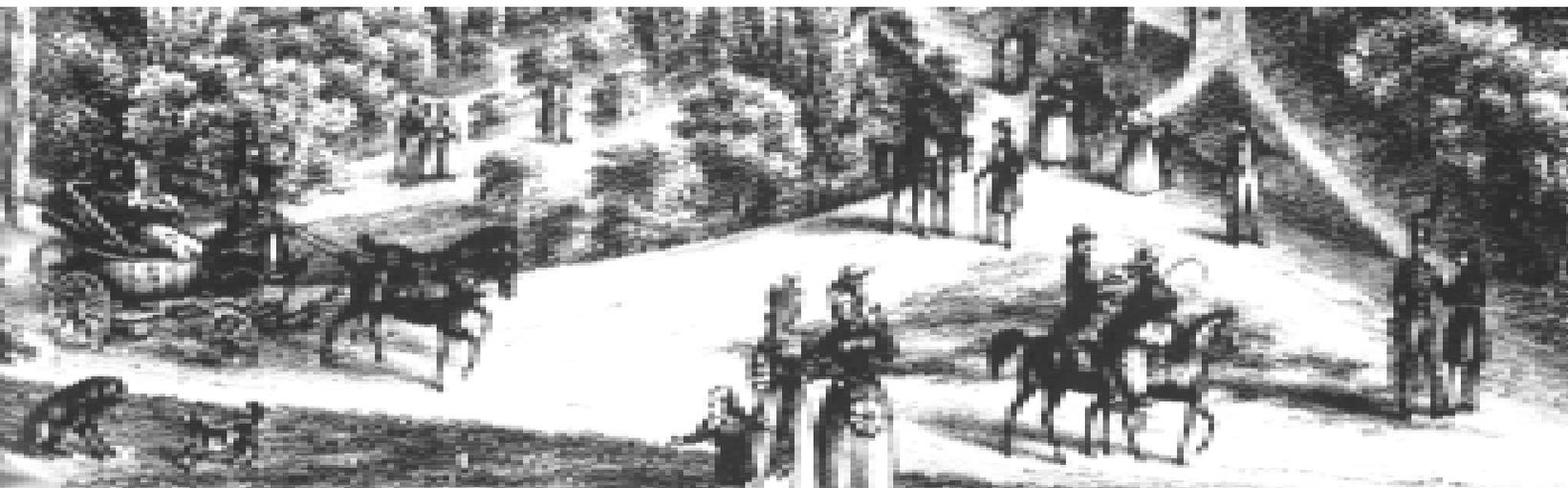
У 1564 році згадуваний вище Балтазар Словік, годинниковий майстер з Перемишля, котрий отримав громадянство у Львові, зробив новий годинник на Галицькій вежі, загальною вартістю 70 золотих. Місто надало йому майстерню в Краківській брамі. Виготувавши годинник, він повернувся до Перемишля, а його годинник був перенесений на вежу Ратуші, де стояв до часу, поки Мельхіор Тил не виготовив новий.

Більш детальну реставрацію, а також оздобу годинника на Галицькій брамі було зроблено у 1638 і 1639 роках, коли годинниковому майстрові було виплачено 40 золотих, “ковалеві від індексного кола, котре в нього годинниковий майстер з робітниками робив два дні – 2 злотих”. Столяр виготовив циферблат, а муляр встановив цей годинник на вежі, де коваль прибив його шістьма гаками і півкопою цвяхів.

Незважаючи на всі ці витрати, годинник на Галицькій брамі дуже швидко занедбали. У 1644 році служба контролю міської господарки подала клопотання про ремонт годинника “щоб годинник на Галицькій брамі було розібрано і відремонтовано, оскільки їм було виплачено 20 золотих”. Ревізійна комісія у 1666 році при огляді міських башт не змогла знайти навіть ключів від годинникової комори. Це можна прочитати у звіті про стан Галицької вежі: “Дзвін там є годинниковий з молотом, а про ключі до самого годинника не могли дізнатись, всі вдавали, що хтось має ті ключі, а не відомо хто. Кола годинникові видно, що поржавіли і повно там сміття”.

Це була остання згадка про годинник на Галицькій брамі.

Годинник на вежі Єзуїтів. Ульрик Вердум, що подорожував Польщею у 1670-1672 роках згадує, що Єзуїти на своєму костелі мали годинник “німецький, як його тут називають, котрий вибиває тільки дванадцять годин і показує їх. У той час коли всі інші годинникові дзвони вибивають двадцять чотири години. З цього випливає, що Єзуїти перші у Львові запровадили сьогоднішню лічбу часу. Під час великої реставрації костелу в XVIII столітті, збудовано велику вежу і на ній у 1756 році розміщено годинник “з великою вигодою для міста і студентів”. Після переїзду ордену

Єзуїтів годинник, який залишився на спустошеному костелі, відкупило місто і встановило його на Ратушній вежі. У 1830 році було розібрано і саму вежу костелу Єзуїтів, щоб з нею не сталося того самого, що й з вежею Ратуші.

Годинник на костелі Кармелітів босих. Кармеліти босі, які мали свій монастир і костел при Галицькій вулиці, де потім був розміщений суд та гімназія Франца Йозефа, в половині XVIII століття отримали годинник для вежі, який їм подарувала Йоанна Яблоновська з Бегумів. Цей годинник разом з вежею і дзвонами згорів у 1769 році під час нападу конфедератів на Львів.

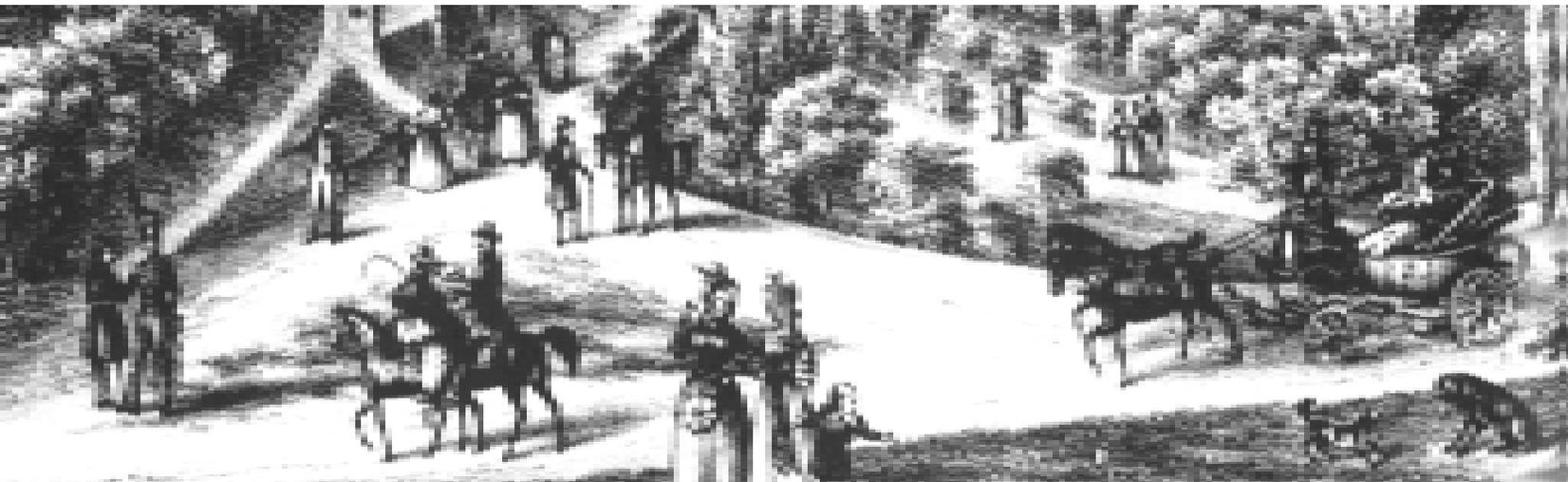
Годинник Бернардинів був за панування князя Венанта Тишковіцького у 1753 році. У 1785 році після вигнання о. Бернардинів з їхнього місця, годинник разом з вежею занепав і став домом лише для птахів і криївкою для кількох ченців о. Бернардинів, котрі ховалися там, очікуючи кращих часів для свого ордену. У 1817 році, коли Бернардини повернулись, було відреставровано і годинник, котрий після падіння Ратушної вежі був єдиним годинником на вежі у Львові. Власне тоді “старий і незграбний” годинник було відремонтовано заново, однак виникла проблема, хто має доглядати годинник, оскільки настоятель ордену стверджував, що годинник служить місту і місто повинно оплачувати годинникового майстра для

нього. Зі слів очевидця, годинникового майстра Йозефа Вайса, це був годинник такої старої конструкції, що жоден годинниковий майстер Львова не захотів його ремонтувати. Його змушені були відправити до Праги, де годинник дуже добре полагодили. Це було заслугою старого монаха, який цей годинник так полюбив, що власним габітом затикав діри і шпари на вежі, щоб навіть найменший подув вітру не міг зашкодити механізму.

Ще два годинники на вежах були встановлені значно пізніше. Годинник на костелі святої Анни було встановлено у 1862 році під час реставрації цього костелу і дещо пізніше було встановлено годинник на костелі Марії Магдалини.

Хатні годинники. Про розвиток годинництва у старому Львові можуть дати уявлення лише пам'ятки старовини, коли б вони збереглися. На жаль, за винятком декількох екземплярів з кінця XVIII століття, ми не маємо жодних слідів годинництва, лише кілька архівних згадок у спадкових інвентаризаціях, котрі описують, які годинники залишились в спадку.

Поряд з механічними годинниками в повсякденному житті використовувались пісочні годинники, клепсидри чи водяні годинники. Ще у XVIII столітті серед купецького краму є “годинники, що течуть”, названі нюрнберзькими. У самій Ратуші години для влади рахували за допомо-

гою клеписдри. Окрім цього, використовувався також “великий пісочний годинник ратушний”, за ремонт якого у 1590 році якомусь Бернаруду було виплачено 20 грошей.

Вже з половини XVI століття використовували також механічні годинники. Не підлягає сумніву, що ці годинники були виготовлені у Львові, тим більше, що багато годинникових майстрів, котрі отримували відзнаку цехового майстра, дарували магістрату, як показ власної майстерності, власноручно зроблені годинники. Так зробив у 1580 році годинниковий майстер Шимон Соколовський, котрий “за новий позолочений годинник, з півгодинами і квадрансами, який було визнано мистецьким витвором і подаровано панам до Ратуші, отримав титул, задовольнившись 15 злотими”. Очевидно, що це був годинник значно більшої цінності, оскільки йому тут же було подаровано “скриню для пороху”. У 1603 році Блажей Козарські, годинниковий майстер з Кам'яця-Подільського подарував для Ратуші годинник, на позолоту якого йому було видано чотири червоні золоті. За ці заслуги він отримав міське право у Львові.

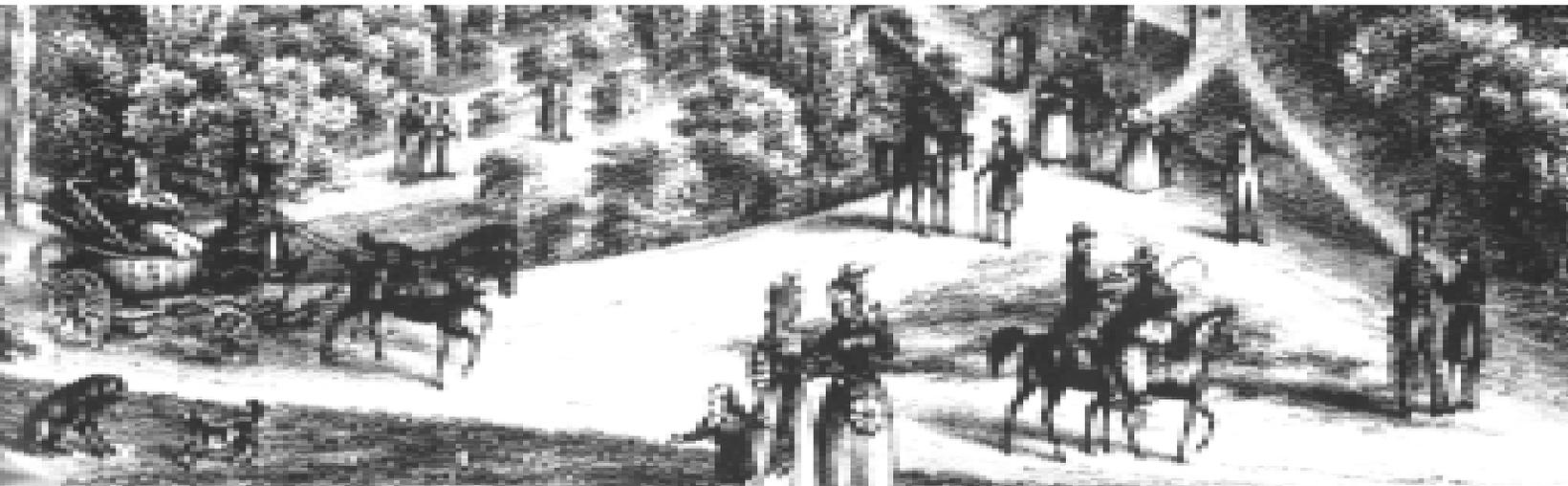
По Йогану Алембеку залишилось аж шість годинників і між ними один, “на якому позоло-

чений кінь, а на ньому селянин сидить”. Бартоломей Зіморевич мав наприклад п'ять різних годинників.

Звичайно, не всі ці годинники були виготовлені у Львові, тим паче, що мистецтво виготовлення годинників розквітало повсюди. Між іншим, в Перемишлі була велика група годинникових майстрів, серед яких один, вже згаданий Балтазар Словік працював у Львові, його батько, Павло Словік, їздив до Варшави, аби виготовити годинник на ратушу Варшавську. У Підбїрцях працював в половині XVII століття великий годинниковий майстер Павло Добростанський, виготовлений ним годинник є у Львівському музеї. Виготовляли годинники також в Кросно, Ярославі та інших містах.

Більше даних про львівські годинники з XVIII століття немає. Поряд з відомими вже виробами Яна Камінського, його сина Антонія, Станіслава Скажинського, Яна Гацкла, з кінця XVIII століття зустрічаються також годинники фірми Ігнаціго та Яна Коха, Станіслава Домбровського, Робертса та інших.

Переклала Софія Завада

Джеган

З повною відповідальністю і запалом стверджувала Джеган Вірменка, що ніколи не була, ані не є жінкою шляхетно народженого Юрка з Малчиць. Невільницею його була, в рабській стані у нього жила, як річ, котру Юрко міг продати, ніби риби зі свого ставу, чи зерно зі своїх засіків.

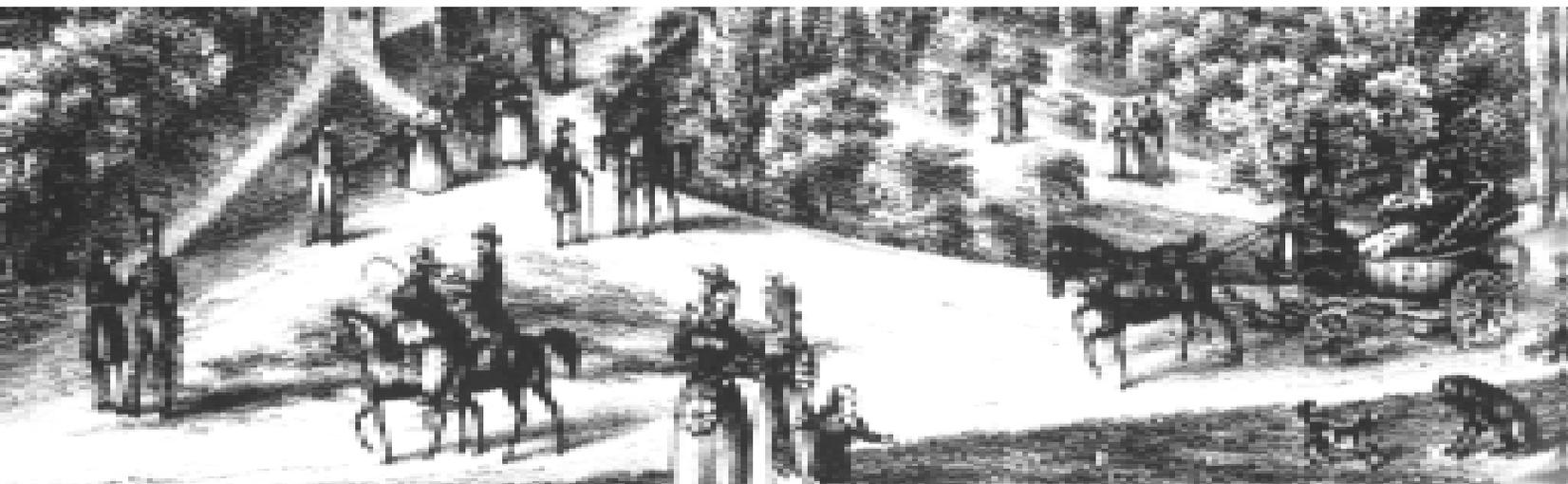
З повною відповідальністю і запалом Юрко з Мальчиць, стверджував вже, що прекрасна Джеган, донька Григорія Чорного, Вірменина львівського, була від самого шлюбу його справжньою жінкою. І жінкою є завжди і тепер сьогодняшнього дня...

Чи є вона жінкою, чи рабинею? – Це питання, яке мусів розв'язати міський суд у Львові 19 квітня в 1449 році.

Ствердження білої Джеган, так білої, що її всі називали Білкою, та навіть акти “Білкою” звали і відречення від привілеїв істинної жінки постало в таких обставинах, які цілковито виключали будь-яку подружню прив'язаність. Зрештою і самі міські акти не любили займатись якимись поетичними порівняннями, а середина п'ятнадцятого століття не була у Львові епохою романтизму, коли мова йшла про невірну любов і золоті вежі кохання.

Якщо тоді у 1449 році в залі суду з уст Білки прозвучало слово “рабиня”, “рабський стан” (illibertas), то змушені були взятись з повною відповідальністю до варварського звичаю, що вважав людину за такий самий предмет торгівлі, як і кожен інший товар. Так само і в той же час, перед тим самим львівським судом давав пояснення Станіслав з Шчеп'єжова, що не продав вільної жінки жидові, але тільки віддав її йому під заставу... Італієць, Кристофор де Санто Ромуло засвідчив, що має борг у пана Станіслава з Гори 2 марки за людину, котру йому продав пан Станіслав (pro homine, quen sibi cendidif). Це ж засвідчив також Анджей з Сенна, що за дві копи грошей продав Вірменинові Іванісові молодого чоловіка, якого Петро Жолтанський купив у Луцьку у жида при свідках і при могоричу. Нарешті Мардохай, жид з Галича, скаржився дуже, що від нього втекла рабиня, яку він купив за 6 коп грошей, на що остання відповіла, що не за 6 коп грошей, а лише за копу він купив її, коли ще була дитиною (ragma fui, quandosam empta pro sexagena).

Які були в хаті стосунки Юрка і Білки невідомо. Важко є також говорити про саму правну особу, оскільки офіційно вони є подружжям. Досить нам того, що з правничого боку Білці вигідніше було виступити в образі рабині, а Юркові залежало на тому, щоб суд визнав її за його

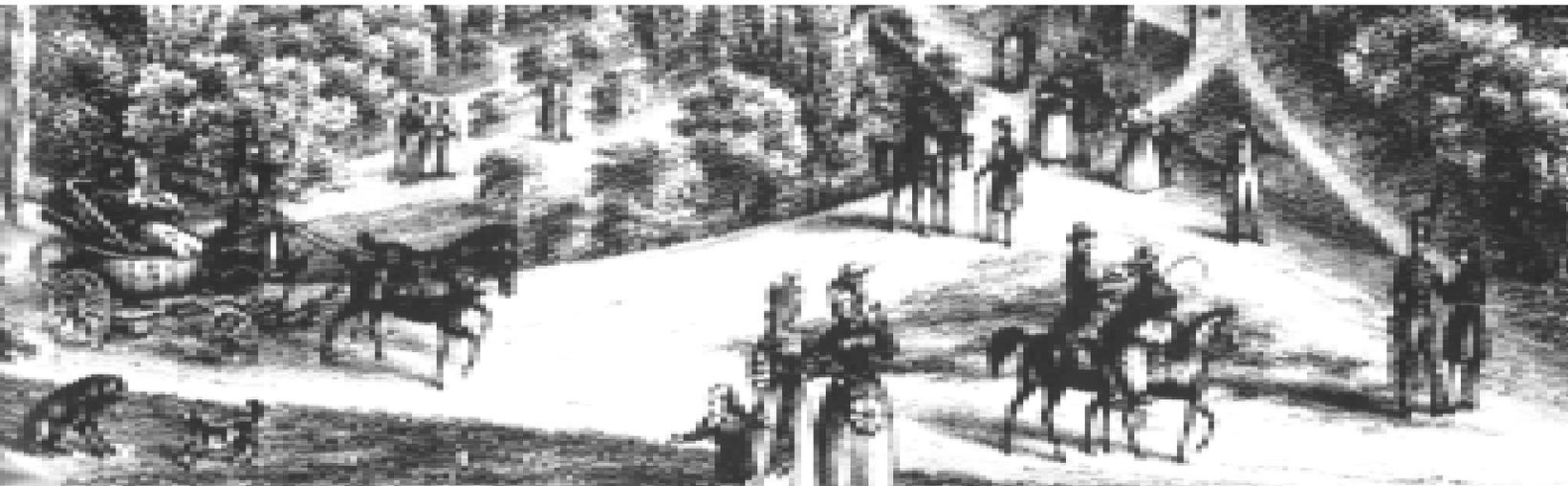
офіційну жінку. У такому вигляді представлена справа давала можливість Юркові в подальшому домогатися від Білки повернення якогось важливого документу, що представляв собою цінність в п'ятсот гривень, ще якогось привілею цінністю в сто марок готівкою, а також посагу в якості ковдри, шуби, підбитої хутром, подушок та інших речей повної вартості ста гривень. Білка не повинна була повертати всі ті речі, коли б виявилось, що була рабинею Юрка з Малчиць.

Але допоки справа подружжя між Юрком і Білкою добігла до кінця та викристалізувалася в суму понад 800 гривень, вона повинна вистояти достатньо довго в самих Малчицях. Міські акти Львова, з котрих черпаємо сьогоднішнє оповідання, не вказують нам безпосередньої відомості про ці події, але дозволяють заглянути в котел, де варився цей подружній бій між зятим українцем та хитрою вірменкою.

На луках, ставах і полях підльвівських Малчиць з давніх давен сиділи три брати, шляхтичі східного обряду, Юрко, Гринь і Федорко. Незаплямована суворість українського боярства була між ними: хижа поривчастість, гвалт, пограбування стали їхнім хлібом насущним. Кохана родина безустанно ворогувала, і то в різних комбінаціях, один раз Юрко з Федорком, іншим разом Гринь з Юрком і Федорком, або знову ж всі

разом з сусідами. Справжній хрест несли через них якийсь Длото, солтис з сусіднього Поріча, і навіть сам львівський архієпископ Ян Жешівський безперестанку вносив на них скарги про гвалт, заорювання межі, каліцтво своїх наймитів і тому подібне. Юрко навіть мав цілу компанію "таких добрих як і він" і разом з ними гнобив нещасного солтиса, гаранта архієпископа, свого рідного брата Федорка, якусь дівчину Анну з Каменеполя. Цій останній він забрав корову і потім присягався, що нічого не знає про якусь корову, незважаючи на що, суд наказав повернути її протягом тижня. Іншим разом притягнули його до відповідальності за рибу, котру виловив з Федоркового ставу вечорами, а нарешті за наїзд на чуже поле, коли він сам, так і його компанія – Гринь, Зан, Семен і Марек на львівському передмісті поцупили чуже майно до своєї хати. Там вони були безпечні від сусідської помсти.

У 1442 році Юрко напав на свого брата Федорка разом зі Стефаном Мельником, Яном Лучником та Григорієм Чорним, львівським Вірменином... Суперечка була нецікавою, гвалт цілком тривіальний, але зацікавлення викликало те, що зробив це разом з Юрком Григорій Чорний, Вірменин, батько прекрасної Білки і що на цьому фоні розквітло кохання чи щось подібне до подружжя між Юрком та прекрасною Вірменкою.

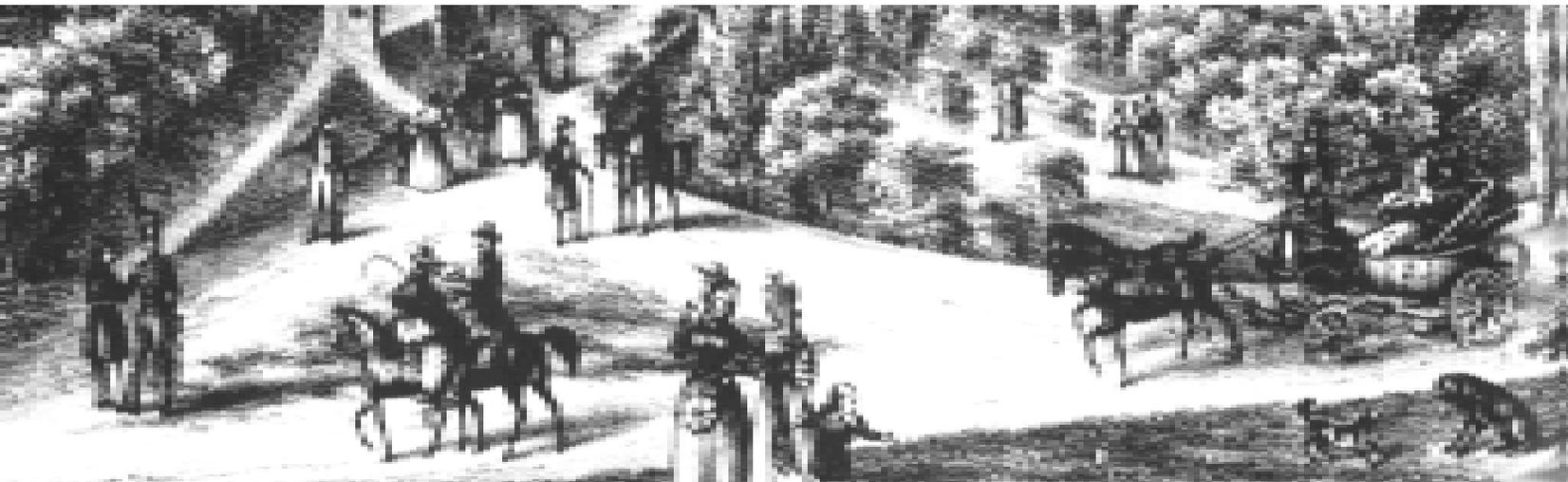
Цей Григорій Чорний, Вірменин з львівського передмістя прибув до Мальчиць правдоподібно з приводу рибного ставу, який доставляв йому добрий товар для продажу. Такий сам став він мав також в Вовкові, а окрім цього займався колоніальними справами, бо свідчив деканові Львівської капітули Францішкові з Ожека, що Абрагам і декілька інших вірмен, осілих на його землі, ніколи її не залишать. Зрештою, серед вірмен, осілих під Високим Замок, він мав велику пошану. До його приятелів, а може навіть і родичів, відносився і сам Кристко, вїйт передміських Вірмен і Бернард, доктор медицини, котрий також був власником лазні, чи, як тепер кажуть, мав власну гідропатичну лазню.

Саме тому, коли остаточно розв'язався шлюбний вузол поміж Юрком та Білкою і ця остання забрала з собою вказані вище документи, гроші і посаг і заховалась у Львові, вона знайшла охорону в цілій львівській громаді Вірмен. Але ж і Юрко зі своїм темпераментом та товаришами не міг спокійно дивитися на це все, то в цілій околиці Львова загомонило від гвалтів і нападів і цей родинний скандал став публічним скандалом, справжнім *cause celebre* тодішнього часу, неостанньою сенсацією, котрою цікавилась вся шляхта львівської землі.

Сам Петро Одроват, воєвода та генеральний староста українських земель взявся помирити задерикуватих чоловіка і жінку, визначаючи їм термін для примирення і застерігаючи для себе особисто ведення цієї справи, коли б угода не була виконана. Але оскільки про згоду не могло бути й мови, то судовий процес почався цілком формально від доручення позову Білці через возного Мацея і від побажання останньої, щоб перенести термін розправи, оскільки вона занедужала. Зважаючи на це, воєвода визначив термін на 19 квітня 1449 року.

Визначеного дня Білка склала урочисто присягу в костелі та згідно з вірменським звичаєм, засвідчила, що тільки через хворобу перенесла термін розправи. Вже після обіду розпочався судовий процес на Нижньому Замку. Зацікавленість цією справою була надзвичайно велика. У суді з'явився сам Ян з Гжижова, капелан краківський, також Петро Одроваж, Дерслав з Ритвін, староста сандомірський, Ян Голубок з Зимної води, львівський суддя, щирецький поручитель Павло зі Спрови, підстольний Ян Носс, Слупський з Дублян Львівського війська, Бустрем з Лупінек і велика громада дрібної шляхти. Особисто підстароста Ян з Виссока представляв підсудну.

У присутності їх всіх і після всіх формальностей Юрко зачитав аж чотири позови проти

своєї жінки. Окремо про документи, окремо про готівку і посаг, за кожним разом урочисто підтверджуючи, що довіряв їй ці речі “як своїй жінці, яка була його жінкою і є нею до цього часу”. На кожен цей позов Білка відповідала через свого повіреного окремо, стереотипно повторюючи: „шановне панство я не є його жінкою, була лише в нього в неволі, нічого він не давав мені для переховування і нічого я не отримала...”.

І так повторювалося чотири рази в цій самій формі і в таких самих словах, аж нарешті запитали Юрка, чи хоче він ще щось сказати про свою жінку і він відповів: “не маю більше нічого що сказати”.

Тоді пани, що зібрались визнали, що ця справа є передовсім справою церковною, подружньою. А тому обидві сторони відправлено до церковного суду і коли там все буде вирішено, тоді за чотири тижні потому мають з’явитися знову перед міським судом.

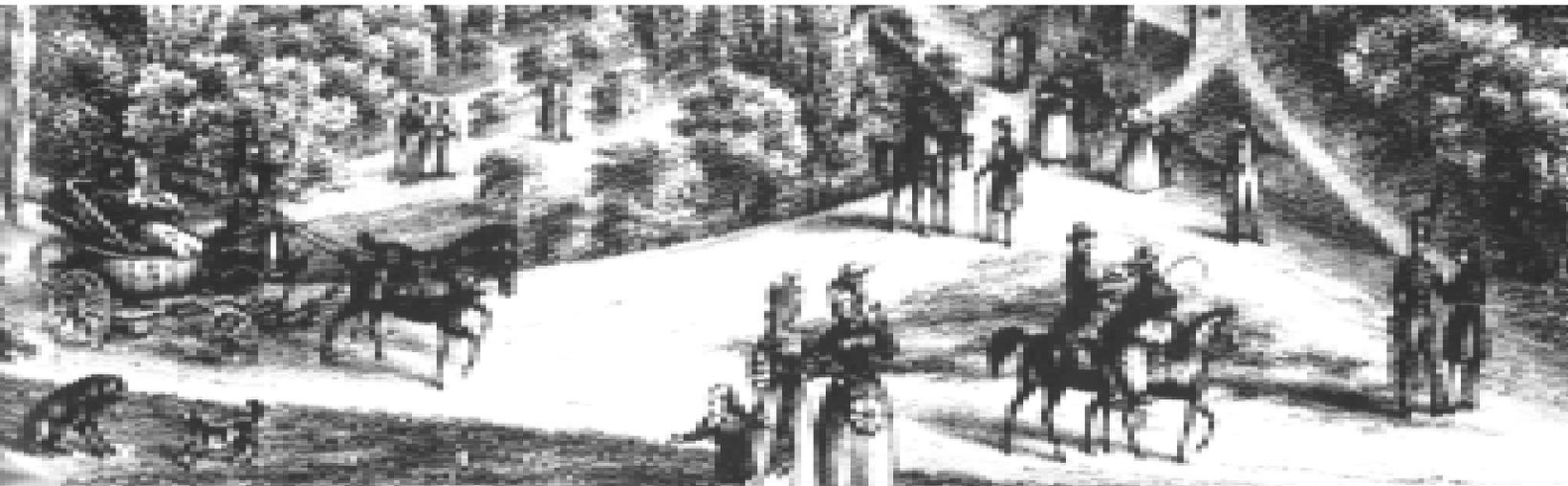
І пішли Юрко разом з Білкою по розвід до Атаназія, перемиського владика і Якіма, митрополита Галицького. Обидва ці достойники Церкви східного обряду почали довго роздумувати над тим, чи є Білка жінкою, чи лишень рабинею Юрка, і сказали, аби їм заплатили аж 30 гривень. Остаточно вирішили, що цей подружній вузол можна розв’язати при умові, що Білка мусить за-

платити Юркові, напевне, на потішення, 36 гривень, заголовком “*divorcionales alias rozpusta*”.

Маючи “розвід” в руках, побіг Юрко знову до міського суду, але з огляду можливого грізного нападу татарів не було часу зайнятися цією справою і тому особисто воевода, Петро Одоровонж, визнав, що для винесення справедливого вироку мусить заслухати багато свідків та поважних людей, а вони зараз вирушають на війну. Тому тільки після їхнього повернення з війни через три тижні можна заново розпочати цей судовий процес. Тимчасом нехай Білка заплатить Юркові вказані вище 36 гривень в якості відшкодування.

Якщо спочатку Юрко й був трохи неспокійний з огляду на те, чи заплатить Білка йому винагороду за розв’язання подружнього вузла, то повністю заспокоївся, коли за Білкою став Бернард Вірменин, лікар та власник лазні на краківським передмістю. Цей достойний чоловік сказав, що заплатить 36 гривень, або віддасть Юркові свою гідропатичну лазню. До цього однак не дійшло і шляхетному Юркові з Малчиць не довелося скористатись із золотодайної лазні. Бернард змушений був заплатити Юркові протягом тижня.

Тимчасом хитра Вірменка роздумувала над тим, яким би чином обдурити свого колишнього

чоловіка. Військові дії та смерть Петра Одровонжа надавали їй багато шляхів до цього. Син та наступник Петра Анджей Одровонж сказав, що займеться цією справою за тиждень після повернення з похорону батька з Кракова. За цей час Білка разом із своїм повіреним підстаростою отримала за час відсутності Юрка звільнення від сплати 36 гривень.

Почувши це, Юрко не на жарт розгнівався. Даремне він бігав по залі суду і кричав, що небіжчик Петро обіцяв йому та визначив пізніший термін. Повірений Білки доводив з цілковитим спокоєм, що “це є лише слова, а він дотримується цього, що написано”.

Нещасний Юрко пішов з нічим.

По втраті двох документів він почував себе так, ніби йому вирвали два корінні зуби. Це відбрало йому силу процесуальних аргументів в суперечках, а ще до цього він програв готівку й мусів відійти без ... ковдри та подушок, що були в посагу.

Але тимчасом, на його боці заблискотіли перед міським судом золотисті обриси двох достойників Церкви східного обряду, Атаназія владика Перемиського та Якіма, митрополита Галицького. Сума в 30 гривень за розвід між Юрком та Білкою була занадто великою, щоб обидвоє отців Церкви не мали до неї жодної претензії.

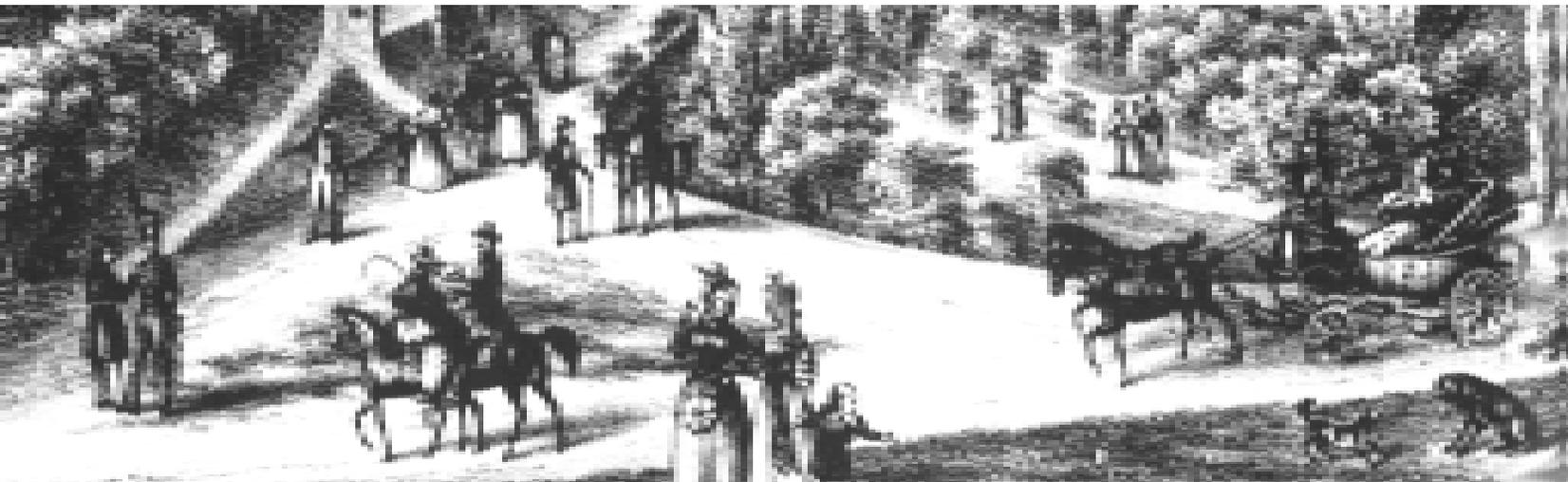
Оскільки про сплату цієї суми заручався від імені Білки Кристко, вірменський війт, то обидва отці Церкви вчепилися у нього. Однак Кристко вручив гроші митрополиту Якіму, отримав від нього підтвердження на пергаменті з печаткою і за посередництвом свого заступника, італійця Юліана звільнив його від будь-яких претензій.

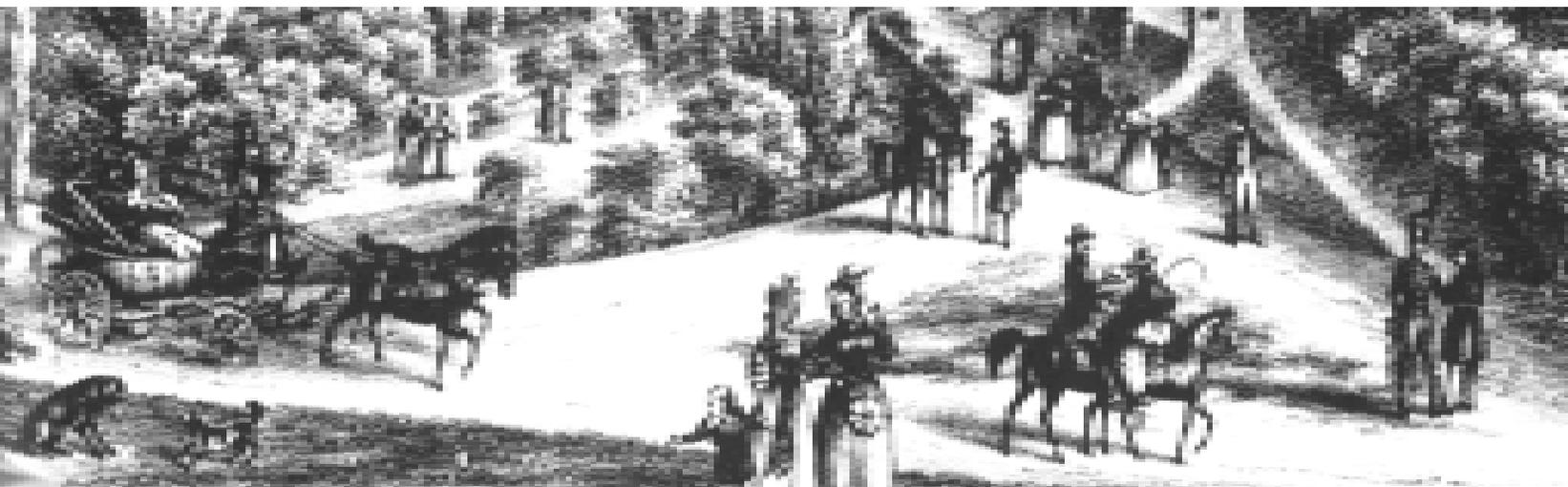
Таким самим чином і владика Атаназій пішов з нічим, а над цілою тією справою зависло глухе мовчання. Юрко і далі вів своє бурхливе життя в Малчицях, судився, часом разом з іншими шляхтичами, сідав на лаві суду, розважаючи над справами своїх ближніх. А про Білку на той час не було зовсім чути.

Нарешті, аж через п'ять років, у 1455 році виплила ця справа в міських актах. Цього разу вже Білка мала претензію до Юрка за 40 коп грошей. Претензію, очевидно, цілком справедливую, оскільки Юрко якнайскоріше продав свій став у Малчицях Стефанові, власникові млина на Полтві коло Нижнього Замку, і з цієї вирученої суми відразу ж заплатив Білці.

І тільки вічний спокій поклав край між суперечками цього чоловіка і жінки.

Переклала Софія Завада

Францішек

Яворскі.

Навколо ставу Пелчинського

Dokola stawu Pelczynskiego

Ще до половини XIX століття став Пелчинського був центральним пунктом краєвиду, якому тодішній Львів надавав усіх можливих на світі імен Аркадій і Швейцарії, що його оспівували сучасні поети найпрекраснішими віршами і до якого плинули звідусіль міщани.

У цьому місці, оточеному горою Цитаделі і стрийським шляхом, було все: став з таємничими глибинами, що нерідко ставав останнім прихистком самогубців, усміхнені зелені пагорби, старі алейні дерева і безмір сонця.

Але почнімо з Цитаделі.

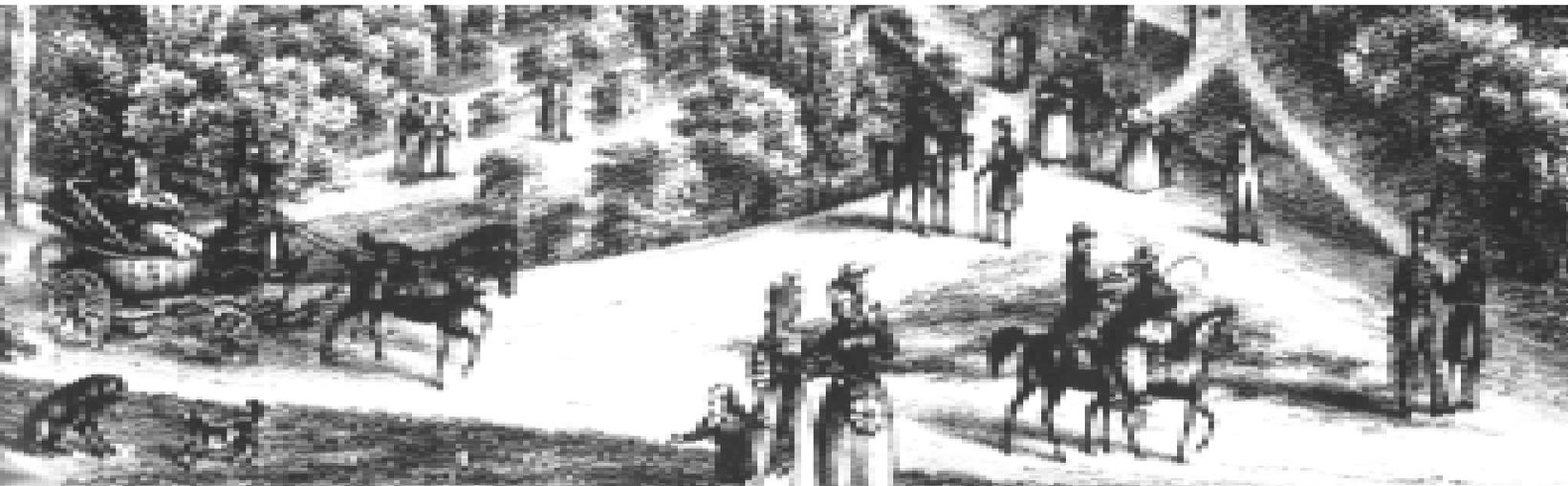
Дві вежі від ставу Пелчинського, одна від вулиці Коперніка і одна від Голубів – тобто чотири округлі вежі оточують червоний будинок, переламаний посередині на два крила, випуклий назовні округлим бастіоном, і наїжачений на пляч військової муштри бійницями для урочистих гарматних пострілів. Усі описи і образки мілітаризму втілилися у тому місці: нічні вигуки вартових, вивішена білизна на віконних ґратах, стук військових підківок на навчаннях, співи різного гатунку і розмаїті гасла на щоденні потреби, – від ранкового підйому аж до вечірнього сну.

І хоча Цитадель розміщена в самому центрі міста, хоч саме місто впирається в її корпус –

однак там інший світ, цілком інше життя, навіть повітря і природа – інші.

Дивна річ, як ця бідолашна природа, затиснена на кожному кроці, а все-таки така прекрасна і буйна львівська природа, може озолотити навіть... казарми. Ці під шнурок витягнені мури, майдани військової муштри – це поле для виправи голосових зв'язок фельдфебеля – як похмуро, сумно і казенно виглядало б воно, якби не буйна зелень, романтичні вибрики місцевости та й увесь краєвид Цитаделі. Усе з добрим усміхом збіглося задля полегшення солдатської долі. Від вулиці Лазаря око спочиває на плоскій рівнині, оточеній деревами; від Цитадельної розкинувся тінистий парк з зеленим килимом трав'яної галявини, від вулиці Мохнацького спадає потоком город, засаджений зелениною, зі сторони Пелчинського ставу – гірські підйоми, від вулиці Лелевеля спинаються тераси.

Цілком не дивно, що задовго до казарм тут була львівська Аркадія, літня резиденція міського патриціату. Сам король Ян Казимир проживав тут, відпочиваючи після недуги і невдач свого правління. З боку вулиці Голубів особливо багато було заїжджих дворів і літніх будинків. Тут *“над самим трьох пагорбів обличчям”* жив бургомістр, поет і гонор старого Львова, Бартломей Зіморовіч, тут наспівував він свої співанки “Ро-

зимунд потішений”, зачарований, скільки сягає око, прекрасним розташуванням і краєвидом цього милого місця.

Власне сьогоднішня Цитадель охоплює три пагорби, котрі раніше називались Калічою горою, Пелчинською, Шемберкою, пізніше Вроновською. Кожна з цих гір мала своїх власників, а усі разом вони були вкриті “плодовими деревами, городами, виноградниками, галями і галявинами”. У цьому гроні Шемберкова гора, ця що від вулиці Коперніка, була найвищою і відзначалася якимось незвичним шармом. Саме на цій горі у першій половині минулого століття, археолог Зигота Пауль знайшов якісь дивні камені, ніби рештки стародавніх поганських вівтарів, дещо подібні трохи до тих, що їх називають “бабами”. Згодом Шемберкова гора відіграла чималу роль під час облоги Львова турками в 1672 році, звідки турецькі батареї обстрілювали місто, а львівська традиція ще й донині зберігає назву цього місця “турецькі окопи”.

На схилах гори, з боку вулиці Вроновської, наприкінці XVIII століття повстав шляхетний дворик, збудований у французькому стилі, котрий разом з прекрасним парком, засадженим липами аж до ставу Пелчинського з “круглою вежею” на самій верхівці гори, становив прекрасний, чарівний маєток. У 1791 році весь цей має-

ток купив Станіслав Вроновскі, радник львівського *forum nobilium*, надзвичайно освічена людина, збирач книжок й археологічних знахідок, аматор театру, жива енциклопедія Львова. Цей меценат дуже любив забави, то ж його дворик нерідко гудів від веселощів, згромаджуючи навколо себе все найшляхетніше, що було у Львові. Тут у 1804-1807 роках знайшов притулок і польський театр. Це були найсумніші часи для польської сцени, саме у той час, коли німецький театр чванливо розростався у величезному перебудованому францисканському костелі. Тоді Вроновскі організував аматорську трупу, яка впродовж трьох років давала в його палаці безкоштовні польські вистави, котрі мали величезний успіх у львівської публіки. Цей палацик існував аж до 1895 року і був зруйнований дощенту, не збереглася жодна його фотографія.

Сам Вроновскі помер у 1829 році, маючи 106 років. Його маєток разом з цілою горою Вроновських отримала як посаг у 1806 році донька Йозефа, заміжня за Фабіяном, графом Гумецьким, котра після його смерті отримала все під свою опіку.

Саме тоді власниками гори Вроновських стали військові. Це був час, коли австрійський уряд прагнув оточити Львів фортецями, котрі повинні були розпочинатись саме від гір Калічої і Вро-

новських. За наполяганням тодішнього губернатора Галіції архикнязя Фердинанда Першого княгиня Гумецка змушена була відступити військовим частину свого маєтку, а саме гору Вроновських, яка в той час була місцем прогулянок для львів'ян.

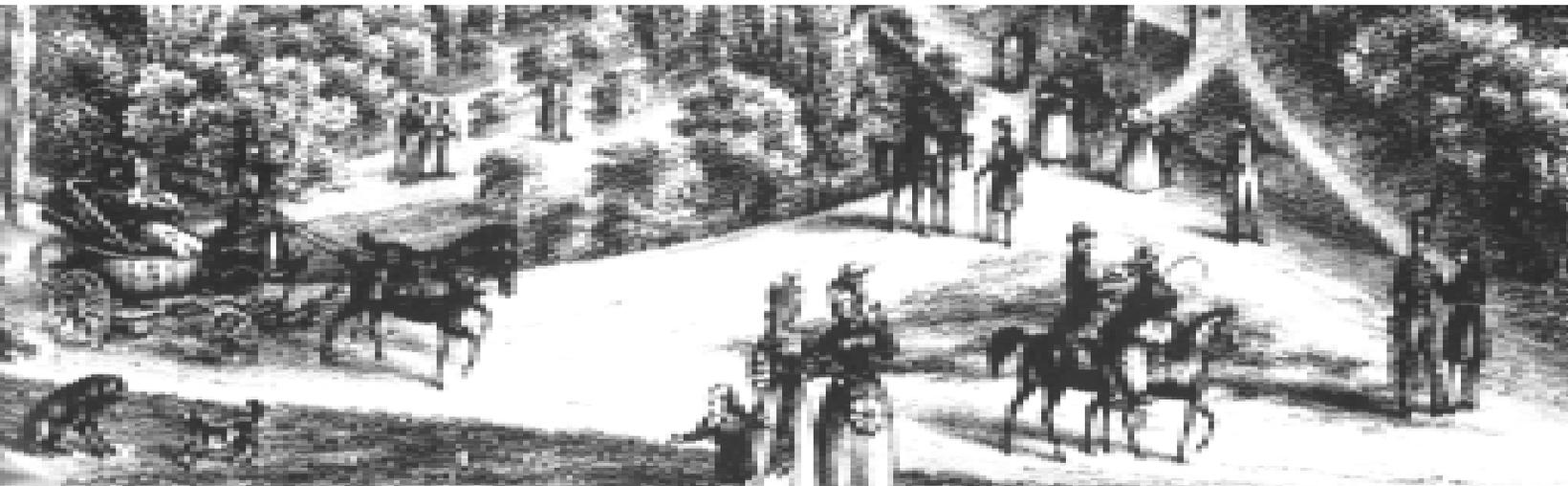
Від Цитаделі спадиста, зелена стіна старих дерев, дуже стрімко веде до решток ставу Пелчинського. Ця стара назва загадкового походження повторюється в архівних актах від дуже давніх часів, однак завжди в поєднанні з борошном, камінням і млинарськими жорнами. Так насправді ця єдина "велика" вода у Львові крутила кілька млинарських коліс, які завжди давали привід для судових процесів і скандалів, а тим самим для великої судової писанини. Зрештою, вся околиця ставу Пелчинського була дикою і романтичною пусткою, котру оточував вінок лисих, розкиданих пагорбів. Посередині диміли багністі випари. Старші львів'яни воліли б ліпше будувати дороги, ніж їздити чи ходити коло страшних урвищ. Навіть пастушок, котрий пас кіз, боявся спинатись по цих горах, котрі кишіли гадинами, осами і шершнями.

Лише близько 1820 року генерал австрійської кавалерії князь Генеквін фон Фреснель і Курель звернув увагу на цей романтичний закуток, може тому, що і сам, не дивлячись на сиве волосся, був дуже великим романтиком. Уже тоді, коли

мав за собою багато вдалих битв, а на грудях цілі ряди орденів, запрагнув любовних чарів гіменею. Його вибір впав на молоденьку панночку Зузанну Стшембош, котра, окрім розкішної вроди, мала ще мільйонний маєток. Посаг чарівної одиначки тягнувся з обох боків цесарської дороги від Львова до самого Золочева: шістнадцять сіл з панщиною вклонялося молодій дідиці, для неї шуміли ліси на всім гірським пасмі Вороняків, до неї всміхалася уся ця людна околиця.

Але у серці панянки не було щастя і ніколи весна не буяла в її блакитних очах. На старім дворі в Ламкім, резиденції її батька Томаша Стшембоша, творились дивні речі, які яскравою дорогою пліток і обурень розходились по цілім краю, турботою і соромом наповнюючи душу дівчини. Старий Стшембош був войовничим авантюристом, цілком в стилі польських магнатів XVIII століття. У твердому австрійському ярмі вже не було місця для такого типу осіб, однак Стшембош і далі нависнів, страхом і переляком охоплюючи цілу околицю.

Врешті дійшло до того, що суд змушений був, зважаючи на клопотання родини, відібрати з батьківських рук молоденьку Зузанну і помістити її у львівський монастир *Sacre Coeur*. Тут її і побачив генерал Фреснель і запалав до неї великою любов'ю, невідомо лише чи до панни, чи до

її 16 сіл. З допомогою родини і дружніх інтриг, цей нерівний шлюб було укладено. Генералові, окрім родинних зв'язків з Бурбонами, потрібні були мільйони польської шляхтянки, а вона потребувала опіки проти батьківських дивацтв.

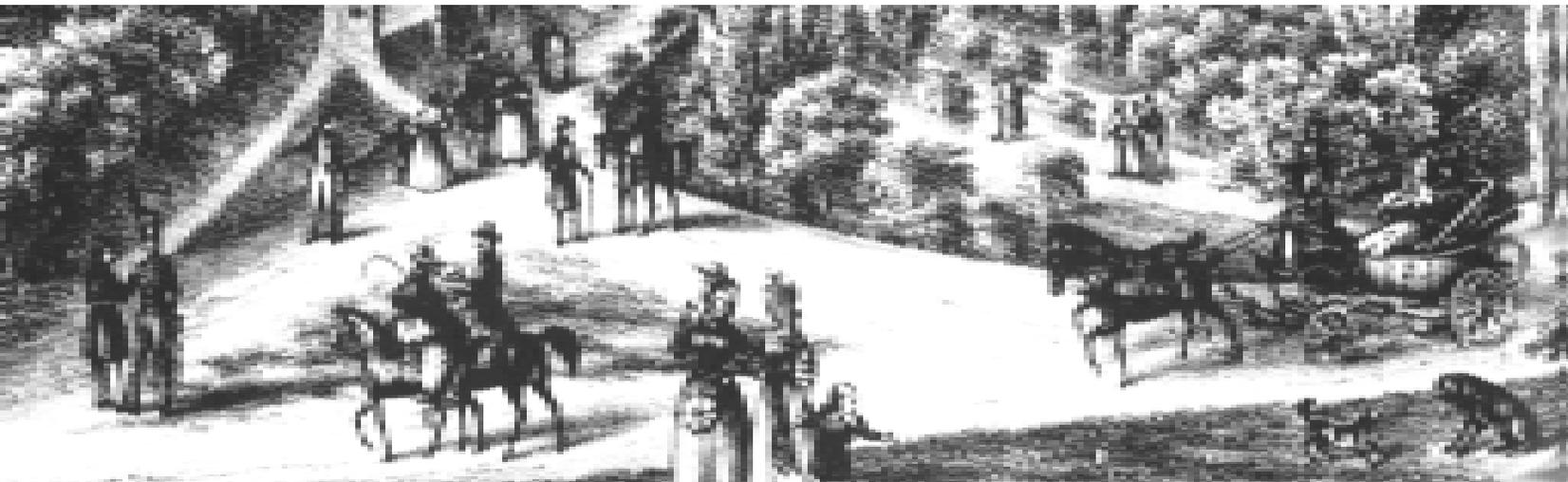
Молода пані змирилася з долею, бо хоча не могла знайти в обіймах старого генерала щастя, однак він дав їй високе становище дами цісарського двору, оточив її ореолом захоплення найшляхетнішого товариства Відня... І тільки на самому дні душі прекрасної пані ховався смуток і сумне бажання, що змушувало її заздрити навіть жінкам, котрі замітали віденські вулиці.

Тимчасом старий Стшембош, як звичайно, повний фантазій і духовних піднесень, став на стезю війни зі своїм зятем. Окрім того, що на дні його душі жевріла нелюбов до підстаркуватого зятя, дійшло і до суперечок матеріальних, оскільки генерал, отримавши у власність частину маєтку своєї дружини, суворо пильнував територіальні межі зі своїм авантюристичним тестем. Дрібні сусідські суперечки множились з кожним днем і аж нарешті дійшло до суперечки про тисячу моргів лісу. Ця суперечка замалим не довела до масового кровопролиття, оскільки тесть із зятем не бавились у жодні сентименти на кшталт судових процесів і просто змобілізували свої збройні сили і рушили на поле бою.

Одного дня, на горі недалеко від Золочева, зустрілися старий Стшембош на чолі 500 селян, зібраних зі своїх сіл, і генерал Фреснель з досить великою кількістю гусарів. Обидві сторони збиралися серйозно воювати, однак найближчі сусіди почали переговори з войовничою родиною і цю суперечку вдалося закінчити мирно.

Стшембош однак не забув образи і доволі оригінально помстився зятеві. Під час листопадового зриву, в котрому ця шалена особа з патріотичних і шляхетних міркувань брала участь, його улюблений пес урятував йому життя. Ото ж коли ця собака здохла, Стшембош на місці незреалізованої битви зі своїм зятем, якраз супроти каплиці, що була родинним склепом, вибудував на честь свого улюбленця високий обеліск, показавши тим самим, що значно більше цінує вірного чотириноного друга, аніж власного зятя. Цей обеліск стоїть до тепер, як німий свідок родинних стосунків зятя і тестя.

У маєтку своєї дружини, в Ольшаниці і на прилеглих територіях, генерал почав господарювати, створюючи там щось на зразок табору чи фортеці. Довший час існували в тих околицях невеликі будинки з назвами “Майорівка”, “Капітанівка”, “Поручнівка”. Фреснель запровадив там військові звичаї, а що гірше – також і солдатські тогочасні буцегарні, де нерідко за найменшу

провину, часом навіть вигадану, знущалися над людьми. Улюбленим покаранням генерала було опускання у колодезь, де замість води було лише болото, жаби і різні хробаки. Ця кара була такою страшною і гидкою, що багато людей не витримувало цього і позбувалося глузду.

Серед всього цього нещастя Зузанна Штембошувна мала лише дорадчий голос, її мільйони щораз зменшувалися і щораз менше втіхи мала вона від життя між двома шаленцями, з яких один був її рідним батьком, а другий чоловіком.

Врешті-решт смерть позбавила її тих двох найдорожчих осіб, і нарешті графиня могла дати волю своєму доброму серцю і філантропним почуттям. В Ольшаниці, де люди найбільше потерпали, вона за свій рахунок вибудувала церкву і віддала під її власність 400 моргів поля і також вибудувала церкви в Лацкові і в околиці, не рахуючи допомоги на різні потреби, без огляду на віросповідання.

Здавалось, що нарешті спокій і умиротворення опуститься на цю нещасну жінку і дасть змогу забути їй похмуре і сумне минуле. Але, видно, особисте щастя не було призначене для цієї гарної як ангел і багатой як Крез жінки, бо вона мусила заопікуватись порятунком родини Ожаровських, котра втратила весь свій маєток під час

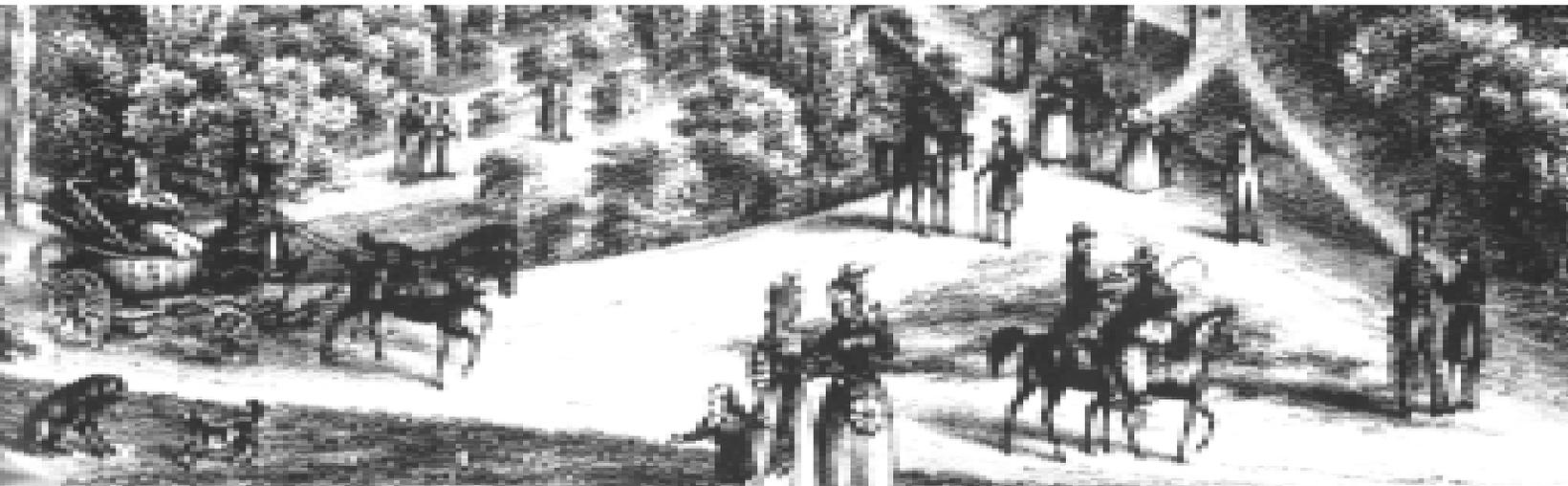
листопадового повстання. А врятувати цю родину вона могла тільки вийшовши заміж і віддавши свій маєток графові Константу Ожаровському, людині, званої зі своєї фізичної бридоти...

У долі цієї спадкоємиці мільйонів достатньо матеріалу для трагедії, але, водночас, не бракує і характерних для того часу ознак, коли виконання патріотичного обов'язку вимагало аж таких пожертв – заміжжя з нелюбом, до того ж, фізично відразливим...

Але Зузанна відважилась на цей героїчний вчинок. Віддала себе і свій маєток Ожаровському і ніхто напевне навіть не припускав скільки в цьому було власної затягости, посвяти, скільки внутрішньої боротьби і бунту... Зрозумів цю ситуацію і Ожаровський, людина, поза своєю фізичною бридотою, дуже інтелігентна, вихована і великий патріот, а тому їх шлюб був чисто формальним...

Графиня Ожаровська пережила і свого другого чоловіка. Померла десь на 89 році життя, присвячуючи своє вдовине життя духовним справам.

Сьогодні старий Фреснель, Ожаровський і Штембошувна сплять вічним сном в родинному склепі на високому, але дуже мальовничому пагорбі в Лацкові коло Золочева, їх оточує зелень, довкола шумлять дерева і поля, вкриті збіжжям і синяві дими сільських хат линуть до каплиці, на-

віуючи спогади про жінку, життя якої не було щасливим.

Після Фреснеля у Львові залишилась пам'ятка у формі басейну для військових над ставом Пелчинського і заслуга впорядкування цілої місцевості. Напис на низькому тріснутому будинку з колонами, котрий оберігають два леви, свідчить, що львівський гарнізон з сердечною вдячністю згадує ініціатора будови басейну. Менш вдячно думав про це все львівський магістрат п'ятнадцять літ опісля, коли довелося за великі гроші чистити став, а потім ще значно більшим коштом судитись з військовиками за повернення видатків.

Нарешті судовий процес закінчився полюбовно: військовики визнали за магістратом право безкоштовно навчити плаванню 15 учнів, а мешканці Львова отримали прекрасне місце для прогулянок, котре багато років поспіль було дуже популярним серед звичайних міщан і львівських поетів.

Один з них, Рафаїл Венжик, навіть написав цілу поему під назвою "Прогулянка до басейну у Львові і військові маневри там же". У цій поемі "йдучи за натовпом людей, якому належить день відпочинку за шість днів праці" зайшов поет аж на сьогоднішню вулицю Пелчинського, яка в цей час була "зручною дорогою і туди

поспішають на бричках пані надзвичайної вроди і молодь гуляє, вправляючись у перегонах на конях та весільних співах".

Але понад усе захоплювався поет військовим басейном і з великим ентузіазмом описав, як там хтось з гори стрибав, ніби з вежі, як інші вчилися мистецтву плавання, ще хтось біг східцями до води, а ще інші просто споглядали. На пагорбах, з другого боку ставу, де військовики поставили кам'яний міст з написом ("Військо збудувало – місту подарувало") відбувалися показові виступи військових при великому, спраглому видовищі, натовпі. Судячи з поетичного опису згаданого вже Рафаїла Венжика, ці маневри були справжніми фестинами для львівської публіки. Для поважніших гостей виставлялись намети, звідки все було найліпше видно і де сиділи переважно пані. Наш поет вже наперед облизувався на думку про те, що його погляд блукатиме серед прекрасних пань.

У виступах брали участь усі види зброї, навіть артилерія з гарматами. Правду сказавши, це була дитяча військова забава, якісь, сьогодні нам вже незрозумілі військові фестини, з військовими показовими маршами, з атаками, засідками, молодечими вигуками і т.п.

Пагорби Пелчинського були однак не тільки видовищем справності австрійської армії

в організації парадів. Став був і місцем для морських видовищ. Оскільки у Львові немає жодного моря, то нічого дивного, що використовували став Пелчинського. Якось на велику втіху архикнязя губернатора Фердинанда Першого, цілого генералісімусу і взагалі Львова 30 серпня відбулися показові виступи вихованців басейну, а на закінчення частини ... піхоти і кавалерії розіграли морську битву, ... кидаючись у воду в повнім обладунку. Смакам львівської публіки потрапляли змолкі військові, з яких вона дуже потішалася. А за кілька років, на тому ж ставі Пелчинського відбулася битва чудовиськ.

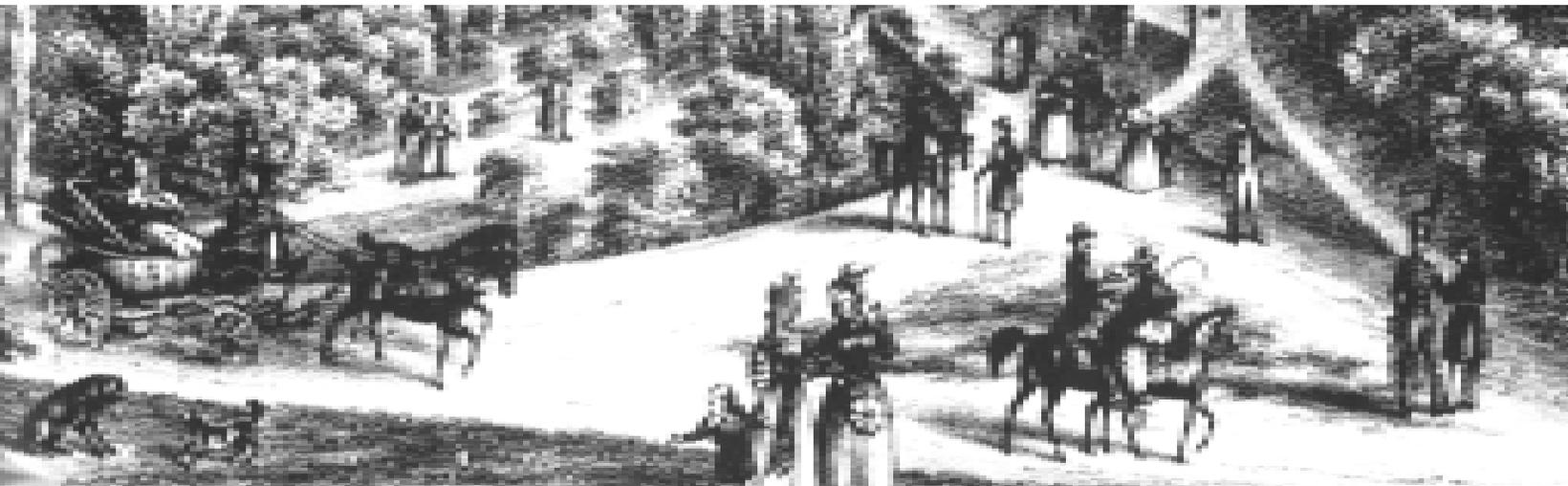
Яскраві ефекти, кричуща барва, перебільшення і закоханість у найбільш тривіальні несподіванки були визначальними у смаках львів'ян. Одягався Львів яскраво і демонстрував барвистість життя на догоду власній насолоді. Жінки міста вже за часів Собеского наслідували французькі манери, але все ж у своєму золоті, сріблі, перлах і кольорових камінцях виглядали, як візантійські мадонни. Релігійні свята були наповнені приголомшеним гуком гармат, радість засліплювала блискучими штучними вогнями, хворобливе перебільшення доходило у Львові до тривіальності, весілля чи похорон тягнулись впродовж тижня. У манері одягатись, у побуті, у смаках, до певної міри навіть у мистецтві, про-

глядається ця риса перебільшення. Львів прагнув примітивної забави, а з перенесених на його брук чужих замислів чи моди майже завжди виростала карикатура.

Сукні львівських жінок з часів Директоріату значно перевищували свої французькі прототики виключною непристойністю. Модно одягнена молода людина відразу переходила в ранг карикатури, в різних часах названа то фанфароном, то "гогем", а врешті навіть ананасом. Німецька добродушність, пересаджена з Відня до Львова, загубилася у забігайлівках і серед богеми, а весь сентимент був втоплений в потоках пива, і катаринка та чеська арфа грали йому колискову.

На львівському бруку відбулося дуже багато різних, гідних уваги забав. Прогулянка за місто поєднувалась з ловами жовківського драгуна і сильним писко-побиттям, сільські забави поєднувались з бійками і залицанням до жінок. Ніде більше, а тільки у Львові редут став публічним місцем, фестини – вихваланням, громадська акція – каротажем, лотерея – економічним зростом, добродушність – звичайним ошуканством.

Типовим прикладом такого смаку стали фестини з битвою морських чудовиськ на ставі Пелчинського, влаштовані в 1845 році на користь потерпілих від повеней.

Збереглася гравюра, що є репродукцією афіші, котра запрошує на це видовище, відтворюючи увесь несмак того, що там очікувало львів'янина. Морські чудовиська, запущені у став, мусили мати натуральний вигляд. Кити, крокодили, літаючі дракони, навіть симпатична мелюзина, чи то пак сирена, про які сучасна популярна література мала багато оповідань – це все мало бути 14 вересня 1845 року на ставі Пелчинського на втіху львів'ян.

Рідкісні сьогодні гарні літографічні афіші зробили свою справу. У визначений час дослівно ціле місто вирушило понад став Пелчинського. Підприємці влаштовували трибуни, бо за львівським звичаєм один хотів бачити ліпше і більше, ніж інший. Був величезний тлум, а найбільше нарікали на непорядок ті, які найактивніше штовхалися, прагнучи встати в перших рядах.

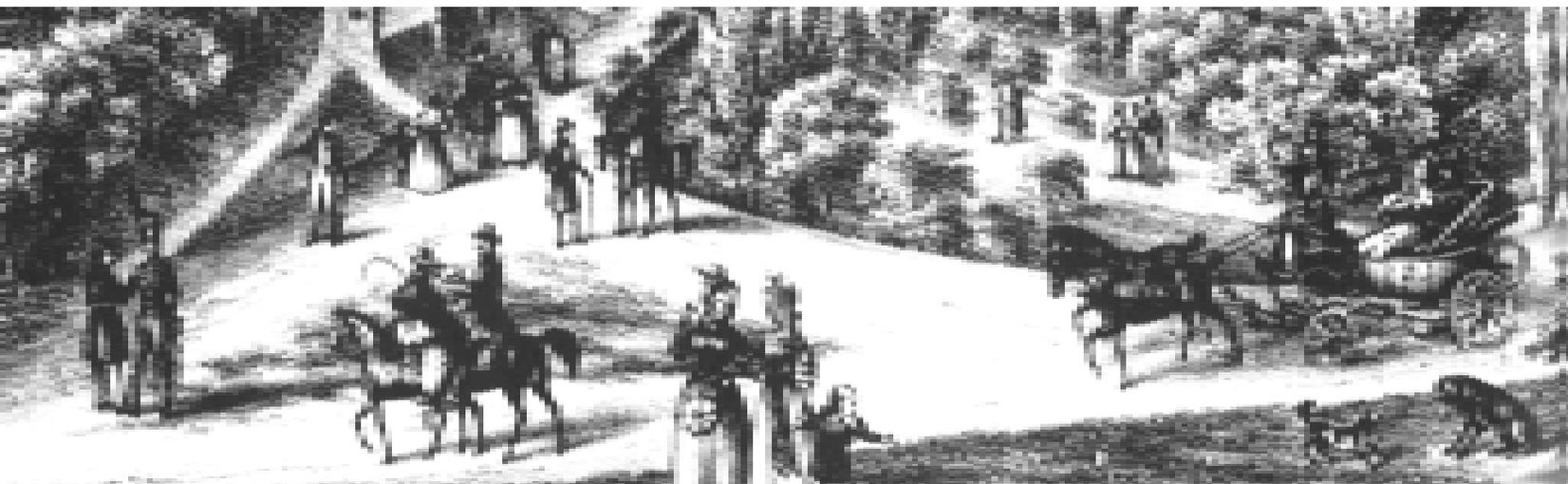
Якщо вірити тодішнім записам, битва морських чудовиськ на ставі Пелчинського справила на громадян незабутнє враження. Кружляючи ставом штучні кити, крокодили, сирени породжували голосні викрики захоплень і погроз, так само як і човни, заповнені неграми, турками. На закінчення цієї забави повинна була відбутись до цього часу у Львові невідома забава – відлов кита.

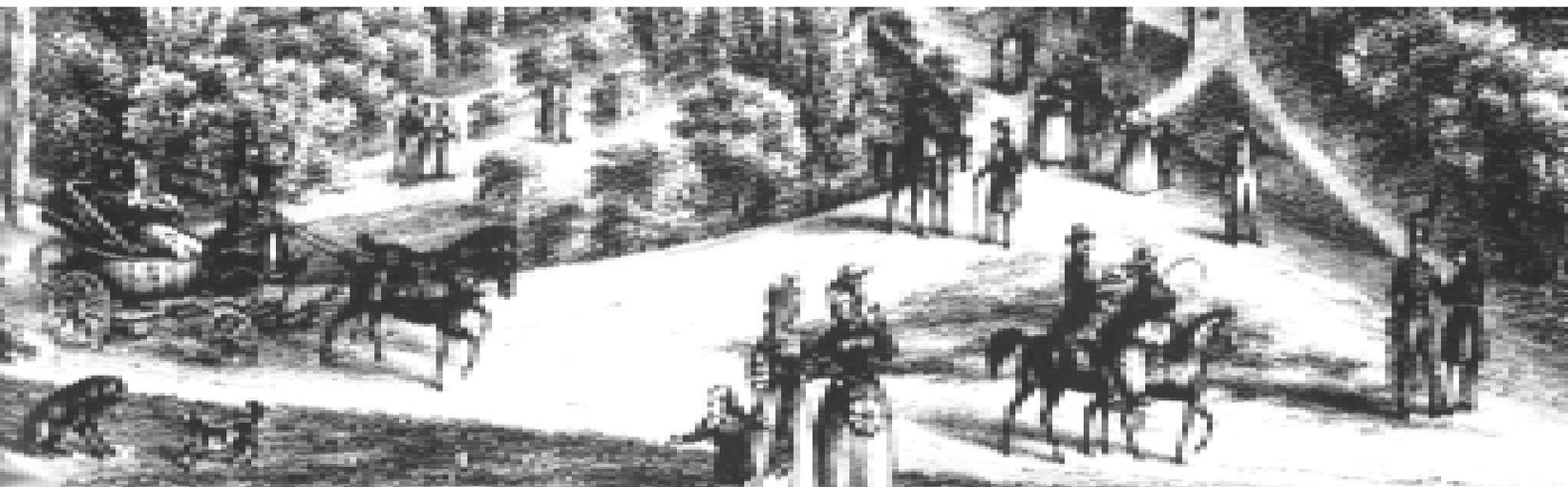
Але здається, що не все відбулося згідно із сценарієм. Публіка, як зрештою на кожних фестинах, була трохи обдурена, але оскільки львів'янин полюбляє час від часу бути трохи обдуреним, то все закінчилось легкими наріканнями і потім ця ж публіка ще не раз ходила дивитись на улюблених штукарів, акробатів, линвоходців, так само як і сьогодні ходить в кіно чи до театру на оперетку.

Зрештою, став Пелчинського з давніх давен був місцем практично усіх львівських самогубців і недільних риболовів. До тепер не минає року, щоб кілька, змучених життям, не пошукало в водах ставу своєї смерти, а разом з нею і спокою. А от рибалки, котрі в давні часи ловили рибу зі ставу, зникли назавше.

Сьогодні став Пелчинського до половини осушений, на його пагорбах димлять фабричні димарі і одна по одній виростають вілли.

Переклала Софія Завада

Подорож
до Львова

Джаккомо

Казанова

де Фаруссі

[...] Я прибув до Львова на шостий день після того, як виїхав з Варшави, адже я на кілька днів зупинявся у принца Замоїського. У нього було сорок тисяч дукатів на рік, але разом з тим і епілепсія.

– Я віддав би всі свої статки, – сказав він, – тільки б зцілитися.

Я приголубив молоду дружину Замоїського. Вона пишалася своїм чоловіком, а тепер була змушена відмовляти йому, адже приступи хвороби завжди починалися у нього в моменти любовного збудження. Її доля була гіркою – постійно відмовляти чоловікові і навіть тікати, коли він ставав надто наполегливим. Цей великий достойник, який невдовзі після цього помер, тимчасово поселив мене в чудовій кімнаті цілком позбавленій меблів. Таким є польський звичай – брати свої меблі з собою.

У Львові я зупинився у готелі, проте невдовзі переїхав звідти, щоби замешкати зі знаменитою Камінською, яка була смертельним ворогом Браніцького, а разом з ним ворогом короля та всієї влади. Колись вона була дуже заможною, але нескінченні змови зруйнували її мастки. Вона розкішно розважала мене впродовж тижня, проте

цей візит не задовольнив до кінця жодну з сторін, оскільки вона володіла лише польською та німецькою мовами.

Зі Львова я поїхав у маленьке містечко, назву якого я не запам'ятав (польські назви дуже нерозбірливі, нечіткі) для того, аби принц Любомирський представив мене Йозефу Ревуцкому. Ревуцкі – маленький старий чоловічок, що носив довгу бороду на знак протесту проти новацій, принесених у його країну. Він був багатим, освіченим, забобонно релігійним та надзвичайно ввічливим. Я залишався у нього впродовж трьох днів. Ревуцкі був командувачем фортеці з гарнізоном у п'ятсот осіб. Першого дня, коли я був у його покоях з кількома іншими офіцерами, близько одинадцятої години ранку зайшов ще один офіцер і прошепотів щось Ревуцкому, а тоді підійшов до мене і прошепотів мені на вухо: “Венеція та святий Марк”.

– Святий Марк, – відповів я вголос, – є святим покровителем Венеції.

Після цих моїх слів всі почали сміятися. Я зрозумів, що “Венеція та святий Марк” – це пароль для вартових, і почав багатослівно вибачатися, після чого пароль змінили.

Старий командир говорив зі мною дуже ввічливо. Він ніколи не бував при дворі, проте він зважився поїхати до Сейму, щоби всіма силами

протиставитися росіянам. Бідний чолов'яга, поляк старої закваски, був одним з чотирьох, кого Репнін заарештував і вислав на Сибір.

Після того, як я покинув старого патріота, я поїхав у Христінопіль, де жив знаменитий граф Потоцький – один з коханців імператриці Анни Іванівни. Він заснував місто, в якому жив, та назвав його на свою ж честь. Цей достойник все ще перебував у чудовій формі та утримував прекрасний двір. Від вшанував графа Брюля, поселивши мене у його домі на два тижні, та висилаючи мене на щоденні прогулянки з його лікарем, знаменитим Стірнеусом, запеклим ворогом Ван Світена, ще відомішого лікаря. Крім того, Стірнеус був людиною високоосвіченою, хоча, на мою думку, дещо екстравагантною та забобонною. Він притримувався Асклепієвої системи, яку інші лікарі вважають неспроможною ще з часів великого Бургава. Тим не менше, на цей раз система працювала.

Вечорами я завжди бував з графом та його двором. Гра не була важкою і я завжди вигравав, що було на той час дуже доречним і навіть необхідним для мене.

Після надзвичайно приємного візиту до графа я повернувся до Львова, де тиждень розважався з милою дівчиною, яка після цього так полонила старосту Снятина графа Потоцького, що

він одружився з нею. Ця “чистота” крові є постою у ваших благородних сім'ях!

Залишивши Львів, я поїхав до Палавії – чудового палацу на Вістулі, на відстані 18 ліг від Варшави.

Якою б чудовою не була оселя, проте самотня людина занудьгує і у ній, якщо тільки у неї не буде втіхи від книг чи від якоїсь великої ідеї. У мене не було ні того, ні іншого, і невдовзі нудьга далася чути.

Приваблива сільська дівчина увійшла до моєї кімнати, і, оскільки вона сподобалася мені, я спробував показати їй це, не вживаючи слів, яких вона і так би не зрозуміла. Проте, вона опиралася і кричала так голосно, що зайшов служник і запитав мене:

– Якщо вам сподобалася дівчина, чому ви не зробите все так, як належить?

– А як це?

– Порозмовляйте з її батьком і владняйте справу полюбовно.

– Я не знаю польської. Чи могли би ви все владнати?

– Звичайно. Я думаю, ви дасте за це 50 флоринів?

– Ви смієтеся. Я охоче дам 100, якщо вона виявиться цнотливою і буде покірною, як ягнятко.

Жодних проблем у перемовинах не виникло, і операція з усунення цноти відбулася того ж вечора. Щойно операцію було завершено, бідне ягнятко вибігло у такому поспіху, що я почав підозрювати, що батько, ймовірно, змусив її погодитися на мою пропозицію. Якби я знав про це, то не допустив би такого.

Наступного ранку мені запропонували кількох дівчат. У всіх були закриті обличчя.

– Де та дівчина, що була вчора? – спитав я, – Я хочу побачити її. Я хочу побачити і їхні обличчя.

– Для чого вам обличчя, коли з іншим все гаразд?

– Обличчя надзвичайно важливе, – відповів я, – а решта для мене є лише додатком.

Вони не зрозуміли цього. Нарешті обличчя дівчат відкрили, але жодна з них не викликала мого бажання. Зазвичай, польські жінки потворні. Зустріти красуню – справжнє диво, а привабливі жінки є рідкісним винятком. Наприкінці тижня, коли нескінченні бенкетування викликали втому, я повернувся до Варшави.

Таким чином я побачив Поділля та Волинь, які кількома роками пізніше були названі Галичиною та Лодомерією, оскільки зараз вони є частиною Австрійської імперії. Кажуть, що в цей час в Галичині настав добробут, якого не було ніколи раніше. [...]

Переклав Олег Демків

Тимофій Гаврилів

*Тимофій
Гаврилів*

Nostalgie, або повернення Казанови
Nostalgie, або повернення Casanovy

Хто не знає про пригоди Казанови? Хто потайки не заздрив його невідворотному успіху? Кого він не жахав? Кого не захоплювала його шибенична відчайдушність? Кого не обурювало його скандальне нахабство? Син здібної акторки, для якої Карло Гольдоні (кілька п'єс видатного італійського драматурга свого часу заблукали на сцені українських театрів) написав комедію "Підопічний". Брат художника Франческо Казанові (справедливість вимагає іншого співвідношення; художник Франческо Казанова, брат Казанові, — так те, що знаємо гірше, ми прагнемо врятувати, шукаючи аналогій із загальновідомим). Агент, який виконував конфіденційні доручення володарів тодішньої Європи, відвертаючи або — залежно від бажання замовника — провокуючи двірські скандали і збройні конфлікти, і, не виключено, що саме Казанова заклав інтригу, яка згодом гак зухвало спрацювала в Сараєво, розкрутивши метафоричний маховик і перетворивши якщо не всю, то принаймні Центральну Європу на арену з'ясування стосунків — і хтозна, чи не приводила його та чи інша таємна місія у Львів, чи він не зупинявся під прикриттям (крилом) лева з розгорненою книжкою у кам'яниці на площі Ри-

нок, в якій колись мешкав венеційський купець і консул Іван Массарі (життєпис Казанови такої можливості чітко не спростовує). Творець сонетів і втаємничений у піфагорійську містику каббали. Філософ, який вів едуковані бесіди з Фрідріхом Великим й імператрицею Катериною — як і його приятель Марі-Аруа Вольтер: Фрідріх Великий хотів призначити Казанову виховником-наставником елітної кадетської школи для померанських юнкерів — Казанова уник посміховиська, вдавшись до наглої втечі і не виклавши до кінця своїх міркувань про делікатну розбіжність між освіченим монархом і монархом-філософом і про помилку, якої припустився Платон і яка мало не коштувала йому життя, — розгублений імператор марно слав навздогін гінців з багатом і пряником. Гравець, який упродовж однієї картярської ночі вигравав і програвав маєтки. Ловелас, непоборним чарам якого улягали черниці суворих католицьких орденів, не кажучи вже про світських паней і — особливо — панянок. Дискутант, який мав переконливий аргумент, що побивав мури монастирів, замків, в'язниць. Спритник, якого не могли впіймати на гарячому і впіймати поготів ні численне військо двірських сексотів, ні високооплачувані нишпорки. Винахідливий і витончений знавець мистецтва, в знамениту колекцію якого мріяли потрапити перші леді Європи.

І, нарешті, автор спогадів, з яких ми все це і більше черпаємо.

Однак чи бодай раз пробували ми увити собі Казанову в, скажімо, сімдесят п'ять років? Коли шкіра береться брижами, сльозяться очі, тремтять руки, а запах з ротової порожнини дедалі важче перебити духмяними рослинними екстрактами, коли відкривається гротескна невідповідність між пожаданнями духа і (не)спромогою тіла? Хто уявляв собі Казанову на схилі років? Артур Шніцлер спробував написати про п'ятдесятитрьохрічного авантюриста. Про велику ностальгію. Про небажання змиритися з тим, що життя, завершуючи акціональність, входить у неративну фазу, в якій дедалі менше подій і дедалі більше спогадів. Про вигнанця (втікача), якому в обмін на принизливу послугу дозволено повернутися на батьківщину. Про, можливо, останню велику і блискучу пригоду старіючого коханця. Це саме той вік, в який австрійський письменник створив цю свою — найкращу — новелу.

NOSTALGIE – французьке слово, означає “туга за батьківщиною”. Всяка інша туга – то tristesse.

Тимофій Гаврилів

*Тимофій
Гаврилів*

Хто такий Нестрой?

Who takyj Nestroj?

Принаймні тричі він був у Лемберзі (і, можна би було пожартувати, жодного разу у Львові).

Дебютував восьмого травня тисяча вісімсот тридцять першого року. Очевидно, планував залишитися на довше, щоб у відлеглій столиці найбільшого коронного краю перепочити від Відня, Грацу і Пресбургу. Він навіть розірвав контракт з тамтешніми театрами, однак йому не пофортунило. Сцену, на якій виступав, закрили, готуючись до нового спалаху холери, і він поїхав назад.

Ціле своє життя він утікатице то від пошестей, то від цісарсько-королівської цензури, яка в його очах мусила була прирівнюватися до пошести. Він узагалі жив інтенсивно, насичено — десятки п'єс, десятки ролей, кілька любовей, діти, арешт, скасування цензури і її майже шестимісячний тайм-аут, “весна народів” і реставрація зими, п'єса “Колишні справи” в театрі на віденській набережній і він у ролі Муффля, автор у ролі персонажа, відтак римейк через дев'ятнадцять років після смерти — двадцять п'єс за сорок вісім вечорів, плюс офіційне визнання — перепоховання на центральному цвинтарі Відня.

Це про нього Карл Краус каже: “Нестрой — перший німецький сатирик, в якого мова мислить про речі”. Це йому Фрітц Маутнер присвячує об'ємний історико-біографічний конволют. Нестрой, не забуваючи про послання, висловлюване за допомогою мовних знаків, зосереджує увагу на мові, яка його, послання, несе. Код перетворюється на дотепну гру. Адже це вони, сатирики дев'ятнадцятого і не тільки сторіччя кохалися в мовних іграх. Це вони, гравці, припускалися обмов на кшталт Fürst Mitternacht (князь мороку) замість Fürst Metternich (князь Меттерніх).

Коли він входив у театральне життя, Європа перебувала у парадигмі, надиктованій Віденським конгресом, а коли він відходив, уже не було огорож Меттерніхового саду. Коли він відходив, у саду саме відбувалася ліберальна метаморфоза.

Липнева революція у Франції, хвиля від якої докотилася до Австрії, викликавши незадоволення державним канцлером, тим самим фюрстом Меттерніхом, і смерть Наполеона у вигнанні на острові святої Олени в оточенні жменьки найвідданіших вояків, утворили межі, в яких відбувався перший вояж на схід.

Вдруге Нестрой завітав до Львова в липні тисяча вісімсот тридцять дев'ятого року, а втретє — після низки театральних фіаско — між першим і двадцять четвертим серпня тисяча вісімсот п'ят-

десятого року. Перші два візити — до, останній відразу після інтронізації Франца Йосифа I.

Коли Йоганн Непомук Едуард Амброзій Нестрой уперше з'явився у Лемберзі, граф Станіслав Скарбек саме визрівав, щоб урешті розв'язати дилему (пустити через місто ще одну річку чи побудувати театр) на користь театру. За другого візиту чи то пак візити будівництво було саме в розпалі, а за третього перебування театр Скарбека ось уже вісім років, як ставив спектаклі, належачи, принаймні з погляду архітектури, до найагірших європейських сцен.

Ось уже сто сорок два роки його ім'я (Непомук) і його прізвище (Нестрой) не залишає байдужим: нишпорок по енциклопедіях примушує нишпорити по енциклопедіях в судомному шуканні женьшенівського чи то пак богемсько- (може, богемного-?) слов'янського коріння, невтомних трударів малярської ниви надихає на створення генеалогічних дерев, на яких зелені австро-німецькі листочки уживаються з такими самими зеленими, тільки чесько-моравськими.

Ось уже сто сорок два роки цей доктор Фройд австрійського театру зцілює душі. Його терапія — віденська народна комедія, драматургійний жанр на трьох понятійно сполучених лексичних реєстрах.

Нестроеві не треба було шукати тем. Вони самі його знаходили. Торгівля і спекуляція про-

цвітали на монархічних задвірках європейського поступу — товарами і титулами, зв'язками і знайомствами, маєтками і маєстатом, душами живими і...

Десь у цей час у Росії Микола Гоголь пише “Мертві душі”, зав'язані на реальних випадках з життя південного заходу Південно-Західної Росії, і це порівняння варто обов'язково розгорнути, крім містка в синхронії, побудувати місток в діахронії, до гідних й одночасно невдячних нащадків пана Чічікова та його геніального творця, який, де б він не перебував, возив з собою і в собі Малу і Велику Росію, а в гасбухах підписувався *Ukrainien*.

П'єса Нестроя раптом звучить актуально — текст знаходить собі новий контекст.

А костюми? На костюми можна поглянути як на тра(нс)вестію *in adversum*.

Нестрой — кулінар. Буквально кілька його рецептів для фуршету “Цензура”:

РЕЦЕПТ № 1.

Згідно з цим рецептом, цензори й актори отримують різні версії однієї і тієї самої п'єси. Те, що цензура дозволяла ставити, не збігалося з тим, що ставилося. Таким чином Нестроеві вдавалося вволити смаки обох категорій своєї публіки.

РЕЦЕПТ № 2.

Творення текстів з подвійним дном. Переважна більшість п'єс Нестроя має дворівневу семантичну структуру. Постмодерністи можуть вважати його своїм пращуром. Разом з тим, значення амбівалентність обертається злим жартом, спрямованим проти комедіографа. Театри, які Нестроя ставити беруться, зчитують тільки один рівень, назвімо його дешево-водевільним. З іншого боку, театри, які Нестроя відхиляють, роблять це, як не парадоксально, з тієї самої причини, з якої перші його ставлять. Ці другі, зчитуючи той самий рівень, вважають його надто дешевим і невибагливим автором.

РЕЦЕПТ № 3.

Використання семантичного люфту між різними модальностями читання, індивідуально-кабінетною і сценічно-масовою. Остання індукує напругу між коном і залом, задіює просодіку (інтонація, голос і наголос) та невербальні сигнальні механізми у вигляді жести, міміки. Можемо тільки уявляти собі майже нескінченну можливість комбінування, від зухвалого усміху там, де, здавалося б, його, усміху, не мало б бути, до показування дупи публіці в пасажі, який особливо сподобався цензурі, — скажімо, про велич цісарського дому чи філантропію уряду.

РЕЦЕПТ № 4.

Вибір жанру. Змістове наповнення Нестрой камуфлює жанровою оболонкою: водевіль, фарс тощо. Комедіограф працює виключно в розважальних жанрах, творить *Unterhaltungsdramatik*. Це, звичайно, не вбезпечує жарт від агресивності, а водевіль від іронічності і навіть сатиричності.

Австрійський Мольєр повертається, і можна би було пожартувати, що він уперше побуває у Львові, але — вчетверте (на відміну від трьох попередніх разів) — не побуває у Лемберзі.

Любов Кияновська

Франц Ксавер Вольфганг Моцарт і Львів

Franz Xaver Wolfgang Mozart i L'viv

Романтичні ідеали торкнулись всіх видів мистецтв, але чи не найбільше – саме музики. Та романтизм тлумачився музикантами доволі вибірково. Взірцем для австрійських і польських авторів, котрі жили у Львові в той час – Медеріча Детто Галлюса, Йозефа Башни, Йоганна Рукгабера, Йозефа Ельснера, Кароля Курпінського та інших – служив все ж німецький, або й ще стисліше, “віденський” романтизм. Називаємо його так тому, що він був зорієнтований найбільше на творчість першого романтика Франца Шуберта та інших менш відомих, проте свого часу популярних авторів пісень, а також авторів зінгшпільв та мелодрам, котрі жили і працювали в австрійській столиці; цей регіональний різновид романтизму виділяється на відміну від французького чи італійського. Ранні романтики, представники австро-німецької культури, особливу увагу приділяли поетизації побутових жанрів, салонному лірико-сентиментальному виконавству, втіленню фантастичних образів, пов’язаних з національними легендами (на кшталт “Вільного стрільця” чи “Евріанти” К.М. Вебера), і віддавали перевагу народнопісенній мелодиці як у вокальних, так і в інструментальних опусах.

Крім того, саме музичне життя Галичини набувало поступово нових форм, відповідно до естетики романтизму. Більшість із вищезгаданих композиторів органічно поєднувала творчість і виконавство, педагогічну й організаторську діяльність – така заангажована позиція була притаманна і музикантам попередніх поколінь, оскільки ера “вільних митців”, що могли без перешкод віддатись лише композиції, ще не прийшла. Проте варто зауважити істотну різницю між роллю музикантів у церкві, придворних салонах та театральних осередках у XVIII ст. та іншим значенням творця-музиканта з утвердженням нового романтичного світогляду. Насамперед звернемо увагу на розширення кола учасників і слухачів, поступову демократизацію, що почалась із оперного театру, але з часом захопила й інші форми музичного життя. Організація розмаїтих товариств, гуртків прихильників мистецтва, виникнення артистичних, а навіть “богемних”, товариських мистецьких угруповань, побудованих на особистих контактах, – все це вже свідчить про ознаки нового часу і нового світогляду. Тому в огляді важливіших персоналій однаковою мірою враховуватимуться риси їх композиторського стилю, і функції їх суспільно-культурної праці з позиції романтичного стилю. Відтак коротко охарактеризуємо постаті важливіших

австрійських композиторів Галичини тієї доби, що прислужились становленню музичної культури краю – Ф.К. Моцарта та Й. Рукгабера. Діяльність інших чеських та австрійських композиторів, зокрема, Й. Багшного, Медерічі Детто Галлюса вартує в цьому контексті лише побіжної згадки, оскільки їх творчість та діяльність не мала такого істотного впливу на становлення музичної культури галицького краю.

Першим поважнішим композитором, виконавцем, педагогом у цьому переліку виступає молодший син В.А. Моцарта, Франц Ксавер.

Як вже наголошувалось, у творчості Франца Ксавера Вольфганга Моцарта, молодшого сина геніального митця, так званого “львівською Моцарта” помічаємо численні риси ранньоромантичної стилістики, незважаючи на збереження типово класичних норм структури та гармонії. Серед усіх австрійських композиторів, котрі творили в перших десятиліттях ХІХ сторіччя у придворному, церковному та салонному середовищі Галичини, саме він є найбільш помітною особистістю як у творчому, так і в культурно-просвітницькому плані. Його творчість не сприймалась ніколи надто серйозно в тіні неперевершених здобутків батька, але якщо абстрагуватись від його походження і від порівняння з шедеврами Вольфганга Амадея Моцарта-старшого, то Франц Ксавер писав цілком професійну, не позбавлену твор-

чої інвенції музику, що і сьогодні заслуговує більшої уваги і цілком може включатись до концертних програм.

У Галичині він пробував більшу частину свого життя – від 1808 року, коли прибув сюди на запрошення графа Віктора Баворовського (Baworowski) у село Підкамінь коло Рогатина як вчитель музики його молодших дітей, і з невеликими перервами мешкав тут аж до 1838 року. Після перебування у Львові виїхав до Відня, а згодом до Зальцбурга. Помер у Карлсбаді 1844 року.

У Галичині він працював здебільшого як приватний вчитель музики у багатих польських дворянських родинах – Янішевських (у селі Сарки Рогатинського повіту), Погоцких, Чарторійських, Сапег (у Львові), а також існує таке припущення, що він був капельмайстром місцевого театру. За час перебування у Львові він лише зрідка виїжджав до Відня та Зальцбурга до родини та на гастролі європейськими містами.

До історії Львова Ф.К. Моцарт увійшов насамперед як педагог, видатний організатор культурного життя, як один з тих, хто, почавши від приватних лекцій музики аристократам, надалі приклався до заснування музичних професійних осередків.

За повідомленнями тогочасної преси можна відтворити основні віхи культурно-просвітницької діяльності Моцарта-сина. Так, однією

з найвидатніших подій, що залишилися в історії музичної культури міста став вечір пам'яті Вольфганга Амадея Моцарта 2 грудня 1826 р., у якому взяли участь видатний польський скрипаль Карл Ліпінські, син композитора Франц Ксавер і хор новозаснованого інституту співу “Товариство св. Цецилії”. Це був перший захід нового товариства, заснування якого стало живильним струменем культурного життя галицької столиці. Його діяльність мала вельми важливе значення для подальшого розвитку професійної культури в Галичині, і водночас воно відіграло роль попередника професійних музичних освітніх осередків, підготувавши появу спочатку “Галицького Товариства приятелів музики”, а згодом і консерваторії Галицького музичного товариства.

Діяльність культурного осередку готувалася ґрунтовно. Для початку Моцарт-син замовив картину із зображенням патронеси хору, яку виконав придворний маляр герцога Ангальт-Кеттенського Енгерт, що довгі роки працював у Львові. Наступного року про новозасноване товариство вже згадується у пресі, зокрема повідомляється, що в Редутній залі відбувся концерт, організований Товариством за участю Пансіону вдів та сиріт, в якому звучали *103-ій Псалом Й.У. Ноймана*, кантата *Вічний змилює тебе над тобою* Моцарта, *Дует для двох фортепіано Фердинанда Різа* і ораторія *Створення світу*

Гайдна. Наступний виступ хору відбувся у травні 1827 року і був присвячений пам'яті Бетовена. Цього разу хор виконував *Реквієм* Керубіні. Де кілька разів Ф.К. Моцарт організував концерти пам'яті батька у день його смерті. Як свідчить поетичний відгук Карла Маліша – черговий раз 5 грудня 1827 р. у церкві св. Юра, центральному греко-католицькому храмі, силами хору було виконано *Реквієм* Моцарта. Це був, очевидно, один з останніх виступів хору Товариства св. Цецилії. У 1829 році хор Товариства розпався, бо повідомлень у пресі про його виступи більше не було, як також і згадок у листах та документах композитора.

Сам Моцарт-син здебільшого провадив активну педагогічну діяльність. І хоча серед його титулованих учнів більшість ставилась до музики досить поверхово, та були і винятки. Дуже доброю піаністкою, тонким музикантом і освіченою меценаткою, з котрою приявнився Шуман, була баронеса Юлія Бароні фон Кавалькабо. Її твори навіть вийшли друком у Ляйпцігу (видавництво “Брайткопф і Гертль”) і про них досить схвально відгукнулася “Ляйпцігська музична газета”. Він також встановив у Львові тісні контакти з провідними місцевими музикантами, підтримував дружні стосунки з Каролом Ліпінські, Медерічем Детто Галлюсом, Йозефом Ельснером. Останній, переїхавши до Варшави, запросив Моцарта-сина

приїхати до польської столиці з концертними виступами, які відбулись у 1819 р.

Творчість Ф.К. Моцарта досить численна кількісно і включає твори різних жанрів. Він, як і його геніальний батько, досить рано почав komponувати та імпровізувати на концертних естрадах. Його перший фортепіанний концерт написаний у 1805 р., тобто у чотирнадцятилітньому віці. Найбільша кількість опусів була створена, природно, в Галичині. Більша їх частина писалась або з присвятою титулованим покровителям, або до якоїсь події. Особливий інтерес представляють його камерно-інструментальні опуси – фортепіанні мініатюри, цикли варіацій, *Другий фортепіанний концерт Es-dur* op. 25, *Терцет* op. 29, а також хорові кантати op. 28. Серед хорових опусів з циклу кантат особливо популярною в Галичині була його кантата *Перший весняний день*, присвячена дочці австрійського імператора Кароліні Августі. Відобразився у його творчості й інтерес до українського фольклору – *Фортепіанні варіації ре мінор* написані на тему української жартівливої пісні “У сусіда хата біла”, в інших публікаціях згадується також “*Думка на руську тему*”.

Стиль Моцарта-молодшого цілком вписується у моду того часу і, хоч і спирається на класичну основу, все ж опосередковано втілює риси раннього романтизму. Це найбільше по-

мітно у розвинутій, кантиленній мелодиці, вишуканій віртуозній фактурі. Він вже досить рішуче відходить від класицистичної стилістики, найповніше представлена у творчості його батька, і, хоча і переймає певні засади класичної композиції у гармонії, формі, все ж пристосовує їх до потреб нового часу. Як слушно зауважує дослідник творчості Ф.К. Моцарта, Д. Колбін, “та музика скомпонована переважно в стилі раннього романтизму і салонного “brillant”¹.

¹ D. Kolbin. Syn Mozarta we Lwowie. – “Ruch muzyczny”, № 38. – 22.09.1991. – S. 6.

Сергій Гупало

*Сергій
Гупало*

Львів'янин, який випередив Бородіна

L'vivjanyn, jakyj vyperedyv Borodina

Відомо, що першим створити оперету в Росії спробував Олександр Бородін у 1867 році. Але чи багато хто знає, що у Львові українська оперета існувала з 1859 року? Історія музики розповідає про становлення й розвиток української оперети на театральних підмостках Києва, Харкова, Одеси. Існують навіть твердження, що українська оперета народилася в роки советської влади 1936 року. Мається на увазі «Сорочинський ярмарок».

Звісно, з ідеологічних мотивів твердження, що на території СРСР оперета іншого народу існувала раніше російської, з'явитися не могло. Але саме українська оперета, що народилася у Львові, була першою у слов'янському світі! У середині XIX століття це викликало захоплення навіть у гордих поляків, яких, як і українців, пригноблювали Росія, Австрійська імперія й Австро-Угорщина. До цього часу в Європі, як відомо, панувала так звана паризька оперета, опісля з'явилася віденська. До речі, в Санкт-Петербурзі театр «Буфф» біля Олександринського театру, де ставили іноземні оперети, збудували тільки 1870 року. Тоді оперета, як грізна зброя сатири й гумору, для високопоставлених осіб була небажа-

ним видом мистецтва. У Російській імперії музичні цензори оперету пильнували особливо ретельно.

А ось у Львові австрійські чиновники від мистецтва дозволили певну вільність. У цьому місті порушником театрального спокою став Станіслав Дунецький. Представник української шляхти (прізвище його предків було Дунець) здивував не тільки Львів, а й європейські театри. Львів'янин Станіслав Дунецький розбухав і рядову публіку, і великих композиторів, які напрочили йому велике майбутнє.

У Львові в середині XIX століття з'явилося саме те, чого підспудно чекали майже всі. Українська оперета у стилі буфф відповідала українській, польській і єврейській ментальності. І хоча ставлениками Австрійської імперії у Львові були поляки, які зобов'язували композитора використовувати лібрето тільки польською мовою, простий люд стародавнього Львова відчув, що театри існують не тільки для аристократії.

Станіслав Дунецький народився 25 листопада 1839 року у Львові в сім'ї відомого адвоката. Тривалий час він прожив у місті Жовква, де його мати була управляючою маєтком славнозвісних Собеських. Саме мати, вправна піаністка, прищепила Станіславу любов до музики.

Як відомо, в середині XIX століття не тільки у Львові, а й у всій Європі панувала німецька й австрійська музика. І юному музиканту дуже пощастило з ще одним учителем співу. Це був молодший син відомого композитора В.-А. Моцарта Вольфганг. А грі на фортепіано Дунецького навчав кращий вихованець Шопена Кесслер.

Після закінчення Львівської музичної студії Станіслав Дунецький навчався в Ліпській консерваторії, де подружився з американським скрипалем Ваузханом і де остаточно пересвідчився у своїх потенційних можливостях.

І ось позаду чотирирічне навчання. Станіслав Дунецький повертається до рідного Львова. Йому тільки дев'ятнадцять, але він дуже сміливий та впевнений у власних силах. Концерт Дунецького, у програмі якого були симфонії та пісні, мав великий успіх. Такого у Львові ще не бачили. Але молодий музикант несподівано спрямував свої сили в інше русло. Виявилось, що класична музика йому не до душі. Станіслава Дунецького зачарувала оперета Ж. Оффенбаха «Орфей у пеклі». Він уловив, що незвичайний етнос Львова прагне не того, що пропонували австрійські музиканти й композитори. Так народився львівський буфф, саме у такому стилі почав писати оперети молодий композитор.

Це було своєрідним викликом тихому театральному життю. Однак перед Станіславом Дунецьким постала і проблема: у Львові ніхто йому не хотів писати лібрето, щоб не бути причетним до такої «єресі». І тоді Станіслав Дунецький написав лібрето сам! Так у травні 1859 року у Львові з'явилася оперета «Корілла». Відчутного успіху не було. Публіка по-різному ставилася до твору, що мав помітні недоліки. Молодий композитор не був задоволений досягнутим, а тому поїхав на навчання до Віденської консерваторії. Потім підвищував професійний рівень у Брюсселі, де його високо оцінив «герольд» нової інструментовки Гектор Берліоз.

Музичну освіту Станіслав Дунецький завершив 1863 року. Повернувшись на рідну землю, він працює капельмайстером Чернівецького театру, вдосконалює свій стиль, накопичує багато творчих напрацювань.

Молодий композитор у захваті від Ж. Оффенбаха. Але у провінції він не тільки не мав однодумців, тут навіть слово «оперета» пахло розпусною. А ось у Львові до оперети тоді вже звикли, просто асоціювалася вона з німецькими й австрійськими театрами. Станіславу Дунецькому здалося, що саме в рідному місті він зможе реалізувати свою мрію.

І ось він на Львівщині. Поблизу Олеська та Підгірців разом із братом Павлом збирає місцевий фольклор, пише оперету «Пажі королівни Марисеньки». Це був новий буфф. Натхнений Гектором Берліозом, молодий вигадник невпинно працює. Авторитетний тоді Анциц в елітарному «Dzienniku Literackim» зауважив: «Станіслав Дунецький «виробив свій власний стиль, оригінальний настільки, що Дунецького можна упізнати серед тисячі інших; і хоча львівський композитор вихований на французькому мистецтві, він має те важливе, що так необхідно великим творцям, а ще у нього є в творчості характер чисто слов'янський». (Слова «українець», «український» на території Австрійської імперії й Австро-Угорщини в офіційно не використовували.) Так львів'янин, представник української полонізованої шляхти став першим зі слов'ян, хто написав оперету. Тільки через три роки російський композитор Олександр Бородин здійснив подібну спробу, але його спіткає невдача.

Оперета «Пажі королівни Марисеньки» Станіславу Дунецькому завдасть багато прикросів з боку влади. Йому заборонять іменувати королем головну дійову особу твору, тому Ян стане князем, а гетьман Мазепа взагалі залишиться без прізвища. Але найвдаліший і найсміливіший буфф Станіслав Дунецький представить гля-

дачам 1866 року. «Знада, або Хохлик» розбудує не тільки театральні підмостки, а й дрімаючу совість. Сатира і гумор у буффі виявляться несподівано сміливими. Слово «хохлик» у той час означало «хохла», тобто «українця», а польською – ще й домовика. І ось в опереті Хохлик схиляє молодого жениха до пияцтва, вбивства та кохання. В опереті відбуваються й інші незвичайні «перетворення», оголюючи істотні недоліки людей, висміюючи людську дурість. Цей твір мав найбільший успіх не тільки у Львові, а й у Кракові, Празі, Берліні. Молодий композитор зі Львова став відомим на всю Європу. Але він не зупиняється на досягнутому, пише «Помсту Зграєю», «Панну Прією», «Одаліски», пише пісні.

У 1866 році молодого композитора надихнуло «Слово о полку Ігоревім». Багате джерело для творчості Станіслав Дунецький побачив в епосі рідного народу, тому тимчасово відмовився від улюбленого прийому в стилі буфф, вирішивши написати музичну поему. Нагадаємо, що лише 1869 року Олександр Бородин вирішить написати оперу «Князь Ігор»; тоді Станіслав Дунецький вже завершуватиме свій твір.

Поема була у вагнерівському стилі. Разом із братом Павлом Станіслав Дунецький тривалий час вивчав «Слово о полку Ігоревім». Робота львівського композитора над власною поемою

«Ігор» обговорювалася на Європейському з'їзді музичних критиків, що відбувся в Відні 1866 року. Думка була одностайною: «Задум молодого львівського композитора — шлях до нової школи, що найближчим часом стане епохальним у музичному житті». Підсумки Віденського з'їзду висвітлював у Львові «Dziennik Literacki», і висока оцінка «порушника театрального спокою» здивувала багатьох заангажованих театралів.

У 1867 році Станіслав Дунецький разом із братом багато працював над «Ігорем» в Олешкові, що біля Коломиї. А ще – лікувався, оскільки в нього виявили туберкульоз. У місцевих гуцулах Дунецький відчув багато спорідненого «Слову...», і це додавало йому сил. Але здоров'я було підірвано серйозно. Страшна, невиліковна тоді хвороба забирала сили.

Усвідомлюючи, що життя закінчується на початку творчої кар'єри, Станіслав Дунецький їде до Венеції, де кліматичні умови та хороші лікарі подовжили його життя ще на рік. До останнього дня — 16 грудня 1870 року — Станіслав Дунецький працював над піснею Ярославни для свого «Ігоря».

Йому так і не вдалося вдосконалити улюблене дітище — українську оперету. Не встиг він дописати й поему. Хвороба виявилася нездоланною. Брат композитора Павло чомусь не опублі-

кував майже закінченого «Ігоря». Все це призвело до того, що і твір, і самого «батька» так званої слов'янської школи оперети забули. До речі, в останні дні життя Станіслава Дунецького з ним працювала пітерська оперна співачка Барановська, яка виступала під псевдонімом Пальма. Чи не вона донесла санкт-петербурзьким лібретистам і композиторам епічний твір львівського композитора? Чи не тут витоки опери «Князь Ігор» Олександра Бородіна?

Станіслав Шнюр- Пепловскі.

Контракти та ярмарки Львова

[...]

Редутні зали, споруджені поруч з театром, служили як для розваг, так і для залагодження усякого роду угод у період контрактів. Славилися львівські контракти численними зібраннями, під час яких вирішувалося безліч справ, і гучними забавами, що жодним чином не поступалися тим, що відбувалися в інших містах Речі Посполитої. Саме тому одним із перших розпоряджень, виданих львівською губернією після прилучення Галичини, була постанова, проголошена двадцять шостого листопада 1772 року, що дозволяла проведення контрактів, хоча на той час усякі з'їзди і засідання були суворо заборонені. “Заради уникнення будь-яких сумнівів, – йшлося у зазначеному розпорядженні, – даним універсалом зібрання і з'їзд цей, навіть на наступний 1773 рік, що від свята Трьох Царів починається і три тижні тягнутися мусить, з усіляким справ земських чи приватних залагодженням, лиш би на зле не були використані чи на змову яку, усім громадянам польським, як в охоплених воєводствах замешканим, так і стороннім, – дозволяємо”.

Наскільки важкою була стилістика поданого вище декрету, настільки легко, весело спли-

вав час контрактів у місті Лева, куди з'їжджалося панство з цілого краю з жінками і доньками. Чоловіки залагоджували справи орендні і заставні, купували або шукали вигідних для своїх капіталів вкладень, а прекрасна стать робила закупи на цілий рік, молодь, користаючи з карнавалу, що розпочинався о тій порі, гуляла до нестями.

Контракти були місцем збору шляхти, порою рясних жнив для львівських купців та ремісників. Найгучніший контрактний з'їзд припав на зиму 1795 року, коли, за свідченням Богуславського, який прибув в тім часі до Львова, на тутешньому бруку опинилося пів-Варшави. Відкриті прийоми влаштовували в той час і панство Теодорових-Потоцьких, і губернатор Уерменій, дуже доброзичливий чоловік, що любив поляків і навіть переходив зі словацької на польську, і Архієпископ Кіцький, і відома на цілу Річ Посполиту пані Косаковська, котра займала упродовж багатьох років палацик руських єпископів під святим Юром, Ольшевські, Баворовські, Тарновські, Мерові, Домінікові Дульські, Забельські і староста Калиновський – це далеко не повний перелік аристократичних імен, представників старих родів і величезних маєтків. Львів, усі жителі якого налічували трохи більше як тридцять тисяч, справляв враження чудової і велелюдної столиці. Грошей було тьма, адже сюди вливалися мільйони

з боку багатих заїжджих гостей, що у мурах Львова шукали безпечного прихистку від воєнної загрози. У князя Адама Понінського шалено гралося в карти і вигравалося неймовірно на ті часи суми. Досить сказати, що сам господар, незважаючи на величезні видатки на утримання дому і прийняття гостей, зберігав у своїй касі 94.000 дукатів, які йому дісталися від вигравів. Заповзявся, однак, дотягнути ту суму до рівня ста тисяч. Тим часом щастя відвернулося від нього, і заледве з двадцятьма тисячами дукатів князь виїхав зі Львова. У товариській життю верховодили пан письменник Ревуцький і Міхал Вельогорський, і, хоча й не бракувало в такому багатолюдному з'їзді котерій та інтрижок, та при тім жоден "гучний паштет" – як казали в ті часи – не скаламутив погідної веселої атмосфери Львова. Узимку, впродовж цілого Стрітіння і контрактів, – як пише у своїх спогадах Охоцький, – щодня бував маскарад, щодня пікнік, щодня Бургер-баль, скрізь повно, скрізь молодь по два рази з місця на місце переходила. Додати до цього партикулярні забави, вечірки принаймні в кількох домах, балі по магнатських палацах, і скрізь повнісінько – з того можна собі уявити, як у ті часи людно і весело було у Львові!..

Попри товариські зібрання, у місті не меншало публічних видовищ. Були тут польський

театр Богуславського, німецький Bulli, що ставили драму, комедію, оперу, балет і пантоміму. Була галерея воскових фігур, що займала просторі зали, існували звіринець і мандрівний цирк, у якому багатша молодь брала уроки верхової їзди. За годину платилося три злоті, а за прикладом Ревуцького, який щодня бував у манежі, тут панувала така тиснява, що квитки треба було замовляти за день наперед. Словом, бавилося без кінця, кохалося до загиби, гралося в карти без пам'яті і пілося на смерть.

Тому й не дивно, що, коли зі зміною політичної ситуації спав зі Львова стихійний наплив, місто справляло враження пустки і вбогости. Мабуть, з тих часів походить віршик зі збірок Ієроніма Полянського:

O Lwowie, niegdyś zabaw wszelkich wynalazku!
Pełno w nim było ludzi, pełno wszędzie wrzasku,
Dawniej, gdzie czas przepędzić, gdzie pieniądze stracić,
Nigdzie, tylko we Lwowie, choćby i przepłacić.
Lecz minął już czas dawny, niema w nim tej chluby,
Zniknęły owe stroje i fioki i czuby.

Термін контрактових зібрань було змінено 28 жовтня 1796 року розпорядженням, у якому заповідалося, що з 1798 року контракти розпочинатимуться з першого лютого. Водночас

влада запевняла, що дбає про дотримання громадського порядку на вулицях, а також про забезпечення міста відповідними запасами харчу. Уряд також обіцяв усіляке сприяння і допомогу щодо добропорядних вимог, висловлюючи зі свого боку надію на те, що “кожен права на утримання публічного спокою і маючи на увазі добрий поліцейний порядок якнайчіткіше дотримуватися захоче”.

Докладний опис львівських контрактів з того часу подає Юзеф Рогрер у своїх спогадах про мандрівку Галичиною взимку 1802 року. Час контрактів був тоді вирішальним для львівського купецького світу. Коли ж контракти не справджували сподівань, львів'яни скаржилися на довгий рік, погані часи. Натовп гостей наповнював о тій порі крамниці модних товарів: Нагажевського, Маховського, Цьлотса, Кобервейна і братів Білргерів, тоді як пані робили закупи в жидівських гендлях Цудика, Балабана і Гоцля. Гуляли не лише дорослі, але гасала й дітвора на дитячих забавах, уряджених метром танцю Куртцом, ельзасцем за походженням.

Вершки суспільства так само бували на редутах (костюмованих балах), які уряджав розпорядник німецького театру Булль у ним же збудованих редутних залах на площі Castrum, лишень не брали участі в танцях. Витанцьовував зате

людський загаль, перебраний на краков'яків, пастухів, турків, волохів та іспанців. Жиди, мурини і середньовічні лицарі, закуті в сталь, кружляли залами або тиснулися біля буфету, в якому подавали морозиво та холодники.

Найбільша гармонія, принаймні зовні, панувала між місцевими і німцями. Після театру збиралися зазвичай у першокласному ресторані “Під трьома гаками”, утримуваному Зоною Гоффманом, де так само точилися жартівливі дискусії на різноманітні біжучі теми, щедро скроплені “Eglauegem” або маслячем (солонке угорське вино – прим. перекл.). Настільки ж відвідуваною була каварня Леваковського, який задля приваблення німецьких гостей говорив з ними їхньою мовою.

Справи полагоджувалися головно вечорами, між шостою та дев'ятою годинами, у редутних залах, тоді як у позаконтрактіву пору найохочіше збиралися в казино Гохта при єзуїтському саду (тепер будинок сейму). Вступ до редутних залів під час контрактів коштував п'ятнадцять крейцарів, за порядком наглядали комісар разом з вартовим офіцером. Той нагляд був завше збитковим, оскільки контрактіві гості відзначалися, можливо, незвичною для німців сердечністю при взаємному вітанні, але ніколи не давали приводу до втручання стражів порядку. У великій залі робилися справи, причому головну і помітну роль

відігравали адвокати. Держковські, надзвичайно тілистий, вбраний у польський стрій, люблячи похизуватися своєю ерудицією, завжди збирав довкола себе в коло численних слухачів. Дотепний, скорий до гулянки Венгленські і Новаковські, товариш Радзивіллів, були стовпами львівської адвокатури, тримаючи в своїх руках справи не лише галицьких мешканців, але й землевласників з Волині, України і російського Поділля. Якщо торги ішли в головній залі, пиятика найліпше відбувалася в бічних кімнатах, де тісно кружляли склянками, наповнені гарячим пуншем...

Контрактові гості розміщувалися переважно у помешканнях, за які платили загалом від десяти до п'ятдесяти дукатів, замовлених у приватних будинках на час з'їзду. В період контрактів родини власників тиснулися як могли в комірчинах від подвір'я, віддаючи свої житлові кімнати прийжджим. Лише в той спосіб вони були спроможні покрити високу плату, що не поступалася цінам помешкань у Відні. З цього погляду цікаві дані подає німецький мандрівник Кароль Файерабенд, що відвідав Львів 1798 року. Кілька невеликих кімнаток, без меблів, коштувало на той час від вісімдесяти до ста двадцяти дукатів річно, а власники кам'яниць були настільки самовпевнені, що радше допускали, аби помешкання пустувало, аніж мали б його здавати за нижчою

ціною. Окремої умебльованої кімнати неможливо було дістати менше як за шістдесят дукатів на рік...

Частина контрактових гостей, менш вибаглива, оселялася в жидівських будиночках, густо розсіяних між теперішніми вулицями Ягеллонською і Городоцькою. Щоправда, деякі контрактовці мусли приставати до брудної хати, в якій, окрім тапчана на долівці, кульгавого столу і триніжка, не було жодних вигод, а кімнатну прислугу представляло миршаве мишеня. У 1802 році існував у Львові один єдиний готель в європейському значенні того слова, утримуваний Гохтом. Там, окрім матраців, можна було знайти і умивальник, і спеціально навчену прислугу. Одначе той рай кусючих цін був доступний лише щасливим обранцям долі.

Попри всі ці незручності і ціни, контрактові гості поверталися до Львова карнавальної пори, поєднуючи справи фінансового штибу з розвагами. Такий порядок речей існував аж до 1808 року, відколи термін початку контрактів перенесли на двадцять четверте травня.

[...]

З контрактами, які в пізніші роки розпочиналися допіру в перших числах червня, співпадали два ярмарки. Вовняний ярмарок увійшов у звичай

лише з 1837 року і тривав тиждень, тобто з першого по сьоме липня. Запровадження вовняного торгу у Львові мало запобігти зискові з боку старозаконних перекупників, котрі, мандруючи від двору до двору, скуповували вовну за ними ж встановленими дуже низькими цінами. Місто, сподіваючись значних доходів з того ярмарку, побудувало за три тисячі злотих шопи для розміщення вовни, не беручи наразі від продавців жодної оплати. Ті будівлі розташувалися на вільному місці біля єзуїтського саду. На жаль, і несприятлива погода, і приховані інтриги посередників, що боялися ярмарку і тому викупували готові запаси вовни з дрібніших вівчарень, спричинилися до того, що вже перший вовняний торг на львівському ринку спіткала ганебна невдача. Через дощі, які безупинно ішли впродовж травня і червня, багато власників, хоч і не продали своїх запасів жидівським гендлярям, відклали стриження на липень.

Отож на перший ярмарок було доправлено заледве 1700 центнерів з першорядних вівчарень: Войцеха Голуховського, Борковських, Любомирських, Сап'егів і Семінських, але й та невелика кількість товару не знайшла покупця, адже заледве двоє замських купців з'явилося на торг. Ще гірше пішло наступного року, коли знеохочені першою невдачею власники довели лише 1450

центнерів товару. При тім не дивно, що заграничні купці не з'явилися на таку порівняно дрібну закупівлю. І хоч виробники грозилися, мовляв, у наступних роках львівський ярмарок буде чисельнішим, однак до щасливого розвою тих торгів не дійшло, і з 1855 перенесено їх до Бродів.

Успішнішим мав бути ярмарок на святої Агнешки, що випадав спершу на січневі контракти, а потім був перенесений на червень і канув у забуття. У 1856 році його скоротили до терміну від 26 червня до 4 липня. З цією метою призначено площу Голуховських місцем продажу сирівцю, а Галицьку і Бернардинську площі перетворено на торговища коней і возів. На площі Фердинанда (тепер Маріацька) повинні були продаватися фабричні та бакалійні товари, на площі Castrum – дерево і горшки. Ота новинка мала успіх у перший рік, навіть попри сльоту, що ознаменувала відкриття ярмарку. Не бракувало ні покупців, ані запровадження американської реклами, про що свідчили написи, вміщені на деяких товарах, які сповіщали щось на кшталт: “Лікоть рушників за чотири центи!” або “Три шклянки кави за крейцар!” Один тутешній продавець прянощів навіть вдався на спосіб – перебрав свого хлопця в оригінальний східний стрій, завдяки чому біля його намету довго панувала тиснява, а його ріжки, льодяний цукор, фігі і фініки мали шалений по-

пит. У наступних роках ярмарок св. Агнешки втратив смак новизни і відійшов майже цілком у забуття.

Літні контракти відігравали у місті Лева важливу роль також і з огляду на товариське життя. Вулицями і в місцях прогулянок снували численні нові чи принаймні оновлені екіпажі з панями, вбраними за найсвіжішою весняною паризькою модою. Головною постачальницею модного одягу для великого світу була модистка Папіусова, що здобула собі успіх на тюлі, тканинах з газу, штучних квітах і мереживі. Досвідченою в питаннях моди і світського етикету, особливо для пань і панянок, які щойно виходили у світ, була дружина губернського радника Людвіка Бобовска, котра померла 1855 року. Була то салонна дама в повному сенсі слова. Статна, елегантна, красномовна, цікавилася всім і про все знала. Маткувала паннам на балях, давала заміжнім жінкам поради щодо одягу, уряджувала добротні фантові лотереї і – як усі особи, що посідають значуще місце в суспільстві, – мала довкола себе багато прихильників і недоброчинців.

На контракти приїздилося не лише заради справ і забави. Не одні батьки, щедріше поблагословлені потомством, аніж статками, везли на львівські контракти дозріваючих чи перезрілих пань, що шукали собі ідеальних чоловіків, які б

не допитувалися про посаг до шлюбу. Не один молодик з дальших сторін Поділля чи Покуття поспішав на позичені гроші до Львова, щоб, блиснувши шиком і позірною успішністю, поправити своє хитке становище. Словом, літній карнавал у Львові відігравав у давні часи ту саму роль, що сьогоднішні курорти. Одначе коштував наполовину дешевше.

Контрактова публіка не могла поскаржитися на нестачу видовищ. Не рахуючи павільйонів з панорамою і звіринцю, призначених для широкого загалу, на арені під езуїтським садом розбивали свої намети мандрівні цирки: Рентца, Шлецака, Гінза. На тому самому місці Камінський ставив драму “Карл XII під Бендерами”, прикрасивши військовими кінними показами, “Битву під Полтавою” і “Розбійників” Шіллера.

Загалом під час літніх контрактів Львів оживлявся до найвищої міри. Було людно в театрі, крамницях, каварнях, на прогулянках весело і гамірно. Анонімний автор статті, вміщеної в “Rozmaitościach” за 1825 рік (Вацлав Залескі?), свої враження про літній карнавал Львова закінчує такими словами: “Зичимо надалі контрактам таких щасливих часів, аби менше було бажаючих позичити гроші, більше тих, у кого є що позичати, більше орендарів, ніж оренди, більше ретельних боржників і менше упертих кредиторів,

більше чоловіків, ніж панянок, які готуються до подружнього життя, – і тоді контракти були б єдиною забавою і найуспішнішим устроєм посвячені, купці б не скаржилися, хоч, може, й менш слухно, на малу кількість покупців, театр – на небагатьох прихильників”.

[...]

Інакше виглядає ярмарок під Юром на картині Галінського, тутешнього художника, написаній близько 1845 року. На літографській репродукції тієї композиції, виконаній у друкарні Піллеровської, площа під святим Юром заповнена будами, возами, крамом. Серед наметів – стоси виробів бондарських, палають вогнища, снують натовпи людей, зайнятих купівлею різноманітних речей. У тому, що картина не була найменшою мірою фантазією митця, легко переконатися з описів у місцевих часописах, виданих між 1849 і 1859 роками, тобто в період найвищого розквіту тих ярмарків, також з картини відомого місцевого пейзажиста Лягна, літографська репродукція якого міститься в збірці гравюр бібліотеки Павлівкових.

По лівий бік площі, з боку парку Скриньських, зараз зайнятого значною мірою новими будівлями, ставали зазвичай у ряд величезні вози з бондарськими виробами, що знімалися, як

староримські бойові вежі на спинах слонів. Побіля них різнобарвними колами вилискували величезні запаси розкладеного на землі посуду – глиняного, кам'яного, фаянсового. Господині, вибираючи котрийсь горщик, дзвонили в нього, що у поєднанні зі свистом вимальованих у білі смужки глиняних коників, який видувало молодше покоління Львова, творило імпровізовану серенаду. Свинина, що шкварчала на пательнях, виставлених на вогнищах, розпалених під відкритим небом, на милю дражнила нюх гостей тих ресторацій “під сонцем”, як їх називали на львівським жаргоні. Не зневажали вони й теплої води, в якій варилося м'ясиво чи ковбаса і яку називали помпезно росолом, що служив безплатним додатком до м'ясної страви. Чорні глиняні мисочки і дерев'яні ложки не першої свіжості становили сервіз тих недорогих їдалень, у яких гості бесідували стоячи або присівши на піску, який вкривав усю поверхню площі. За рестораційними ярмарковими лотками тягнувся ряд лотків і яток, заповнених звичайним празниковим крамом. Мідні медальйони, яскраві образочки Ісуса Христа і Матки Божої, мальовані крикливими фарбами, в рамках чи без рам, займали одну половину товару, що мандрував по колу по всіх важливіших галицьких відпустах і ярмарках.

Друга половина ярмаркових яток була присвячена світським дрібничкам. Вбирали очі гарні стяжки, люстерка, вправлені в позолочені паперові рамки, дерев'яні ляльки з потворними лицями і формами Венери Готентотської, ножики за гріш, звані перочинними, і багато інших цяцьок, на які мішухи дивилися з презирством, а селюки – з неприхованим захопленням. Тут так само купчилася дітвора довкола стосів архіпримітивних тарахкалець, виструганих з білого дерева скрипок, возиків і упряжі для ляльок, зроблених не надто зграбніше, але сильно і міцно, розмальованих у фантастичні квіти, в яких теперішні любителі виробів крайового промислу обов'язково відкрили би для себе цікаві народні мотиви.

Посередині площі вирізнявся ряд наметів під полотняним накриттям, нап'ятим на овальні дуги, прикрашених сосновим гіллям із встромленими позолоченими горіхами. Уже здаля долиною гамір і відгомін гучної музики, що приграла до танцю, вістував невігласам, що наближаються до святині Бахуса і Терпсихори. Пілося тут і танцювалося до упаду. Навпроти тих гучних наметів розклалися зі своїм солодким товаром пряничники на чолі зі старим Ловіцким. Львівські пряники з давніх-давен мали усталену славу, оскільки купівля “юрашка” для дітлахів було моральним обов'язком кожного поважного батька

родини. Уже в першій половині нашого століття виробляли пряники ванільні, кавові, помаранчові і мигдальні, лишень новинкою в нас були пряники оздоблені, що представляли гусарів з вусами, дітваків у сповитку, кошики і серця, які вперше з'явилися на святоюрському ярмарку у 1841 році.

Цілу праву сторону площі займали вози з товаром, творячи дві головні вулиці. Хтось їх влучно назвав “тлуста” і “тепла”. В “тлустій” вулиці вилискували жовті кусні солонини, збаразькі ковбаси творили фантастичні гірлянди, шкварки і грудинки будили пожадливість злидарів. Жида в той бік не заманиш навіть за гроші... Натомість затятий шваргіт старозаконних перекупників зустрічав перехожих на вході другого поперечного ряду, заваленого сокирами, опанчами, пасами, шапками, кожухами. Хитрий жидок, вбравши хлопа в новий сіряк і високу баранячу шапку, вів його до надтовченого люстерка і викрикував з удаваним захопленням: “Глянь, Іване! Чи ти не виглядаєш, як пан староста!” Однак, по довгім крику і битті долонь на знак згоди, шойно справа скінчилася, як бідний Іван випихався, нерідко й кулаком, за поріг мандрівної крамниці.

Галас, курава і тиснява на площі святого Юра були ознаками вдалого ярмарку, на який

поспішали не лише натовпи селян з околиць Львова, але й поважні численні сонми міського витонченішого люду. Не бракувало поміж ярмарковими ятками і храмів народного мистецтва, якщо так можна назвати намети акробатів, жонглерів та інших безкостих, які містилися поблизу возів, що своїми розмірами і формами нагадували Ноїв ковчег. З 1849 року до моменту з'єднання Львова залізницею із західними провінціями монархії датується – як тут уже згадувалося – доба найвищого розвою святоюрських ярмарків, на які почали з'їжджатися купці з Відня, Праги, Берна. Не розбивали, однак, вони своїх наметів під святим Юром, лишень розкладалися з товаром у готелях: англійському (тепер будинок Ощадної Каси), Лянга (тепер французький готель) або ж у Жоржа.

У наступних роках, заохочене зростаючим побутом, з'їжджалося в тім часі до Львова щораз більше гроно нетутешніх купців.

Переклала Мар'яна Савка

Головна ГОЛОВНОЕ Руська Русское Рада ГОВБРАНІЄ

Протокол

Дѣянiя

Дѣянiя
затимчасового Головного¹
Галицко-Руского Собранья
во Львовѣ
въ справахъ своихъ народныхъ

Заседанье первое

въ забудованью святоюрскомъ
дня 20 Березня²/2 Мая 1848 о 6-той
годинѣ по полудню сойшлися премноги Ру-
сины духовны й мiрски. Всечестный крыло-
шанъ й схолярхъ Михаилъ Куземскiй вы-
бранный на предводителя запросилъ, абы ся
тiи списували, котры бы до сего Собранья
належати хотѣли на слѣдующой оумовѣ:

а) щобы во всякой вѣрности къ импе-
раторско царскому Величеству Фердинан-
ду, конституцiйному Царю Галицiи н Воло-
димiрии и къ Его Габсбургско лооаринскимъ
наслѣдникамъ;

б) оукрѣпляти й розвивати нашу рус-
ку народность такъ,

г) юкъ въ прошенiй руского народа
въ Галицiи зъ дня 19 Березня 1848 жадано,
все же сiе на основанiи Патента Конституцiй-
ного, который каждую, то й нашу руску на-
родность забезпечает, и который на собра-
нья народны созволяет.

Съ великою радостiю вписувалися Ру-
сины й приставали на такое Собранье

Съ притомныхъ Поляковъ предложилъ
панъ совѣтникъ магистратуальный Шлас-
кiй³, абы Русины пристали на оба проше-
нья Поляковъ, и абы покенувше кириллику
приняли буквы латински. Русины отповѣли
особливо всесильнымъ словомъ алумна Алек-
сеа⁴ Заклинского, же они жичливы народ-
ности польской мають однако св[яту] по-
винность дбати о свою руску народность, а
тое не може Полякамъ вредити овшѣмъ они
повинны собѣ того великодушню жичити.
Промовляли также священникъ Іоаннъ Жу-
ковскiй и Юліусъ Вислобоцкiй. Русины

показали нередь небомъ и землею, юкъ имъ ихъ народность мила й дорога, юкъ то въ нихъ кровь живо грае, коли иде о народность, й юкъ они ожити хочуть. Дай Боже одинъ духъ и одно сердце, а межи всѣми народами взаимну жичливость! Читала ся также “Згадка на священника Маркіана Шашкевича” поборника⁵ руской народности й стихъ: “Гей кто Русинъ, веселися”.

Потому были выбраны затимчасовы члены, котры бы справами Собраня займалися; число тихъ членовъ мае⁶ нарастати.

Около 9-той години окончилася перва нарада, отспѣвалася пѣснь “Христось воскресе”. Потому многолѣтствовалося Царю⁷ Фердинанду, Преосв. Еппу Григорію Іахимовичови и крылошану Михаилу Куземскому и всей собраной братіи, а за і тимъ розойшлисмося.

Читано на другомъ засѣданю⁸ дня 21 Березня/3 Мая 1848.

¹ В оригіналі змінений порядок слів. Далі закреслено слово “руско”.

² Йдеться про квітень.

³ В оригіналі: “Шларскій” із закресленим “р”.

⁴ Ім’я вписане над рядком замість закресленого “Іоанна”.

⁵ В оригіналі: “поборники”.

⁶ Далі в оригіналі закреслено: “приро”.

⁷ В оригіналі закреслено: “Цару”.

⁸ В оригіналі закреслено: “собранью”.

Юрій

Андрухович

Три балади

Try balady

Лемберзька катастрофа 1826 р.

“Дня 14 липня 1826 р. прийшла подія, що потрясла цілим Львовом: стара ратушева вежа по полудні зарисувалася й о годині чверть на сему вечором з великим тріскотом завалилася. Наперед вже спорожнено ринок з людей, але все-таки у звалищах погиб трубач, двох жовнірів і кількох робітників”.

І. Крип'якевич. “Історичні проходи по Львові”

З того дня суремного, як завалився ратуш,
усе навіки зважене і вписане в архів:
“Понесено у людности не так велику втрату:
погиб трубач, двох жовнірів, кількох робітників”.

Маленька апокаліпса на ринковому пляці:
з розпуки позіхнуло трагічне місто Львів,
мов гер таємний радник над аркушем реляції:
один трубач,
двох жовнірів,
кількох робітників.

Зібрали вдовам на свічки, а матерям на ліки.
Дітей забрали в інтернат на вулицю сиріт.
На поминках буяла чернь і мандрівні каліки
і гунав культями о брук увесь калічий рід
(і кожен чесно їв, і пив, і плакав як умів:
погиб трубач, двох жовнірів, кількох робітників).

Поховані під вежею, вони ввійшли в комори,
де світло мре і твердне кров, де вже не чути з тьми,
як на майданах і в шинках реве житейське море.
Там інше світло – і воно біліє над кістками.

Вони зійшли в підземну хлань, немовби в інше
місто, –
їх не любили на землі й забули серед хмар.
Ішов попереду трубач.
Він дув натхненно й чисто –
так ніби не трубу тримав, а вогняний ліхтар.

Коли ж посмертні очі в них зітліли, мов одежа,
вони злягли на дно камінь – плече коло плеча,
лиш не вгавав, як джерело, і виростав, як вежа,
таємний і хрипкий сигнал – відозва трубача.

Дидактична вистава в театрі Богуславського

“Велике вражіння у Львові зробило те, як один із акторів відкрив домовини з людськими кістками, – при перебудові костела на театр забуто усунути з підземелля давніх покійників...”

І. Крип'якевич “Історичні проходи по Львові”

Панове публіка, для трепету і млості,
для гостроти і свіжості в серцях
репрезентуєм підземельні кості.
Панове, всі ми ходим по мерцях,

як по мостах. Вони лежать під нами,
тверді, мов підмурівки у домах, –
ростуть униз невидними вогнями.
Пройміться світлом нищих костюмах...

Розкішно вам у ложі, мов на лоні,
на галереях – тупіт і аншлаг,
ви так бурхливо плещете в долоні,
немовби винні в смерті бідолах...

Панове, цить!
(Стікає воском люстра...)
Мерці мерцями, їм не в голові.
А ми – мов лишай на тілі людства –
Голодні, геніальні і живі.

Тож порятуйте нас! і лорнетуйте
Худу й безкровну шкіру галатей.
Подайте хліба, рани побинтуйте –
панове, всі ми схожі на людей,

зігравши королів і принців крові,
у вицвілих плащах, мов у мішках,
підем у тьму – в мансарди вечорові –
і спати полягаєм на дошках...

Нашіптування віків

“В 1885 р. Франц-Йосиф відвідав знову Замок у вечірній порі, в каварні гостила його шляхта, з балкона каварні цісар оглядав ілюмінацію Львова на його честь”.

І. Крип'якевич “Історичні проходи по Львові”

Мій цісарю, хвала тобі – яка щаслива нація,
що ти ступив на наш пісок вечірньої пори.
Кущем небесним зацвіла ясна ілюмінація,
остроги в тебе срібляні. Ти дивишся з гори.

І дим ракетниць очі їсть – яке палке зворушення!
У церемоніймейстера з напруги карк упрів.
Ми всі готові хоч на смерть, мов посполите рушення,
і сльози капають з очей гицлів та шандарів.

(Наш загумінок став як сад. Петардами і бомбами
обстріляно небесне дно для більшої краси.
Оркестри віддано ревли тромбонами і тромбами,
Повії прагли негліже і пудрили носи).

Ілюмінація! Оркестр! Волаємо і граємо –
цісарська доля – наче сфінкс, і що вона пошле? –
чуму, пожежу чи війну, небіжчика в Сараєво,
тож веселися, цісарю, ти ще дитя мале!

Ще маєш білого коня і капелюха з перами,
твердиня влади, мов горіх, імперія без меж,
таємно вішаєш когось, обдурюєш паперами,
і де ще той двадцятий вік, в якому ти помреш?.

Leszek

Лешек

Mazan

Мазан

Zdarzenia z życia naszego Monarchy

*Подрабунки з життя
нашого Монарха*

Dociekliwy funkcjonariusz

“Pewnego roku, w upalne żniwa, chcąc poznać dolę swego ludu, nasz Monarcha, w chłopskim przebraniu, zatrudnił się jako parobek u jednego z galicyjskich gospodarzy. Strudzony drogą przespał wschód słońca: nieludzki rządca, za niestawiennictwo w terminie do orki, kazał wymierzyć “Parobkowi” 25 batów. “Parobek” wysłał czem prędzej swego towarzysza po oddział cesarskiej jazdy. Przybyli na czas żołnierze, w proch przed Majestatem upadłszy, głośno wielbili mądrość i dobroć Cesarza, srogiego rządcę rozszarpali końmi, a na miejscu stajni, w której raczył nocować Monarcha, postawili pomnik. Sam Cesarz, usiadłszy na przydrożnym głazie wedle kapliczki, najpierw długo płakał nad niedolą swego ludu, a potem kazał znieść pańszczyznę”.

Opowiadanie to tak się spodobało Dworowi i urzędnikom w Wiedniu, że kazali czem prędzej pomieścić je w wypisach dla szkół galicyjskich.

– To wspaniałe. Wasza Dostojność - pochylił z szacunkiem głowę kompetentny funkcjonariusz ministerialny VIII rangi – tylko, że...

– Że co, mój panie? – zdenerwował się przełożony.

– Że... że pańszczyznę zniesiono w Galicji i Lodomerii nieco wcześniej, nim nasz Najjaśniejszy Pan raczył wstąpić na tron...

Ostatnie pożegnanie

Prezydent Lwowa, Stanisław Ciuchciński, wygłaszając w 1903 roku na Cmentarzu Łyczakowskim mowę pogrzebową, pożegnał wsuwaną do grobu trumnę słowami:

– Bądź zdrow, Andrzeju. (*)

Gdy wiadomość o tym dotarła do Wiednia sędziwy monarcha polecił wezwać Ciuchcińskiego i zaproponować mu stanowisko dyrektora wydawnictw wojskowych Ministerstwa Wojny. Prezydent odmówił z uwagi na nawał pogrzebów, które musiał teraz obsługiwać we Lwowie.

(*) Andrzej Gołąb, literacki archetyp Felicjana Dulskiego – bohatera sztuki Zapolskiej.

Sława Ci! Sława!

W czasie żadnej z podróży Franciszka Józefa nie powitało go tyle wierszowanych oracji, jak w Galicji.

– Twój przyjazd, Najjaśniejszy Panie, wyzwolił ogromne pokłady miłości, szacunku i oddania – tłumaczył monarsze już w pierwszym dniu wizyty namiestnik Alfred Potocki.

– Tak ogromne, że oracje na cześć Waszej Cesarskiej Mości pisze dziś każdy, kto pisać umie.

– A ilu umie? – zainteresował się Cesarz. Otrzymawszy odpowiedź, że zaledwie co szósty, wezwał ministra oświaty i coś mu surowo polecił.

Na całej trasie podróży inspekcyjnej Monarsze wręczano – lub po prostu wrzucano do jego wagonu – tysiące listów prośbnych o wsparcie, interwencję, sprawiedliwość itd. W czwartym dniu tej listownej lawiny, przerażony jej ogromem Najjaśniejszy Pan wezwał ponownie ministra oświaty i wydał mu równie surowe co wcześniej polecenia, których jednak nie ujawniono.

Wioń życia kwiatem nad młodym światem

Stawny Monarcho – wioń nad Karpatem!

A nieśmiertelny zdobędziesz wieniec,

Czołem-ć uderzy starzec – młodzieniec.

Przed Tobą ludzkość z wieńcami stoi

Uchyła Tobie złotych podwoi.

Wnijdź, Synu Sławy! Na wieków grobie

Pieśń zmartwychwstania wieszcz zagrzmie Tobie!

I triumfalne wzniosą Ci łuki

Naszycy potomków rozkwitłe wnuki.

Szymański Stanisław, Nauczyciel prywatny

Łaski, Najjaśniejszy Panie!

W czasie całej podróży inspekcyjnej po Galicji, zgromadzony wzdłuż trasy kolejowej lud na widok cesarskiego pociągu nabożnie klękał i zdejmował czapki: na dworcach w Łańcucie, Przeworsku, Jarosławiu, Przemyślu i Lwowie do okien salonki wrzucano listy proszalne. Osobisty lekarz Cesarza, dr Kerzl, zaklinał Monarchę, by nie brał tych listów do rąk; w Galicji panowała wtedy epidemia cholery. Cesarz jednak, z właściwą sobie odwagą, własnoręcznie wrzucał listy wraz z mikrobami do specjalnej skrzynki w wagonie.

Równocześnie na mijanych dworcach tajni agenci policji aresztowali masowo nadawców pod zarzutem organizowania zamachu na Najjaśniejszego Pana.

Po powrocie do Wiednia Cesarz darował winę wszystkim autorom próśb, polecając – w drodze szczególnej łaski – uwolnić ich z więzienia.

Skandal w operze

– Moje gratulacje, panie burmistrzu, bardzo mi się podoba wasza opera – powiedział Franciszek Józef do burmistrza Lwowa, Ciuchcińskiego, w antrakcie przedstawienia operowego w stolicy Galicji, w 1903 roku. Ciuchciński, czerwony z emocji i szczęścia, odparł:

– Jawohl, Majestät! Die Sänger sind gut, nur die Chören sind schlecht! (Tak, Najjaśniejszy Panie! Śpiewacy są dobrzy, tylko dziwki złe!)

Cesarz był zupełnie zaskoczony.

– Mówiliście mi, moi panowie, że jestem we Lwowie, a okazuje się że to Budapeszt!

Dopiero pod sam koniec antraktu udało się wytłumaczyć Miłościwemu Panu, że pan burmistrz miał na myśli autentyczne chóry, a nie “Huren” czyli k...wy. Nie ma więc podstaw do mylenia Lwowa z Budapesztem, nazywanym w Wiedniu, dla wielkiej ilości domów publicznych, “Hurenpesztem”.

Monarcha jednak do końca przedstawienia był w widoczny sposób poruszony, poprosił o lornetkę i śledził spektakl z niespotykaną u niego uwagą.

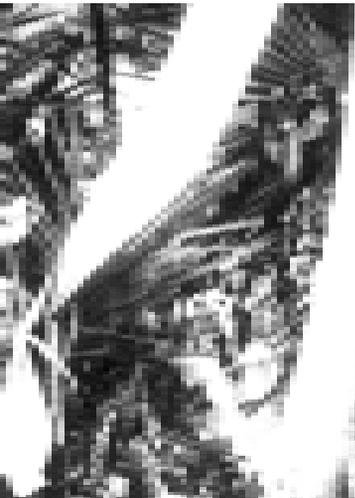

Григорий Комский

*Григорий
Комский*

Письмо из Карлсбада

Лист із Карлсбада

От переводчика

Недавно, роясь в букинистических развалах на Унипляц в Хайдельберге, в обветшавшем фолианте “Die Zeit der Ottonen und Salier” я наткнулся на заинтересовавшее меня письмо, датированное 1-м марта 1913 года. Оно написано на фирменном бланке отеля “Империял” в Карлсбаде легким и уверенным женским почерком, свидетельствующим о сильном характере и недюжинной образованности его обладательницы.

Мне не оставалось ничего иного, как перевести его, опустив наиболее интимные места, с тем, чтобы предложить его вниманию читателя. Ведь написано оно ровно 90 лет тому назад.

Григорий Комский, Хайдельберг, 1 марта 2003

Meine liebe Rike,
der Winter ist Gottseidank vorbei. Man wittert schon in der Luft einen duennen Fruehlingshauch. Meine Seele freut sich darauf¹.

Мигрени мучат меня лишь эпизодически после того, как доктор Карл Юнг провел со мной сеанс психоанализа. Он считает, что мой недуг вызван подавляемыми сексуальными фантазиями. Этот диагноз взволновал меня до такой степени, что ночью мне приснилась дионисийская оргия, в которой меня, совершенно обнаженную, ласкали одновременно Наполеон, Казанова и эрцгерцог Фердинанд, а доктор Юнг наблюдал это в замочную скважину и делал научные пометки на невообразимо длинных своих манжетах, сворачивающихся, как Тора, в свиток. Проснулась я в мокрой постели совершенно изнуренной, кожа моя горела, сердце готово было вырваться из груди. Как замечательно, что медицина совершила такой прорыв в непознанное, – подумала я, испытав безграничную благодарность к моему доктору. Он посоветовал мне завести знакомство с кем-нибудь из постояльцев. Но сейчас в Карлсбаде мертвый сезон. Ловеласы предпочитают здешней скуке Вену. Из людей нашего круга здесь лечится лишь генерал Его Высочества кавалерии граф фон Румсфельд, у которого вместо правой руки и шеи – протезы, результат падения на него ганноверской лошади. Протезы изготовлены на нюрнбергских часовых заводах. Это, – как хвалится их обладатель, – точнейшая механика, абсолютно подражающая живым организмам. Один

недостаток: генерал все время тикает, причем, достаточно громко, будто бы размеренно икает. Это отпугивает мою столь чувствительную натуру перед лицом возвышенности воображаемого. С другой стороны, такты механики приводят меня в неопишное возбуждение, утоляет которое лишь вода из терезианского бювета. Но генерал проводит все свободное время в манеже и говорит, что кобыла – венец божественного творения, с коим ничто не вправе сравниться. Поговаривают, что он разрабатывает новый тайный устав кавалерии, согласно которому, всадник не будет восседать, как прежде, на лошади, а должен располагаться в специальной люльке под ее брюхом, что сделает его неуязвимым для прямых попаданий противника. Вроде бы, люльки уже плетут из лозы в селе Сихов, что под Лембергом, в обстановке абсолютной секретности. Это новшество должно произвести на противника эффект психической депрессии. Целые армии сойдут с ума, когда увидят неуправляемые табуны. Можно предположить, что доктор Юнг приложил к этой идее свою руку. Его часто можно увидеть прогуливающимся с фон Румсфельдом.

Помимо генерала, мужской пол представлен на водах пожилым литератором из Галиции Яном Франко, очень корректным господином низших сословий. Он поразительно похож на Фридриха Ницше и все время что-то записывает на полях сочинений г-на Бакунина. В бювете я отважилась заговорить с ним о литературе. Очень мягко он ответил мне, что литература в настоящий момент не инте-

ресует его вовсе: он размышляет о свободе украинского народа. На мой вопрос, – где этот народ проживает, – он с достоинством ответил: повсюду; и глаза его наполнились невыразимой грустью. Человек, который так сильно любит свой народ, не может полюбить на курорте женщину, – подумала я и оставила его наедине с г-ном Бакуниным.

Моя соседка по столу, кэртенская мешанка фрау Хайдер-Шикльгрубер, узнав мой диагноз, загорелась желанием познакомиться со своим сыном Ади, начинающим акварелистом из Мюнхена. “Он очень застенчив”, – сказала она, – “и у него проблемы с женщинами, вы понимаете, что я имею в виду? Но он божественно рисует натюрморты с цветами. Лучше всего получаются у него гладиолусы и душистый горошек. Он уверен, что в один прекрасный день нарисует такую акварель, от которой весь мир падет к его ногам ниц. Он одержим искусством. Но эти снобы не в состоянии понять истинную цену его таланта. Поверьте мне, он будет знаменит. В нем дремлет огонь нечеловеческой страсти, и вы могли бы разбудить его”. Она достала из ридикюля дагерротип, изображавший угреватого юношу с розой в петлице коричневого пиджака. Мне он не показался, и я попыталась перевести разговор на другую тему.

Сегодня утром горничная, взбивая перины моей постели, рассказала, что она видела во сне мертвого эрцгерцога Фердинанда, шептавшего министру тайной канцелярии: “Ищите принципы! Найдите хотя бы одного принципа!” Министр,

обнажив саблю, вытянулся по стойке смирно и повторил: “Яволь, Ваше Величество, как же-с, без принципов монархия невообразима-с; принципы, они краеугольны и всенепременны-с.” Мы посмеялись над скудной и мрачной фантазией простолюдыя. А моя вторая соседка по столу, фрау Канетти, задумчиво сказала: “Народу надо вложить в руки Шнитцлера. Это разовьет в нем чувственность и наполнит его сны добротой и любовью к короне”. Восемнадцатилетний сын фрау Канетти тоже пробует свои силы в литературе, несмотря на то, что изучает химию во Франкфурте. “Он пишет роман и пьесу”, – не без гордости сообщила она, – “но это у него на нервной почве. Знаете ли, он рано потерял отца, которого очень любил. И вот теперь пишет. Это – посттравматическая сублимация”. Тут я передала содержание моего разговора с доктором Юнгом, которому издатель прислал на рецензию роман “Улисс” некоего Джойса, ирландца, живущего с семьей в Триесте. “Этот роман – порождение шизофренического ума. За многочисленными оболочками ничего нет: одна пустота. Его можно читать с одинаковым успехом что с конца, что с начала, – поведал мне Юнг, побряхтывая смешком в присущей ему манере. – Джойсу не романы писать, а лечиться надо бы. Так-то, моя дорогая, а Вам обязательно надо подыскать что-то подходящее, но, упаси Господи, напороться на такого вот перца Джойса-с. Он заразит Вас своим ботулизмом. Ха-ха-ха”. Если бы ты знала, дорогая

Рике, какое это счастье – каждый день испытывать на себе излучение живого гения.

Сегодня на солнце было 15 тепла. Я сидела на скамейке и нежилась в первых весенних лучах. Пожилая цыганка предложила погадать мне судьбу. Вопреки обыкновению, я согласилась. Карты легли как нельзя лучше. Я встречу своего исцелителя, причем еще в Карлсбаде. Он будет военным в высоком ранге. Меня ожидает счастье и удовлетворение. Монархии предстоят десять безоблачных лет процветания и мира. В Вене, на Пратере, построят гигантское колесо обозрения, с которого в хорошую погоду будут видны Елисейские поля. В Америке установят конституционную монархию, на манер нашей. В Европе введут общую валюту – крейцер. Военные союзы будут распущены, а конфликты будут разрешаться в Лиге Европы. Процветут искусства, благонравие и любовь к ближнему.

Рике, я так покойна и счастлива в этот первый весенний день, как никогда прежде. Желая и тебе насладиться этим божественным чудом, несущим надежду. Надеюсь, что тяготы ремонта вашейлетней резиденции уже позади. Кланяйся от меня Клаусу. Да хранит вас Господь!

*Твоя кузина Аннетт.
Карлсбад, 1 марта 1913 г.*

¹ Дорогая Рике, слава Богу, зима уже позади. В воздухе чувствуется уже легкое дуновение весны. Душа моя радуется.

Ростислав *Ростислав* ЧОПШК *Сорчук*

Причинки до флори і фауни
Франкового Львова

“Ніч. Довкола тихо, мертво. Там в долині місто спить у осінній млі холодній; тільки глухо десь кипить у далекім середмістю спізнених фіакрів рух. У тиші при лампі звільна розвиває крила дух...”¹

Це – одна з поетичних медитацій Івана Франка на тему власного творчого процесу, котрий, як бачимо, зачинається за участю Львова. З інших творів додаймо биття годинника на Ратуші, гомін вуличної юрби, акорди “банди”, що долинують з міського “городу” – і будемо мати акустично-візуальне тло, на яким виоформлювалось Франкове “*quae scripsi, scripsi*” (написав те, що написав), – тих “яких 70 томів” (за підрахунками внучки Зені). Франко і Львів – мов Франко й білий світ. Втім, пам’ятаючи надто непрості колізії цих взаємин, не одразу і виважиш, що (?) – завдяки, а чи всупереч, визначало їх більшою мірою. Мабуть, все ж завдяки. Завдяки тому, що всупереч.

Причинок 1 (“фауна”)

Перші Франкові враження від Львова неймовірно гнітючі. Його рецепцію “фауни”, в середовищі якої опинився в 70-их роках позаминулого

віку, майже вичерпно охоплює метафора “Галапагос” (за Ч. Дарвіном і К. Воннегутом). Архіпелаг “черепащачих островів”, ізольованих від материка 1000-кілометровим океанічним прошарком; часопросторовий казус, де спинилася еволюція, законсервувавши на одній з ранніх стадій огром “закаменіlostей”, “заскорупіlostей”, “задеревіlostей”, герметично закатаних покришкою власного панциря. Винятковий, аж гротесковий консерватизм – чільна ціха більшости субкультур, із якими зіткнувся на сухім узбережжі “Галапагосу”. Без огляду на партійні та національні відмінності у чисельниках, на взаємну ворожість, витворюють спільний знаменник своєрідної раси, що колективним зусиллям захоче від посягань європейського поступу оцей заповідник середньовічної цноти.

Особливо показові тут москвофіли, котрі на той час усе ще склали головний масив “галицько-руської” інтелігенції – “Ботокуди” (однойменна поема), “Рутенці” (сатиричний прозовий цикл), ексклюзивні продукти “Сморгонської академії” (заголовок памфлету) – “обителі печерних медвідей”. “Дивну пустоту мислі, пустоту бесіди і пустоту діла”, штучність, “бібульність”, а тому яловість цього середовища ранній Франко фіксує крізь окуляр “експериментальної” методи (серед іншого – вплив Е. Золя), акцентуючи згубну дію

мертвої води львівського середовища на занурених туди живих, потенційно багатих “інгредієнтів”. Ось, приміром, “Русалка Дністрова” – “се якесь неясне, а сильне чуття дитини, котра рветься на волю силою вродженого потягу [...]. Се ніжне чуття, мов запах лугів напровесні...”² – занурювання в “Галапагос”... – “правдива трагікомедія”, коли руками своїх же кривняків-земляків (москвофілів, “твердих” русинів) ту русалку потоплено (австрійський цензор Копитар “умив руки”).

Ще одне “діло рук галицької інтелігенції” (тут уже й українофільської, народовської) – “оскоплення” Ю. Федьковича. 1872 року прибув до Львова, де йому мали створити максимально комфортні умови для праці. – Занурювання... – Ефект соловія у клітці: “За кілька літ з давнього Федьковича [“таланту свіжого та саморідного”] остався тільки мізерний наслідувач Шевченка, нічим не оригінальний, окрім бесіди, остався ще мізерніший драматик, пародіюючий Шекспіра та засновуючий драми на фантастичних, гарячкових споминах з “Вічного Жида” Ежена Сю...”³. Звісно, можна й не поділяти цієї діагностики (творчу кризу Федьковича викликав не лише львівський брук, а й фаталізм його гуцульської вдачі, що спричинив безпліддя пера та подальші заняття астрологією і в рідному Сторонці). Однак Франків кате-

горизм тут цікавий як зайве потвердження типології явища – його власних рахунків з контекстом, в якому жив і з яким не уживався. Ні в іпостасі “якогось галицького феномена” (за М. Павличком), ані – “проскрибованого”, дисидента, ізгоя. Втім, причинки політичні й біографічні, з огляду на їхню хрестоматійність, наразі оминаю, а згадаю передчасно згаслу Марію Бартус – польську поетесу, смерть якої Франко списує на конто все тієї ж “галапагоської” “фауни”:

“Холодом навіяні були похорони “найсимпатичнішої поетки польської”, як виражались шумно похоронні афіші. Важкі, болющі чуття будились в моїй душі на вид того похорону. Ось дівчина, обдарована без сумніву талантом поетичним, з живою і чуткою душею. Не знаходить в душі нікого, хто зумів би направити її думку і фантазію на відповідну дорогу, а зато попадає під вплив доживаючих свого віку прихильниць старого романтизму нижчого, містичного сорту і починає переспівувати на новий лад старі, давно пережиті і забуті пісні, робиться епігоном тої школи, котра здавалось, вимерла безпотомно [...]. Що ж вона винна, що для свого таланту не найшла підмоги, проводу, що доля казала їй уродитись у Львові, серед тої часті польської суспільності, котра [...] не маючи здорового, питомого кореня в оточуючій народі, мусить бути призраком, мусить годуватися мріями, фантазією та містикою?”⁴

Є ще чимало прикладів, особливо з художніх творів. Наостанок наведу один з них. В оповіданні “Із записок недужого” (1880) йдеться про кохання молодого домашнього вчителя з ученицею – сестрою польських магнатів. Довідавшись про таку “ганьбу”, ті брати (“два пишні передпопові мастодонти”, чий замок стережуть “камінні дракони, ящірки та костوماхи”) виганяють закоханого і влаштовують йому повну обструкцію, аби втратив усе: роботу, житло, здоров’я. Оля з туги вмирає... Не потрібно особливої інтуїції, щоб упізнати за цим недавні колізії Франкових взаємин з Ольгою Рошкевич, гвалтовно розірвані її батьком, і подальші митарства юнака. Але ж о. Михайло – “москвофіл”?! А ініціативу влаштувати Франкові громадський бойкот нарівні з поляками підтримували “народовці”?!

Різні нації, різні культури, але “раса” – одна. Як одне “середовище” у приблизно однім же “моменті”. Львів часів сьомого-восьмого десятиліть ХІХ-го віку з точки зору позитивіста, представника культурно-історичної школи, далекий від образу грядки, на якій проростають таланти. – Каменистий архіпелаг, дивним чином порізнений з “рештою” світу; річ у собі, що, страждаючи від кисневого голоду, чомусь вперто блюде анемічно-безкровний статус; консервна банка, “острів пінгвінів”, “ботокудія” – Галапагос.

Причинок 2 (“флора”)

У малих і великих прозових творах Франка дуже багато львівської топонімійної конкретики. Дитинство “андрусів” Владка і Начка (“Лель і Полель”) минає на Вульці, біля Пелчинського ставу; у каварні на Вірменській кельнерує гетера Кишенька (“Батьківщина”); у Львівській ратуші служить канцеляристом Калинович (“Герой поневоли”), котрому відтак перепадають “героїчні” пригоди межі барикад “бурливого” 1848 року. Ті ж вуличні бої на тих же вулицях (Галицькій, Краківській, площі Ринок) – у новелі “Гриць і панич”; на Бригідках (нині початок Городецької) відбуває свій термін “Панталаха”, а оповідання “Різуни” побудоване у формі листа Маньки з Городецького до Касі з Янівського передмістя, і ще, і ще...

Найбільш “львівським” же текстом Франка можна вважати роман “Для домашнього огнища” (1892). Тут і Стрільниця на Курковій (нині вул. Лисенка), і офіцерський касин на Фредра (нині Палац шахів), і будинок сейму (головний корпус університету), і Єзуїтський город (парк І. Франка), і пляц Мар’яцький (площа Міцкевича), і ще десятки вулиць і вуличок. Епіцентром подій – помешкання Ангаровичів, що знаходиться за напроцуд “чистоконкретною” адресою: Пекарська, 4. Це розмаїття топонімів потрібне не лише для локального колориту, але й для створення

“ілюзії правдоподібності” – однієї з наріжних засад поетики “наукового реалізму”, яку сповідував прозаїк (твори-студії, твори-дослідження соціально-психологічних явищ).

Втім, не тільки ілюзії. Принагідно читає дзнається про масу цікавих подробиць із життя тодішнього Львова. Іноді може здатись, що Франко поміняв місцями сторінки художнього твору і шпальти “Kurjera lwowskiego”, де в той час працював. Наприклад: “Понад містом пройшла буря, коротка, напрасна, літня. Загриміло кілька разів, густий грубий дощ пролився протягом десяти мінут, а за півгодини знов вияснилось. Вулиці були скроплені, курява змита, оскільки на се дозволяла Полтва з притоками”⁵ (працюючи над повістю “Маніпулянтка”, звідки взято цей уривок, Франко мешкав по вулиці Зиблікевича (нині І. Франка). Дорогу до редакції “Kurjera lwowskiego”, що містилась на Хорущині (нині Чайковського), суттєво скорочувала вуличка Стежкова (тепер Саксаганського), на всю ширину якої “глибоким коритом пливла тоді не засклеплена ще львівська річка Полтва”. Тож Франко мав щоденну нагоду на всі груди вдихати її “пахощі”⁶. Або: “Служниці, носячи коновками воду, поналивали на тротуар води, через що тротуар, покритий верствою гладковтоптаного снігу, покрився зверху гладкою, як скло, ледовою корою. Таким робом на гладкій

дорозі зробилася дуже небезпечна машина, звісна в механіці під назвою похилої площі, а в практиці називана львівським карколомом. Правда, у Львові обов’язує припис посипати такі карколоми піском, попелом або іншими подібними приладами, та всі такі приписи, досить старанно виконувані в середині міста, тратять свою обов’язкову міць тим повніше, чим далі йдемо від середини до границь міста, а на вулиці Пекарській виповнюють їх аж тоді, коли кілька або кільканадцять осіб поляже жертвою такої невинної підрипки і коли між тими особами знайдеться якась горда і непокірна душа, що вдасться до поліції, або коли яка з тих жертв наскочить на таке поважне ушкодження, що зробиться скандал і галас на цілій вулиці і поліція не може не звернути на се уваги”⁷.

“Імовірно, це вираз способу мислення раціонального складу людини, яка у своїй творчості дотримується принципу відповідності життєвій правді...” – зазначає львівська дослідниця Н.Тодчук і продовжує: “Традиція зображення простору міста в реалістичній літературі великою мірою відштовхується від *фізіологічного нарису*, який у 30-40 рр. позаминого сторіччя знаходився на піку популярності у французьких (а в 40-50-ті в англійських та російських) читачів”⁸.

У цитованій щойно монографії Н.Тодчук зустрічаємо й інші, надзвичайно цікаві, аспекти

розгортання семантичного віяла. Львівські “локуси” твору (“Для домашнього огнища”) бачаться як “низки назв, завжди супровідні до домінантного процесу мислення персонажа”, що постають лише у співвідношенні до стану його душі, “як відображення реального світу в його свідомості”. Приміром, “капітан Ангарович, збентежений і пригнічений випадком у його домі (зіткнення Редліха з Юлією), порушенням ідилії зустрічі [із дружиною] та незрозумілими йому самому підозрами, несвідомо звертає свої кроки горі Пекарською вулицею, що закінчується Личаківським кладовищем. Рельєф вулиці відповідає тягlostі й неспішності його думок, а сумна перспектива – настроєві “чорної меланхолії”. Іншого разу [...] (після виклику Редліха на поєдинок) капітан рухається зовсім інакше: це швидкий, нервовий хід-плутання звивистими вулицями із нерівним гористим рельєфом. Автор прямо співвідносить ритм внутрішнього простору персонажа (сум’яття у думках, прагнення якнайскоріше визначитись і неможливість це зробити) [...] із рельєфом шляху, що його обирає собі Ангарович”⁹.

Направду, таки найбільш “львівський” текст І. Франка. Бо затуляє, не випускає із лабіринту своїх “локусів” (не-львів’яни часто скаржаться на заплутану топографію нашого міста: бракує симетрій, паралелей-перпендикулярів,

“ліній”, “стріт-авеню”... Натомість – химерна диктатура ландшафту: вулиці – серпентини узгір’їв, наземні дублікати підземної річки, валів і мурів, котрих вже давно нема)...

Але ось капітан Ангарович із низин Пекарської завертає на Францисканську, поспішаючи до Куркової. Рельєф міста у цих околицях – “постійний підйом догори у напрямі руху до Високого Замку” – “змінює його хід думок до протилежного, підіймає із занепаду духу і відчаю до відновлення віри й любові...”¹⁰ – Ця траєкторія руху Франкового духу у Львові найбільш характерна. Excelsior – догори, до найвищих, панівних над місцевістю пунктів. Так, свій перший великий твір “Петрії і Добошуки” завершував сценою присяги молоді на Високому Замку: “Вийшли на вершину Замкової гори [...], відітхнули свобідно чистим воздухом [...] Мало нас, то правда, – але чи для того і нам пропадати, як пропадають многії? Ні, панове! Під нами розвалини сумної нашої минувшості! Над нами ясне небо – образ ліпшої, яснішої будучності! А круг нас той “пречудний нещасний край” – поле нашого ділання! На тім місці, панове, нині присягніт...”¹¹

У “сучаснім романі” “Лель і Полель” не оминув нагоди помилуватись розкішним видом панорами десь, напевне, із Цитаделі: “Ось хлопці вже й вийшли на вершину гори – і внизу, під їхніми

ногами увесь Львів півмісяцем розсипався по долині; невеликий левик на міській ратуші блищить і палає в останніх променях заходячого сонця; бернардинський годинник видзвонює сьому; десь біля св. Миколая муляри, б'ючи у дошку, оповіщають фаерабанд; напівпрозорий блакитнуватий туман стелеться понад містом і зливається вдалині з темною зеленню густого ліска на Високому замку¹².

Окрім Цитаделі й Високого Замку, наді Львовом панує ще одна висота. “На Святоюрській горі” – поема, де “Хмельницький” пояснює переможеним засадничі правила співіснування у “спільному” домі. Один із маршрутів капітана Ангаровича теж, до речі, вивершувавсь на Святоюрській горі, а в оповіданні “Гриць і панич”, пошукуючи тактику захоплення контролю над Львовом, генерал Бем міркує уголос: “Поставлю дві гармати на Високому замку, а дві на платформі коло церкви св[ятого] Юра, і маємо весь Львів у руках”¹³.

Франко не став урбаністом. Тобто митцем, котрий спеціально, цілеспрямовано, “тематично” опановує “genius loci”; котрий “завойовує” місто як простір, необхідний для самореалізації. Дух здебільша польського Львова його часів, ясна річ, не був українським, а шукати у ньому привиди з княжих часів означало б хіба уподібнення до

москвофілів. Франків Львів – то не тема, а тільки причинки до теми. Із моря його безберегої спадщини їх слід вимивати, маючи на увазі не лише “свято місце” в тематичнім числі “І”, але й “дивнії перли” потенціалу, що лишивсь недореалізованим. Вже й тих кілька повищих цитат достатньо, аби відчутти, що їх пише “львівська дитина” (перифраза від І. Франка). Адже кожному, хто пожив, чи тим більше прожив у Львові, гадаю, добре знайомі і “фірмовий” консерватизм його “фауни” (то герметично-задушливий, то, без сумніву, рятівний, а то просто “старий і добрий”); і “de profundis – excelsior” львівської “флори”, коли від тісняви проблем, що юрмляться по заплутаних вуличках середмістя, знаходиш розраду в чистім ковтку повітря на Високому Замку.

Там так багато обрїю! І той обрїй такий розмаїтий, так насичений формами й змістами чарівних перспектив! Там є “точка”, з якої “речі і істоти видно всебічно” (за Є. Маланюком). Це добре місце.

Франко все життя шукав такі точки. Бо й поезію бачив як “згущену, сконцентровану, скристалізовану дійсність”; і в прозі хотів зображати людину “во весь рост”, з усіма pro- і contra – “стереоскопічно”; і в науці та перекладацтві засягав од “Найдавнішого київського літопису” до “останніх десятиліть XIX віку”, від Рігведи й Ат-

гаргваведи до Гьоте й Золя; й у філософії повсякчас намацував рівнодійну “скомплікованого паралелограму сил”; і загалом – був “цілим чоловіком”, організуючи в єдність природне і рукотворне.

І ще. Саме у Львові реалізувалась ідея того “в багатьох розуміннях серцевинного для долі української культури періоду”, котрий нині зємо Франківським¹⁴... Втім, про це вже писало багато розумних людей.

¹ Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 3. – С. 44.

² Там-таки. – Т. 26. – С. 92.

³ Там-таки. – Т. 26. – С. 76.

⁴ Там-таки. – Т. 26. – С. 349-350.

⁵ Там-таки. – Т. 18. – С. 71.

⁶ Лукіянович Д. Мандрівка Івана Франка по львівських квартирах // Спогади про Івана Франка / Упорядкування, примітки та вступна стаття М.І. Гнатюка – Львів, 1997. – С. 563-566.

⁷ Там-таки. – Т. 19. – С. 65.

⁸ Годчук Н. Роман Івана Франка “Для домашнього огнища”: простір і час. – Львів, 2002. – С. 180.

⁹ Там-таки. – С. 176-177.

¹⁰ Там-таки. – С.178.

¹¹ Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 14. – С. 243-244.

¹² Там-таки. – Т. 17. – С. 295.

¹³ Там-таки. – Т. 21. – С. 281.

¹⁴ Забужко О. Філософія української ідеї та український контекст: Франківський період. – К., 1992. – С. 12.

Юзеф Вітлін

*Josef
Wittlin*

Мій Львів

Mej Lwów

Jak gawrosz stanowił niegdyś typowy okaz ludzkiej fauny Paryża, tak najpospolitszym przedstawicielem człowieczej fauny Lwowa jest dziecko ulicy, znane w całym cywilizowanym i niecywilizowanym świecie pod madziarską nazwą batiara. Mylne wszakże byłoby mniemanie, że każdy batiar jest dzieckiem ulicy, a za ojca ma rynsztok. Batiary rodziły się również w patrycjuszowskich pałacach, a często w szlacheckich dworach. Niejeden z nich później trząsł parlamentem wiedeńskim lub chadzał w profesorskiej todze, pobrzękując dziekańskim, ba, nawet rektorskim łańcuchem, a nie — kajdankami. A po łacinie gadał — no trudno — z akcentem górnołyczakowskim lub zamarstynowskim, co przecież nie mogło razić cieni starożytnych Rzymian, skoro nie wiemy, jak brzmiała antyczna łacina.

Kto znał śp. profesora Wilhelma Bruchnalskiego, jednego z najznakomitszych polonistów lwowskiego uniwersytetu, lub śp. profesora Zygmunta Łempickiego, któremu Niemcy wynagrodzili śmiercią w Oświęcimiu długoletnie nauczanie w Uniwersytecie Warszawskim ich języka i literatury, nie zarzuci mi przesady. A skoro już wspominamy męczenników tej wojny, winniśmy złożyć hołd arcyłwowskiej postaci, zbliżonej do batiara, jaką był śp. profesor Kazimierz Bartel, wielki „ktoś”, uczony, mąż stanu i patriota. Kawał batiara tkwi w samym mieście,

w całej jego fizycznej i moralnej strukturze. Wzniesienia i zapadłości, egzaltacja i przyziemność, balsamiczne wonie i pełtewny cuch. Przeczysty włoski renesans, kościelny i świecki, dzieła Pawia Rzymianina i Pietra Italo-Krasowskiego, równie bogaty barok, a obok wiedeńska secesja i koszarowa tandeta. Miasto-batiar jest nieobliczalne.

Nie wiadomo kiedy przejdzie od patosu do groteski, od bohaterstwa do „strugania funia”, od pogrzebu w trzy pary farbowanych na czarno koni Kurkowskiego do — mitycznego „balu weteranów”, zakończonego o północy zjawieniem się dwóch cywili, którzy nic nikomu nie mówili, światła pogasili i tylko w mordę bili.

Obok batiara zasłynął także lwowski kołtun. Typ to, jak wszystko, co lwowskie, złożony i trudny do zdefiniowania. Bo co to jest kołtun? Dosłownie: choroba uwłosienia, spowodowana brudem. Po łacinie: plica polonica. W przenośni: człowiek nieoświecony, nieokrzesany, zacofany. Skrzywdzilibyśmy lwowską kołtunerię tą definicją. Albowiem nasz kołtun — to przede wszystkim członek bractwa kurkowego „Strzelnica”. Większość braci stanowili co prawda nie bardzo biegli w humaniorach majstrowie i starsi różnych cechów, nie wyłączając rzeźnickiego, lecz obok nich należeli do „Strzelnicy” także ludzie wykształceni, delikatni, a nawet, jak się przekonamy — uczeni.

Na ogół lwowski kołtun — to poczciwy gbur, niewybredny łyk, bohater sztuk Gabrieli Zapolskiej. Przy tym patriota, przeważnie lokalny, z odcieniem

tromtadracji. W patetycznych momentach bywał kołtun skłonny do wielkich ofiar — z cudzego życia i mienia. Niekiedy nawet z własnego.

Dużą rolę za mojej pamięci odegrała kołtuneria strzelnicowa na lwowskim ratuszu, dostarczając miastu kilku wybitnych burmistrzów, jak: kowal Michał Michalski, blacharz Stanisław Ciuchciński i drukarz Józef Neumann. Rozumie się, że „Strzelnica” majoryzowała ławy radnych miejskich. Co roku wybierali bracia kurkowi swego króla i, wbrew temu, cośmy rzekli o niechęci Lwowa do pompy — występowali na uroczystościach nadzwyczaj strojnij i szumnij: w kontuszach, przy karabeli, jak herbowa magnateria. Strój ten był od dawna przywilejem lwowskiego patrycjatu i niejako oficjalnym umunduowaniem prezydentów i wiceprezydentów miasta, bez względu na ich pochodzenie i wiarę. Jednym z trzech wiceprezydentów zawsze bywał Żyd, który na galówki też kładł czarny kontusz i przypasywał karabelę. Nikt się temu nie dziwił i nikogo to nie gorszyło.

Z wszystkich specymenów klanu kołtunów kurkowych najlepiej utkwil mi w pamięci radny Walery Włodzimirski. Z zawodu chemik, miał swoje laboratorium na parterze starej kamienicy przy ul. Jagiellońskiej — naprzeciw „Pawilonu szampańskiego”. Chodziłem tamtędy do szkoły i nieraz ulegałem pokusie zajrzenia przez niskie okna — do środka. To, com widział, po dziś dzień kojarzy mi się raczej z alchemią niż z chemią. Była to bowiem pracownia Fausta. Olbrzymia, nie pamiętam już czy sklepiona sala, zapchana stołami, szafami,

półkami, na których gęsto połyskuje szkło najfantastyczniejszych kształtów. Dziwacznie poskręcane rury, leje, naczynia połączone, brzuchate banie, butle, metalowe zbiorniki, retorty i próbówki puste lub napelnione cieczą najrozmaitszych barw. A w tajemniczej głębi dymią piece, piecyki, sapią miechy, a wszystko — w niezmiernym, płowym świetle gazu. Czasem buchną jakieś niesamowite ognie i odbijają się wielokrotnie w bateriach szkła. Kłęby pary na moment wszystko zakryją, aby następnie odsłonić całe to czarnoksiężstwo, wśród którego uwija się jedyna ludzka postać — niskiego wzrostu, w tużurku, o twarzy rumianej, ozdobionej dużymi, czarnymi, cesarskimi bokobrodami. Niekiedy przytknie do ust długą szklaną piszczałkę, rzekłbyś: zagra jakąś czarodziejską dumkę i obudzi uśpione w słojach trucizny i wyzwoli uwierzone śmierci, które zaczną się wic jak węże, zakłete graniem derwisza. Lecz nie przypominam sobie, żeby jakowys dźwięk wyszedł z lewara, choć magik Włodzimirski dał zapamiętale, aż mu policzki spęczniały, a czarne bokobrody rozpostarły się na boki, niby skrzydła egzotycznego ptaszyska. Jeszcze chwila, a oderwą się od twarzy i ulecą w powietrze. W takiej chwili utożsamiałem Włodzimirskiego z czarodziejem Fregolo, który obok, w sąsiednim domu, w kinie „The Dreamland”, przy dźwiękach fisharmonii wyskakiwał na płótno z bajecznie kolorowych kwiatów i przepadał w fosforycznej chmurze dymu. Był to jeden z miraży owej poetycznej fazy młodej podówczas kinematografii.

Tak, radny Walery Włodzimirski był niewątpliwie lwowskim Faustem. A to, że często pokazywał się publicznie w czarnym kołpaku z piórkiem, w kontuszu, z karabelą i z dużym pozłocanym kogutem na piersi — przydawało mu ponadto podobieństwa do polskiego czarnoksiężnika Twardowskiego. Zwłaszcza ten kogut.

Czar prysnął, kiedy, pewnego dnia, kazano mi zanieść do Włodzimirskiego zawiniętą w papier butelczynę z nader osobistym płynem. Bo co tu dłużej ukrywać? Nasz Faust wszystkim niemal pacjentom tej dzielnicy miasta robił analizy, dopóki nie wzięli się do tego aptekarze, czyli jak ich w dawnych nazywano wiekach — aromatariusze.

Skoro już mowa o aptekach, wspomnijmy przynajmniej te, co przyczyniły się zarówno do zdrowotności lwowian, jak i do malowniczości lwowskiego pejzażu. Prawie każda miała swojego patrona, pięknie uwidocznionego na szyldach i wywieszkach. Dobór patronatu nad tymi arsenałami zdrowia świadczył niekiedy o dużej wyobraźni magistrów farmacji, których, nie wiedzieć czemu, pomawiano o brak wyobraźni. Bo jeśli np. apteka u zbiegu ulic Zielonej i Wincentego Pola polecała swe preparaty czy klientów opiece Matki Boskiej — wszystko w porządku. Nie tylko we Lwowie modlili się do Niej ludzie o uzdrowienie. Tak samo nie trzeba tłumaczyć nazwy apteki „Pod Duchem Świętym” lub „Pod Opatrznością Boską” (wywieszka: olbrzymie oko w trójkącie).

Dlaczego jednak pan „aromatariusz” Antoni Ehrbar wybrał na patrona swej apteki na dolnym Łyczakowie vis-a-vis kościoła Klarysek — akurat rzymskie go cesarza Tytusa? Chyba nie na złość Żydom, którym ten cesarz zburzył Jerozolimę? Ował jego widniał z obu stron wejścia do apteki na kolorowych, na szkle malowanych medalionach, ponadto samo wejście wieńczyło popiersie imperatora z jakiejś imitacji brązu czy z gipsu, pofarbowanego na brąz. Żeby zaś żadnych nie było wątpliwości, czytaliśmy aż w trzech językach, że to jest apteka „Pod rzymskim cesarzem Tytusem” — Zum roemischen Kaiser Titus — Sous (!) l'Empereur Titus (!).

Gwoli jakim Francuzom skaleczono na Łyczakowie ich język, trudno odgadnąć, gdyż za moich lat nie tylko na Łyczakowie, ale w całym Lwowie niewielu mieszkało Francuzów. Było wprawdzie trochę rodowitych „paryżanek” do wychowywania dzieci w tzw. lepszych domach, ale połowa z nich urodziła się raczej nad Pełtwią niż nad Sekwaną; „zważywszy”, że i sam konsul Trzeciej Republiki, piękny pan o siwej, patriarchalnej brodzie, był Polakiem i nazywał się Żebrowski. Był to, rzecz prosta, konsul honorowy, bo z niehonorowymi Lwów stosunków dyplomatycznych nie utrzymywał.

Dużą popularnością cieszyła się, tak u chorych jak u zdrowych, apteka „Pod Węgierską Koroną” na placu Bernardyńskim. Nazwa nie wymaga komentarzy, skoro „Polak, Węgier — dwa bratanki” (ale czyje?). Należała ta piękna apteka do radnego miejskiego i członka „Strzelnicy”, dra Jana Piepes-Poratyńskiego. Z biegiem lat

Piepes, żenująca pozostałość po zacnym dziadku, który wcale nie był Poratyńskim, gdzieś przepadł — a został się jeno sam Poratyński, mężczyzna okazały, z dużą, czarną i pod każdym względem reprezentacyjną brodą. Szczególnie majestatycznie prezentował się on w kontuszu na procesji Bożego Ciała w pobliżu długo- i siwowłosej, lecz wzrostem niepokażnej „świętej Tuli”, Nazywano tak powszechnie znanego z dewocji rektora politechniki i radnego miasta — Maksymiliana Thullie.

Lecz nie tyle z cnót i urody właściciela słynęła apteka „Pod Węgierską Koroną”, ile z najpiękniejszej szyby wystawowej w całej Galicji i Lodomerii z Wielkim itd. Była ona tak piękna, że żadnych towarów aptecznych za nią nie pokazywano. Samą siebie ta szyba wystawiała na pokaz. Na tym potężnych rozmiarów szkle, wartości trzystu koron, nie tylko węgierskich, lecz austriacko-węgierskich (widzę, że powoli zaczynam myśleć w kategoriach amerykańskich) — otóż na tej 300-koronowej superszybie specjalnymi kwasami wytrawiono na matowo prześliczną koronę świętego Szczepana, patrona Węgier, ponadto — przeróżne secesyjne nenufary i girlandy, składając tym sposobem hołd smakom, panującym na początku naszego lubego stulecia. Gdy pewnego razu jacyś wandale stłukli to ubezpieczone, zresztą, arcydzieło sztuki szklarskiej, cały „kulturalny” Lwów poruszony był do głębi i gazety pisały o tym tak szeroko, jak wiele lat później o pięknej Gorgonowej, co w samych Brzuchowicach zabiła swą pasierbicę, Lusię Zarembiankę.

216

Apteka i kryminal — to na ogół dość odległe pojęcia, lecz nie na placu Bernardyńskim. Bo od apteki (Piepes) Poratyńskiego do Sądu Karnego, z przyległym doń więzieniem, jest tylko parę kroków. Wystarczy przejść plac i udać się tam, gdzie stoi studzienka z nagą i skrzydlatą nimfą.

Więc podumajmy sobie chwilkę nad specjalnością Lwowa, jaką były tzw. sensacje, czyli zabójstwa, „względnie” morderstwa. Piękne to były czasy, gdy parę razy na rok ktoś kogoś w naszym mieście przenosił do wieczności. Dla wyznań chrześcijańskich wieczność mieściła się przeważnie na cmentarzu Łyczakowskim. Lubiano u nas mordować bądź członków własnej rodziny, bądź też cudzej. Zdarzały się jednakże morderstwa niedoszłych członków rodziny własnej, i to wcale nie z nienawiści do nich, lecz wprost przeciwnie. Krwią płaciły te ofiary za odmowę czy niemożność połączenia się węzłami krwi z osobą zabójcy. Taki właśnie wypadek przeszedł do potomności na skrzydłach pieśni o Lewickim. (Z tych prawdziwych, pacykowskich Lewickich). Z miłości zamordował on jedną zameżną aktorkę. Całej pieśni już nie pamiętam, lecz strzępy jej, chodzące, a raczej tańczące mi po głowie na nutę „Hajda, trojka” też zasługują na przytoczenie. Np.:

I widzisz Lewicki, co miłość może:
W mogile ciemnej kochanki trup,
Tobie na szyję kat stryczek włoży
I szubienicy wnet ujrzysz słup.

lub:

Nie trza ci było kochać mężatki,
To byś ty teraz wolny był,
Nie widziałbyś ty więziennej kratki —
I cieszyłbyś się zdrowiem w pełni sił.*

Kto się krzywi na moje zamiłowanie do lwowskiej pieśni batiarsko-kryminalnej, niech raczy pamiętać, że w pierwszych latach naszego kochanego wieku — w gimnazjum przy ulicy Sokoła — miałem zaszczyt być uczniem śp. Adama Zagórskiego, największego w Polsce znawcy literatury i muzyki tego gatunku. Kto by mi zaś wyrzucał, że jeno w imponderabiliach się lubuję, błahostki wyolbrzymiam, a lekce sobie ważę szacowną tradycję, historię, geografję, architekturę, słowem — kulturę Leopoliensis semper fidelis, że nic nie mówię o Lwowie „pomnożycielu polskości”, o Lwowie „troistym”, jak go nazwał prześwietny burmistrz tego grodu w XVII w., a przy tym niezgorszy, choć od brata Szymona gorszy, poeta Józef Bartłomiej Ozimek, zwany Zimorowiczem — kto by mi brał za złe, że jakoby milczeniem pokrywam „Śluby Jana Kazimierza”, Ossolineum, Colosseum, Muzeum Dzieduszyckich, Lubomirskich, Stauropigię, Panoramę Raclawicką — ten, po pierwsze: nie ma racji, a po wtóre zapewniam go, parafrazując Terencjusza, że: Leopoliensis sum et nihil leopoliensis a me alienum puto. Lecz wyznaję, iż dla dziecięcej mej wrażliwości przyjazd cyrku Buffalo Billa (w roku 1905, jeśli mnie pamięć nie myli) lub wieszanie mordercy Czabaka — to wydarzenia równie epokowe, jak przyjazd

cesarza Franciszka Józefa, zabójstwo namiestnika, hrabiego Andrzeja Potockiego, lub obrzucenie jajami jego następcy, Michała Bobrzyńskiego. Stało się to w czasie promocji Juliusza Kleinerera, promocji sub auspiciis Imperatoris. Jako najzabawniejsze z tych wydarzeń wspomnijmy wizytę monarchy-starucha, miłościwie złożoną Lwowowi w roku 1903 przy sposobności „manewrów cesarskich” w rejonie Szczerca. Wtedy to zabłysnął wzmiankowany już burmistrz Ciuchciński. Prezydialną obleczon chwałą, siedział obok samego c. i k. apostołskiego Majestatu, siedział w pluszowej łoży „cesarskiej” Teatru Miejskiego na przedstawieniu Aidy czy Straszego dworu. Tym, bądź co bądź, niecodziennym faktem czuł się nieco zażenowany. (Kto by się nie czuł?) Tym bardziej że Jego Cesarska i Królewska Mość łaskawie chwaliła lwowską operę. Wzruszony uznaniem, spływającym nań z najwyższych ust, wybełkotał Ciuchciński historyczne słowa: Jawohl, Majestat! Die Singer sind gut, nur die Chören sind schlecht. Honni soit qui mal y pense!

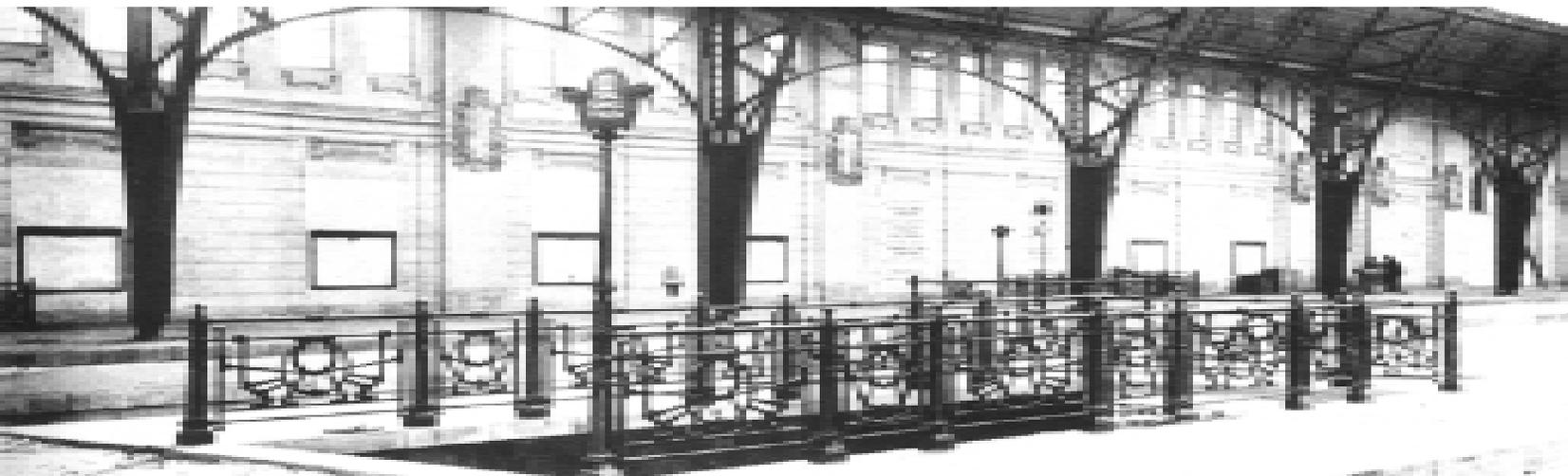
*Ostatni wiersz sam wymyśliłem bo zapomniałem, jak brzmi w oryginale i nawet znakomity lwowiak i znakomity malarz Zygmunt Menkes nie mógł mi go przypomnieć.

Юрій Бірюльов

Сецесія у Львові
Secesija u L'vovi

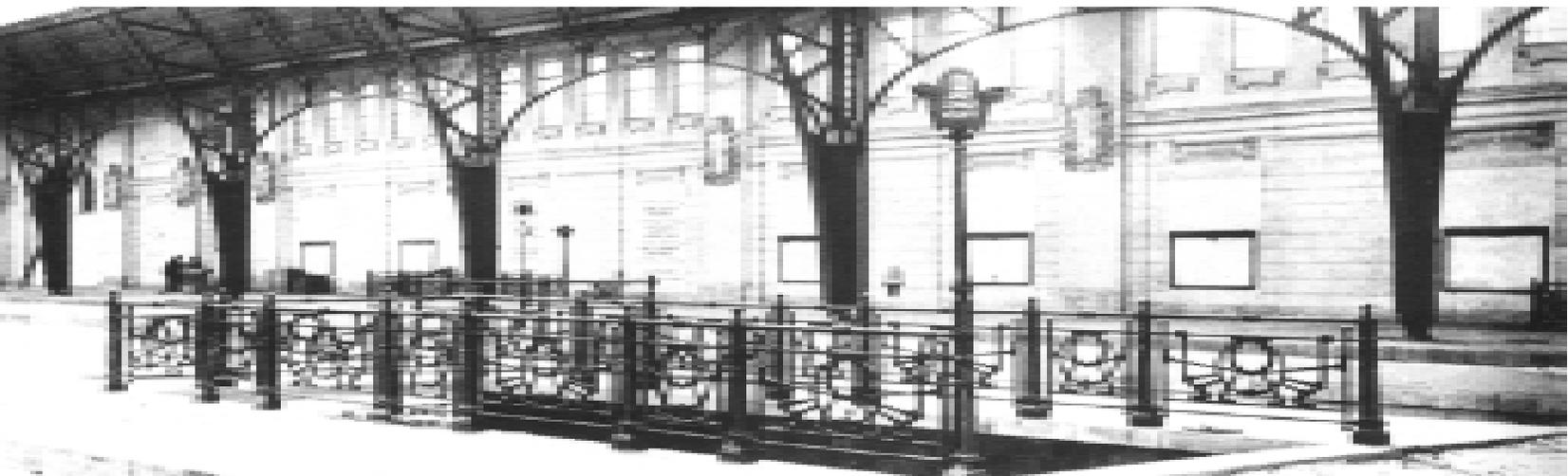
Обриси мистецької культури Львова на переломі XIX і XX століття зазнавали змін, які стали відчутними у довготерміновій перспективі. Після сповільнення розвитку у 1860-1890 роках місто знову переживало мистецьке пожвавлення, відроджувалися славні традиції місцевого мистецтва XVI-XVIII століть. Формування нової ситуації в мистецтві пов'язане, передусім, з суспільним та економічним розвитком міста. З кінця XIX століття у Львові тривав демографічний вибух: в 1890-1914 роках населення зросло майже на 75 відсотків (90 тисяч осіб). На початку століття Львів вдвічі перевищував за кількістю населення Краків, друге за величиною галицьке місто. Інтенсивний вплив багатонаціональної людности до Львова був викликаний його роллю політично-адміністративної та економічної столиці Галичини.

Вже в 90-тих роках XIX століття почався жвавий рух у будівництві. Швидко будувалися не лише урядові та громадські будівлі, але також житлові будинки (особливо для здачі в оренду), було прокладено десятки нових вулиць. В 1890-1907 роках усучаснено комунальне господарство (водопровід, систему каналізації, газу та електропостачання, телефонні мережі, з'явився перший електричний трамвай в Галичині і так далі).

Обриси міста виразно змінювалися. Будівельна лихоманка співпала з періодом розквіту сецесії, яка призвела до глибокої архітектонічної трансформації Львова. Впродовж п'ятнадцяти років місто перетворилося у справжній ансамбль сецесійної архітектури, подібний до Брюсселя чи Риги.

Стрімкий темп та масштаби будівництва і урбанізації, у чому Львів перевищував не лише міста Галичини, але і Відень, сприяли формуванню сильного економічного центру. У Львові з'явився головний галицький залізничний вузол, тут містилися великі торгово-фінансові, промислові та будівельні фірми. Найкраща фабрика будівельних матеріалів і будівельна фірма належали Івану Левинському, українцю, одному з чільних архітекторів сецесії. Незважаючи на певну перевагу торгівлі і дрібного ремісництва Львів відзначався найбільшою концентрацією промислової продукції і фінансового капіталу у Східній Галичині.

Урбанізація та ділове пожвавлення створили об'єктивні передумови для появи сецесії як продукту міської культури. Розвиток будівництва, поліграфії та різних відгалужень легкої промисловости сприяли народженню нової архітектури і пов'язаного з нею декоративного мистецтва, сецесійного друкарства та промислових методів продукції мистецьких предметів широкого вжитку. З іншого боку, економічний і науково-

технічний поступ викликав зворотну реакцію – негативне ставлення митців до урбанізації, бажання повернутися до природи і прагнення перенести її форми до мистецтва, потребу романтичної втечі від міської цивілізації до гуцульських сіл у горах. Насправді ці тенденції були виразом ностальгії мешканців міст, оскільки, природу і сільське життя сецесійні митці сприймали через призму міста.

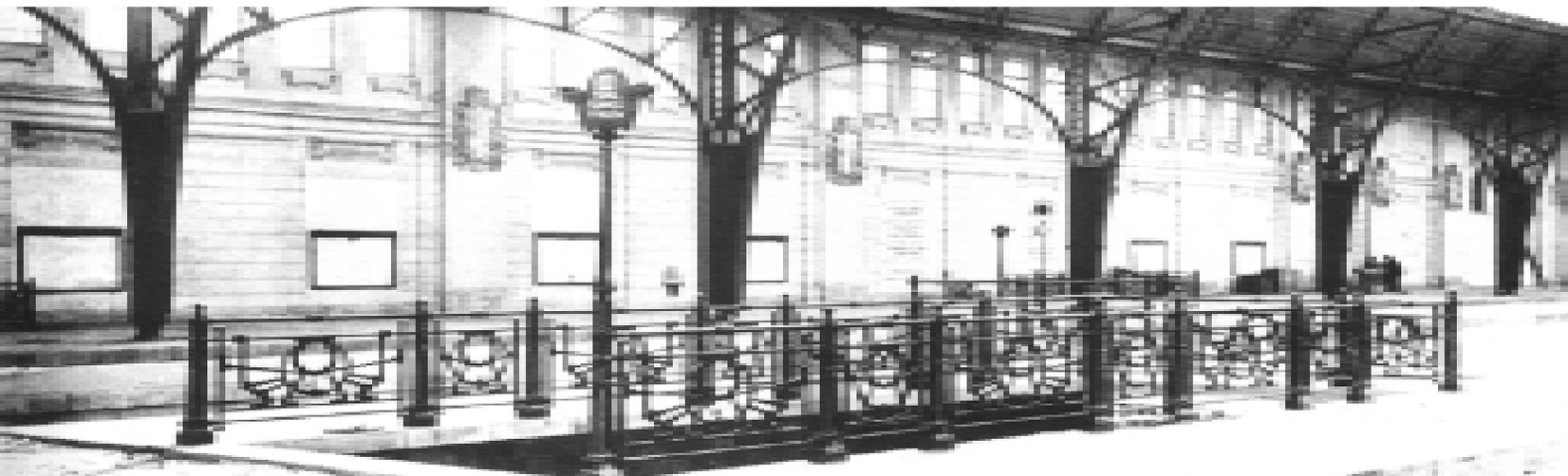
Рафінований естетизм і пошук прекрасного, мрії про гармонію у житті, характерні для сецесії, можна, передусім, пояснити переломом у суспільній та індивідуальній мистецькій свідомості, яка негативно реагувала на прозу міщанської екзистенції і гострі цивілізаційні контрасти: злидні і затурканість сільських районів Галичини, безробіття і голод, які постійно дошкуляли львівській бідноті.

Неоромантичні настрої у львівському мистецькому середовищі з'явилися одночасно з посиленням політичної боротьби. Пожвавлення суспільного реформаційного руху знайшло відгук у львівській сецесії. Хоча ідейні риси сецесії не були однозначними, однак у її програмних засадах позначилася радикальна суспільна орієнтація та пафос змін.

Визначальний вплив на мистецьке життя Львова та на формування сецесії мав розвиток національної свідомості. Близько половини на-

селення Львова становили поляки, іншу половину складали українці, євреї та інші, менші, національні групи: вірмени, чехи, німці, росіяни, італійці та інші. Стабільність львівського етнічного конгломерату наприкінці XIX століття була традиційною. Львів, який ще середньовічні хроністи називали містом ста народів, витворив впродовж довгого часу власну оригінальну багаточасову культуру, мішанину звичаїв щоденного життя, власну міську мову на щодень. Львів, як центр Східної Галичини, був втіленням її окремішності, становив культурно-історичний мікро-регіон. Суспільний рух, який прагнув до повної реалізації національних прав у сфері культури (це формально гарантувалося правом про автономію провінції (1867), був потужною цементуючою силою, яка спричинилася до творення оригінальної культури галицького регіону. Завдяки автономії у Галичину проникали нові тенденції західноєвропейської культури, вона уможлиблювала вільний вираз оригінальних мистецьких ідей.

Мозаїчний, багатонаціональний характер мистецьких явищ у Львові на переломі століть був відбитком складної повної суперечностей суспільно-етнічної ситуації. Проти панування Австрії зверталися і народно-визвольний рух львівських поляків та українців і національна свідомість євреїв, яка стрімко розвивалася в той час. Багато видатних поляків висловлювалися за польсько-

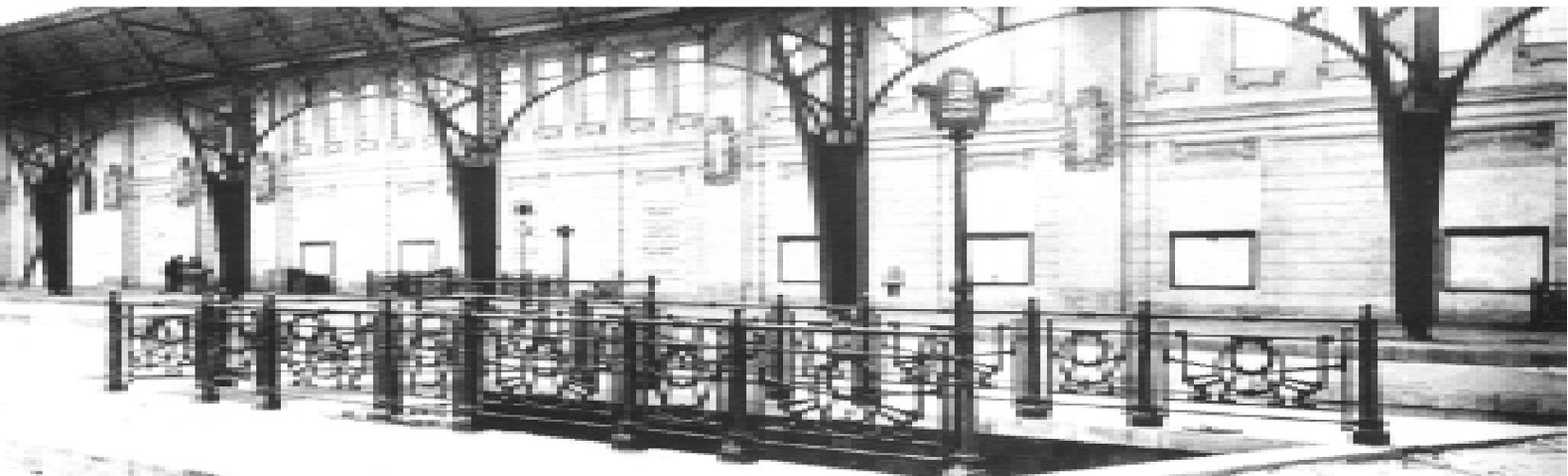
українське поєднання. У контактах обох народів велику роль відігравали у цей час також і діячі української культури, яка дуже швидко розвивалася. Відомі численні приклади близького товаришування і взаємовпливу львівських письменників, вчених, журналістів та митців різних національностей. Серед прихильників сецесії тісні контакти підтримували Зигмунт Курчинські і Владзімеж Блоцкі з Михайлом Яцківим, Сидором Твердохлібом і Михайлом Паращуком, Роман Братковський і Хенрик Збержховські з Іваном Трушем, Альфред Захаревич і Тадеуш Обмінські з Іваном Левинським, Олекса Новаківський з Виспянським і т. д. Зв'язки двох основних етнічних елементів: польського та українського, яким товаришували менш розповсюджені: жидівські, вірменські, чеські, німецькі, італійські – були впродовж століть найважливішою рисою львівської культурної спадщини, чини якої, згідно з Богданом Янушем, “нерідко є унікальними у загальноєвропейській культурі”.

Взаємовплив національних мистецьких культур на переломі XIX і XX століть можна було спостерігати не лише у Львові, а й у всій Європі. Взаємовплив посилювався у цей час, не стираючи, однак, самобутності окремих культур. Українські, польські, жидівські та інші митці були учасниками монолітного мистецького руху, а при односторонній етнічній ідентичності їхня творчість

у той же час належить до кількох національних культур.

Мистецьку спадщину цього періоду не можна розглядати відірвано від специфічного регіонального контексту, від конкретної історичної ситуації. Аналізуючи мистецтво львівської сецесії потрібно зважати на її багатонаціональний характер.

Економічний розвиток, поживлення суспільного життя і національних рухів, яким товаришував розквіт культури спричинили те, що Львів на переломі століть став головним осередком духовного життя Галичини. Завдяки більшій доступності середньої та вищої освіти, яку після впровадження автономії підтримували громадські пожертви, значно зріс прошарок інтелігенції. У Львові з'явилися Університет, Політехніка та Аграрна Академія. Плідно розвивалася наука, в чому велику роль відіграли Наукове Товариство імені Тараса Шевченка, Науково-літературна Спілка, заснована у 90-их роках XIX століття, та інші товариства. Багато польських та українських вчених співпрацювали між собою. Слід згадати, наприклад, про дослідження слов'янської народної творчості, які проводило Товариство фольклористів. Спільне зацікавлення польською та українською етнографією йшло поряд з народницькою орієнтацією сецесії. Базою культурного розвитку були бібліотеки, архіви та музеї:

Бібліотека Оссолінських (найкраща на польських та українських землях), Міський Архів, Музей імені князів Любомирських (з 1870 року), Музей Художньої Промисловости (з 1874 року), Історичний Музей (з 1891 року), Український Національний Музей (з 1905 року), Міська Картинна Галерея (з 1907 року) та інші.

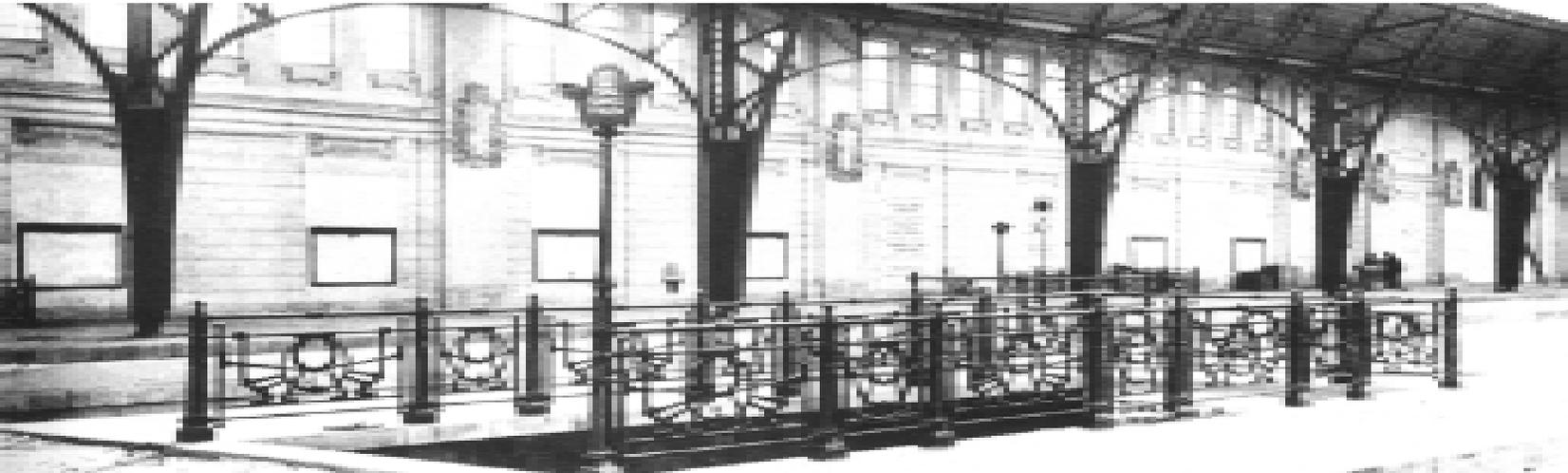
На переломі століть великого розмаху набула видавнича справа. Львів став головним осередком видавництва польської та української преси, а також наукової та мистецької літератури. У 1898-1914 роках тут видавалося понад 450 різних газет та журналів польською, українською, російською, німецькою мовами та на ідиш. Найбільшими газетами Галичини були львівське “Діло”, “Slowo polskie” (Польське слово) та “Wiek Nowy” (Новий вік). У львівській публіцистиці часто оприлюднювалася прогресивна суспільна думка. Виданням книг займалися як громадські організації (Українсько-Руська Видавнича Спілка (з 1898 року), Просвіта (з 1868 року), Науково-літературна Спілка та інші), так і індивідуальні ентузіасти. На той час все ще діяла найстарша у Львові друкарня Пьотра Піллера, винятковою активністю відзначався Альфред Альтенберг (власник фірми “Herman Altenberg”) і Бернард Полонєцькі, прихильники сецесійного підходу до оформлення книги. На переломі століть успішно розвивається література, театр та музика.

222

Проходять спектаклі у польському Міському Театрі, в українському театрі товариства “Руська бесіда” і у жидівському театрі “Яд Харузім”, у філармонії концертував власний симфонічний оркестр, виступало співоче товариство “Боян”.

На зламі XIX і XX століть народилась сецесія – стиль, що визначив архітектурне обличчя Львова першого десятиріччя XX ст. Риси ранньої сецесії мали такі споруди 1897-1899, як особняк родини Дашек на вул. Набеляка, тепер Котляревського, № 41 (архітектурне бюро І. Левинського), кам'яниця Генрика Мюллера “Під павою” на вул. Набеляка № 24 (архітектор К. Боублік), будинок Едмунда Стромєнгера на вул. Сикстуській № 9, нині Дорошенка (архітектор Альфред Захарієвич), театр “Колізей” на вул. Сонячній (не зберігся, архітектори Міхал Фехтер і Артур Шлеєн). У 1899 Владислав Садловські виконав проект сецесійного залізничного вокзалу (спорудження було завершено в 1903, зберігся в значно перебудованому вигляді). виправдовуючи своє реноме новатора, Ян Шульц одним з перших перейшов до сецесії у віллі Марії Гломбінської на вул. Мохнацького № 48, тепер Драгоманова (1900) та в будинку Теофіла Сроковського на вул. Крентій № 3 (пізніше Сенкевича, тепер Вороного, 1901).

Але спорудою, що по-справжньому відкрила епоху сецесії у Львові, став знаменитий колісь

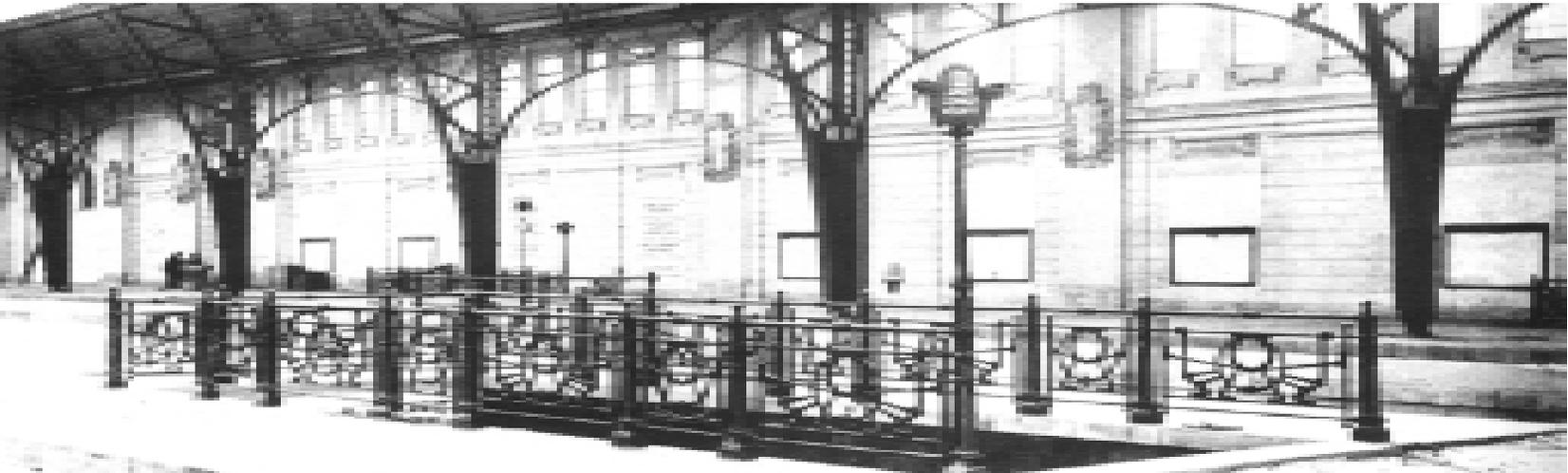
Пасаж Міколяша (1899-1900, зруйнований під час бомбардування міста в 1944). Архітектори А. Захарієвич і І. Левинський широко використали тут конструктивні та художньо-виразні можливості металу й скла у сполученні з бетоном і каменем. Криволінійні форми сегментовидного перекриття викликали асоціації зі світом природи, просторова композиція характеризувалась типовою для сецесії врівноваженою асиметрією. Сполучними ланками архітектурної композиції служили твори образотворчого і декоративного мистецтва.

У розвитку сецесії у Львові була помітна певна стильова стадіальність. У 1897-1907 сецесія пройшла орнаментальним етапом. Для споруд цього часу характерною була концентрація декоративної експресії на фасадній поверхні, велике значення мала орнаментальна краса функціонально корисних деталей. Близько 1908 “орнаментальну” сецесію заступила сецесія “раціональна”. Еволюція форм, логіка внутрішнього розвитку стилю вела до послаблення захоплення орнаментом, до переходу від динамічної напруженості до статичності й гармонійності. В зовнішніх формах будівель значно випукліше стала виявлятися тектонічність.

Головним формоутворюючим принципом сецесії було розуміння кожного твору мистецтва як органічно цілісного об'єкту. Аналог такої цілісності художньої структури митці сецесії бачи-

ли у природі і форму твору уподібнювали живому організму. В архітектурі “біоморфний” принцип означав безперервний взаємозв'язок функціонального і естетичного. Архітектурна думка Львова, що починаючи з 1898 перебувала під певним впливом глави віденської школи Отто Вагнера, активно розглядала раціональний аспект у проблематиці сецесії. Такою була, зокрема, теорія “раціональної архітектури” І. Левинського. Індивідуальність і фантазія архітектора, який стилізує взірці природи, повинні втілюватися у відповідних матеріалах і конструкціях та співпадати з призначенням будівлі. Просторово-планувальна структура виявляється і ззовні, і в цьому сенсі зовнішній вигляд споруди має для архітектора другорядне значення, – говорив Левинський. Утверджуючи раціоналізм нової сецесійної архітектури, він підкреслював важливість художнього осмислення утилітарного начала. Як і Вагнер, Левинський не відмовляв орнаменту в його “естетизуючій” ролі, вказуючи при цьому на його обов'язкову тектонічність.

“Вагнерістські” погляди разом з Левинським сповідували його учні та співпрацівники – А. Захарієвич, В. Садловські, О. Лушпинський, Т. Обмінські. Відомий мистецтвознавець Ян Боллоз Антонієвич в оголошеному у Львові 12 березня 1902 рефераті *Сецесія* стверджував: “Тектонічний момент є основним в архітектурі сецесії...”

Заакцентувати сильними акордами конструктивні частини, скелет та м'язи будівлі, відкинути зайві завіси, що маскують гру органічних сил – ось тенденція цієї тектоніки”.

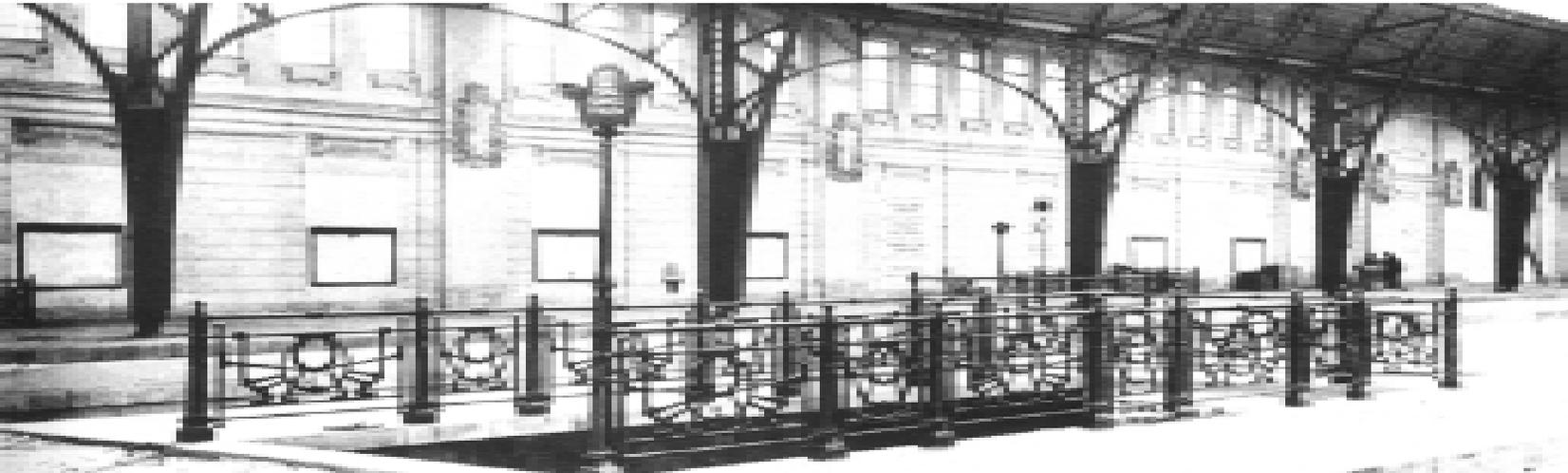
В архітектурі Львова початку ХХ ст. тенденції раціоналізму взаємодіяли з активним виявленням декоративно-емоційного елементу. Відбувався ніби “синтез” конструктивної основи споруди та її архітектурно-художньої форми. Так, в зв'язку з удосконаленням металоцегляної структури характерними для нової львівської архітектури стали високі аркові отвори і великі засклені вітрини нижніх поверхів. Світлові прорізи отримали різноманітні розміри, пропорції та обриси. За рахунок визволення стин від несучої функції розширився внутрішній простір, вільний план споруди ретельно обмірковувався, а потім виявлявся у пластичному компонуванні зовнішніх форм. Одним з улюблених мотивів будівель стали еркери та балконні виступи майже скульптурних обрисів, високі покрівлі й наріжні вежі, які підкреслювали іноді складну композицію кам'яниць.

Акцентування краси функціональної форми було очевидне і в тій ролі, яку в сецесійній архітектурі (особливо на “орнаментальному” етапі) відігравав декор фасаду. Поряд із просторовим формоутворенням декор був ефективним засобом посилення естетичного та емоційного начал архітектури. Фасади кращих львівських будинків

1900-1908 років, споруджених Тадеушем Обмінські, Альфредом Захарієвичем, Владиславом Садловські, Олександром Лушпинським, Юзефом Піонтковські, Саломоном Рімером, Августом Богохвальські та іншими архітекторами становлять приклад композиційного об'єднання будівельної конструкції та орнаменту; скульптурні, керамічні, металеві оздоби пропорційно і ритмічно відповідають архітектурі.

“Сплав” конструкції та декору часто служив у сецесійній архітектурі Львова інтуїтивним або свідомим візуальним втіленням принципів природи. Зовнішнє виявлення структури приймало стилізовано-вегетативний орнаментальний характер: криволінійний силует фронтонів і аттиків, вигини завершальних і проміжних карнизів, м'яко заокруглені кути, стеблеподібний чи змієвидний малюнок членувань, розташування вікон, балконів, лоджій, грибоподібні “нарости” еркерів, губчато-пористе тинькування фасадної стіни, кронштейни у виді гілок і т.п. Ритмічна і лінійно-орнаментальна організація фасадів сецесійних будинків початку ХХ ст. вела також до їх площинності. Фасад уподібнювався до поверхні картини, графічного аркушу, гобелену або книжкової ілюстрації.

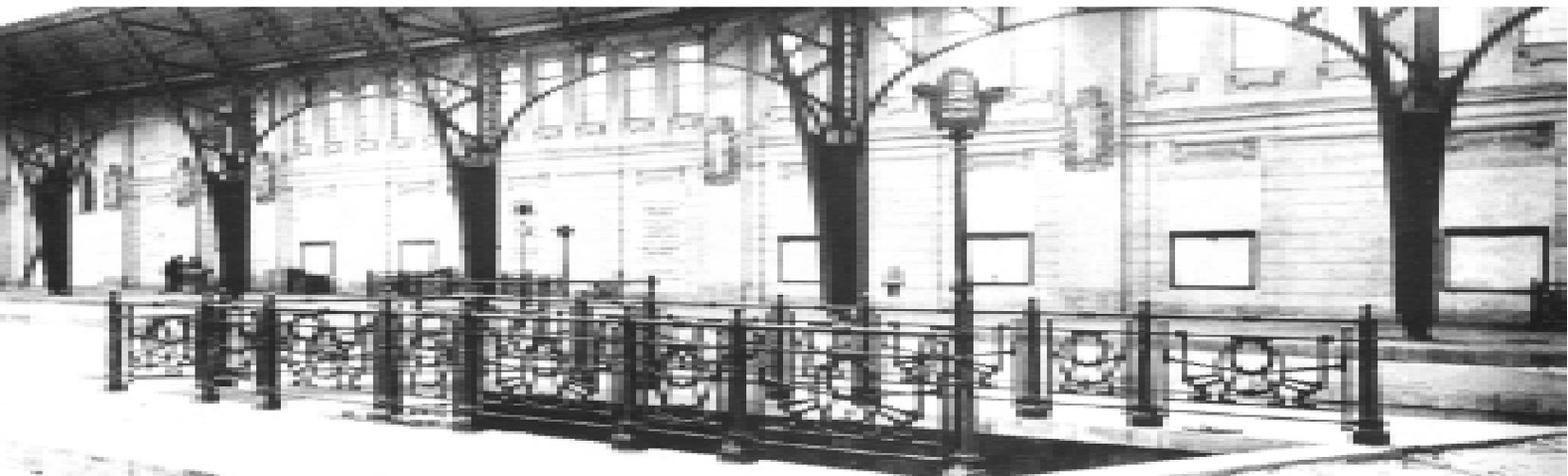
Провідним архітектором Львова періоду “орнаментальної” сецесії був Тадеуш Обмінські. Творчо застосовуючи ідеї загальноєвропейського

стилю “ар нуво”, він створював виразні й емоційні архітектурні образи. У 1904-1905 за проектом Обмінського був споруджений будинок адвоката Адольфа Сегалья на розі вул. Хоронщизни і Академічної (тепер вул. Чайковського і проспект Шевченка). Великі еркери, криволінійні віконні прорізи, балкони різних пропорцій, вежа з декоративним фронтоном – всі ці елементи, відповідаючи цікаво вирішеному внутрішньому простору, водночас зорозово загострювали вигляд цього будинку, важливої домінанти в перспективі вул. Академічної. Житлові інтер’єри дому Сегалья відзначались стильовою тотожністю елементів декоративного оздоблення. Цікаво продумав Обмінські “оркестровку” обох фасадів будинку Юзефа Гаусмана на розі вул. Сикстуської (Дорошенка) і Шайнохи (Банківської), спорудженого в 1906-1907. Процес поступового зростання пластичного і кольорового звучання прямує від нижніх балконів прямокутної форми до сегментоподібних, вигнутих балконів третього поверху, від стилізованих картушів ліпнини, поясу з горизонтальних профілів і круглих керамічних вставок до майолікового фризу верхнього ряду і ажурної огорожі даху. “Крещендо” цієї партитури в завершенні наріжного напівсферичного об’єму балконом з гнутими ґратами і “маркізою” на стебловидних опорах. Серед кращих творів Обмінського – будинки, споруджені у 1905-1907 рр. фірмою

І. Левинського: дім Яна Стромєнгера на пл. Смольки (тепер Григорєнка), № 4, будинки Людвіка Хірша на вул. Ходкевича (тепер Богунна), № 5-7, і цілий комплекс кам’яниць на вул. Асника (тепер Богомольця), № 3-9 і Домагаличів (нині Павлова), № 1-4.

Близько 1908 львівські архітектори перестали бачити в орнаменті засіб втілення неоромантичної ідеології та декоративної організації фасаду. В архітектурній думці 1908-1914 років в рамках “раціональної” сецесії народжувались ідеї раннього функціоналізму (Вітольд Мінкевич, Адольф Шишко-Богущ, Роман Фелінські). “Найважливішим завданням архітектури є формування простору”, – писав Фелінські та підкреслював значення “конструктивно-гармонійного начала”. Амплітуда творчих устремлінь Фелінського в цей час була досить широкою. Поряд з вільно “зростаючими”, експресивно окресленими формами неоромантичного будинку Моїсея Рогатина на розі вул. Костюшка і Третього травня (нині Січових Стрільців), Фелінський звернувся до чітко виражених та естетизованих залізобетонних конструкцій в будинку універмагу “Магнус” на вул. Шпитальній № 1 (1912-1913). Стильниково-чарункова структура фасадів цього першого функціоналістського твору у Львові базована на ритміці сполучень вертикальних міцних стовпів та горизонтальних багатограних еркерів.

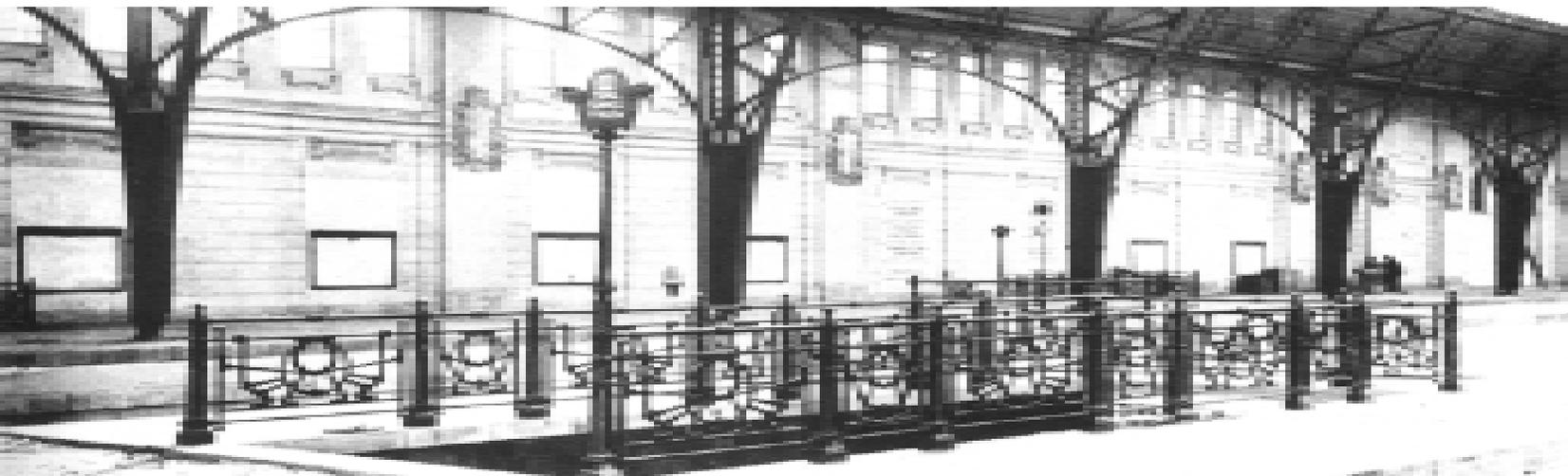

Фелінський добудував запроектований Фердинандом Касслером будинок родини Грюнер на вул. Ягеллонській (нині Гнатиюка) №20-22, з триповерховими еркерами, пластично “нависаючими” над нижніми великими світловими отворами і з порталом, мальовничо фланкованим стилізовано-египетськими статуями. Творчій манері Касслера періоду “раціональної” сецесії було особливо притаманне ритмічне чергування еркерів мінливих форм, еліптичні та параболічні виступи над вікнами, плавна, тягуча “течія” фасадної стіни – все це створювало ілюзію вільного, динамічного розвитку архітектурної маси. В будинках Суліма Шенфельда на вул. Гловінського (тепер Чернігівській) № 2/4, споруджених Касслером у 1912- 1913 рр., сувора геометрія вертикальних членувань, що передає секційну планувальну структуру, створює повторні симетричні групи, які співвідносяться з неспокійним “кроком” горизонтальних виступів, карнизів, параболічними дугами еркерів й хвилястою лінією фронтона. Характерні для почерку Касслера асиметричні вигини карнизів та обриси вікон, башти мансардного даху можна бачити на фасадах прибуткового будинку Йони Шпрехера на пл. Марійській (тепер Міцкевича) № 8. Відгомін сецесії відчутний в скульптурному декорі пілонів portalу. Проте в стилістиці споруди загалом переважають академічні варіації: півколони та піляс-

три різних габаритів і сандрики. Розпочатий у 1912, цей перший львівський “хмарочос” викликав чимало суперечок (головним чином через конкуренцію його дахів і башт з вежею латинського кафедрального собору) і був закінчений лише в 1921.

Подібно Касслеру прагнув насамперед виразності об’ємів і силуету будівлі Збігнев Брохвіч-Левінскі. У дискусії на засіданні Товариства прикрашання міста Львова в 1911 він зазначив, що “іноді найбільшою оздобою кам’яниці є відмова від всяких оздоб”. Позбавленим декору є будинок Еміля Векслера на розі вул. Академічної (нині проспекту Шевченка), № 27, і вул. Фредра, споруджений З. Б. Левінскі у 1908-1909 рр. Він відзначається наріжними напівсферичними об’ємами, завершеними башточками, гранчастими еркерами і великими сегментовидними вирізами вітрин першого поверху. Серед кращих передвоєнних споруд Львова був і запроектований З.Б. Левінскі монументальний будинок Дирекції залізниці на розі вул. Зигмунтовської (нині Гоголя) і вул. Міцкевича (тепер Листопадового Чину).

Неокласичні тенденції у львівській архітектурі після 1908 розвивались переважно ще в межах “раціональної” сецесії й були проявами її діалектично суперечливої суті. Ордерні елементи або ампірний орнамент трансформувались, відбувалась вільна, іронічна гра з класикою. Лише

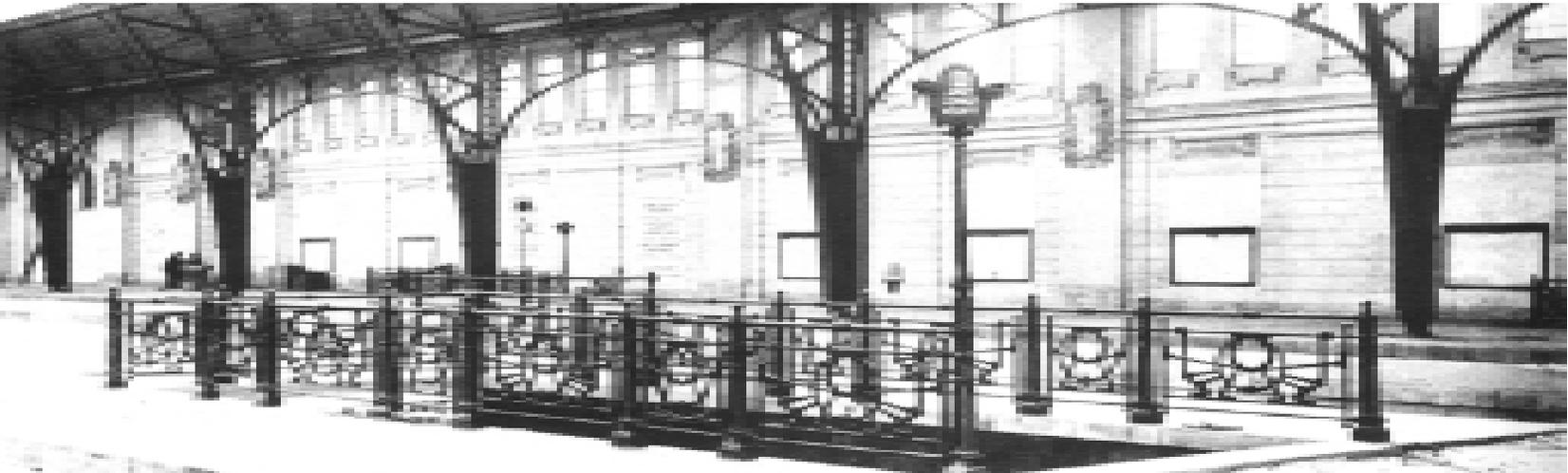

як виняток виникали такі суто антикізуючі споруди, як особняк Казимира Скібневського на вул. Потоцького (нині Ген.Чупринки) № 94, та вілла Бенедикта Дибовського на вул. Засцянок (тепер Кубанська), № 12. Також поодинокими були стилізовано-барокові споруди, що були на протилежному, антикласичному стилістичному полюсі: поставлені Владиславом Подгородецьким і оздоблені скульптором П. Війтовичем будинки Едварда Ландау на вул. Сикстуській (нині Дорошенка), № 19, і вул. Романовича (нині Саксаганського), № 11; дім Кароля Унца на вул. Св. Лазаря (тепер Грабовського), № 6.

Більшість львівських архітекторів у 1908-1914 рр., на відміну від З. Б. Левінського, зберігали декор фасадів, найчастіше скульптурний. Так, провідний львівський архітектор періоду “раціональної” сецесії Альфред Захарієвич майстерно взаємодіяв зі скульптором Зигмунтом Курчиньскі. “Режисуру” синтезу архітектури з пластичним мистецтвом А. Захарієвич здійснював ще на стадії розробок проекту. Як спробу своєрідного бінарного архітектурно-скульптурного твору можна сприймати будинок Теодора Балабана на розі вулиць Галицької та Валової (1908-1910). Скульптури цього будинку фактурно і технологічно об’єднані з фасадною стіною, вони впливають з внутрішніх передумов формування архітектурного образу і виявляють тектоніку споруди.

Активним композиційним прийомом ансамблю є відповідність вертикалей та горизонталей та стриманий їх контраст з кривими лініями. В іншому творі А. Захарієвича – кам’яниці Триєстського страхового товариства на вул. Коперника № 3 (1908-1910) – скульптурне оздоблення є домірним видимому модулю архітектури, воно “супроводжує” плавну хвилеподібну “течію” фасадної стіни і фронтона. У 1907-1910 А. Захарієвич створив один з кращих архітектурно-художніх комплексів пізньої сецесії - будинок Торгово-промислової палати на вул. Академічній (нині проспекті Шевченка), № 17\19. Фасад цієї споруди вирішений в іронічній грі форм неокласици та сецесії. Гротескно обважнена нижня частина з масивним порталом контрастує з легкими пропорціями верхніх поверхів, розчленованих стрункими пілястрами, і з вишукано хвилястою лінією фронтона. Оздоблення інтер’єрів, зокрема схової клітки та головного залу засідань є каскадом ретельно продуманих синтетичних образів, прикладом взаємодії архітектури, декоративного і образотворчого мистецтва.

Важливими для львівської архітектури початку ХХ ст. були пошуки нового національного стилю. Вони відбувались загалом в рамках національно-романтичних відгалужень сецесії. Проблема неоромантичного освоєння народних художніх традицій цікавила львівських худож-

ників ще з кінця XIX ст. Головним джерелом, надихаючим на створення нового національного стилю, стало непрофесійне мистецтво горян Карпат. Опрацювати естетику “карпатського” стилю намагався в 90-х роках XIX ст. ще Юліан Захаревич. Потім зі своїми теоріями “східногалицького” нового стилю виступили Едгар Ковач у книзі *Спосіб закопянський* (1899) та Казимєж Мокльовскі у серії статей і книзі *Народне мистецтво в Польщі*. Незадовго до своєї ранньої смерті в 1905 К. Мокльовскі поставив у Львові у “сецесійно-карпатському” стилі будинки Тадеуша Чарнецкого на вул. Пекарській № 38-40.

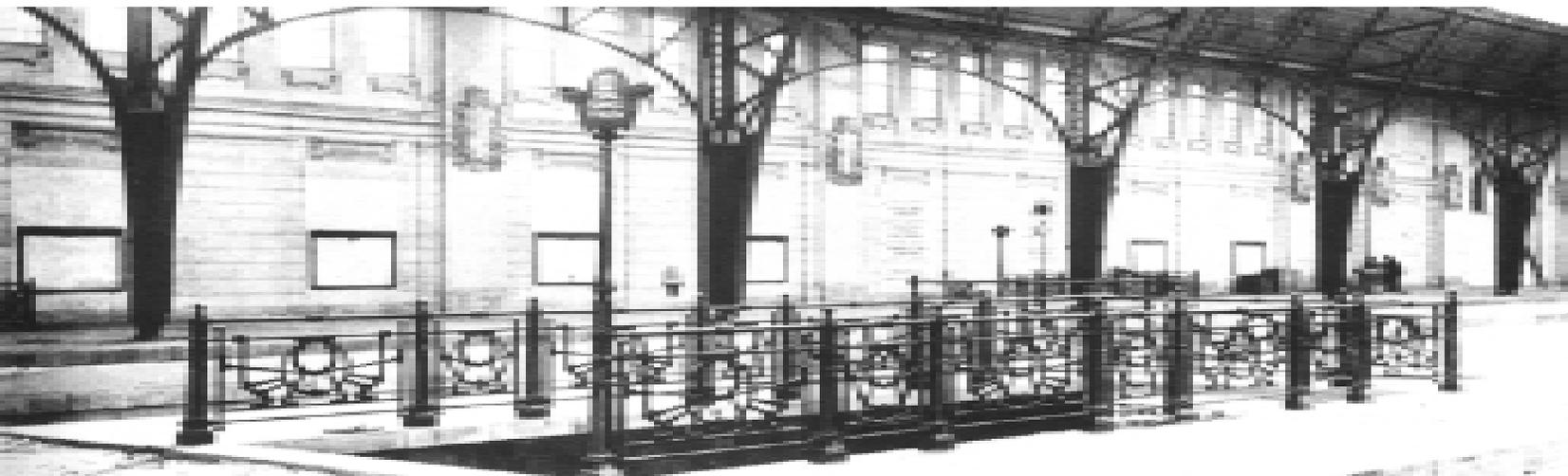
Втіленням ідей нового стилю стали будинки т.зв. “гуцульської сецесії”, споруджені за принципом сублімації народної архітектури фірмою І. Левинського (в ній брали участь Т. Обмінскі, О. Лушпинський, Лев Левинський та інші). Це Бурса дяків собору св. Юра на вул. Скарги (тепер Озаркевича), Кредитне товариство “Дністер” на розі вул. Руської та Підвальної, гуртожиток “Академічний дім” на вул. Супінського (нині Коцюбинського), №21, Бурса інституту “Народний Дім” на вул. Курковій (нині Лисенка) № 14-14а, Гімназія і бурса Українського педагогічного товариства на вул. Потоцького (нині Чупринки), № 103. Для цих споруд є характерними загальні експресивні об’єми, пластична виразна конфігурація дверних прорізів, вікон, піддашся, склад-

них обрисів дахів з великими схилами, іноді з вежею, подібною до дзвіниці гуцульської церкви. Декор і колористична гама народного мистецтва обіграються в оздобленні будинків металом і керамікою.

На зламі XIX-XX ст. цікавив львівських будівничих і трансформований на засадах сецесії “закопянський стиль”: критий манеж товариства “Сокіл” у Львові на вул. Цетнерівській (нині Черемшини), вілла Мечислава Пашкудського на вул. 29 Листопада (нині Коновальця), № 98, польський “Академічний дім” на вул. Лозинського (тепер Герцена), № 7. Були здійснені й спроби зближення гуцульської і закопянської сецесійних версій, зокрема будинок Юзефа Скварчинського на вул. Потоцького (тепер Чупринки), № 11-а, санаторій Казимира Солецкого на вул. Личаківській № 107.

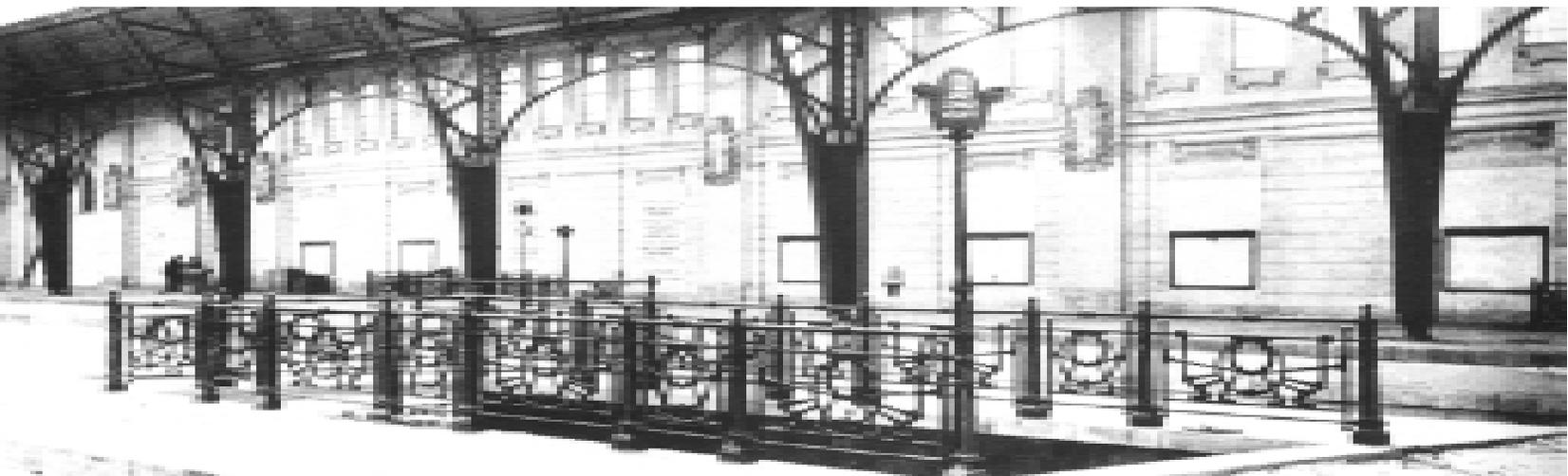
Пошуки фірмою І. Левинського українського національного стилю велись і в напрямі модерністичного переосмислення візантійського та романського зодчества (проект театру “Руська Бесіда” у Львові, 1904-1909, “Народний Дім” у Клепарові під Львовом, 1911). Натомість майже позбавлений елементу стилізації Музичний інститут ім. Лисенка на вул. Шашкевича № 5, збудований у спрощених, лаконічних формах “класицизованої” сецесії.

Близькими до принципів сецесії були спроби реалізації ідей єврейського нового стилю

Юзефом Авіном. У його творах геометризм і раціональність планування сполучались зі стилізацією в декорі мотивів старого єврейського мистецтва (проекти синагог і нагробків; “Академічний дім” на вул. Св. Терези № 26, нині Ангеловича, 1909). Цікавим ансамблем “єврейської сецесії” був Похоронний дім на Новому єврейському цвинтарі (1911-1913, зруйнований в 1942). У стилістиці цієї споруди, збудованої М. Улямом за проектом Єжи Гродинського і Р. Фелінського, поєднувались тенденції неокласицизму, вплив сецесійних будівель О. Вагнера та орієнтація на стару жидівську архітектуру. Інтер’єр заповнювали фрески Фелікса Вигживальського.

Будівельний бум кінця ХІХ – початку ХХ ст. залишив тривалий слід в архітектурному обличчі Львова. За відносно невеликий, але художньо насичений проміжок часу 1890-1914 рр. львівська архітектура пройшла крізь калейдоскоп експериментів. Ці останні роки перебування Львова у складі Австро-Угорської імперії акумулювали і втілили у спорудах величезну енергію архітектурних пошуків.

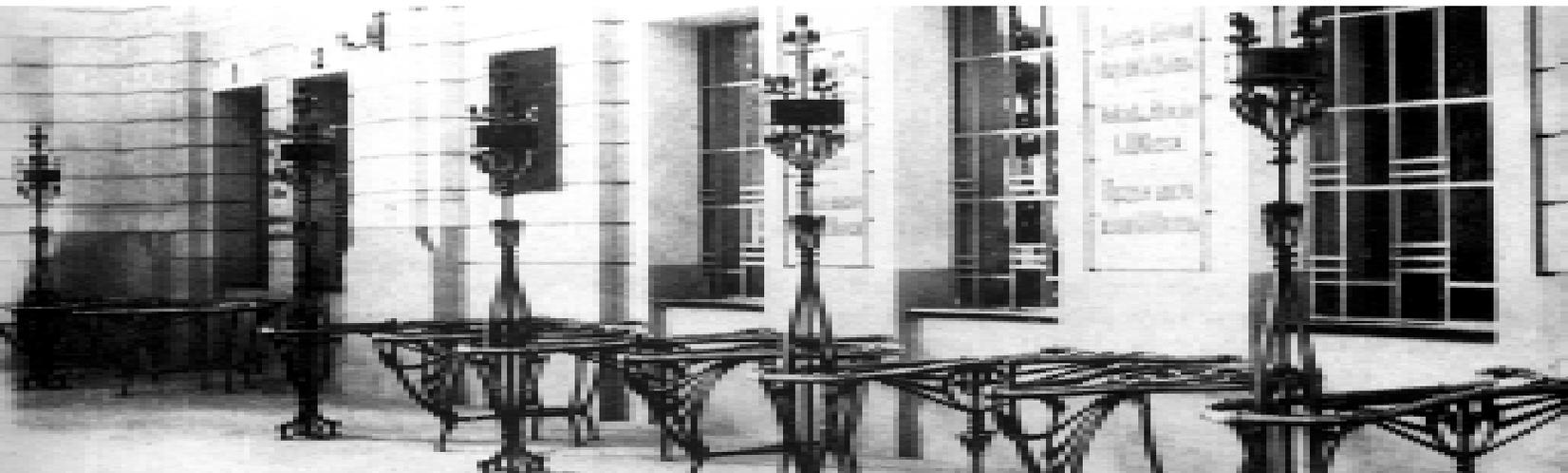

Ігор Чорновол

*Ігор
Чорновол*

Сеньйор українських політиків

Senjor ukrajinskych politykiv

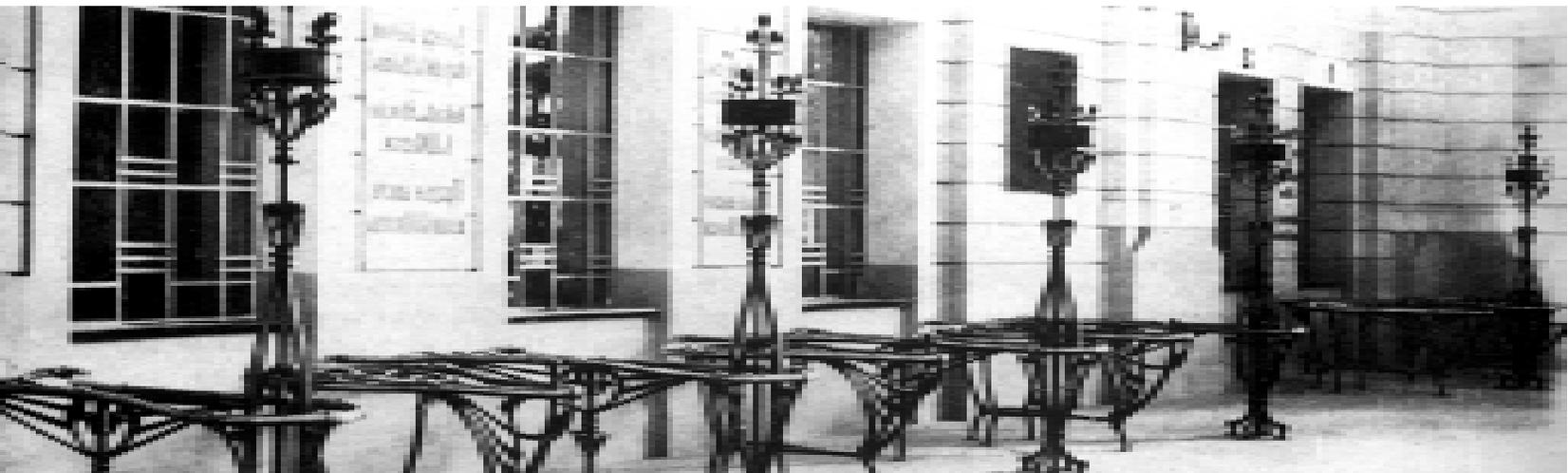

Юліян Романчук символізував тих, про кого М. Шлемкевич сказав: “Ми, галичани, це не плем’я геніїв і героїв, але плем’я організованої пересічі. І в цьому наша сила”. “Півсонний маєстат” – так назве Ю. Романчука в’їдливий Федь Федорців.

Тож якщо польський Львів другої половини XIX ст. ототожнюють здебільшого зі С. Смолькою, то український – з Ю. Романчуком. Проте стиль раціонального й завжди врівноваженого Ю. Романчука був цілковитою протилежністю невгамовній романтиці С. Смольки.

Ю. Романчук навчався на філософському факультеті Львівського університету. Згодом – педагог, літератор, видавець. З 1863 р. – заступник учителя німецької гімназії у Львові, з 1870-го – учитель, а з 1877-го – професор Академічної гімназії у Львові. Член-засновник товариства “Просвіта” (1896-1906 – голова), Народної Ради, Наукового товариства ім. Т. Шевченка, страхового товариства “Дністер”, “Народної торгівлі”, “Учительської громади” (її другий голова), міщансько-ремісничого товариства “Зоря” й інших товариств. Фундатор газети для селян “Батьківщина”. Видатний парламентарій: посол до Сейму (1883-1895) і Рейхсрату (1891-1897, 1901-1918).

Чимало рис Ю. Романчука мали символічний характер і надавали йому харизматичності. Він народився в сім’ї народного учителя 24 лютого 1842 року в Крилосі – селі, на місці якого був розташований княжий Галич. Уже тридцятирічним Ю. Романчук був повністю сивим. Це автоматично додавало поважності. Блискуча кар’єра парламентарія розпочалася 1883 року в Галицькому сеймі. Як згодом згадував Кость Левицький: “Українську політику в тому періоді називали у нас “професорською”, бо представником її був професор Юліян Романчук, і він зачав в галицькому соймі ставити внески на основування українських гімназій і учительських семінарій в ім’я засади: хто має свою школу, той має нарід!” Такі внески йшли один за одним і, врешті, робили свою справу, незважаючи на те, що тієї каденції “Руський клуб” був найнечисельнішим за всю свою історію (з 150 депутатів 11 мандатів + 3 єпископи; утім єпископат старався уникати сеймових засідань). Так само вода пробиває діру в найтвердішому камінні. Тож після трирічних дебатів Сейм був змушений схвалити постанову про українську гімназію в Перемишлі (1887, друга після Львова), а Львівська міська рада – про відкриття початкової школи з українською мовою навчання ім. М. Шашкевича (1884-1886, після втручання Державного трибуналу – друга в місті).

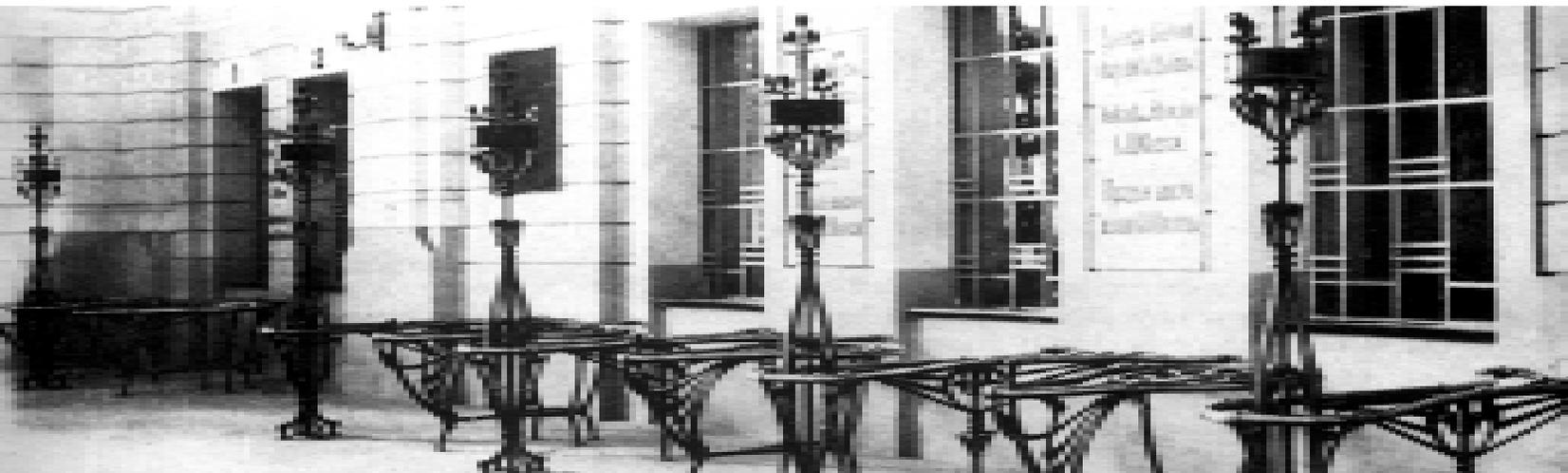
Унаслідок цих успіхів у 1888 році Ю. Романчук очолив “Руський клуб”. На сесії 1890 року він склав гучну заяву про вірність русинів династії Габсбургів, готовність українських послів до порозуміння з “Польським колом” і зрікся солідарності з москвофільською партією, інавгурувавши в такий спосіб так звану політику “нової ери”. Проте 1894 року він уже відмовився від спілки з поляками та знову втягнув український табір у пошуки порозуміння з москвофілами. П’ять років марно намагався знайти спільну мову з ними, поки не погодився на проект Української національно-демократичної партії (1899).

У 1907-1910 і 1916-1917 рр. Ю. Романчук очолював Українську парламентську репрезентацію (так називалася тоді українська фракція Рейхсрату). З 1910р. – віце-президент Рейхсрату; вперше і востаннє українець здобув таку високу посаду в австрійському парламенті. Молодше покоління українських політиків чимало іронізувало з приводу компромісності Ю. Романчука: “передчасно постарілий”, мовляв. А Франко присвятив йому вірш “Сідоглавому” (“Ти, брате, любиш Русь...”). Але парламентська політика – це й є змагання компромісів. Щоправда, у безвихідному становищі “безкомпромисні” йшли до “передчасно постарілого” та просили про “компромис”. Так, коли 16 грудня 1907 р. Лев Бачинський (зго-

дом – респектабельний адвокат і соціал-демократ) запустив у президію парламенту півметрового пульпіта і розбив голову словінському депутатові Беньковцю, (пульпіт до президії не долетів), то просив прощення перед високою палатою не він, а Ю. Романчук.

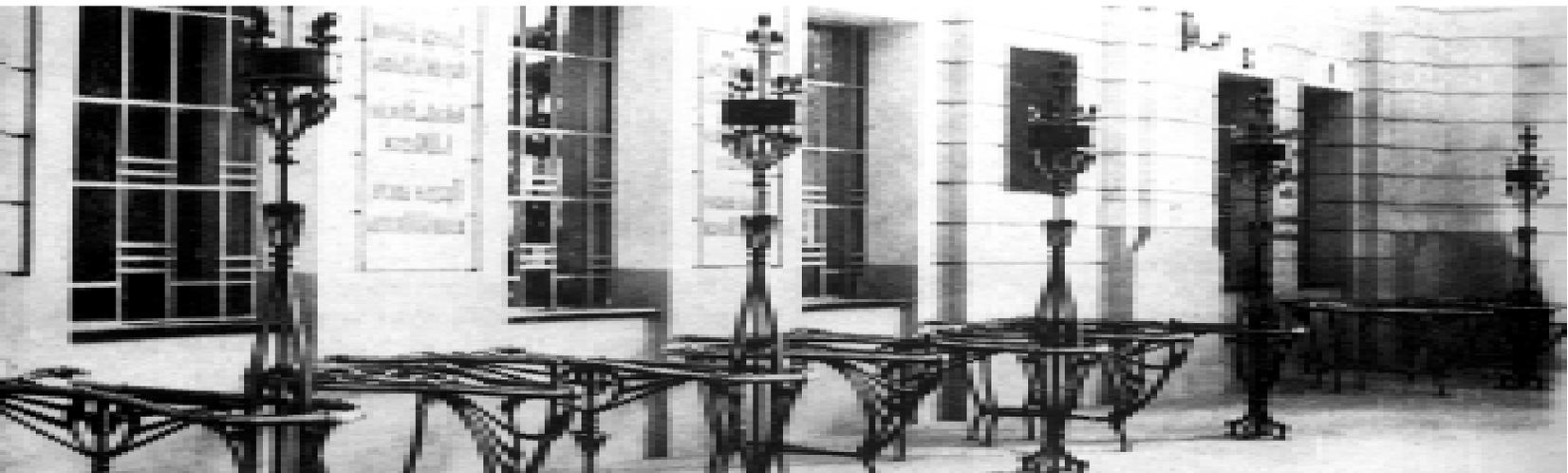
Раціоналісти пророкують все далеко наперед і живуть згідно з цим каноном. Це повною мірою стосується й Ю. Романчука. Лише одного разу він зрадив своїм життєвим настановам. 1888 року, невдовзі після похорону своєї дружини, аби перевірити чи була не заснула вона летаргічним сном, здійснив ексгумацію...

Під час I світової війни Ю. Романчук очолював Український допомогивий комітет і Українську культурну раду у Відні. Перед ним присягали члени уряду ЗУНР 10 листопада 1918 р. Активної ролі в епосі ЗУНР він не відігравав і взагалі залишився в окупованому поляками Львові. Нова влада його не чіпала. У 1920-х роках очолював скликану для політичних консультацій “Раду сеньйорів”. 1923 року після рішення Ліги Націй (теперішня ООН) про анексію Галичини Польщею учасники багатотисячної маніфестації складали перед Ю. Романчуком присягу на вірність Українській державі. Помер 22 квітня 1932 року на дев’яносто третьому році життя.

Ю. Романчук мешкав по вул. Кампіана, 5. Нині це вулиця С. Палія. Вулиця Ю. Романчука знаходиться поруч (колишня Замойського).

Сеньйора українських політиків Львова поховали на Личаківському цвинтарі. Оскільки могилу доглядати було нікому (єдиний син Тит, художник-імпресіоніст, помер у 1911 році), то за советських часів її знищили (це дозволяло законодавство). Близько 1990 р. члени Товариства Лева зуміли встановити місце поховання, а адміністрація кладовища кілька років тому виставила навпроти входу гранітну стелу із зображенням Ю. Романчука – на жаль, виконану в стилі типового соцартівського несмаку. Нині її, очевидно, встановили на місці поховання. Sic transit gloria mundi!

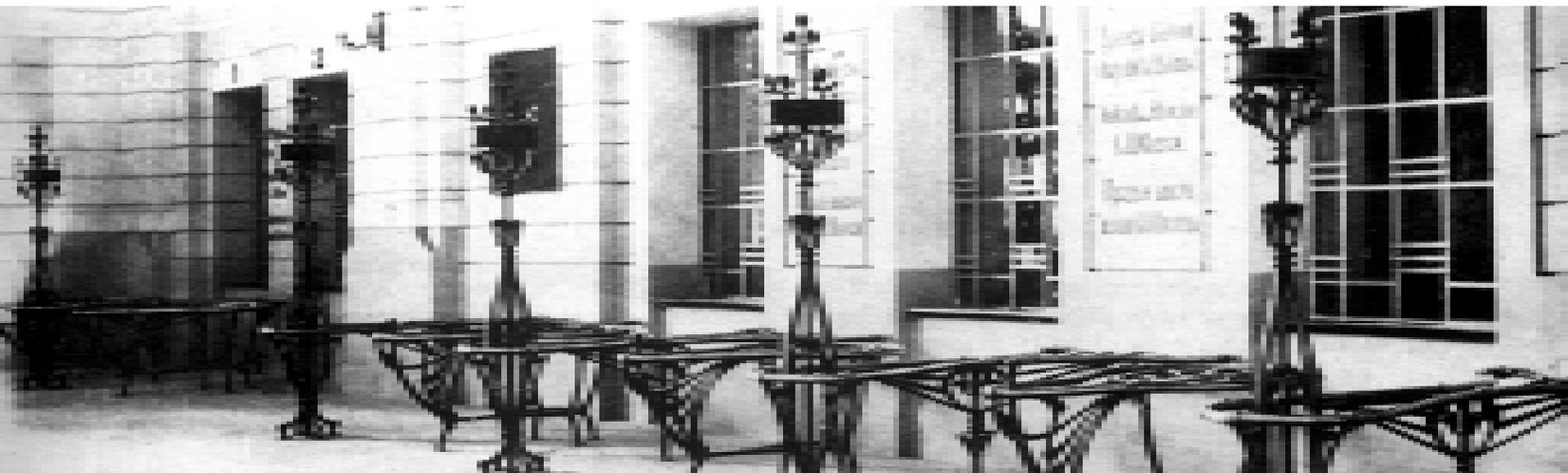

Ігор

ЧОРНОВОЛ

Вождь вулиці і президент Парламенту

Vozd vulyci i prezidentu Parlamentu

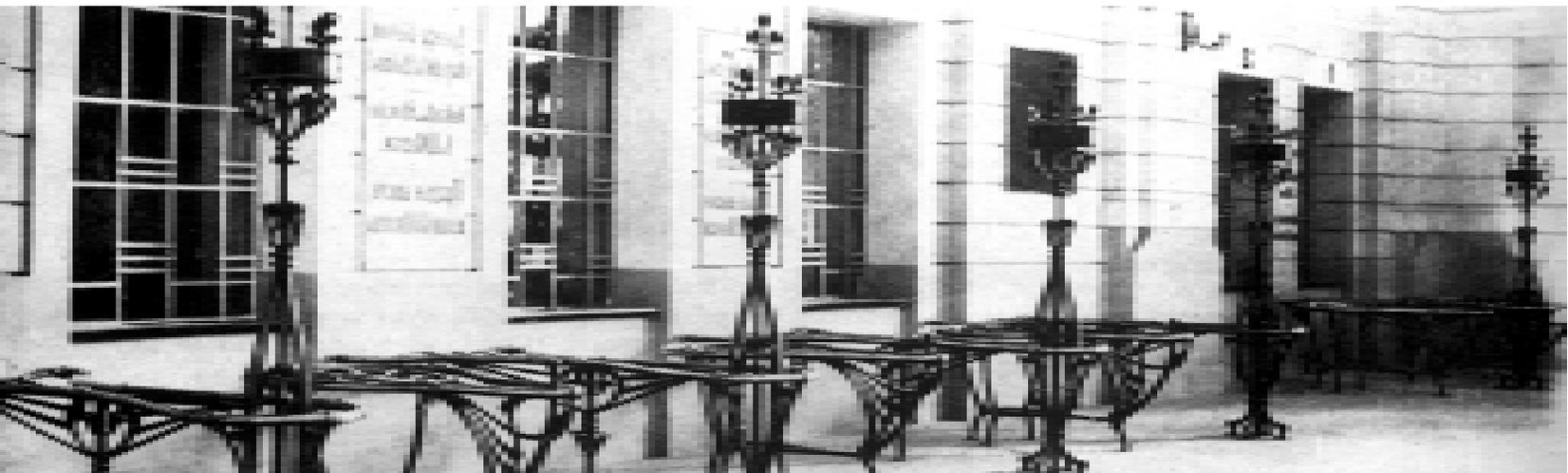
Років зо два тому, переходячи через площу Генерала Григоренка, я підвів очі на фасад будинку №4 й остовпів. На мене дивилася чудово збережена меморіальна таблиця, захована раніше, очевидно, під штукатуркою. Напис стверджував, що в цьому будинку мешкав президент першого австрійського парламенту, довголітній депутат Галицького сейму і творець пагорбу Люблінської унії Францішек Смолька.

Узагалі вся друга половина XIX ст. перебуває в тіні цього, без перебільшення, найбільш легендарного галицького політика. Він народився 1810 року в сім'ї адвоката з Чехії, який прибув до Львова на початку XIX ст. Батько, схоже, почував себе німцем, проте його син під час навчання на правничому факультеті Львівського університету вплутався в конспіративний рух і став завзятим польським патріотом. 1841 року його заарештували та засудили до кари смертю, проте 1845-го помилували, хоча й відібрали ступінь доктора та право займатися адвокатською практикою. Під час “весни народів” Ф. Смолька знову очолив революційний рух. Увійшовши до складу конституційного парламенту, обраний спочатку віце-президентом, а згодом і президентом (спікером), утримував цю посаду до його розпуску в 1849 році. Водночас брав участь у житті віденсь-

кої вулиці, виконував функції ледь не диктатора революції та намагався утримати юрбу в рамках законності. Це вдавалося не завжди: так, не зміг вирвати з рук розперезаного натовпу міністра війни графа Лятура – і його повісили на очах у Смольки.

Після поразки революції Смолька повернувся до адвокатури. Проте після проголошення автономії Галичини його знову захопив вихор політики. Очолював польських лібералів у Галицькому сеймі, в якому засідав від 1861 року. Відігравав помітну роль у парламенті імперії (1861-1867, 1870-1877, 1879-1893). 1868-го в Сеймі порушив питання розширення автономії Галичини, що перетворило б імперію на федерацію Австрії, Угорщини, Галичини та Чехії. Після краху розв'язаної ним “резолуційної кампанії” в Сеймі та ним же створеної партії “Національно-демократичне товариство” впав у депресію. Водночас реалізовані ним великі бізнесові проекти принесли лише борги. Рятуючи свою репутацію, перерізував собі жили. Однак його врятували, а відомий меценат граф Володимир Дідушицький, довідавшись про ситуацію, оплатив усі його борги.

Усе ж доля усміхалася йому не раз. 1881 року парламент обрав його своїм президентом, а цісар нагородив титулом таємного радника. Останнє він прийняв з умовою, що ніколи не вдяга-

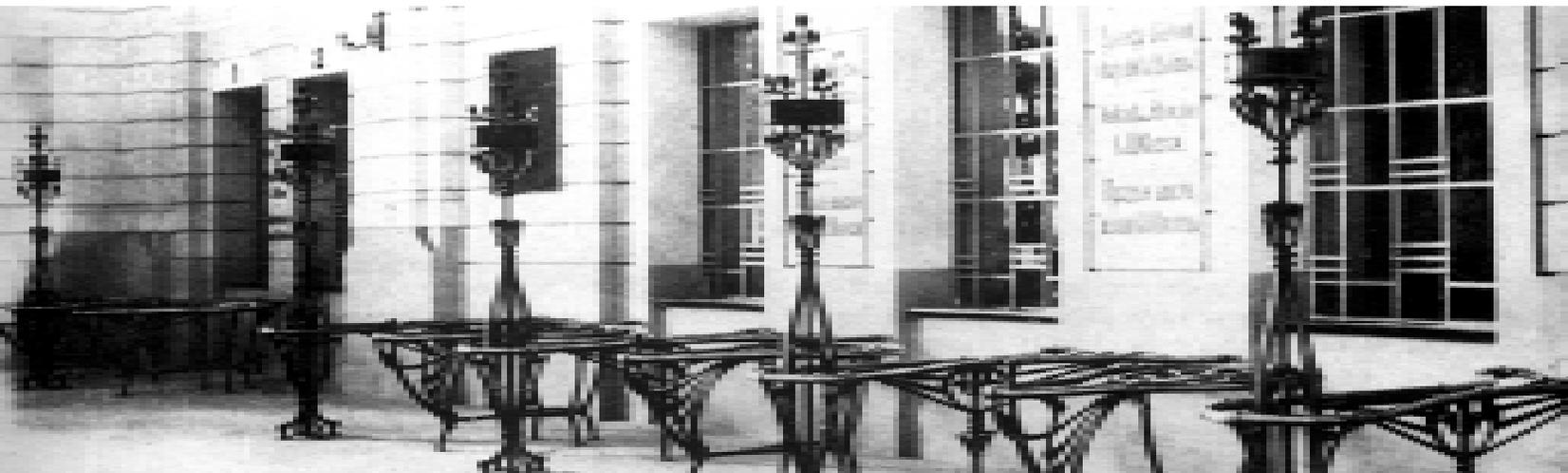

тима позолоченого мундира. Його президентство – “золотий вік” австрійського парламентаризму. Мав беззаперечний авторитет. Навіть найбільші крикуни затикали пiski, коли Смолька твердо, але водночас гречно закликав їх “до порядку”. Ті депутати, які пережили Ф. Смольку, згодом згадували його з ностальгією. Справді, після інтриги 1893 року, внаслідок чого він подав у відставку, парламент перетворився на театр перманентного скандалу. Вже 1897 року опозиція закидала президію мармуровими бюстами, аж поки професор римського права (!) німецького університету в Празі Пферше не захопив її з ножом у руці, викрикуючи, що заріже кожного, хто стане йому на перешкоді. Депутатів тоді утихомирила поліція, натомість Пферше після повернення додому мав тріумф серед студентства, яке подарувало йому “почесний” (!) ніж із срібла.

Після відставки цісар нагородив Ф. Смольку кріслом у Палаті Вельмож (вища палата парламенту), проте він не склав присягу та не переступив її порогу.

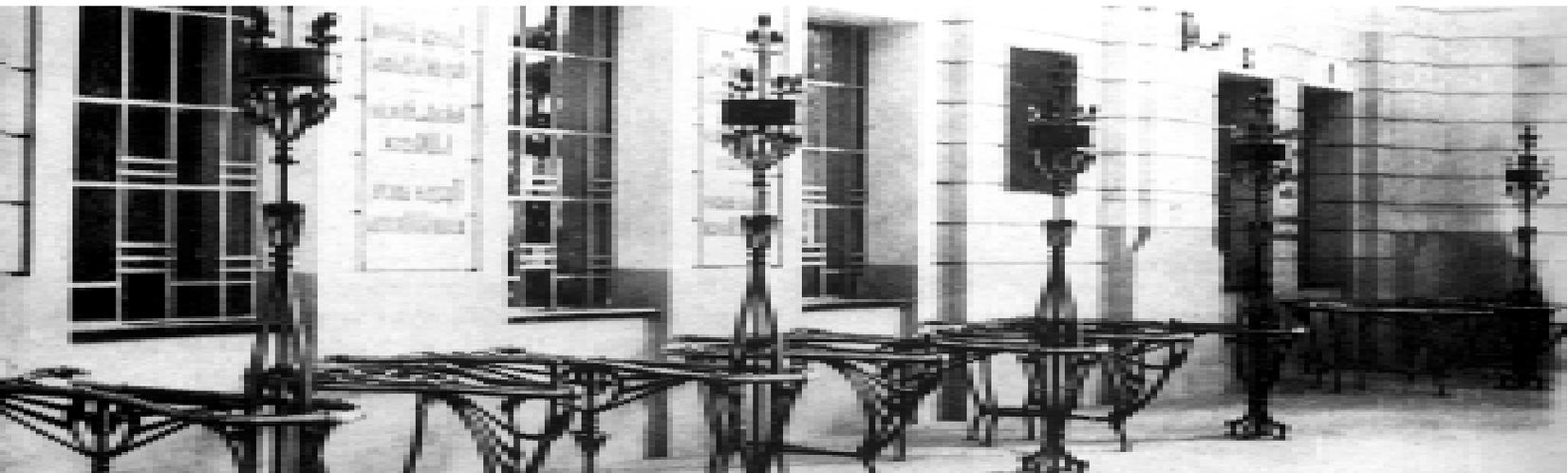
Ф. Смолька помер 4 грудня 1899-го на 89 році життя. У 1913-му львівська громада поставила йому пам’ятник на площі його імені навпроти будинку, де мешкав. Після II Світової війни пам’ятник демонтували, а тепер там стоїть пам’ятник загиблим міліціонерам.

А втім, Ф. Смолька залишив після себе інший пам’ятник. Варто зауважити, що лібералізм змушував його прихильно ставитися до українського національного руху. Він мріяв про єдність галицьких політиків супроти віденських централістів. Згідно з його ідеалами, Польща мала б відродитися у формі федерації поляків, українців і литовців. Ця думка, притаманна польському політичному етносу тієї доби, знайшла своє втілення в організованих 1869 року демократами святкуваннях 300-річчя Люблінської унії. Водночас ентузіасти вирішили увіковічити ювілей насипанням пам’ятного пагорбу на Високому Замку. Ф. Смолька тоді писав: “Такий пам’ятник відповідає престарій слов’янській традиції. Піраміди фараонів упадуть, а наш пагорб стоятиме вічно, нагадуючи поколінням почесну засаду братньої любови: рівні з рівними, вільні з вільними”. На першу толоку з цього приводу з’їхалися тисячі людей із цілої Галичини. В основу пагорба урочисто закладено камінь із написом “Польща, Русь і Литва, з’єднані Люблінською унією, – вільні з вільними, рівні з рівними”, капсулу зі звітом про підготовку святкування, декілька монет і книжок, землю з могил А. Міцкевича, Ю. Словацького, У. Немцевича, К. Князевича, В. Островського, а також зі Солов’ївки під Києвом, де селяни 1863-го вбили 12 польських по-

встанців. Проте насип робили з піску, кожна злива підмивала його. Крім того, ентузіастів меншало. Тож Ф. Смолька використав свої значні пенсії від Сейму та Рейхсрату, щоб упорядкувати пагорб. Кажуть, у такий спосіб витратив 80 тис. гульденів. Також стрункого вісімдесятилітнього дідугана зі здоровецькими вусами та бородою можна було побачити серед робітників. Після смерті Ф. Смольки роботи фінансувала Львівська міська рада. Так, задум довершили, хоча й не повністю: лев, який стоїть нині біля підніжжя пагорба, мали б встановити на вершині.

Могила Ф. Смольки та його дружини Леокадії з дому Бекер фон Зальцгайм у формі скромного неоготичного обеліска знаходиться на Личаківському цвинтарі поряд із могилою В. Івасюка.

Janusz

Wasyłkowski.

Jeśli kochać, to tylko we Lwowie...

Як кохати, то тільки у Львові...

Każdy powiada, że chce kochać. Prawdę natomiast mówiąc, nie tyle chce kochać, ile raczej chce być kochanym. I to przez kogoś młodego, pięknego i bogatego, a jeszcze na dodatek najlepiej z zagranicy, zwłaszcza zachodniej lub północnej. Stąd nieustające powodzenie biur matrymonialnych, szczególnie tych, które oferują dewizowych klientów, stąd burzliwe dzieje hochsztaplerów, oszustów i obrotnych naciągaczy matrymonialnych, a także kariery niektórych dziennikarzy, którzy na skrywanych ludzkich namiętnościach i marzeniach starali się, jak niejaki, późniejszy niedorzecznik prasowy naszego byłego rządu nierządu, zarobić swoje trzy grosze i trochę więcej.

Ogłoszenia matrymonialne są łatwym łupem dla prześmiewców, za treść tych enucjacji redakcje czy biura nie biorą żadnej odpowiedzialności, a ludzie często prości, niekiedy głupi lub wręcz beczelni wypisują swoje dyrdymały w naiwnej wierze, że ktoś je odbierze właściwie, odczyta jako prostotę myśli, stylu i prawości ich charakteru. Bóg z nimi! Często bowiem za tymi niezbyt rozsądnymi słowami kryją się ludzkie, niespełnione przez całe lata nadzieje, oczekiwania, tęsknoty, namiętności, skrywane dawniej pruderią i ochroną tzw. moralności publicznej, a dziś nie-

mal w ekshibicjonistyczny sposób wystawiane na pokaz w oczekiwaniu na spodziewany odzew bratniej duszy (w obu aktualnie rozumianych znaczeniach tego słowa)...

Rozmawiamy, piszemy jednak o Lwowie. Więc zainteresowało nas czasopismo *Zew serca poświęcone sprawom matrymonialnym i tow.* (reszta słowa nie zmieściła się na szpalcie pisma), którego redakcja i administracja mieściła się przy ul. Krótkiej 2. Kto pamięta tę zaiste krótką uliczkę ciągnącą się od ulicy Na Błonie (w 1937 r. bodajże przemienioną na Bronisława Pierackiego) do ulicy Króla Leszczyńskiego z wylotem na Gródecką przez jeszcze krótszą uliczkę Barską? Tu właśnie 1 września 1939 r. spadły pierwsze hitlerowskie bomby...

Wróćmy do naszego czasopisma. Jest to numer 1 (Rok I) i prawdopodobnie jedyny, gdyż nie udało się znaleźć w żadnej bibliotece innego numeru. Brak daty. Przypadek czy celowy zamiar? Jako wydawca i redaktor odpowiedzialny figuruje Jan Hajdes.

Pismo ma 16 stron druku, przy czym pierwsze 4 strony poświęcone są ogólnym rozważaniom na temat małżeństwa, a na dwóch ostatnich opublikowano drobne ciekawostki i informacje redakcyjne, m.in. o tym, że *ogłoszenia matrymonialne i towarzyskie przyjmuje Redakcja od wszystkich bez różnicy wyznania i narodowości.*

W artykule *Jakie powinno być małżeństwo* czytamy:

Ażeby małżeństwo było idealne muszą oboje małżonkowie wspólnymi siłami dążyć do tego, a przede wszystkim mąż.

Mąż jest głową domu, on stara się dostarczyć potrzebnych środków na utrzymanie domu, o niego też opierają się wszelkie sprawy dotyczące się rodziny. Mąż powinien przede wszystkim starać się poznać jak najdokładniej usposobienie żony i stosownie do tego postępować.

Najczulszy i szczerze kochający swoją żonę mąż nie potrafi u teźże zdobyć sobie wzajemności, ani też należytego mu uszanowania, jeśli nie będzie umiał kierować nią w sposób delikatny, a jednak stanowczy. Żonie powinno się zdawać, że ona kieruje mężem, ponieważ jego łagodne obchodzenie się z żoną daje jej to złudzenie;

w szczególności jest ona zupełnie pod wpływem swego męża. (...)

...główna sprężyna szczęścia rodzinnego leży w postępowaniu męża wobec żony. Tu chodzi o to, czy dany mąż będzie umiał (że tak powiem) własną żonę sobie wychować. Jest to trudne zadanie. Tu nie jest głównym warunkiem ta okoliczność, ażeby umieć kierować kapryśną żoną, lecz najważniejszym punktem kulminacyjnym jest to, ażeby umieć nad samym sobą

zapanować, ponieważ walka z samym sobą jest najtrudniejsza na świecie. (...)

Nie myślcie moi kochani czytelnicy i czytelniczki, że powyższe wskazówki i objaśnienia dotyczą jedynie mężczyzn, a Panie żoneczki chciałyby tanim kosztem wszystkie domowe ciężary złożyć na barki swych biednych mężów, nie dołożyć ani jednej cegielki do zbudowania własnego szczęścia, to byłoby nielogicznym i niesprawiedliwym. Żonie jako duszy szczęścia domowego przypada kto wie czy nie większy zaszczyt w udziale współpracy w tym szczęściu. Żona powinna być właściwie tym aniołem stróżem, który swoją zapobiegliwością i łagodnością potrafi niejedno nieszczęście od rodziny odwrócić. Nie raz przychodzi mąż do domu spracowany, nie w humorze, głodny — a może (co się bardzo często zdarza) miał jakieś nieprzyjemności w swoim zawodzie, więc nie jest w usposobieniu do miłego przywitania się, a może czasem nawet na jakieś blahe zapytanie się żony o to lub owo odburknie dość szorstko, w takim wypadku powinna już żona zapanować nad sobą i nie odwzajemniać się szorstkością, aby uniknąć niepotrzebnej sprzeczki.

Najciekawsze są jednak inseraty. Są one także odbiciem poglądów danej epoki, sytuacji społecznej, poglądów na małżeństwo i szczęście rodzinne, a także wzajemnych, sprzecznych często, jak się okaże, oczekowań. Dodatkowej pikantności dodaje niektórym

ogłoszeniom niewłaściwa interpunkcja lub jej brak, dzięki czemu jesteśmy świadkami swoistych lapsusów językowych i pokrętej logiki. Być może zawiniła tu korekta lub jej brak w pismach tego typu, gdzie redaktor naczelny był właścicielem jednocześnie, głównym księgowym i kasjerem, a funkcja korektora nie mieściła się, na ogół w jego budżecie. No to posłuchajmy:

Piękny mężczyzna, szofer lat 30 religia rzym.kat. ożeni się z panną inteligentną do lat 25, pięknie zbudowaną, przystojną blondynką, która obecnie wyjeżdża do Ameryki lub Peru.

Ten to miał wymagania! Ameryka w ówczesnym rozumieniu to oczywiście nie cały kontynent tylko Stany Zjednoczone, dlaczego jednak wchodziło w rachubę także Peru? Akurat Peru?

Kawaler kwalifikowany krawiec męski z długoletnią praktyką lat 32, brunet przystojny, milej powierzchowności, szlachetnego serca bez nałogów, posiadający własny warsztat, 2 morgi pola w tem znaczną część gotówki. Z braku bliższej znajomości szukam tą drogą panienkę niekoniecznie bogatą, tylko pracowitą, moralną, łagodnego usposobienia i dobrego serca.

Ładnie to brzmi: kawaler kwalifikowany... I te 2 morgi, w których jest gotówka... Ale ten chociaż nie żąda dużego posagu, a inni...

Kawaler lat 34 polak, bez nałogów, posiada

dożywotnią rentę i koncesję, ożeni się z panną, młodą wdową lub rozwódką, która pomoże do uruchomienia przedsiębiorstwa handlowego.

Kupiec z branży węglowej i drzewnej wyznania mojżeszowego lat 28, niezależny, rozwiedziony nie z własnej winy po 2-miesięcznym pożyciu, pragnie posłużyć kobietę z rodziny magistra lub lekarzę (w tym przypadku posag obojętny) ewentualnie kobietę o średnim wykształceniu muzykalną z większym posagiem. Mam własny dom.

Ciekawe? Lekarka czy pani z rodziny magistra (pewnie ogłoszeniodawca miał na myśli magistra farmacji) nie musi być muzykalna, a ta bez wykształcenia musi i w dodatku powinna mieć posag...

Seperowany nie z własnej winy Ukrainiec, bezdzietny lat 35, dobrego usposobienia, cichy, bez żadnych nałogów, miłujący święty spokój, z zawodu kupiec zbożowy, zdolny do wszelkiej pracy handlowej i ziemskiej o wykształceniu 3 klas wydz. posiadający pewną gotówkę. Bardzo chętnie reflektuje tą drogą na pannę, wdowę lub seperowaną, może być z dzieckiem od lat 18-42.

Czy panna z 42-letnim dzieckiem miałyby w tym przypadku szansę?

Profesor żyd kawaler miody, pozna pannę żydówkę z dobrego i uczciwego domu posiadającą 5000 dolarów.

Mam lat 28, urzędnik pocztowy, wzrost 1.70, mówią wszyscy, że jest bardzo ładny. Majątku lub gotówki nie posiadam. Władam językami pol., niem., rusk. i żyd. w słowie i piśmie. Pragnę ożenić się do dobrego prosperującego interesu lub t.p. Narodowość obojętna. Jestem postępowym.

Jacy to zdolni ludzie w tym Lwowie mieszkali, cztery języki w mowie i piśmie znali, pieniądze nie mieli to prawda, a przy dobrym interesie narodowość współpartnerki nie odgrywała już dla nich żadnej roli. Prawdziwi postępowcy, to znaczy postępujący z gotówką...

Kawaler lat 30, szatyn wysoki, posiada 100 morgowy folwarczek, chętnie poślubi za temże pośrednictwem pannę mającą posag, najchętniej gotówkę 30.000 Zł, (blondynka lub szatynka) nie robi różnicy.

Kawaler lat 30, religji mojż. wzrost średni, szatyn artysta malarz, wykształcenie średnie, pragnie poznać pannę lat 20-25 żydówkę przystojną, inteligentną, średniego wzrostu, wykształconą, posag od 1500 do 2.000 dol. amer. lub dobrze prosperujący interes.

Kawaler lat 38, urzędnik bankowy, inteligentny, prawego charakteru bez żadnych nałogów, obecnie na emeryturze, prowadzi własne przedsiębiorstwo dające ok. 1.000 zł. dochodu miesięcznego. Pragnie poznać w celu matrymonialnym osobę również

o podobnych zaletach. Wiek, religja obojętna.

Hm? O podobnych zaletach? Czy dana panienska ma być też bez nałogów, czy na emeryturze, czy też mieć własne przedsiębiorstwo? Pewnie głównie o to ostatnie chodziło...

Młody Inż. chemik, poszukuje pannę szlachetną, posiadającą parę tysięcy dolarów — w celu otworzenia warsztatu pracy.

A teraz poważniejsza oferta:

Wdowiec lat 36, rzym.kat. przystojny, zdrow, bez nałogów wykształcenie średnie na posadzie z poborami V. st. sł. posiada majątek na przeszło 300.000 zł. Reflektuje na kobietę nadającą się do życia małżeńskiego pannę lub wdowę do lat 40, posiadającą podobne zalety i majątek nieruchomy lub w gotówce 100.000 zł, t.j. 1/3 część z tegoż co ja posiadam.

No cóż, dla tego pana do życia małżeńskiego nadawała się kobieta ze 100-ma tysiącami złotych, można więc mówić o złotym pożyciu małżeńskim...

Kawaler lat 25 na stałej rządowej posadzie blondyn łagodnego charakteru, dobrze się prezentujący, pozna pannę do lat 25, posiadającą 2.000 dolarów do ukończenia domu piętrowego.

Młodzieniec inteligentny prawego charakteru wykształcony (ukończył 4 gimn. 2 lata akademii handlowej i kurs handlowy) izraelita lat 22. pozna piękną i bogatą pannę córkę kupca lub przemysłowca do lat

18., której ojciec oddałby mu współpracę w przedsiębiorstwie i dopomógłby materialnie do pożądanej egzystencji lub do wyjazdu do Ameryki lub zagranicę.

No właśnie, kiedy dolary były w obiegu bardziej poszukiwane od złotych, to Ameryka nie była nawet zagranicą... Notabene nasz oferant nie pisze dyskretnie czy do owej Ameryki wyjechać chciałby z żoną czy też raczej sam...

Są jednak i inne ogłoszenia, w których względy finansowe nie odgrywają najważniejszej roli, trzeba jednak przyznać, że są one w mniejszości:

Kawaler lat 25, rzym.kat wzrost średni, brunet z zawodu rzemieślnik z dobrą pensją pragnie poznać pannę do lat 25 znającą język polski i niemiecki, może być biedna, żeby tylko miała upodobania do sportu”.

Profesor Ukrainiec lat 26, poślubi młodą pannę pod każdym względem wzorową.

W tym ostatnim przypadku interpretacja tego ogłoszenia, a raczej wymagań pana profesora (gimnazjalnego zapewne) mogła być nader szeroka. Może właśnie o to chodziło?

Oddajmy jednak wreszcie głos stronie przeciwnej. Zobaczmy, co lwowskie damy miały do zaofiarowania i jakie one stawiały warunki:

Przystojna szykowna, dobrze zbudowana panna na dobrej posadzie nie biedna a młoda jak jagoda, pragnie uszczęśliwić tego, kto będzie sprytny i znajdzie

właściwy klucz do pokornego, lecz bardzo ostrożnego Jej serduszka. A więc ciekawa jestem, czy się w Polsce znajdzie taki sprytny kotek, by chwyci tą myszkę z poza płotek.

No i proszę... Sam bym się dał złapać na taką koteczkę...

Wszyscy trąbią w świata trąbę, że “Zew Serca” najsumienniejsz kojarzy. A tak chcąc się przekonać zwracam się do kandydatów tamże zgłaszających się iżby mnie porwali. Kto jestem i jakie zasoby materialne posiadam tego nie opiszę, by znać zamiast mię, nie porwano. Odważni mogą kierować of do “Zew Serca”.

W końcu ogłoszenia coś tam chyba się pokiełbało, ale sprawa wyglądała arcyciekawie. Tajemnicza osóbką z pewnością zebrała sporą pakę ofert.

Jestem panną w latach 35 wesołą niebrzydka do tego czasu przebierałam, lecz żem tu na prowincji nic nie wy brała gdy ż tęskniłam za miastem. Z powodu braku znajomości tęsknoty swej nie mogę uspokoić, jednak nadzieja zabłysła w sercu dowiedziawszy się, o pojawieniu tak wspaniałego i cennego pisma jak Zew Serca; to też z całym zaufaniem kieruję się do tego, słysząc wiele dobrego o tem czasopiśmie i żywią silną nadzieję że Zew Serca ugasi me pragnienie przez sumienne pośrednictwo. Poszukuję dobrego męża na stanowisku lub gospodarza.

Ciekawostka. Jest to jednocześnie i ogłoszenie i reklama pisma, w dodatku tak wyglądająca jakby to pismo już od jakiegoś czasu wychodziło, a nie było pierwszym numerem...

Panna lat 18 wyzn. grec. kat. młodzianka, nadzwyczaj szykowna, wesoła sympatyczna posiada 3000 dol. z powodu braku znajomości pragnie tą drogą wyjść za mąż lecz tylko za Ukraińca na stanowisku państwowem jak listonosz lub funkcjonariusz M.K.E. najchętniej kolejowy.

Tak, tak, były to czasy, gdy listonosze, tramwajarze i kolejarze byli w cenie, nie to co dzisiaj...

Dowiedziałam się ostatnio o mojej tak milej i pięknej fizognoimji (proszę nie poprawiać — uwaga J.W.) — otóż jestem silna brunetka, dobrze zbudowana o błękitnych jasnych oczach licząca lat 19, więc chcę skorzystać z tej okazji i tą drogą nawiązać korespondencję z sympatycznym panem na dobrem stanowisku we wieku od lat 28-30. Przemysłowcy i urzędnicy mile widziani.

Sympatyczna blondynka lat 22 krawczyni bez mętnej przeszłości pragnie tą drogą z braku znajomości poznać towarzysza życia.

Bogata panna młoda żydówka niezależna, przytem nadzwyczaj inteligentna miła już na wejrzeniu, chętnie tą drogą poznałaby mężczyznę do dobrem stanowisku lub prowadzącego dobry swój interes,

któryby można po włożeniu mej poważnej gotówki powiększyć na wyższą skalę.

To rozumiem! I miła na wejrzeniu i z poważną gotówką. Też pewnie nie narzekała na brak ofert. Czy wybrała? Bywały i skromniejsze oferty:

Panna żyd. l. 18. dobra krawczyni pełnej tuszy posiada 200 dol. poślubi kawalera do lat 30 żyda kupca.

Panna lat 23 ukr. na stanowisku pięknie zbudowana posiada 5 morgów ziemi, i gotówki 500 dol. chętnie wyjdzie za szlachetnego mężczyznę.

Tak właśnie: za “mężczyznę”...

Panna żydówka l. 24 szatynka tegiej tuszy, posiadająca 300 dolarów wyjdzie zamąż za kupca do lat 35.

Niektóre panie nie mówią o posiadanych dolarach, ale też mają swoje wymagania, jak na przykład ta:

Jestem elegancką, wzrost średni nadzwyczaj muzykalną. Reflektuję na męża od lat 40-60. Ziemianną, adwokata, inżyniera, generała lub wykształconego urzędnika na Wysokiem stanowisku.

No proszę, nawet pułkownik był zupełnie bez szans, nie mówiąc już o majorze...

Jestem separowana nie z własnej winy. Jestem energiczna kupcowa nadająca się do każdej branży. Mam lat 50 lecz silna i zdrowa bez siwego włosa posiadam majątek na kilka tysięcy zł. Poznam chętnie

mężczyznę bez nalogu na stanowisku lub materialnie niezależnego od 50-60 lat.

O zdrowiu mówią też i inne inseraty:

Panna lat 17 miła i zdrowa jak ryba i oszczędna gospodyni z powodu braku znajomości pragnie za pośrednictwem Zew Serca wyjść za mąż posiada 600 dol."

I na koniec jeszcze jedna swego rodzaju krypto-reklama czasopisma:

Słyszałam że Czasopismo Zew Serca jest najsumienniejsze i najskuteczniejsze w sprawach matrymonialnych to też jako siedemnastoletnia niedoświad-

czona Panna Polka posiadająca 12.000 dol. zwracam się do P.T. Redaktora tegoż czasopisma o łaskawe wydanie mnie zamąż. Za kogo i jak, to pozostawiam P. T. Redaktorowi "Zew Serca" jako opiekunowi wybranemu przezemnie.

Wystarczy. Uśmieśliśmy się czytając te ogłoszenia, ale i może wzruszyliśmy się trochę. Zawsze są ludzie, którzy poszukują bratniego serca, choćby za pieniądze, choćby przez biura i gazety matrymonialne. Zmieniają się epoki historyczne, ustroje społeczne, ale ludzkie sprawy są nadal takie same i takie same kłopoty, i takie same nadzieje...

Кость

Присяжний

Львівські виходки

Lvivski Vychodky

Nichil sine causa
(напис (з помилкою) над входом до туалету
при одній із зал Вавельського замку.
Вирізьблено в мармурі)

ВИХОДОК

Abort
Gabineta, gabinecik
Dansker /wykusz/
Klozet, wasserklosett, кльозет
Latrina
Locus sekretum, locus nessesarum¹
Miejsce ustronne
нужник
Prewet, priwat, priwet
Szalet
Transit, transet
Tualet, toaleta
Ubikacja
Вбиральня (вже повеснне надбання словника
української мови)
Ustkr
Wychodek, виходок

Наведений ряд термінів узято з давніх люстрацій та написів на архівних кресленнях. Латина, німецька, макаронічна польська. Дивно виглядають, як на середньовіччя, евфемізми, тим більше написані мовою Рабле його сучасниками. Але все це – туалети. Ergo, виходки.

Гамільтон (колишня краківська “*Kultura*”, *Perswazje*) так описує галицький виходок: кожух, патик, ліхтар. Йшли за стодолу, патиком відганяючи псів. Патику вганяли в сніг, на нього вішали ліхтар. З ожереду висмикували віхоть запашного сіна. “Хто був учтивий, виходив на двір, хоч і в тріскучий мороз – пише докладний в подробицях Кітович – хто ж не хотів задавати собі тої прикрості, заливав у каміні вогонь, який ... тріском не одного будив зі сну і перестрашував.” (Bystroc, – S. 429). Фацеції жартують на тему бунчука у виходку. Однак, папірні з XVII ст. продукують туалетний папір. За Бистроном (“*Dzieje obydzajów w dawnej Polsce*”), “коли в 1677 році папір подорожчав, почали сміятись, що знову повертаються пакля і солом’яні віхті”.

Тогочасні літератори, як і історичні кінофільми, любили бавити читачів сценами обливання міських перехожих вмістом нічних горщиків. До другої половини XVIII ст. це начиння за італійським чи французьким прикладом знаходимо лише у вжитку магнатів (часом і срібне), навіть

для подорожей. Для шляхти це предмет кпинів. Жартики вигасли з заниканням звичаю. Один з останніх львівських віців на цю тему оповідає про певну “пані грабіну”, яка “мала три ноцікі на всі трафунки: їден порциленовий, їден срібний, їден злотий; а ек прийшли перші Совіти, на жоден не здонжила, – на сходках сі всрала”.

Незабутній Петро Лінинський, реставратор, дослідник, невтомний збирач кераміки в 1971 році в котловані під розбудову головної пошти на руїнах кол. монастиря Домініканок (з часів Йозефа II – греко-католицької семінарії) натрапив на сей “сосуд скудельний” – нічний горщик з XVIII ст., наповнений властивим муміфікованим вмістом...

Одного ранку львів’яни побачили пам’ятник Голуховському з горщиком на голові – подяка за сервілізм щодо Відня.

Навряд чи мешканці каналізованого міста – а Денис Зубрицький згадує каналізатора серед міських службовців вже у 1405 році, – вергали нічні збори на вулицю. Хроністи нарікають на нечистоти на вулицях, але походили вони від скупчення кінного війська. Треба було аж заставляти передміщан з возами очищати місто від гною, а ми зараз в архівах можемо читати їхні протести, залишені ратушею без уваги.

Реставраторам чи археологам ані разу не трапились сліди вуличних ринштоків для відведення нечистот, натомість знайдені муровані канали і видовбані колоди з накривкою внутрішньої каналізації, які виставлені для огляду у вестибюлі управління охорони історичного середовища.

Найстарша згадка про виходок у Львові трапляється в описах Низького замку. Над фосою зі сторони Гетьманських валів нависав на кам’яних кронштейнах мурований данскер – “одиначне машикулі” з бійницями для фланкуючого обстрілу мурів та дучкою в підлозі, яка, крім зганьблення облоги, слугувала й підсябиттям. Подібні данскери були на вежі цеху римарів, наріжній, на монастирі Домініканів зі сторони вул. Л. Українки, перетворені у XVIII ст. на балкони. Залишки цих грізних неприятелів споруд і донині можна бачити на мурах Старого Села і Свіржа.

Натомість у Межирицькому монастирі 1609 р. біля Острога монахи йшли “в потребу” з келій до наріжної вежі, де в стрільничних нишах, піднявшись на сходинку, були влаштовані дерев’яні сидіння, під які ставився шаплик чи відро. В заглибленні ставилась свічка, яка залишила сліди кіптяви. У XVIII ст. з обох крил монастиря – жіночого і чоловічого – вивели просторі дерев’я-

ні галереї на мурованих пілонах понад мур, де багатомісні нужники нависли над злиттям Вілії та Збитенки недалеко перед Острогом.

Житлова забудова Львова була обладнана дво-триярусними “устемпами”, розташованими в куті подвір’я зі входами з галерей. Вертикальний уступчатий канал був обладнаний дерев’яними сидіннями, які в наш час успішно замінили сучаснішими сантехнічними приладами.

До кінця XIX ст. в панських маєтках гостей ранком обносили “слупком домовим” – за виразом Ю. Винничука, “мандрівним ослоном з відром”. Перші німецькі фаянсові унітази, наслідуючи звичну форму “слупка”, були сховані в мальований футляр. У 1917 році стандартний пісуар був вознесений до музейного експонату Марселем Дюшаном.

А в палаці Потоцького ще 30 років тому, коли там містилася філія АН УРСР, був пісуар зі золотим обідком... Такого нам вже не побачити...

І, нарешті, варте забуття донесене до кожного десятого советське надбання – тюремна “параша”.

¹ Автор вдячний Р. Могитичу за це повідомлення

КОСТЬ

ПРИСЯЖНИЙ

ЛЬВІВСЬКІ ЛІХТАРІ

Lvivski lixtari

Сучасні мешканці уявити собі не можуть, які різноманітні за формою та конструкцією ліхтарі освітлювали вулиці їхніх міст. Перед революцією XVIII ст. в Парижі було 1200 “реверберів”. Лій для них виварювали з кишок тварин. До того Париж освітлювали 8000 ліхтарів з опливаючими лойовими свічками. Місячними ночами вулиці не освітлювались (абат Мерсеє).

Дрогобич ще у XVI ст. дістав привілей освітлення вулиць “олеєм скальним” (нафтою), змішаною з лляною олією. (Czuma & Mazan). Львів доавстрійський вуличного освітлення не мав. Кожний, хто йшов вулицями темної пори, носив з собою світло (або слуга). У кінці XVIII ст. домовласників зобов’язали встановити ліхтарі на будинках. На гравюрах і фотографіях XIX ст. бачимо безліч ліхтарів. З часом вони один за одним зникали і їх залишилось декілька, переважно у непомітних і недосяжних для основної маси людей двориках і вуличках.

У перших вуличних ліхтарях посудину наповнювали оливою і кожного вечора ліхтарники з драбинами, які опирали на поперечку стовбура ліхтаря, запалювали гніт. Фігура ліхтарника

з драбиною на плечі, як і фігура сажотруса, присутня у пейзажі міста у гравюрах та акварелях.

Винайдення у 1858 р. (?) [Львів: Туристичний путівник / Під ред. Рудницького А.– Львів: Центр Європи, 1999. – 299 с.] газовой лампи сприяло і запровадженню на вулицях газових ліхтарів. З 1858 р. після будівництва газового заводу з’являються газові ліхтарі з трубкою підведення газу та вентилям для перекривання його доступу у плафон.

З іконографій видно, що крім звичних для нас ліхтарів на стовпах невеликі площі, вузькі проїзди освітлювали ліхтарі, закріплені кронштейнами на стінах будинків.

Плафони кріпились основою або дашком до металевого кронштейну. У окремо розташованих ліхтарях (не на стінах будинків) залежно від форми кронштейну плафони завершували стовбур (чавунний профільований або дерев’яний, кам’яний у вигляді колони, бруса) чи розміщувались на його грані збоку. Як вже зазначалось, обов’язковим елементом була поперечка для опори драбини ліхтарника. Газові ліхтарі запалювали гнотом на кінці жердини, відкриваючи вентиль гачком, і поперечка для драбини стала непотрібною, залишившись, проте, на старих стовпах. Зауважимо, що найбільш визначні площі

міста освітлювали ліхтарі з трьома-п'ятьма плафонами.

Щоб карета чи віз випадково не наїхала на ліхтар, біля його основи з одного (на вулицях) чи двох (на площах) боків розміщували чавунні обмежники.

За нормативною естетикою ХІХ ст. в оздобленні кронштейнів уживались класицистичні і ренесансні мотиви, переважно акантові. Можливо, деякі з кронштейнів відливали у Відні, бо такі ж зустрічаємо у Будапешті, Празі, Львові, Ужгороді, Мукачеві. На початку ХХ ст. пишним цвітом оповила сецесія ліхтарі, що збереглися на проспекті Свободи у Львові, втративши завершення та картуші з гербом міста.

З розвитком промисловости, у кінці ХІХ ст. поряд з газовими з'являються електричні ліхтарі, що відрізнялись від попередніх не лише потужністю і характером джерела світла, а й пропорціями та формою. Типів ліхтарів значно поменшало і вони відрізнялись одне від одного лише кількістю плафонів, формою та оздобленням. Переважно ці ліхтарі мали високий (5-11 м), тонкий стовбур, масивну основу, в якій знаходилась вся необхідна електроарматура, вигнутий вершок та плафони (один або два), що нагадували конвалії чи корабельний дзвін.

Деякі з ліхтарів «перейняли» від газових поперечку для опори драбини ліхтарника.

Крім металевих декоративних деталей, окрасою електричних ліхтарів були квіти у вазонах, розміщених у жардінєрках, закріплених на стожу ліхтаря на значній висоті.

Відомо, що після Першої світової війни під електричне освітлення були пристосовані деякі з газових ліхтарів. Однак, використовувалось і газове освітлення. Після проведення у 1930 році газопроводу з Дашави природний газ змішується з отриманим з вугілля. Газове мерехтливе, зеленкаве, дещо містичне світло існувало на Ринку Львова ще по війні. У Стрию – “місті вічного світла” – ще у 1945 році дашавський газ горів у ліхтарях цілодобово. Не оплачувалось утримування ліхтарника.

З часом індустрія набувала все більшого розмаху і газові ліхтарі виявлялись все більш і більш непотрібними. Вони руйнувались і їх руйнували, вони щезали один за одним. Сьогодні їх залишилися одиниці. Споглядаючи залишки колишньої краси та іконографічні джерела, ми можемо лише уявляти, яким чарівним, таємничим і неповторним у мерехтінні ліхтарів було нічне місто кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Автор вдячний Вікторії Базилевич за надані матеріали

Ігор Клех

*Ігор
Клех*

Аптеки Львова

Аптеки Львова

“Поки нарешті, на куті вулиці Стрийської, ми не входили у тінь аптеки. Великий слоїк з малиновим соком, виставлений у широкому аптечному вікні, символізував прохолоду бальзамів, якими можна було вгамувати тут будь-яке страждання”.

Бруно Шульц «Серпень»

Аптека у нашому уявленні зазвичай пов’язана зі стерильністю, мінімалістською естетикою, й тихою діловитістю. Вона оживає на час епідемії грипу, а у проміжкам між ними – особливо ранками – там панує затишок, як у районній бібліотеці.

Аптеки Львова найбільше схожі на букіністичні крамнички: старовинні інтер’єри і меблі, високі заскленні шафи, шухлядки картотек, нерідко антресолі або металеві балкони по периметру. Як і чому советська влада, що все уніфікувала, не зачепила їх – загадка. Мабуть, вже дуже доладними були, і хтось з високопоставлених чиновників аптекоуправління або ж хтось із заслужених фармацевтів заступився за них. Далеким від ідеології медикам дозволено було бути освіченими консерваторами – й інтер’єри більшості львівських аптек, що розміщені у центрі міста, вціліли. Вони були розкидані і вживлені у полотно його квар-

талів, неначе каюти давно затонулого “Титаніка”. У них затримався ностальгічний аромат цивілізації, ще не знайомої зі світовими війнами – так, ніби фармацевтам була відома і передавалася з покоління в покоління таємниця консервації минулого часу. Більшість з цих інтер’єрів належить до кінця ХІХ початку ХХ століть. До приходу советів замість порядкових номерів усі вони мали власні імена – як кораблі, ресторани, цукерні: “Під чорним орлом” (1775), “Під золотою зіркою” (1828), “Під золотим оленем” (середина ХІХ ст.), “Під Фемідою” (1901), “Під угорською короною” (1902), “Під святим духом” (1913), “Під святим Іоаном” (1915) і так до вересня 1939 року.

Тебе посилали в аптеку на куті купити якихось порошків і гірчичників чи замовити мікстуру. Аптека могла вже бути новою, схожою на десятки інших таких самих аптек – з великими вітринним склом і типовою лядою. Ти ставав у хвіст черги і, підходячи до заскленого касового віконця, раптом випадав з часу і геть-чисто забував – навіщо тебе сюди посилали? Ляскіт і хрукіт шестерень, дзвін мелодій і пружне клацання, що супроводжували обслуговування кожного покупця, народжувалися в американському касовому апараті “Огайо”, що пам’ятав героїв вестернів і сяяв тисненим матовим сріблом, наче інкрустована рукоятка дорогого револьвера з круглим

барабаном, який допомагав робити такі пропозиції, від яких неможливо відмовитися.

Що тоді говорити про центральні аптеки з травленим склом – з якого, наче туманні привиди, виступають безіменні персонажі античної мітології, – з війнством старовинних пляшечок і порцелянових баночок з вплавленими написами прописною латиною, з горіховим і червоним деревом панелей, що відливають червленим золотом, потемнілими латунними ступками, різьбою, кованими виробами, литвом, іншим добром – справжніми скарбами!

Владарювала і продовжує владарювати над ними всіма, звісно ж, аптека-музей, яка виходить на ренесансну площу Ринок – середньовічний центр міста з будівлею Ратуші посередині. Її обожують туристи й екскурсоводи. Музеєм вона стала у советські 60-ті роки, у 80-ті розбудована – було відремонтовано (або ж відновлено реставраторами за аналогією) пивниці, сходи і горища цього будинку, спорудженого у 1775 році на місці купленого армійським провізором Вільгельмом Ф. Наторпом, де він, разом з Карлом Шерфом, відкрив аптеку – найдавнішу з тих, що до сьогодні збереглися у місті (якраз супроти Чорної кам'яниці і палаццо Бандінеллі, – першої в місті пошти, що відкрилася на півтора сторіччя раніше, – двері в двері). Тільки тут ви зможете купити пляшечку

з так званим “залізним вином” – дозу підбадьорливого темного сиропу, з в’язучим смаком і ефектом плацебо, – сувенір на пам’ять про перебування у старовинному місті.

Однак, воля ваша, а я більше люблю інші аптеки, що не страждають від напливів туристів і ведуть більш органічне життя. “Любити аптеки” звучить сюрреалістично, як “изысканный труп хлебнет молодого вина”, – сказати щось такого може собі дозволити тільки нам диво здорова людина. Ні, я хворію, як і всі, – і у Львові, і у Москві тепер. Але ж в аптеки ходять не самі хворі, а їх родичі чи близькі: недуга в них, з усією її фізіологією, наче відгороджена ошадливою ширмою, а набір засобів, репутабельність науки і міжнародної кооперації виробників, що стоять за аптекою, загадкові “каляки” на рецептах і вчена мова терпеливих служителів – все це разом подає тверду надію, що немає такої немочі, від якої неможливо було б вилікуватися, немає таких страждань, які неможливо було б полегшити (див. епіграф літературного класика Галичини), – усе перемелеться, хворі піднімуться з ліжок, випишуться з лікарень. За це варто любити аптеки. І за здоровий глузд, що вони зберігають: чи можна було в советському середовищі залишити цей німий докір недугам духу і дегенерації матерії?!

У шаленстві може бути своя краса, однак не може бути якоїсь тривкої правди. І я *шалено* люблю найгарнішу з львівських “аптечних” історій – усі наведені факти перевірено, це не легенда. У ній зафіксовано вигадливий сюжет про винахід першої у світі гасової лампи.

Північно-східне передгір'я Карпат сочилися нафтою, однак, події, що тут описуються, відбувалися задовго до винаходу двигуна внутрішнього згорання, дизельного двигуна і реактивної авіації, коли ще було незрозуміло, яку користь може принести людині нафта. І ось, один підприємець з Борислава, прагнучи все-таки витиснути хоча б якусь користь і отримати прибуток з цієї маслянистої рідини, привіз до Львова величезну бочку нафти. Він вивантажив її у самому центрі міста біля аптеки “Під золотою зіркою” (нині вул. Коперніка, 1), домовившись з фармацевтами, що за щедрю винагороду, вони знайдуть спосіб перегнати нафту в алкоголь – таким був його план фантастичного збагачення. Йоган Зег і Ігнацій Лукасевич, кращі фахівці своєї справи, закинули приготування ліків і понад місяць билися над неапетитною юшкою – замовник уже втрачав терпіння, – однак, спирту так і не добули. Та все ж, у процесі дистиляції, при нагріванні нафти у проміжку температур від 150 до 315 градусів за Цельсієм, вони навчилися виділяти з неї якусь схожу на сечу ріди-

ну – це був гас. З паршивої вівці хоч вовни жмут: не зумівши перегнати нафту на горілку, вони створили освітлюваний пристрій – скляний циліндр з двох частин і виведеним назовні гнотом. Так було створено дослідний зразок першої у світі гасової лампи, що і до сьогодні служить джерелом світла у деяких глухих місцях Карпат. Тоді ж ішов 1853 рік, до винаходу Едісоном електричної лампочки ще залишалося чверть століття.

Далі історія темна: за деякими даними усі учасники подій пересварилися між собою, замовник вивіз дослідний зразок лампи до столиці – у Відень, де спочатку з великим успіхом демонстрував її, але, позаяк за своєю природою він був “авантюристом”, швидко безслідно зник разом з лампою, засмоктало столичне життя – мабуть, запиячив. Львів же отримав дещо неоковирний предмет для пихи, який, щоправда, швидко вийшов з ужитку, а аптекарі – піонери прогресивних способів освітлення – стрічку в енциклопедії (у якій поляки залишають лише одне прізвище – Лукасевич).

Ось такий “аптечний” слід у всесвітній історії винаходів, несподівано для автора надав цьому ностальгічному нарисові про львівські аптеки жанрових рис байки чи навіть притчі.

Переклала Оксана Дацаківська

Сергій Каліберда

*Serhiy
Kaliberda*

Органи Львова

Organy Lvova

Починаючи з епохи середньовіччя, Львів був одним з центрів органної музики і органобудування. Сто років тому у місті було понад 40 органів. Успішно працювали 5 органних фабрик, які задовольняли потреби не тільки Галичини, а й вивозили інструменти до Польщі, Буковини, Росії.

Сьогодні у Львові тільки чотири діючих органи, збереглись залишки ще семи.

Органи, що втрачені назавжди

«*Sacre-Coeur*». Свого роду органним «Страдіварі» був французький майстер Аристид Кавайе-Коль, який прожив довге життя з 1811 по 1899 роки. Інструменти його роботи вважаються еталонними за інтер'єром, досконалими за конструкцією, бездоганними за звучанням. Син органіста, Кавайе-Коль з 11 років реставрував органи і досяг надзвичайних висот.

У Львові також був орган, виготовлений знаменитою фірмою «A. Cavallé-Coll». Цей орган відрізнявся надзвичайно приємним звуком та вишуканим інтер'єром. Стояв він у жіночому монастирі «*Sacre-Coeur*» («Святого Серця»), на площі навпроти собору св. Юра. Після Другої світової війни, коли монастир залишав Львів, цей орган

був репатрійований і так місто позбулося одного з найкращих своїх органів.

«*Гранд*». Найбільшим органом, який будь-коли існував у Львові, був орган у костьолі св. Єлизавети на площі Кропивницького. Будівництво і монтаж органа тривали з 27 лютого 1925 року по 11 липня 1926 року; на честь відкриття інструмента відбувся великий концерт. Кошти на побудову органа збирали парафіяни. Новий орган було виготовлено в нео-готичному стилі, і він вдало узгоджувався з архітектурою та інтер'єром костьолу. Кажуть, що, коли він грав, його було чути біля «Львівської політехніки». Орган перестав діяти під час Другої світової війни, але ще на початку 60-х років ХХ століття можна було побачити у костьолі пульт органа, залишки труб і механізмів.

Органи Оперного театру. Розміщення першого органа в театрі було передбачено проектом. Для нього над сценою було споруджено консоль, на якій львівською фірмою Яна Слівінського у 1899 році було змонтовано традиційний для оперних театрів орган. Орган мав солідне, густе звучання і використовувався в спектаклях, але одна незручність робила гру складною: місце органіста через невеликі розміри консолі було розташоване між шафами органа так, що виконавець не міг бачити диригента, а щоб побачити сцену, треба було оглядатись назад.

У середині 60-х років минулого століття до театру було перевезено кращий орган з недіючого костюлу міста Борислав. Орган розмістили на третьому балконі зліва від сцени. Однак, і в цьому органі не вдалось уникнути незручності: щоб бачити диригента і сцену, органіст повинен був вставати з місця, як вершник в стременах.

Під час одного з спектаклів при натопті глядачів на балконі орган був суттєво пошкоджений і згодом демонтований.

Органи, залишки яких збереглися

«Гвардійський духовий оркестр». Серед львівських органів були такі, що відрізнялись не розмірами, а особливою «шляхетністю» – оригінальним підбором регістрів, розкішним оздобленням. До таких органів належав орган Єзуїтського костюлу. Костюл вважався «гарнізонним» храмом львівських військових. Сюди ж на служби ходив магістрат міста. Орган Єзуїтського костюлу був виконаний в стилі бароко і за звучанням вважався одним з найкращих в Галичині. У 1707 році, під час військових дій, «з нудьги», як пишуть історики, костюл відвідав гетьман Мазепа. При відвідинах він «вийшов на середину і роздивлявся по вітварах і стінах». Зацікавив Мазепу і орган, оскільки у Варшаві він вчився грі на органі. Інший гетьман України Б. Хмельницький раніше

вчився у львівських єзуїтів, а єзуїтська колегія була поруч з костюлом, тож не виключено, що його вчили грати на цьому органі.

Зараз приміщення костюлу займає книгозховище Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. Залишки цього видатного органа можна демонструвати, як самостійний музейний експонат. Особливо гарними є золочені фігурки з екзотичними музичними інструментами в руках: цар Давид – з лірою, свята Цецилія – з органчиком та дві музи – з мандоліною і флейтою.

Орган Бернардинського костюлу. Орган був побудований у 1810 році Якубом Крамковським. Зовнішній інтер'єр органа було виконано в стилі бароко. Величний проспект займав площу більше 40 кв. метрів на хорах костюлу. Корпус органа зберігся і його можна побачити на хорах.

Органи, які можна відновити

Найдавніший орган України. В експозиції Львівського історичного музею на площі Ринок 24 є невеликий кімнатний орган надзвичайної цінності і краси. До музейної експозиції він потрапив з колекції Владислава Лозинського, палкого збирача забутків культури та мистецтва, автора відомих книг з історії мистецтва. До Лозинського орган потрапив з міста Скальник у Польщі,

а після його смерті у 1913 році переданий до Історичного музею.

За розмірами інструмент невеликий, міг би розміститися на письмовому столі. Корпус верхньої частини виконаний в червоних кольорах, розкішно декорований позолотою і розписом, на кутах вирізьблені атланти та каріатиди. Бічні сцени виконані щитами з п'ятьма гербами, очевидно тих родин, які володіли органом. Над клавіатурою – зображення пастирської сцени: групи танцюючих дівчат, що грають на лютні, арфі, флейті та пузоні, Орфей на скелі, а збоку – краєвид з виглядом міста й руїни замку.

Створення органа відноситься приблизно до 1650 року. Такі інструменти були характерними для епохи бароко і часів Баха. Усі суттєві деталі та механізми інструмента збереглися, і він може бути функціонально відновлений.

Орган з села Поморяни Золочівського району. У недіючому костьолі села Поморяни Золочівського району Львівської області було знайдено ще не зовсім зруйнований орган, який вирішили перевезти до Львова і відновити.

При розбиранні та перевезенні органа з рами вилетіли цвяхи незвичайного вигляду: ковані, чотиригранні, з двома зубцями-вухами, які при забитті зміцнювали щеплення з матеріалом. Експерти-історики вказали, що такі цвяхи виго-

товлялись до початку XVIII ст. Серед реєстрів органа є один екзотичний і дуже приємний, який нечасто зустрічається в інструментах – бамбукова флейта, труби якої виготовлені з використанням натурального бамбуку. На сьогодні це найстаріший з потенційно діючих органів України, але з концертною метою він не використовується через відсутність повітряної машини.

Орган філармонії. У 1905 році архітектор Владислав Галицький розробив проект розміщення органа, підготував повний комплект документації, але проект залишився нереалізованим. Лише у 1921-1923 роках львівською фабрикою Рудольфа Хассе був виготовлений новий інструмент на 35 реєстрів. Цей орган був розібраний у 1952 році; чимало львів'ян пам'ятають, як на подвір'ї старого приміщення консерваторії лежали труби від нього.

У 1955 році до концертного залу було перенесено орган з Домініканського костьолу. Щоб поліпшити музичні якості інструмента до нього було додано декілька реєстрів. Орган став найліпшим концертним інструментом на Україні, але час його життя виявився недовгим. Робота майстра, який здійснював перевезення та модернізацію органа, була виконана невдало, ускладнила конструкцію органа, зробила важким його обслуговування.

З 1963 року орган поступово «вгасав»: повітряні канали розсихалися, труби сичали, повітря втікало в ущелини, і через декілька років його використання було визнано недоцільним; з того часу він служить декорацією зали.

Діючі органи

Орган з костьолу св. Мартина. У боковій каплиці Домініканського костьолу стоїть орган, перевезений з костьолу св. Мартина у Львові у 1990 році.

Після перенесення органа його було реконструйовано. Орган дає повну уяву про те, як звучали подібні інструменти в епоху бароко.

Орган костьолу св. Антонія. Наймолодший діючий у Львові орган розміщено в костьолі св. Антонія. Інструмент побудований в 1937 році на фабриці «Станіслав Крючковський і син» недалеко від Лодзі.

Довгий час органістом костьолу був Анджей Тарасик, з дитинства сліпий музикант. У 18 років він став органістом і диригентом церковного хору. Всі служби він виконував на пам'ять, в сольних концертах у костьолах св. Єлизавети та св. Магдалини він виконував складні твори Баха. Добра згадка про нього лишилась в музичній академії (консерваторії), де він працював настроювачем клавішних інструментів.

Орган кафедрального костьолу. Перший орган у місті з'явився на початку XV ст. саме в Кафедральному костьолі, будівництво котрого було в основному завершено у 1480 році. У 1515 році на кошти громади був збудований інструмент для нього. У 1527 році при пожежі завалились зведення хорів, загинула башта над ними. Довелось відбудувувати і орган. Це зробив майстер Іоанн у 1535 році.

Між 1769 і 1771 роками над бічними входами були збудовані хори для органа і музикантів. З цього часу органи набули своє постійне місце, яке зберігається і донині.

XIX ст. суттєво не зазначилось на перебудовах собору, чого не скажеш про орган. У костьолі з'явився новий інструмент: «Органи, фундовані коштом ксьондза Якуба Бема в 1839 році виконав Роман Духенський». З прізвищем Бем зв'язаний інший епізод органної історії міста: у 1841 році Франтішек Бем, який перед тим був придворним композитором і піаністом Софії Потоцької в Тульчині, заклав школу органістів у Львові.

Сучасний інструмент виконано у вигляді двох секцій, між якими у великому вікні над центральним входом відкривається вітраж. Для органа характерним є насичене, густе і урочисте звучання.

Цей орган – характерний зразок романтичного типу костьольного органа, які вироблялись

однією з кращих органних фабрик тогочасної Польщі – фабрикою Яна Слівінського, яка містилась на вул. Коперніка, 16.

Орган костюлу св. Марії Магдалини (Будинку органної та камерної музики). Ідею збудувати великий орган в цьому костюлі слід вважати дуже вдалою: приміщення насичене світлом з великих вікон, має оптимальні акустичні розміри. Орган костюлу св. М. Магдалини був збудований у 1936 році відомою чесько-австрійською фірмою «Rieger».

Незвичайним і оригінальним в органі було те, що 12 регістрів (Choir) були розміщені окремо, в іншому кінці залу, у спеціальній шафі. При грі на цій частині органа треба було відкрити вікна

в кімнаті над віттарем; при закритих вікнах створювався ефект приглушення гучності. Крім того, при виконанні творів з головного пульта окрема частина органа дозволяла створювати ефект віддаленого і таємничого звучання, а два пульта дозволяли грати навіть двом органістам одночасно при попередній домовленості про розподіл регістрів.

Сьогодні цей орган залишається одним з найбільших в Україні. За звучанням він – класичний зразок романтичного типу органа з оркестральним характером. Чудова акустика залу, вдала конструкція роблять орган одним з найкращих в Україні.

Друкується зі скороченнями

Микола БЕВЗ

*Микола
Бевз*

Урбаністичний феномен Львова

Його значення для планування розвитку міста

Urbanistyczny fenomen L'vova

[...]

Існує ряд суто методичних питань, які повинні бути відображені у програмних та проектних роботах із регенерації історичного ядра Львова. Територія, що взята під охорону як пам'ятка із Списку Всесвітньої Спадщини, є досить великою. Крім того, на цій території зосереджено кілька різночасових урбаністичних комплексів, кожен з яких має свої специфічні архітектурно-просторові уклади та диктує свої особливі вимоги до проведення робіт із регенерації, реставрації та пристосування. На цій території розрізняємо відносно самостійні містобудівні утворення із XIII, XIV-XVI, XVII та XIX століть. Кожне із цих утворень має свої особливі історично складені архітектурно-просторові риси середовища, які варто враховувати при виборі методики регенераційних робіт, їх видів та їх кінцевої мети. Можна твердити, що у концептуальних документах щодо розвитку міста та регенерації історичного центру Львова (як пам'ятки СВС) повинно бути відображене певне історико-містобудівне зонування, яке вкаже на пріоритетні напрямки реставраційних робіт та на доцільний характер функціонального пристосування кожної із виділених різночасових зон.

Спробуємо вказати на наявність таких особливих зон в історичному центрі Львова, опираючись на матеріали власного аналізу.

Пропонуємо умовно розрізнити сім таких зон і нижче подаємо стислі планувально-урбаністичні характеристики кожної із зазначених зон, вказавши на їх особливі риси, що можуть бути враховані при плануванні робіт із регенерації архітектурно-містобудівного середовища.

1. У першу чергу, слід вказати на найстарішу ділянку Львова – територію та забудову долокаційного міста XIII ст. На цій території частково збережена стара долокаційна планувальна структура із ядром колишнього міста – площею Старий Ринок. Тут є найстаріші пам'ятки міста – церква Св. Миколая, церква Св. Онуфрія, костель Івана Хрестителя та ін. Відомо про ще цілу низку втрачених сакральних об'єктів (12 храмів та монастирів). До цієї ділянки можна віднести також вершину гори Високий Замок із руїнами середньовічного замку, початки якого датуються ще князівською добою, а також колишнє передмістя із церквою св. Параскевії та територію колишнього Низького Замку. Отже, на території долокаційного міста маємо фактично чотири відносно окремі архітектурно-містобудівні утворення: Високий і Низький замки, місто із торговою площею, район із церквою Св. Параскевії П'ятниці (Підзамче).

Автентична планувальна структура цих двох останніх ділянок, за версіями спеціалістів, є достатньо збереженою, але забудова – майже повністю з кінця XIX – поч. XX ст. Ділянки ще недостатньо вивчені як з позицій історії архітектури та містобудування, так і археологічно.

Докладніше зупинимося на зоні колишнього долокаційного міста та площі Старий Ринок. Існують кілька версій щодо старого планувально-просторового укладу цього району (О. Чоловського, Б. Януша, І. Крип'якевича, І. Базарника, А. Рудницького, А. Мартинюк, Р. Могитича). Нові дані про характер забудови цього району з'явилися після проведення археологічних досліджень на площі Старий Ринок та на будівельному майданчику готелю “Золотий Лев”. Проте повномасштабних досліджень ще не проводилося і перевіреної ґрунтової гіпотези про місто цього часу, його межі, планувальний уклад, оборонні споруди все ще немає. Цей факт ускладнює планування робіт із регенерації району. Перш за все тут необхідно провести консерваційні роботи та передбачити широкі наукові дослідження включно із археологічними розкопками. Лише поєднуючи дослідницькі та практичні роботи можна буде опрацювати конкретнішу реставраційну та функціональну програму для кожного із містобудівних утворень – підрайону найстарішого міста і площі

Старий Ринок, Високого Замку, Підзамча. Слід передбачити активізацію культурно-громадських функцій для підвищення ролі цього району у складі центру міста. Кожен із цих підрайонів повинен зберегти свій специфічний просторово-планувальний уклад та в процесі регенерації виявити ті риси, що підкреслювали б його історичні часо-ву і просторо-містобудівну приналежність (особливо щодо найдавнішої історії міста). Повинен бути збережений властивий масштаб і композиція просторів, підкреслені відмінні від інших зон архітектурно-стилеві характеристики. Важливе значення у цих підрайонах буде мати експозиція археологічної спадщини. Можна передбачити, що тут виникне необхідність у спеціальному опрацюванні “археологічної програми” у складі проекту регенерації.

2. Домінуючим комплексом у композиційній структурі центру Львова сьогодні є другий район – так званого “локаційного міста” (середмістя), яке було закладене у середині XIV ст. на засадах регулярного планувального укладу “міста на Магдебурзькому праві”. Ця частина Львова функціонувала у середньовіччі як велике укріплене торгове місто, що у XIV-XVI ст. було оточене кількома поясами оборонних споруд. Частина цих укріплень збережена до нашого часу та є унікальним історичним прикладом для українського

містобудування та оборонної архітектури. Планувальна структура цієї частини міста є добре збережена, а забудова демонструє приклади архітектури готики, ренесансу, бароко та інших стилів. Це унікальний комплекс автентичних пам'яток та містобудівної структури. У проєкті регенерації середмістя основна увага повинна бути сконцентрована на реставрації та пристосуванні збережених будівель-пам'яток, які активно використовуються для потреб громадського центру міста. Важливою тут є також проблема відновлення історичних форм благоустрою відкритих просторів та відновлення історичних функцій будинків. Актуальним для району слід вважати питання про відтворення ряду втрачених будівель та споруд. Зокрема, мова може йти про залишки Низького Замку, окремі фрагменти оборонних споруд (вежа Римарська, комплекс Барбакану Галицької брами та ін.), кілька житлових будинків (ріг вул. Краківської-Вірменської, біля костюлу ордену отців Домініканів та ін.).

Особливо унікальними об'єктами для української архітектури є комплекс оборонних споруд львівського середмістя та передмість. Тут, правда, втрачено багато об'єктів, проте навіть ті, що збереглися повністю або в залишках, демонструють оборонну архітектуру, аналогів якої немає в інших вітчизняних містах. Варто згадати систему

високого та низького муру довкола середмістя, укріплення монастирів, лінію Гетканта та лінію Беренса та ін.

3. Довкола середмістя існує дуже цікавий з містобудівного погляду пояс оборонних монастирів та храмів, закладених з невеликими часовими проміжками протягом 17-го століття. Це дуже цікавий урбаністичний комплекс, який ще не має всебічної оцінки фахівців і роль та місце якого в містобудівній історії Львова ще не розкрито належним чином. У територію, яка внесена як пам'ятка СВС, включено лише частину цього поясу із колишніми монастирями отців Бернардинів (сьогодні монастир отців Василян та церква Св. Андрія), отців Кармелітів Босих (сьогодні церква Св. Михайла та монастир отців Студитів), колишній костюл Стрітіння жіночого монастиря кармеліток босих та вірменський костюл Св. Хреста, костюл та монастир Бенедиктинок, колишній костюл та монастир Св. Казимира, монастир отців Василян та церква Св. Онуфрія. Маємо комплекс із 7-ми об'єктів, що півколом оточує середмістя. Ще два об'єкти – костюл та монастир Кларисок та костюл і монастир отців Францисканців, на жаль, залишилися поза територією, що внесена до Списку, хоча перебувають на її межі. Об'єкти, що формували західну частину цієї смуги, є дещо більше віддалені від центру, і вони також зали-

шилися поза межами території пам'ятки СВС. Це колишній костюл Урсули, костюл і монастир Сакраменток, монастир тринітаріїв з костюлом Св. Миколая, костюл і монастир Св. Лазаря, колишній монастир Кармеліток Черевичкових (нині бібліотека Академії Наук), колишній костюл Марії Магдалини, монастир Бригідок. Кілька об'єктів були втрачені у 19-му або 20-му столітті. Це костюл Св. Станіслава, монастир Кармеліток Черевичкових, колишня церква Св. Духа із будівлями греко-католицької семінарії. Отож разом цей своєрідний пояс, обведених мурами храмів та монастирів, налічував на початку 18-го століття близько 20-ти об'єктів. З історико-містобудівного погляду наявність такого кільця була дуже цікавим явищем, що не зустрічається в інших українських містах. Опрацьовуючи пропозиції із регенерації історичного ядра Львова, слід звернути увагу на цей урбаністичний феномен.

4. Середмістя оточене ще одним відносно самостійним урбаністичним комплексом. Це так зване бульварне кільце, яке закладене довкола середмістя на початку та в середині ХІХ ст. як новий адміністративно-діловий центр Львова. Його забудова була повністю сформована до кінця ХІХ століття і включає надзвичайно цінні архітектурно та репрезентативні будівлі – намісництво, палац архієпископів, будинок Наукового товари-

ства ім. Т. Шевченка, колишній палац і друкарню Піллерів, кілька готелів (“Жорж”, Грандготель, “Україна” та ін.), оперний та драматичний театри, будинки кількох банків, пасажі Гаусмана, Марійський, Фелера та інші об'єкти. На жаль, цей своєрідний архітектурний комплекс бульвару та його забудови з 19-поч. 20-го століття ще не є достатньо наукового опрацьований. Він також не внесений повністю до території пам'яток СВС. Західна сторона забудови проспекту Свободи лежить поза межами пам'ятки СВС, незважаючи на те, що сам проспект (колишній бульвар Гетьманські вали) внесений до її території.

Це одна з перших реалізацій у світовій практиці центру-кола, яка послужила прототипом для пізніших реконструкцій центрів європейських міст (Відня, Будапешта, Праги та ін.). Доконечною є необхідність виділення колишнього бульварного кільця як самостійного урбаністичного комплексу у Проекті регенерації історичного ядра Львова. Цей об'єкт має також свої функціональні особливості. Закладений у 19-му столітті як новий діловий центр міста, він, по суті, і сьогодні відіграє цю роль, залишаючись пунктом зосередження основних громадських функцій у центральному районі Львова. При опрацюванні регенерації комплексу виникне також проблема означення чи часткового відтворення оборонних споруд міста з

XVII ст., на місці яких і був запроектований кільцевий бульвар, що носив назву Нижніх та Верхніх Валів.

Актуальною можна вважати і проблему відтворення колишніх торгових пасажів, які були невід'ємною частиною цього комплексу. Деякі із них є повністю втраченими сьогодні як будівлі (наприклад, колишній пасаж Міколяша чи т.зв. “Колізей”), інші перебудовані або просто не використовуються за первісним призначенням (колишній пасаж “Belle Vue”, пасаж Гаусмана, пасаж Андроллі).

5. Гора Високий Замок є елементом долакаційного міста. Проте існують ще й інші аспекти, що їх слід врахувати, розглядаючи гору та її оточення як об'єкти заповідного комплексу центру Львова. У 1830-х роках у Львові на Княжій горі та горі Високий Замок було закладено парк. Сьогодні цей парк є пам'яткою ландшафтної архітектури та паркобудування і, він розташований на території, що внесена до Списку Всесвітньої Спадщини. Парк потребує проведення низки реставраційних робіт. Його територія також є цінною з погляду археологічних досліджень, хоч значну частину археологічного шару було втрачено ще при його розплануванні, а також при насипанні кургану у 1869 році на вершині Високого Замку та при спорудженні тут телевізійної вежі у 60-ті

роки нашого століття. Територія парку є унікальним місцем з погляду створення пунктів огляду панорам історичного Львова. Завдання регенерації цього комплексу повинні бути взаємопов'язані із відтворенням фрагментів замку, експозицією археологічних пам'яток і реставрацією тут історичної паркової зони, приєднаної до системи активних туристичних пішохідних маршрутів та пунктів огляду панорами Старого Львова.

6. Ансамбль собору Св. Юра, що також зачислений до пам'яток СВС, розташований дещо автономно від решти пам'яtkової території. Цей дуже цінний архітектурний ансамбль доби пізнього бароко вимагає проведення ряду реставраційних заходів, зокрема містобудівного характеру. Вони можуть бути окреслені наступним чином: планувальне відтворення всіх зон (монастир, митрополичі палати, головне парадне подвір'я, садово-паркова територія та ін.); реставрація та нове пристосування тієї частини будинків ансамблю, які сьогодні функціонально не пов'язані із церковною метрополією; ліквідація малоцінних сучасних господарських прибудов, гаражів і т.п., зокрема, радіовеж; відтворення унікальних барокових садів, що були органічною частиною митрополичої резиденції і, які є унікальними взірцями вітчизняного паркобудування XVIII століття. Можна ставити також питання про назрілу “модерніза-

цію” у пристосуванні цього ансамблю до виконання функції центру Української греко-католицької церкви, оскільки сьогодні тут уже важко забезпечити його зростаючі функціональні потреби. Тому важливим питанням буде визначити ту частину функцій, яку доцільно залишити у комплексі, і у такий спосіб “розвантажити” об’єкт. Недопустимими слід вважати будь-які плани нового будівництва (нехай і обмеженого характеру) на цій давній території Львова.

7. Система історичних парків та садів міста Львова не має аналогів в Україні і, навіть, у центральній Європі. Тут Львів конкурує лише із столичними містами – Віднем, Варшавою, Дрезденом. Паркова система Львова, що представлена низкою об’єктів, починаючи від найстарішого муніципального парку в Європі XVI ст. (парку ім. І. Франка), завершуючи кількома парками, закладеними у XIX ст., а також палацовими садово-парковими комплексами та садами резиденцій чи установ (наприклад сади колишнього Будинку Інвалідів Австрійської армії з сер. XIX ст.) демонструє виняткові типологічні різновиди та унікальні взірці паркового мистецтва. Сьогодні паркова система повільно деградує і знищується, незважаючи на самовіддану працю науковців та шанувальників. Прикладами нерозуміння цінності об’єктів цієї системи є плани розташування ре-

сторану “Макдональдс” у парку ім. І. Франка, знищення садово-паркових компонент палацових об’єктів-пам’яток міста (вул. Зелена, 24, палац Сенявських, палац Голуховських та ін.).

8. Окремо слід сказати про велику охоронну територію, що оточує історичне ядро-пам’ятку СВС. На ній також повинні поширюватись окремі спеціальні приписи щодо методики регенерації для забезпечення збереження образу історичного міста. Ці приписи необхідно опрацювати у відповідності із загальними завданнями регенерації.

Окремим, дуже важливим питанням є розвиток чи реконструкція території, що має назву історичного ареалу міста Львова. Визначення такої території обумовлене положеннями нового закону України про охорону культурної спадщини. Наукове опрацювання меж такого ареалу та його затвердження у відповідних документах міської влади необхідно здійснити найближчим часом. У містобудівній системі Львова такий ареал буде мати надзвичайно цікавий характер і повинен включати, крім історичної “міської території”, також майже зниклі історичні передмістя – Сихів, Рясне, Голосько, Знесіння, Тарнавку, Кульпарків, Сигнівку, Левандівку та ін. Врахування таких територій у системі історичного ареалу Львова зовсім по-новому ставить завдання реконструкції цих районів та їх майбутнього. Відразу можна

навести приклади неконфліктного архітектурно-просторового вирішення таких ділянок великого міста, як це маємо у Відні, Віченці, Флоренції чи інших історичних європейських містах, які уникли нівеляції таких районів у містобудівних системах.

Проблема регенерації історичного ареалу Львова та середовища його центру як пам'ятки Всесвітньої спадщини є надзвичайно складною та відповідальною працею, реалізація якої буде відбуватись протягом багатьох років і, навіть, десятиліть. Тому важливою виглядає дуже фахова підготовка попередньої передпроектної стадії, коли формуються цілі, загальні завдання, методика, послідовність заходів, що згодом будуть реалі-

зовані. Запропоновані вище методичні позиції, що базуються на необхідності історико-містобудівного зонування території, є важливими для врахування власне на першому етапі робіт, для кристалізації поглядів на загальні завдання та методику, що мають бути закладені у програмі та проекті регенерації та розвитку як історичного центру, так і історичного ареалу Львова. Особливості планувально-просторового укладу окремих різночасових ділянок мають бути врахованими як підстава для проектних робіт із регенерації, в тому числі, для відображення всіх сторінок архітектурно-урбаністичної "біографії" Львова.

[...]

Ігор Оконченко

Igor Okonchenko

Ольга Оконченко

Olya Okonchenko

Львівська цитадель

Lvivska cytadel

Фортифікаційні укріплення Цитаделі, складаючи невід'ємну частину львівського пейзажу, є матеріальним відображенням історії нашого краю, а їх дослідження сприяє кращому розумінню історичних процесів, які передували та були пов'язані зі спорудженням даних укріплень. Окрім того, львівська Цитадель – єдиний в Україні комплекс фортифікаційних укріплень середини ХІХ ст., який дійшов до нашого часу майже без змін. Львівська Цитадель розташована на узгір'ї, яке складається з трьох невеликих гір: Шембека (Вроновських), Познаньської (Пелчинської) і Жебрацької (Калічої – (Mons Calcozum)) [1, с. 1].

Історія господарського освоєння земель на території Цитаделі висвітлена в книгах Львівського Магістрату з 1565 року, але є дані про право на власність міщанина Літинга, датоване 1390 роком [2, с. 99]. Про давніше використання даної території говорять археологічні дослідження: у першій половині ХІХ ст. археолог Жегота Паулі на горі Шембека (Вроновських) виявив і описав у “Галицьких старожитностях” (Львів 1840 року) залишки поганського культового комплексу: – кам'яні плити (викладені регулярно), постать ідола, бронзові оздоби, урни та перепалені людські кістки. За дослідженнями Василя Карпо-

вича (Богдана Януша) проведеними у 1918 році кераміка з Цитаделі аналогічна до давньої кераміки, знайденої на Високому Замку у 1869 році [3, с. 13].

Узгір'я розташоване на ключових підступах до міста з південно-східного та південно-західного напрямків, північна частина узгір'я була досконалим плацдармом для вогневого контролю території середмістя, а також для контролю шляхів Львів-Комарно, Львів-Стрий. З розвитком крупнокаліберної артилерії і поліпшенням її вогневих характеристик північна частина узгір'я (у випадку її опанування ворогом) могла становити значну небезпеку для міста, тому у ХVІІ ст. розпочато роботи по уфортифікуванню даної території.

У 1635-1640 роках на західній частині Жебрацької (Калічої) гори, під керівництвом А. Прихильного та Я. Боні, було споруджено мурований шпиталь і костел Св. Лазаря [4, с. 28]. Цей сакральний комплекс мав важливе оборонне значення як укріплений форпост з південного заходу від середмістя.

У вересні 1635 року королівським інженером-фортифікатором Ф. Геткантом було опрацьовано проект новітньої оборонної лінії виконаної на засадах староголандської школи бастионової архітектури [5, с. 65]. За даними В. Томкевича – оборонна лінія йшла “... поза гору Познанську

і Шемберга, поза шпиталь Св. Лазаря ...” [6, с. 114], а при накладенні прорису даного проекту на сучасну підоснову – ми бачимо, що одна з південно-західних куртин лінії Ф. Гетканта проходить по території пізнішої Цитаделі. Деякі укріплення вищезгаданої оборонної лінії було споруджено, їх фрагменти читаються на карті Львова Ж.І. Десфілля (1766 р.) та ін. Можна припустити, що на даній території існував один з фрагментів оборонної лінії Ф. Гетканта, але це припущення потребує подальших комплексних досліджень.

Під час облоги Львова військами Б. Хмельницького у 1655 році на Познаньській (Пелчинській) горі, з метою обстрілу середмістя, була розташована російська батарея важкої артилерії [1, с. 1], яка будучи вагомим силовим аргументом, становила значну загрозу мешканцям Львова.

У 1672 році під час облоги Львова військами султана Мухамеда IV під керівництвом Капудана Баші, турки, опанувавши гору Шембека (Вроновських), спорудили на ній комплекс потужних земляних укріплень (шанців), з яких досить вдало обстрілювали середміську територію [1, с. 1]. Креслення Турецьких шанців знаходиться на датованій 1835 роком карті міста Львова з околицями, віднайденій М. Бевзом у Віденському Військовому Архіві. На цій карті на території пізнішої Цитаделі (на горі Шембека (Вроновсь-

ких)) зображено потужний бастионовий комплекс у формі замкнутого неправильного багатокутника, підписаний як Турецькі шанці. Проаналізувавши прорис цього бастионового оборонного комплексу, можна стверджувати, що досліджувані укріплення були споруджені базуючись на засадах староголандської школи фортифікаційної архітектури XVIIст.

У 1772 році після першого розподілу Польщі, Львів, у складі Східної Галичини, потрапив під владу австрійської імперії [7, с. 277], яка не приховувала своїх намірів приєднати до володінь дому Габсбургів якомога більше нових земель. Основними суперниками прагнень Австрії на політичній арені Європи кінця XVIII – початку XIX ст. були Прусія, Франція, Англія і Росія – сильні країни з потужним військовим потенціалом, між якими постійно точилась дипломатична боротьба та суперництво, яке часто переростало у збройні конфлікти.

Загарбницькі тенденції Австрії значно збільшились після вдало проведеної Йосифом I корінної реорганізації армії [7, с. 278] та переорієнтації її стосовно нових тактичних і стратегічних вимог ведення війни, в результаті чого австрійська армія стала маневренішою та ліпше озброєною, окрім того, в результаті цих реформ було виховано багато талановитих офіцерів.

В результаті третього розподілу Польщі (1794 р.) австрійська імперія приєднала до своїх територій Західну Галичину [7, с. 314]. Пізніше, згідно “Заключного акту” Віденського конгресу 1815 року, територія Галичини назавжди залишилась за Австрією [8, с. 499-500].

Як згадувалось вище, в другій половині XVIII ст. кардинально змінилась тактика і стратегія ведення війни. Основна увага стала приділятися не оволодінню уфортифікованими містами противника, а повному розгрому ворожих армій з подальшим захопленням і підкоренням ворожої території. Значні зміни пройшли в озброєнні, зокрема в артилерії - замість ядер використовуються конічні снаряди, що значно покращило пробивну здатність і прицілну дальність пострілу. У 1846 році з'явилися перші нарізні гармати системи Каваллі, Ленка [9, с. 24] і т.п. З появою мобільних армій озброєних нарізною артилерією середніх та великих калібрів міські фортифікаційні укріплення перестали задовольняти вимоги безпеки в умовах ведення війни. Основні сили наступаючих армій противника обходили міста-фортеці, залишаючи для їх блокади лише невеликі загони з потужною артилерією [10, с. 449].

На фоні цих загальноєвропейських тенденцій у XVIII ст. австрійський уряд, згідно імперської ідеології та з метою повного контролю

над підвладними територіями, провів планомірні роботи по роззброєнню міст-фортець і розбиранню міських укріплень. На зміну концепції укріплених міст-фортець прийшла концепція укріплення територій держави шляхом спорудження твердинь. У 1850 році Центральна Комісія стосовно питань, пов'язаних з укріпленнями (Zetkalbefestigungskommission), під керівництвом генерала Генріха фон Гесса окреслила територію на північ від Карпат як зону маневру (Manevritsgebiet) і концептуально визначила місця під спорудження укріплених таборів у Кракові, Перемишлі і Заліщиках, на відміну від них – у Львові і Тарнові пропонувалось спорудити другорядні укріплення середньої потужності [11, с. 246].

Револьюційні події “Весни Народів” 1848 року та передуюче їм Краківське повстання 1846 року [12, с. 66] були ще одним чинником, який спричинив виникнення оборонного комплексу львівської Цитаделі. Російський цар Ніколай I, у зв'язку з польськими революційними подіями в Галичині, вимагав від австрійської влади негайної розправи над повсталими поляками, погрожуючи, для наведення порядку, в короткий термін ввести у Галичину російські війська [8, с. 576], внаслідок чого, австрійський канцлер Меттерніх вважав, що головна небезпека Габсбургській дер-

жаві загрожує скоріше від сусідства з Росією, ніж від внутрішніх революційних подій [8, с. 572].

Під час заворушень другого жовтня 1848 року з Жебрацької (Калічої) гори австрійський гарнізон, за наказом командуючого військами в Галичині генерала В. Гаммерштейна, обстрілював охоплений збройним повстанням Львів (в результаті точкових артилерійських ударів з вдало вибраних позицій було вбито 55 і поранено 75 чоловік; згоріли: ратуша, технічна академія, театр, споруда університету [13, с. 379], вогнем було пошкоджено декілька житлових будинків).

Для забезпечення стабільності на захоплених територіях (та для попередження можливої російської окупації – прим. авт.) австрійський уряд 24 жовтня 1848 року видав указ L 6096 : “... знайти й організувати відповідні споруди під артилерію та воєнні запаси, які малими силами могли б стримати народ ...” [1, с. 2].

Того ж року була створена спеціальна комісія для вибору місця під будівництво цитаделі. Очолив комісію В. Гаммерштейн, до її складу увійшли окружний директор фортифікацій – інженер-підполковник артилерії Шварцлейтер та підполковник артилерії фон Ельбенштейн.

Комісія детально вивчила всі існуючі військові об’єкти. Спочатку була ідея застосувати для будівництва Цитаделі вже існуючі казар-

ми, розміщені у “Червоному кляшторі” (колишній Театинській колегії), але даний об’єкт, розташований під горою Високий Замок, можна було захопити без особливих труднощів (контролюючи територію вогнем з Високого Замку). Тому від “Червоного кляштору” довелось відмовитись. Казарми Яблонівських, Великі і Малі казарми біля Жовківського гостинця й казарми Фердинанда не відповідали ряду вимог комісії. Від “легкого шляху” використання існуючих казарм довелось відмовитись, натомість виникла слушна пропозиція спорудити нові укріплення на висотах, з яких можна контролювати вогнем міську територію. В цьому аспекті розглядалось дві ділянки: площа Св. Юра та гора Шембека (Вроновських). Перевагу надали горі Шембека з ряду причин, а саме: дане узгір’я було зручним стратегічним пунктом; артилерія, розміщена на цій території повністю контролювала місто (цьому підтвердження – результати вищезгаданого обстрілу Львова від 2.10.1848 року); плато з трьох сторін стрімко обривалось, крутий схил від сучасної вул. Коперніка надійно захищав від лобових атак; поблизу був Стрийський гостинець, що значно полегшувало переміщення і маневр військ; з півдня, значною перешкодою для можливих нападників був Пелчинський став, який, у разі потреби, мав постачати воду для гарнізону. Варто

звернути увагу на той факт, що у 1848 р. гора Шембека (Вроновських) була малозаселена, а окрім того – поруч був будинок для військового виховання хлопчиків (в сумі це значно зменшувало затрати на купівлю території). Залишалось викупити декілька приватних ділянок з будинками, налагодити комунікації з вершиною узгір'я та з'єднати його зі Стрийським гостинцем [1, с. 2-3].

На думку комісії, кількість гарнізону повинна була сягати 400-500 осіб, пропонувано артилерія – дві батареї гармат і гаубиць (у сумі 24 стволи) та дві батареї ракет системи Конгріва.

Пропозиції комісії Гамерштейна були розглянуті і затверджені у Відні, на роботи по спорудженню об'єктів Цитаделі було виділено 150 000 флоринів.

Хто був автором комплексу укріплень Цитаделі – невідомо. Згідно досліджень В. Вуйчика, в архівних джерелах датованих 1852 роком, у зв'язку з викупом територій під будівництво оборонного комплексу Цитаделі згадуються прізвища двох архітекторів – службовців Будівельної Директорії Намісництва Х. Резінга та Й. Вандрушки, які, займаючись оцінкою експропрійованих будинків, визначали місця під розташування споруд Цитаделі. Можливо, вони й були авторами проекту укріплень львівської Цитаделі, хоча прямих згадок про це немає.

Австрійські інженери-фортифікатори влаштували львівську Цитадель як центр військового табору, до складу якого, окрім Цитаделі, входили три великих шанці системи Ф. Шолля. Шанці, розміщені на відстані не більше 1,3 км. від середини Цитаделі і 1 км. від її південних позицій, подвоювали дальність вогню Цитаделі і захищали її територію [11, с. 246]. У 1888 році для контролю над основними дорогами, було збудовано дев'ять допоміжних фортів в радіусі 4 км. від центру Цитаделі [14, с. 11]. У 1912-1914 роках у радіусі 8 км. від Цитаделі було розташовано 11 фортів: Грибовичі I і Грибовичі II, Дубляни, Лисиничі, Сихів, Зубра, Сокольники, Скнилів, Рясне, З'явленська гора [11, с. 251].

Згідно з проектом, протягом 1852-1854 років на території узгір'я було споруджено такі об'єкти: головний корпус казарм (V-подібний у плані); дві квадратних у плані вежі, розміщені на деякій віддалі від торців казарми; чотири вежі Максиміліана (дві більших з внутрішнім діаметром 36 м. розміщені на північ від казарм, а дві менших з внутрішнім діаметром 18 м. розміщені від казарм на південь). Дані об'єкти були оточені оскарпованими фосами, через які йшли дерев'яні мости. Комунікаційні ходи між вежами, під'їзди і т.п. було влаштовано під захистом земляних укріплень, у південній лінії яких було влаштовано

потужну в'їзну браму. З метою маскуванн вогневих точок – оборонний периметр було засаджено каштанами і акаціями. Деякий час на території Цитаделі існували стайні для військових коней. У 1888 році біля казарм було влаштовано криницю глибиною 47 м., пізніше – викопано ще одну, глибиною понад 30 м. Для запасу води у вежах було влаштовано цистерни. У східній частині узгір'я було закладено город для офіцерської кухні [1, с. 4].

Планувалось, що у випадку народних заворушень та інших негараздів, на території укріплень Цитаделі могли переховуватись австрійські урядовці, військовослужбовці і родини офіцерів.

Перед Першою світовою сійною міська адміністрація мала намір викупити територію Цитаделі, розібрати фортечні споруди, а на звільненій території, площею 20.5 га. влаштувати міський парк. Але цей задум не було реалізовано. Натомість, у 1931 році на даній території були додатково споруджені нові бараки за проектом інженера В. Лімбергера.

Слід зазначити, що у Першій світовій війні Львівська Цитадель та оточуючі її пояси фортів не відігравали важливої мілітарної ролі. У 1914 році, не демонтувавши укріплень, австрійські війська без опору залишили Львів. (У 1914-1915 роках у Цитаделі розміщувався російський гарні-

зон.) У 1915 році після короточасних сутичок на західному відтинку зовнішнього поясу міських укріплень російські тилові частини залишили Львів. У 1918-1939 роках на Цитаделі був розташований полк польської піхоти. Під час Другої світової війни на території Цитаделі діяв табір військовополонених Stalag-328 [2, с. 100]. Після війни споруди Цитаделі використовувались як казарми.

Укріплення Цитаделі, на даний момент, складаються з триповерхового корпусу казарм, торцями розміщеного на схід-захід і шести веж [1, с. 4]. Дві масивні, квадратні в плані вежі з аттиковим завершенням (аттик з зубцями) фланкують з торців корпус казарм. На північ і південь від корпусу казарм, на незначній віддалі одна від одної, розташовано чотири максиміліанські вежі (пізня інтерпретація артилерійських веж системи Монталамберга [15, с. 561])

Всі будівлі Цитаделі виконані з червоної цегли на цегляночному розчині, портали, машинкулі, водозливи – з тесаного каменю.

У терені добре читаються фрагменти системи земляних укріплень Цитаделі. До нашого часу, майже без змін, дійшла південна лінія земляних укріплень зі збереженою в'їзною брамою.

Варто зазначити, що львівська Цитадель – це унікальний ландшафтно-фортифікаційний

комплекс, розміщений поблизу міського центру. Комплекс зі збереженими спорудами і майже не порушеною інфраструктурою військового табору є пам'яткою архітектури місцевого значення. Але, слід зауважити, що на початку ХХІ ст. споруди Цитаделі і прилегла до них територія потребують вивчення, посиленої уваги і захисту, адже на даний момент споруди Цитаделі нищатья з різним ступенем інтенсивності.

Друкється зі скороченням

1. Вуйцик В. Матеріали історико-бібліографічних досліджень та архівних пошуків Пам'ятка архітектури. Охоронний № 724 М. Комплекс Цитадель у Львові. Північна вежа. Том II. Книга 2. Український спеціальний науково-реставраційний проектний інститут "Укрпроектреставрація" Львівська комплексна архітектурно-реставраційна майстерня, Львів 1988. – 6 с.

2. Гронський Й. Львівська Цитадель // Жовтень – 1986. – № 6. – С. 99-101.

3. Стефанович М. Що ми знаємо про Львівську Цитадель // Галицька брама № 12-13, 1996. – С. 13.

4. Степанів О. Сучасний Львів–Краків–Львів: Українське видавництво 1943. – 186с.

5. Jobocki J.M. Plan Lwowa Fryderyka Getkanta z 1635 roku i jego interpretacja // Studia i materiały do teorii i historii architektury i urbanistyki. Tom XVII. Państwowe wydawnictwo naukowe, – Warszawa – 1982. – S. 65-75.

6. Tomkiewicz W. Dzieje obwarowań miejskich Lwowa // Kwartalnik architektury i urbanistyki. Warszawa – 1971. – S. 93-137.

7. Пристер Е. Краткая история Австрии. Издательство иностранной литературы, Москва – 1952. – 510 с.

8. История дипломатии. Том I. / Зорин В.А., Семенов В.С., Сказкина С.Д., Хвостова В.М. Государственное Издательство Политической Литературы, Москва – 1959. – 896 с.

9. Юрчакевич М. До історії львівської Цитаделі / Галицька брама № 3 (39), Березень '98 – Фортифікації Львова. - С. 24-26.

10. Советская Военная Энциклопедия // Озарков Н.В., Алексеев Н.Н. и др. Воениздат, Москва – 1977. – 656 с. с илл.

11. Malaszowicz E. Obóz iobszar warowny Lwyw // TeKa Komisji Urbanistyki i Architektury. –W.: PAN. T. – XXII. – 1989- S. 243-253.

12. Кан С.Б. Революция 1848 года в Австрии и Германии. Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, Москва – 1948. – 232 с.

13. Історія Львова в документах і матеріалах / Єдлінська У.Я., Ісаєвич Я.Д., Купчинський О.А. та ін. Видавництво Наукова думка, Київ – 1986. – 420 с.

14. Мельник Б. Львівська Цитадель – концепція під вогнем критики // Галицька брама № 17, Липень '96. – С. 11.

15. Bogdanowski J. Architektura obronna w krajobrazie Polski od Biskupina do Westerplatte. Warszawa-Kraków. - 1996. Wydawnictwo Naukowe PWN. – 615 s.

Розповідь

Очевидця

Rozpovida
Oчевидця

Львів після російського вторгнення
L'viv pisl'a rosijs'koho
(вересень-грудень 1914) *vtorhnen'na*

Перед приходом російських військ

Ще за тиждень до приходу росіян, тобто в останні дні серпня минулого року¹, Львів кілька разів зворохоблювала фатальна новина: “Москалі йдуть!” Розігрувалися неймовірні сцени, серед людей панував великий переполох, у місті зчинявся небувалий рух, повози, наладовані людьми і клунками, курсували у керунку головного двірця. Можна було побачити навіть представників найвищих суспільних верств на вантажних автах (т. зв. Streifwagen), верхи на своїх куфрах і вузлах, що чимдуж поспішали на двірць.

За перевезення платили неймовірні суми. Візники і власники перевізних засобів робили свої “кокосові” інтереси.

На доїзді до двірця і перед самим двірцем панував рух, якого Львів не пам’ятав.

Те, що відбувалося вже на двірці, важко й описати. Тисява, лемент, дитячий плач, окрики дорослих наростали з кожною годиною. Переповнені потяги від’їжджали, забираючи зі собою досі спокійних мешканців. Здавалося, що Львів геть чисто спорожніє.

Наскільки великими були перестрах і замішання, характеризує такий випадок.

Одна заможна купецька родина, що складалася з батька, матері, двох дочок, зятя і маленької дитини, вибралася в дорогу з кількома куфрами

і клунками. Проте колія не хотіла – чи не могла – прийняти стільки багажу, і вся родина, окрім зятя, тут-таки сіла у вагон: вирішили негайно від’їжджати, а зять мав повернутися до міста з речами, аби залишити їх у знайомих чи родичів, що ще там залишалися. Наступним потягом мав їх догнати. Зустріч мала відбутися у Відні у готелі “X”.

Проте зятеві уже не вдалося виїхати зі Львова. Розлучений із дружиною і дитиною, зі сестрою дружини, із тестем і тещею, він залишився у Львові – разом із 40 тис. крон готівки, які тесть запхав йому за пазуху у полотняній торбинці. Ціла родина із чотирьох осіб, з малою дитиною, поїхала, маючи, за словами зятя, ледве двісті крон на всіх.

І таких випадків було дуже багато.

Проте існувало немало осіб, котрі не вірили, що російські війська можуть вступити до міста без запеклої боротьби на підступах до міста чи навіть у його межах.

До них належав і я.

Ще у пам’ятну середу 2 вересня 1914 року ввечері на Бернардинській площі я дивився, як проходили наші доблесні полки, і заспокоював переляканих цією картиною городян, що стояли побіч мене. Я твердив, що це лише відділи, вимучені дотеперішньою боротьбою, ідуть на відпочинок, а їх на лінії бойових дій заступили свіжі сили. Я був так у цьому впевнений, що без жодних побоювань чи підозр десь опівночі повернувся додому і солодко заснув.

Наступного історичного дня, 3 вересня, зранку, десь по 10 годині, повернувся до хати мій друг, з яким ми разом мешкали (він зраненька, коли я ще спав, вийшов був у місто), і “на добридень” привітав мене незабутніми словами:

“Ну, вставай, ліноюху, і йди привітай козаків!”

З його похмурого обличчя я зрозумів, що це сумна правда. За п'ятнадцять хвилин я вже був на вулиці, де побачив кінних російських вояків. Одні стояли, інші рухалися, мали різні мундири, але при боці неодмінно був скіпетр культури – нагайка.

Вхід російських військ до міста

Близько полудня того незабутнього дня на телефонічний виклик з личаківської та з жовківської рогачок туди рушили представники правління гміни. Там, на рогачках, відбулося офіційне передання міста російському війську.

Потому білі фани, вивішені на ратуші та урядових будівлях, ще раз засвідчили капітуляцію міста.

Війська увійшли під звуки музики, без пострілів. Скрізь зарядили розмаїті мундири, такі для нас чужі, вулиці загатили незліченні фіри. Вражені мешканці з недовірою приглядалися до цієї навали.

Неначе за поданим сигналом, на всіх кам'яницях, де мешкали католики, ба навіть і на жидівських, які замешкали католики, з'явилися образи

Пресвятої Диви Марії, які мали боронити мешканців від козацької “культури”. Не знаю, кому першому спала така чудова думка, але переконаний, що була вона напрочуд доречною, бо такі дії якоюсь мірою вберегли мешканців від диких інстинктів загарбників, які попри все, були християнами.

Ненависть росіян до жидів виявилася першого-таки дня. Ось приклади.

Десь одразу після мого виходу з дому біля годинникової крамниці мене затримав козак. Показуючи на крамничку, він спитав: “Ето єврей?” Коли я підтвердив, він махнув рукою і поцікавився, де знайти годинникаря-католика.

Інший козак на сусідній вулиці зліз із коня, прив'язав його до ліхтаря, зайшов до крамниці годинникаря і попросив показати йому годинники. Вибравши один і з'ясувавши ціну, він спитав: “А ви єврей?” Переляканий власник відповів, що так. Тоді славний представник російської культури сховав годинник до кишені і люб'язно повідомив, що забирає його як милу пам'ятку зі Львова.

У перші дні подібні випадки траплялися доволі часто. Групи солдатів, особливо козаків, ходили вулицями, затримували мешканців і запитували їх: “Ви єврей?”

Ознаменувати себе хресним знаменням або показати медальйон із зображенням Христа або Пресвятої Диви Марії – це було найліпшим способом переконати цього посланця “культури”. Хоча, інколи цього не вистачало.

На вулицях, що лежали трохи далі від центру міста, траплялося, що грабували навіть католиків. Один урядник з міського комісаріату розповідав мені, що на вулиці Личаківській, недалеко від шпиталу, його затримали козаки. Вони спитали, чи має при собі якусь зброю. Запевнення урядника, що у нього немає жодної зброї, не допомогло. Козаки обшукали його кишені і дозволили собі взяти на пам'ять гаманець із 300 кронами у банкнотах.

Подібне спіткало скарбника одної відомої каварні. Коли він повертався ввечері додому, у центрі міста його затримав патруль. Скарбника обшукали і відібрали 700 крон, що мав при собі. Потерпілий звернувся зі скаргою до тодішнього військового губернатора міста Львова. Той виділив йому супровід і запропонував розшукати винних. Скарбникові вдалося знайти кривдників. Та коли він показав на грабіжника, той усе заперечив: "Єй богу што нет!" Скарбника хотіли арештувати за образу військового патруля і віддати під военний суд.

Лише втручання кількох енергійних членів міської почесної варти, на чолі з начальником цього бідолахи, допомогло визволити його з тарапатів.

Таких випадків у перші дні після окупації Львова було дуже багато, але журналістам не дозволяли про них писати, отож до відома загалу воно не доходило.

Перші накази нової влади

На другий день після вступу до міста російських військ на кам'яницях поналіплювали оголошення польською і російською мовами з підписом першого воєнного губернатора – ним став генерал фон Роде. У вересні генерала було важко поранено у битві під Львовом. Його привезли з поля бою, невдовзі він помер і був похований на Личаківському цвинтарі. Через кілька днів відбувся похорон генерала Ванновського – його останки повезли до Росії.

Перші розпорядження губернатора були такі:

1. Вивісити на ратушевій вежі триколірний російський стяг, а також замінити орла австрійського на орла російського.
2. Встановити вартість крони у співвідношенні 1 крона = 30 копійок (тобто 1 рубль дорівнював 3,33 крони).
3. Заборонити продаж будь-яких алкогольних напоїв.
4. Заборонити виходити на вулицю після 9 години вечора (петроградський час, що дорівнює 8 годині вечора часу середньоевропейського).
5. Здати всю зброю й амуніцію, яка ще перебуває у приватному володінні мешканців.
6. Заборонити крадіжки, грабунки і підпали.
7. Заборонити словом чи дією виступати супроти російської армії та її членів.

8. Запровадити у Львові петроградський час (тобто перевести годинники на одну годину вперед) і т. ін.

Усі переступи супроти цих наказів тягнули за собою військовий суд, а фактично смертну кару, або, у найліпшому випадку, тривале ув'язнення.

Ніхто не сумнівався у виконанні цих милих обіцянок, тому загал пристосовувався до наказів. Виняток становили хіба буйні жителі передмість – особи добре відомі львівській поліції.

Ці типи, бачачи Львів, що його залишила поліційна влада, просто брали на кпини будь-які розпорядження, а відтак з новою силою розгорнулися грабунки, крадіжки і розбої, як ніколи раніше.

(...)

Перший і єдиний на той час погром

За тиждень до жидівських свят, погідного недільного дня, сидючи у каварні Центральній на площі Галицькій, через вікно я побачив якийсь незвичайний рух на бічних травниках. Зацікавлений, я вийшов глянути, що там діялося, і наткнувся на козаків, що стояли на вулиці Галицькій та, обернувшись у бік Ринку, стріляли в небо.

Я подумав, що це знову з'явився австрійський аероплан, як уже бувало. У цьому мене ще переконали генерали й офіцери, що стояли на балконі готелю “Жорж” і дивилися в небо. Не надаючи значення стрілянині, я пішов додому. Проте, якийсь внутрішній неспокій знову вигнав мене на вулицю.

Переходячи вулицею Панською², площею Бернардинською³, я бачив переполох і страх серед перехожих. На площі Галицькій я застав загін козаків, що стояв навпроти кам'яниць № 9, 11 і 13 на вулиці Валовій. Козаки залпом стріляли по будинках. Разом з іншими людьми мені вдалося розчинитися у міській метушні – у Торговій залі навпроти – і там перечекати добру годину. Потому я пробився до вулиці Баторія⁴, а звідти – трамваєм до Панської.

Кондуктор у трамваї сказав мені, що всі трамваї скеровано на вул. Св. Софії. На інших вулицях, через козацьку стрілянину, рух перекрито.

Офіційно назвали причину погрому: наче хтось невідомий вистрелив з вікна однієї з кам'яниць у солдата. Причина вигадана, бо навіть якби було так, то чи це б спричинило стрілянину сотень козаків на вулицях Галицькій, Сербській, Краківській, Сикстуській⁶, Казимирівській⁷, Городецькій і Жовківській, тобто на вулицях, де мешкали переважно жиди?

Врожаєм козацького гульбища стали 47 трупів і багато поранених, які поховалися і навіть не признавалися, що отримали рани, тому їх число годі окреслити.

Що при тій нагоді не обійшлося без грабунків та розбоїв, теж річ певна. Як розповідають, козаки, при обшуку будинків на вулиці Валовій в одній із пивниць знайшли п. Сасса, батька власника фірми “Dental depot Bruno Sass”. Вони його

убили, а потому забрали зі собою близько тисячі з тієї суми, яку нещасний мав при собі.

Цей погром став причиною того, що жиди, побоюючись повторення чогось подібного під час свят, постановили у ті дні не йти до святинь на молитви.

Коли ці відомості дійшли до губернатора, він покликав до себе двох рабинів і доручив їм запевнити жидів, що їм гарантована безпека на свята і що належить відправити усі молитви, приписані ритуалом.

Рабини Бравде і Гавсер цілу ніч ходили від дому до дому, заспокоюючи жидів і повідомляючи про розпорядження і запевнення губернатора.

Погрому справді більше не було.

Так минали перші дні у російській неволі, при постійному гуркоті гармат, що доносився зі заходу і з півдня.

(...)

Царські урочистості

На час моєї чотиримісячної неволі випали дві царські урочистості, а саме іменини вдови царя та правлячого царя Ніколая II. Останні – 19 грудня за римським календарем. Згідно з наказом пана губернатора, мешканці мали прикрасити місто. Жандарми і городові обходили всі будинки й ознайомлювали з цим наказом двірників. Слухняні мешканці

мусили виконати цей наказ. Але яка величезна різниця між тими прикрасами 19 грудня 1914 року і декораціями в місті, які пам'ятаю з давніх часів, що Львів робив із власної волі і зі широкого бажання у святкові дні на честь свого улюбленого монарха або когось із членів монаршої родини! Скажу широко й відверто, що якби мої славні земляки на мою честь влаштували такі декорації, то я б образився і на завжди покинув би це місто. З деяких чотириповерхових кам'яниць звисало одне-єдине триколірне полотнище величиною один квадратний метр. Справді гарних пишних знамен я ніде не бачив. Не помітив також, аби з одного будинку звисало більше прапорів. Окрім тих прапорів – часто паперових, – не було жодних інших декорацій, хіба що на будинку “Під галками”, теперішньої резиденції гр. Бобрінського, виднівся гарний транспарант з царськими ініціалами.

¹ Тобто 1914. (Тут і далі – прим. перекл.).

² Частина вулиці І. Франка.

³ Площа Соборна.

⁴ Вулиця князя Романа.

⁵ Вулиця гетьмана Дорошенка

⁶ Частина вулиці Городоцької до вулиці Шевченка.

Переклала Наталка Римська

Микола Колесса

*Mykola
Kolessa*

1918 рік у Львові
1918 rik u L'vovi

[...] Я людина неполітична, політики не люблю, але політикою інтересуюся.

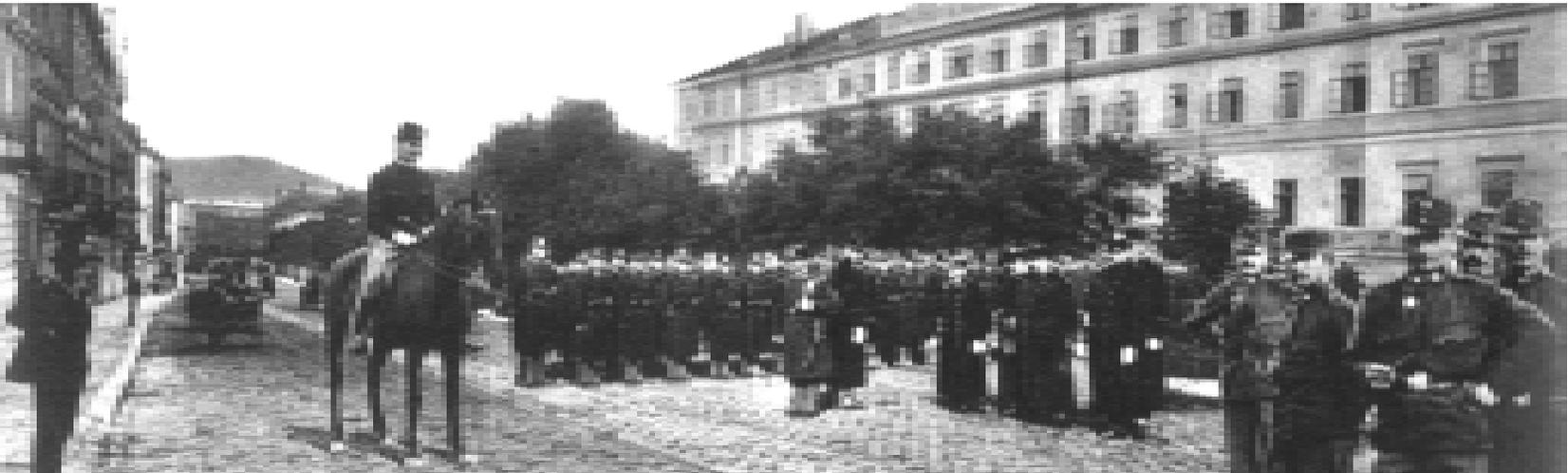
[...] Вічно чуємо одне у справі поховань тих польських “орльонт” на Личакові: що українська сторона до того перевороту, який стався 1 листопада, дуже готувалася. Річ полягає в тому, що якраз навпаки – поляки готувалися. Вони це розробили надзвичайно рафіновано. Я, правда, був тоді ще хлопцем – мав лише 15 років, але як пластун добре орієнтувався в політичній ситуації і прийшов до переконання, що це велика брехня. Сам був свідком того, що ці два місяці, починаючи від 1 вересня, польська сторона дуже готувалися. У який спосіб? Вони, польські шовіністи, намагалися підкорити вуличну чернь. Почали спроваджувати на вулиці задарма різні патріотичні спектаклі, відбувалася маса спорадичних віч на вулицях, наприклад, ставав якийсь чоловік і зачинав говорити, навколо нього збиралася менша купка, потім щораз більша – творилася маса людей, які були одностудентами в тому, що Львів – то є польська земля. Так що приготування йшло не тільки по лінії військових, т. зв. “стшельцув” у Львові не було багато, але всі напоготові, як і різні організації (скауты тощо), – щоби виступити збройно.

Десь день перед першим листопада до нас прийшла вістка, що пластуни мають зібратися на

ставах, що при вулиці Пелчинській, тепер Вітовського. Сказали, що маємо бути там рано, о годині дев'ятій – на ті часи то дуже вчасно. Я вирішив піти. Тоді провідником пластунів був д-р Олександр Тисовський, людина дуже культурна, зять Кирила Студинського і великий друг його сина Юрія. Я там прийшов, але запізнився – уже нікого не було, і я пішов пішки до центру вулицею, що тепер Франка.

Там, напроти церкви, була казарма, де стояли наші вояки в австрійських мундирах і з маленькими синьо-жовтими розетками. Затримався перед Ринком: на початку вулиці Галицької, де є каплиця Боїнів, зібралася купка людей, які не могли дістатися до Ринку. А затримала їх група військових із синьо-жовтими відзнаками. Я приглядався, довго дивився на ці сцени, нарешті пішов до Народного дому. Дивлюся – рух, якийсь мужчина каже: “Прошу, ходіть сюди. Там, нагорі, маєте карабіни – перенесіть ті карабіни на поверх нижче”. Ми кинулися, почали носити, дорогою зустрів наших професорів з гімназії. І так цілий час ми туди ходили і в чомусь помагали.

То якраз сталося на Задушний день. Цілий Личаківський цвинтар був освітлений – світло аж било, так було ясно. Поляки по-різному реагували. Я власними вухами чув, добре пам'ятаю, в котрому місці – де Пекарська робить зворот на 90 стопнів праворуч: “Тільки щоб не було крові”.

Ми дуже чекали на січових стрільців, казали: “Чекайте, придуть січові стрільці, зроблять порядок”. Передусім по-дурному зачали наші розганяти ті натовпи людей – нащо? Пустили б тих людей на Ринок, вони довкола Ринку походили б – і що з того? А так не пускали – почалася стрілянина. Перше вверх, потім у людей. І почали стріляти в українців поляки. А Виговський мав у своєму розпорядженні полк новобранців із сільських хлопців, які губилися на вулицях. Ідуть вулицею, а тут постріли з вікна. Поки він туди, той збіг униз і через т. зв. “пшеходнянку” (місце, де можна перейти через подвір’я на іншу вулицю) – на другу вулицю і спокійно пішов, а револьвер заховав. Так що становище тих хлопців було дуже неприємним.

Я колегував з одним хлопчиком, поляком, його батько був інженером при будові міського вокзалу.

Ходив із ним, дружив, раз десь на тиждень він приходив, казав брати хліб з маслом – і ми йшли у бік Чортівської скелі. Але коли хтось із поляків убив українського студента, відразу припинилися всілякі обговорення, прогулянки. Пам’ятаю, якось сідаю в трамвай, дивлюся – сидить Влодзьо. Я на нього холодно зиркнув, він подивився холодно на мене – і все. Прикро, але батьки хотіли.

З сусідами-поляками розмовляли й далі, але холодно. Не сварилися, може, деколи переговорювалися, але як і раніше.

Цивільне населення заховувалось тоді досить інертно. Крім тих, очевидно, що зголосилися до боївок і стріляли. На Вірменській вулиці, де вона перетинає Театральну, створили т. зв. “військову кухню”. Там зголошувалися жінки, щоби варити. Моя мама була дуже активною (батько мами, треба сказати, був поляком, а матір – українкою), вона одна з перших зголосилася. Щоденно десь біля обіду йшла туди варити. Якось верталася вона звідти з тіткою, сусідкою і з таким редактором Чарнецьким, йшли разом, розмовляли. І, мабуть, у нього з-за ґрат Вірменського костелу вистрілили.

Мама дістала дві кулі в груди, вона впала, очевидно. Заволікли її до найближчої брами, єврейки, що там жили, почали плакати. За хвилику викликали з фронту машину, а фронт був тоді біля Головної пошти. Провадив ту військову вантажну машину один з наших студентів. На великім держку – біла плашка з червоним хрестом, звичайно, та біла плашка була продірявлена в кількох місцях. Машина враз затрималася, маму виносять на ношах з тієї брами і несуть до машини. І тут я надходжу (я щодня ходив до Народного дому – подивитися): машина вже була повна пораних – якраз маму всувають, накриту військовим таким коцом. “Що сталося?” – “Маму поранили”. Тітка сіла в машину, і вони поїхали до військового шпиталю при вулиці Личаківській, якраз біля нашої хати. Машина їде, а я біжу за машиною. На початку Личакова був дім, де завжди були вояки, там три-

мали варту. Один жовнір хотів мене затримати, я не слухав, побіг за машиною. Машина заїхала у шпиталь, маму занесли досередини, а я кинувся додому. Там був мій стрийко – д-р Олександр Колесса, професор, був послом австрійського парламенту, він якраз вертався зі Східної України від гетьмана Скоропадського, дуже критично і песимістично висловлювався про нього і його уряд. Стрийко був злий, коли я вбіг у покій, де він лежав. А я до батька прийшов: “Тату, мама поранена”. Вони кинулися до шпиталю. А виглядало то так: маму принесли до шпиталю, на ношах поставили на підлозі збоку в головнім коридорі. Всюди страшний рух, до неї підходить священик – миропомазав і відійшов. Тимчасом надійшов знадвору мій стрийко, а тоді в шпиталі обслугою лікарською були німці, мадяри, хорвати, словенці, румуни, поляки: Австрійська імперія була дуже багатонаціональною. Він до них: “Я посол до державної ради”; витягнув посвідку, показав. Відразу маму взяли на операційний стіл, констатували, що куля перейшла за два сантиметри від серця. Що ще цікаво. Мама там мала сусідку – одну єврейку, яка служила в українській армії, дуже мила особа. Потім як прийшли поляки, то її розстріляли.

До тепер усе кажуть тільки про польських “орльонт”. А українські “орлята”? І не тільки українські. Я мав такого товариша, Лотоцький називався, батько – українець, матір – єврейка. Батько – м’ясник, а мама продавала кишки на ринку. Бать-

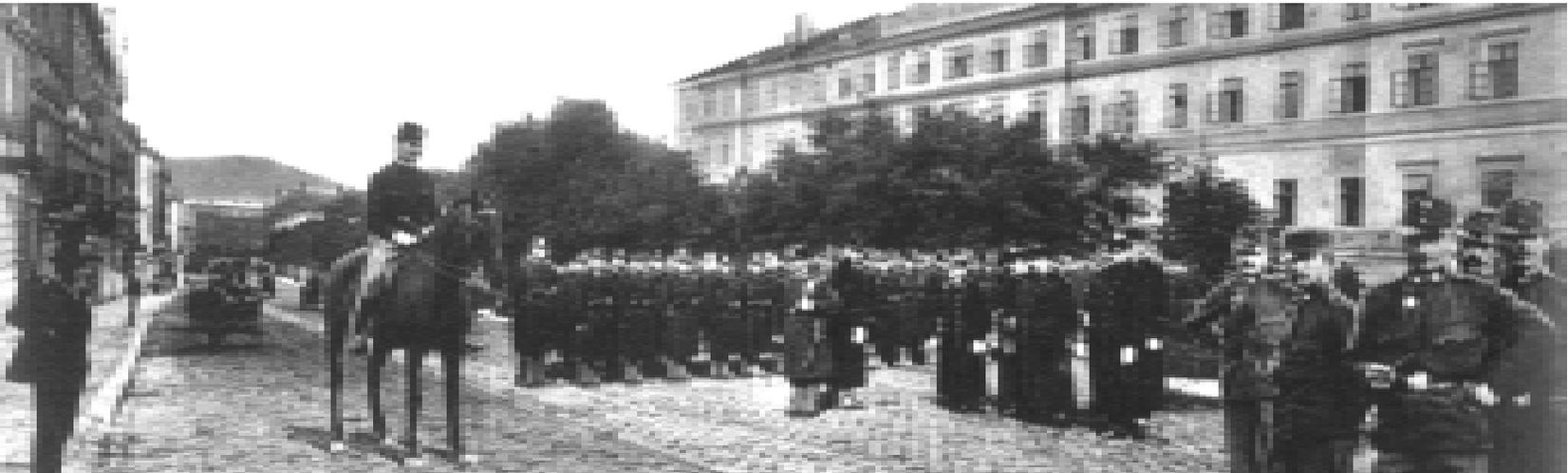
ко мав п’ятьох дітей: двох синів і трьох доньок. Отой найстарший, Людвіг, був переконаним українцем, а його молодший брат був звичайним євреєм, різником. Три сестри – єврейки.

Однак, не можна сказати, що єврейська інтелігенція більше симпатизувала українцям. Того не можна сказати, тому що єврейська інтелігенція говорила головню по-польськи, більше надавала польськості Львову. Хоча основна маса розмовляла ідиш, діалектом німецької мови, а по-польськи – дуже слабо.

Власне тому, що поляки для своєї перемоги заангажували масу отої вуличної черні, польської – безідейної зовсім, після зайняття Львова поляками в місті почалися погроми. Ота безідейна і корислива молодь, кинулася на магазини, підпала синагогу, що колись була на Старому Ринку. Про український антисемітизм пишуть, а про те, що в перший день “визволення” Львова поляками підпалено синагогу – ні.

Мені видається, що моє ставлення до поляків завжди було однаковим. Правда, більше було, може, тієї ненависти спочатку, більше було такої нехоті. Але все ж таки я мав відчуття, що поляки є великий нарід, у великій річі то є добрий нарід. А нехить більше була до польських шовіністів. [...]

За матеріалами інтерв’ю Ореста Друля

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ.

*Svjatoslaw
Hordynskij*

Камені і люди

Kameni i ludy

I.

Є два способи писання історії мистецтва: на основі спостережень і власного досвіду автора, або на основі прочитаного. Нам цікавіший перший спосіб – передавати власні думки і враження в зустрічах із творами старого і нового мистецтва, а ще більше – з живими мистцями. В цій статті постарасємось забразити Львів таким, яким доводилося нам особисто його пізнати й утривалити в пам'яті. Тим більше, що це зовсім недавнє минуле на наших таки очах відходить в історію, стає її частиною, а наші сучасники час-то не вміють цього навіть спостерігати.

Та поки перейдемо до сучасности, зробимо невелику прогулку по старому Львові, по місцях його культурно-мистецьких і історичних пам'яток, щоб познайомитись з характером міста.

Львів, у відміну до Києва, багатого візантійськими пам'ятками, має відмінне зовнішнє обличчя. Його характеризує передусім ренесанс і барокко, які надають йому типового західне-, чи там південно-європейського вигляду. Вже самі силуети львівських будов мають у собі щось італійське. Досить вийти на узгір'я Високого Замку, особливо до парку на місці старого замчища, і поглянути звідти вниз: там розгортається панорама, що мимоволі викликає подібність з фльо-

рентійською. Передусім церква Успення (Волоська) і близько неї копула костела Домініканів нагадували фльорентійський Собор (дуомо) і його, збудовану за плянами Джотто, дзвіницю. Самі ж візантійські пам'ятки Львова нечисленні, хоч колись їх мусіло бути немало. Найцінніші з них, це церква св. Миколая на Підзамчі з 13–14 ст., яка, не зважаючи на перерібки, ще чудово зберегла тип і характер первісної структури та яка своїм положенням під самою крутою горою творить справжній куток середньовіччя у Львові. Другим вартісним збереженням пам'ятником є вірменська катедра з 1363 р. Цінність її не тільки в архітектурі, але й у збережених залишках фрескових мальовил роботи вірменських і українських майстрів. Побіч дуже знищених решток подібних мальовил у церкві в Лаврові коло Ст. Самбора, це єдині збережені пам'ятки великої доби візантійського малярства на Галицькій землі. Та доба була спроможна засипати пишними творами костели середньовічної Польщі, де, в силу сприятливіших історичних умовин, вони збереглися в розмірне доброму стані і донині. Як і церква св. Миколая – Вірменська катедра, із своїми пізніше прибудованими аркадами і вежами, творить один з чарівних закутків середньовічного Львова.

Щоб пізнати старий Львів, треба вибратися в околиці давнього пригороддя, що тягнеться на Підзамчі, почерез Старий ринок і Жовківську

вулицю, багату своїми церквами й монастирями. Там повно прегарних закутин, що дишуть старовиною й історією, ось як церква св. Онуфрія, збудована на місці княжої. Мури сучасної фундував кн. Констянтин Острозький. На цвинтарі цієї церкви поховано – в невідомому місці – першого львівського друкаря Івана Федоровича. Недалеко церква св. Параскевії, з пол. 17 ст., популярно відома як церква св. П'ятниць, характеристична своїми твердинними мурами, з цінним багатопверховим іконостасом (70 ікон), старішим за саму церкву. На Старому ринку треба згадати ще костел св. Івана Христителя, збудований для дружини кн. Лева Даниловича – Констанції, дочки угорського короля Белі IV. Костел перебудований, але мури його мають у собі ще всю ваговитість старовини. Це, коли ще згадати костел Марії Сніжної, то це були б найважливіші будови тієї частини міста.

Окремий комплекс творить новий Ринок та сумежні вулиці. Хоч тут є ще невеликі залишки Готичного Львова, то єдиною імпазантною будовою того стилю є римо-катол. катедра на площі Капітульній, з кінця 15 стол., перебудована в 18-ім ст. Після зайняття Львова поляками в пол. 14 ст. і з напливом кольоністів-німців, постало було багато Готичних будов – їх зруйнували пожежі – з яких найбільша була 1527 р., львівський Ринок в'яжеться зовсім з поняттям ренесансу, цей

характер він почав прибирати з кінцем 16 ст. Тут італійські й німецькі впливи гармонійно поєднувалися з місцевими, що в висновку дало єдиний у своєму роді тип українського міста. Найцінніша з мистецького погляду будова сумежного з Ринком комплексу — це, безперечно, Успенська (Волоська) церква при вул. Руській, збудована італ. архітектором Павлом Римлянином (Паольо Романа) в рр. 1591–1629 на фундаментах давнішої, спаленої церкви. Вежа Корнякта старіша за саму церкву, її збудували архітекти Петро з Борбони і Павло Домінічі в рр. 1572-80. Окрасою церкви є також її знаменита Трьохсвятительська каплиця з трьома українськими традиційними банями, твір Петра Італійця-Красовського. Успенська церква – не тільки зразок високого будівельного майстерства і великого стилю, чарівливість її спотужнена і її особливим положенням, на краю колишнього укріпленого міста. Зараз за церквою підноситься терен, і звідси, з колишніх фортечних валів, розкриваються з багатьох боків прегарні види на церкву, передусім з боку недалекої старої порохової башти, що збереглася на старих валах.

Дві ренесансові пам'ятки церковного характеру варті ще особливої уваги. Це каплиця Боїмів при Галицькій вулиці, фундована угорським купцем Боїмом – повна різьб зверху і всередині, і каплиця Камп'янів при згаданій уже римо-

катол. катедрі (кінець 17 ст.). Невеликі розмірами, обидві каплиці є справжніми перлинами ренесансового стилю, прикметою якого було гармонійне поєднання архітектури з різьбою. Особливо каплиця Боїмів нагадує одну суцільну складну різьбу, і це враження ще підсилене тим, що її оточення складається з простих архітектурно будов. Повертаючись від цих каплиць до Ринку, де майже кожна кам'яниця зберегла залишки старовини, бачимо, що найціннішими об'єктами тут є Чорна камениця, твір Петра Італійця з 1577 р., знамените збережена зверху і всередині – тепер археологічний музей, і палата Корняктів, твір Петра з Борбони (1580), закладена на готичних фундаментах, тепер також музей (історичний) м. Львова. Проста, але гармонійна своїм виглядом, Венецька камениця з гербом Венеції – крилатим левом, де жив колись посол цієї морської республіки. Але хто хоче побачити гарні зразки ренесансових камениць, шукатиме їх не тільки в Ринку, але й у недалеких вулицях – Вірменській, Боїмів і Галицькій. А, вийшовши Руською вулицею та скрутивши на вали праворуч, знайде старий міський арсенал з 1555 р. з добре збереженим різьбленим гербом Львова, а далі – пізнеренесансовий костел Бернардинів, комплекс якого ще досі зберіг вигляд фортеці. Це її штурмував під час облоги Львова Хмельницьким полковник Кривоніс.

Барокко вибухло всією динамікою своїх форм у ряді церков та костелів. Найважливіші з тих святинь, це Преображенська церква, св. Петра і Павла, св. Духа, вже з рококовими формами, костели Єзуїтів (найбільша святиня Львова), Кармелітів, Домініканів та багато інших. Над ними всіми і будовою і своїм положенням панує Собор св. Юра, будова, в якій розмах і монументальні форми барокка висловлені рококовою граційністю. Оточений вінком зелених парків, Собор наче підноситься над ними, і вигляд його, особливо з долішньої частини міста, незабутній – це будова, що височить над усім містом. Грандіозність форм цієї будови була наче зумисне створена на те, щоб бути тлом великих постатей новітнього українства: і митрополита Андрей Шептицького, і мистця Олекси Новаківського годі уявити собі інакше, як, саме, на тлі цього Собору. Містична велич спливала, аж переливалась, з тієї будови на все місто й увесь край,

І ніде єдність релігійного і національного елементу не ставала такою конкретною, як в обличчі маєстату цієї будови.

Є у Львові ще й інші будови, він же жив і розвивається, чуткий до всяких змін світових стилів. Він має свій ампір і клясицизм (бібліотека Оссолінських), всякі “нео” стилі (-романський, -готичний, -ренесансовий і т. д.), сецесійний та, вкінці, модерний. Але цікавіші від усіх будов, що поста-

ли в нашому — двадцятому — столітті, це живі люди, що заповняли собою ту добу. До них ми зараз перейдемо, але вперед іще спинимось над музеями, які розглядаємо не тільки як зборища старовини заради самого їх збереження, але, передусім, як живих свідків минулого.

II.

Почнемо від Національного Музею. Його збірка української іконографії — єдина в своєму роді. Ідея митрополита Андрея закласти його була історичним рішенням, а надто, що вона з'явилася не тільки з бажання зберегти твори старого церковного мистецтва від знищення, але й з високого зрозуміння чисто мистецької вартості старих ікон. Яке це мало в тих часах (роки до першої світової війни) значення, найкраще говорить стаття самого основника Музею, надрукована в цьому збірнику. Суто мистецьку вартість ікон у тих часах мало хто розумів і доцінював — це був окремих одуховлений світ, незрозумілий після матеріалістичної доби 19 ст. Це незрозуміння було не тільки в нас, але й у чужинців. По зайняттю Львова царськими військами, зайшов до Нац. Музею російський мистецтвознавець Верещагін, який, простудіювавши старовину Львова, дав у петербурзькій журналі “Старие Годы” мистецьку силвету Львова. Зустрівшись з іконами нашого музею, він виявив повне їх незрозуміння, про-

сто дивувався, як культурна людина може брати поважно такі ікони, твори, на його думку, чисто-го примітивізму. І він, пишучи про Львів, описує — колекції французького й італійського мистецтва в польських музеях та палатах польських графів, твори, фактично, чужої імпортованої культури. Для контрасту, один з польських визначних мистців, оглянувши в 30-их рр. ті самі ікони, описав їх у своїй статті як найвищий духовий бенкет для сучасного мистця, що його в Європі можна пережити хіба тільки у візантійських збірках Ватикану.

Територіяльно Львів лежав у самому осередку галицької іконографічної творчості. Завдяки специфічним історичним умовам і опорі польській латинській культурі в Галичині зберігся консервативно тип дуже старої візантійської, вже сильно зукраїнізованої, ікони. Західні реалістичні форми прищепилися в тій іконографії ступнево і завжди добре перетравлені. В 16 ст. Львів був уже значним осередком іконографічної творчості, з добре зорганізованим цехом, який виконував праці навіть для римо-католицьких костелів, їх ніяк не могли заступити чужинці, яким надавано навіть спеціальні привілеї. Цей цех проіснував аж до 1780 р. З мистецьких пам'яток, крім ікон, які розходилися по всій країні, варто згадати ікони церкви Успення, які пізніше (в пол. 19 ст.) перейшли на збереження до музею Любомір-

ських, ікони із згаданого вже іконостасу церкви св. П'ятниць з поч. 17 ст., що своєю красою і стилем конкурують з іконостасами Богородчанським (цілий у Нац. Музею) та Рогатинським. П'ятницький іконостас можна розглядати як дуже своєрідний зразок українського національного малярства, і це відповідно оцінили й чужинці (гр. Дідушицький, француз Тесо). Самі ж ікони Національного Музею, зібрані з цілої галицької території, зразки яких опубліковані окремим гарним альбомом – сьогодні являють справжній скарб для кожного мистця. Відчищені з вікового чаду і перемалювані (фахову розчистку почав був архітект В. Пещанський) вони виблискують усією красою своїх барвних гармоній і незвичайною свіжістю, так, наче б були створені щойно недавно. Нове українське мистецтво (Бойчук, Холодний, Осінчук, Крижанівський, Музика та молодші) завдячують їм дуже багато.

Подібні, але далеко менші збірки ікон мали й інші музеї: Народного Дому, Ставропігії, Наукового Т-ва ім. Шевченка, та, особливо, Богословської Академії. Цінністю музею Богословської Академії були ікони 15–16 століть, деякі з дуже цікавими і рідкими впливами готичними й раннеіталійськими. Всі ці збірки були справжньою окрасою Львова і великою його культурно-історичною цінністю.

Інші музеї спеціалізувалися в інших ділянках, напр., Музей НТШ в етнографії й археології, велику археологічну збірку мав і Історичний музей міста Львова та музей Дідушицьких.

З інших збірок треба згадати Картинну галерею міста Львова, з цінними зразками італійського ренесансового малярства та польського малярства 19 ст. (Гротгер, Матейко, Коссака і ін.). Окремі цінні збірки мистецтва були у Вірменській Капітулі, в палаті митр. Шептицького на Святоюрській горі, Промисловому музею (декоративне мистецтво) та при університеті. Усе це, разом узяті, творило зі Львова важний культурно-мистецький осередок, з яким, щодо кількості й якості, міг рівнятися хіба тільки Київ. Не диво, що і в ділянці мистецької творчості Львів зайняв визначне місце в історії українського мистецтва, зокрема нового, й індивідуальні постаті в цій ділянці цікаві не менш за найвеличніші будови самого міста.

III.

Розмірно невеликий період часу між двома світовими війнами був для Львова добою відвоювання українських мистецьких позицій. Після невдачі наших визвольних змагань, до Львова прибула значна кількість мистців із східних земель, які влилися в мистецьке життя Львова, доповнили його і внесли нові творчі ідеї. Від 1921 до 1939 р., і під час II-ої світової війни Львів май-

же безперервно пульсував ритмом українського мистецтва, мистці жили справжньою творчою атмосферою, працюючи не тільки для заробітку, але ще більше з перспективами на майбутнє, з усією історичною відповідальністю, що з такого становища випливала. Словом, мистці своєю творчою рухливістю – виставами, виданнями, а найбільш творами – творили оту конечно потрібну мистецьку атмосферу, що її брак придушував у зародку багато попередніх найкращих ідей і починів. Про те, що значила та атмосфера, переконаємось найкраще, поглянувши на довоєнні роки (до 1914 р.). Будь-які організаційні рухи мистців, і то переважно на базі заробіткової, почалися щойно в останніх роках минулого століття. Нечисленні мистці – це були майже без винятку церковні малярі й золотарі, що ставилися до свого зайняття по-реміснички, мало, а то й зовсім не зацікавлені суто мистецькими проблемами, які одні тільки можуть “рухати” мистецтво. Це в ту добу виробилася в Галичині приповідка “зійти на церковного маляра”, до того бо фаху бралися різні невдачники, які не змогли закоринитися в якійсь установі адміністративного типу, що в австрійських часах було ідеалом кожного інтелігента. Української мистецької критики, теорії – не існувало. Коли молодий Іван Труш у 1899 р. влаштував у Львові першу свою виставу, то не було кому написати рецензії на неї. На-

писав її, на запрошення редакції ЛНВ, польський маляр Дембіцький. Рік 1899 був, власне, роком, коли помер талановитий Юлій Коссака, вихованець бучацьких ОО. Василян. І Коссака, і не менш талановитий його сучасник Михайло Любий (чи Лобай?) з Мукачева, що став окрасою малярства мадярського, як Mihaly Munkacsy – як мистці, взагалі не мали що робити в наших умовах. Для людей такого таланту не було тоді в нас місця. Молодий Труш кидався на всі боки, малював, організував виставки, писав статті на мистецькі теми, заклав перший український мистецький журнал, словом, намагався розворушити нашу громаду і зацікавити її справами мистецтва. Але й він досить швидко був змушений “присісти”, доведений до того своїм тодішнім оточенням та невеликими його культурними вимогами. В 1905 р. влаштував він у Львові “Виставку українських артистів”, на якій показано 110 творів 12-ох мистців з Галичини і Сх. України. Головні виставці були: Труш, М. Сосенко, Ю. Панкевич, М. Бойчук, Е. Турбацький, М. Бурачек, В. Масляників, М. Жук, Ф. Красицький (“Гість із Запоріжжя”), І. Макушенко і Л. Драгоманова. Вистава закінчилася значним дефіцитом і майже цілковитою мовчанкою української преси, хоч польська висловилося про неї з високим признанням. Пригноблений Труш перестав влаштовувати того рода імпрези і, в результаті, від 1905 до 1914 р., не

було кому влаштувати ні одної збірної мистецької вистави – така безнадійна здавалася ця справа!

Труш пригадується завжди в своїй чорній, зав'язаній на шиї, шарфі – традиція краківської і мюнхенської богем тих часів, – і в лапатій мантилі замість плаща, як досить швидким кроком мандрував вулицею Листопада до своєї вілли на кінці тієї вулиці, майже за містом, серед колишніх цеголень. Коли повівав вітер, мантиля розвіалася і тоді здавалося, що це великий сіро-чорний птах б'є крилами. Це лопотання крилами замість лету і стало змістом Трушевого життя і творчості. Він, приятель Франка і Грушевського, завжди з жалем говорив про нашу суспільність. Пізніше, коли прийшли нові в мистецтві люди, з новими ідеями (і сильнішими ліктями), сам Труш не мав уже охоти міряться з ними силами. Була загальна думка, що він “зійшов” виключно на заробіткове малярство, тобто фабрикував малюнки серійно – хоч і культурно і майстерно, але без того творчого запалу, що позначав його давніші твори. Факт, що він повторяв деякі мотиви серійно, напр., він намалював щось 300 майже однакових полотен з мотивом Дніпра під Києвом. Проте, він ніколи не кидав і творчості “для себе”. Коли в 1942 р. з доручення Спілки Мистців у Львові автор цих рядків організував посмертну виставу Труша, на ній, побіч його старих речей – знаменитих портретів (дружини, кардинала Сем-

братовича, автопортрету) та краєвидів – було багато і найновіших першорядних його творів. Мазок їх був, можливо, спокійніший і не такий пристрасний, як давніше, але це були твори безсумнівного і безперечного майстра, на яких було чого повчитися молодим мистцям, словом, стара Гвардія була далека від того, щоб піддатися.

Цей погляд на Труша не відокремлений. К. Малицька (Дарія Віконська) розповідала про одні свої відвідини в Труша в 1934 р. Його робітня зробила на неї враження радше столярні, а він сам викликав у неї “гнітюче враження”. Але його портретів давнішого періоду вона не вагалася порівнювати з портретами французького маляра Мане.

Антитезою Труша був Олекса Новаківський. Обидвох їх називали тихими суперниками, хоч Труш ніяким конкурентом Новаківського не був і, певно, бути не хотів би. Новаківський – зовсім виключна постать українського мистецтва, а зокрема – західно-українського. Хай багато його творів і недоговорені, але всі вони позначені рисами великого майстра і печаттю виключної, динамічної духової структури. Коли в 1924 р. довелося мені уперше переступити пороги його мистецької студії, Новаківський мав уже за собою дві великі виставки і славу якогось мага-чародія. Він бо, справді, жив і творив досить замкнутий у своїй робітні на площі св. Юра, де з вікон можна було бачити один з найвеличніших видів Собо-

ру, завжди інакшого в змінах пір року й атмосфери. Ми, молодь, дивилися тоді на його мистецтво, як на незбагненні чари, недосяжні візійні вершини, і навіть пізніше, коли довелося пізнати світ і виробити власні критерії, полет зачарованості, що обвівав його малярство, не зникав. Новаківський ніколи не ставився до свого мистецтва пасивно, він завжди його переживав, і то глибоко, з терпінням. Це внутрішнє горіння і є найпритаманнішою рисою його творчості. Йому малюнок може і “не вдатися”, але на кожному відбита печать його експресивного духового комплексу.

Треба сказати, що Новаківський – мистець дуже “львівський”. Важко спрецизувати точно чим саме, але факт, що в його мистецтві є щось з психе цього міста. Львів має свою атмосферу і свої барвні ефекти, що, особливо вечорами, при монументальних розжарених хмарах, виростають у якісь візійні фантазмагорії. З цим єднаються неспокійні обриси узгір і бароккової архітектури, а все це підсилене тією внутрішньою тривожною атмосферою напруження, що нею дихало місто. Все це давало певний духовий зміст і накидало свій стиль. Новаківський цей комплекс знаменито відчув, як, може, ніхто інший з малярів, і тут він ближчий радше до поезії. З поезією єднав його передусім його символізм – цілий філософічно-мистецький світ мистця, проблеми якого були не раз такі складні, що вони переростали межі са-

мого малярства, сягаючи в царину філософії й літератури. Мимоволі приходить тут на думку порівняння з Ван Гогом (вибуховість, музика кольору) і Годлером (монументальність), але символіка Новаківського неподібна ні до одного, ні другого.

Новаківський, безперечно, мав замало місця серед нашого суспільства для себе і свого індивідуалістичного світу. Коли б не зрозуміння і постійна допомога митр. Шептицького, він навряд чи міг би був втриматися у Львові. Не тому, що його не розуміли б, – ні, часи вже змінилися, але те громадянство було ще неспроможне створити такому мистцеві, як він, потрібну матеріальну базу, яка давала б йому цілковиту вільність творчості. Завдяки допомозі Митрополита Новаківський міг творити те, що хотів, давати твори, безпосередньо не зв’язані з якоюсь утилітарною метою. Це давало йому змогу виявити вповні свою мистецьку індивідуальність, чого досягти вдалося дуже і дуже небагатьом нашим мистцям, спутаним т. зв. умовинами, які не давали змоги розгортати крила.

Зате справжнім суперником Новаківського з погляду найосновніших завдань мистецтва був Петро Холодний. Уже у вдачі обидвох мистців була велика відмінність: Новаківський, вічно неспокійний, не малював, а “штурмував” полотно, а Холодний майже з науковим спокоєм

(з фаху він був, властиво, професор хемії) зрівноважено підходив до розв'язки своїх малярських проблем.

Холодний був зачарований світом галицької ікони, яка в його часах почала справді “об’являтися” свіжими, соковитими барвами, розчищена руками досвідчених реставраторів. Його цікавили не тільки стилеві риси, але й їх технічна складність, спосіб їх творення, нерозривно зв’язаний із самою істотою ікони. Отож він уважно вивчав і техніку іконопису, готував матеріали, на яких і якими малюється. Це відкриття поєднав він із своїм імпресіоністичним світоглядом, що змагав до ясних, соняшних барв, таких притаманних південній українській природі. З його прагнення надати розпливчастому імпресіонізму якихсь окресленіших і триваліших форм виріс, у результаті, його неовізантизм, власний і неподібний до того, що його основи ще давніше виробив М. Бойчук. У час, коли школа Бойчука мусіла, в підсоветських умовах, визбуватися рис яскраво візантійських, що були ознакою релігійного стилю, і йти в напрямку монументалізму, Холодний залишився радше мистцем “малих форм”, до яких, власне, й належить ікона – твір, що вимагає максимум зосередження і любовного шліфування філігранних деталей. Холодний мав для цього не тільки відповідне знання, але й вдачу, приспосіблену саме для такого роду творчості.

Численні твори Холодного з розмірно короткого періоду (1920-30) стали справжніми подіями в нашому мистецькому житті. Сюди належить іконостас у каплиці Богословської Академії, вітражі в Успенській церкві, та, зокрема, такі композиції, як “Ой, у полі жито”. В час, коли в творах Труша і Новаківського не вичувалося чогось особливо українського (хоч сюжетно й духово їх твори були близькі й рідні), Холодний звертав увагу своєю глибокою народністю, щоб не сказати націоналізмом стилю. Щось подібне можна було помітити давніше в Нарбута, тільки в цього ті риси були більш характеру історичного.

Труш, Новаківський і Холодний – це три справжні величини українського малярства, яким випало в одному часі жити і творити у Львові. Львів виріс на першорядний мистецький осередок може саме тому, що в ньому, в даних історичних умовах, зійшлися саме такі індивідуальності з усіх земель України (з них тільки Труш галичанин). Побіч них гуртувалося у Львові ще багато інших мистців, між ними були й прецікаві постаті та визначні мистці, згадати б лиш “ветеранів” А. Манастирського, О. Куриласа, Ол. Кульчицьку, а, з молодших, М. Осінчука, Я. Музику (обоє представники неовізантійської школи), П. Ковжуна, О. Сорохтея, В. Крижанівського, І. Іванця, В. Дядилюка, М. Ольшанську-Стефанович, М. Бутовича, Р. Сельського, графіка М. Ле-

вицького, скульпторів А. Коверка, С. Литвиненка, А. Павлося і багато інших. З польських академій, особливо з Варшави, в 30-их рр. прийшла нова молодь, між нею такі таланти, як Я. Гавран, О. Ліщинський, В. Манастирський, Р. Винницький, В. Баляс. Окрему групу творили мистці, що вийшли із студії Новаківського. Згадати б тільки таких, як М. Мороз, Г. Смольський, Р. Чорний, В. Ласовський, С. Луцик, Л. Перфецький, А. Малюца, О. Козакевич-Дядинок, В. Іванюх, С. Дунаєвський, Е. Козак і ін., прізвищ яких не згадуємо, бо не всі пізніше залишилися при мистецькому фаху.

З усіх тих мистців особливо цікавою індивідуальністю і, деякою мірою, ідеологом нового мистецтва був Павло Ковжун. На 4-ій виставі Гуртка Діячів Українського Мистецтва в 1926 р., він уже участі не брав, хоч був душею попередніх вистав разом із П. Холодним і М. Голубцем. Чому? Причина була у відношенні “молодих” до “старих”, у мистецькому світогляді. Згаданих вище трьох майстрів усі визнавали і цінили, але в мистецької молоді кристалізувалася й Ідея нового українського мистецтва, яке було б не тільки національне (річ самозрозуміла), але й новочасне, модерне. Великі злами й переміни в світовому мистецтві не могли не заторгнути й молодого мистецтва українського і тут, власне, його промотором став Ковжун, футурист ще з довоєнних ча-

сів. Для нього Нарбут і Холодний, як два яскраві висловники національного стилю, були тільки початком того, що мало прийти – оновлення українського мистецтва та пов’язання його з великими проблемами мистецтва світового, де вже діяв Архипенко. З такими перспективами й була закладена у Львові в 1931 р. Асоціація Незалежних Українських Мистців (АНУМ) заходами Ковжуна, Осінчука, Музики й автора цих рядків. Значну допомогу новій організації дав зв’язок з групою наших паризьких мистців та, зокрема, з групою харківської “Нової Генерації” (до 1932 р.). Численні Ковжунові статті в пресі, у видаваних його заходами мистецьких журналах і монографіях, визначилися хоч і трохи важким стилем, та, проте, були незвичайно вартісними документами для теорії й історії нового українського мистецтва. Це було цікаве явище зах.-українського мистецтва, що мистці самі бралися творити теорію того нового мистецтва – в нас було кілька визначних істориків мистецтва, але теорія творчості і її шляхів не були їх спеціальними темами. Вийнятком був один не-історик, Дарія Віконська.

Сама ж графіка Ковжуна – це одне з найцікавіших і найрадісніших явищ нового українського мистецтва, як і творчість Нарбута. Завжди чутливий до того, що діялося в мистецтві світовому, він перейшов у своїй графіці різні впливи (футуризм, Нарбута, кубізм, конструктивізм, надреа-

лізм), ніколи однаке не перестаючи бути глибоко українським. Він був духом АНУМ-у, асоціації, яка не мала, фактично, зареєстрованих членів і була тільки гуртком людей, що думали більш-менш однаково. Ковжун був свідомий того, що вистачало втримувати живе і творче ядро з 4–5 осіб, і цього вистачало, щоб воно магнетично притягало й інших і наладовувало їх потрібною енергією.

Українське мистецьке життя Львова 30-их рр. – дуже цікаве явище, що допомагало формувати духове обличчя цього міста та, сказати б, відвоювало його. Польські мистці, які дотепер надавали характер мистецтву Львова – в їх руках була міська галерія, їх Союз мистців-плястиків мав гарні виставові зали до диспозиції – були справді вражені відношенням українського громадянства до справ мистецтва. Тоді, як на відкриття польських вистав приходило 50–100 осіб, українські вистави стягали в перший день до пів тисячі відвідувачів і були справжніми культурними подіями міста. Відділ нового українського мистецтва при Нац. Музею, що був доповнений заходами АНУМ творами паризької групи (Андрієнко, Глущенко, Грищенко й ін.) та різьбами й рисунками Архипенка, був, за свідченнями самих таки польських мистців, куди кращий за збірку польського модерного мистецтва в Варшаві в т. зв. каменіці Баричків.

В результаті, в українській мистецькій пресі почали появлятися статті польських і жидівських

мистців, яких притягали туди проблеми загального інтересу. Був це єдино правильний спосіб культурної експансії, що в свій час не всіми був достатньо оцінений.

Під час війни, коли німці створили на східних землях неможливі для будь-якого культурного розвитку умовини, до Львова прибули десятки мистців. Львів тоді кипів мистецькою активністю і, мабуть уперше, побачив вистави українського мистецтва з понад 100 учасниками. Із східноукраїнських мистців, які на деякий час осіли у Львові, треба згадати М. Азовського, М. Дмитренка, Б. Мухина, І. Кияченка, М. Неділка та інших, і вистави цих мистців разом із львівськими носили справді всеукраїнський характер. У непригожих воєнних умовинах, серед усяких недостач і евакуаційних настроїв творились тоді великі мистецькі цінності, які й лягли в основу дальшого розвитку мистецтва, вже в складних умовинах еміграції.

Мистецтво – це тільки одна ланка в тому пребагатому культурному комплексі Львова, на який складалася ще й література, музика, театр, наука. Всі разом створювали справді незабутню й єдину в своєму роді культурну атмосферу із свом власним духовим обличчям – тривожливим і неспокойним, як і історична доля самого міста.

Збережено стиль і правопис оригіналу (Ред.)

Мстислав *Mscislaw* Рус *Rus*

У ЛЬВОВІ

U we Lwowie

List cioci Fajgi do Icyk

Poco ciebi jechać w gory.
W taki Kosów, w taki dziury,
Gdzie są wilki, wilkułaki,
Gdzie Hucuły – hajdamaki,
Gdzie – rzecz nawet oczywista –
Każdy niedźwidź – cycylista,
Gdzie Dobosza są piczary,
Co w nich różny toczy czary.
Gdzie są dziki – radykały.
Co żrą ludzi, jak szakały.
Wściekkozy i zające.
Gdzie mysz nawet kąsić może!
Pocóż jechać tam nieboże!

Tam ci może owca kopnąć,
Tam ze skały możesz hopnąć,
Tam ci może skłujć ciele,
Albo piorun w ciebie stszeli;
Tam masz różne niedogody:
Albo wradniesz w wody trochu
I zamoczysz sy pończochu,
Albo węża ci napadnie,
Albo behisz kto ci skradnie...

Toż ci dodam, mój kocany,
W gory jedzą jno bałwany,
A u kogo mądre główce,
Ten zostaje u we Lwowe.

Ma sy Kraków swego Wawel,
Pszemyszl swego bariery,
Ma Pacyków swoich kozow,
Mają Brody swój kuljery,
Ma Kocimy swego piwo,
Swegi kwardli ma Limunic (Ołomuniec).
Kuzne miasto ma swój dziwo,
I rzecz korzna ma swój kunic.
Ale Lwów to jest jak słońce:
Bez początku i bez końca.
Tutaj wszystko jest rarytny,
Kurzny złodziej strasznie sprytny,
Kurzyn żyd to złote główce,
A dla czego? – Bo to Lwowe.

Tu we Lwowi wo stolicy
Różny narud na ulicy,
Różne goje fajn ubrane
W cały ancug pożyczany,
Różne damy, coż jedwabi

Durny goji sobi wabi,
Różni radcy, dyrektorzy,
Kademiki, luftspektorzy
Cydzych kasów amatorzy,
I z Brygidków lokatorzy...
Różni drańci co nie miary,
A najwięcej naszej wiary.

Gdzie si tylko popatrujesz,
Gdzie sy nosa jno skierujesz,
Wszędzi nasi, wszędzi swoi...
Dumnie patrzysz ty na goi
I na zamek spacerujesz
Lub na Korca si wdrapujisz.
A jak jesteś już zmęczony,
To si wracasz w miasta strony,
W grajzleraji lub kawiarni
I już czuć cel Ickuv, Sruli
Zapach czosnek i cybuli...

Cały dzień przyjemnie schodzi,
A jak wieczór już nadchodzi
Wszędzie gazy zaświecają,
Muzikbandy sobie grają
I przyjemnie czas ci płynie,
Jakby w świętej Palestynie.

A jak wracasz już do domu,
Policaji wszędzie stoi,
Cob nie kradnił nikt nikomu,
Cob si żaden nic nie boił –
Śmiało lizisz pod pirzyny
Taj sy chrapisz, jak maszyny.

Toż nie jechaj Ickuk w gory,
W taki Kosuw, w taki dziury.
Ale zrób sy mądry głowy
I przyjeżdżaj tu do Lwowa.

1908 r

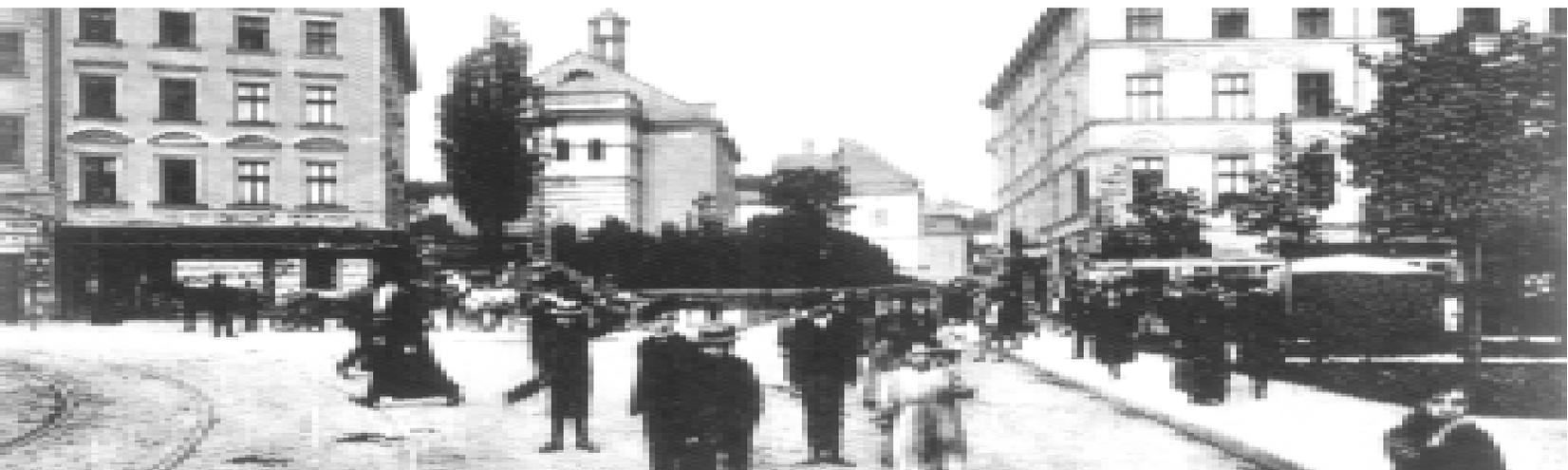
Збережено стиль і правопис оригіналу (Ред.)

Bohdan
БОГДАН-ІГОР
Вірші
Virsi
АНТОНІЧ
Antonyc

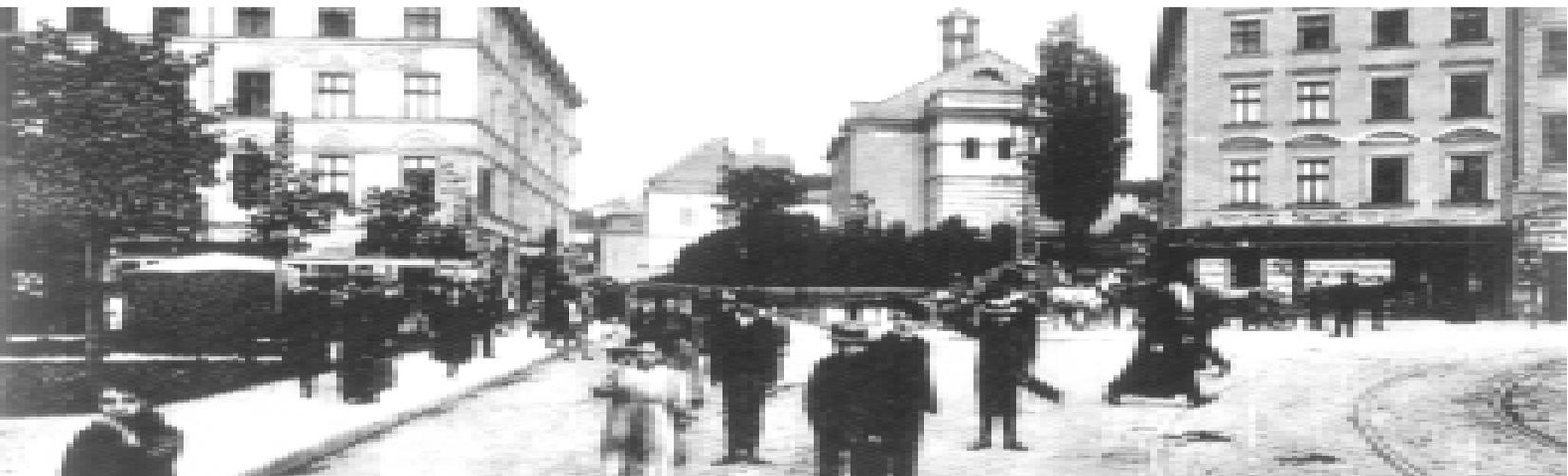
АПОКАЛПСИС

Підводяться, мов сонні, велетенські леви,
силуети
тяжких, прирослих до землі,
кам'яноступих тюрем,
і в'язнів по ночах відвідують коханки
і комети,
і місяць, мов рудий павук,
повзе поволі муром.

Коли слова на порох стерті,
сповідатись зорям зайво.
На зорях, мов на стінах, цвіль, черва,
зелінка й вогкість.
Обличчя в'язнів мие місяць синім
і холодним сяйвом,
аж обростуть за ніч, мов круглі пні,
кошлатим мохом.

Підземних рік слизьке, примарне зілля,
мокрі зорі й змії,
долини місяця оброслі горіховим гаєм.
Сто днів і сто ночей ідуть руді дощі
і вітер віє,
вода підноситься і зорі й тюрми заливає.

Де не оставсь на каменю ні камінь,
де зрівнялись гори,
знов мулярі нову тюрму будують
з брил квітчастих.
Цвіте під шибеницями багряне
квіття мандрагори,
і мотуз вішальників для живих
приносить щастя.

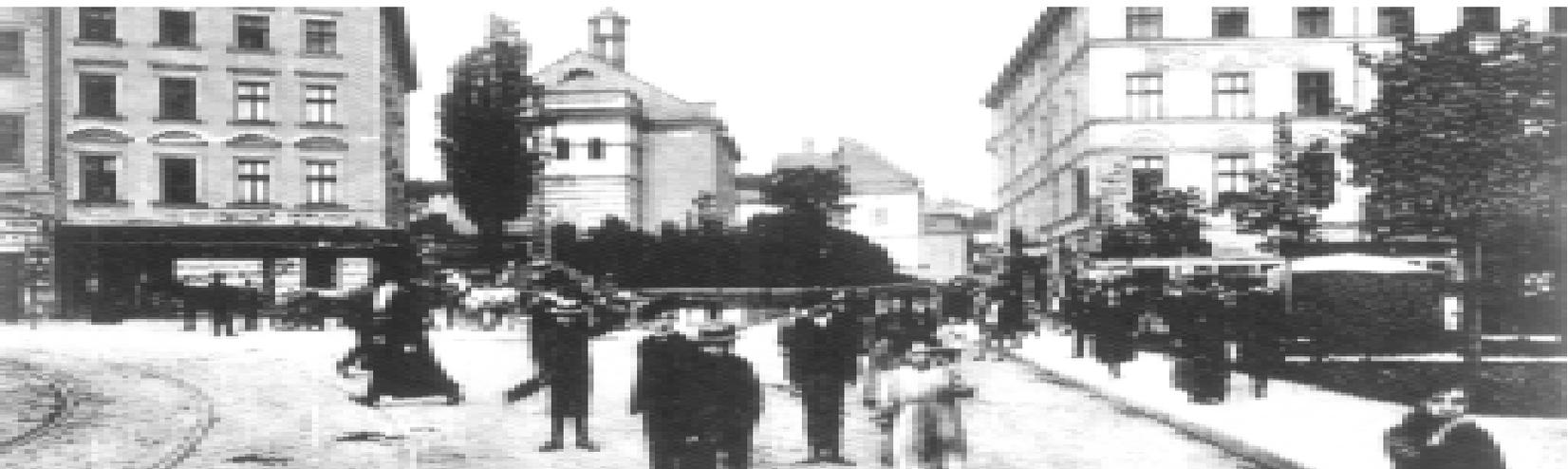

БАЛАДА ПРО БЛАКИТНУ СМЕРТЬ

Примарні камениці і коші подвір'їв,
мов нетрі мороку, вузькі і мокрі сходи,
провалля ночі, що його ніхто не зміряв,
і смуток темних брам, і цвілі млосний подих.
Зім'ятий і заляпаний паперу клаптик,
коротка, проста записка: "Ніхто не винен,
злочинця не шукати!" Йде у тихих лаптях,
мов мудрий кіт, дахами місяць, нетля лине.
З розкритих проводів букетом синя пара,
із мідних, спухлих жил блакитна кров струмує.
З-за шафи, що в півсні припишкла з ляку марить,
примарне соло на кларнеті смутку, чуєш?

Палає струм блакитний, мов душа в
натхненні,
і шепіт божевілья два серця колише
з-під дна свідомості.
І ніч у вир шалений!
І синім квіттям газ в подертий килим тиші!
На ліжко, човен розкоші й нудьги кохання,
сідає миша місячна – цинічна й куца,
і тіло з тілом, тісно сплетені востанне,
в неситих скорчах болю й насолоди в'ються.

Похилений над ними синій янгол газу
вінчає їх вогнем блакитним, наче миртом,
і душі, мов лілеї, кидає в екстазу,
аж спляться, немов останні краплі спирту.

ДНО ТИШ

Сліпуче чорний вугіль ночі, глиб і серця шахта,
природи дно – дно таємниці й неба сине лоно;
лящить у вухах сон – зім'ята та подерта плахта,
і дзвонить в темряві співуче серце телефону.

Так будиться хаос забутий літ дитячих світу,
з-поза свідомості запони дивиться прадавне,
мов озеро, чарує в сріблі заля, й синім квітом
проломаний удвоє місяць на долівці в'яне.

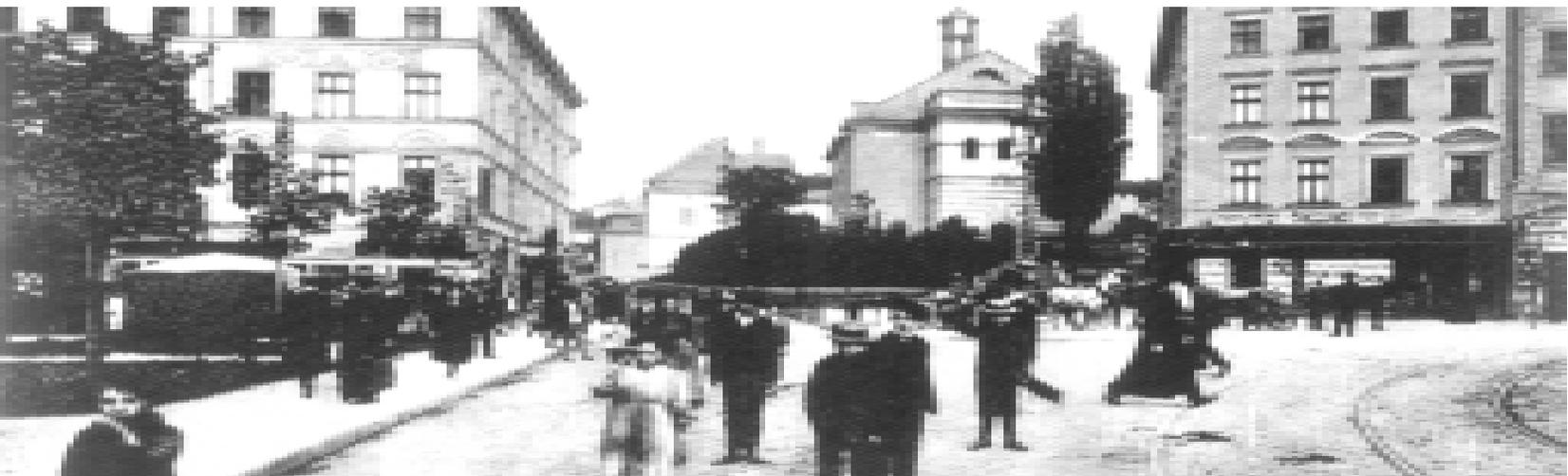
І темне місячне ядро з твердої шкаралуші
вилускають долоні тиші, що усе загорнуть.
Дівчат кирпатий янгол рає, й час статуї кришить,
лиш труби мегафонів сяють, мов тюльпани чорні.

КОНЦЕРТ З МЕРКУРІЯ

Як віко скриню, ніч прикрила муравлисько міста,
в долинах забуття ростуть гіркі мигдалі сну.
На голови міщан злітають зорі, наче листя,
у скорчах болю і багатства людський вир заснув.

Бур'ян дахів, співуче зілля, міцний куш – антени.
На ніч сплітаються коханці, мов гарячий хміль.
Червоні раки ламп повзуть по меблях і по стінах,
холоне тіло в сні, душа гние й сріблиться цвіль.

Руда коханка в теплім ліжку і зоря в портфелі,
старі перини, мокрі рожі і черва з книжок.
В радіостанції натхненний спікер накладає
на ночі грамофон холодний місяця кружок.

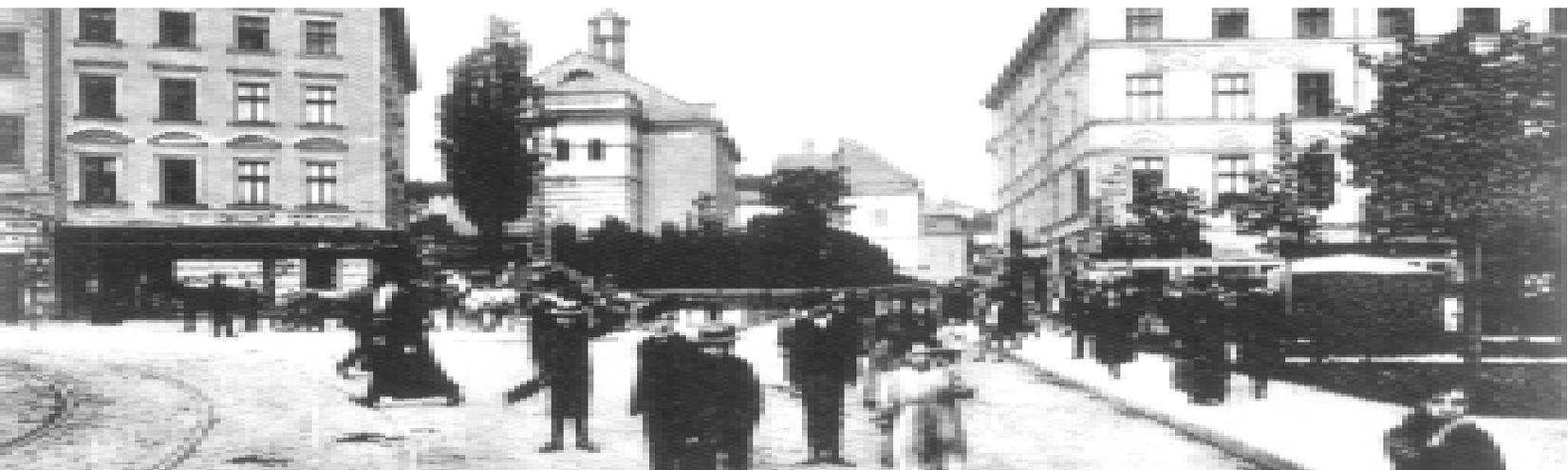

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ КРАЄВИД

Червоні куби мурів, кола жовтих площ,
квадрати скверів.
Людино, думки циркулем відмірюй
зорі і міста!
На брилі брила, коло в колі,
вікна понад вікна й двері,
стає на мідних сходах сонце,
мов статуя золота.
Басейни — мов дзеркала нерухомі
в куряві червоній.
Тут небо миється в воді густій і срібній,
наче ртуть.

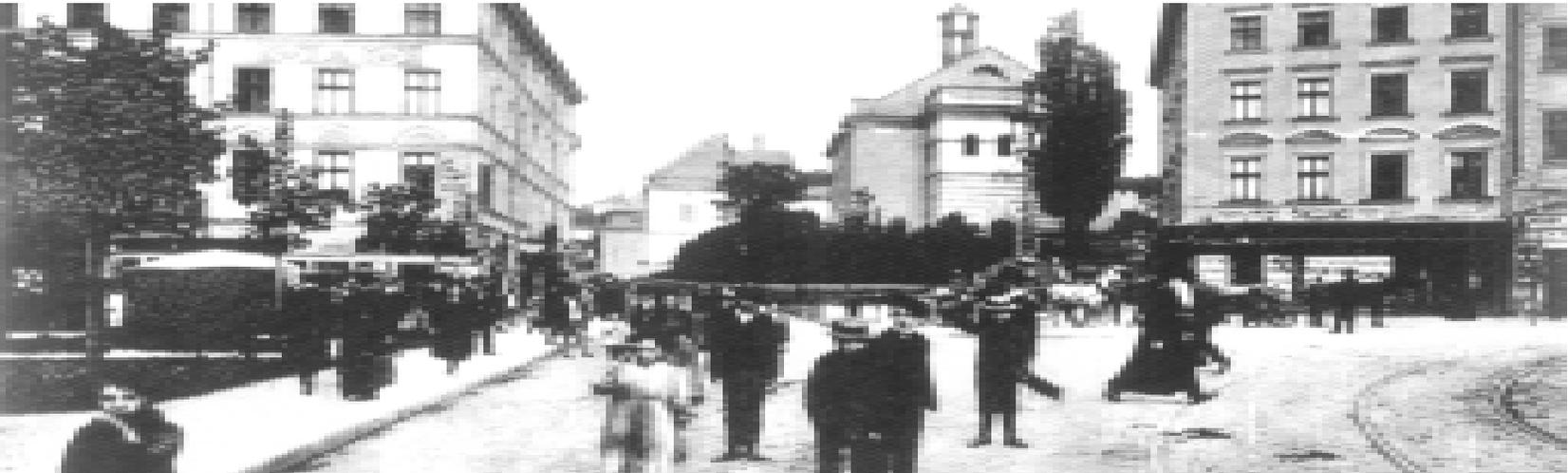
В зеленім полум'ї трави пасуться
мармурові коні,
камінні янголи у парку металево
в сурми дмуть.
Герої сходять з п'єдесталів,
сиплються з пузонів іскри,
і сонце на гарматі, й прапори
з музеїв у вогні,
і леви з прапорів рядами йдуть
маєстатично містом,
і їде мармуровий вождь на кучерявому коні.

НАЗАВЖДИ

Мужчини в сірих пальтах тонуть
в синяві провулка,
і тінь замазує панни, мов образи затерті.
У склянці золотавий чай. Так хочеться
опертись
об край вікна й міцний,
терпкий і синій пити холод,
дивитись, як сумна зоря останнім поцілунком
прощається з сестрою, що у зореколі їй
не сяяти
вже більш.
Так ніч
блакитним снігом мие в місті маки
меланхолії.
Накривши плечі згорблені кожухом неба
синім,
колишеться шофер у сонній лімузині.

Крива ліхтарня – квітка зламана і попіл
снігу,
і світло – лій зелений з дзбанка ночі
в сутінь литий,
круті і темні сходи, плащ дірявий, крапля
сміху
заблукана і місяць – білий птах натхнення
злого,
й шовкова куля горлорізів мрійних
в тінях скритих,
що, може, мов струни, колись торкнеться
серця твого.
Торкнеться й поцілує гордо й ніжно, і навіки
закрие очі сплющені, немов сестра остання.
Мужчини в сивих пальтах із кишень
виймають зорі
і платять їх паннам за п'ять хвилин кохання.
Вдягнувши на горбаті плечі хутро неба сине,
колишеться шофер у сонній лімузині.

ПЛОЩА ЯНГОЛІВ

Іванові Іванцеві

На площі театральній мармуровий тенор
вже двісті літ співає зорям золотим.
Коли з наказу ночі стануть веретена,
завмерлі ткальні сповиває сивий дим.

Дівчата від станків вертаються додому
і мріють в сласних снах про тенорів палких,
як пестять їх нестямно й миють співом горла
й руді коти зрадливо ластанься до них.

Господар міста — лев, що спить
під арсеналом,
підводиться поволі, йде в пустиню площ.
Герої сплять, в домах розпусти ще співають,
і бунтарям у тюрмах волю дзвонить дощ.

На площі мідних янголів, сповитій в тишу,
коли інкавст червоний розливає тьма,
історик з п'єдесталу про минуле пише
і гусяче перо мачає в каламар.

ЗОРЕЛЕВ, АБО СУЗІР'Я ЛЕВА

Води живого срібла повні, сплять криниці ласки,
криниці ласки вічної, що мурів цих діткнулась.
Вже більше літ хода їх не вбирає в лавр поразки,
ні форуму марнот не будить метушливий галас.

В цистерні ночі миються майбутні зорі ранку,
погруддя сонця з гриви полум'ям в музеї ночі.
Вже іній літ сріблить руїни. Мов по ланці ланку,
повільний вітер пхає хмари й цвілі час хлюпоче.

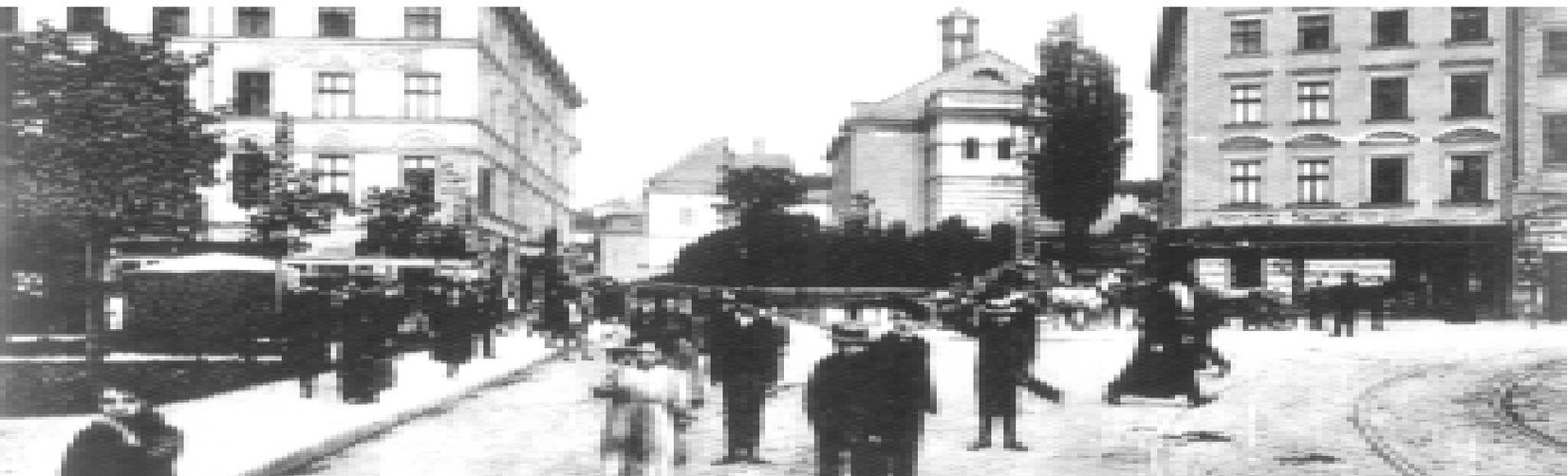
Плече в плече заплівшись тісно,
йдуть куці глодини,
джерела зелені із надр земних, де клекотало

хвильне життя базарів, де роїлися хвилини.
На цвинтар золотих монархій хмари тінь упала.

Княжна екстази — ніч веде слова камінним гаєм
між лаври, де з листків пливе музика таємниче
і соловейко, брат зорі, про смерть сестри співає.
Трагічний вітер на порожній сцені світу кличе.

Де мармуровий кінь із гриви молоком застиглим
іржанням тужним надаремне будить дальні Трої.
З очей героїв зерно дзьобають бездушні щиглі.

Заходить Зорелев за тінь епохи золотої.

ЗЕНОН *Zenon* ТАРНАВСЬКИЙ *Tarnawskij*

Дорога на Високий Замок

Doroha na Wysokuj Zamok

Намовляв я своїх приятелів і знайомих, щоб ішли зі мною до Львова. Ніхто з них не хотів. Ніхто. Тому я пішов сам. І я був у Львові, Недавно. Розкажую це тільки вам одному, вам, що так любили Львів, і, може, ще далі його любите. Тому я вірю, що ви приймете це все, як правду. Все, що вам розкажу в цій розповіді. Отже я таки був у Львові. І все було там, як раніше. Тільки все було присипане золотим пилом. Вулиці, каштани, будинки. Темно-золотим пилом. Золоті трамваї їздили по золотих рейках, прокладених по золотому асфальті. А сонце немов мертва бляха висіло на стіні золотого пилу. Люди ходили між тим золотим пилом, самі опилені. Їх обличчя були застигли, як металеві маски. Я зустрічав знайомих, але вони обминали мене, бо за кожним з них ішла тінь чужого солдата. І в тому золотому пилі я побачив пана Юрія Колодрубця, що йшов дорогою на Високий Замок. Юрій Колодрубець давно вже не живе і він не знає того, що діється в світі. Він не знає того, що дорогою на Високий Замок ходять інші люди. І не знає, що діється в камениці ч. 7 при вул. Красіцьких, де він прожив свою молодість і все своє життя. Дорога на Високий Замок — це інша справа. Це справа зв'язана з дійсними і недійсними подіями в будинку ч. 7 при вул. Красіцьких. В цьому будинку, на друго-

му поверсі, в одній кімнаті, жив Юрій Колодрубець з жінкою Катериною з дому Дуб і братаничем жінки Грицем. Розповідь проста, самі історичні факти, переплетені тут і там белетристикою. Напроти жив кравець Монск Фінк, його жінка пані Фінк, що недавно родила, четверо дітей, жінчина сестра панна Мальця, далі жінчина мама і двоє челядників. Один, старший, був спеціаліст від камізоль, а молодший цілий день нянчив наймолодшого престолонаслідника кравецької династії Фінків. Понад Фінками і Колодрубцями жили Кльоци і Вайнштайни, понад Кльоцями і Вайнштайнами жили Голубії і Пельци. І скрізь те саме. Одна, або дві кімнати. Кухня в трьох четвертих виповнена балією, повною милиннє, криком чоловіків, язготом жінок, м'явканням живцем роздираних котів, плачем битих дітей. Життя будинку було замкнене чотирикутником офіцини і фронтової камениці. Здовж стін на кожному поверсі залізни балькони. Кожного дня до години 10-ої рано, такий поліційний закон, на цих ганках Кльоцові, Вайнштайнові і цілий легіон інших, тростяними тріпачками вибивали з бебехів млісний сопух важких ночей і турботних снів. По середині цементового подвіря ріс сухітничий каштан. Завважте, що в кожному описі Львова каштани грають відповідальну роль, перед усією фльорою цього далекого міста. Але каштан тут таки ріс. Кожної весни вперто запалював свої білі канде-

лябри квітів і осінню щедро обдаровував дітвору блискучими каштанами. Рідко коли ці каштанові овочі дозрівали. Дітиска з пасією, гідною кращої справи, общипували їжакуваті яблука і вилуплювали з них поліровані каштани. Товклися ними, вибивали собі зуби, вибивали шиби у вікнах. Під цим каштаном панна Ройза Пінк, що урядувала коло каварні «Багателя», цілими днями вилежувалася на сонці. Прижмуривши підмальовані очі, мріяла про Фінкового челядника, того від камізоль. Ройза мріє. Але хіба її мрії можуть сповнитися? Як би всі мрії всіх людей сповнялися, то одна частина людства була б мільйонерами, а друга гнила б у сирій могилі. Це мрії власне мають до себе. О п'ятій годині по полудні, панна Ройза точно, як до уряду, вишикована, вимальована, принадна і пахуча виходить з хати. В крамниці пані Бахманової Ройза купує торбинку м'ятових цукерків і похитуючи клубами іде на свої позиції. Зрештою панна Ройза доволі свobodно зв'язана з цією розповіддю. Хіба те, що її червона сукенка, серед цементових стін камениці горіла, як пристрасть всього будинку. Пристрасть, що навіть своїм вогнем запалила колись пана Юрія Колодрубця. Але це вже давня справа і в камениці вже давно перестали про це говорити. Це панна Ройза. Інші теж живуть з дня на день. В хаті Колодрубців сьогодні більше руху ніж звичайно. Пані Катерина, короткозора, як курка під вечір, пере-

в'язала чоло хустиною, в розстібнутім халаті, з-під якого видно жиликуваті ноги і сухі обвислі груди, обтовкає своїми боками меблі позсувані на середину кімнати в безладну кучу. Вона білить стіни й говорить. Говорить, говорить, говорить. Сама до себе. Перескакує з теми на тему. Відповідає на питання, яких нема, ставить запитання і не чекає відповіді. На хвилину присідає, крутить цигарку, тоненьку, як мишачий хвостик, слинить її і запалює до жевріючої спіралі електричної кухонки. Її волосся теж попадає на червоний дріт. В повітрі чути сквирчання і смід спаленнзни. Вона стає. П'є воду, соває меблі, що давно вже не заслуговують на ту назву, чистить картоплю, наставляє зупу на обід. Гриць пішов до школи, до торговельки. Сирота. Виховується в них. Раз на тиждень миє підлогу і прасує білизну. Прасує докладно, любовно прасує штивні, накрохмалені комірці сорочок своїх і пана Колодрубця, якого він кличе «стрику». Через те білення пан Колодрубець вийшов раніше з хати. Він просив, щоб хати не білити, бо ще час. Великдень минув, до Різдва далеко. Але вона вперлася. Нема ради. Він не любить сваритися. Взагалі він не любить говорити. Коли йому приходитьсз сказати одне речення, він так довго стогне, що співбесідник має право задрімати. Катерина вложила свою штучну щоку до кишені халата і твердо сказала, що буде білити, бо вже не може дивитися на цю хату.

Говорила доброї пів години, без віддиху і без перерви. Порушила всі теми, до політики включно. Скочила на ринок, переповіла те, що там могла бачити, які розмови могла мати і з ким, і хто тепер сидить на її місці коло басейну напроти книгарні Шевченка, бо вона сама, відколи вернулася з шпиталю по операції жовчевих каменів, більше на ринок не йде і насіння більше не продає. Пан Колодрубєць здвигнув раменами, взяв пальто, капелюх і палицю і вийшов. Катерина ще крикнула за ним: «Запнися!». А на дворі спека. Але це вже стара звичка. Коли він виходив до уряду, вона кожного дня, цілих тридцятькілька років пригадувала йому, щоб він запнувся. В перших роках подружжя вона так виявляла своє піклування і турботу за свого чоловіка. Навіть трохи любови вклала до цього оклику. А потім це перейшло в звичку, зовсім без значення. Як написи в поїздах, які остерігають пасажирів, щоб не виглядали крізь вікна. До уряду пан Колодрубєць мав усього п'ять хвилин ходу. Очевидно, молодші люди йшли скорше, але пан Колодрубєць навіть за своїх молодих літ був старий і ходив помалу. Працював у суді возним. Суд містився при вул. Красіцьких ч. 3. Візьміть до уваги цей історичний збіг обставин. Пан Колодрубєць жив на цій же вулиці. І важне те, що суд спровадився туди значно пізніше. Очевидно, пан Колодрубєць був з цього факту дуже гордий, тією тихою гордіс-

тю великого мистця, якому навіть мертві речі служать. Сьогодні він вийшов раніше, бо дурна баба, — це ім'я зовсім не було образливе в значенні, в якому пан Колодрубєць його вживав, навпаки, раніше воно мало в його житті навіть пестливе значення, він не раз думав про Катерину, як про свою «бабу» — отже сьогодні дурна баба білить. Це порушення порядку, що цікавить всіх жителів каменіці. За хвилину до мешкання пані Колодрубєць стукає пані Фінк. — Ну, що є, пані Колодрубєць? Чому ваш пан нині вийшов раніше? Що сталося, що? Нічого не сталося. Вона білить хату, а він не хотів сидіти дома. Пішов на Високий Замок. Богу дякувати, що нічого не сталося. Пані Фінк думала, що може щось сталося. Може хтось хворий, може він по доктора. А він на Високий Замок. Він завжди іде о 10-ій на Високий Замок, а тепер допіру восьма. То що він буде робити в той час на Високім Замку? Це проблема. За хвилину вся каменіця говоритиме про це. Відомість піде по залізних ганках, від дверей до дверей, від вікна до вікна, дахами, котячими дорогами рознесеться по всій вулиці. А якби пані Колодрубєць додала трохи синьки до вапна, то буде дуже біло. Пані Колодрубєць не має синьки. І нема кому купити. Пані Фінк принесе. Пані Фінк любить помагати сусідам. І пані Фінк за хвилину приносить маленьку бляшану коробочку, на якій намальований ключ. Це синька до білизни і її так

мало, що ледве на дні. А як синька добра до білизи, то до вапна теж мусить бути добра. Напевно добра. І пані Фінк дивується. Пані Колодрубець годиться з тим і виполіскує рештки синьки додаючи її до вапна. Засадничо кольор не міняється, але обидві пані задоволені і запевняють одна одну, що тепер буде чудово і лисів на стелі не буде видно. Пані Фінк позичає закришки до супу, дякує і зникає. Пані Катерина малює і розказує їй про свою сестрінку Філю, що вмерла від флюксії ще перед світовою війною. Пані Фінк вже давно немає в кімнаті. Вона вже встигла нагодувати дітей, набити по писку Зельмана, молодшого челядника, який, замість бавити Монька, щипав його в задок. Монек дерся, якби з нього шкіру здійсмали. Монек маленький, тиждень тому його обрізали і він ще хворий, а та свиня щипається. З такого то живцем паси дерти і ще солити, як каже пані Колодрубець. А пан Юрій Колодрубець вийшов з хати дві години раніше як звичайно. Дві години велика проблема. З Красіцьких на Високий Замок, ідучи нормально, ну скажім, як кожного дня, враховуючи те, що він кожного разу ставав коло суду на п'ять чи десять хвилин, треба було йти годину, ну скажім, півтори години. Коло Сойму, коло кіна «Муза», а потім коло будинку Банку Краєвого Господарства. На Гетьманських Валах прочитував усі афішки газет, минав фіякрів і коло Віденки переходив на повну вічних пере-

тягів Капітульну площу. Ринком проходив помалу, нога за ногою, а паличка попереду. В його ніздрі вдаряв знайомий запах швейцарського сира і оселедців на Руській вулиці. Цей запах надавав кольориту вулиці і був приналежний до неї, як приналежні числа до будинків. Коло «Дністра» переходив на Чорні Вали. Сідав на лавочці проти гімназії і приглядався хлоп'ятам, що вибігали на перерву і курили цигарки по кущах. Сам курив, а потім підносився і тюпав на Замок. Властиво тут вже починався Високий Замок. Терен видимо підносився. Треба ще перейти коло поліційних касарень і вже направо Театинська, останній відтинок дороги на Високий Замок. Це з топографії Львова. І нічого не змінилось. На вулицях залишилися сліди Колодрубцевих ніг. Як вернетесь туди, пана Колодрубця вже не застане, але тими самими дорогами зайдете на Високий Замок. Коло маленького ресторану стояла повозка старого графа Пінінського, що приїздив кожного дня на прогулянку на Високий Замок. Повозку залишав біля ресторану, а сам ішов. А потім надходив високий і сивий, як голуб, професор Хомич з університету. Мав кольосальні ноги з блятфусами. Граф Пінінський, Юрій Колодрубець і професор Хомич зустрічалися кожного дня, в один час, в одному місці. Всі три знали хто вони, всі три на себе приязно споглядали. Кожного дня перевіряли, чи всі вони є і розходи-

лися різними стежками, в різних напрямках. Професор Хомич ішов коло Кісельок, сідав на лавці біля каменя і годинами дивився в напрямі Знесіння і долини, що нею колись прийшли татари зі сходу. Граф, що за кожним кроком цокотів штучними щоками, ішов на другий бік парку. Сідав на лавці коло печери самовбивників. Виймав з течки сніданок і дбайливо жував. Кришки визбирував і кидав пташкам. Пан Юрій, поки рушив, набирив сили. Махав руками, простував ноги. Перед ним була найдовша дорога. Просто інспекційна тура. Він за три години облітав цілий Замок. Зразу обходив парк, що довкола Високого Замку. І дивувався, що так рано, а пари вже любовно тулилися. Дійшовши до вихідного пункту, пан Колодрубєць починав друге кільце. Спиная похилою доріжкою на Високий Замок. Тіниста, висаджена деревами і кущами, доріжка. Пан Колодрубєць, трохи засапаний, виходив на Замок. Присідав на пів години. Великою, червоною в білі цятки хусткою, витирив піт з лоба. Почував себе свіжо і здорово. Відпочавши, робив кільце довкола Високого Замку. Минав залишки замкового муру з одинокою зацілілою бійницею, минав хатку городника, заховану під листям дерев і, замкнувши кільце, вже без відпочинку починав високогірські спінання. Крутою доріжкою на шпиль кургану т. зв. Кіпця Люблинської Унії. Навколо, щораз меншими кільцями слимакува-

тої доріжки і щораз вище і вище. А внизу Львів малів, малів. Будинки меншали, ратуш малів, вежа Волоської церкви гострішала, Юр зарисовувався і самотнів. Дійшовши до шпилью, пан Колодрубєць спирався на стовп триангуляційної вежі і гордо поглядав униз позад себе, на пройдену дорогу. Його зір біг кільцями, як відкручуваний коркотяг. Він сідає на лавочці і запалює цигарку. Пускає кілька димних обарінків і спокійно поглядає на Львів, що внизу. Його очі льокалізують зелену пляму Єзуїтського городу й університет. А з університету вже близько до хати. Приємно бачити свою хату здалека. А потім ще бігають поплутаними вузькими вуличками, аж врешті випадають на просту магістралю Янівської вулиці, що веде на Янівський цвинтар, при останній трамвайній зупинці. Але він на тому цвинтарі не буде лежати. Пан Колодрубєць повертається в другий бік і шукає очима Личаківського цвинтаря. Там лежать Іван Франко, кардинал Сембратович і о. Маркіян Шашкевич і там лежить прокурор ц. к. Окружного Суду, д-р обидвох прав Филімон Котарбінський, і він там буде лежати. Але до цього ще далеко. Ще перед тим Катерина помре і Гриць скінчить торговельку і дістане посаду в Народній Торговлі. Приємно буде лежати на Личаківському цвинтарі. І його емеритури ніхто не буде брати. Він глибоко переконаний, що Катерина скорше помре, і він залишиться вдівцем.

Оженився він з матримоніального оголошення. Дітей не мали. Спочатку, як були молоді, хотіли мати, чекали, а потім вже привикли до того, що дітей нема і не буде. Взяли Грицька на виховання. Мало їв, був чистий, учився незле. Не було його чути в хаті. Катерина ще глибоко спала, як Гриць уставав, варив ячмінну каву з цикорією собі і стрикові. Обидва любили міцну каву, що тягнулася, як смола. Стрик з «біндою» на вусах поволі сьорбав свою каву з горнятка, на якому були намальовані два цісарі: Франц Йосиф I і Вільгельм, які приязно стискали один одному руки. Гриць пив свою каву стоячки, загризаючи пісним хлібом. Потім брав книжки, перев'язані ремінцем, шурав ногами, казав «цюруці» і вибігав з хати. Котячим кроком прокрадався через подвір'я і зникав у брамі. Приходив пів до третьої, їв зупу, писав задачі і прасував сорочки, а стрийна Катерина говорила. Питалася, відповідала. Пан Юрій Колодрубєць підсміхався. Його життя судового емерита було унормоване і точне як годинник на ратуші. Сьогодні пан Юрій Колодрубєць мав розв'язати проблему двох зайвих годин. І замість піти старою витоптаною дорогою, змінив «трасу». Вийшовши з брами, він, як звичайно, купив у крамничці пані Бахманові десять «спортів» і замість повернути праворуч коло суду, пішов ліворуч. Пішов у напрямі Казимирівської і вийшов якраз напроти Бригідок. Нині

чогось там незвичайний рух. Кримінальні каретки в'їжджають і виїжджають з тюремного будинку. Під будинком спора купка людей. Пані, панове, кіль-коро селян. Всі задивлені в браму в'язниці. І коли брама відчиняється і виїжджає каретка, гурт робить рух, немов похиляється в напрямі воза, якби хотів його обняти. З каретки хтось кричить: «Мамо!». Каретка швидко зникає за закутом коло Великого театру, а мама обтирає сльози. Пан Колодрубєць не питається нікого в чому справа. На газетнім кіоску він читає великими черенками написаний наголовок про початок великого процесу ОУН. Пан Колодрубєць прослужив 36 літ у суді, але ніколи не брав участі в карних процесах. Він служив у цивільному суді. Приготовляв воканди і на судових дверях наклеював справи призначені на той день. Властиво раз, але це було дуже давно, він був молодим возним, його тимчасово перенесли до карного суду. І тоді він прислухався урядово ходові процесу. Судили якогось кондуктора, що по п'яному вбив жінку, її коханця і двоє дітей. Його засудили на смерть. Але Найясніший Пан змінили вирок на досмертну кару. Кондуктор рік посидів і повісився в кримінальному виходку. То була справа! Всіх вехтерів попереносили, а начальника кинули на провінцію. Пан Колодрубєць тоді вже давно сидів за своїм б'юрком у коридорі на другому поверсі цивільного суду і клеїв значки

на судових позовах. За Австрії не було так багато процесів, а ще до того політичних. Хіба за образу маєстату. А як хтось когось убив, то це була справа голосна на цілу Австро-угорську монархію. Дядьки судилися за образу чести. Були процеси за дрібні крадежі, писківки, за аліменти, але політичні — того ніхто не знав. Та де там. А тепер 180, 200 літ сполученого вироку, то, пане, нині просто кічка. І пан Колодрубєць почуває жаль до тієї польської влади, що так прикро урядувала в Галичині. Найбільше претенсій до них мав пан Колодрубєць за те, що вони, тобто поляки, позмінювали назви вулиць у Львові. В дев'яťсот вісімнадцятому році він мав, зараз після перевороту, приготований спис нових назв, якщо виникла б потреба змінювати назви вулиць. В його проєкті всі найкращі вулиці і площі Львова були застережені для найбільших героїв і політичних діячів і письменників. Він точно знав, де мала бути площа Мазепа, чи гетьмана Хмельницького. Для вулиці Шевченка він вибрав Академічну. Не знав ще тільки точно, яку назвати вулицею Івана Франка, якого він особисто знав. Вулиця Потоцьких була добра, але й вулиця Сапіги теж була гарна. Це він мав вирішити в слушний час, порадившись евентуально з Грицем, а може навіть зі своєю. В голові він носив повний і точний плян нового Львова. І всі вулиці були названі так, що аж приємно було поглянути на ті таблички, що

висіли на розі кожної вулиці. На синьому тлі золоті написи. От, скажимо, така вулиця УСС-ів. Пане, то є що в руку взяти. Але що з того, поляки позмінювали вулиці, як самі хотіли. Шевченка десь дали на такі загумені, що його ніхто там не міг відшукати, А для о. Шашкевича, яку вулицю дали? Просто сміх, а не вулиця. Ціле щастя, що там був Музичний Інститут, бо ніхто не міг би знати, де є вулиця такого заслуженого священика. Вулиці змінювали, але сміття не було кому вивезти з тих вулиць. Бо то сами радці і орлента поробилися, їм не випадало того робити. І ще до того метрики теж казали змінювати. Пан радца Плеханські, переходячи коло його б'юрка, кожного дня приставав і розпочинав таку розмову: пане, пане, як панське назвіско? Пан Юрій виразно казав: Колодрубєць, пане раднику. Коло чого? — питав далі пан радца. І коли ж ви зміните свою метрику, пане фон Колодрубєць? І відходив, підсміхаючись. Пан Юрій теж підсміхався, але прізвища не міняв. І пішов на емеритуру. Щастя, що мав вже вислужені літа, а коли ще воєнні літа полічили подвійно, то він мав більше ніж треба було, щоб дістати повну емеритуру. Очевидно, якщо українська влада тоді, в вісімнадцяťм році, була б утрималася, він, хто зна, чи був би пішов на емеритуру. Таких, як він, було треба. Він зовсім не хотів авансувати на канцеліста. Ні, возний мав у суді таке саме важне місце, як сам суддя, і пан

Колодрубєць знав це і тому цїнив сам себе і свою працю і становище. Він мав жаль до пана обершта Вітовського за те, що той казав воякам обсадити Високий Замок і нікого туди не пускати. Навіть тих, що кожного дня там мусіли бути, як він, наприклад. Але це все можна було пережити, бо ті самі вояки завісили на ратуші українську фану. Пане, українська фана на ратуші, то було більше ніж, може, навіть змінені назви вулиць. Так є. І цю фану пан Колодрубєць бачив на власні очі, як віяла на самім вершку. Того дня пан Колодрубєць, ідучи на Високий Замок, спинився на Ринку і дивився на те знам'я України. Довго стояв спертий об стїну Чорної камениці і дивився на ратушу. На Замок того дня не пішов. Це був єдиний випадок в його житті, що він примушений був історією змінити звички свого життя. Але він того не жалував. Потім ще було пару історичних подій, але вони не мали ніякого впливу на його звичаї. Навіть як умер Пїлсудський, то пан Колодрубєць дуже холодно зареагував на ту відомість. Сказав, «най з Богом спочиває небіжчик», і пішов на Високий Замок. Ніхто до нього не міг причепитися. Листонош кожного другого приносить грошовий переказ, виплачував йому гроші, діставав 20 нових на пиво і все було в порядку. Пан Колодрубєць платив тоді рахунки за цілий місяць. Вислав передплату на «Дїло» і «Місіонар» для Катерини. Відкладав 80 грошів дрібними набо-

же, 25 грошів на цигарки денно і все. Черевики сам умів чудово направляти. Як пришив прищіпку, то не можна було пізнати. Мав своє власне шевське приладдя. Раз навіть зробив Грицуневі пару нових черевиків. Трошки вийшли не такі, як треба, але це не його вина. Мав тільки одне копито і то на лїву ногу. Тому обидва черевики вийшли на лїву ногу. Бідний хлопчисько без протесту носив черевики щось два роки, такі були міцні. Навіть футбол грав у них і не здер. Мучився, але носив. Це засадничо були всі видатки, так сказати, персональні, пана Юрія. Ага, ще відкладав по кілька грошів кожного разу на те, щоб кинути до пушки під Юром коли будуть збирати на Рїдну Школу або на політв'язнів. І на коляду. Хор з читальні на Городецькій ніколи не минав хати пана Колодрубця. І тепер власне було вже все. Одягів, відколи пішов на емеритуру, не купував. І не буде купувати. На смерть має чорне вбрання, в якому брав шлюб. Матеріал, як залїзо, і до трумни буде перша кляса. Решту забирала пані Катерина на життя і хату: чинш, світло, опал на зиму. Хлїб, картопля, молоко і маргарина. Раз на тиждень купувала шестеро яець, щодругий тиждень плесканку свіжого сира. Капусту квасила сама і тоді камениця дихала капустяним задухом. Але тоді всі в камениці квасили капусту і ніхто не крутив носом. Борщ теж сама наставляла і квасила огірки. В листопаді топила смалець

на зиму, пів на пів з лоєм і купувала п'ять вінців цибулі і два вінки часнику. Вінок правдивих грибів і чвертку сушення кожного року приносила їй бойкиня із Синевідська. Пан Колодрубець постояв хвилину на вул. Карла Людвика і пішов тинистим боком аж до вул. Сикстуської. Які смішні ті поляки з тими новими назвами вулиць. Гетьманські Вали аж просяться, щоб їх назвати Валами Короля Данила. А тут Гетьманські. Ніби які гетьмани? Хіба вони мали гетьманів? Пан Колодрубець прів у своїм пальті і стукав паличкою та розтрачував зайвий час. На Замок вийшов від сторони Личаківської. Перейшов Францішканську — а чому не Васильянську? — і таки вийшов на Театинську. А тут уже був на старій трасі. Міг замкнути очі, а ноги сами несли б його на Замок, як господарські коні. Коло ресторану стояла повозка графа Пінінського. Надходив професор Хомич. Пан Колодрубець задоволене посміхнувся. Найважливіша справа в житті — бути точним. В його житті не існувало поняття запізнення. За тридцятьшість років служби він опустив тільки один день. І то по-дурному. Випив на іменинах у свого колеги. І закусив рибою. Чи риба була несвіжа, чи що, досить, що він затруївся. Ригав просто кишками і таки на другий день не міг піти до суду. Один єдиний раз. Від того часу не їв риби. Навіть якби її просто з води подавали на стіл. Сонце, сніг, град чи дощ. Пан Колодру-

бець ішов на Високий Замок. Це була не тільки приємність, хоч... хоч зродився цей обов'язок з приємности. Це був обов'язок, а де питання про обов'язок, пан Колодрубець був просто пес. Почав ще молодим хлопцем. Ходив зимою на Кісельки санкуватися. Перший вус засіявся. Перша посада, і остання, до речі, і перша платня. Мав свої гроші. Не багато, але для нього вистачало. І вистачало на цукерки для панен на Кісельках. Купив собі чудовий, правдивий вовняний шаль за ринського, фіолетний, і теплі навушники. І сукняні гетри. Рукавиць ніколи не носив, хоч руки від морозу червоніли, як варені раки. Не мерз у руки. Тоді навіть злегка залюбився в одній панночці. Панна Зоня із Знесіння мала тоді двоє дітей і ні одного чоловіка. Якось так їй виходило. Не мала щастя. Він знав про те і навіть готовий був оженитися з нею, але панна Зоня раптом виїхала до Тернополя, а то було вже загралицею. Там вона вийшла заміж за якогось різника. Діти виховувалися у баби на Знесінні. Гарні хлопці. Один був шлюсар, а други, молодший, мав фіякра. Щось там той молодший мав не дуже чисте сумління, бо дістав рік. Але поза тим гарний і чемний хлопець. Пан Колодрубець уважав своїм обов'язком цікавитися долею Зониних дітей, хоч вона сама ними не цікавилася. Обов'язок є обов'язок і треба його виконувати. Обов'язком було ходити на Високий Замок і звідти виник його конфлікт

з полковником Вітовським. Він не міг іти на Високий Замок, бо там стояла українська варта. Як би то чужа, а то своя і то не дозволяла йому. Молодь не розуміла, що то добровільно прийнятий обов'язок. Але тоді в суді пан радник Смаховські, що весь час говорив по-польськи, тоді до нього заговорив чистою українською мовою. Якось так приємно стало. Він тоді цілий день просидів за б'юром і ножиком відтинав із судових паперів надпис «Ц. К. Суд». Він не знав ще точно, що тут буде надруковано, але знав, що це буде по-українськи. Якби йому казали сидіти навіть сорок вісім годин і відтинати ці надруки, він з приємністю робив би це. Це була конструктивна робота. Тиха й потрібна. Ніхто не звернув би на неї увагу, може нікому навіть на думку це не прийшло б, але він це зробив сам. А коли у вечірній час Львів горів під його ногами сотнями світел, горіло його серце. Він знав кожну ліхтарню, знав кожне світло у Львові. Він радів, коли появлялися нові ліхтарні, коли появлялися нові світла. Сердився, коли якась занедбана ліхтарня не горіла ясно. Він знав напам'ять всіх робітників з міської газівні, що запалювали ліхтарні. По ході їхньому пізнавав, по горінню ліхтарень, що в них були, і які це були турботи. Домашні, на роботі, з жінкою, з дітьми, з жидами за довги, з коханками, з комірним і безліч інших турбот мали робітники, що ходили з боку на бік вулиці і несли на

довгих жердках маленьке полум'я, яким запалювали міські ліхтарні. Тільки за москалів у чотирнадцятім році ніхто не хотів запалювати ліхтарень. Всі тоді пиячили з солдатами, з тими самими, що їхнім жінкам і донькам позалишали файні подарунки, купу байстрюків. А за большевиків то всі львівські проститутки повиходили заміж за командирів або поробилися кондукторками в трамваях. Але пан Колодрубєць трамваями не їздив і це його не обходило. А як большевики втікали, то пан Колодрубєць таки пішов на Високий Замок. Графа Пінінського вже не було. Але большевики дерли, аж каміння на Личаківській сипалося за ними. І кулі теж. І вони були такі самі, як поляки. Ще гірші. Конечно хотіли Львів зробити на свій лад. І зачали від того самого, що поляки. Позмінювали вулиці. Ті вже пописалися. Як світ-світом, то чоловік нормальний був би таких назов не видумав. А коли німці приходили, теж такі варіяти, змінили назви вулиць на свій лад. Що за дідьча холера, сердився пан Колодрубєць, хто прийде до Львова, зараз змінє назви вулиць. Але на Личаківським цвинтарі він уже таки зовсім певно лежати не буде. Давно заплачене місце пропало. Большевики забрали. Поховали там якогось свого і поставили патик на його гробі замість хреста. Патик з червоною зорею. Видко, такий звичай. І пан Колодрубєць вже не хотів лежати в таким товаристві. Властиво тепер

йому вже байдуже, де буде лежати. Байдуже навіть, хто і в чім його поховає, аби тільки не брали на секцію для студентів. А позатим ніщо більше не має значення. Янівською, Городецькою, Сапіги, Потоцького, Листопада і всіми іншими вулицями, що йдуть на захід, тягнуться довжелезні шнури авт, підвод, піших, навіть на роверах їдуть, ті, може, ще кудись зайдуть. Але він тут залишиться. З Винник чути вже гарматні постріли, але це його не тривожить. Хай собі стріляють, коли мають набої. Він буде з Високого Замку приглядатися, як горять ліхтарні у Львові. Він вже старий. І стомлений. Сьогодні він вже не може обійти навколо Високий Замок і не може вийти на вершок кургану, щоб поглянути на місто, що тривожно дрижить, очікуючи нових подій. Як велика дитина, безпомічна дитина труситься від страху, що ніч прийде, а матері біля неї не буде. «Діло» вже давно не виходить і нема кому написати про те, що діється тепер у Львові. А це було так приємно колись прочитати в газеті, про ті всі події, що діялися у Львові, і він сам їх бачив на власні очі. Коли писали, що на святі Шевченка була заля випхана людьми, то писали про нього. Він був між тими людьми. Коли писали, що на Рідну Школу зібрали стільки то грошей, то писали про нього, бо він теж дав свою пайку. А тепер нема кому про це писати. І може добре, що вже «Діло» не виходить, бо він і так не має грошей на

передплату. Ройза теж вийшла заміж. Але не за Фінкового челядника. Він був завеликий для неї. Він був при міліції. Вона вийшла за начальника спиртотресту. І мала зараз діти. Поїхала з ним до Москви, чи десь там до якогось Ленінграду. Зробила кар'єру. Тільки малий Зельман пішов до криміналу за большевиків. За крадіж. А вія тут залишиться. Може, навіть, тут, на Високім Замку. Тут, де колись Данило стояв із своїми воїнами. І пан Колодрубєць чує, що історія дуже наблизилася до нього. А Катерина ніколи вже не скаже йому: запнися.

Збережено стиль і правопис оригіналу (Ред.)

Володимир Несторович

“Ревіндикації” малого Юлька
“Revindykaciji” maloho Julka

Юлько тримався бадьоро і не плакав, хоч як йому на плач збиралося. Він тулив до себе свій прапорчик, свою бляшанку з мотиллями і сітку, якою ловив сьогодні метеликів, і стримував думки, що багато швидше, ніж звичайно, стрибали в його дитячій головці.

Підміський потяг уже виїхав із станції Брюховичі і за нецілої пів години повинен був закінчити свою їзду у Львові. В вагоні гуло наче в вулику. Крикливі хлоп'ячі голоси мішалися із сміхом. Юліян думав, що колеги сміються з нього, з історії з його прапором, тому й не хотів, щоб вони бачили його сльози. Він дивився в кут вагону і вперто мовчав, бажаючи чимскорше відірватися від тих школярів та бути наодинці.

Думки Юлька заєдно травили пригоди, що їх приніс цей випадок зі Львова в ліс, спізнена «маївка» учнів 3-ої класи. Цю маївку відкладали вже двічі і всі хлопці з нетерплячкою чекали, коли врешті господар класи Щурек рішить, що погода добра і їхати можна. Як вони раділи, коли врешті вибрано перший червневий вівторок, соняшний і теплий. Щоправда, хрущі вже минулись, які хотілося стрясати з дерев, мов яблука, зате мотилів та інших комах було чимало. А втім самий ліс — яка краса! Бігати по ньому замість сидіти в класі — чи не розкіш?

Лиця школярів сяяли радістю, коли уставлялись двійками, щоб рушити до трамваю і ним дістатися на головний залізничний двірєць. Всі хлопці, як було вирішено, несли прапорці і всі були червоно-білі, з винятком одного. Цей був синьо-жовтий ...

Учитель Щурек зняковів, коли Юліян розвинув спокійно свій прапорєць, який залопотав на вітрі, здавалось, інакше, як усі інші.

— Рухлинський! — сказав, стримуючи лють учитель, — ти все мусиш вирізняватися...

— Я греко-католик... — наївно виправдувався Юліян і міцно тримав на рамені гарний, гладенький держак прапора.

— Русін, а по руску не уме, — почувись голоси.

— Вмію, а як не вмію, то навчуся, — боровився ясноволосий хлопчина.

— Жуць то, Юлек, бондзь мондри, — радив йому завжди прихильний Стах, а ще хтось виявив готовість занести синьо-жовтий прапорєць до школи і заховати в сторожа, щоб Рухлинський, вернувшись, забрав його додому.

Але той твердо відстоював право мати свою «хоронгєвку», як і вони їдуть із своїми.

Поїхали, вповнивши головами всі вікна вагону. Криком попрощали Львів і з криком вітали та працювали подорозі станції Клепарів і Рясну. В Брюховичах висипались з вагону і просто з

двірця пірнули в ліс. Тут ніхто про прапори не думав. Поклали їх хлопці на купу разом із частинами одержі, харчами та іншими речами, що їх не потребували для своїх забав.

А ліс зносив їм з усіх усюдів свої пахощі, свою весняну свіжість. Пташки, здавалось, усі злетілись до них. Стільки їх було і такі голосні вони були! Немов на змагання ішли: в кого, мовляв, дужчі горла, в них, чи в юнаків, що замість у школі сидіти, ліс гамором, сміхом і співом наповнили.

Хлопці спочатку трималися разом, бавлячись, як хотів учитель. Та згодом пан Щурек захотів спокою і зачитався серед тінистих хащів, а хлопці розбрились гуртками. Одні ганялись за мотілями, другі за своїми товаришами, інші жучків ловили і випробовували на них силу сонячного проміння, прикладаючи сочку з фотоапарату, при чому дехто обурювався на ту жорстокість, а ще інші лазили по деревах і вирізували палиці з рівного віття. Були й такі, що випробовували свою силу і качались по траві, тримаючись цупко руками. Ті, що приглядались, сміялися з цього змагання, особливо, коли змагуни вже злісно, немов півні, до очей собі скакали. Сміх, бувало, перерве хтось плачем, але коротким, бо біль у забаві швидко минає.

Юліян брав живу участь у забаві. Його бліді звичайно щічки пашіли і серце товклося від приємної напруги й від щастя. Якими непривітними

видались йому тепер будні у Львові. За кілька годин він знову буде мусіти забути про ліс і траву, про корчики і пташок, про жучків і мотилів. Ще трохи і знову почує гостре упімнення батька «не дурій» або навіть «не блазнуй», коли він зробить якусь витівку дома, або забагато буде сміятися ...

Снідали в лісі й обідати рішили теж там, розгорнувши пакуночки, що їх приготували завжди добрячі ручки матерей. Але гурток хлопців, за дозволом пана Щурека, пігнав на двірць. Одним хотілось гарячої кави, другим квасного молока, а іншим — морозива чи лімонади. Учителеві обіцялись вернутись не пізніше, як за годину. Провадив їх Метек, який не тільки знав усі дороги, але й усі стежинки в лісі, бо тільки рік минув, як його мама повдовіла і переїхала з Брюхович до Львова. Отож хлопці йшли за ним гусаком, поки не вийшли з ліса на високий беріг, де в долині виблискувались у сяві сонця залізничні рейки. О, Юліян знав уже добре дальшу дорогу. Він уже провів вакації в недалеких Бірках, що належали до домініканських ченців, і ходив до Брюхович на залізничну станцію не раз і не десять. Ось і стежина, якою він з сестрами і молодшим братчиком бігли зустрічати батька, часто бігли задихані, бо яром, по залізних рейках, простукав саме «жовківський» потяг, яким батько, напевно, приїхав ...

На станції тепер було майже пусто. Це ж не була неділя, ані субота, коли то довжезний перон і станційний будинок заміняється на велике муравлище людей, а початок червня ще не встиг кинути маси вакаційників-львов'ян, спрагнених шпилькових дерев і живицею сповненого повітря.

Хлопці прилипли на якийсь час до буфету, де стільки було лакоминок, покрутились по пероні, накупили прецлів і рушили з поворотом у ліс.

Учитель сердився. Задовго ніби їх не було. Зарядив негайну збірку, щоб повести їх ще до каплиці.

Хлопці кинулись збирати свої речі та прапори. І тепер сталось те, що Юліяном стрясло до глибини його душі: держак його прапору був відломаний і закинений кудись у гущу дерев.

Пан Щурек здвигнув тільки раменами, коли він йому поскаржився, а хлопці підсміхались, або ховали від нього очі. Тільки Метек назвав це «свинством»...

Для Юліяна прогулька втратила всю атракцію, ввесь свій чар. Зломання держака в прапорі він сприймав, як велику образу його почувань, а виявлену Щуреком байдужність, як ганебну поведінку, негідну вчителя. В його головці пересувались різні думки й рішення. Він питав себе: чому він ходить до польської школи, коли є українська, кілька вулиць далі? Туди чейже ходить Левко і Данко з сусіднього дому... «Так, але вони знають

добре мову, а ти ще калічиш її», — підказувало йому щось... «Дам раду», — протестував. Але що тоді було б з паном Любком? — із сумом думав Юлько.

Пан Любко, точніше, Любомир Черноус, був кандидатом на вчителя і був на третьому році вчительської семінарії, там же, де була і школа вправ, до якої ходив Рухлинський, де збігались вулиці Каліча й Осолінських. Він разом з іншими, такими ж як і він, кандидатами, приходив часто в його клясу, сідав у останні лавки і прислухувався лекціям, які вів Щурек, або один із його товаришів, і кандидати на вчителів теж дижурили на павзах по клясах, на подвір'ю та на галерії будинку. І тоді Юліян заприятелював з паном Любком. Яка страшно цікава була ця приязнь! Черноус був знаменитим рисівником. Він майже щоденно приносив якийсь власної роботи рисунок з боїв японців і росіян у Кореї і в Манджурії. Він навіть під час лекції, сидячи в останній лавці, міг олівцем рисувати страшні сцени з війни: як великани-росіяни атакували гострими багнетами, насадженими на рушниці, малих японців, як вибухали стрільна гармат і забивали людей, як російські вояки заплутувались у кільчастих дротах, а японці пражили на них з рушниць і на дротах уже повисло кілька вбитих... Юліян з цікавістю розглядав ці рисунки. Вони були куди кращі, ніж ті, що їх подавав «Век Нови». А Юліян так страшно ціка-

вився війною, що саме тоді йшла поміж Росією і Японією, і так хотів, щоб малі японці в пух і прах розбили великанів у зелених мундурах. Він незрозуміло розставляв своїх олов'яних вояків, що їх діставав на іменини, які зображували саме цих росіян і японців, та кожний раз покотом клав москалів і переможців на полі бою робив японців. Пан Любоко дав йому навіть кілька таких рисунків, ба навіть один образ, мальований олією на дощинці і той образ висів тепер у золотій рямці над його ліжком...

Але той пан Любоко ще й говорив гарно. Він оповідав Юліянові, що Русь — це тепер Україна і що русини — такі ж українці, як по російській стороні, та що нас на світі багато більше ніж поляків. Він сказав одного разу, що ревідикація — це для українців найважливіше. А коли Юліян спитав, що таке «ревідикація», то пан Любоко пояснив йому, що це відібрання всього того, що їм забрали сусіди — москалі і поляки. Можна, мовляв, ревідикувати предмети, доми, церкви, міста, пісні, а навіть людей, людські душі...

— Людські душі?.. — дивувався Юліян.

— Так. От уяви собі, — пояснював пан Любоко, — ти тепер ніби поляк, хоч греко-католик, але ти насправді українського походження. Коли я тобі розкажу, що твої діди, прадіди, були русини-українці, і коли в твоїй душі закоріниться це переконання і ти схочеш повернутись до народу, з яко-

го вийшли твої предки, то ти вже стаєш свідомим українцем. Це значить, що я ревідикував твою душу для України, тобто навернув тебе туди, де твоє місце. Ми втратили не тільки твій рід, ми втратили нашу шляхту і міщанство. Ось я Любомир, а є рід князів Любомирських. Вони були колись русини-українці, а тепер вони поляки. І таких є багато нинішніх польських панів, як на Україні — російських. Тільки графи Шептицькі частинно навернулись. І коли б нам удалося навернути таких, як князі Любомирські, то це мало б велике значення.

— Я тепер розумію, що таке ревідикація! — з гордістю сказав Юліян. — То так можна б і цілий Львів ревідикувати? Татко говорив, що король Данило заснував Львів для свого сина Лева.

— Так, Юльку, це правда. Львів є українським містом, хоч тепер нас тут меншість, але з нами є мільйони довкола Львова. Львів тому має польський вигляд, що жиди вживають польської мови, що німці, оті всі Гюбнери, Вінклери, Кребси, Кіршнери, Дітмари, купці, міщани, а також родини урядовців, яких прислала сюди колись Австрія, коли адміністрація тут була німецька, спольщились. До того доходить багато вірмен, ну, і що найсумніше, наших русинів-українців, що говорять по-польськи. Очевидно, ревідикація Львова — це справа нелегка, але колись таки прийде до

того. Напевно прийде. Чехи теж мали понімчене міщанство, інтелігенцію й аристократів, а яка ж тепер Прага інша, як ще була недавно...

Все те пригадував собі Юліян, коли, втиснений в кут вагону, що гуркотів по рейках, чув, як наруга над його прапором відчужила його від розбавлених і розспіваних товаришів.

Він думав тепер про те, що лекції української мови в польській школі йому не вистачає, що з Левком і Данком йому треба говорити по-українськи, щоб навчитись так, аби з нього не сміялися. І так йому це буде потрібне. Адже дома хочуть, щоб він був священиком. Батько згадав раз, що коли так, то мусів би йти до української гімназії. Мама дуже побожна і каже, що хотіла б мати сина «ксьондзом». «Буде з тебе поляк чи русин — це не грає ролі На одне й друге маєш право. Важне, щоб була з тебе порядна людина», — говорила вже йому нераз. Добра мама! Вона полька, але яка? Каже, що дідо як нераз розсердився, то лаявся по-українськи. А тіточна тета раз згадала, що її батька поховав священик зі св. Юра. Всіх їх тепер можна б ревіндукувати... — думав Юліян. А батько? Сам батько оповідав, що саме тоді, коли він народився, діда не було у Львові, а що батько народився дуже кволий, то перестрашена бабка, римо-католичка, побігла до своєї парафії св. Миколая і охристила дитину, щоб нехрищена не вмерла. І що ж? Вернувся дідо з комісії,

впав в страшну лють, коли довідався, що його син хрищений «на польське». Потім завіз його з новими хрищеними батьками до церкви й охристити вдруге. Оповідаючи це, батько всміхався, що його справа пішла аж до Риму, як скарга польського пароха на пароха греко-католицької парафії і там застрягла ... Отож, думав Юліян, дідо міцно тримався свого, дарма, що говорив тільки по-польськи...

— «Львуф»! — крикнув йому над вухом Стах і Юліян відірвався від своїх думок.

Під школою розійшлися. Юліян швидко вистрибнув з рядів і побіг, міцно стискаючи в жмені свій синьо-жовтий прапор із зломаним державом. Дома він сказав, що сам при забаві зломив через неухагу. Не хотів, щоб з нього сміялись і щоб на подвір'ю вся дівтора з нього глузувала ...

Але ця справа для нього не скінчилась.

Другого дня мала бути теж лекція співу. Як кожного разу, повторять хором за фісгармонією тонації: до-ре-мі-фа-со-ля-сі-до і знову навпаки: до-сі-ля-соль-фа-мі-ре-до, а потім за чергою виходитимуть, щоб заспівати пісню, яку собі кожний вибере, а спосіб співу поправлятиме вчитель. Хто він такий? Триньовський — «русин», але вчить по-польськи і польські пісні. І завтра він напевно викличе Юлька, бо він сидить у тій лавці, що на черзі.

І він злорадісно посміхнувся. Він вибере українську пісню. Скаже, що іншої не вміє.

Попросив маму сісти до п'яніна і грати різні пісні з нот. А було їх чимало, бо мати любила мелодійні і чутливі українські пісеньки та не раз дітям грала і заставляла співати. Спинився тепер на пісні «Родимий краю». Переспівав двічі дома і, другого дня, коли його покликав учитель, станув на ступні біля фісгармонії і назвав пісню. В клясі помічалось ремствування. Збентежений учитель вдарив по клявіатурі, а Юліян, хоч серце йому товчлось міцно, гордо глянув на своїх колег і почав:

Родимий краю, село родиме Вас я витаю,
серцю любимі Зелені ниви, ліси, могили, Щасливі з вами дні ми уплили ...

Співав він цю пісню з таким глибоким почуттям і надхненням, як ще ніхто досі. Учитель задоволене кивнув головою, зробив заввагу щодо віддишу при співі і покликав чергового. Кляса прийняла його виступ неприхильне. Та йому було байдуже. Він і не чекав чогось іншого. Зате на павзі приступив до нього худерлявий Стефко Шаля, стиснув йому руку і сказав: «я также русін». Юліян здивувався. Невжеж він не сам у клясі, а є хтось?

Коли вийшли зі школи, Рухлинський пішов уперше з Шалею разом, хоч вони раніше ніколи не дружили. І тоді Шаля визнав йому, що його батько переписав метрики всіх дітей на римо-ка-

толицьке, але він вважає, що це неслухне і що він «русин».

— Твій тато пан, — сказав Шаля, — а мій листонош. І якщо ти можеш бути русин, то чому я маю бути поляком?

Юліян ще того дня оповів йому про Україну і українців, що це те саме, що Русь і русин, що нас більше ніж поляків, про «ревідикації» та все те, що чув від пана Чорноуса.

— Боже мій! — думав з радістю Рухлинський, біжучи додому, бо загнався зі Стефком у зовсім іншу дільницю міста. — От і ревідикував уже одного для України ...

І коли про те оповів пану Любкові, той поцілував його в чоло і сказав: «я тебе за те дуже люблю». А потім дав йому ще кілька своїх рисунків.

Його прапорчик скоро був направлений і чекав на чергову прогулянку. Пан Салик, тапіцер, що мав у цих домах робітню, доробив йому новий держачок, ще краший дрючок.

— Як підросту, — думав Юліян, — то і його ревідикую ... Вирішив зробити це за два роки.

Збережено стиль і правотис оригіналу (Ред.)

Рабин Давид Кахане

Щоденник

Львівського гетто

Переховування в резиденції Митрополита Шептицького

23 травня 1943 року, того дня, коли німці вирішили ліквідувати табір, я працював у нічну зміну. Робітників табору звичайно привозили ранком. Цим ранком, коли ніхто з робітників не прибав, ми зрозуміли: щось трапилося. Через кілька годин ми дізналися, що табір оточений і там почалася страшна “вистава”. Німці ліквідують шість чи сім тисяч в’язнів, щоб звільнити місце для здорових жителів гетто, які повинні прийти до табору через декілька днів після ліквідації.

Десь за годину керуючий майстернями VІВ по телефону отримав інструкції надіслати всю нічну зміну до табору. Ми добре розуміли, що це означає. Кожний вирішив спробувати врятуватись, як зможе. Ніхто не намагався якось захиститися або організувати втечу. Я весь день ховався в пивниці. Після сьомої вечора, в сутінках, я вирішив йти до митрополита просити захисту.

Я зірвав жовту табірну нашивку, зняв брудний одяг і надягнув чийсь штани та піджак, які приготував задалегідь. Потім я переліз через паркан, вийшов з території фабрики та впевненим кроком рушив вулицями міста, начебто я не був

євреєм, і ніхто не міг мене впізнати. Я прямував до площі Юра.

Площа Юра розташована поруч з Єзуїтським садом, який потрібно було перетнути, щоб опинитися біля брами палацу митрополита. Але для цього я повинен був пройти повз гестапівських охоронців, що ходили взад-вперед, патрулюючи площу. Помітивши їх ще здалеку, я уповільнив крок і, коли вони мене минули, прослизнув у темряву вулиці (вулиці не освітлювалися) і почав підніматися схилом, поки не дістався брами. Я потягнув за ручку дзвоника і став чекати, коли відчинять хвіртку. Мабуть, я чекав не більше трьох-чотирьох хвилин, але вони мені здалися вічністю. Притиснувшись до брами, щоб бути якомога менше помітним, я зі страхом прислухався до важких кроків гестапівців нанизую.

Нарешті у хвіртці відчинилося віконце і я почув голос ченця:

– Хто ви? Що вам потрібно? – (Говорив він українською.)

– Я рабин Кахане, – відповів я. – Скажіть, будь ласка, митрополиту Шептицькому, що я хочу його бачити.

– Зараз, уночі? Це небезпечно.

З цими словами він затулив віконце. Я лишився назовні. Минуло ще п’ять, може, десять хвилин, що здалися вічністю. Я чув важкі кроки гестапівців, які ходили взад-вперед, і моє серце

вискакувало з грудей. Раптом хвіртка в брамі відчинилася і чернець швидко втягнув мене всередину. Я був майже непритомний. Зачинивши хвіртку, він повів мене до палацу митрополита.

Я був брудний і вошивий. Мій одяг давно перетворився на дрантя. Піджак і штани, дані мені кимось у гетто, здавалися мені цілком пристойним вбранням, але за виразом очей ченця я зрозумів, що мій вигляд його налякав. Він повів мене до пивниці, де я зміг вимитися, опісля чого дав мені чисту білизну і верхній одяг. Мої брудні вошиві ганчірки відразу були спалені. На одинадцять годину я був уже готовий.

Митрополит чекав мене, незважаючи на пізню годину, і привітав з великою теплотою. Його добрі, мудрі очі нітрохи не змінилися. “Ти можеш залишатися тут, – здавалося, говорили вони, – тут про тебе подбають”.

“Розкажіть мені, будь ласка, – почав митрополит, – чого вам довелося зазнати з моменту нашої останньої зустрічі минулого літа. Ви, звичайно, знаєте, що протягом вашого перебування в таборі нам передали багато дітей. Я можу назвати вам імена священників, які взяли їх під свій захист. Діти знаходяться в добрих руках і одержують гарне виховання. А зараз я готовий допомогти вам”.

Я розповів йому про табір, про жорстокості і звірства, про вбивства, про те, що відбувалося

під час перекликів. Я розповів йому також про ті дні, коли заподіяли смерть шести чи семи тисячам євреїв, і про майбутню ліквідацію гетто. Коли я змальовував йому гетто і табір, те, в яких страшних умовах жили євреї, я бачив, як по його обличчю котилися сльози. Наша розмова тривала три чверті години.

Після цього він доручив мене турботам свого брата, ігумена Климентія Шептицького, котрого він запросив до себе наприкінці нашої розмови. Ігумен відвів мене в просторе помешкання, де була бібліотека. На час мого перебування в палаці на горі Юра це місце стане моїм укриттям.

Особиста бібліотека митрополита налічувала понад 1000 томів. В одному з її закутків для мене була влаштована схованка, де я міг перебувати деякий час. Це місце з усіх боків оточене поліцями з книгами, і людина, яка увійде до бібліотеки, не зможе помітити, що хтось ховається серед них. Замість ліжка мені дали шезлонг, на якому я міг спати або просто відпочивати вдень.

Насамперед мені хотілося б сказати декілька слів про кафедральний собор, названий на честь Святого Юрія, з'єднаний з палацом архієпископа Шептицького. Саме в соборі Святого Юра митрополит Шептицький відправляв службу Божу. Це була велична споруда в стилі рококо, побудована архітектором Бернардом Мердерером, що жив у Львові в середині вісімнадцятого

сторіччя і лишив цьому місту в спадщину багато прекрасних будинків.

Що за людина був митрополит Шептицький, який надав мені свій захист? Той, хто з такою добротою ставився до євреїв, хто виявив до них стільки співчуття і хто ховав у своїх монастирях стільки єврейських дітей?

Його родовід сягає тринадцятого сторіччя. В давні часи Шептицькі були дідами (руськими аристократами), що згадуються в хроніці життя і діянь князя Лева, засновника міста Львова. Дідич на прізвище Шептицький, перший з предків митрополита Шептицького, про якого збереглися письмові згадки, належав до оточення князя Лева. Якось митрополит сказав мені: “За походженням я належу до стародавнього роду, який можна порівняти з родом Габсбургів”. Рід Шептицьких проживав у своєму родовому маєтку Прилбичі, неподалік Яворова. Серед предків нинішнього митрополита було багато славетних українських єпископів ще до об’єднання української церкви з Ватиканом. До них належав митрополит Львова й Галича, відомий як митрополит Галицький.

Згодом Шептицькі асимілювалися в польській культурі, подібно багатьом українським аристократам Східної Галичини. Нинішній митрополит народився 29 липня 1865 року в родовому маєтку Шептицьких Прилбичі, в родині графа

Шептицького, що уже встигла стати цілком польською. Його мати Софія була дочкою графа Олександра Фредра, відомого польського поета і драматурга, тоді як батько, незважаючи на асиміляцію в польській культурі, пишався своїм аристократичним українським походженням. Батьки були глибоко релігійними людьми і виховували юного Романа (його перше ім’я) у релігійному дусі.

З раннього дитинства Романа приваблювала робота священнослужителя і, як розповідають, він часто казав, що хоче стати священником. На той час українська церква належала до уніатської церкви (назва, яку вона одержала в результаті об’єднання української церкви з Ватиканом). За ритуалами богослужіння це була грецька ортодоксальна церква.

Його схильність до служіння Богу супроводжувалася симпатією до українського національного руху. Він хотів повернутися до своїх національних витоків – до українського народу. Батько Романа, граф Іван Шептицький, і мати Софія, уроджена Фредро, не схвалювали його посвячення в духовний сан, так і навернення до українського націоналізму і відмову від полонізованого культурного оточення. Вони всіляко намагалися відмовити Романа від його вибору, коли той був ще гімназистом. Після закінчення гімназії його відправили до Німеччини, де він вивчав

право і після блискучого закінчення курсу одержав ступінь доктора юридичних наук.

Погляди й симпатії Романа цілком поділяв його брат Казимир, майбутній ігумен Климентій Шептицький. Третій брат, Станіслав, відмовився стати українцем і до останніх днів свого життя залишався поляком.

Після одержання ступеня Роман Шептицький прийняв рішення вирушити до Італії, щоб нанести візит папі Левові ХХІІІ і поставити йому запитання щодо свого майбутнього. Після свого візиту до папи, що відбувся в 1886 році, Роман вирішив відмовитися від римської католицької церкви і приєднатися до грецької католицької церкви. Крім того, він вирішив вступити до богословської семінарії і стати священником.

Обговорюючи з Папою становище греко-католицької церкви в Східній Галичині, Шептицький зробив йому досить зухвалу пропозицію: він повідомив про свої плани очолити греко-католицьку церкву в Україні і посилити її співробітництво з Ватиканом. Папа благословив цей проект і пообіцяв свою підтримку.

Повернувшись додому, Роман повідомив своїм батькам, що збирається піти в монастир, вивчати богослов'я і стати священником. Як не противилися батьки його планам, але після довгих суперечок вони поступилися і дали свою згоду.

Для здійснення ідеї, що стала змістом усього його життя, – об'єднати українську східну православну церкву з уніатською – він вступив до ордену Василіан.

Маючи три докторських ступеня – з філології, богослов'я і юриспруденції – він розпочав своє служіння в ролі священника і став швидко просуватися по службі. Його першим високим саном був сан архієпископа міста Станіславова, після чого він був призначений митрополитом Львова.

Учорашній Роман Шептицький, а нині Андрей Шептицький, митрополит греко-католицької церкви, нащадок давнього аристократичного роду, чий предки посідали архієпископський трон міста Львова, був з ентузіазмом прийнятий українцями і всім населенням України, також євреями, які розуміли, що цій людині призначено відіграти вирішальну роль як у житті народу Східної Галичини, так і у греко-католицькій церкві.

Однією з його перших дій було створення в 1907 році ордену Студитів. Студитами називали об'єднання ченців, що повністю присвятили себе служінню Богу і допоміжності людям, де б вони не були – вдома або на роботі. Жили вони у своїх монастирях, але більшість із них працювала поза монастирськими стінами. До ордену входили також миряни – робітники, селяни і представники найрізноманітніших професій, що вирішили

відмовитися від мирського життя і присвятити себе допомозі іншим людям. Своє життя студитський чернець проводив у праці і молитві.

До моменту заснування монастиря 40-річний брат митрополита, граф Казимир Шептицький, був юристом, який мав широку популярність, членом Віденського парламенту. Андрей переконував брата відмовитися від своєї світської професії, закінчити духовну семінарію, стати священником й очолити студитський орден. Казимир, що одержав ім'я Климентій, став керувати всіма студитськими монастирями, що потім відіграли важливу роль у порятунку євреїв.

Серед монастирів, які взяли участь у порятунку євреїв і, зокрема, в переховуванні єврейських дітей, був і той, що знаходився на вулиці Петра Скарги, відомий своєю знаменитою бібліотекою візантійських рукописів ("Студіон"), що нараховувала тисячі томів. Студити мали кілька монастирів: монастир Кушевича під Львовом, у Скнилові, в Уневі біля Перемишлян був центральний студитський монастир, а також скит у селі Підлюте, парафіяльний дім у селі Коростов, осередки у Дорі (Гуцульщина). Були й жіночі монастирі: Личаківський монастир на вулиці Убоча – його ігуменя Йозефа (на прізвище Вітер) очолювала всі жіночі студитські монастирі: в Якторові, що був приєднаний до Унева, і у Бруховичах, разом з його дитячим будинком. Жіночі

студитські монастирі відкривали дитячі будинки – сиротинці, організовували дитячі садки – захованки також поза монастирями.

У Львові митрополит Андрей Шептицький енергійно включився в культурне життя українців, у коло яких він повернувся зі своєї полонізованої сім'ї. Він самовіддано боровся проти політики полонізації, за що піддавався переслідуванню з боку галицьких поляків, а згодом і польського уряду. Митрополит виступав проти дискримінації українців, всіляко сприяв відродженню їхньої культури і моральних стандартів і по-дружньому ставився до євреїв.

У його архівах я знайшов листа на адресу представників Львівської єврейської громади. Він ніколи не забував надати бідним євреям матеріальну допомогу перед святом Песах, щоб вони могли купити собі мацу. Це було пасхальним пожертвуванням. До чека він завжди докладав записку зі словами дружби на адресу єврейського народу. Один лист був написаний ним особисто на піднесеному біблійному івриті. Його вчителем івриту був усім відомий у Львові антиквар і збирач книг Нафталі Зигель.

У той час, коли Андрей Шептицький був призначений митрополитом і до початку війни я не мешкав у Львові. Проте мені хотілося б відзначити, що в перший період Другої світової війни греко-католицької церкви, а також йому та

його оточенню прийшлося дуже скрутно. Він часто розповідав мені про переслідування з боку совєтської влади, що почалися 1939 року та продовжувалися аж до початку війни між Німеччиною і Совєтським Союзом. У всякому разі, період, що нас цікавить, почався 22 червня 1941 року.

Українське населення Львова раділо приході німців і готувалося гучно привітати нових правителів. Люди бачили в них рятівників від совєтської окупації і вірили, що німці гарантують їм повну незалежність і дозволять створити незалежну Україну. Проте їх чекало гірке розчарування.

[...] Проте повернемося до моєї розповіді: я одержав притулок у бібліотеці митрополита. Чернець, що прислужував митрополитові, тричі на день приносив мені їжу. Моя їжа складалася, головним чином, із хліба та овочів, а іноді я одержував варене яйце або склянку молока. Усе це приносили не з кухні, тому що моє перебування в палаці трималося в таємниці. Про нього, крім митрополита, знали лише дві особи: цей чернець і секретар митрополита, священник Жолдак. Останній, розумна і добра людина, був дуже прихильний до мене, дуже тепло ставився до євреїв і щиро їм співчував.

На другий день свого перебування в палаці я удостоївся візиту ігумена Климентія Шептицького. Він кілька годин провів у відгородже-

ному для мене закутку бібліотеки, розраджуючи мене і розповідаючи про мою дружину і дочку. З огляду на необхідність дотримання безпеки він відмовився назвати місце, де вони ховаються. У ці часи важких іспитів, сказав він, ніхто не знає, що принесе наступний день. Хтось із нас може потрапити в руки гестапівців і під катуваннями розповісти їм про укриття. Зараз мені достатньо знати, що вони здорові й перебувають у безпеці. Мою дружину забезпечили надійними українськими документами і вона працює в місті, а дитину влаштували у дитячий будинок. Його м'яка, втішлива промова суперечила суровому, аскетичному вигляду його обличчя. Я бачив, що він глибоко розуміє невимовну трагедію мою і мого народу і щиро нам співчуває, сприймаючи наші муки, як свої власні. Якось він мені пообіцяв, від свого імені і від імені митрополита, зробити все можливе, щоб врятувати єврейських дітей. "Але я повинен сказати, – додав він, – що це дуже важке завдання. Не кожен здатен піднятися до того, щоб ризикувати своїм життям заради порятунку єврея. Не кожний готовий до такого вчинку. Дівчаток рятувати легше, ніж хлопчиків. Митрополит розіслав інструкції деяким священникам у повітових містах, як рятувати дітей і куди їх приводити, але я не можу назвати імена цих людей, знов-таки, з міркувань безпеки". [...]

Альма *Alma* Гечко *Heeczko*

Фрагменти щоденника
Fragmentsy dziennika

**Фрагменти щоденника мешканки Львова,
котра змушена була переселитися до Польщі
[26 квітня 1944 — 18 травня 1945 року]**

1944

26 квітня, *середа*. Вийхати чи залишитися? Ось-ось почнеться сутичка між альянтами і москалями. Діються жакливі речі. Українці винищують нас страхітливим чином. Брама нашого будинку увесь день закрита на засув.

По селах українці за згодою німців убивають поляків. Палають села, селяни втікають. У нашій кам'яниці дуже багато втікачів.

Немає дня, щоб не було [авіа]нальоту. Людина живе у постійному напруженні. За Львовом москалі бомбардують якісь об'єкти. Кажуть, що німці перед відступом накажуть населенню покинути місто, щоб потім усіх убити [така практика застосовувалася у східноукраїнських містах, зокрема у Києві. — *А.П.*].

Втікати? Куди? Стільки людей, без їжі, без даху над головою... Від смерті не втечеш. У місті напевне найнадійніше. Але де можна віднайти певність? Вийхати, щоб десь на чужині загинути... Ні, краще залишитися у власному домі, у рідному місті. Всіх чекає однакова доля. [...]

13 травня, *субота*. Люди втікають на Захід. Не відомо, від кого ця втеча — від москалів, від німців, від українців... [...]

22 липня, *субота*. Львів оточений. Перші залпи пролунали зі сторони Збоїщ, потім ми чули артилерію із західного боку. Більшовиків не видно.

23 липня, *неділя*. Німці підпалили рафінерію [нафтопереробний завод]. Вигляд чудовий. Сніп вогню вилетів із сичанням вгору, сохвилі вибухали накопичувачі бензину і нафти, хмари чорного диму. Вогонь шалів, літав високо в небі. Дим як довгий шарф тягнувся у сторону Замарстинова.

Панує тиша. Виглядає на те, що місто оточене. Години тягнуться так, що виглядають тижнями. Поки ще нічого не діялося, людина жила з дня на день, а зараз, коли ми з години на годину сподіваємося остаточної атаки москалів, нічого не можемо робити, плентаємося з кутка в кутка.

Неподалік склади, повні цукру, муки, консерв і мармеладу. Люди ходять туди і виносять, що тільки можна.

27 липня, *четвер*. 6.15. У Львові совети. Ми бачимо їх через вікно. Прийшли — “союзники наших союзників”. Але як вони ставитимуться до нас?

20.00. На ратуші та кам'яницях вивішено польські прапори. Поруч із польським висять американський і советський прапори. Я відчуваю,

що це не те, на що ми чекали. Багато говорять про Василевську та її комуністичну Польщу. На вулицях видно польську варту із зброєю, на рукавах біло-червоні пов'язки.

29 липня, субота. Москалі зажадали, аби поляки із варту мали на шапках зірки. Командування Армії Крайової не погодилося. Польських вартових роззброїли і порозвозили. З ратуші знято польський і американський прапори.

23 серпня, середа. Не відомо, що діється із поляками, котрих москалі забирають до війська. Це називається набором до польської армії, але справою займається советська комісія. Чоловіків вивозять до Росії; буцім там вони мають пройти вишкіл, а пізніше — на фронт. У мене таке враження, що усіх їх загонять на роботи.

30 листопада, середа. Мобілізація триває. До Львова приїхала польська комісія, котра вербує добровольців — офіцерів та підофіцерів. Якщо хто зголоситься до польського війська, уся родина отримує польське громадянство і має право виїхати до Польщі; до Польщі за Бугом. Кордон під Перемишлем. На гвалт хочуть нас виселити і на території східної Польщі утворити Україну.

Відійшов перший транспорт. Ми поки що не маємо наміру записуватися на виїзд.

1945

11 січня, четвер. Уже вісім днів тривають масові арешти. Арештовують тих, котрі мали будь-які стосунки із німцями, діяли на шкоду советам, фольксдойчів, тих, хто має на сумлінні гебреїв, хто жив не по засобах, хто за німецьких часів працював у судах; арештовують поляків, котрі зі страху перед бомбами втекли на Захід, а зараз повертаються по домівках.

Людей охопив страх. Стоять у чергах в Управлінні Репатріації та записуються на виїзд до Польщі. Кожна родина може взяти до двох тонн багажу. Найбільше мені шкода піаніно.

Ходить поголос, що на Заході не краще. Хоча ми й боїмося, але вирішили їхати. Невідомо, як довго ще триватимуть арешти. Ми не вчинили нічого, що могло б викликати арешт; але їм не потрібні приводи. На кожен стук в двері мене колотить страх. Ми усі боїмося.

22 січня, понеділок. 1 лютого припиняється реєстрація на виїзд; потім нікого не випустять і вивезуть поляків до Росії. Так напевне станеться, якщо Львів буде визнаний за Росією. Про всяк випадок ми реєструємося, аби мати відкритий шлях на Захід. Позаяк впав сніг, і зима добряче за нас взялася, подамо пізніший термін виїзду. Може до того часу скінчиться війна, а Львів залишать Польщі.

31 січня, середа. Ми зареєструвалися на виїзд на Захід. Плануємо оселитися у Кракові.

7 лютого, середа. Уже кілька днів триває конференція “трюх”: Рузвелт, Черчїл і Сталїн. Гасло: свобода усїм народам. Для свїту, а особливо для нас вона має переломне значення. Вїйна чи мир? Якщо мир, то що буде з нами. Львїв і Вїльно польськї чи советськї?

Якщо ми муситимемо залишити Львїв, зостануться спогади, закрита сторїнка життя. Моя дитина взагалї не пам’ятатиме Львова.

9 лютого, п’ятниця. Чекаю на кїнець конференцїї. Якщо вїйна — ясна рїч залишаємося. Якщо мир, а отже утрата Львова — евакуацїя необхідна.

13 лютого, вївторок. Конференцїя закінчена.

24 березня, субота. На другий бїк ми вирїшили виїхати пїсля свят. Тато сколотить скриню на речї. Я попродам з хати, що можна; постїйно бракує грошей на життя і на виїзд.

9 травня, середа. Вчора нїмцї пїдписали капїтуляцїю.

Люди говорять про можливу третю [свїтову] вїйну. Невїдомо, що робити — залишитися чи їхати? Ми дуже боїмося нової вїйни; у такому випадку я волїла би бути на тому боцї. Мїж своїми людиною почувається бїльш певною. Тут залишиться жменя полякїв; решта советї і українцї. Чи встигнемо виїхати? Ми у жакливому розпачї. Залишитися ми не можемо, бо вже забрали евакуацїїнї листи. Їхати не хочемо. Можемо тїльки зволїкати.

Їдемо в невідоме, нове мїсце проживання, новї люди. Якщо ми залишимося тут, то у випадку збройного конфлїкту советї вивезуть заарештованих полякїв до Сибїру. Краще вже у невідоме, але до своїх, аніж в невідоме на Схїд. [...]

Моїй мамї все одно: “Я втратила все, рїдне мїсто, роботу; треба їхати, ми нїчого не змінимо”. Тато в принципї хоче їхати, але щодня бїгає до знайомого слухати радїо. Вертається із рїзними звїстками, тїльки не з тїєю одною, на яку ми усї чекаємо.

В будинку рух, балаган; посерединї кїмнати стоять три величезнї пакунки, валїза Мартусї і лялька, котра плаче.

18 травня, п’ятниця. Завтра виїжджаємо. Це останнїй вечїр у Львовї. Пишу в їдальнї, на скринї. Наближається буря, здалеку чутно громи.

На останню прогулянку ми пїшли пїд Високий Замок. Зелено, чудово, на каштанах свїчки; прекрасний травень. Я так люблю цей закуток, майже щодня сюди приходила. А сьогоднї я востаннє дивлюся на Високий Замок. Це неможливо, аби вже нїколи я сюди не змогла повернутися.

За вїкном вїтер, блискавки, дощ. Усї сплять, а я пишу про кожну дрїбницю. Я прожила 24 роки. Я народилася в кїмнатї, де зараз спить моя дочка. А зараз я повинна звїдси поїхати. Нас виганяють з рїдної землї.

Переклав Андрїй Павлїшин 345

Karl Schloegel

Карл Шлоегель

Lemberg - Hauptstadt der
Львов — столиця
europaeischen Provinz
європейської провінції

Львов лежить на краю світу. Діставшись нарешті до Львова, подорожній виснажений. Бо позаду – довга дорога, а здебільшого ще й ці кордони, що відбирають стільки часу й сили. Хто доїздить сюди з Відня, Будапешта чи Праги, той пробув у дорозі добу. З Берліна, через Краків, уже треба розраховувати на дві, так само з Бухареста. З Москви до Львова доїздиться за одну ніч. Львов – це кінцева станція для урядників і відрядних офіцерів, для багатьох Львов – це просто дещо довша зупинка в транзитній подорожі, або ж станція пересідання для тих, що ідуть далі в Карпати: на курорт чи відпочивати. Львов розташований на перетині ліній, що поєднують великі міста, але, передусім, він лежить у затінку кордонів. Подорож туди – це подорож на узбіччя, хоча й провадить вона до центру Європи.

Труднощі такої мандрівки не є технічного або, скажімо, організаційного штибу. На запитання “Де знаходиться Львов?” можна відповісти за допомогою мап чи довідників. Зрештою, і туристичні бюро, що зазвичай не мають про це зеленого поняття, теж швидко вчаться. Труднощі беруться звідтіля, що йдеться про місто, яке провадить подвійне життя: одне – в наших головах, а інше – справжнє. Ця подорож провадить в терени, що їх

заледь можна адекватно описати: це європейський центр і периферія водночас. Йдеться про сучасне місто, яке, однак, чужинці відвідують здебільшого тільки тому, що воно має велике минуле. Бо Львов – це Лемберг. Але одразу слід додати, що це ілюзія. Хто їде до Львова, той приїздить у велике советське місто, а не в габсбурзьку фаторморгану. Лемберг – пріоритетне місце уявних подорожей, та хто дійсно туди вирушає, прибуває в сучасність. Подорожнім цікаво, скільки променів від саява *fin de siecle* досягли сьогodenня, їм кортить довідатися, що змогло перетривати від міста, яке потрапило поміж фронтів європейської громадянської війни. Ми можемо точно вказати це місто на мапі, проте знепевнюємося, коли слід визначити його місце в сучасній європейській свідомості. Воно лежить, либонь, десь у сірій зоні між ностальгією та ігноранцією, між давно минулою історією і позаісторичною сучасністю. Ця подорож провадить на полюс сумніву, чи Європа в своєму центрі взагалі ще є помисленною [...]

Молодий Львов

Сьогоднішній Львов – це Львов після катастрофи. Життя міста – це життя тих, хто прийшов або виріс тут *опісля*. Через десять років Львов буде містом-мільйонником. Тут є великі заводи, що виробляють автобуси і телевізори, радіо- і телевізійна станції, десятки театрів, музеїв, інсти-

тутів, фестивалів і газет. Львов провадить нормальне життя нормального великого советського міста, нові райони якого, щоправда, не видні зі старого. У певному сенсі Львов – місто подвійне, розщеплене. Старе місто на своєму місці, ним користуються, але його не беруть у власність його ж міщани. Коли дивитись на будинки, видно, що вони належать не комусь, а всім. На книгарні – що книговидавництво стало справою держави. На музеї – що це заклади виховання, а не поширення історичного матеріалу. Церви – це “архітектурні ансамблі”. Кафе, – попри їхні великі вікна, крізь які можна спостерігати за вуличною метушнею, – не місця затишного перебування, а заклади харчування максимально досяжної інтенсивності. Крамницям ніби на чолі написано, що бажання покупців значно перевищують вічно дефіцитну пропозицію. Мова, що її чути на вулиці, – це мова, спільна для всіх. Назви вулиць упізнаєш вже з інших радянських міст: проспект Леніна, вулиця Миру, вулиця Фрунзе. Дивлячись на одяг чи поведінку людей на вулиці, неможливо визначити, до якої верстви або професійної групи вони належать. Львов перетворився на мегаполіс, але в решті Європи про нього знають менше, ніж про значно менший передвоєнний Львов. У Львові нема жебраків – і все ж місто збідніло відтоді, коли через нього неможливо було пройти, щоб тебе не обсіли прохачі. У Львові набагато більше шкіл

і навчальних закладів, ніж будь-коли раніше, зате набір точок зору, згідно з якими викладають, радше звужився. Ніхто не голодує, зате розмаїття кухонь, серед яких можна було вибирати раніше, скоротилося до однієї-єдиної. Давній Львов, навіть переповнений поспіхом перехожих, не так вже віддалений від притишеного міста. Старе міщанське місто Львов є містом без міщанства. Львов не є місто, де час зупинився, а місто, випереджене іншим часом, кавалок модерності, переханий модернізацією. Молодий Львов новобудов – місто, побудоване одним махом; старий Львов потребував століть. Молодий Львов виявляє старому пошану, і все ж не може здолати дистанції між епохами.

Втім, можливо все зовсім не так, бо це просто спостереження чужинця, що не має дотичності до внутрішнього життя. Ця підозра виправдана, бо відбувається щось нечуване: Львов починає говорити про себе і своє спровінційнення в епоху поступу. У міському музеї виставляють світліни Львова зі зламу сторіч. Вивіски і реклама – це вивіски і реклама польських, австрійських або єврейських крамниць. Виставлені довоєнні газети – всіма суцими в ті часи у місті мовами. Виставлений і польський план міста. Надворі якийсь вуличний торговець пропонує фотоальбом про історичний Львов – його розбирають за лічені хвилини. На якомусь зібранні з рук у руки пере-

дають машинопис; це проєкт програми Демократичного Фронту України, що орієнтується на прибалтійські ініціативи. Його з цікавістю читають і передають далі. Кілька місяців тому кількоро приватних осіб у Львові вперше організували виставку “Єврейське мистецтво”; її відвідали тисячі. Тим часом вже виникло товариство єврейської культури, і на його зборах обговорюють створення курсів вивчення єврейської мови та ідишу, танцювального ансамблю і театрального гуртка – а також спорудження монументу жертв львівського гетто. Проєкт вже готовий, а рахунок для збору громадських коштів – відкритий і публічно оголошений. Єдина неушкоджена синагога, що слугує сьогодні спортзалом для фізкультурного факультету, має бути передана громаді. На місці, де стояла Золота Роза, молодь, добровольці під орудою архітектора зайняті відкопуванням фундаментів. Все це відбувається за згоди і підтримки міської адміністрації. Львівські публічні площі, одні з найгарніших в Європі, знову готові стати місцями публічного життя – для молоді, що їй тут задля простоти кличуть гіппі, або для охоронців пам’яток. Парк ім. Івана Франка перед університетом – сиріч старий міський парк перед галицьким сеймом – знов перебирає публічну функцію, перетворюючись на улюблене місце проведення мітингів у Львові, що прокидається для громадського життя. Львов виходить з тіні кордону. Тисячі

поляків приїздять сюди, і то не тільки до родини або доглядати за могилами, а й задля гешефтів. Елементарна боротьба за найменшу вигоду зводить обидві сторони разом, навіть якщо наразі ще й не зближує.

Місто, що стає спроможним говорити про себе, обов’язково знайде відповідну мову для висловлення того, що з ним сталося. Можливо, воно знову здобудеться на те багатоголосся, що ним єдино можна розповісти історію цього середньоевропейського міста – а не тільки історію міста з назвою Львов. Це історія про те, як транзитні двірці перетворюються на вокзали кінцевого призначення. Такий Львов був би спроможний описати, чим би місто могло бути сьогодні: ймовірно, чимось новим, а не просто габсбурзьким кавальчиком на советській території, чимось, що наприкінці цього сторіччя, можливо, змогло би вийти за рамки *fin de siecle*.

Наприкінці довгого повоєнного періоду Європа віднаходить свій голос. Така Європа потребує міст, що виляються із затінку кордону і спустошеної західно-східної провінції. Європі потрібні нові міста-пограниччя, міста “розмитих кордонів”.

1988

Переклав Юрко Прохасько

349

Віктор Неборак

*Viktor
Neborak*

Вірші

Virsi

Детектив

(відеокліп)

Я був запрошений в “Дністер” – про це ще скаже преса.
– Дубль перший! Тиша! Ейн, цвей, дрей... “Вас вже чекають, сер!”
Мене чекали у “Дністрі” Ірена-поетеса,
авантюрист Іван-Бакштейн і Юзьо-мільйонер.

Я увійшов, як Бельмондо, всміхнувся піаністу,
я чемно привітав усіх... Стоп! К бісу Бельмондо!
...я йду, як юний терорист у нетрях “Інтуриста”,
ще вокаліста зіб’є з ніг на верхній ноті “до”!

Троянди – дамі, вам – “здох пес”! Метелик. Камізелька.
Слабка тінь уст. Шампана шал. Пляшки і тарілки.
– Як добре, що усе це є: жінки, вино і спека!
(Хоч я насправді пив “Байкал” і думав – “мудаки...”)

Наш режисер – старе мурло: і все це блеф, панове!
Він з нами зняти захотів німецький детектив.
Та гіпнотично за вікном зависли очі Львова!
І я палю цигарку “Львів” під звуки групи “Львів”!

Дівчата-лялі смокчуть бар і смокчуть джентльменів,
у джентльменів чорна крив, немов гречаний мед.
Іван шепоче в ритмі “вальс»: «Я вас хочу, Ирена!”
А Юзьо-мільйонер зайшов в жіночий туалет.

Чарівний світ! Бріджіт! Лоліт! Панчохи! Унітази!
Не верещіть, дитя моє, – пре з мене олів’є...
Класичний кадр! – секс-бомби, yes! Напружуючи м’язи,
витискуйте лайно своє, де мільйонер блює!..

Зливайте воду!.. Юзьо щез. Ірена – незрівнянна.
Що далі? “Любий, я твоя!” Іван у трансі стих,
і рівно через п’ять секунд Івана-наркомана
пускаю чорним ліфтом я до Бога і святих!

А все це кодло п’є, жере, п’яніє, продається,
і не підозрює воно, що станеться за мить...
Я залишаю дипломат – “я залишаю серце!” –
розбивши тьми нічної дно, мій «мерседес» летить...

СЕРЦЕ, КИНУТЕ В ЮРБУ, ВИБУХАЄ: – БУ!-БА!-БУ!

.....
Небо повне ірами тріпотіло крилами
а на очі падали пальці наче ангели
про кохання і про гай ротик про читай...

1988

Катастрофа

(версія вулиці Академічної зразка 1993 року)

Літак, розламаний навпіл, поїдає прозорість, він
завис між “Інтурою” та “Україною”, остів
падіння не зауважує, здриги бруку і стін
гасять п’яні підосви тубільних сяйливих монстрів.
Потоки пива, потоки поту, хід магнетичних ніг,
час, розклеєний, як афіші, гроші, колеса, трійло...
Каравела консерваторії випускає за тілом тіло
людиноподібних звуків, зітхань, верещань і втіх.
Мисливці перемішалися з гречкосіями і кочівниками.
Генетичні завихрення у пошуках форм.
Філармонію вгору видовжує хор і пізніше фурор,
а пресує пустеля ночі, вивертаючи стелі у ями.
Будівлі обростають морфічними стеблами снів,
будівлі викидують прибудні душі на брук.

Пальта будівель – сірі, перуки занедбано, друк
на візитівках свіжий. Декілька чорних слів.
Вулиця (чи проспект) з привидами дерев
виношує в собі яйця офісів, банків
і борделів. П'ять псів – згряя панків –
перетнуло вулицю. Впало, затаракотіло “пся крев!”
Польськість вилазить. Німецькість зраджує. Українськість хропе.
Піратські фільми “на русском” будують мости у макітрах.
Галичина, як море колій, шляхів і т.д. і т.п.,
огортає. Домашньо, затишно, наче градусам у півлітрах.
так ми, панове, подорожуємо в абсолют
між Галицьким ринком і коридорами бібліотеки Стефаника.
Наші могутні нащадки дадуть нам у зад салют,
сподіваюсь. І крапка. І обійдемо без пам'ятника.

Григорий КОМСКИЙ Комський

Тени теней

Тіні тіней

Лекарство оказалось вреднее болезни. Спасаясь от славы и бесчестия, я пытался найти прибежище в одиночестве своего подлинного “я”, но у меня не было “я” – в глубине своей души я обнаружил озадаченную безликость.

Ж.П. Сартр

Я родился во Львове. 7 августа 1950 года. И до сих пор считаю, что мне крупно повезло. Потому что светили варианты похуже: городишко Лида, Гродненской обл., например, где мой отец, 26-летний старший лейтенант, служил по возвращении с фронта журналистом в армейской газете. Или колымский лагерь, где появился на свет мой друг Максим Добровольский, сын киносценариста А. Добровольского, и где в ту пору отбывал свою жизнь В. Шаламов, автор знаменитых впоследствии “Колымских рассказов”. Или, черт знает, в какой еще дыре на необъятных просторах того, что еще не так давно именовалось “нашей Родиной”. Всем, кто родился, повезло, но тем, кто родился во Львове, повезло вдвойне (варианты Парижа или Малых Антильских островов отменяются ввиду утопичности). Считаю нужным подчеркнуть, что каждый человек имеет пра-

во родиться, где ему заблагорассудится, и при этом считать место рождения своей родиной, даже если это кому-то не нравится. Признаться, я не сразу понял, что мне повезло, и, что с семи лет у меня появится чуткий и всепонимающий гувернер. Он преподавал мне основы гармонии и пропорции, приучал разбираться в деталях, не упуская из виду целого. Прогуливаясь со мной, он учил меня общительности и одиночеству. Давал уроки украинского и польского. Прививал мне терпимость и гасил вспышки непомерной гордыни. Радовался моим успехам и утешал в минуты несчастья. Пугал призраками, масонами и иезуитами. Но все это было позже.

Полугодовалым меня замотали в солдатское одеяло и повезли на Чукотку, куда мой отец получил назначение. Во Владивостоке я заболел одновременно скарлатиной и корью, но поскольку навигация завершилась, нас погрузили в трюм грузового корабля, забитый солдатами, и мы вышли в море. Здоровая солдатская пища (селедка с картошкой и, главное – никакого молока) быстро поставили меня на ноги, хотя, вру – я умел тогда только лежать. Доказав свою жизнеспособность, я стал принадлежать себе и Богу, а история присваивает нас уже на выходе из материнского лона, не испрашивая на то нашего согласия.

Во Львов мы вернулись в 1954-ом. В ту пору мои дед с бабушкой занимали двухкомнатную

квартиру в бельэтаже дома №16 по улице Дзержинского. Выгрузив из такси чемоданы, мы оказались перед остекленной дубовой дверью с надраенной до блеска массивной латунной ручкой, увенчанной на концах шарами, отражавшими вроде бы мою, но одновременно и чужую, уродливо деформированную физиономию; сейчас, кстати, такие в моде. На мамин вопрос: “Ну, сынок, знаешь куда мы приехали?” предполагался ответ: “К бабушке”. Но мне тогда и в голову не могло прийти, что за этой непомерно преувеличенной дверью могут просто жить люди, и я брякнул: “На вокзал”. После почерневших досчатых баракос Уэллена я видел из окна поезда лишь жалкие покосившиеся избушки и, в противовес им, в какой-то мере облагодетельствованные человеческим разумом и вкусом вокзалы, собиравшие вокруг себя более-менее основательных собратьев из камня. Так пивной ларек собирает вокруг себя мучимую раскаянной жадью жизнь. Согласно увиденному, жизнь в моем воображении перераспределялась между баракосом и вокзалом, и последний эстетически несомненно выигрывал перед первым, предоставляя человеку возможность безоглядного, а потому эйфорически праздничного бегства от унылого повтора барачных будней. Вокзалы – храмы нового времени, памятники человеческой мечтательности, непосредству, беде и пустоте.

358

Но это был не вокзал, а всего-навсего жилой дом, с полом в шахматную клетку, менявшей свою геометрическую сущность в зависимости от угла зрения; с замысловато изгибающимся дубовым поручнем лестницы, с имитировавшими сероватый гранит ступенями; с безупречно пропорционированными двупольными дверями, прорезанными латунным зевом, на верхней губе которого было выгравировано “Poste”. Все это парило в нереальном покое и девственной чистоте. Первую неделю я ходил по парадному, изучая его кристально ясную планировку, сновал по лестнице вверх-вниз, различая меняющиеся в зависимости от высоты перспективы. Дом испытывал меня на эстетическую восприимчивость, предлагая, как текст, сложные сочленения элементов и выразительную малословность деталей. Я оказался в музее европейской материальной цивилизации, в отделе 20-е – 30-е годы. Хранительницами музейной тишины и чистоты были пани Зоси, пани Ядзи, пани Оли, оставленные прежними хозяевами домработницы, консьержки и няньки, вся жизнь которых была служением своим благодетелям-покровителям и их отпрыскам – малолетним паньчам и паненкам. Это были их семьи. Поступая в юном возрасте на службу, они давали негласный обет безбрачия и оставались старыми девами, книжками без продолжения, метафорами олицетворенной преданности. Вряд ли в то время

верили они еще в возвращение прежних хозяев. Поддерживая дом в первоначальном, безупречном виде: вымывая каждый закуток, начищая каждую латунную бляшку, они не давали рухнуть вере в непреложный порядок вещей и ценностей, простиравшейся над их пошатнувшимся миром. Дом, это было все, что осталось им от прежней жизни. И в самоотверженной попытке придать ей смысл, они преподали нам урок о том, что можно с любовью относиться к чужому, если чувствовать себя к нему причастным. Этим уроком, я бы даже сказал, тайным масонским знанием, мы пренебрегли. Пытались они привить нам и хорошие манеры, относясь ко всем ровно вежливо, никогда не повышая голоса, и лишь укоризненно-снисходительно провожая взглядом новую неотесанную клиентель. По воскресеньям в лучшей выходной одежде – зимой обязательными были ботики на каблучке и каракулевая муфточка шли они в церковь и позволяли себе после службы чашечку цикорного кофе с рюмочкой вина или ликера в компании подруги. Их одежда выглядела всегда столь же безупречно, как и обхаживаемый ими дом. Неустанно перешиваемая, чинимая, утюженная, хранящая от моли она выглядела как переиздание старой, но еще охотно читаемой книги, почему-то хочется назвать именно “Трех мушкетеров”.

Это посланное нам уходящей жизнью ангельское воинство неумолимо редело и к середине

60-х окончательно покинуло поле боя, так нами и непобежденным. На смену ему пришли дворнички, служившие уже не из любви, а за плату, но сохранившие, тем не менее, представления о порядке и порядочности. Латунь, окислившись, поблекла и перестала отражать окружающий мир. Но полы и окна в парадном мылись, тротуар с утра был подметен, а снег – зимой – собран с тротуаров в аккуратные сугробы. Дворнички иногда незлобиво ругались, но с большинством жильцов пребывали в приязненных отношениях. Преимущество городской жизни дома еще сохранялась. Но то были уже последние могикане унаследованного уклада.

В середине 70-х пришли совершенно новые люди. Пришли из окрестных сел, чтобы получить городскую прописку. Жильцов они ненавидели классовой ненавистью люмпенов: жильцы занимали вышележащие этажи, а наши герои ютились в полуподвалах. У жильцов была собственность и непрозриваемый, что и раздражало, уклад жизни. Они все время, неизвестно куда, то уходили, то возвращались и, переодевшись, вновь исчезали. Жильцы были горожанами и неохотно разделяли плохо артикулированные и, нередко, агрессивные философские дискурсы неопитов. Между ними пролегла труднопреодолимая черта представлений о способах жизни. Горожанин защищал неприкосновенность частной жизни, в то

время как бывший селянин привык все о соседях знать, незнание или, пуще того, тайна были для него невыносимы. Не то, чтобы горожанин что-то скрывал, он просто не находил нужным выставлять свою жизнь на всеобщее обозрение и считал это чем-то само собой разумеющимся. Он ненатурно пользовался многими возможностями, предоставляемыми ему городом: ходил в театры и рестораны, прогуливался по парку с женщиной, посещал любимого парикмахера, болтал с друзьями в кофейне, заказывал у портного новый костюм, выпивал с сослуживцами, сидел в библиотеке, учился в университете, или просто фланировал по Академической в новой шляпе. Такая чрезмерная расточительность и разнообразие форм времяпрепровождения были незнакомы, неприятны, чужды и, в силу целого ряда причин, в т.ч. и материальных, недоступны новому львовянину. Это злило его и он вослед шипел что-то матом. Ненависть к жильцам автоматически переносилась на недвижимость. На львовские парадные легла каменеющая пыль, стекла перестали пропускать свет, рефлексы покинули некогда сверкающие поверхности, а стойкий аммиачный запах, напротив, прильнул к ним. Тротуары мелись от случая к случаю, все реже и все небрежнее. Снег зимой громоздился в ледяные надолбы. Зимние прогулки по городу стали опасными и отошли в прошлое. Город терял многовековые

360

привычки. Таков, вкратце, генезис падения “коммунальной branży”, повлекшего за собой тотальный упадок города.

Обвальная прирост населения катастрофически уменьшил процент коренных горожан, был сломан механизм межличностных отношений, так называемая, городская среда. Львов вздулся, переполнившись агентами иной, чуждой ему ментальности. Большевикам почти удалось стереть различие между городом и деревней, в пользу последней, разумеется, уничтожив самобытный дух первого и изгнав из Львова Genius loci. Чего стоит один только Сыхив, этот Анти-Львов, застывший и задавивший собою все, что оставалось еще в городе европейского. “Бархатная” галицийская революция продолжила и успешно закрепила это советское завоевание. Возможно, по необходимости, сама того не подозревая. Можно бы было также предположить, что завоевание города селом носило некий экономически и демографически объективный характер. Однако у этой версии мало аргументов. Больше свидетельств – в пользу элементарной глупости.

Вернемся все же во времена сверкающих парадных и подметенных, а в летнюю жару, и политых водою (sic!) тротуаров. Жизнь той поры будто бы делала вид, что ничего не произошло. Утром, перед завтраком, раздавался звонок – юноша-разносчик приносил из булочной

теплый хлеб. Чуть позднее к дому подкатывала тележка с молочным бидоном и молочница разносила молоко по квартирам. За доставку платили 5 копеек. Но традиционным при этом был еще короткий брифинг – люди делились новостями, справлялись о здоровье друг друга, о перемене семейных обстоятельств. Разносчику хлеба к свадьбе купили подарок в складчину, а пани Карпиньска напекла коржиков. Все это выглядит неправдоподобно, но так было еще в 58-м году. В районе площади И. Франко еще можно было прочесть объявление о стрижке, бритье и кровопускании на дому. Указывался адрес: ул. Коцюбинского и т.д. Все эти старые городские камерные удобства прошмыгнули контрабандой из старой жизни, их классовая природа еще не была выявлена и искоренена. С незапамятных времен все это было львовской нормой, делавшей город уютным и притягательным для Каллимахов и Казанов.

Меньше всего мне бы хотелось заставить читателя умилиться неким идиллическим миром, где властвуют порядок и гармония. Этнические акценты рубятся во все времена сплеча и делается это в излишне, на мой взгляд, обожествляемых ведомствах с вывеской “Министерство национальной культуры, предрассудков и злопамятности”, а короче: “Министерство мести”. Я хочу подчеркнуть, что консолидировавших (сцепляющих) городскую жизнь той поры знаков было

больше, чем разобщающих. Возможно, в этом была “повинна” недавно закончившаяся война. Не преуменьшая значения культуры, но и не злоупотребляя им, скажу, что культура – это всего лишь зеркало, в которое человек смотрит каждый день; и если в нем отражается озлобленная небритая физиономия, то он не начинает лучше понимать, а следовательно, и больше любить окружающий его мир.

Моя первая школа носила номер 2 и располагалась в неоготическом палаццо на ул. Глинки, приютившем впоследствии детскую художественную школу. Что там сейчас – не знаю, вероятнее всего, какое-то присутствие. Когда я был во втором классе, мы переехали в однокомнатную квартиру в “военных домах” на улице Энгельса (Коновальца) и я пошел в семнадцатую, что на углу Черняховского (Мельника) и Сталинградской (Антоновича). У меня было много хороших учителей, но об одном из них я хочу рассказать отдельно. Он преподавал украинский язык и литературу и был, с шестого класса по десятый, моим классным руководителем. Имя его – Нестор Корнилович Которович. Он происходил из украинской священнической семьи и помимо основательного домашнего образования, читай: воспитания, окончил гимназию в Кракове и два или три курса Краковского университета; завершить образование в нем помешала война.

Как и все его земляки, он был выслан после войны из Польши (Надсяння) и оказался во Львове. Прежде чем стать учителем, он зарабатывал свой хлеб в театре, где ставил украинское произношение актерам. И женат-разведен он был на оперной певице. Встречая на улице знакомого, он всегда снимал шляпу и отвешивал низкий поклон; женщинам целовал руку. Он жил в начале Коперника и имел обыкновение ужинать в ресторане “Москва”. Раз в неделю он посещал театры, не пропуская при этом ни одной премьеры. Его любовь к театру, как и, впрочем, ко Львову была безграничной.

Почему *была* ?, он еще, слава Богу, жив и, спустя 36 лет после окончания мною школы, он шлет моим родителям поздравительные открытки к праздникам и справляется о моих делах по телефону. “Чудак”, каких уже не осталось, а может стать, никогда уже больше и не будет.

Такая его старомодность и “чудаковатость”, разумеется, не остались незамеченными. Он был объектом насмешек и школьных выходок. Его легко было провести, не выучив урока и наврав с три короба. Он делал вид, что верил. Лишь много позднее я уразумел, что он-то все видел и все понимал, просто его учительскому духу претила роль палача.

Не замечал он как будто и того настороженно-отрицательного отношения некоторых

учеников, в основном, их родителей, к урокам украинского. Он их вел как ни в чем не бывало. Пытался сделать интересней, живее. В ту пору практиковалось чтение “по ролям”. Я, как правило, читал “от автора”, но, например, в романе Панаса Мирного “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” настолько проникновенно вошел в роль Чіпки, что довел до слез судью и некоторых девочек, убедительно доказав тем самым, что я, т.е. Чіпка, всего-навсего жертва государственного строя, и что судить следует на самом-то деле преступный царизм. Он ставил с нашим участием спектакли по мотивам произведений Шевченко и Леси Украинки. Вспоминаю, как загримированный под маленького Тараса, в переполненном зале Дворца культуры Львовсельмаша читаю “Мені тринадцятий минало”, и от жалости то-ли к нему, то-ли к себе на глаза наворачиваются слезы. Был еще балет “Лілея” с речитативом, где я средствами топорной пластики изображал Королевого цвіта. Признаться честно, Шевченко не стал моим любимым поэтом, но, как бы там ни было, а “Реве та стогне...”, “На панщині пшеницю жала...”, “Садок вишневий коло хати...”, “Думи мої, думи мої...” и “Мені тринадцятий минало...” знаю до сих пор наизусть. В старших классах он читал нам из Сковороды и Величковского, внепрограммную лирику Рильского. Дома у него была богатая библиотека украинской

литературы. Мы перебивали с ним по несколько раз во всех львовских музеях, а в музей И. Франко он вводил нас как в храм.

“Нестор” или “Добридень”, а это были его клички, пытался привить нам любовь к театру. В ознаменование конца каждой четверти он устраивал “культпоход”. “Травиата”, “Аида”, “Риголетто” Верди; “Запорожец за Дунаем” Гулака-Артемовского, “Наталка Полтавка” Лысенко, “Волшебная флейта” Моцарта, “Богема”, “Тоска”, “Чио-Чио-сан” Пуччини; “Щелкунчик”, “Лебединое озеро”, “Спящая красавица” Чайковского – все это я услышал и увидел благодаря моему учителю. В приводящих меня до сих пор в детское волнение интерьерах театра мы знали каждый закуток и весь ассортимент буфета. И хотя я так и не полюбил оперу, однако обрел свой скромный эстетический угол в многообразном мире звуков. Я слушаю Кейта Джарретта и Билла Эванса, держа в уме увертюру к “Тоске”.

Ему уже изрядно за восемьдесят. Он живет на нищенскую учительскую пенсию, ресторан “Москва” давно и навсегда захлопнул перед ним свои двери. Привычку к общению он отправляет в землячестве “Надсяння”. Человек европейского Львова, понимавший жизнь и свое призвание в ней иначе, чем понимают их во Львове сейчас.

Был ли Львов вообще когда-либо метрополией? Буквально-административно, может

быть. Столица большой провинции. Если говорить о “классических” метрополиях, таких как Вавилон, Александрия, Константинополь, Рим – в древности; Париж и Вена – в новые времена; и Нью-Йорк – в новейшие, то ключевым понятием, объясняющим их феномен, следовало бы назвать крайне непопулярное во времена Гитлера, Сталина и нынче – *космополитизм*.

Говорить о Львове как о метрополии было бы изрядным преувеличением. Он оставался провинцией и “за Польщу”, и “за Австро-Угорщину”, и “за москалів”. Живой, европейской, но провинцией.

Немецкий ганзейский дух, которому Львов обязан своим становлением и возвышением, не отличался широтой воззрений, зиждясь на чистом прагматизме, лишенном какого-либо иного честолюбия, кроме материального. Он и не создал ничего такого, что могло бы именоваться метрополией. У Голландии, в период расцвета, таковой стал – с натяжкой – Амстердам, в Германии же попытка Берлина 20-х годов XX в. завершилась известно чем. Ни Гамбург, ни Любек, ни Данциг не стали метрополиями. И на Париж немецкий прагматичный дух поглядывал с опаской и осуждением. Львову повезло в том, что здесь ганзейская суровость и прямота увязали в восточнославянской мечтательности. А когда, чуть позднее, город облюбовали торговые потомки

древних греков и римлян, знавших, как известно, толк в наслаждениях, не в пример славянам той поры и немцам, Львов обзавелся вальяжностью и стал городом легким и “приятным во всех отношениях”. С исторической точки зрения, Львов был творением первого европейского мира экономики и стал самым восточным материковым заезжим и постоянным двором Европы, нескудным и процветающим. Здравый (немецкий) смысл и прагматизм Магдебургского права, которым город был наделен в 1356 году, создали предпосылки экономического процветания и того, что нынче называют мультикультурностью. Не все было столь безоблачно, как писано в праве: украинцам жилось во Львове не так сладко, как немцам и полякам, – однако, это уже был прочный фундамент, на котором можно было строить. Здесь ключевое понятие – *прагматизм*.

С космополитизмом экспериментировал наш любимый император Франц Йозеф, понимавший, что империю не удержать без свобод национальных элит, лояльных короне. В эту “эпоху просвещения” сформировалась галицийская украинская элита, впервые примерившая костюм европейского покроя и взявшая довольно высокую ноту в ладу украинской культуры. Немного венского лоску перепало и Львову – архитектурного.

Из всего львовского культурного наследия Европа акцептировала только Захер-Мазоха, дезавуировавшего или, если угодно, артикулировавшего одну из основополагающих человеческих перверзий; и Бруно Шульца, доведшего эту перверзию до художественного совершенства. Как для метрополии – маловато будет. Тем более, что Львову Шульц принадлежит постольку-поскольку. Но провинциальная художественная жизнь в городе всегда была интенсивной. И даже сейчас, в нелегкие времена, количество творящих на единицу площади превосходит все мыслимые представления. Европа уже давно такого не знает. И это, по-своему, оптимистично, а по-своему, – нет.

Мы живем в истории, где у каждой вещи есть свое начало и свой конец. Смертны не только люди. Бесследно исчезли с лица земли могущественные империи. Пришли в упадок бывшие некогда ослепительными столицы. Обмелели некогда полноводные реки культур. Померкли Рим, Венеция и Флоренция; захирел Амстердам. Вена, бывшая в начале прошлого века центром европейской мысли и искусства, превратилась в полный нуль на карте современной культурной Европы. Красивая табакерка, из которой напрочь выветрился дух табака. Исчерпав отпущенную ему историей инерцию, опустился и Львов.

Он перестал быть, чем был. И предстал неким причудливым симбиозом зарождающегося сына и умирающего отца. Но он стоит и его стены всеяют надежду. Он становится другим, и то каким он станет, зависит только от живущих в нем. Ибо город – это и камни, но прежде всего – люди. Мне бы не хотелось, чтобы он был эпилептиком, истериком или фанатиком. Я вижу его прагматичным, но, в то же время, утонченным, снисходительным и мечтательным, похожим на того, что мне снится и снится меня.

Львов был европейским, потому что его построили европейцы. Для того чтобы снова сделать его таковым, мы должны сами сделаться европейцами. С грустью отмечу, что сейчас не вижу к этому никаких объективных предпосылок – ни внешних, ни внутренних. Нужно, вероятно, поставить новый диагноз и попробовать другое лекарство.

Heidelberg , февраль 2003 г.

Игорь Клех

*Игорь
Клех*

Костел на Привокзальной

Галицийский мотив

Костел на Привокзальній

Галицький мотив

Он родился в начале века под пронзительные свистки паровозов, под лязг первого поколения трамваев – франтоватых вагончиков, огибающих его детское место, – плац на пересечении улиц Городецкой и Новый Свет. Возвышенное место выбрано было опытными акушерами в султанах, сообразуясь с рекомендациями корифеев генеалогической науки – как-то бывает при заключении династических, а равно скандальных морганатических браков, – с обязательными поездками в Рим и Вену на консультации. Неоготический щеголь должен был вознести свои шпили на одиннадцать метров выше доящих небо куполов святого Юра, уже несколько веков мозолящих униженное, но надменное польское око, – чтоб уколоть позабывшего между окрестных народов Польшу Бога.

В отпаренных накрахмаленных салфетках, среди сгустков плаценты, гашеной извести, вымороженной глины издал новорожденный свой первый крик и стремительно пошел в рост. Стропила и стены поднимались со скоростью бамбука, и вместе с ними возрастал юноша редкой породы и красоты – надежда короны, наследник вертикально восстановленной к небу католической мысли. Пульсирующее сердце алтаря, продувные

легкие органа, бронхи и ярусы хоров, окна, распахнутые во всю стену, подготовленные для передачи небесных видений, кафедра, вознесенная, будто бочка на мачте каравеллы, альковы исповедален – подобно внутренним органам отпочковывались они и развивались в его теле и, едва только стрельчатая крыша сомкнулась над его могучими дышащими готическими ребрами, немедля приступили к служению христианскому Богу, к возгонке молитв прихожан, к перекачке алой христианской крови.

Но был какой-то изъян с самого начала, какое-то роковое следствие несчетного числа перекрестных браков, выпадение то ли хромосомы, не открытой еще несуществующей наукой, то ли нечто еще более нелепое и недоказуемое, будто вставание с левой ноги, из века в век посрамляющее расчеты умудренных и знающих. Сама царственная гемофилия не была ли – в этом свете – всего лишь безнадежной попыткой локализации незаживающего кровотечения в человечестве? Костел назвали женским именем в честь императрицы, заколотой швейцарским анархистом на водах. Может, с именем соскользнула и проникла в его кровь капля яда с убийственного стилета?

Он был божественно сложен, благородством осанки и статью во всем напоминая тех первых паладинов, воителей за гроб Господень, он был как архангел во гневе, нематериальным мечом

в руках поражающий вечного Врага – если кто это видел. Но год шел за день, и, пока строился костел, незаметно пролетела тысяча почти лет – и уже ползал по полям *танк*, а из окопов бил, как молился, *пулемет*, и выписывал над землей адресованные небу мертвые петли *аэроплан*. Из кадила же на прихожан тянуло почему-то ипритом.

Европа в очередной раз меняла очертания. Мертвые оказались отпеты и замолены, а затем зарыты и забыты. План, включавший себя на начальном этапе возведение костела, неисповедимыми путями исполнился. Силуэт города с появлением нового акцента изменился. Новый Свет звался теперь Сапеги. А Новым Светом назван был переулок поблизости. Позднее его переименуют еще дважды. При Советах он будет зваться Демократическим.

Костел на Привокзальной возмужал и находился теперь в расцвете своих молодых сил в помолодевшей стране. Только не было уже мастеров, восхищаемых на небесах, чтоб изложить свои цветные видения в гектарах его витражей. Да на уступах крыши вместо вырезанных из камня химер утвердились пустотельные жестяные пирамидки, облитые “под камень” недавно изобретенным бетоном. Но на это мало уже кто обращал внимание.

Город рос, и костел трудился вместе с ним в поте лица, засучив рукава, – крестил и прича-

щал, исповедовал, венчал и отпевал, и славил имя Бога – постоянно находясь на связи, антеннками крестов ловя шорохи в эфире, в раструбы шпилей, уловляя и усиливая их, ретранслируя шепот молитв, гул литургии, срывающийся одинокий голос человека – весь одно большое внутреннее ухо, одна диафрагма, прогибающаяся от дыхания на выдохе и вдохе, – не разобрать, с той ли, с этой стороны?..

Но не было, однако, кого-то, кто слушал бы землю. И едва выросли крещенные костелом дети, чтоб быть слизанными тут же валом еще одной сокрушительной войны – из которой сам он, не будучи на нее призванным, выйдет инвалидом.

Пришли однажды со свастикой, и, когда на семнадцатый день войны гарнизон под белыми орлами вышел к ним сдаться, ушли, чтоб впустить армию красных – брататься. Два года спустя вернулись опять и бомбили уже зачем-то город, оставив его в глубоком тылу еще на три года. По отходящим частям Красной Армии, по железнодорожным путям и теплушкам бил пулемет, кем-то втащенный на один из шпилей костела. Красные отвечали. Новые господа без разговоров переименовали бывший Новый Свет, бывшую Сапеги, бывшую – недолго – Сталина на свой манер: в Фюрстенштрассе. А может, в Фюрерштрассе. Нерусские выбили их через три года и переименовали ее назад в Сталина. Костел тогда закрыли, по-

сколько они говорили, что Бога нет. И пытались это доказать на деле. Будь костел поменьше, его, наверное, развалили бы, как поступали с его сородичами, если была на то охота и доходили руки: танк отворачивал башню, как кепку козырьком назад, и бросался несколько дней кряду грудью на каленый сверхпрочный кирпич, секрет которого оказался в совсем скором времени утрачен. Танк отпрыгивал от стенки, как орех. У танкистов крепко при этом болели головы. Несмотря даже на шлемы. Может, это их останавливало.

Костел пустовал, как умалишенное, покинутое мыслью, тело дауна, контужено улыбаясь голубям, детям, пьяницам, зияя разбитыми окнами, дырявой кровлей, пробоинами в шпилях и башнях, обнажающих его внутреннее устройство – конструкцию балок и перекрытий, фрагментов лестниц с отсутствующими позвонками, никуда теперь не ведущих. Тело его, продутое сквозняками, хрипело и посвистывало, будто циклопическая глиняная свистулька, уцелевшая зачем-то от позапрошлых эпох, назначение которой неясно. Под стенами внутри костела до поздней весны залеживался прошлогодний снег, солнце не доставало туда, исповедальни оказались разломаны, деревянные ажурные решетки их вырваны с мясом, на каменном узорчатом полу валялись какие-то фрагменты детских тел с отбитыми носами и крыльями. На хорах свалены были в кучу и смяты,

будто окурки, свинцовые органные трубы – ангельский окоп, разутюженный вражеским танком.

Коней не держали.

Позднее держали цемент. Костел превратили в склад. Высохшие польки в приспущенных чулках молились, стоя на коленях на широких ступенях главного входа, за закрытыми дверями которого навалены были кучами цемент и мел, стояли в этих штучных дюнах бочки в потеках олифы, гулял ветер. Железная оковка дверей утыкана была сплошь полузасохшими копеечными букетиками цветов, среди которых выделялось всегда несколько свежих. Как вставший вертикально луг. В ожидании снега.

Рядом с молящейся старухой стояла обязательно кирзовая сумка с бутылкой молока и буханкой хлеба. Немного хлебных крошек из сумки перепало затем голубям в сквере, обжившим порожнее тело костела, – единственным еще, кто противостоял его распаду, залечивая раны его и трещины корпуса наростами окаменевшего гуано, населяя глухоту костела столь уместным здесь шелестеньем крыльев, приглушенными птичьими голосами.

За голубями охотились лихие кровельщики, варящие себе на обед дармовой птичий бульон. Крыли они в других местах города. Здесь же, стуча молотками, клепали водостоки, греясь у грубых самодельных козлов, обмотанных электрической

спиралью, посылая гонцов за водкой. Водочный магазин был напротив. И на всегдашнюю очередь в него и на людную трамвайную остановку перед ним глядел из под прикрытых век Распятый, пригвожденный высоко на фасаде над складчатой готической розой, – как бы окаменевший. Напоминали ли они ему, уменьшенные высотой, что-либо – с их вечной поклажей сумок, куколок, колясок, – короткими перебежками снующие от прибывающих трамваев к дверям магазинов и уличным лоткам и обратно? Возможно, как и костел, крепко спаянный с его судьбой, он пребывал в глубоком анабиозе, в онейроидном помрачении, перемежаемом раза два в году краткими минутами светлой деменции.

Время заливало память. Городецкая, самая длинная в городе, давно уже стала – и, похоже, навсегда – 1-го Мая, Сталина же вдруг обернулась Мира. Но не для костела. Именно тогда поруганное его полумертвое тело затеяли еще и оскопить. С трудом припоминалось ему, как ночью, словно тать, по телу его полз крестоломец в такелажной оснастке. Оседлав самый высокий из его шпилей, он поднял на веревке пилу и принялся пилить. Почти в космосе, в непосредственной близости звезд, высоко вознесенный своей профессией над спящим городом, над Привокзальной площадью, над оставшейся далеко внизу наполовину залитой лунным светом крышей костела, при-

льнув всем телом к холодному металлу креста, слившись с ним в едином этом деле, что думал и чувствовал сей – уместившийся этой ночью на кончике иглы?

Работа оказалась не из легких. К рассвету удалось продвинуться едва на половину. Пошли трамваи. С вокзала потянулась несметная, прибывающая в город из сел на дизелях и электричках чернорабочая сила. К восьми утра площадь оказалась запружена толпой людей, матерящихся и посылающих проклятия нечестивцу, просто зевая, молящихся старух, детей. Гипноз толпы неожиданно превзошел критическую массу. Громадный крест надломился и увлек за собой обхватившего его своим последним – лягушачьим, оцепенелым – любовным объятием крестоломца.

Обесчещенный, кастрированный костел решили оставить на время в покое. Покоя, однако, не предвиделось.

При следующем правлении особо ценились стабильность и благонамеренность. Именно в это правление на улицах запретили пить. Костел же прямо на въезде в город, на первом повороте трамвая – торчащий пародонтозный клык римской церкви, “згвалтованный, сплюндрованный и спяплюженный”* – это знали все, – по-прежнему хранящий все же в пропорциях благородство и величие своего замысла, некогда польский щеголь, позднее четырежды шпион – он был *подступен*,

благоденствен и омерзительно ненаучен, будто замок привидений, вопиющ, как бомж на паркетах обкомовской приемной.

Еще это правление помешалось на расчистке великанских площадей под свою пораженную манией грандиозности и косоглазием наглядную агитацию – чтоб из космоса видны были преимущества строя и чтоб наука сделалась такая, чтоб возможным стало солнечных зайчиков запускать на Луну и другие небесные тела.

Городской властью выношены тогда были два проекта: развалить костел на куски и вывезти за город, либо – отреставрировать и перепрофилировать. Первое, как подсчитали, стоило два млн., второе, предположительно, – четыре. По счастью, денег у города не оказалось совсем.

Тогда объявили город родиной АСУ (одно из тогдашних имен панацеи) и, спилив кресты на другом костеле, много меньше, устроили в нем Дом Качества. На фасаде прибили магическую пентаграмму качества – костел находился, кстати, на горке, – а внутрь положили макет философского камня. Подвалы же, выкинув гробы, под самые своды забили бутылками с опытными образцами воды жизни двойной перегонки. Музыка подобрали такую, чтоб хотелось жить, и крутили круглосуточно.

Затея понравилась.

То было время качественных иллюзий – время ответработников. Улицы поливались. По поводу даже товарищеских матчей футбольной команды где-то заседало бюро. Писателей читали, как нигде и никогда, но пока не печатали. Лояльность поощрялась, от случая к случаю, батоном вареной колбасы. Даже когда приезжал последний из некогда грозной династии великих властителей – симпатичный розовый пухлячок со звездой на лбу, уже расплывавшейся, терявшей очертания, – силы правопорядка, стянутые со всей области, стояли через каждые двадцать шагов с палкой вареной колбасы под мышкой незанятой руки. Должно быть, тогда пришла кому-то в голову светлая мысль вооружать их впредь несъедобными палками. Фамилии *п е р в ы х* на местах менялись по законам школьной драмы XVIII века: Куцевол, Добрик, Погребняк, Секретарюк. Если второй был доподлинным князем – еженедельно доставлялись для его домашнего бассейна цистерна морской воды (врут, наверное, люди: по железной дороге, цистерна? Разве что автомобильная?), – а третий порвал, примеряя его, человеческое лицо, – то последний, следуя динамике процесса, объявил себя на нелегальном положении и растворился без следа, как рафинад. Но это случилось много позже.

Пока же вопрос с костелом по-прежнему действительно требовал своего решения. Началась

где-то небольшая война, и, чтоб отвлечь от нее внимание, все силы брошены были на подготовку Олимпиады спорта. Из всех столиц вывезли всех блядей в неизвестном направлении и завезли туда новых.

В Киеве из костела на улице Красноармейской – свояка того, что на Привокзальной – решили устроить для спортсменов органный зал и нарыли кругом огромных ям. Костел же на Привокзальной во Львове обнесли забором, а забор, выйдя на субботник, покрасили – чтоб объяснять отныне проезжающим путешественникам, что реставрация уже идет. Пьянь Привокзальной площади обрадовалась и вся перебралась пить за забор. Из пустых ящиков соорудили мебель. Тогда на ворота навесили замок и всех обязали. Но вскоре начались перебои с алкоголем, и эта часть проблемы решила сама собой – пили по домам.

Не дождавшемуся вознесения Распятому все обрыдло до невозможности, и у него отвалились каменные ноги – будто третья ступень, – но на этот раз никого не убили. Факт этот остался почти незамеченным, пройдя мимо сознания населения – дешифровальщиков для него не нашлось, – поскольку все уже поехало, поплыло, затряслось.

Бабка с ребенком, переходя в этом месте улицу перед костелом, оступилась в открытый канализационный люк и, на лету меняя годы на метры, маленькой девочкой плюхнулась в канал

и оказалась вынесена стремительным потоком – сеялся мелкий дождичек – в коллектор под соседней базарной площадью, где обсушилась и откуда пять часов спустя была извлечена живой, не вредимой и вновь состарившейся.

Имена улиц продолжали тем временем обманно мерцать, подобно магическим надписям на саблях, подаренных джинном.

Городецкой вернули, чуть исказив, ее название, улица же Мира – Новый Свет – Сапеги, см. выше, – стала теперь зваться Степана Бандеры. Конверты заиграли новыми красками “Санкт-Петербург – Ст. Бандеры – до востребования”. Ржавчина лоскутов уступила место расцветке вареного вкрутую яйца из станционного буфета. Забор около костела – растащили. Склад спустили вниз по Городецкой. Выселили также из подвалов вдруг обнаружившееся захоронение детских санок – по всему виду, стратегический запас.

Костел очнулся впервые, когда свалившийся на него невесть откуда альпинистский кооператив бойко залатал его крышу.

Окна застеклили уже униаты, которым отдали костел под церковь. Он встрепенулся еще, будто внезапно разбуженный, что-то припоминая, узнавая и не признавая свой символ веры на каком-то искаженном, не вполне понятном наречии. Теплая смута воспоминаний нахлынула на него, омывая его скальпированную голову. Как сладок

был этот похожий на пробуждение предсмертный сон – неужели смерть пришла наконец по его кирпичи, рассчитанные не на одну жизнь не одной империи?

И еще какой-то бред: о понимании Бога в метрах, что-то тревожащее об иглоукальвании, от которого отвращается с содроганием естество грека, и о простой луковице, доводящей его до слез, – о лакримоза! будем эти шпильки удалять; и слово “проэкт”, выложенное цветным кафелем на дне купальни, где на воде лицом вниз колыхается тело немолодой женщины в белых одеждах, с кровоточащей ранкой в боку, – ибаден-баден, бу-бу-бу, гонор эт глория sole Deo, бу-бу-бу: в больном, заизвесткованном, пораженном наследственной болезнью черепе.

Есть во Львове уютно поставленный дом, на полу подъезда которого выбита дата постройки (и который явно строился для себя): “1938”. В тихом переулке.

Кто – на каком языке – выговорит тоску зданий? Конечно, дома долговечнее, но вряд ли они счастливее людей.

P.S. Сегодня спросили, как пройти на улицу Линкольна. Я не знаю.

* непереводаемая украинская идиома, означающая, приблизительно: “изнасилованный, раскатанный асфальтовым катком, подвергшийся крайней степени надругательства”

Natalia

Hamana

Otko

Otko

Poezje

Virii

Lew lwowski

Lew stary i ślepy,
z twarzą skamieniałej
Meduzy Gorgony
w źmijowisku loków
kręconych i gęstych
jak kwiaty hiacyntu,
w ryku bezdźwięcznym
starte zęby obnaża...

Potworze miły, niestraszny!
Przysiądę przy tobie,
wyczeszę z grzywy mech,
dotknę powiek, szepnę:
“Pięknyś i sławny!”

Głuchy na głosy miasta
w południowym słońcu
lew własną śni legendę.

Обличчя старого лева, вражаючи ніби трагічна кам'яна метафора – це одна з ряду найдавніших скульптур Львова доби ренесансу, які прикрашають південний фасад будинку Шольц-Вольфовичів (пл. Ринок, 23) зведеного бл. 1570 р.

Bukiet aniołków

Aniołków tych – główek skrzydlatych
w niebie podobno
– jak maku!

Więc dwa ich pęczki wesole,
by lwowską świątynię upiększyć,
do wielkich wazonów wstawiono.

Jak muszki w słońcu
aniołki te zwykły płasć
przed Pana obliczem.

Cóż jest w cudnych amforach,
że dotychczas nie zwiędły
z tęsknoty za niebem?

Pewnie Stwórca łaskawy
wciąż wazonu napelnia
swoją światłością...

Костел Стрітєння Господнього (вул. Винниченка, 32) Якуб Собєскі та його дружина Теофіля Данілович – батьки майбутнього короля Польщі Яна III – заснували для черниць Кармеліток Босих. У 1642-1644 рр. придворний архітектор, італієць Дж. Б. Джізілені спорудив храм у стилі бароко, зразком для проекту був твір славетного К. Мадерни – римський костел св. Сусанни.

У нішах фасаду львівського костелу встановлено декоративні вази, в яких замість квітів знаходяться групи янголят.

Fontanna Diany

Podziwiam Dianę.
Jej postać smukłą a silną,
w fałdach spływających
chitonu krótkiego.
Włosy misternie trefione,
łuk kunsztowny i strzały niechybne.

Najbardziej lubię jej psy.

Wzniesione czujnie lby,
uważne ślepia,
rozszerzone nozdrza,
w oddechu przyspieszonym
napięte żebra.
Zziąjane –
jeszcze przed chwilą leciały
obok dziewiczej Łowczyni,
dzieląc trud godnej bogów zabawy.

Oto komu nie grozi
nieśmiertelna nuda –
wieczność spędzić gotowe
byle u nóg swej władczyni.

Wabię:
Arkys!
Linkeus!
Ajnetos!
Amaryntos!
– nie drgną nawet...
Cóż,
nie dość znać imiona –
być trzeba ich Panią!

Серед чотирьох фігур, створених віденським скульптором Гартманом Вітвером (1743–1839), котрі прикрашають фонтани на львівській площі Ринок, найгарнішою є статуя Діани.

Богиня, дівоча сестра Аполлона (у грецькій мітології – Артеміда), улюбленим заняттям якої було полювання, зображена тут із двома своїми мисливськими собаками, фігури яких сповнені життя та експресії. Антична традиція зберегла власні імена собак богині.

Odpoczynek

O Koniu!

Gniady,
Rudy,
Siwy,
Kary,
Tarantowy,

Lekkonogi,
Smutnooki,
Długorzęsy,
O szyi smukłej,
O grzywie bujnej,
O ciepłym oddechu,
O chrapach aksamitnych,

Tancerzu,
Przyjacielu,
Pomocniku,
Pól oraczu,
Robotniku wieczny,
Wybawco z opresji,

W uprzęży,
W chomacie,
W rynsztunku i zbroi,

W kapeluszu słomianym,
W kwiatów wieńcu.

Koniu. Ziemi ozdobo – bądź pochwalony!

Przez kwitnące jabłonie oglądam
szlachetną twą postać
w oknie pałacu
leżącą...
I rzeźbiarzowi dziękuję,
że dał ci spoczywać
w miejscu wysokim i pięknym.

В колишньому палаці графів Баворовських на вул. Бібліотечній, 2 (де розміщено Відділ мистецтва Наукової бібліотеки НАН ім. В. Стефаника) центральну частину східного фасаду, що звернений до саду, завершує трикутний фронтон. На ньому, в півовальному отворі вікна горища, знаходиться кам'яна скульптура коня у натуральну величину. Скакун шляхетної породи, напівлежачи, високо підняв на стрункій ший красиву голову і нібито споглядає у низ, на глядачів, які зібралися біля колони палацового портика.

Цей незвичайний пам'ятник коня, як і весь декор палацу (перебудованого в стилі класицизму в першій половині XIX ст.) є твором відомого скульптора й архітектора Антона Шімсера, котрий після навчання у Відні та Парижі працював у Львові від 1812 р. аж до смерті в 1836 р.

Mare Nostrum

Czyżby ocalona Atlantyda?
Geografii z historią paradoks?
Miasto na dnie morskim!

Leopolis – zanurzona
w Morzu nie-ludzkich er,
Morzu – mitów kolebce...

Stare mury – marzeń obrazy.
Tu płyną ładowne okręty,
o żaglach pomyślnym
wiatrem napiętych;
tam statek burzą miotany
ku zbawczej dąży latarni.
Wieloryb, delfinów stada;
trytony grają, wabią syreny.
Perły Adriatyku szacunek
Lew skrzydlaty zaświadcza...

W studni nieba wysokiej
srebrna Ryba Księżycza
znów krąg pełny domyka.
Morze Nasze woła –
czeka na przyływ...

Nad studnią wyschniętą
z trójzębem w mocarnej dłoni
w pełni majestatu trwa
Mórz Władca – Posejdon,
który miasto Feaków-żeglarzy
w skalnym zamknął lochu.

Znakiem łaski groźnego boga
nad nami,
nad wież szczytami,
nad koronami kasztanów,

над chodnikami
z muszli skamieniałych,
tylko błękit w pianie obłoków
łagodne fale przetacza.

A wiatr z Południa
wargom przynosi
gorzkosłony smak
Śródziemnomorza...

У крейдовий період мезозойської ери (130–70 млн. років тому) на місці Львівщини було море з багатою фауною молосків та головоногів. У кайнозойську еру море відступило, залишивши відклади вапняків із скам'янілими мушлями, пісковиків, глини та піску, на яких стоїть наше місто.

Історичний Львів лежить як раз на головному європейському вододілі між басейнами Балтики та Чорного моря, внаслідок чого, Львів є типово суходільним містом, тим не менше, в його історичній та мистецькій спадщині збереглася подиву гідна кількість пам'яток із морськими мотивами.

Давній Львів активно підтримував торгівельні зв'язки з потужними морськими державами, зокрема, із Венеційською Республікою, представництво якої – кам'яницю XVI ст. на пл. Ринок, 14 – прикрашає крилатий лев св. Марка. Серед величних фігур над чотирма фонтанами, які споруджено біля ратуші в к. XVIII – поч. XIX ст., аж дві присвячені античним морським божествам – Нептуну (у грецькій міфології – Посейдону) та його дружині Амфітриті. У старій частині міста скульптурні декоративні елементи тематично дуже часто пов'язані з морем.

Хроніка культурного життя Львова зберегла також пам'ять про незвичайне видовище, влаштоване в 1845 р. на міському Пелчинському ставі, де перед публікою була розіграна битва військового флоту з морськими чудовиськами та відбулося полювання на кита.

Кость

Кость

Присяжний

Присяжний

ПОЛЮВАННЯ НА ЛЬВІВ

pol'wanna na l'viv

Насправді мова буде йти про малювання. Чи не зродилось малювання з мисливської магії? Наскельні малюнки Тассілі та Альтаміри, графіка сибірських писаниць та й Гострої скелі в Уричі зображують тварину, яку мали намір здобути мисливці. Малюйте Львів – ви поселите його, живцем упійманого, в своєму світі, може, у світі друзів, може, й продасте – Львова від ваших дій тільки побільшає. Тим-то з першим теплом, разом з первоцвітом, заселяють схили Губернаторських валів художники, – переважно студенти. Влітку до них долучаються мандрівники. Врожай сходить восени, взимку: на виставках Риги, а хоч і тодішнього Ленінграду при загальнім захваті глядачів демонструвались цілі графічні, гвашові, акварельні серії, присвячені архітектурі Львова.

20 літ тому Львів малювали поміж львів'ян майже самі студенти. На офіційних виставках види Львова були небажані, – тут, де не глянь, – хрест. А хреста владоможці боялись, як чорт хреста. Через хрести пішла під ніж вже видрукована книга Івана Могитича “Ансамбль вулиці Руської”. З фотоілюстрацій книги Романа Липки “Ансамбль вулиці Вірменської” було наказано ... вишкребти рамена хрестів або сховати їх за шмар-

ками (що, однак, не залишилось непомітним у надрукованій книзі).

Тому на виставках серед пейзажів переважали Карпати – Дземброня, Криворівня – екзотика бокорашів, киптарів і трембітарів. Полюбляли і Гурзуф. На Львів совітських виставок існували свої способи без гріхів проти реальності. Хрести ховали за раму картини, обирали бічний ракурс. І все-таки міських пейзажів бракувало. Лише перший свобідний вернісаж-продаж в мурах Бернардинів восени 1988 показав, як львів'яни люблять міський пейзаж. У 1974 році, зауважимо на маргінесі, коли Любарт Ліщинський висунув ідею про вільний продаж художниками власних творів, вона видавалась у тій державі настільки дикою, що у достойників від архітектури викликала непогамований сміх. Однак, вдалося на місці сліду від бернардинських шпихлірів зробити гонтовий дашок для майбутніх картин, який був використаний за призначенням – через 13 років! – лише один раз. Згодом вернісаж став постійним на місці Низького замку, львівський пейзаж – і професійний, і кітчевий – там займає більш як половину площі полотен. Глядач голосує грошима.

Глядач сам обирає місто, яке йому належить любити. За любов треба платити. Художник відгукується на любов. Улюблені міста міняються.

В XVII ст. це Венеція. У XVIII ст. це Рим. З середини XIX ст. це Париж. Після 2-ї Світової війни – Нью-Йорк. Пристрасті споживачів мистецтва міняються, і всьому причина там, де закопано собаку Павлова. Пересит, знудження (гальмування, за проф. Павловим) є всемогутньою основною причиною зміни мод, стилів, поведінки, коханок, а можливо, і президентів.

З одного боку, у своєму виборі глядач оглядався на думку художника. Це художник обирав об'єкт і висловлював своє ставлення до нього. З другого боку, глядач купував те, що мало оздобити його оточення, скоріше навіть те, що належало мати за суспільною умовою (що, власне і є модою), аніж за власним уподобанням. Так назваєм будувалось – *на свій час*, а складалось – *вічне* тіло мистецтва.

Іноді художнику вдавалось радикально змінити кут зору цілого суспільства.

Так, за Вайлдом, лондонці помітили лондонські тумани після картин Тернера. Та й серія пейзажів Клода Моне (1899-1904) змила на добре британцям куряву з окулярів. До Тернера і Моне Лондон мав опінію досить жорстокого міста, міста Блейка, Гогарта і Дікенса. Перші відвідини Лондона налякали Гертруду Стайн власне “Дікенсом”.

Чарівливість щоденного Парижа відкрили імпресіоністи. А от проект вежі Ейфеля викликав бурхливі протести митців. Але, як оповідає Блез Сандрар, дев'яносто років тому одне молоде артистичне паризьке подружжя на півмісяця ув'язнило себе у затемненім мешканні. Після закінчення терміну малесенька діра в шторі перетворила кімнату на побільшену камер-обскуру. Перше, що побачили добровільні в'язні Соня Терк і Робер Делоне на стіні, протилежній вікнам, – перевернутий абрис вежі Ейфеля в райдужній облямівці. Так зродився “орфізм”. А непристойно розкарячена залізна мадам зробила відтоді приголомшливу кар'єру модельки, врешті-решт ставши символом Парижа.

Петербурзька тема була актуалізована тільки на поч. XX ст. кругом художників журналу “Мир искусства” – інспірована його видавцем, уродженим у Бучачі Кнебелем, у свої студентські віденські літа невтомним мандрівником по музеях і книгарнях історичних міст Європи. До цього поштовху за попередні півстоліття не було створено жодної картини на петербурзьку тематику.

Нам завжди видавались безсумнівними якості Львова, який охоче позує до малюнку та й до фотографії. Все так не було. Львів довгий час не давав себе приручити. Нечисленні штихи

з видом міста, починаючи з Пасароті, слугували лише доповненням описів чи мап. Не спостерігаємо ознак суспільного залюблення у львівську архітектуру. Владислав Лозинський на підставі документів про поділ спадку стверджував, що у XVI-XVII ст. серед львівського патриціату звичайним було мати сотню-півтори образів. Перемноживши на сорок (“сорок мужів”), отримуємо приголомшливі цифри 4-6 тис.! І то не рахуючи власности заможних міщан. Як би не розсипались ті збірки, чи не дивно, що при такій кількості висхідного матеріалу до нас не дійшло, окрім чуда Яна з Дуклі в пресвітерії костелу Бернардинів, жодної ведуги Львова. Зауважимо на маргінесі, що варшавські образи Каналетта прислужилися при відбудові Старого Міста і Королівського замку.

“Ляйпцігський і Дрезденський ринки у нас зображалися безліч разів, тоді як з Львівським цього ще ніколи не було”, пише німецький учений подорожник Йоганн Коль у 1838 році. *(В дужках зауважимо, що Ю.Глоговський таки встиг спортретувати стару львівську ратушу до розбірки; його рисунок на добре прислужився Яну Вітвіцькому при створенні легендарної панорами Львова).*

А ось що пише в 1908 році поважний краківський журнал “Архітект”:

“Молодий учень львівської школи (*архітектури*) повертається по кількогадинній прогулянці містом з порожньою текою рисунків і зі знеохоченням в руках. Обійшов майже всі вулиці, перешукав Байки, Замарстинів, Краківське передмістя, Вали і ніч не знайшов, на чому би могло з цікавістю спочити його око. Декілька пам’яток та пара прекрасних брам, трохи завулків має вже нарисованих.

Сьогодні шукав нових вражень – і даремно.

Будинки, під якими переходить, являють собою скорше заперечення прекрасного. Навколо плацу, серед якого він стоїть, широкі гирла вулиць розбігаються в нескінчено нудні перспективи... Сотні, тисячі однакових вікон, поміж яких тут і там сліпе вікно – доказ натхнення. Це все, що зібрав з прогулянки. Книга минулого, записана на кількох листах, і далі виглядає пустою і нічого не промовляє до нього.

А сьогодні?.. сучасні творчі зусилля? Перш ніж розв’яже то питання – потрапляє йому на очі “хтось знаний, не сподіваний”, гость “що здалеку, а мав близько”, – дїм, живцем перенесений з Відня, один, другий, третій... “Lemberger-wiener-barok-secessions-stil” – з часів, коли сецесія була в пелюшках, тільки трохи дешевший, оскільки “co drogo kosztui, u Lwowi si nie podobi”. Відразливо!”

І далі: місто Львів “має з усіх польських міст найменше пам’яток архітектури, а його сучасний вигляд не дає естетичних вражень.” (*пер. наші*).

Пише це не будь-хто, а Вацлав Кжижановскі, на той час у свої 27 років вже член редакції часопису. За чотири роки перед тим він з відзнакою закінчив Львівську політехніку, два роки присвятив паризьким студіям – у Школі Красних Мистецтв і Школі Декоративного Мистецтва, стажувався у Відні. Все життя його було пов’язане з Краковом; проектував, правда, і в Стрию – будинок “Сокола”.

Голос його не одинокий. Уже в 1920 році, після воєнних знищень, Станіслав Василевський, автор книги “Bardzo przyjemne miasto”, називає Львів “...дивним старим містом без архітектури і традиції...Багато навчитись в рідному місті не можна і нема на що дивитись...”

Чому таке, сказати б, упереджене ставлення до Львова, особливо, якщо порівняти з нинішніми пієтичними описами і спогадами колишніх львів’ян, силоміць видертих з рідного середовища волею Сталіна? Пояснення просте і лежить в одвічній природі людській. Після поділу Речі Посполитої столиця – Варшава після ефемерного перебування в стані столиці т.зв. “Крулевства Польського” перетворилась на губернське місто російської імперії, Львів став столицею подібного

ефемерного утворення – “королівства Галиції і Лодомерії”. Львів уособлював ненависну австрійську владу. Польський патріот мав за обов’язок ненавидіти все, що йшло з Відня. Віденський класицизм, віденський неоренесанс, віденську сецесію, які формували образ Львова столітньої давнини. Здобуття незалежності Польщею тільки підсилило ту нехть.

Яскравим прикладом є оцінка нового будинку ратуші. Той же Коль каже: “...Львівська ратуша є настільки показною й гарною будівлею, що можуть нею похвалитися лише нечисленні німецькі магістрати”. Думаю, що німецький подорожник устиг до Львова дещо в світі побачити, а тому мати гідний довіри масштаб до порівняння. Йому були вже відомі величні споруди Шинкеля і Кленце; в творцях львівської ратуші Алоїзі Вондрашці, Йосифі Марклю, Франці Трешері та Юрію Глоговським бачив він достойних колег великих класицистів.

У Львові ж споруда ратуші зустрічає загальний осуд. “Казармений австрійський стиль” – чи не найм”якше зі звинувачень.

У ХХ ст. єдиний хіба Григорій Островський, мистецтвознавець, наділений даром слова і рідкісним естетичним чуттям, не кинув каменя в цю непересічну будівлю Львова: “Чіткий геометричний об’єм ратуші сухуватий за рисунком,

а ритм пілястр і вікон на фасаді дещо одноманітний. Разом з тим ратуша органічно увійшла в архітектурний ансамбль Львова, і її вежа стала символом, емблемою міста. Силует Львова вже трудно собі уявити без цієї будівлі, що активно організовує центр міста”.

“В естетичному відношенні вона не привертає особливої уваги”, – стримано відгукнувся про ратушу Вол. Вуйцик.

Ненависть до віденських впливів передавалась з покоління до покоління і в архітектурній школі. Доводилось чути від шанованих архітектів на мій подив від проекту знесення кварталів навколо Ельжбети – “нема за чим шкодувати, то ж австрійський шмельц...” Мені ж, східняку, насамперед впала в око різниця відмінності якості і проекту, і ремесла Львова від міст тогочасної малоросійської провінції Російської імперії – Катеринослава, Одеси, Києва, хай і найбагатших. Заперечення спадщини як не найкраще зійшлося з утопією мікрорайону – такої собі соціальної сільської ідилії серед міста. Життя жорстоко помстилось.

нудьга старих мікрорайонів
чи знайдемо що малювать
ось голуб топче підвіконня
з бетону крихіт поклювать

спостерігати як крізь лінзу
таємні рухи мурашок
люд що розвішує білизну
так рекламують порошок

LOTOS
ACE
DOSIA
ARIEL

між стосів силікатних цегол
один є паросток живий
немислимо тверезий циган
несе у відрах кінський гній

Задумайтесь, чи варто будувати таке, що нікому не захочеться малювати. Триста років тому над цим задумувались. Наслідками ми тішимося по сьогодні.

Не всім дано озирнутись. Побачити. Зберегти. Всюдисутність Бога у Його неізнечності не виключає спроб пізнання через послідовне наближення.

Озирнімо ще раз. Малюймо Львів.

Отар Довженко

Львів. Трансплантація долі
Lviv. Transplantacijabli

Культурний туризм завжди видавався мені заняттям, позбавленим сенсу. Екскурсія – доволі варварський спосіб пізнання дійсності. Можливо, гідові й ліпше знати, що саме цікаво й потрібно побачити, та зі свого досвіду можу судити: “places of interest” кожного міста розраховані передусім на “interest” маскультурний, кічовий, дешево-сенсаційний. Місто (як і людина) має природу ірраціональну; тому місто (як і людину) годі пізнати, рухаючись за побудованою кимось схемою, пересуваючись у допитливій юрбі мисливців за враженнями. А пізнаєш лише тоді, коли залишаєшся сам на сам.

Тому не дивно, що я не побачив Львів у свій перший приїзд. Нас, переляканих підлітків-східняків, зголосився поводити по місті якийсь тутешній військовослужбовець. Ми ходили тихо й покірно, більше дивуючись українській мові, ніж старовинним будинкам і бруківці; наш гід, сам родом зі Сходу, припускався мальовничих ляпсусів. То знайшов на Краківській будинок XII століття (ми-то знали, це – ще до заснування міста!), то обізвав статую на Ринку Аполлоном, хоча навіть малі діти знають, що дядько з тризубом – Нептун. Під вечір нам нарешті дали розбігтися по центрі, і вже тоді я вхопив трохи різдвяного Львова, ще не зовсім (лише п'ятий рік по Незалежності) очищеного від колоніального совдепівського колориту. Мовби вкрадені півгодини зачарованих блукань вузькими вулочками, крамнич-

ки, двори, афіші, – а потім жорстоке повернення до музейно-театрального занудства.

Познайомитись довелося у вересні 2001-го, коли я приїхав сюди з сумкою на плечі, шукаючи нового життя. Це можна було б назвати авантюрою, якби не повна байдужість до майбутнього: незнайоме місто, малознайомі люди, а з містом ще треба вміти домовитись, воно може й не прийняти...

Переїзд сюди з постіндустріального, геометричного Дніпропетровська був насамперед мандрівкою в часі. Двісті кроків від вокзалу – і я потрапив у 20-ті роки; це Городоцька, вулиця тисячі крамничок, її закіптюжені будинки і шпильчастий костел Ельжбети. Вже згодом я дізнався, що справжній львів'янин, не конче сноб, ставиться до Ельжбети трохи зверхньо – “псевдоготика”, мовляв, блискуча обманка, – тоді ж я дивився на стрільчастий храм, як герої конан-дойлівського “Загубленого світу” – на динозаврів. Маючи за єдиний орієнтир трамвайну колію, я простував у невідомому напрямку з обережністю водозаза, боячись доторкнутись до стін (бо ж усі ці будинки – пам'ятники), не наважуючись запитати щось у заклопотаних аборигенів. Забавно згадувати, якими манівцями я йшов тоді до центру, з яким благоговінням дивився на звичні тепер будівлі: Оперний, Університет, бібліотеку Стефаніка...

До Львова приростаєш повільно, як пересаджений в чуже тіло орган. Хоч яким милим видається цей колорит, алергійної реакції на його специфічність не уникнути. У мене це особливо стосувалось назв.

Ці назви, вони такі характерні для Львова, наскрізь ірраціонального.

Для Львова, де існує проїзд Крива Липа, на вході в який, рівно посередині, вкопана грубезна ста-лева труба. Проїжджайте.

Де Городоцьку називають Городецькою, хоча до білоруського Городця мала б вести зовсім інакша вулиця, а Любінську – Люблінською, хоча Люблін у тій стороні ніколи й не пахло.

Де невідомо що, в кілометровому радіусі від згаданого готичного собору, називають нарочито жіночого роду словом Привокзальна, хоча немає ні вулиці, ні площі з такою назвою. Де навідріз відмовляються відмінювати слово Рясне.

Де навіть найзавзятіші націоналісти називають Левандівку Лівандовкою і вживають старі, совітські, назви вулиць, за перейменування яких самі ж і боролись. А маршрутні таксі, незалежно від марки, зветься тут гордим ненашим словом пежо; коли ж до зупинки підїжджає той самий мікроавтобус, лишень без таблички з номером, то львів'яни повідомляють одне одному: це не пежо.

І якщо ви справжній львів'янин, то ніколи не звернете уваги на ці речі, до самої смерті вважаючи їх просто елементами місцевого, рідного для вас колориту. Коли ж ви родом не зі Львова, вони мали б вас хоч трошки дратувати. Ну, принаймні – вражати. Особисто я почав вражатися ще на вокзальній зупинці трамвая, уздрівши на кіоску екзистенційний напис:

Альоша, лох з рогатки.

Що це? Автограф? Констатація факту? Про-вокація? Первісне львівське хайку?

Стовідсоткову гарантію “іншопланетного” ефекту дає прочитання книжок на зразок винничу-ківських “Кнайп львова”. Особливо рекомендую тим східнякам, для кого Львів ще залишається іконкою, казковим заповідником усього українського, де ша-нують, плекають і дбають. Я теж чекав від нього синьо-жовтої патетики, але з ностальгії за польськими і австрійськими часами, з замилювання батярсь-кою субкультурою, з “Мертвого півня” і Морозова, Винничука і Андруховича (оце так поєднання) по-стала картинка зовсім іншого, ляльково-вигаданого Львова. Такого, де можливе існування гасла “Львів понад усе”; понад ЩО?

Перше, що відчуваєш у цьому місті, обжива-ючись, – відсутність річки. Хто виріс, як я, на березі Дніпра, той знає: ріка додає біоритмам міста плин-ності, ніби підганяючи його невпинну циркуляцію. А тут навіть Полтву сховали під землю, де вона чи й тече тепер, – адже місту виявилась непотрібною. Біля річки міста виструнчуються за течією, а Львів, якщо дивитися з Високого Замку, здається закрученим у спіраль навколо невидимої осі.

У львівській старовині найбільше вражає те, як скоро до неї призвичаюєшся. Я живу в будинку з числом “1759” на фасаді. Отже, його було зведено, коли на місці мого рідного міста були самі безлюдні пагорби з дикими сайгаками, козаками й татарами.

Так швидко звикаєш ступати по історії, не витерши ноги. Це так само органічно, як і здибати на вулиці, у кнайпі, в крамниці, в транспорті місцевих і всеукраїнських знаменитостей, а потім говорити з ніжною фамільярністю: а, цього я мало не щодня бачу.

Спочатку здавалося, що галичани говорять із сильним акцентом. Потім зрозумів: то не в них акцент, а в мене. Намагаючись адаптуватись, невдало наслідував інтонації; виходила мовби пародія на галасливих сільських бабок. Звикаючи до мелодійної, експресивної галицької говірки, чуєш дедалі більше грубості, неоковирності, неприродності в мові наддніпрянців. Так дивно, коли ловиш себе на першому “Прощу?” замість анекдотичного “га?”.

Львів – останнє закрите місто. Він надійно затуляє своє справжнє ество захисною оболонкою зі старожитностей, архітектури й патріотичних символів. Впускаючи до себе всіх, дає українцеві натішитись Шевченком і Франком, полякові – Личаківським цвинтарем з “орльонтами”, американському емігрантові сказати “Well, це все будували мої предки”, – і не побачити зовсім нічого, крім цієї шкаралуці. Забрати з собою пачку світлин – офіційне портфоліо міста. Зробити про себе висновок, що місто нічого собі, симпатичне, але таки не Париж, не Венеція і навіть не Краків.

Що в вашому місті такого, львів’яни? В чому “фішка”? Якщо послухати самих львів’ян, то ні в чому. Навпаки, їхній Львів – цвинтар добрих намірів і перспектив, заповідник небитого гонору, колос із

позолоченої пластмаси; провінція з амбіціями столиці не знати чого, звідки навіть галицькі сепаратисти тікають по гроші й визнання до зневажаного Києва; з позиченим у поляків і австрійців славним минулим і оплаченим східноукраїнськими грішми туманним майбутнім. Вони сполучають гордість і сором у ставленні до своїх кастових ознак богообраності: хто ще, крім львів’янина, зрозуміє магію словосполучення “з шостої до дев’ятої”, цього суто біблійного дійства – поспішати додому, щоб впіймати воду?

Львівське диво – з області енергетики, флюїдів, геопатогенних зон, словом, тих речей, які не визнають ані правдиві християни, ані іронічні агностики. Умом того, звичайно, не пойняти, та й вірити не віриться; але це напевно відчував кожен, хто колись безцільно вештався по львівському центрі. Десь там, де місто закручується навколо земної осі. Бажаною є відсутність людей: тоді здається, що їх тут ніколи й не було, не могло бути, і все це – будинки, храми, ратуша, фонтани, брук, дерева, горщики з квітами на стовпах – лише бутафорія. Щось іде з-під землі, зі стін, і водночас накриває зверху, і ніби дихає, і ніби десь там живе. Це ж не я придумав, що під містом щось живе. Це класика.

І коли зі мною це сталося, я махнув рукою і сказав: “Приїхали”.

Збережено стиль і правопис оригіналу (Ред.)

Андрій Киричів

Andrii
Kyryciw

Одкровення

Okroven'a

Заберуся звідси! Подамся світ за очі, геть від цього ненависного містоподібного сонмища темних вулиць, темних людей, темних душ. Матеріалізованого духовного бруду, де кожен живе чужим життям, окільки воно його цікавить більше, ніж власне.

Де немає тихого пристанища ні для душі, ні для тіла.

Де тебе з'їдять не по-дикунськи похапцем, а з галицько-інтелігентною педантичністю, смакуючи кожен відрізаний, посолений і нанизаний на виделку шматочок.

Де вищою чеснотою є каменування ближнього, а знищення всіх явних і уявних суперників дає привід для беатифікації.

Де сліпі вчать бачити, олігофрени – розуміти, а мертві – жити.

Де не вміють ні працювати, ні святкувати.

Zaberuša zvidsy! Podamśa svit za oči, heť vid čoho nenavysnoho mistopodibnoho sonmyšča temnyx vulyč, temnyx ľudej, temnyx duš. Materializovanoho duxovnoho brudu, de kožen žyve čužym žytt'am, okil'ky vono joho cikavyť bil'se, niž vlasne.

De nemaє tyxoho prystanyšča ni dľa duši, ni dľa tila.

De tebe z'jid'ať ne po-dykun'sky poxapcem, a z halyčko-intelihentnoju pedantyčnist'u, smakujučy kožen vidrizanyj, posolenyj i nanyzanyj na vydelku šmatočok.

De vyščoju česnotoju je kamenuvanja blyžňoho, a znyščenja vsix javnyx i ujavnyx superykiv daje pryvid dľa beatyfikaciji.

De slipi včať bačyty, olihofreny – rozumity, a mertvi – žyty.

De ne vmijuť ni pračuvaty, ni svjatkuvaty.

Де ієрархам немає діла до пастви з моменту наповнення нею їх височайших кендюхів.

Де немає Бога ні в душах, ні в храмах, а хрест кидає сатанинсько-червону п'ятикутну тінь на голови готових до бійки різноконфесійних хоругв.

Де приналежність до різних партій продукує ненависть і ворогів серед друзів і родин.

Де за минулою красою плаче знівечена архітектура, а за вандалами – шибениця.

Де активні, як сперматозоїди, нацменшини висувають різнодержавні претензії, а тупоголова маса аборигенів сидить по вуха в лайні власних чвар, прикриваючи його синьо-жовтою рядниною, і навіть не булькає на захист свого.

Де в ледь жевріюче сьогодні славлять минуле без надії на майбутнє.

Я виїду з цього міста. Як тільки зможу його розлюбити.

De ijerarxam nemaje spravy do pastvy z momentu napovnenňa neju jix vysočajšyx kend'uxiv.

De nemaje Boha ni v dušax, ni v xramax, a xrest kydaje satanynško-červonu p'jatykutnu tiň na holovy hotovyx do bijky riznokonfesijnyx xoruhov.

De prynaležniš' do riznyx partij produkuje nenavysť i vorohiv sered druživ i rodyn.

De za mynuloju krasoju plače znivečena arxitektura, a za vandalamy – šybenyća.

De aktyvni, jak spermatozoidy, nacmenšyny vysuvajuť riznoderžavni pretenziji, a tupoholova masa aboryheniv sydyť po vuxa v lajni vlasnyx čvar, prykryvajučy joho syňo-žovtoju řadnynoju, i navit' ne bul'kaje na zaxyst svoho.

De v leď ževrijuče šohodenňa slavľať mynule bez nadiji na majbutńe.

Ja vyjidu z čoho mesta. Jak tiľky zmožu joho rozľubyty.

Тарас Тарас ВОЗНЯК Vozn'ak

Львів. Sine qua non – “без чого немає”
L'viv. Sine qua non – bez čoho nemaє

Філософія міста

Звертаючись до таких феноменів цивілізації як міста, щонайперше ми повинні усвідомити: вони не були постійним феноменом, що супроводжував розвиток як європейської, так і кожної іншої цивілізації. Тим більше міста у нашому європейському, а часто центральноєвропейському (базованому на магдебурзькому праві) сенсі. Бо ж насправді нас цікавлять саме вони, як особливий феномен європейської цивілізації. Були цілі епохи, коли міста занепадали, практично не існували, як от після падіння Римської Імперії. Великий населений пункт ще не є містом – це може бути і велике монгольське стойбище, і великий конгломерат селянських ліплянок – однак не місто. “Місто – ніби цезура, розрив, нова доля світу. Коли воно виникає, несучи за собою писемність, то відчиняє двері того, що ми називаємо історією. Коли з настанням XI століття місто відродилося в Європі, то почалося піднесення цього невеликого континенту. Тільки-но воно розквітає в Італії, настає Відродження. Так було з часів міських громад, полісів класичної Греції, з часів медіни в епоху мусульманського завоювання й до наших днів. Усі поворотні моменти зростання виявилися у вибуху урбанізації” (1.1.413). Причому поява

міст та ріст їх системи, що дуже важливо, призвели не тільки до піднесення континенту (не такого багатого на природні та людські ресурси), але і до його панування над рештою світу.

Що призвело до чого – піднесення до народження міст, чи міста до піднесення континенту?

Досліджуючи народження та розвиток міст, ми маємо відмовитися і від простацької думки про те, що місто розвивається з села. Зовсім ні. Заснування, проголошення, будівництво міста чи надання йому міських прав – закладає зовсім інший закон функціонування певного простору (території міста – досі це окреслена територія з зовсім іншими законами та природою функціонування, ніж окіл довкола), зовсім інший часовий режим (не тільки ритм, але власне і режим). Акт заснування міста не бере до уваги населений пункт, який міг би знаходитись на цьому ж місці перед тим. Місто засновувалося на іншому праві та у іншому хронотопі. Місто, яким би малим воно не було, постає саме як місто. Місто – це не окіл, не країна, що простирається довкола, це – пункт, пуанта, кода. Місто насправді не просториться, розпросторюється, місто, це радше аномалія просторення околу, це дисонанс околу, синкопа. Місто, з огляду на свою аномальність та точковість, навіть не може насправді бути частиною цього околу, краю, країни – це “місце” на околі. Не даремно англійською мовою “country” це і країна,

місцевість, територія і сільська місцевість, “in the country” – це не тільки “на селі”, але й “поза містом”. Тобто місто до “країни” не зовсім належить – воно живе одразу іншим, своїм життя у всіх сенсах, це певне “місце” – пункт на терені. Місто – це інша якість населеного пункту, зовсім інші функції, інша швидкість функціонування, інша плинність часу. У “місці” поставлення міста *розлогість простору стиснута до точки* (перстня міських мурів), а *плинність часу* як розгортання перед подорожнім овиду – *до дискретности, раптовости* появи перед ним у доволішньому краєвиді такого артефакту як місто. Ці показники у “місті” не кращі і не гірші, ніж у “селі”, чи “терені” – вони інші. Розложисте “село” чи “терен” плинуть повільно та природно, у відповідності зі змінами пір року, “село” та “терен” розлягаються, розгортаються по- та у- відповідності із рельєфом чи околom. Сама етимологія слова “край” виводиться від “кροῖτι”, “у-краяти” – о-креслення, у-краєння певного роз-логого простору, певного поля, а не означення на ньому дискретного пункту – міста. Це точно відображається етимологією українського слова “село”, яке теж означає не тільки власне сільський населений пункт, але й “сільський терен” і виводиться з праслов’янського “selo” – рілля, поле (2.3.596).

396

Натомість, місто не зважає ні на окіл, ні на природну зміну пір року, воно гвалтує рельєф та

живе за своїм, далеко не природним, ритмом життя. Місто вибухає на терені – торпедує його просторову та часову тканину. Воно, безсумнівно, більш соціогенне, ніж село. Воно рішуче та безкомпромісно облаштовує простір та час під свої потреби. На відміну від “села”, що є компромісом людини та природного простору і часу, *природного хронотопу*, місто творить свої, концентровані, стиснуті простір та час – свій, більш пристосований для людини, чи більше нею *перетворений, урбанізований хронотоп*. Тому не дивно, що міста є породженнями пізніших періодів людської історії, коли людина вже мала досить сил та відваги, щоб модифікувати природний хронотоп для своїх потреб. Найбільш урбанним, просунутим у цьому сенсі містом, як на наші часи, є, звичайно, Нью-Йорк, яке не зважає навіть на зміну дня і ночі, однаково функціонуючи цілодобово. Його хронотоп чи не найдалі відстоїть від хронотопу природного. Зруйнувати його можуть тільки чисто техногенні чи соціогенні катастрофи на кшталт обвалів на світових біржах чи нападів терористів 11 вересня 2001 р. Чи не був це напад “світового села”, “терену” на “міст” (правда “світового села” не у Мак-Люєнівському сенсі слова, а як світової периферії)? Одного “бачення світу”, однієї “картини світу” на іншу? Однієї метафізики на іншу. Зрештою, діалог міста та терену ніколи не припинявся і не припиниться – “місто”

потребує ресурсів, а “терен” – новочасних засобів, якими є техніка. Неодноразово діалог зводився до конфлікту та війни, підпорядкування та рабства. Рабство “советського села” у “советського міста” очевидне – практично повторно закріпачене колгоспне село у найбрутальнішій формі було принесене у жертву потребам соціалістичного міста. Мала постати нова індустріальна техніка, і нове “бачення світу”. І воно постало, правда, коштом “терену”. Із використанням перверзій советської індустріалізації та Голодомору. Хоча не завжди стосунки “міста” та “терену” набирають саме таких форм. У більшості європейських країн ці процеси відбувались не так драматично.

Отож, ми бачимо, що місто не породжується селом. Це різні, рівні о-своєння людиною часу та простору для себе, різні цивілізаційні чи навіть метафізичні рівні. І суть у мета-фізиці (від грецького *meta* та *physika* – те, що настає після фізики) людського життя. Бо саме “метафізика лежить в основі епохи, певним тлумаченням суцього і певним розумінням істини закладаючи основу її сутнісного образу... До сутнісних явищ Нового часу належить його... машинна техніка..., яка тотожна з суттю новоевропейської метафізики” (3.75) – однак розвинулась вона саме у новоевропейському місті і як новоевропейське місто. Саме місто стало складною машиною, машинною технікою (*Maschinentchnik*) з усіма його комунікаціями, ма-

гістралями, електричними, електронними, суспільними та іншими сітками, *машиною для життя*. А відповідно воно, як ця машина, почало визначати і новочасну метафізику як сконструйовану картину світу (*Weltbildes*).

У давнину місто часто творило довкола себе вторинні села, що були його малими імперіями і обслуговували його потреби. Так само, як воно творило архіпелаги малих міст на віддалі ододенного переходу, щоб забезпечити свої комерційні потреби. Згадаймо галицькі містечка та віддалі між ними – це теж ододенні переходи, як на ті часи. Зрозумівши причини їх появи у попередні епохи, ми зрозуміємо і причину їх сьогонішнього занепаду та майбутню перспективу.

Взаємини міста та села – це, насамперед, розподіл праці. Ряд технологій у селі реалізувати не вдалося б, або вони були б неефективними, і навпаки. Хоча ще довго після появи міст міщани займалися сільським господарством чи то з огляду на економічні потреби (як у наші, не найближчіші, часи), чи то з огляду на ментальні рудименти (як у новонавернених городян десь у глибинному Сихові). Місто для свого функціонування потребує праці села. Однак, така боротьба на глибокому метафізичному рівні, що ведеться з “машиною для життя” маргіналами з спальних районів вже всередині міста, якщо вона набирає

масового характеру, здатна її зруйнувати чи значно завадити її справності.

Однак, саме місто, як машина, стократ підсилює та прискорює всі процеси в економіці, суспільному житті, культурі. Ідеї швидко породжують одна одну, динамічніше втілюються, ніж у розміреному довколишньому терені, гроші обертаються та повертаються набагато швидше, їх помноження багатократноше.

Місто – це швидкість та концентрація. Воно притягує до себе людей, ресурси та ідеї, робить їхню концентрацію нестерпною і врешті-решт вибуховою (чи чули ви коли-небудь про революцію на селі? Радше про бунт...). Воно зіштовхує їх у своєму тиглі, під накривкою своїх дахів, називаючи це змішуванням (релігійним, етнічним та расовим), виробництвом, торгівлею, фінансуванням та громадським життям і політикою. Місто – неначе певний фокус у лінзі, у якому збираються усі ці промені. Саме у цьому сенсі місто є певним *підсилювачем та прискорювачем* суспільних, економічних та політичних процесів.

Місто – унікальний і надзвичайно потужний інструмент цивілізації. І саме тому воно є як *причиною*, так і *джерелом цивілізаційного зростання*, економічного, суспільного та культурного розвитку. Іноді запитують, а чи не навпаки – може економічний та технологічний розвиток призвели до появи та розвитку міст. Напевно, дійсно, це

явища, що взаємно обумовлюють та підсилюють один одного. Існують, користуючись термінологією Фернана Броделя, у “взаємній перспективі”.

Щоб зрозуміти роль та долю якогось конкретного міста у конкретному економічному контексті, ми повинні перейти від загального поняття *світової економіки* до броделівського *історичного світу-економіки*. Це друге поняття стосувалося тільки локальної частини світу, творило замкнутий економічний регіон. У цьому сенсі впродовж всієї історії ми бачимо паралельне існування певних локальних економічних регіонів, що могли доволі довго існувати самостійно та ефективно. Ці колишні історичні світи-економіки існували завжди, паралельно і не завжди співпадаючи з існуванням держав, імперій, суспільств та цивілізацій. Наприклад, таким світом-економікою була Московія чи, скажімо, Китай. Вони мали певні межі, що повільно *змінювалися* – як з огляду на політичні, так і на цивілізаційні чинники – війни, географічні відкриття. Однак, завжди кожен конкретний світ-економіка мав свій “*міський полюс*, місто, яке перебувало у центрі скупчення конче потрібних передумов, що забезпечували його ділову активність: інформації, товарів, капіталу, кредиту, людей, векселів, торговельної кореспонденції – вони припливали сюди і знову відпливали” (1.3.17). Щоправда зі зміною меж таких економік-світів змінювалися чи змішувалися і їх

метрополії. “Панівні міста не залишаються такими вічно, вони змінювали одне одного. Такі пересування... завжди були показовими. Вони уривали спокійний плін історії і відкривали перспективи тим цінніші, що вони були рідкісні”. (1.3.22) Свого часу для Європи такими центрами були Венеція, Генуя. Однак, з часом їх вплив катастрофічно змалів, буквально висяк разом з потоком інформації, товарів, капіталу, кредиту, людей, векселів, торговельної кореспонденції. У випадку з Венецією – змалів до гротеску. Найцікавіше спостерігати, як зміщувався такий “міський полюс” разом з розростанням меж світу-економіки у Північній Європі. Ми можемо спостерігати драму, коли Амстердам подолав Антверпен, а Лондон подолав Амстердам, або коли 1929 р. Нью-Йорк обійшов Лондон. Це щоразу було поваленням величезного історичного масиву, яке виказувало непевність колишньої рівноваги й силу нової, що мала утвердитися. “Це зачіпало все коло світу-економіки, і наслідки, як можна заздалегідь здогадатися, ніколи не були тільки економічними”. (1.3.22) Таке перенесення центру світу-економіки призводило до однозначного економічного, політичного та культурного занепаду старих міських центрів – перетворення їх у декорації. Приклад Венеції, Відня та Львова може й прикрий, однак занепад Парижа чи Лондона ще бруталніший. У рамках нової

єдиної світової економіки безсумнівним центром є Нью-Йорк.

Звичайно, з нашої загумінкової перспективи цей факт не такий очевидний. Для нас Париж – все та ж недосяжна мрія, а Відень, як старенька бабця, і далі втішається всенародною любов’ю нащадків колишніх підданих. Натомість з постановом Європейського Союзу може істотно зрости роль Берліна.

Та, попри беззаперечне існування глобальної світової економіки, світового інформаційного простору, може навіть транснаціональної культури, все таки світ певним чином структурується на економічні регіони. Ба навіть більше – глобальний світ ієрархізується – між різними все ще існуючими економічними регіонами є певні рівні щодо їх технологічної просунутости, інформаційної мобільности і т.д. Наприклад, у протиставленні до найбільшої донедавна економічної потуги США зараз твориться економічний регіон Європейського Союзу з високим рівнем технологічної розвинутости та конкурентности. Поруч з ним стагнує колишній постсоветський простір, роль якого у новітньому розподілі праці – надовго, якщо не назавжди, перетвориться на доповнюоче “світове село” – ресурсний придаток, у тому числі і робочої сили.

Україна та Львів перебувають саме на цьому розломі. Вони не є навіть центром стагнуючого

регіону, а його периферією. Справжнім центром постсовецького економічного регіону є, звичайно, Москва, що концентрує на собі всі потоки ресурсів. Україні забракло політичної уяви, сили вирватися з могутнього центру тяжіння колишньої метрополії. Україна не ввійшла у динамічний новостворюваний економічний регіон ЄС. Ба навіть зв'язки з ним у неї не надто розвинуті. Тому й не дивне скуповування російським капіталом усього в Україні – він тут струменить цілком природним чином, бо ми перебуваємо у його полі гравітації, подобається нам це чи ні.

Роль такого міста, як Львів, що колись було в історичному світі-економіці Центральної Європи, а після 1939 року і до сьогодні – однозначно у євразійському економічному регіоні, доволі специфічна. Навіть у ХІХ столітті це було прикордонне, периферійне не тільки у адміністративному, але й у економічному сенсі місто. Можливо, саме у цьому шанс для нього.

Дивним чином багато міст, що були центрами історичних економік-світів, водночас були і його кордоном. Таким прикордонням були Венеція та Генуя, Антверпен та Амстердам. Навіть більше – центр світової економіки Нью-Йорк є такими прикордонним містом. Місцем зустрічі всього з усім, змішування всього і всіх. Можливо, саме у цьому одна із таємниць блискучої кар'єри?

Україна, Львів, опинилися на постсовецько-ЄСівському прикордонні. Наш єдиний шанс – стати центром цього прикордоння. Натомість, нам не вистачає духу згодитися з нашою маргінальністю, щоб реалізувати вресіті-решт свою посередницьку функцію.

Що для цього потрібно? Щонайперше – це точне формулювання завдання. Ми маємо позбутися ілюзій стати центром значного самостійного економічного регіону – на це немає відповідних ресурсів. Ми мусимо скористатися з переваг прикордоння. Щоправда, тут є ряд неусвідомлюваних нами протиріч.

Першим протиріччям є *протиріччя між містом та державою*. У старі часи міста, а не держави чи імперії, були островами прогресу та свободи. Вони неначе хитрували з державою – існували під її крилом, однак відносно вільно. Як Львів під крилом Речі Посполитої. А там, де держави були сильні, як в Іспанії чи Франції, міста розвивалися повільно, окрім столиць, що були адміністративними машинами, як теперішній Київ, а не вільними містами. Може це парадоксально, але зараз Українська Держава в умовах відсутності розвинутого самоврядування, за потреби збільшувати централізацію, а отже – зміцнювати адміністрацію, не усвідомлено гальмує розвиток міст, у тому числі і Львова. І тут ми наштовхуємось на наш патріотизм і стоїмо перед

вибором – або Українська Держава, реальна, така, яка у нас формується, з усіма її недоліками, постсоветськими рудиментами та хворобами росту, або наша перспектива як міста, що грузне у периферії постсоветського економічного, політичного та культурного простору, однак не користує повною мірою зі свого “прикордоння”.

Центр, окрім того, гальмує ще й тому, що гроші та капітали повсюдно у постсоветській економіці мають не чисто економічну сутність, але й адміністративну. Тому вільних міст та чистих від адмінресурсу грошей тут немає. Практично вся “буржуазія” у нас компрадорська, а капітали посередницькі. Та Львів не є навіть таким значним владним центром, як Донецьк чи Дніпропетровськ, то ж звідки взятися адмінресурсу?

Розквіт Львова почався з вольового рішення австрійської адміністрації, саме у Львові розмістити адміністративний центр найбільшої своєї провінції *Королівства Галичини та Володимирії*. І тільки у другій половині XIX століття завдяки лібералізації Імперії та цьому чудесному рішенню Львів розцвів вже як самоврядний економічний суб’єкт – “вільне місто” (Freiburg чи Freistadt). Хоча “вільним містом” він був і у XIV-XVII століттях, тож певні традиції все ж були.

Можливо колись в Україні таки дійде до реалізації запланованої вже давно адміністративно-територіальної реформи, яка загрузла у комісіях

Верховної Ради, і Львів знову вольовим рішенням стане центром потужнішого, ніж сьогодні, регіону.

Другим протиріччям є *протиріччя між містом, як “машиною прискорення цивілізації” та традиційно рустикальним українським суспільством*, що гальмує оберти цієї машини. Скупчення рустикалів не означає появи динамічного міста. Хоча, звичайно, місто потребує припливу людності, однак вона має вливатися саме у міську соціальну структуру, а не розмивати її. Інакше завжди буде небезпека, що ми отримаємо не Freiburg, а Freidorf. Місто як ефективна “машина для життя” та сконсолідована “громада” може стати не ефективною, дуже часто “картина світу терену” не дає змоги створити та реалізувати візію міста.

В історії є чимало прикладів таких розладів “машин цивілізації”. Щоправда, не тільки з вини рустикалів (це український та львівський досвід). У чудовому молодому Амстердамі недобросовісні будівельні компанії ще у XVII столітті, будуючи неякісне житло, у районі Йордаан, створили район деструктивних злидарів. Свого часу ефективну соціальну структуру Парижа та Мадрида у XVIII столітті деформували великі пани, які перетворили ці міста з міст торгових у міста-споживачі, міста розкошів та забав. Ці міста більше споживали, ніж заробляли. Ще більшою перверсією став у XVIII столітті при Фрідріху II Берлін. Це було місто всуціль військових та держслужбовців. Не менш

блискучим прикладом розладу “машини цивілізації” було у XVII столітті і четверте щодо величини місто Європи – Неаполь. Веселий і брудний Неаполь кишив абсолютними злидарями, що склали третину його населення і яких з державою та містом не пов’язувало нічого, окрім шибениці, як згадують сучасники. Однак це патології.

Для сучасного Львова, якщо він хоче стати ефективним як місто, важливо щонайперше вибудувати саме цю свою візію як “місця” на “терені”, що хоче стати “містом”, а не розчинитися у ньому. За два століття до Томи Аквінського Ален де Ліль казав: “Нині все – це не Цезар, а гроші”. Сказати “гроші” – це те саме, що сказати “міста” (1.1.440). Можливо, саме на цій основі можна буде вже вкотре його відбудувати.

Чому саме Львів

Оглядаючи всю історію розвитку Львова, ми можемо побачити принаймні чотири дивним чином втілені у львівській архітектурі періоди розвитку міста, що сформували його дух. Це руський Львів, що задав головний тон місту, ренесансний Львів – місто великого торгового шляху, сецесійний – місто трьох (українського, польського та гебрійського) національних Відроджень, а також місто українського і польського (маємо це визнати) національного резистансу.

Часто запитують, а чи є Львів європейським у повному сенсі слова містом, закладаючи у поняття європейськості лише позитиви. Звичайно, так, як, скажімо, Венеція чи Севілья, де, як і у Львові, немало історичного Сходу і чие сьогоднішнє завдання і шанс – втримати це різноманіття, що є інструментом і перевагою.

Львів є містом полікультурного спадку. На його візантійську основу наклалися польське, німецьке, гебрійське, вірменське, австрійське, а згодом російське та советське нашарування, через Львів відбувалася трансляція європейських віань, через нього йшли на Україну католицизм, протестантизм, контрреформація, хасидизм, франкізм, сіонізм. Сам же він зазнав ерозій соціалізму/комунізму і націоналізму. Місто спробувало всіх європейських великих стилів – ренесансу, бароко, рококо, класицизму, щоб знайти своє справжнє обличчя у розніженій віденській сецесії.

Свою самостійність Львів вибудовував на магдебурзькому праві, автономії Кoenіgreich Galicien und Lodomerien, австрійському парламентаризмі. У незалежній Україні місто намагається існувати на принципах хоча й обмеженого, однак самоврядування.

В історії українського національного руху Львів не раз відігравав ключову роль. Уперше – наприкінці XIX ст., коли через переслідування російського царату центр національного руху пере-

містився з Наддніпрянської України в Галичину. Саме тоді Галичину порівняли з П'ємонт, маючи на думці, що вона покликана відіграти в долі України таку ж роль, що і П'ємонт у визволенні та об'єднанні Італії.

Вдруге Львів став головним осередком українського політичного життя у 20-30-х рр. XX ст., коли тоталітарна система в СРСР придушувала будь-які спроби усамостійнення народів, і лише в Західній Україні, попри утиски польської влади, визвольний рух продовжував розвиватися. Проте, в обох випадках Львову не вдалося до кінця відіграти роль столиці "українського П'ємонту".

З волі Гітлера та Сталіна, Західна Україна і Львів, як розмінна монета, опинилися у складі СРСР. Скільки років Україна була розірвана по різних імперіях – і ось, здавалося, нарешті єдність. Як з'ясувалося – зі звір'ячим обличчям. Чи про таку єдність йшлося західним українцям?

Чи не кожна родина на Західній Україні потерпіла від цього режиму. Оговтавшись, більшість населення так чи інакше почало опиратися, і цей опір тривав аж до 50-х років. До кінця свого існування комуністичне правління так і не зламало хребта мовчазному, але зятятому неприйняттю. Виростали нові покоління, а спротив залишався, створюючи передумови виникнення вогнищ і каталізаторів розвалу СРСР.

Після об'єднання України під советською владою і придушення націоналістичного підпілля Львів, здавалось, остаточно перетворився у пересічний обласний центр СРСР, хоч і з певною "місцевою специфікою". Проте й тоді багато українських патріотів вірили, що нове національне відродження почнеться саме зі Львова.

Львів виправдав ці сподівання наприкінці 80-х, коли внаслідок горбачовської перебудови та гласності з'явилися перші паростки свободи. Тоді Львів першим став на шлях боротьби за державність і значною мірою потягнув за собою всю Україну, втретє ставши центром національного відродження.

Чому саме Львів? Опинившись під більшовицькою владою лише в 1939 р. (остаточно в 1944), Львів зазнав меншого впливу системи. Він і в советські часи залишався одним з найбільш українських міст України, де попри всі русифікаторські зусилля панувала українська мова. КГБ й комуністичній пропаганді не вдалося витравити пам'ять про національно-визвольну боротьбу. Справу підпільників 40-50-х рр. новими методами продовжували дисиденти 60-70-х – Львів став одним із найважливіших осередків дисидентського руху.

Незважаючи на атеїстичну пропаганду, Галичина залишалася цитаделлю релігійності, що

в советських умовах було проявом нонконформізму. У підпіллі продовжувала діяти заборонена Українська Греко-Католицька Церква.

Однак після здобуття Незалежності місто опинилося на роздоріжжі. Увага політичних лідерів сконцентрувалася на загальноукраїнських справах, націонал-демократичний політичний істеблішмент переїхав до Києва. Практично ніхто не займався власне регіоном та Львовом. Націонал-демократичні, а потім і постнаціоналістичні лідери бачили Галичину як своє завжди вірне запліччя, справний інструмент для здобуття чергового депутатського мандату. Як результат – регіон і місто почали деградувати: економічно, політично, суспільно. Прийшов час усвідомлення цієї ситуації, певного отверезіння. Потрібно визначитися як щодо своїх можливостей, так і щодо перспектив. Звісно, не можна вибудовувати утопічних проєктів на кшталт водного шляху з Гданська до Галаца, однак, якщо нічого не плануєш, то нічого і не досягнеш – місто та регіон і далі стагнуватимуть.

Спроба практичного планування

Якщо говорити про Львів, то щонайперше слід відійти від старих індустріальних підходів до його розвитку. По-перше, тому, що для такого шляху розвитку регіон не має жодних ресурсів (енергетичні та матеріальні ресурси у регіоні не-

значні), а по-друге, індустріальна епоха у світі завершується. Наступає епоха інформаційна, що потребує набагато менших матеріальних затрат, однак набагато більше затрат інтелектуальних. А інтелектуальний ресурс у регіоні є, хоча він майже не відновлюється. Інформаційний продукт, чи то телепередача, чи програмне забезпечення, дуже трудозатратний, а саме трудові ресурси у регіоні дуже великі.

Однак, для реалізації такого інформаційного, у найширшому сенсі слова, проєкту потрібні не просто трудові ресурси, а трудові ресурси високої кваліфікації. Тому безсумнівним пріоритетом має бути **розвиток освітньої структури**, університетський проєкт, модернізація, підвищення рівня і можливо перепрофілювання ряду вищих навчальних закладів.

Львів, історично місто багатонаціональне і полікультурне, має шанс стати свого роду Страсбургом Центрально-Східної Європи, **містом зустрічі** Заходу та Сходу Європи, **містом примирення** українців і поляків, українців і євреїв після сотень років конфліктів та непорозумінь. Європейський вигляд Львова є чималим ресурсом для переконування європейців у європейскості України. У цьому непоганім ресурсом був би розвиток Українсько-Польського Колегіуму не тільки у Любліні, але й у Львові і, можливо, трансформація його у справжній університет.

Львів може відіграти і роль **проєвропейського лобіста** в Україні. Саме звідси мали б генеруватися проєвропейські ідеї та проєкти, однак, досі постнаціоналісти плекають надії на якийсь ефемерний, неєвропейський, третій вибір України, чим успішно ллють воду на російський млин нового/старого євразійського проєкту. Виборці на чергових виборах мають нарешті замислитися і над тим, що професійні “рятувальники” України вкупи з дрібними галицькими олігархами вже давно продемонстрували, що саме регіоном та містом вони не хочуть і не будуть займатися, використавши його тільки як плацдарм для столичної кар’єри.

Безсумнівним пріоритетом Львова мав би стати і **потужний медіальний проєкт**. Сьогодні в Україні практично монополізовано весь інформаційний простір не тільки у політичному, фінансовому, мовному сенсах, але й у географічному – всі серйозні медіапроєкти зосереджено у Києві. Однак, оптимальною, на нашу думку, була б німецька модель децентралізації медіального простору, при якій головні газети видаються поза Берліном, головні телевізійні канали теж працюють у регіонах, хоча транслюються на цілу Німеччину. Загальнонаціональні медіальні ресурси не обов’язково мають творитися у Києві. Шансом міг би бути спільний телевізійний проєкт разом з ЕС (подібно до німецько-французького культурологічного

каналу Arte), або ж загальнонаціональний інтернет-проєкт саме у Львові. Не менше шансів мають і кілька респектабельних львівських газет.

Саме Львів мав би бути полігоном для відпрацювання **моделі успішного, зорієнтованого саме на ЕС а не на Росію міста**, (як інші “успішні” в Україні міста – Донецьк, Дніпропетровськ...), чого, до речі, очікували і на Сході України. Однак, Львів таким прикладом успішного прозахідного міста не став. Радше навпаки.

Не можна нехтувати і тим, що Львів і досі, дарма, що у Незалежній Україні, залишається, **найбільшим україномовним**, а отже, у повному сенсі слова, українським містом.

Львів мав би стати **місцем творення нової “української ідеї”, нового “українського проєкту”** – європейського варіанту динамічної і демократичної єдності у різноманітності, а не накинута Росією екстенсивного євразійського варіанту, з її російськомовною суспільною верхівкою та суржикомовними масами. Саме Львів має нарешті подолати шкідливий, успадкований з 30-х років, постнаціоналістичний проєкт української моноетнічної держави.

Не можемо забувати і про Львів у контексті нового кордону з ЕС, бо з його встановленням місто буде відірване не лише від своїх головних економічних партнерів, але й штучно позбавить людей по обидва боки кордону їхнього історичного

спадку. Ні до чого доброго такі поділи, звичайно, не приведуть. Не інтегровані до європейських стандартів прав та свобод людини, Україна та Львів можуть стати новим вогнищем міжетнічних конфліктів.

Важко прогнозувати майбутню можливу роль Львова не виходячи з ресурсного потенціалу всієї Західної України. Після **проведення адміністративно-територіальної реформи** Львів, без сумніву, має стати **центром набагато більшого адміністративного утворення**, ніж Львівська область. Не конче воно має охоплювати тільки Галичину. У відповідності з різними пропозиціями туди мають увійти і Волинь, і Закарпаття, і Буковина. Вже довгий час цей законопроект не може вийти за рамки профільної комісії Верховної Ради. Можливо, власне, через відсутність таких депутатів від Західної України, які б зрозуміли потрібність вказаної реформи і пролобіювали інтереси регіону. Гальмує не лише депутатська обмеженість, але й опір сьогоднішніх обласних властей, що, мріючи залишатися “великими” володарями маленьких територій, дуже зручно спекулюють мітом “галицького сепаратизму”, долучаючись тим самим до деградації всього регіону.

Західний регіон завжди був **джерелом людських ресурсів**. Чимось подібним він є і зараз – до Києва чи за кордон вимивається найцінніший науковий потенціал, освічена молодь. Для

його регенерації та повернення хоча б частини заробітчанських емігрантів потрібно було б створити економічні передумови, однак цієї перспективи поки що не видно. Щоправда, у цьому можна побачити і певні позитиви – люди, що пропрацювали на Заході певний час переймають культуру праці, навички, технології, вони найменш негативно налаштовані щодо Заходу. Живий контакт з найближчими сусідами у Середній Європі знімає міжетнічні напруженості у самому регіоні. Масове володіння іноземними мовами у Західній Україні є неспівмірно більшим у порівнянні із відповідними показниками у Центральній чи Східній Україні. У Галичині чи Буковині на побутовому рівні без проблем спілкуються польською, угорською чи румунською мовами – мовами країн, що невдовзі, як члени спільноти, стануть значним ресурсом для співпраці з ЕС та НАТО.

Економічний потенціал Західної України та Львова сьгодні незначний, однак істотно позитивно відрізняється кількість повсталих тут малих та середніх приватних підприємств у порівнянні зі сходом України, де все ще переважає морально та фізично застаріла сировинна індустрія – видобуток металу, вугілля, енергетика. Саме така структура підприємництва у регіоні, що подібна до структури у сусідніх країнах Середньої Європи, створюють найкращу в Україні базу для фор-

мування середнього класу та розвитку громадянського суспільства.

Важливою перспективою регіону є розвиток **транспортної та продуктопровідної інфраструктури**, що значною мірою і зумовить успіх “європейського проекту для Львова”. Місто має стати ефективними воротами України на європейських транспортних магістралях. Сьогодні основна увага приділяється реконструкції та будівництву сучасних швидкісних доріг. Транспортна Координаційна група G24-T, що функціонує як Транспортне Міністерство ЄС, затвердила план перспективного розвитку Європейської транспортної мережі. Він передбачає розвиток 9 транспортних коридорів для вантажних та пасажирських перевезень через Європу. Два з них перетинатимуть Львів: транспортний коридор №3 Берлін-Вроцлав-Львів-Київ, транспортний коридор №5 Трієст-Любляна-Будапешт-Чоп-Львів. У майбутньому коридори №3 і №5 об’єднаються із південною трансєвропейською трасою Лісабон-Мадрид-Трієст, яку продовжать до Росії, Казахстану, Центральної та Південно-Східної Азії.

До цього часу транспортна сітка України, попри проєвропейські декларації, розвивається не у напрямку ЄС, а спиною до нього. Швидкісні потяги пускаються у першу чергу до Харкова та Одеси, а не до Львова чи ЄС. Проєкт швидкісного потягу Київ-Львів дуже на часі.

Не менш нагальною є і потреба подальшої розбудови **сітки прикордонних переходів** уздовж всього західного кордону України. Регіональні лобі мали б бути головними промоторами лібералізації майбутнього візового режиму на західному кордоні України з ЄС, однак дивним чином ніхто з, тоді ще кандидатів у депутати ВР, навіть не обіцяли цього. Без цієї лібералізації західний регіон та Львів опиняться у ситуації “візового” голодування, що спричинить напруженість на кордонних переходах і сприятиме масовому розвитку корупції.

Стратегічне значення має і нафтопровід “Одеса-Броди-Гданськ”. Однак, нещодавнє перенесення головного офісу зі Львова до Києва істотно зменшило причетність Львова до його експлуатації та підірвало економічну основу міста.

Для ефективного функціонування регіону та міста велике значення має розвиток вільних економічних зон на кордоні з ЄС та у самому Львові – вільна економічна зона “Яворів” прилягає до західної межі міста. Нещодавно розпочалися процеси перенесення виробництв з країн Середньої Європи, що приєднуються до ЄС, на прилеглу територію України – головну у вільні економічні зони поблизу кордону. Це очевидний позитив, адже примітивний рух товарів доповнився конкретними інвестиціями, створенням додаткових робочих місць, а отже і зменшенням соціальної

напруги у прикордонних регіонах. Рівень кооперованості регіону та Львова із країнами Середньої Європи значно вищий, ніж у цілому по державі. Однак, неодноразові спроби **створити вільну економічну зону у самому Львові** наполегливо блокуються у Києві.

Економічним ресурсом регіону та міста є майбутня близькість ЄС. У цьому контексті цікавим був би подальший розвиток системи єврорегіонів на майбутньому кордоні з ЄС, що стимулювало б транскордонну співпрацю. Зараз розробляється концепція ще одного **єврорегіону “Сян” з центром у Львові та Ряшеві** на базі Львівської області та Підкарпатського воєводства РП, що мав би стати механізмом розвитку транскордонної співпраці.

Карпатський, Волинський регіони та Львів мають **і великий туристичний та рекреаційний потенціал**. Для розвитку цього ресурсу потрібно виконати ряд передумов: у регіоні має бути сприятлива атмосфера для всіх приїжджих (особливо для так званого “сентиментального” туризму), доконечні розбудовані готельний бізнес, сфера обслуговування, музейництво (разом з кільцем замків довкола Львова). Щонайпершими завданнями є проблема водопостачання, реставрації та збереження історичного центру Львова.

Найближча мета української політики – статус асоційованого членства у ЄС та створення

зони вільної торгівлі. Найближчим часом головними формами співробітництва України з її західними сусідами є співпраця у рамках таких спеціалізованих структур, як Вишеградська четвірка і Центрально-європейська ініціатива. Для України та Львова головним партнером у цій інтеграції, звичайно ж, є Польща – саме Львів міг би стати **центром українсько-польського співробітництва у рамках співробітництва Україна-ЄС**. Всі необхідні передумови для цього вже закладено.

Одним з напрямів євроатлантичної інтеграції України є її зближення з НАТО. У цьому сенсі Західний регіон України і Львів, як місце розміщення Штабу Західного оперативного командування Української Армії, дислокації Українсько-польського батальйону, розміщення найбільшого у Європі Яворівського військового полігону, на якому головно реалізується програма України та НАТО – “Партнерство заради миру”, мають шанс стати одним з істотних центрів саме цього процесу.

Певними кроками і розгортанні процесу інтеграції України до ЄС може стати створення у Львові постійно діючих **наднаціональних установ**, осередків діалогу політиків, учених, митців, першим прикладом чого став Самміт президентів Центральної Європи. Не позбавлений сенсу запропонований Києвом проєкт створення у Львові однієї з резиденцій президентів України – звичай-

но, у разі практичного, а не вербального європейського вибору України. Абсолютно необхідним є **розвиток сітки генеральних консульств закордонних держав** та представництв різних міжнародних інституцій.

Не менш вагомим, однак мало пропагованим і не використовуваним фактором є і те, що Львів є містом трьох всеукраїнських релігійних центрів – Української Греко-Католицької Церкви, Римо-Католицької Церкви та Вірменської Апостольської Церкви. Львів є унікальною доменою двох Кардиналів і може стати великим духовним центром, **осередком екуменічного діалогу** – передумови цього закладає Український Католицький Університет.

Тільки відкрите місто Львів має шанс не потонути у безнадійній провінційності, не застигнути у “закостенілостях” франкових Галапагосів, а стати успішним українським європейським містом.

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. К., Основи, 1998.
2. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., Прогресс, 1987.
3. Heidegger M. Holwege. Die Zeit des Weltbildes. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1950.

АВТОРИ ЧИСЛА:

Альпнєх (Альпнєк, Алембек) Йоган (Johannes Alembek) (р. н. невідомий – п. 1636 р.) – львівський аптекар і громадський діяч. 1603–1607 рр. був одним із керівників виступів міського населення проти засилля патриціату. На прохання Георга Брауна (Брюйона), географа з Дортмунда, склав опис Львова під назвою “*Tographia civitatis Leopolitane*” (“Топографія міста Львова”).

Андрухович Юрій – поет, прозаїк, есеїст, перекладач. Заснував поетичну групу Бу-Ба-Бу (скорочення від “бурлеск – балаган – буфонада”). Автор поетичних збірок “Середмістя” (1989), “Екзотичні птахи і рослини” (1991), “Листи в Україну”, “Прапор” (1989) та романів “Рекреації” (1992), “Московіада” (1993) та “Перверзія” (1996).

Антонич Богдан-Ігор (1909–1936), український поет, прозаїк, перекладач. Через офіційну заборону ширше знаний лише з середини 60-х, справив значний вплив на сучасну українську поезику. Автор збірок: “Три перстені”, “Книга Лева”, “Зелена Євангелія”, незакінченого роману “На другому березі”.

Бевз Микола – член ICOMOS, доцент НУ “Львівська політехніка”.

Бірюльов Юрій – львівський історик мистецтва.

Васильковські Януш (Wasyłkowski Janusz) – сучасний польський літературознавець та історик. Автор низки книг про культуру та історію Львова в ХХ ст., головний редактор літературно-наукового альманаху “*Rocznik Lwowski*”, який з 1992 р. видає “*Instytut Lwowski*” у Варшаві.

Віттлін Йозеф (Józef Wittlin), польський письменник, есеїст і поет. Випускник класичної гімназії у Львові, студіював філософію у Віденському університеті.

Возняк Тарас – головний редактор Незалежного культурологічного Журналу “І”, автор збірок есеїв, філософ, політолог.

Гаврилів Тимофій – поет, есеїст, перекладач, філолог-германіст. Живе та працює у Львові. Останні книжки есеїстики: “Знаки часу: Спроби прочитання” (Львів, 2001), “Щоденник Одиссея” (Львів, 2002).

Гординський Святослав (1906–1993) – український маляр, графік, дослідник українського і світового малярства, поет, літературознавець, редактор і книговидавець. З 1931 до 1939 роки жив у Львові, де заснував Асоціацію Незалежних Українських Мистців (АНУМ), до якої згодом увійшов і Богдан-Ігор Антонич.

Гошко Тетяна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства НАН України. Сфера наукових інтересів – історія магдебурзького права.

Груневег Мартін (Martin Gruneweg) (1562 – р. см. невідомий) – мандрівник, автор спогадів. Народився у Гданську. У 1582–1588 рр. був на службі у львівських вірменських купців. Ставши ченцем Домініканського ордена, до 1602 р. жив у Львові. Протягом 1601–1606 рр. написав німецькою мовою спогади, до яких увійшли описи відвіданих Груневегом міст. Його малюнки львівських архітектурних пам’яток є найстарішими документальними зображеннями, що дійшли до наших днів (*Наукова розвідка Ярослава Ісаєвича*).

Джакомо Казанова де Фаруссі (Giacomo Casanova de Farussi) (1725–1798) – славетний венецієць ХVIII ст., відомий авантюрист і спокусник, великий коханець, мандрівник, фальсифікатор, епікуреєць і стоїк, один з перших істинних єв-

ропейців, письменник, автор знаменитих “Спогадів з в’язниці Пйомбі”.

Довженко Отар – народився у Запоріжжі, жив у Дніпропетровську, з 2001 року мешкає у Львові, працює у сфері поліграфії.

Зіморович Юзеф Бартоломей (Bartholomaeus Zimorowics) (1597–1677) – львівський історик, радник і бургомістр ХVII ст. Студіям з історії рідного міста Зіморович присвятив майже половину життя, 40 років вивчаючи історичні джерела. Результатом цієї діяльності став *Leopolis Triplex* – перша історія Львова від найдавніших часів до 1633 року.

Зубик Роман – історик Львова, економіст. Член гуртка пластунів-мандрівників “Тури”. Член Організації Вищих Клас Українських Гімназій, Голова осередку Академічної гімназії у Львові (1925). Голова ексекутиви Студентської Громади у 1928. Заарештований більшовиками 23.03.1940, розстріляний у тюрмі “Бригідки”.

Ісасвич Ярослав – академік НАН України, директор Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича.

Каліберда Сергій – український організнавець. Працює головним інженером – заступником директора з наукової роботи Державного науково-дослідного підприємства «КО-НЕКС», мешкає у Львові.

Кахане Давид – народився в Австро-Угорщині, вчився у Львові та Відні, в 30-их роках ХХ ст. був членом ради рабинів Львова, став першим післявоєнним рабином у чудом уцілілій синагозі по вул. Вугільній, 3. Після утворення єврейської держави протягом 15 років був Головним рабином ізраїльських військово-повітряних сил (у чині генерала).

Кирчів Андрій – журналіст, політолог, фахівець у галузі зв’язків з громадськістю.

Кияновська Любов – доктор мистецтвознавства, професор, завідувача кафедрою історії музики Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка, авторка кількох монографій, зокрема “Стильова еволюція Галицької музичної культури XIX–XX ст.”

Клех Ігор (1952) – львівський прозаїк, автор ряду повістей та новел. Мешкає у Москві.

Кльоновиц Себастьян Фабіан (Sebastian Fabian Klonowicz) (1545–1602) – польський поет, що писав польською і латинською мовами, автор поеми “Роксоланія”, що містить опис західно-українських земель, зокрема Львова, та їх мешканців.

Колесса Микола (нар. 1903) – професор, композитор, диригент; засновник Львівської диригентської школи; автор двох симфоній, Української сюїти, Лемківського весілля для хору та струнного квартету.

Комський Григорій – есеїст, перекладач. Мешкає у Гайдельбергу (Німеччина).

Магдиш Ірина – співредактор Незалежного культурологічного Журналу “І”, автор.

Мазан Лешек – сучасний польський письменник-гуморист. Мешкає у Кракові.

Неборак Віктор – письменник, автор книг “Літостратон”, “Перечитана Енеїда”, “Введення у Бу-Ба-Бу”.

Оконченко Ігор – архітектор, начальник відділу обліку, паспортизації та наукових досліджень Державного історико-архітектурного заповідника у Жовкві.

Оконченко Ольга – архітектор, аспірантка кафедри РРАК Інституту архітектури Національного університету “Львівська політехніка”.

Отко Наталя (Otko Natalia) – польськомовна поетеса (видала чотири збірки віршів), перекладачка. Львів’янка, молодший науковий співробітник Музею мистецтва давньої української книги.

Присяжний Кость – доцент кафедри реставрації ЛНУ “Львівська політехніка”.

Січинський Володимир – визначний учений, архітектор, графік, маляр, історик мистецтва. Після встановлення на Поділлі советської влади, не бачачи перспектив своєї праці на батьківщині, від 1920 р. проживав у Львові. Автор альбому «Monumenta Architecturae Ucrainae» (Прага, 1940), що містив 300 ілюстрацій, виконаних автором, вийшов німецькою та українською мовами і вперше представляв українську архітектуру від найдавніших до новітніх часів. Ця книга належить до числа найкращих видань з історії українського мистецтва.

Степанчикова Тетяна – театрознавець, режисер, автор низки монографій з історії львівських театрів, зокрема “Крізь терни до зірок! З історії гебрейського театру у Львові”.

Тарнавський Зенон (Зенон Коссак-Тарнавський) – відомий український політичний і військовий діяч, провідний член УВО і ОУН. Народився у Дрогобичі, вивчав право у Львівському університеті. Був одним з організаторів і лідерів молодіжного націоналістичного руху в Галичині. Начальник відділу Преси і Пропаганди, ад’ютант коменданта Карпатської Січі. Автор 44-х правил життя українського націоналіста.

Чопик Ростислав – доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка ЛНУ ім. І. Франка. Автор книг “Переступний вік: українське письменство на зламі XIX–XX ст.”

і “Ессе Homo: добра звістка від Івана Франка”.

Чорновол Ігор – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ

Шашкевич Маркіян – видатний український письменник, культурно-освітній діяч, представник українського романтизму. Найдіяльніший учасник “Руської трійці”. Ініціатор видання альманаху “Русалка Дністровая”.

Шльогель Карл (Schloegel Karl) – знаний німецький історик Східної Європи та Росії, автор численних історичних та культурологічних публікацій, один з найпомітніших інтелектуалів у цих царинах.

Шнюр-Пепловскі Станіслав (Schnuer-Peplowski Stanislaw, 1859–1900) – журналіст, редактор, плідний письменник, мемуарист, історик-любитель, діяч у сфері культури. Мешкав і творив у Львові, головною темою його публікацій було життя Галиції XVIII–XIX ст.

Яворскі Францішек (Jaworski Franciszek, 1873-1914) – історик і письменник, перший дослідник і завідувач архіву львівського магістрату; колекціонер. Заснував у 1906 р. “Towarzystwo Milosnikow Przeszlosci Lwowa” одночасно з серією публікацій “Biblioteka Lwowska”, автор першої в цій серії монографії “Ratusz lwowski” та популярних книжок про життя давнього Львова.

Головна Руська Рада – перша українська національно-патріотична організація, що була утворена в Галичині з ініціативи та під проводом греко-католицької ієрархії на хвилі революційного піднесення європейської “Весни народів”.